

પ્રચલિતના પહોરમાં પોતાના માથાના ચોન્દરને સીધાવવું એ જ એક શ્રીચીત્ર કર્તવ્ય છે.

સુરોજની હેર ઓઇલ

(રહસ્ય)

શુભ અને મુખ્યમાં અતુલ્ય છે.

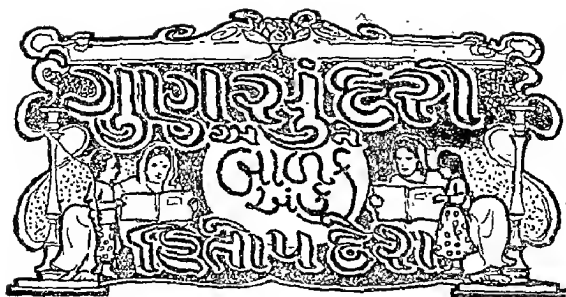
સુરોજની હેર ઓઇલ

વાપરવાથી મનજને કંઈક આપે છે, વાળ ખરી જતા ન ટકે છે. તેમજ વાળ સુંદર બળકતા રચમ જેવા અને જાગ્રદાર બને છે તથા માથાનાં રોગો જેવાં કે ખોડો, ખુજલી માથાનું તપી જવું વિગેરે રોગો મટી જાય છે. એટલે વાળ વાપરવાથી બીજા બાકર તેલો વાપરવાનું સીધું શરેજ નહિ. કી. બા. ૧ રૂ. ૧) ૧. પી. ૬૬.

એમ. ડી. વોરાની હાં.

મુખ્ય અને સૂચ્ય પા. બો. નં. ૨૦૦૩, પ્રાન્તીય સ્ટીટ મુબંઈ નં. ૨

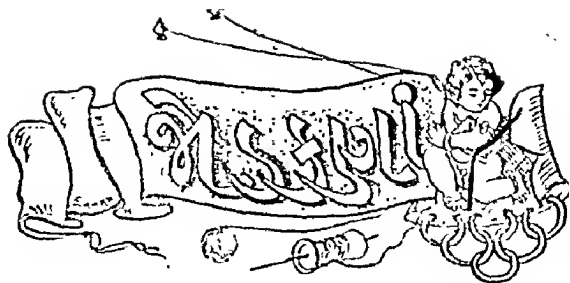
લડવૈયા શૂરા જગો રે

માથું મેલો સાચવવા સાચી ટકને રે
 સાચી ટકને રે, સાચી ટકને રે
 ડકો વાંચો લડવૈયા શૂરા જગોને રે
 શૂરા જગોને રે કાયર ભાગોને રે.
 માથું મેલો સાચવવા સાચી ટકને રે.

卐

જય રામ, જય રામ, જય જય રામ :
 શ્રી રામ, જય રામ, જય જય રામ.

૧ ગોળી,
૧ પાન;
૨ ગામ,
૧ પાટલું
૭ નામ.

૧ માઈ,
૧ વિયાઈ;
૧ દો
૧ ધાંડો દો.

૧ આગા મોર,
૧ કંડુ મોર.

અંબડી તંબડી તુરિયાનું શાક,
આ લે તારો રોટલો ને લાગ્ય માઈ શાક,

ગોળલામાં ગોટી
ને વાર્તા યીધી ખાટી

૧
એક હતો રાત,
રોટલા તાલ;
ધી થોડું,
માટલું ફોડું.

૧
એકડે એક,
પાપડ રોક;
પાપડ કાચો,
મારો દાખલો સાચો.

૧

વાર્તા રે વાર્તા,
ભાભો ઢોર ચારતા:
ચપટી ખોર લાવતા,
સૌને સમજાવતા.

એકડે એક:
પાપડ શેક:
પાપડ કાચો,
મારે દાખલો સાચો.

એક હંતો રાજ,
રોટલા તાંજ;
ધી થોડું,
માટલું ફોડું.

એક સવા સવા,
ઘરમાં પેઠા લવા,
લવા ખાચ કઢી,
એ સવાને અઢી.

ઇચડી ખીચડી
 ખાટી ખીચડી
 દાઠા મહુવા
 પાંચ પટ્ટકા
 પાંચ ગામે પાલીતાણું
 ઉઘાડે વીરા
 ઘોઘાનું ખાડું
 વાવડીએ જઈ વહાણું વાયું
 દાદા માણું
 શીયાણી ને વરસાણી
 કાનં પર કારેલી ને મજઠા
 ઘેરેમ, પાટડોને જાણું.
 એટલાં ઉપર ન જાણું

કાચલીમાં કાંણાં
 નીર ભરાણા:
 કાચલી ગઈ ખૂડી ને
 વાત ગઈ ઉડી

એક અઢીયું અઢી
 પોપટ ગયો પઢી
 પોપટ મારી ચાંચ
 બે અઢીઆંને પાંચ

ઘેરો કહે ખૂમ પડી
 લંગડો કહો ભાગો
 આંધળો કહે ચો આંધ્યા
 નાગો કહે લૂટ્યાં.

ચાલીશં એકુ ચાલીશ
 જે બાવે ઘોડી પાળી
 ઘોડી ગઈ બેસી ને
 ચાલી હું એંશી.

ઘરમાં કોણ?
 વહુ બિચારાં.
 કામખામ કરે?
 માંદાં બિચારાં.
 ખાય ખાય ખરાં?
 નણ તગારાં.

જનમાં આવશે?
 એના કાંઈ છૂટકો?
 હાથ ધરણું બાથ ધરણું
 કરશે!

બોલોમા. બોલોમા. કાનમાં
 ચારકા આવે છે.

પંદર એકે પંદર
પાડી કરે હુન્નર
પાડી પાડે ચીસ
પંદર દુ ત્રીસ

દિલ માઈ ગરમ રે
ધાન બહુ ભાવે
કામ સુઝે નાહ
નિંહુ આવે

ભડ ગામ ભુંભલી
ને ટડ ગામ ટાણા
આવું રૂપાણું વરલ
પણ ખાવા ન મળે દાણા.

મોલડીયે મેમાન
અંદુરે જહશ મા
ધરાઈ ખાજે ધાન
પાણીડાં માગીશ મા

કાળુભારનાં કાળાં પાણી
ઘેલાના ગળમાણા
ડિતાવળીના આણા આલ્યા
ફલગુબાઈ ફુલાણાં.

પ્રાણશ વાડો એમ કહેવાણોઃ
આંગણ કુવો, ઘોતીયાં ધુવે
અન્ન વિનાનાં છાંકરાં રૂએ !

છાકરા રે હો રે.

તાઈં નામ શું ?

ખાતો પીતો.

રોટલી કેટલી ?

ગાડી સોલ.

પાણી કેટલું ?

બે પખાલ.

કામ કર,

માદા છું.

જમવા ચાલ,

તૈયાર છું.

ગાડી એક ડોશી

ને જત્રાની હાંશી

કાચલીને વાણે ને

ચાલી તે યાણે.

ત્રણ પાઠો

૧

મારે બે હાથ છે :

એક છે જમણો ને બીજો છે ડાબો. જમણે હાથે પાંચ આંગળાં. એક અંગુઠો ને ચાર આંગળી.

ડાબે હાથે પાંચ આંગળાં, એક અંગુઠો ને ચાર આંગળી.

મારે બે હાથ છે એક જમણો ને બીજો ડાબો.

આખરું

૨

મારે બે આંખ છે :

એક છે જમણી ને બીજી છે ડાબી.

જમણી આંખ જમણી કોર. ડાબી આંખ ડાબી કોર.

વચ્ચે મારું નાક છે.

જમણી આંખ જમણું જુએ, ડાબી આંખ ડાબું જુએ.

બન્ને આંખો સામે જુએ.

મારે બે આંખ છે.

એક છે જમણી ને બીજી છે ડાબી.

માર.

બળદ.

લીમડે માર.

પીંપળે માર.

ડુંગરે માર.

ઢેકરે માર.

ગઢે માર.

છાપરે માર.

માર માર

માર માર

માર માર

માર માર

માર આંગણે આવ્યો.

મારે ચોખા ચણ્યા.

માર મેંઆવ ખાલ્યો.

માર થે થે નાચ્યો.

મારે કળા કરી.

ઢેલે કળા ધરી.

ગિજુભાઈ

ગાયનો ભાઈ બળદ.

એ બળદની ખેત ગાય.

બળદ, તું ખેતર ન.

બળદ, તું ખેતર ખેડ.

ખેતર કળશી દાણા થશે.

કોઠી બધી ભરાશે.

બળદ તું ગાડે જૂત્ય.

બળદ તું ગાડું ખેંચ.

ગાડે અમે ખેતીશું.

મામાને ઘેર જઈશું.

બળદ, તારી શાંગડીઆ.

રાતે રંગે રંગેલીઆ.

તારે રાખે ધુધરીઆ.

પગે તારે ઝાંઝરીઆ.

ગિજુભાઈ

સાપ

ઘો

ભાઈ, ભાઈ, સાપ જાય !
 સળ સળ કરતો ચાલ્યો જાય.
 રતુ, રતુ, કેરે ખસ.
 બધુ, બધુ, આવી જ.
 ક્યાં છે મગન ? ક્યાં છે છગન ?
 સાંશુસો લાવો. લાકડા લાવો.
 એ પણે ખાળે બેઠો.
 એ એની પૂછડી દેખાય.
 જોળે મગન દાખી રાખ.
 જોળે છગન પહીતો નહિ.
 એ ભાગ્યો, એ ભાગ્યો.
 લાકડી લાવ, ઝટ દખાવ.
 સાંશુસો લાવ ઝટ પકડે.
 ચાલો હવે પકડાયો.
 ચાલો હવે ફિકર નહિ.
 જુઓ છાકરાં કેવો છે !
 ઓહો ! આવો જનજરમાન !

ગિજુભાઈ

ઘો બાઈ, ઘો બાઈ, તમે છો કે ?
 આ દર તમારાં કે ?
 આ ઘર તમારાં કે ?
 આવડું બધું તમે ખાધું ?
 આવડું દર તમે પાડ્યું ?
 ઘો બાઈ, ઘો બાઈ, શું ખાવ ?
 દેડકાં ખાઈએ, ઇડા ખાઈએ.
 નાનાં નાનાં બચ્ચાં ખાઈએ.
 ઘો બાઈ, ઘો બાઈ, તરતાં આવડે ?
 હાસ્તો.
 મગરની માશી ખા કે ?
 હાસ્તો.
 ઘો બાઈ, ઘો બાઈ, દોડતાં આવડે ?
 હાસ્તો ?
 ઘરોળીની નાતેનાં કે ?
 હાસ્તો ?
 ઘો બાઈ, ઘો બાઈ, ડુંગર ચડશો ?
 હાસ્તો.

ગિજુભાઈ

સીતા સ્વયંવર

કુમારીઓ રમતી હતી. એક કહે, “ ચાલોને ઘોડો ઘોડો રમીએ. ” બીજી કહે, “ હાં હાં એ રમત બહુ સારી. ”

લાકડીઓ લીધી ને ઘોડા પલાંચ્યાં.

નાની કુંવરી કહે, “ હું તો આનો ઘોડો કરીશ ”

બીજી કહે, “ એમજ હોય ને ? બાપુ, રાજની દીકરી કાંઈ કડાને ઘોડે ચડે ! ”

તબડાક તબડાક તબડાક : લાકડીના ઘોડા દોડ્યાં.

અટારીથી જનક રાજ બેઠ રહ્યા. એલા આ શું ? આ તો શંકરનું ધનુષ ! ઉપડ્યું ઉપડે નહિ. એના એણે ઘોડો કર્યો ? સીતા તો જખરી નીકળી !

પણ એનાં જેવોં વર ક્યાંથી કાઢશું ?

કાંઈ નહિ. પ્રતિજ્ઞાજ લેવા દે. “ જે આ ધનુષ ભાંગે એ સીતાને પરણે. ”

સીતાજી મોટાં થયાં. દેશ પરદેશના માગાં આવે, રાજ રજવાડા કુંભ મોકલે. પણ પ્રતિજ્ઞાનું શું ? જનક રાજની પ્રતિજ્ઞા પાળ્યેજ પૂરકો.

જનકે તો સ્વયંવર આદર્યો.

દેશ દેશના રાજાને તેડ્યા.

સભા ભરાઈ છે. રાજા મહારાજ બેઠા છે. એક એકથી રૂપાળા ને સુણ ચતુરાઈમાં ચડીઆતા.

સીતા-જેવી રાજકુમારી. સૌને એમ હોયને કે પોતાને વરે તો સાફ.

પણ વરવું કાંઈ રેહું નોતું પડયું. ધનુષ ભાંગે એ સીતાજીને પરણે.

શંકરનું ધનુષ ! કોના ભાર કે જેવા તેવાથી ભાંગી નય ?

કેટલાએ ઉઠ્યા ને બેસી ગયા. કેટલાએ ચાલ્યા ને પાછા વળ્યા. કેટલાએ ધનુષ્યને અડી આવ્યા. ઘણાએ ઉપાડી બેયું. પણ ઉપડે તો કે ? રાજા રાવણ ઉઠ્યો. લંકાનો ઘણી બહુ બળીઓ. મનમાં તો ગર્વ છે કે આ ઘડીએ ઉપાડીને ધનુષને ફેંકી દઉં. ધમ ધમ કરતો ચાલ્યો.

બધા—“ આ રાવણ ભાંગશે ”

જનક—“ આ મારો જમાઈ થશે ! રાક્ષસ ! ”

સીતા—“ આ તો મને નથી ગમતો. એનું મોઢુંજ કોણ બાંધે કેવું છે. ”

રાવણ ધનુષ ઉપાડે છે. પણ ચસકે ત્યારેના ? બહુ બળ કયું ત્યાં તો ભાઈબંધ પોતેજ વાંકા થઈ ગયા. મુગટ ખરી ગયા !

વીણે મોઢે રાવણ પાછો વળ્યો.

સીતા—“ હાશ, ધનુષ ન ભાંગે તો કુવારા રેશું. રાવણમાંથી તો બચ્યાં.

કિશોર વયના રામ ઉઠ્યા. ચમકતી આંખો. ઉંળું કપાળ. કામળ બાહુ ને પહોળી છાતી.

ગુરૂજની આજ્ઞા માગી.

મંડપ બધો જોઈ રહ્યા. રામ ઉપર મોહી રહ્યા. રામ ધનુષ ભાંગે તો કેવું સાદું ! દૂધમાં સાકર ભળે !

ધીરે પગલે રામ ચાલ્યા. જાણે ફૂલ ચૂંટવા નીકળ્યા. મોહું મરકતું હતું. પણ આંખે વિનય હતો.

જનક રાજ ખોડી રહ્યા.

“ કોણ જાણે સીતાનાં ભાગ્ય હોય તો. ”

“ આવો જમાઈ મને ક્યાંથી મળશે ? હે, ભગવાન લાજ રાખજો. ”

સીતાજી જોઈ રહ્યાં..... “ અહા આ મધુર મૂર્તિ રામ ! રઘુનંદન કહે છે તે આજ કે ? અરેરે આ કઠણ ધનુષ શે ભંગાશે ? હે ભગવાન રામને બળ દેજો. ”

રામ ધનુષ પાસે ગયા, નીચે નમ્યા. ધનુષને પ્રણામ કર્યા. શંકરનું ધનુષ હતું. હળવેથી ઉપાડ્યું. સભા આખી ચિત્રવત. શ્વાસે નથી લેવાતો. ‘ ધનુષ ભાંગશે ? ’ ‘ ક્યાંક રામને લાગે નહિ. ’ ‘ અરે આ હમણાં કટકા થશે. ’ “ કોણ છે, બખર છે ? રઘુવંશનો રામ છે. ”

કડાંગ કડાંગ કડાંગ ; ધનુષના તણું કટકા.

‘ હાશ. ’ રાજ જનકે શ્વાસ નીચે મૂક્યો.

સીતાજીની આંખમાં હર્ષાશ્રુ. જન હૃદય આનંદથી છલ્લી વળ્યાં.
નોખત નિશાન ગડગડ્યાં. ઢોલ સરણાર્થવાગ્યાં. બંદિજને બિરદાવલી ગાઈ.
મંગળ ગીત ગવાઈ રહ્યાં.

સીતાજી હાર લાવ્યાં. રામચંદ્રને કંઠે ધર્યો. રામ સીતા બે બેડી
થયાં. બેથું તે ધન્ય થયાં. બેથું તે ધન્ય થયા.

ગિંતુભાઈ

વરત

ગોળ ગોળ ફરતી જાય

ફરતી ફરતી આતી જાય

ધણું દામ્યા આતી જાય

તોય એનું પેટ ન ભરાય.

શિવ વાહન પશુ શિવ નહિ

નહિ બ્રહ્મા મુખ ચાર

જળ ભયું સરોવર નહિ

પડિત કરો વિચાર

જળમાં પેસી ધર કરે

ઝાઝા જળમાં ન્દાય

માયું વાઘે મરે નહિ

એની આંખ કાંઠે જીવ નાંચ.

શેરડી

પશુ નહિ પશુ ચ

એક વાંસો

બાળક તે

શી વરત પટ પાન

જેતા વીરમગામ

ગામના એવા લોક

પીવા ન મળે બોળ

રમગામના એવા લોક

હી ન આપે ચંપટી લોટ

પટ્ટી લોટને શું કરે

ગામના લોક તો ભૂખે મરે.

રમત ગીત

જોખલુ હાંડલું કાચનો કુખો

તેલની ધાર

માર ભેરૂને આવતાં કેટલી વાર ?

તાંબા કુંડી

નવ ગજ ઉંડી

તાંબા કુંડી

નવ ગજ ઉંડી

ખંગાળી બાણુ

ધેસાનો સાણુ

આણું છું રે આણું છું

દાંક પછેડા ઓઢું છું

સાધનાં સાણાં ઉટકું છું

ભગડ કંતુડી લડીઆ ભેર

લીકા માર કાઢું તેલ

નામોની ગમ્મત

નામ તારે હિંમત ને જિલાડીથી ખીચે !

નામ તારે ચંચળ ને દોઢ પહોર દહાડે ઉઠે !

નામ તારે સ્તૌત્ર ને દોઢ મણ ખાય !

નામ તારે વિજય ને સૌથી હારી બદાય !

નામ તારે ચતુરા અને હોય ત્યારે ગંદી !

નામ તારે રૂપાળી ને હોય ત્યારે કાળી !

નામ તારે શાન્તિ ને હોય ત્યારે કજ્યાળી !

કમળાબહેન

આપુરાજી

ખંદેખર આપુરાજી જોવા જોવો છે. ગુજરાતમાં રહેનાર માણસે એકવાર જોવો જ જોઈએ. વાંર, આંખ જવું હોય તો ચેરથી નીકળી આપુરાડ ઉતરવું. ઉન્હાળો હોય તો ત્યાંની મીઠી સાકરટેટીઓ ખાવી ને પંછી જવું માઉંટ આખુ ઉપર. મોટરમાં જવું હોય તો મોટર છે. ગાડામાં જવું હોય તો ગાડું છે ને પગે ચાલીને જવું હોય તો સૌથી ઉત્તમ. મોટર તો ઝટઝટ ઉપર પહોંચાડી દે. પણ બધું જોતાં જોતાં જવું હોય તો તો પગે ચાલીને જ જવું. ડુંગરની ખરી શોભા તો ત્યારે જ દેખાય.

જુઓ, આખુ જાઓ તો 'રઘુનાથ'ના મંદિરમાં ઉતારો કરજો. ડુંગરા વચ્ચે જ એક મોડું બધું તળાવ છે ને તળાવને કાંઠે આ મંદિર છે. સવારસાંજ, બપોરે રાત્રે, નવી નવી શોભા દેખાય ને ચાંદની હોય તો તો ઓહો! પાણીમાં લીલા ડુંગરા ડાહ્યા હોય. ને ચાંદાએ પણ જાણે પાણીમાં ચારેકોર ડૂબકી મારી હોય! ચાંદાની ચાંદનીનાં તળાવનાં પાણી ચળકે ને તેજ તેજ ઝળકે. આંખને થાય હાથ, કેવું સરસ! આતું નામ નથી તળાવ.

નખી તળાવનું પાણી બહુ ઠંડું ને મીઠું ખૂબ, જાણે જોએ જોએ પીધા જ કરીએ.

મહીં ન્હાવાની, ધોવાની ને તરવાની બહુ મંજા. પણ જો જો હો, મારવાડી શ્રીઓ ન્હાય ધ્રુવે છે તે જાનુએ ભુલે ચુકે-ચે, ન જતો પાણીમાં બધી જુ જુ જુ! એ તો કદાચ મારવાડ માથાની ને કપડાંની જુ, માટે પ્રસિદ્ધ હશે. જો આપણા કપડામાં એકાદ જુ જાઈ આવ્યાં તો જોઈ લ્યો પછી કેવી હાલત થાય છે.

આખુ ગયા એટલે રોજ દશ પંદર માઈલ તો ચાલી જ નાખવું જોઈએ. હવા એટલી સારી કે ચાલતાં થાક જ ન લાગે. ચાલો તો જ ભૂખ લાગે. ને મૂખ લાગે ત્યારે ભલે એકલી ખીચડી ને શાક હોય; પણ ખાવાનું કાંઈ મીઠું લાગે !

પહેલાં જ અર્ધદામાતાનું દર્શન કરજો. એ તો આજુ પર્વતની માતા. ડુંગરના એક શિખર ઉપર એક લોંબડું છે. સુતાં સુતાં અંદર ઉતરવું પડશે ને દીવી પ્રગટશે ત્યારે માતાનાં દર્શન થશે. એ અદ્ધર દેવી પણ કહેવાય છે. પેલો પૂનરી તમને સમજાવશે કે એ કેમ અદ્ધર છે. મનને ખાત્રી ન થાય તો મનમાં સમજજો. ત્યાં શોધખોળ કરવાનું નથી. શંકા કુશંકા કરવાનું નથી નહિ તો પૂનરીખાવા ખીજાશે.

માતા નખી તળાવે ન્હાવા જાય છે તે લોંબડું પણ જો જો. ચાસત જોગણીયું જો જો. ને કેટલી ચે વાતો સાંભળજો. જતાં આવતાં થોડાં થોડાં પાકાં કરમદાં ને કાચી કેરી પણ ખાતાં આવજો હં!

પણ ખૂણખૂણાં કરમદાં ખાવાં હોય ને મોટી મોટી રાતી રાતી કાંટી ખાવી હોય તો તો નખી તળાવની ખીણ ખાનુએથી નીકળીને જજો. અનાદ્ર પોઈટ ઉપર કરમદાં ને કાંટી પછી જાજો. જેટલાં ખાવાં હોય તેટલાં ને સાથે ગાંતા પણ જજો.

કાંટી ખાધી, કરમદાં ખાધાં, કેરી તો ખાધી થોડી થોડી પણ કરમદાં ખાતાં, આસપાસની ઉંડી ખીણ ને નીચેની નદીઓ, ને સામેના ડુંગરની હારાએ ભાત ભાતની વનસ્પતિ એ બધું અનાદ્ર ઉપરથી જો જો. વાદળાં ન હોય તો સૂર્યાસ્ત પણ સુંદર દેખાશે. સૂર્યાસ્ત જોવાને 'સનસેટ પોઈટ' ને અનાદ્ર પોઈટ પાસે પાસે જ છે. ઠીક લાગે ત્યાંથી જો જો.

વચ્ચે વચ્ચે આજુની બજાર જોશો તો ત્યાં મારવાડી ને મારવાડણે દેખાશે: મારવાડીનાં કંપડાં ને વાસણો દેખાશે. નવી જાતની મીઠાઈની. ડુકાને દેખાશે. નવી નવી જાતની શાકભાજી પણ થોડી થોડી દેખાશે. આપણા જેવ બહારથી આપેલા જાત જાતના સુસાકરો પણ દેખાશે.

પણ બજાર જોવામાં મન ન પડે તો નખી તળાવની આસપાસ ફરત ફરો. કાં તો ચંપા શુક્ર ને એવી શુક્રો ને ત્યાં વસતા મહાત્માઓનું દર્શન કરો. ટોડ ટોડ ઉપર જઈ નખીમાં ધૂળકો ખાવા તૈયાર થઈને બેઠેલે દેવકરાજ જુઓ. તમારાથી ઘસ ગણો તો એ ઉંચો હશે! માથું ઉંચું કરીને તે

તૈયાર જાય છે. તમને થશે આ ઘડીએ જ ધબકરો. પડશે પાણીમાં. પણ એ તો મોટો પથરો છે. એ કાંઈ પડતો નથી.

રામચંદ્ર ને સીતાચંદ્રનું પાણી બહુ મીઠું. ત્યાં તો દરદીઓને રહેવાના ને ઠવાપાણી મફત મળે એવી ગોઠવણ છે.

પણ આણુમાં ખરું જોવાનું તો જુદું જ છે. દૂર દૂરથી માણસો જોવા આવે છે તે કાંઈ દેડકરાજ માટે નહિ કે અધર દેવી જોવા નહિ. એ તો જાય છે સીધા દેલવાડાનાં મંદિરોમાં. આગ્રામાં જુઓ તાજ ને દેલવાડામાં જુઓ જૈનમંદિરો. બધાં આરસનાં. શું એતું કોતરકામ ! અદ્ભૂત ! એટલું બધું સુંદર ! એટલું બધું સુંદર ! જોતાં ધરાઈએ જ નહિ, પણ આ બધું ઉંચી ડોક કરીને જોવું પડે. ને ડોક આવે હબવા. ત્યારે ? ત્યારે વચલાં ધુમટી નીચે સુવાળાં ઠંડા આરસ ઉપર લાંબા થઈને સુઈ જાય. ને સુતાં સુતાં નિરાંતે જાય. ઝીણી નજરે જાય. પછી કેટલું ચે દેખાશે. જાતજાતના નાચ શીખવા હોય તો ત્યાંથી જડશે. હથકળ ને અશ્વકળ હાથીઓ ને ઘોડાના સૈન્યોનાં ચે સુંદર ચિત્રો જડશે ને ચંપાના પાનની જાતજાતની ને લાતલાતની સુંદર ઘટનાઓ તો કેટલી ચે જોશે. તમને થશે કે કાગળ પેન્સિલ લઈને ચીતરવા એસી જઈએ. હાથીઓ જોઈને તો ખુશ ખુશ થશે. ને ભગવાનની મૂર્તિઓ પણ ભારે પ્રભાવશાળી દેખાય છે. એક મહિના સુધી જોયાં કરશે તોયે થશે કે હજી તો જોવાનું અધૂરું જ છે. એવાં આ મંદિરો ને એની કોતરણી. એટલા માટે બધા આણુ આવે છે. માણસે કરેલી કેટલી શોભા જોઈ. ચાલો, હવે કુદરતી શોભા જોવા. સાગી દિશાએ જુઓ. પેલો વસિષ્ઠ આશ્રમ ત્યાં એકલા ચંપા જ ચંપા. ચંપાનું જાણે વન. તમારું લાતું ચે આવ ચંપાની નીચે ને બપોરનો આરામ પણ કરો ચંપા નીચે જ. પીળા સોનચંપાના મોટા મોટા વૃક્ષો ને ફૂલોનો તો પાર જ નહિ! કેટલાં લેશે ને કેટલાં સુંઘશે ?

ત્યાંના ખાવાણું બહુ લાલ. ફૂલ પાનના બહુ શોખીન. ખાવાણની વાડીમાં દ્રાક્ષ ને કેળાં ને પપૈયા થાય છે. ખાવા વનફળોનાં અથાણાંએ કરી રાખે છે ને આપણાં જોવાને લાવથી ચખાડે છે. અમને બહુ મીઠાં લાગ્યાં હતાં. અહિં રાંધવા ખાવાની ને રાત રહેવાની સારી સગવડ છે.

ગોમુખીના કુંડ પણ અહીં જ છે. એમાં ન્હાવાની ખૂબ મજા પડે. પણ તરવું હોય ને પાણીમાં રમત ગમત કરવી હોય તો તો નળીમાં જ. અહીંના પહેરો કરનારો ખાલો તમને ચોકએ ચોકખું સંભળાવશે “ ઇધર તીરથ હૈ. પાણી બગાડનેકા નહિ. ”

અહીંથી વસિષ્ઠ આશ્રમ જવાનો રસ્તો જરા કઠણ કહેવાય. પણ એટલો અર્ધો કઠણ નહિ. અને આટલે આવીને ત્યાં જવું તો ભેઠજો જ ને ? આખુ જઈ ચડ્યા ને ખીચું કાંઈ નહિ તો દેલવાડાનાં મંદિરો ને વસિષ્ઠ આશ્રમ તો જોવો જ ભેઠજો. જૈન હો ને જાત્રાજો નીકળ્યા હો તો તો અચલગઢ ગયા વિના ચાલેજ નહિ. ને હિંદુ હો ને પગમાં ભેર હોય તો ગુરૂ શિખરે ગયા વિના પાછા ન જ ફરાય.

એવી વાત ચાલે છે કે આખુ ઉપર એક રાણી રહે. તેને એક કુંવરી. કુંવરી જેવી રૂપે તેવી શુભે. રાણીને એટલી તો બહાલી કે તેને પરણીને કોઈ લઈ બંધ તે તેને ન ગમે. તેણે પણ લીધું કે એક રાતમાં જે કોઈ ચાર રસ્તા કરી આપે તેને કુંવરી પરણાવું. એક વસિષ્ઠ આશ્રમ સુધી, એક અચલગઢ સુધી, એક દેલવાડા સુધી ને ચોથો ગુરૂશિખર સુધી. મોટાં મોટાં ડુંગરા ને મોટી ઝાડી કાપવાની. તે એક રાતમાં કેમ અને ? ઘણા રાત્ર આબ્યા. ઘણા કુંવરો આબ્યા. ને વીણે મોઢે પાછા ગયા. એકવાર એક ભીલ રાત્ર આબ્યો. એનું નામ રસિયો બહાદ્યમ. એવો બહાદ્દર કે કહે હું કહું રસ્તો. એ તો લાગ્યો ખોદવા. રાતના ત્રણ વાગ્યા ત્યાં સુધીમાં તો ત્રણ રસ્તા કરી નાખ્યા. રહ્યો એક ગુરૂ શિખરનો. અર્ધો કર્યો ત્યાં રાણીને થયું, અરે ! આ તો સવાર પહેલાં ચોથો રસ્તો પણ કરી નાખશે ! રાણીએ ચાર વાગે જ કુકડો બોલાવ્યો. રસિયાને થયું સવાર પડ્યું ને કામ પુરૂ ન થયું. હવે કુંવરી કયાંથી મળે ? બિચારો નિરાશ થયો. ઝેરનો ખ્યાલો પીધો ને ત્યાં જ સુતો.

દેલવાડામાં એનું મંદિર છે. જેવો રસિયો બહાદ્દર એવી જ એની મૂર્તિ છે. તેના હાથમાં ઝેરનો ખ્યાલો છે. ને સામે જ કુંવરીનું મંદિર છે. પાસે જ એક કચરાનો ને પથરાનો ઢગલો દેખાય છે. લોકો કહે છે એ છે રાણીનું સ્થાન. જતાં આવતાં બધાં કુંવારી કન્યા ને રસિયાબહાદ્યમને પગે લાગે છે ને રાણી ઉપર પથરા ફેંકે છે.

ગુજરાતમાં રહીએ તો કાંઈ નહિ તો એકવાર આબુરાજના દર્શન તો કરી જ આવીએ.

તારાબહેન મોહક

વાદળી જળે ભરી રે

વાદળી જળે ભરી રે.

વાદળી ઉત્તર દક્ષિણની અડી
કે વાદળી જળે ભરી રે.

વાદળી મીઠંડા જળથી ભરી
કે વાદળી

વાદળી ઉંચા આકાશે અડી
કે વાદળી

વાદળી કાળી, કાળી, ખૂબ કાળી;
કે વાદળી

વાદળી ગાજવીજ કરતી ચાલી;
કે વાદળી

વાદળી વરસું વરસું થાતી કે વાદળી

વાદળી કયાં કયાં જધને વરસ્યાં ? કે વાદળી

વાદળી ખેતર વાડીએ વરસી કે વાદળી

વાદળી નદી નાળાંએ વરસી કે વાદળી

વાદળી ડુંગરે ટેકરે વરસી કે વાદળી

વાદળી સરવરપાળે વરસી કે વાદળી

વાદળી આંખાડાળે વરસી કે વાદળી

વાદળી રાજને મહેલે વરસી કે વાદળી

વાદળી ડોશીફે વરસી કે વાદળી

વાદળી સીમ સીમાડે વરસી કે વાદળી

વાદળી બાગબગીચે વરસી કે વાદળી

વાદળી મેઘગાળ્યો ને વિજ ચમકી કે વાદળી

વાદળી વા વાથો ને વાટ લીધી કે વાદળી

વાદળી ઘોરખોરડીએ વરસી કે વાદળી

વાદળી આવળેબાવળે વરસી કે વાદળી

વાદળી વરસી વરસી ને કાંઈ વરસી કે વાદળી

વાદળી મોર પપૈયા બોલ્યા કે વાદળી

વાદળી નાનાં મોટાં આડ ડોલ્યાં કે વાદળી

ગિજુભાઈ

જોડકાણું

એક હતું બુલબુલ,
એને જડ્યું લાલ ફલ;
લાલ ફલમાં રાતી કીડી,
વાળી રે બાઈ પાનની બીડી

એક હતી ચકલી :

એ રેતી એકલી :

એકલી એકલી ઉઘી ગઈ,
ઉઘતાં એ પડી ગઈ,
પડતાં પડતાં અબકી,
ને લેશ ગઈ હબકી.

મોટા તારા ચકમકે,
ઝીણા તારા અગમગે,
ને લાલીઓ કુતરો લખલખે.

એક હતી છોકરી,
એને લાવે મોઘરી;
મોઘરી ને મૂળા,
બાવળીના સૂળા;
સૂળો વાગ્યો હાથમાં,
સેયર મારી સાથમાં;
સાથે સાત ચેરડી,
ચેરડીનો ઘોંઠો મારી;
ઉઘાડી ખડકી,
ને લેશ ગઈ ભડકી.

આગ થઈ

“અલ્યા, આ શું ? અંધારી રાતે આ અજવાળું ઝોકાર !”

“અલ્યા, આગ થઈ ! જોને હડહડ પથ્થે બળે છે ને ગોટમગોટ ધુમાડા નીકળે છે !”

“આ તો બહુ સળગ્યું લાગે છે !”

“આલ, આપણે જઈએ.”

હડ હડ હડ આગ બળે છે. તડ તડ તડ વાંસ તુટે છે. કડ કડ કડ કડ કરતાં મોટાં પીઠીયાં ને પાટીઆં હેઠે પડે છે. એ મોટા લાલ લાલ ગુળારા ઉડે છે. ભાર છે કોઈના કે મહીં જવાય ? પચાસ હાથ આવે ય ઉભું રહેવાય ત્યારે ને ? તાપ તો એવો લાગે કે ગાલ બળુ બળુ થાય.

લાલચોળ ભડકા ને ભડકા. આણી કોર ખવન આંચો, એ આગ આંમ ગઈ. આણી કોર ખવન આંચો, એ પાછી આમ ગઈ.

લખરક લખરક જીલ કાઢીને જાણે આવા ન આવતી હોય !

ધેડીઆંગ, ધેડીઆંગ, ધેડીઆંગ; ઢોલ ધ્રુવકતો હતો. માણસ તો કાંઈ માંચ નહિ.

જ્યાં આગ ચોલાવવા કોણ આંચું તું ? આગ જોવા આંચું તું.

“અલ્યા, કોઈ બંખાવાળાને બોલાવોને.”

“અરે કોઈ બંખાવાળાને બોલાવા ય નથી જતું. !”

“આ માણું આપણું એમ જ ગયું. છે કોઈ દોડીને બંખાવાળાને બોલાવવા વાળું !”

“અલ્યા ભાઈ, આ શેઠનો સામાન રખડે છે તે ચાલોને ક્યાંક પહોંચાડીએ.”

“એ ભાઈ આપણું કામ નહિ; વખતે કાંઈ બોવાય તો શેઠ કહે કે આપણે

“ શેઠના નોકરચાકર ને એના શેઠના ખુશામતીઆ ક્યાં ગયા અત્યારે ? ખરે વખતે તો કામે આવવું જોઈએને ? ”

“ અલ્યા, કેટલા લાખનું નુકશાન થશે ? ”

“ પાંચ લાખનું તો બળશેજ ને ! ”

“ ઠીક, માણે વેપારમાં ઘણું મારી ખાધું છે. એ તો આવે રસ્તે જાય. ”

“ લાઇ, લક્ષ્મીનાં અભિમાન એવાં છે. આંખો તો એડે ગઈતી એડે ! મારો વાલો છે ને ? આ ઘડીકમાં રાનરાન ને પાનપાન કરી મૂક્યાં છોકરાં ઘર-વિનાનાં થઈ ગયાં. ”

“ એ વા વાચો ને આગ ફેલાણી. એ અલ્યા રામા શેઠના ઘરની પાંખે લાગ્યું. અલ્યા, પાણી લાવો, એ ઘરમાંથી પાણી લાવો, આ પાંખ સળગી ! ”

“ જ્યાં પાણીએ ક્યાં એલાય એમ છે ? એ તો કાપવું પડશે. લખુ ને વજુ ઝડપ કરતા ધારિયા ને વાંહડા લઈને ઉપર ચઢી ગયા ને ઝરડ ઝરડ કરતે-કરતે પાંખ તોડી નાખી. આ પાછા ત્યાંથી ઉતર્યા ત્યાં કમા શેઠના ઘરની પાંખ લાગી. આ એમ કાપી નાખી. ”

આગ કેમે માઝામાં રહે નહિ. કેમે અટકે નહિ. અલ્યા જાઓ લાવો જાઓ. ‘લોં’ ‘લોં’ આ જાઓ આવ્યો “ ચાલો, એ...ઈ. આઘા હટો. આઘા હટો. ”

“ ચાલો એ...ઈ ટાંકી બોલો. ચાલો ભુંગણું લગાવ, લગાવ. એ-ઈ મકાન ઉપર જાવ. ”

ટોપા પહેરેલા કાળા કોટ ને પાટલુન પહેરેલું. ધડોધક બંબાવાળા છાપરે ચઢી ગયા. પેલા બાલચમૂવાળા પણ ભળી ગયા ને દેવા માંડયા પાણીની પીચકારીઓ, પણ કોના ભાર કે આગ એલાય ? એ પાણી શા હિસાબનું ? આ તો દાવાનળ સળગ્યો, તો. સાત માળની હવેલી સળગી, તી. કાંઈ ઝુંપડું ન હતું.

એક સૂંઠ લાગી, બે લાગી, ત્રણ લાગી; સુરુર પાણીનો વરસાદ વરસ્યો. ડડડ લીનું લાકડું હેઠે. ગડગડ એક દિવાલ પડી. ધડડડ બારી બારણાં ધી પડ્યાં.

શેરીમાં પાણી તો ક્યાંય માય નહિ. બંધે ગારો ગારો. બંખાનું પાણી જાય લાગ્યું. માણસો તો આમજાય ને તેમ જાય માણસોનાં પગ, કપડાં બંધે ગારો ગારો.

સાંકે થયું કે છોકરાં છૈયાં વહેલી બખર પડીને બંધાર નીકળી ગયાં, કંઈક માલ નીકળ્યો, હશે એ તો ફરી વારેય મળશે. શેઠ ને છોકરાં બચ્યાં તો ઘણું બચ્યું. ખીચારા શેઠ કહે. “જેવાં અમારાં નશિબ” પણ શેઠાણી કંઈ રોતાં ન રહે. છોકરાં ખીચારાં જોઈ રહ્યાં. “અરરર આપણું ઘર બળી ગયું. આપા, હવે આપણે ક્યાં જશું?”

માણસ વીખરાયું. આગ કાળુમાં આવી. “અરે, ખીચારા ચોષા શેઠજી! ઘર બળી ગયું. અરે આમ છે ભાઈ. અજ રાજાં ને કાલે રંક, કાલની બખર છે?”

“અરે, બાપુ, બાયડી છોકરાં બચ્યાં તે લગવાનનો પા’ડ. કેણુ જાણે કેનેય કમત સૂઝી હશે તે આગ લગાડી. ભાઈ મોટાને કંઈક દુસ્મન હોય!”

“અરે, પણ સુકા સાથે લીલાનું જાળે ને? જોડ્યા કમાનું હજગ્યું, તું એ તો ઠીક કે જોડવાઈ ગ્યું, સ્વયંસેવકોએ પાંચ કાપી નાખી તે.”

સ્વયંસેવક મંડયા હતા, બંખાવાળા ચોંટયા હતા, પાણીનો મારો ધંમ ધોકાર ચાલતો હતો. આગ નરમ પડી. લડકા ચોંટ પડયા. દીવીઓ બળવા માંડી: ઝગ ઝગ જાણે મોટી દીવીઓ બળે છે. એ સાત માળની હવેલી શે બળી રહે? કે શે હોલાય?

લોકો વીખાયા. આગ વધવાનો ભય ન રહ્યો.

“આલો, હવે એ તો હોલાઈ જશે.”

પડોશી-“શેઠ, અહીં બેઠે શું થશે? આલો મારે ત્યાં બેસવા હોય, લગવાનની માયા છે.”

અંગારમણિ

[સ્થળ: અંગારમણિનું ઘર. અંગારની બે બહેનો હીંચકે હીંચે છે. અંગાર ધરતું કામકાજ કરે છે. વાશીદુ વાળીને વાસણ ઉટકવા મેસે છે: બે બેનો હીંચકતી જાય છે ને હકમો કરતી જાય છે.]

નાની—અંગાર, અલી અંગાર, ક્યાં ગઈ? પાણી તો લાવ ક્યારની તરફ લાગી છે.

[અંગાર પાણી લાવી આપે છે ને જાય છે.]

મોટી—અંગાર, અંગાર, અંગાર, ક્યાં છે? સાંભળતી નથી? આ હિંચકો ધીમો પડ્યો છે. જોતી નથી? નાખ એક મોટો હિંચકો,

[અંગાર હિંચકો નાખી વાસણ ઉટકે છે]

નાની—અંગાર, હિંચકો ઉભો રાખ.

મોટી—અંગાર, આ પડી લાવ.

નાની—અંગાર, મારા ઢાંતીઓ લાવ.

[નાની ચોપડી વાંચે છે. મોટી ઢાંતીઓથી વાજ ઓળે છે. અંગાર વાસણ ઉટકે છે. પટાવાળો આવે છે.]

પટાવાળો—છે કેઈ ઘરમાં કે! આ રાજનો કાગળ છે.

[મોટી ક્વર ફેરી વાંચે છે. નાની પાછળથી વાંચે છે.]

અંગાર—બેન, શેનો કાગળ છે?

નાની—છે એ તો. તારે શું કામ છે?

મોટી—તું તારું કામ કરને બાપુ.

અંગાર—કહો તો ખરાં. નાની આ શું આવ્યું છે?

નાની—એ તો અમારે રાજને ત્યાં રાસડા લેવા જવાનું છે. કુંવરે અમને તેડાવ્યાં છે.

અંગાર—તે મને—

મોટી—લે રાખ. તને કોણ તેડાવતું હતું? તારા દેદર તો જો. આધામતિ રાખ છે ને મેલનો તો પાર નથી!

નાની—ને બેનને રાસડા લેતા કાંઈ આવડે છે! એક પગ આમ પડે ને બીજો પગ આમ પડે.

મોટી—બાપુ ઘરમાં વાશીદુ ક્યેં શોભે. ત્યાં રાજને ત્યાંતો ઘર લજવો.

નાની—{ આલો આપણે જવા માટે તૈયાર થઈએ.

મોટી—{

[અંગાર રડતી રડતી ચાલી જાય છે.]

[બે બેનો તૈયાર થાય છે. સંજુગાર સજે છે લુગડાં પહેરે છે. માથું યુંથે છે. ચાક પહેરે છે ને છેવટે ઉપડી જાય છે]

નાની—અહીં અંગાર, ઝટઝટ માથું યુંથ ને.

મોટી—અંગાર, સાંકળી તો પહેરાવ. આમ શું કરે છે ?

નાની—અંગાર, ક્યાં મરી ગઈ? પેલો સાણુ તો લાવ. જરા મોં ઘેલું છે.

મોટી—અંગાર, મારી વીંટીને રૂમાલ લાવ. ઝટ કર. આ તો કાંઈ ઠંડી છે !

નાની—અંગાર, જો જોઈએ બહાર રાજની ગાડી આવી છે.

[અંગાર જઈને આવે છે]

અંગાર—હા, બા, ક્યારની આવી છે.

નાની—અંગાર, આંદલો કરવાનો તો રહી ગયો. લે શીશી લાવ. શીશી લાવ.

મોટી—અંગાર, મને પણ કરજો. જોજો જરા બગાડ્યો છે તો.

નાની—અંગાર, પગમાં જોડા તો પહેરાવ: જો બરાબર પહેરાવતાંએ આવડે છે !

મોટી—અંગાર, જોજો આવીએ ત્યાં રાંધી રાખજો.

નાની—ને અંગાર પધારીઓ કરી રાખજો.

મોટી—અને અંગાર જોજો બૂલી તો. આ બધું રખડે છે તે સરખું મુકો દેજો.

[ગાડી જાય છે. પડદા પડે છે. અંગાર રડતી રડતી જાય છે]

પડદા ત્રીજો.

[અંગાર રડતી બેઠી છે. ચૂલા પાસે ઘોડા એક અંગારા છે તેની પાસે ત્રાપે છે અંબાંબાંથી આમુ પડે છે. ત્યાં મા બોલે છે]

મા—અંગાર, બાપુ, શું કામ રડે છે ? તને કોણ વડે છે બાપુ ?

અંગાર—અરે, અહીં કોણ બોલે છે ?

મા—એ તો હું છું. બાપા શું કામ રડે છે ?

અંગાર—અરે કોણ હશે એ ? જો હોય તે કહોને. અહીં કોણ બોલે છે ?

મા—એ તો હું તારી બાની બેન મણી. કેમ રડે છે બેટા ?

અંગાર—માડી, બધાંય રાજને ત્યાં ગયાં ને મને કોઈ ન લાઈ મધું. કહે કે હું તો ત્યાં બૂંદી લાગે. તારું કામ વાળવા ઓળવાતું. તારા સુધી તે રાજમહેલ હોય !

મા—તે ?

અંગાર—મારે રાજમહેલ જવું છે ને રાસડા લેવા છે.

મા—એમ !

અંગાર—હા. માડી.

મા—તો યા તૈયાર.

અંગાર—પણ તૈયાર ક્યાંથી યાઉં ? મારે તો કાંઈ પહેરવાએ નથી ને ઝોઢવાએ નથી. ને રાજમહેલ તો આથે આથે છે. ચાલીને શી રીતે જાઉં ?

મા—જો ખેટા, હું કહું એમ કર. જો બાગમાં જમને એક કોણું લઈ આવ.

[અંગાર લાવે છે]

અંગાર—ને બીજું શું ?

મા—બીજું બે ઉંદર લઈ આવ. ને પેલા પાંજરામાં બે ચકલી છે તે લઈ આવ. ને

[અંગાર લાવે છે.]

અંગાર—હવે કાંઈ રહ્યું ?

મા—હા, પેલી ઘો સૂતી છે ને પૂંછડે થોભી લાવ.

[અંગાર લાવે છે, મા મંત્ર લણી પાણી છાટે છે, એટલે કોળાની ગાડી, ઘેનો કાચમેન, ચકલીઓની ચાકરડીઓ, ઉદરના ઘોડા થઈ જાય છે ને ગાડી જોડાઈ જાય છે.]

મા—થો અંગાર ખેટા, હવે રાજમહેલ જાઓ.

અંગાર—માડી, આવા લગડાં પહેરીને કાંઈ જવાશે ? આ તો ચીથરાં છે.

[મા પાણી છાટે છે એટલે મખમલનાં સુંદર કપડાં ખતી જાય છે.]

ઘાઘરી રેશમની, પોલકું મખમલનું, સુંદરી જરીની.

મા—અંગાર, જા હવે ગાડીમાં બેસજો. પણ જો રાતના બાર વાગ્યા પહેલાં પાછી વળજો. બાર થશે તો ગાડીનું કોણું થશે. ઘોડાના ઉંદરડા થઈ જશે. કાચમેનનો ઘો થઈ જશે ને ચાકરડીઓની ચકલી થઈ જશે.

અંગાર—હા. માડી.

[અંગાર જવા જાય છે. મા પગપર નજર પડે છે ને કહે છે.]

અંગાર—મા મારા પગમા જાંઝર નથી ! જાંઝર વિના કેમ ચાલશે ?

મા—લે, આ મારા જ પગના જાંઝર પહેરતી જા. બરાબર થઈ રહે છે ખરું ?

[અંગાર જાંઝર પહેરી ગાડીમાં બેસી ઉપડે છે, માથું ચાલ્યાં જાય છે]

પડદો ચોંટા.

[રાજમહેલમાં રાસડા ચાલે છે; કુંવરીઓ રાસડા લે છે. કુંવર ગાદીએ બેઠા બેઠા જુએ છે. ત્યાં અંગાર આવે છે ને બધાં એની સાંભે જોઈ રહે છે.]

બોની—અલ્યા, આ કોણ નવતર આવ્યું ?

મોટી—છે કાંઈ મોટા ધરની. છે તો રૂપ રૂપનો ભંડાર.

નાની—અહા, એના કાંઈ ધરેણા લુગડાં છે.

ખીજી—બેનો, હવે ક્યો રાસડો લેશું?

એક—નથી ઘડી ઘો એ લ્યો ને ?

ખીજી—ના, બા; શાને લીધાં વાણે લ્યો ને ?

ત્રીજી—ના, બા, વાડી ખીલીવન ટુલડે. એ લેશું ?

ચોથી—આ નવાં બેનને કહોને એ કોક નવો લેવરાવે ?

પાંચમી—બેન તમેજ લેવરાઓને ? લ્યો બોલો અમે લઈએ.

અંગાર—ઠીક લ્યો ત્યારે.

[રાસડો ચાલે છે.]

“ હારે રથ ફેરા ગોકુળ રથવાળા ”

[રાજકુંવર જોઈ રહે છે]

રાજકુંવર—હવે એક બીજો લ્યો જોઈએ. આ નવાં આવ્યાં છે એ જ લેવરાવે. એને સારો આવડે છે.

[બીજો રાસ ચાલે છે.]

[રાસ ચાલે છે એટલામાં ખારના ટકોરા વાગે છે ને અંગાર રાસ છોડી ભાગે છે. કુંવર પાછળ દોડે છે. અંગારનું ઝાંઝર નીકળી જાય છે. કુંવર ઉપાડી લે છે. એટલામાં તો ખારના ટકોરા પૂરા થાય છે ને અંગાર દરવાજા પાસે આવે છે ત્યાં તો માએ કીધું હવું, એમ યદ્ય ગએલું. થોડાગાડીને બદલે કોણું, થોડાને બદલે ઉંદર, ચાકરડીઓને બદલે ચકલી ને કોચબેનતી ઘો. ને અંગાર પોતે ચીંથરે હાલ.]

અંગાર—અરે ભગવાન આ તો ભારે ચર્ધ. હવે જટ જટ ઘેર પહોંચો નહી તો બેનોને ખબર પડશે તો મારશે.

પડદો પાંચમો.

[અંગાર દોડતી દોડતી ઘેર જઈ પથારી પાથરી, અંગારા કાઢી, બેસી જાય છે ત્યાં બેનો ખારણું ખખડાવે છે.]

મોટી—અંગાર, ખારણું ઉઘાડ.

મોટી—અંગાર, સાંભળે છે કે નહિ ? ક્યાં સુધી બહાર ઉભાં રહેવું ?

[અંગાર ખારણું ઉઘાડે છે ને બેનો અંદર આવે છે.]

નાની—અંગાર, આ ધરેણાં પેટીમાં મૂકી દે.

મોટી—સે અમને પાણી તો આપ.

નાની—અંગાર, પથારી બરાબર પાથરી છે ના ?

મોટી—એ મારે ચોશીકું લાવ.

અંગાર—રાસડા કેવા ચલા, તા ?

નાની—અરે તેમાં તુ શું સમજે ?

અંગાર—કેવી કેવી રૂપાળી છોકરીઓ આવી'તી ?

મોટી—રૂપાળી તો ઠીક. અમારાથી વળી કંઈ રૂપાળી હતી ? પણ આવીતી એક નવતર. હોય જરાક અમારાથી રૂપાળી.

નાની—રૂપાળી તો ઠીક. એ તો રાજકુંવરે બોલાવી એટલે માન વધ્યાં બાકી તો.....

અંગાર—બા મને કોઈ દિ સ્મિત જશે ?

નાની—તું રાજમહેલ સુધી હોય કે ? એ તો નસીબદારને તેડું આવે.

મોટી—તાર કપાળ તો જો મોટા ભમરો છે! તને તો 'ઉંજુ રાખતું' 'તું' કોણ ?

[બધાં સુધ્ધિ જાય છે.]

પડદો છઠ્ઠી

બારોટ—એ ધરમાં કોણ છે બાપુ ? આ આંઝર કોઈને થઈ રહે છે કે ?

[એ બેનો દોડે છે. પાછળથી ધીમે ધીમે અંગાર મોં મસકાવતી ચાલી આવે છે.]

મોટી—શું ? બારોટ થઈ રહેવાનું તમારે શું કામ છે ?

બારોટ—એતો જોને થઈ રહે એને રાજનો કુંવર પરણે છે.

મોટી—લે આવી તો રહે. એમ્મ ઉતાવળ શું છે ? મને જરા પગમાં નાખી તો જોવા દે.

નાની—એમ કાંઈ રાણી નહિ થવાય. અમને તો જોવા દે. ત્યાં મોટા હાથી જોવા પગમાં આંઝર આવશે તો !

[મોટીને ટુંકું પડે છે.]

મોટી—લે, નાની મારે તો કાંઈ નથી પહેર્યું. તું પહેર.

નાની—હાં, આંઝર બરાબર થઈ ગયું ના ? ચપોચપ ! એ તો મને થઈ રહેવાનું છે

[નાની ચકાવવા બેસે છે પણ ત્યાં તો મોટું પડે છે.]

નાની—બારોટજી, અમને તો કાંઈ નથી થતું, તમે કોઈ બીજો ઘેર જાઓ.

અંગાર—જેવું કેવુંક આંઝર છે! મને થાય છે કે નહિ ?

મોટી—હવે થયાં, રાખો બહુ મોટા નસીબદારના છેડા છે તે !

નાની—લે તને થાય તો તો રાણી થાને ! રાણી થાવીતી તો અંગારજી શું કામ થાત ?

[અંગાર આંઝર ચકાવે છે ને થઈ રહે છે.]

નાની—હેં ! અંગારને થઈ રહ્યું ?

મોટી—અરે અંગારને—

બારોટ—બાપુ, થઈ તો એને રહ્યું છે.

[નાની મોટી ભોંકી પડી જાય છે ને પડદા પડે છે.]

અમારી લડાઈ.

સાચેજ ! આ ઉંદરડાંઓ તે કાંઈ કેર કરે છે ? આ આટલુંક માયું ને આટલાક કાંત. પણ એણે તો મને દરાવી દીધી !

હું કહું રસોડામાં તો મારુંજ રાજ ને ઉંદરભાઈ કહે 'માંડ રાજ', બસ આ કારણે વરસોથી આ લડાઈ ચાલે છે.

અમારી લડાઈની વાત તો લાંબી છે. પણ તમને હુંકમાં કહું છું.

રોજ રાત્રે રસોડામાં બધું ઢાંકીને હું સૂઈ જઈ; પણ રાત્રે ઉંદરડા આવે ને બધું ઉધારી નાખે. પહેલાં પહેલાં તો મેં માન્યું કે ઉંદરડા મારી સાથે ગમ્મત કરે છે, હું તો હસીને પતાવું. પણ 'મરકરી એ કાંઈ રોજને રોજ સદન થાય !

ધીરેધીરે ઉંદરડાની મરકરી તો વધવા માંડી. ભાઈબધો ભોટનો ડબો ઉઘાડે ને તેમાં નાચે; તેમને તો નાચતાં મગ આવતી દશે. પણ મારો ભોટ વેરાઈ જાય ને બગડે તેવું થું ! ભોટનો ડબો સંભળડ બંધ કરી તેના ઉપરે હું વેળન મૂકવા લાગી. પણ ઉંદરડાને એ ન ગમ્યું. બંસ, અમારી લડાઈ શરૂ કેવળ હસવામાંથી ખસવું !

ભોટ ન મળ્યો એટલે ઉંદરડા તો ખીબ્યા. રસોડામાંથી ચૂં ચૂં ચૂંનો તીણો અવાજ કરવા લાગ્યા. હું મંમની સુતી સુતી સાંભળતી હતી. મનમાં નિરાંત હતી. મેં કીધું, આજે ખાઓ ભોટ. કેમ ખાઓ છો તે. મફતનો મળતો તો તે બગાડવાની મગ પડતી હતી, ખરી ! ક્યો કરો દહે સવાર સુધી ચૂં ચૂં ચૂં પણ ત્યાં તો જરાક ધડકડ થયું ને થોડી વારમાં ચૂં ચૂં ચૂં બંધ પડ્યું. હું મનમાં હસી. આજ તો દડબડ કરતાં ભાગીજ જાઓ ને ! ખીલું શું કરો ?

સવારે દરખાતી ઉઠી. ઉંદરડાં ઉપર રાત્રે છત મેળવી હતી. પણ રસોડું ઉઘાડું ત્યાં તો હાય ! હાય !

માંડ બધું ઘી તેલ ટોળા નાખેલું ને ફાવે તેટલું ખાધેલું પીધેલું, મનમાં થયું, ભાઈ, ભોટ બગાડે એ તો કીક પણ ઘી તેલ ટોળે એ મેં ખમાય ?

રાત્રે ઘી તેલની બરછીઓ રસોડામાંથી ખસેડી નાખી. ભોટ બરાબર ઢાંક્યો. મનમાં કીધું...દહે શું કરશો ? ક્યો ખાજે આ દહે. આજ રાત્રે ઘી તેલ મળે તે ! જાણે ભોટા રાજ દોષ નહિ કે ઘી તેલ ખાવું જોઈએ.

મનમાં મગકાતી સવારે ઉઠી. મનમાં થયું, પાછાં ગિયારાં ઉંદરડાં આજે ભોટાં પડ્યાં દશે ! પણ બારણું ઉઘારીને જોઈ હું તો ચરે ! આ ઉંદરભાઈ તો મારા માથાના મળ્યા. ભાઈને ખાવાતું ન મળ્યું તો વેરવાતું તો મળ્યું. જ્યાં ત્યાં બધો મસાલો વેરી નાખેલો જલો કાંઈ ખાસી મગની રંગોળા પુરી થયું ! દળદર મરચાંની રાત્રી પીળા ભાત ને વચમાં રાખેથીની છાંટ.

મેં કીધું : શામારા ઉંદરભાઈ છતે રડો. પણ કાલે તમારી વાત છે. બહુ ફાટી ગયા છો તે યાદ રાખો.

રાત્રે મસાલાના ડબા ઉપર મૂક્યો ઉપરવટણો ને કોડા ઉપર મૂક્યાં ખાંડગી દસને કીધું, ઉંદરભાઈ દહે જાગવીને પાડરા જાજો. જોજો ઉપરવટણા નીચે ક્યાંક કચરાઈ ન જતા દો.

સવારે મને થયું, “ઉંદરડાં બિચારાં. ભૂખ્યાંતરસ્યાં સૂઈ ગયાં હશે. એકવાર જે દાર કણુવ કરે તો પછી ફિક્કર નરિ. પછી ખાવાનું આપીશ.”

રસોડું ઉઘાડ્યું. લોટનો ડબો જરાખર. મસાલાનો ડબો જરાખર. કઠોડો જરાખર. મનમાં બોલી આજ તો તમે ડાહ્યા થયા લાગે છે. ચાલો, ત્યારે હવે તમારે માટે કંઈક રાખતી જઈશ.

રાંધતી વખતે શાકની ટોપલી લીધી. બટેટા સુધારવા એડી. પણ અરે ! મારાં વહાલાં ઉંદરડાં ખીલીએ પહેંચેલાં. આજે તો તેમણે બટેટા ને રીંગણાં ને તુરીયાંની ઉમણી કરેલી !

મને તો ખીજ ચડી ગઈ. આ ચપટી જેવડાં ઉંદરડાં મને કાંઈ સતાવે છે !

રાત્રે ઢાંકવામાં આવે એક કલાક ગુમાવ્યો. લોટ ઢાંક્યો, મસાલો ઢાંક્યો, શાક ઢાંક્યું, ખાંડ, ગોળ, આમલી, કોકમ, મીઠું, મરચું, બધું ઢાંક્યું. ઉપર પથરા ને છંટા ને ઉપરવટણા ને ખાંડણી ચૂકી ચૂકીને ઢાંક્યું ને ફરી ફરીથી તપાસ્યું. ચારેકોર જેઠ લીધું. નીચે ઉંચે, ખુણે ખોચરે, બધે તપાસી લીધું. ક્યાંય કારી ફાવે એવું ન રાખ્યું. પછી બારણું બંધ કર્યું.

કાધું, આજે ફાવે તો તમે ખરાં, આજ દિ સૂધી બહુ દયાન નહોતી દેતી એટલે કે ? સુતા પહેલાં એકવાર ફરીથી રસોડું જેઠ આવી. પણ એકાદ કલાક પણ ન થયો ને હું ઉંઘમાંથી જાગીને જાગી.

ખડીંગ ખડીંગ ધડીંગ ધડીંગ. મને થયું. આ શું ? શું ચોર આવ્યો છે ને ખાતર પાડે છે ? કે છે શું !

જરાખર કાન માંડીને સાંભળ્યું. અવાજ તો સીધો રસોડામાંથી આવતો હતો. ફાનસ લીધું રસોડું ઉઘાડ્યું; ત્યાં તો દસબાર ચોર દડબડ દડબડ દોડી ગયાં ને રસોડું તો બાણે મોડું મેદાન મેદાન.

અજરાઈ ઉપરથી ચાળીઓ વાટકાં ને શીખાં ને ખીલી ઉપરથી તપેલાં ને તપેલીઓ બધાં હેઠે. રસોડું આપ્યું વાસણ ! વાસણ !

મસાલાના ડબા પણ દડી પડેલા ને આ બાળુ લોટનો ડબો પણ ગળાડી પડેલો; આજ કાંઈ ઢોળાયું નહતું તો ફોડાયું તો હતું જ.

મેં તો હાથ જોડ્યા.

એ હું તો તમથી હારી. હવે જે થાય તે કરી લ્યો. હું તો મારે આ સુતી.

સવારે જોઈ હું તો દાઝવા ઉપર ઝમ. જે મળ્યું તે પાડી તો નાખેલું ને ઉપર જતાં બધે લીંદી લીંદી મૂકેલી !

હવે તો હું ચાકી.

ને ઉંદરીયું મંગાવવાનો વિચાર કરું છું એટલે હારી તો ખરીજ. ન મારી શકિત ચાલી કે ન મારી શકિત ચાલી. કાં તો ઉંદરીયું ને કાં તો બિચારી.

છોકરાઓ આ હાથોની વાત કોઈને કહેશે નહિ હો કે. એ તો મેં તમને ખાનગીમાં કીધું છે. ને ઉંદરભાઈને તો કહેશે જ નહિ. ઉંદરભાઈ બાણુશે તો તો ચારે કોર મારો ફજેતી ફજેતી થશે. આવડી મોટી હું ને વગર માણસ કહેવાઉં ને એ એટલા નાનાં ઉંદરડાં જતાં મને હરાવી.

“ પણ સાચી વાત તો એ છે કે હું હારી ”

મારે મૂઝ નથી તો એ મારી મૂઝ નીચી: સાડીસાત વાર નીચી.

સ્વયં પાક

ક-કો? બસુ, ડીકુ, બાબી શું કરે છે ?

“બા-અમે સ્વયં પાક કરીએ છીએ.”

ક-ડીકુ, તું શું કરે છે ?

ડી-અમે પણ સ્વયં પાક કરીએ છીએ.

ક-તે સ્વયં પાક એટલે વળા શું ?

ડી-આ અમે બધા રંધીએ છીએ. બાબી ને બસુ ને હું ને સુશીલા.

ક-સુશીલા કેમ નથી દેખાતી ?

બ-મારે ત્યાં લોટ લેવા ગયું છે.

ક-મને રાખશો ? હું તમને રંધાવું.

બા-ના. બા. આજ તો અમારોજ સ્વયં પાક. એમાં બીજું કોઈ ન રંધાવે. અમે અમારી મેજે કરશું.

ક-તે શું શું કરવા ધાર્યું છે ?

બા-તે હમણું નહિ કહીએ. હમણા તો કાષ્ટને અહીં અવવા દેવાય પણ નહિ. પછી પરસાદિ ચખાડશું ત્યારે ખબર પડશે.

બસુ-જો બાબી, તું પૂરીનો લોટ બાંધી નાખ. હું ચૂસો સળગાવું છું.

બાબી-પણ તું વખતે ઠાઝી જમશ, મને સળગાવા દે. હું રોજ સળગાવું છું.

બસુ-પણ મને ય આવડે છે. તું ખાન રાખ મને આવડે છે કે નહિ.

બાબી-ઠીક ત્યારે.

ડીકુ-બાબી, હું તો શાક સુધારીશ. મને એ બહુ ગમે છે.

સુશીલા-ચાલો, હવે શાક વધારી નાખું. ડીકુ, શાકને ફેટલી વાર છે ?

ડીકુ-હવે એ બટેટાં બાંધી છે.

બસુ-સુશીલા ચૂસો તો સળગ્યો. હવે શું કરવું છે ?

સુશીલા-શાક માટે તવી મુકવી છે. પેલું તેજ છે તે લાવ.

બાબી-સુશીલા, પછી મને ગુંદલા કરાવીશ ને ? સુન્દ એમજ કરવું પડશે. પહેલાં આપણે ગુંદલા કરીને પૂરીઓ વણી નાખીએ ને પછી પૂરીઓ તળા કાઢીએ.

બસુ-ઓહો ! તમે તો જમાવી લાગે છે. આપણે પણ સ્વયં પાકમાં ચાલો મને કંઈક સોંપો. સુશીલા કહે, “એ પેલું ટોપર છે એ ખમણી નાખ. ને પછી કેળાનો છુંદો કર.”

બસુ-સુંદર. આ કામ આપણને મમરો વખતે કેળું ખવાય કે નહિ ?

ટીકુ-ના બચુભાઈ, હમણા કંઈ ન ખવાય.

બચુ-આ નાની એવી ટીકુ તો નો બચુને સમજાવે છે.

બાબી-તે ટીકુ કાંઈ મોળા છે, એ તો ટીકડી છે,

ટીકુ-અ-માઈ નામ ટીકડી નહિ. ટીકુ.

બાબી-બચુભાઈ તૈયારી કરશો? જુઓ ગીજીભાઈ, જડીબેન, તારાબેન, અને કમળાબેન એટલાને માટે સૈતરંજ નાખો. એમને પ્રસાદિ મળશે.

“અને આપણા પાટલા નાખો.”

બચુ-હું પીરસવા રહું ?

સુશીલા-એ તો આપણે પહેલાં પીરસીશું ને પછી ડાબે હાથે સો લેતાં જઈશું.

ટીકુ-લીંજીની ચીર મૂકી દીધી. હવે પૂરી મૂકું.

બાબી-હા, નો, બે બે પૂરી મૂકજે.

બચુ-ચાલો ભાઈ, થાળીઓ બહાર મૂકી દઈ છું.

સુશીલા-આને બોલાવને ગિજીભાઈને પણ,

ગિ-અભ્યા, આ તો બરાબર થયું છે. આ પૂરી કોણે કરી. આ શાક ? આ છૂદો.

બાબી-ગિજીભાઈ, આ છોકરો મેં કયો છે. જુઓ તો પેટ પુલ્કું છે. !

ટીકુ-ગિજીભાઈ, શાક મેં સુધાર્યું હતું.

ગિ-તે તું તો ડાકટર છે ! તને જરી વાપરવી બહુ ગમે.

ટીકુ-અ-માઈ નામ ડાકટર નહિ ટીકુ.

ક-એ ભાઈ, મારામાં ચટણી કેમ નથી ?

સુ-ત્યો લાવું ? હું ખૂલી ગઈ.

ટી-બચુભાઈ, કેળાંનો છુદો સારો બનાવ્યો છે. સુશીલા, શાક તો તારી બા જેવું સરસ બનાવ્યું છે.

ચુ-ગિજીભાઈ, પણે રમાલ છે. પણે લાવ બાબી. ત્યાં હાથ ધોળો.

ગિ-આ તો બરાબર ગોઠવ્યું લાગે છે.

બા-બચુભાઈ સૌને સોપારી આપોને. ત્યાં હું જરા બધું સરખું કરીને લાંકી દઈ.

ટીકુ-એ બચુ, તેં કેટલી પૂરી ખાધી ?

બચુ-આપણે તો બે પૂરી ખાધી. મેં તો છુદો ખૂબ ખાધો.

બહુ-આપણે ૪ છુદો ઉડાવ્યો.

જ-આપણે તો શાક બાવ્યું પણ જરા ચટણી નાખવી હતી.

તા-તે સુશીલાએ કરેલું તમારી જેવું છે છે તો. તેજ કેટલું બધું છે.

ગિજીભાઈ

કાબરનું 'બચ્ચું'

બધાં બાળકો ગોળ કુંડાણું વળીને બેઠાં હતાં. બધાંની નજર એક ઠેકાણે ચોંટી હતી. આંખો ચળકતી હતી. ને ઝીણું ઝીણું હસતાં હતાં.

ત્યાં શું થાય છે ? હું ત્યાં ગઈ. અહો ! આ તો કાબરનું 'બચ્ચું' લોટ ખાય છે.

બા ! બાબીબેન, ઇ કેમ ખાય છે ? એની ચાંચમાં કેવો સુંદર રંગ છે. હજી તો ઇ નાતું છે, એની આંધ આવશે તો એને લઈ જશે એમ બોલતાં હતાં, સારૂ તો છાનીમાની બેસી હસતી હતી. બાબા તો કાબરથી બીજો હતો. અને રામુબાઈની પાછળ પાછળ સંતાતો હતો.

લોટ ખવરાવીને અભરાઈ ઉપર લુગડામાં મૂક્યું.

એ તો ત્યાં બેઠું બેઠું ટીવી ટીવી કરી.....એમ બોલવા લાગ્યું. ત્યાં તો એની મા દોડતી આવી.

બચ્ચું જાણે મારી આંધ મને ખાવાનું આપશે. એટલે ચાંચ, ઉઘાડી. કાબરબાઈ ચાંચ પકડીને બચ્ચાંને ઉપાડી ઉડ્યાં. જાણે હમણાં માળામાં લઈ જઈ, પણ જરાક બહાર નીકળી ત્યાં તો બચ્ચું પડી ગયું. સુભાજીએ ફરી ઉપાડી મૂક્યું. વળી એની મા આવી. ચાંચમાં કાંઈક ખાવાનું લાવી હતી. બચ્ચાંને ખવરાવી ઉડી ગઈ. ફરી આવી. તારાબેન કહે. "બાળ એની આંધ આવી."

બાળતો કાબરના બચ્ચાંને જ આંધ કહેવા લાગ્યો અભરાઈ તરફ આંગળી કરીને જ આંધ-આંધ-આંધ કરી જે આવે તેને બતાવે,

આજે કાબરબાઈ જોરમાં આવ્યાં. બચ્ચાંએ આંખ ઉઘાડી કે ચાંચ પકડી ઉપાડ્યું. જોર કરીને કલામંદિર સુધી ઉડી. પણ આખરે બચ્ચું પડી ગયું. કાગડા બચ્ચાંને આંધ જવા આવ્યા ને કાબરે કલબલાટ કરી મુક્યો. પણ ત્યાં તો ફરી અંદર લાવી મુક્યું.

એ બચ્ચું બધા છોકરાંને બહુ ગમતું. રોજ સવારે એને લોટની ગોળાઓ ખાવા આપતા ત્યારે બધાં ત્યાં ગોળ કુંડાણું ફરી બેસતાં.

સુભાજી એક દિવસ સવારે ત્યાં બચ્ચાંને લેવા જાય ત્યાં બચ્ચું ને મળે. ક્યાં ગયું દરો ? "કોણી ઘેતલા, કુઠે ગેલા !"

"કોણાલા માહિત આપક ?"

પણ કોઈને ખબર ન હતી

કોણ જાણે ક્યાં ગયું !

એક હતી રાજકુંવરી :
 નહિ હસે તે નહિ હસે.
 કોઈની સાથે હસે નહિ,
 કોઈદિ કદિ હસે નહિ,
 હસવા ટાણે હસે નહિ,
 ભૂલેચૂકે હસે નહિ,
 નહિ હસે તે નહિ હસે.

રાજાએ ઢાલ ટીપાવ્યો :
 બેલીએ ઢાલ ટીખ્યાં :
 મારી કુંવરી બે હસાવે,
 મારી કુંવરી બે હસાવે,
 તો માઈ રાજ કુલ,
 તો માઈ પાટ કુલ,
 તેને મારી દીકરી દઉં,
 તેને મારો જમાઈ કરું,

ઘણા ઘણા આવી ગયા,
 પાછા પડી પાછા ગયા,
 ઘણી ઘણી મહેનત થઇ,
 એકે એક નિષ્ફળ ગઇ.
 એક હતો બાહુગર :
 અલગારી ને આલીયો.
 પાસે એક હંસ હતો,
 મીઠો એનો કંઠ હતો,
 ઘોળો એનો વાન હતો,
 લાંબી એની ડોક હતી;
 બાહુગરનો બાહુ હંસ,
 અડનારાને પકડે હંસ,
 જે અડે તે ચોટી ભાય,
 મૂકાવનારો પાછળ ભાય,

ગામમાં એ હંસ આવ્યો,
બહુગરની કાખે હતો,
લોકો નેતા ઉભા હતા.

એકજણે હાથ ફેરવ્યો,
ખિચારે ત્યાં ચોટી ગયો,
કેમે કરી ઉખંડે નહિ,
ખેંચાખેંચ ઉખંડે નહિ,
તાણાતાણ ઉખંડે નહિ.

ચોટી ગયો તે ચોંટીજ ગયો :

“એ ભાઈ કોઈ છોડાવોને !
એ ભાઈ મારો હાથ ચોંટયો !

એ ભાઈ મને હંસ ખેંચે.
એ ભાઈ ઉભા બુઓ શું ? ”

એક ભાઈને ક્યા આવી,
ઝટ કરીને હાથ દીધો,
ખેંચી લેવા ઝોટો કીધો,
અરે ! અરે ! આ શું ? આ શું ?

હાથ એનો ચોંટી ગયો,
ખેંચાખેંચ ઉખંડે નહિ,
તાણાતાણ ઉખંડે નહિ,
ચોંટી ગયો ચોંટી ગયો,

એ ભાઈ કોઈ છોડાવોને,
એ ભાઈ મારો હાથ ચોંટયો,
એ ભાઈમને હંસ ખેંચે,
એ ભાઈ ઉભા બુઓ શું ?
પાસે જ એની ઉભો હતો,
હનમ એકે હસતો હતો,

“અરે એના થા છે ભાર ?
ખેંચી કાઢું આજ વાર.”

ઝટ કરીને હાથ દીધો,
ખેંચી લેવા ઝોટો કીધો,
“અરે ! અરે ! આ શું ! આ શું !”

હાથ એનો ચોંટી ગયો,
ખેંચાખેંચ ઉખંડે નહિ,
ગાણાતાણ ઉખંડે નહિ,
ચોંટી ગયો ચોંટી ગયો.

એ ભાઈ કોઈ છોડાવોને,
એ ભાઈ મારો હાથ ચોંટયો,
એ ભાઈ મને હંસ ખેંચે,
એ ભાઈ ઉભા બુઓ શું ?

ધૂરમાં હતી હનમડી,
સાદ સૂણી આવી દોડી,
નેઈ હનમને હાથ દીધો,

નેર કરીને નેટો કીધો,
ત્યાં તો ચોંટી એ પથખાઈ,
ખેંચી ખેંચી એવી કાંઈ
“એ ભાઈ કોઈ છોડાવોને.

એ ભાઈ મારો હાથ ચોંટયો !
એ ભાઈ મને હંસ ખેંચે !
એ ભાઈ ઉભા બુઓ શું ? ”

આગળ હંસને પાછળ ટોળી,
પ્રાંસણ હનમ ને હનમડી,
પ્રાંસણ, રાઠો નાખે ઘણી,
હનમ ખેંચે ગામ ભણી,
હનમડીને બહાલે ધાણી,
છોકરાંછૈયાં પાછળ પર્યાં,
એક પછી બીજાને અર્યાં,

ચોંટયા બાપ અને એક બા,
 એન ભાઈને ને શારદા.
 હનમ ભાઈનું ઘર ચોંટયું,
 ગામને-જેવા કૌતક મળ્યું.
 ભરવાડ રસ્તે ઉભો હતો,
 ડાંગ મોટી ખંભે હતી,
 સાંભળી એણે સૌની ચીસ,
 મનમાં એને ચડી રીસ,
 ઝટ દધને ગયો પાસ,
 છોકરીનો પટ ખેંચા હાથ.
 “આથ માળું નાદુ છે !
 કેમ કરી તૂટતું નથી !
 શુંદર જેવું ચોંટયું છે !”
 ભરવાડ લેગો તણાયો,
 ટોળી લેગો ગણાયો,
 ઘણો ખીલણો મનની સાથ,
 હનમ હનમડીનો સંગાથ,
 ચાલ્યું ગયું રાજ દરબાર,
 રસ્તે મળ્યો રથો કુંભાર,
 પાસે ખોલકું માથે નર,
 નકતો છેને કાંઈ જેવા જેવો,
 નેહ તો ખરો ચોંટયો કેવો
 “હે ભાઈ શું કાયર થયો ?
 છોકરાંને શું ચોંટી રહ્યા ?”
 દીધો હાથ ને ચોંટયા ભાઈ,
 થઈ છે ભાઈની નવી લેવાઈ,
 કુંભાર સાથે ખોલકું નથ,
 છોકરાં નાનાં ગાય. : ગાય,

લરકર આંબુ રાજદરબાર,
 લંગર બાણે હાલી હાર,
 નાદુગરનો પહેલો ખેલ,
 બ્રાહ્મણ હનમ ને હનમડી,
 બાલ બચ્ચા ને ગધેડી,
 કુંભાર સાથે ચોંટી હતી,
 જેવા જેવી પૂરી થઈ,
 એકે ન છુટે કેમે કરી,
 તાણા તાણ ને ખેંચા ખેંચ,
 અથડામણ ને પછડામણ,
 રાડયે રાડય ને રીડીયારમણ,
 તોય ન છુટે કેમે ગ્રહણ.
 કુંવરી ગામે ખેડી હતી,
 હસવાની એ નહોતી હતી,
 પણ આ જોયો નકતો ભારી,
 રમૂજ જોઈને હિંમત હારી.
 ઘણું કર્યું પણ ખડ ખડ હસી,
 રાજ રાણી આંબ્યાં ધસી,
 જોયા હેલ ને લંગર ઝાઝી,
 રાજ રાણી થઈ ગયાં રાજ,
 નાદુગરને અરધું રાજ,
 હંસ રાજને અરધું પાટ,
 કુંવરી નાદુગરને વરી,
 ખાઈ ખીને મળ કરી,
 પણ પેલા લંગરનું શું ?
 છુટયાં કે તે ચોટી રહ્યાં ?
 લાકડી અડાડી નાદુગર
 સા સા તે એને ગયા ઘરે

ગિજુભાઈ

[ચિત્રકાર]

અળક આંકે]

“ લસકર આનંદુ રાજકરનાર લંગરઃ જાણે મોટી ચાલી હાર. ”

(એક રાજકવરી)

[રા. તનસુખ]

[માર્ચ ૧૯૨૯]

મતુ વર્ણન.

ઉનાળો

ઉનાળો આવ્યો ને તડકા તપ્યા. એવા તપ્યા, એવા તપ્યા, કે ક્યાંઈ રહ્યું નય નહિ ! ઘરમાં યે રહેવાય નહિ ને બહારે રહેવાય નહિ. ઘરમાં ધામ થાય ને બહાર લૂ વાય : ઘડીકમાં નળે નહાઈ ગયાં. ઘડીકમાં નળે દાઝી મૂવાં !

લોંચ તો નળે ખદખદી ઉઠી. આકાશ તો નળે ભડકે બળે છે. ને હુંગરા ટેકરા તો નળે સળગી ઉઠ્યા. તડકો તે કાંઈ તડકો ! આના કરતાં શિયાળો સારો કે લૂગડાં પહેરીને કામ તો થાય. આના કરતાં તો ચોમાસું સાફ કે છત્રી ઓઢીને ય ફરાય પણ આ ઉનાળો. તો તોળા બાપુ. કામે ન સૂઝે ને કાળે ન સૂઝે. ડીલમાં કાંઈ ચેતન રહે તો કે ! સાવ નળે નીચોવાઈ જવાય છે !

શેડીઆને તો ઠીક કે આંવાળાની ટટ્ટી ખંધાય છે ને પાણી રેડાય છે ને ઠંડો પવન વાયો આવે છે. બિચારો પલંગમાં પડ્યો પડ્યો ઘોરે છે; પણ શેડાણી તો એનાથી ય બડાં છે. બિચારાં આમ આળોટે છે ને તેમ આળોટે છે પણ સુખ પડતું નથી. ‘ અબ્બો આ ઉનાળો, આખા ને આખા ઓસરી જવાશે ! ’

સવારની ઝાંકિસો છે તે ઠીક છે. તડકો થાય તે પહેલાં કામ થઈ જાય છે.

પાનખર

પાનખર આવી ને પાન ખરવા લાગ્યાં.

પીંપરનાં પાન ખર્યાં, ખાખરા અને ખેરનાં પાન પણ ખર્યાં. એકેએક ઝાડનાં પાન ખર્યાં.

પહેલાં પાંચ ખર્યાં, પછી પચીસ ખર્યાં, પછી પચાસ; પછી પાંચસો, પછી વધારે, પછી તેથી વધારે, પછી તેથી ય વધારે; કેટલાંયે પાન ખરી પડ્યાં !

કોઈ ઝાડે પાંચ રહ્યાં. કોઈ ઝાડે પચીસ રહ્યાં. કોઈ ઝાડે એકાદ બે ને કોઈ ઝાડે એકે ય ન મળે.

ભૂખરાં થડ; ભૂખરી ડાળી ને ભૂખરી ડાંખડીઓ. પાન વિના, ફૂલ વિના, ફળ વિના કેવાં એ ઝાડ ! પાનખર આવી ને પાન બધાં ખરી ગયાં.

વસંત

વસંત આવી ને કુંપળ પુટયાં. એક ઝાડે, બે ઝાડે, ત્રણ ઝાડે, પાંચ ઝાડે
લીલાં પાન દેખાણાં. ઝાડે ઝાડે નવા કોર કુટયા. ઝાડે ઝાડે ઝીણાં ફેળો બેઠાં.

છાડે છાડે નવાં ફૂલો ખીલ્યાં. ફૂલે ફૂલે મધુર વાસ ઉઘડી. વાસે વાસે
પતંગ ભમરા ઉડયા.

કોમલ આંખા ડાળે આવીને ફેં કરતી ફેં.

મોર ઘટા નીચે આવ્યો ને ઢલ સામે નાચ્યો.

ચકલી ચકલા સાથે ઉડી ને જુલજુલ પૂંછડી હલાવી ઉડયું ને મધુર
કંઠે ગાયું.

આંખા ઉપર મોર આવ્યો. લીમડાને કોર આવ્યો. કેમુડાને રંગ આવ્યો.
ત્યાં જુઓ ત્યાં વસંત આવી, વસંત આવી, વસંત આવી !

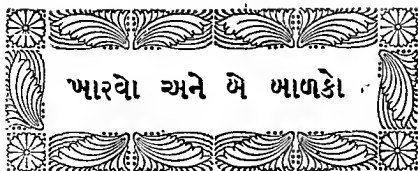
આકાશનો રંગ નવો. સૂરજનાં ફિરજુ નવાં. લરવાડનાં ગાન નવાં, ગાયનના
તાન નવા. ત્યાં જુઓ ત્યાં નવું નવું. વસંત આવી, વસંત આવી, વસંત આવી.

મંદ મંદ વા વાયો. કુંજો કુંજો તાપ પડ્યો. ઝાડપાન ડોલી રહ્યાં.
વેલફૂલ હસી રહ્યાં.

છોકરાંઓ બહાર આવ્યાં. રંગ લરી રંગે રમ્યાં. રંગ છાંટી રાજી થયાં.
મોટાંઓને રંગ નાખ્યો. ચારે કોર રંગ કર્યો. વસંત આવી, વસંત આવી,
વસંત આવી !

ગિજુભાઈ

ખારવો અને બે બાળકો

બે છોકરા હતા. લમતા લમતા ખારવાના ઘર પાસે આવ્યા. ખારવો ઉમરામાં બેઠો બેઠો દોરડું ગંઠતો, તો.

ખારવો કહે, “ કેમ છોકરાઓ, ક્યાં આવ્યા ? ”

છોકરા કહે, “ નીકળ્યા છીએ તો ફરવા. પણ તમે ખારવા છો ખરું ને ? તમારી પાસે સુંદર હોડી છે ? તમે અમને એમા બેસાડીને સહેલ કરાવશો ? અમને દરિયામાં ફરવું બહુ ગમે છે. તમે અમને હલેસાં મારતાં શીખવશો ? ”

ખારવો કહે, “ હમણું તો જરા કામમાં છું. પણ નવરો યદ્યપ્ત એટલે તમારામાંથી જે શીખવા તૈયાર હશે એને તેડી જઈશ. પણ જુઓ આ થોડાંક દોરડાં પડ્યાં છે એને ગંઠવાનાં છે. તમે ગંઠતા ચાઓ. હું હમણું આવું છું.”

બંને જણા ગંઠવા બેઠા. પણ ખારવો ગયાં કે એક છોકરો ઉઠ્યો. ને ખારીએ જઈને દરિયા જોવા લાગ્યો.

તે કહે, “ અહ્યા, આ દરિયા તો ને. મોળાં તો એવાં ઉછળે છે હમણું આકાશે અડશે. આ જો તો હમણું ધરના ઉંમરને પલાળશે. અહા ! જો તો ! કેવાં મળનાં ફૂટે છે. અહો, કેવું મળતું દેખાય છે. આવ આવ, જો તો ખરો દોરડું ગંઠાશે.”

બીજો—તું તારે જો, મારે તો આ દોરડું ગંઠવું છે.

પહેલો કહે, “ અરે ! પણે શું દેખાય છે ? એ તો હોડી છે. અહા ! પાણી ઉપર કેવી નાચે છે ! શો સુંદર દેખાવ ! ઉઠને બહાર બેઠો છે શું ? ”

બીજો—હું તો કાંઈ નથી ઉઠતો. આ દોરડું પૂરું કર્યા પછી વાત.

પહેલો—અહા ! બોટમાં બેસવાની ભારે મજા પડશે ! જરૂર, ખારવો મને જ પહેલ-પહેલો તેડી જશે. મને હલેસાં. મારતાં, પણ આવડે છે. હું તારાથી મોટો થઈ જઈશ ને ? દોરડું ગંઠતાં તો મને આવડે છે. એમાં શું શીખવાનું છે.

ત્યાં તો ખારવો આવ્યો ને બોલ્યો. “ કેમ આવે છે કે ? કેટલાં દોરડાં ગંદાં ? ”

પહેલો—હું તો આ બારીમાંથી ક્યારનો પેલી હોદી નેઉં છું એમાં બેસવાની આરે મળ પડશે જુઓ તો કેવી એ આવ મેમ ડોલે છે, મને થોડું થોડું હલેસાં મારતાં મ આવડે છે. આવોને બાપ, જલદી ચાલોને.

ખારવો—“ કેમ બાપ, તમે શું કયું ? ”

બીજો—“ હું તો આ દોરડાં ગંદું છું. એક બે બાકી છે. ”

ખારવો બીજાને કહે, “ ચાલ, બાઈ, ચાલ, તને બોટ ઉપર લઈ જાઉં. ”

પહેલો—પણ હું એનાથી મોટો છું ને એના કરતાં હોશિયાર છું.

ખારવો—એ બધું ઠીક. પણ જેને સહેલ કરવી હોય ને હલેસાં મારતાં શીખવું હોય તેવો પ્રથમ તો દોરડાં ગંદાં શીખવું નેહએ.

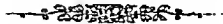
પહેલો—પણ મને તો એ કામ આવડે છે.

ખારવો—પણ એની ખાતી શી ? તમે એકાદ દોરડું ગંદું હોત તો કંઈક ખવર પડત.

મિલ્લુભાઈ

પાંચ અને ત્રણ નાનની કીંમત

(“ ગુણસુંદરી ” ના બાળઅંક માટે ખાસ)

બે આરબ યાત્રાળુઓ બગદાદ શહેરમાં પાછા ફરતા હતા. બપોરનો વખત થતાં બંને જણુ બોજન લેવા એક ઝાડ તળે બેઠા. એકની પાસે ત્રણ નાન (રોટલી) હતાં અને બીજીની પાસે પાંચ હતાં. હજી તો તેઓ ‘ખાવાનું’ શરૂ કરે તેટલામાં એક મુસાફર થાકેલોપાકેલો ત્યાં આવી ચડ્યો. “ એણે કહ્યું કે ભાઈઓ, હું ઘણો ભૂખ્યો થયો છું. મારી પાસે ‘ખાવાનું’ નથી. તમે જે તમારા બોજનમાંથી મારે ભાગ પાડશો તો મારી પાસે જે સિદ્ધા છે તે તમને આપીશ.” યાત્રાળુઓએ પોતાનાં નાનોના ત્રણ ભાગ કરીને સરખે હિસ્સે તેને પણુ બોજન પીરસ્યું.

ખાઈ પીને તૃપ્ત થયા પછી પેલો મુસાફર આઠ સોનાની મહોર આપીને, વિનય-પૂર્વક સલામ કરીને, ચાલ્યો ગયો. બંને જણે આઠ સોનામહોર વહેંચી લીધી-જેની પાસે પાંચ નાન હતાં તેણે પાંચ સોનામહોર લીધી અને પોતાના મિત્રને ત્રણ નાનની કીંમત બદલ ત્રણ મહોર આપી. આ જાતનો ભાગ એને ન ગમવાથી એણે બરાબર અર્ધા હીરસાની માગણી કરી. અધડો કરતા બંને અદાલતમાં પહોંચ્યા.

ન્યાયાધિશે બંનેની વાતોં ધ્યાનપૂર્વક સાંભળીને આ મુજબનો ચુકાદો આપ્યો કે પાંચ નાનવાળાને સાત સોનામહોર મળવી જોઈએ અને ત્રણવાળાને એક મહોર મળવી જોઈએ.

આવો ફેંસલો સાંભળી બંને જણુ અને અદાલતના સર્વ જણુ આશ્ચર્ય પામ્યા. ત્રણ નાનવાળાએ કાજ સાહેબને પૂછ્યું કે “ આપ ભૂલ તો નથી કરતા ? ”

“ ભૂલ શેની ? ” કાજએ કહ્યું “ ન્યાય બરાબર થયો છે. ”

“ આશ્ચર્ય ! ” તે બોલ્યો “ આ તો ઈન્સાફથી તફન ઉલટું છે. એની પાસે મારાથી ફક્ત બેજ રોટલી ઓછી, છતાં એને સાત મહોર આપો એ કંઈ જાતનો ન્યાય ? ”

કાજએ કહ્યું : “ ભાઈઓ, મેં ન્યાય બરાબર જ કર્યો છે. જુઓ એકની પાસે પાંચ નાન અને બીજીની પાસે ત્રણ એટલે બધાં મળી આઠ થયા. હવે એ આઠ નાનના તમે ત્રણ સરખા ભાગ કર્યો. દરેક નાનના ત્રણ સરખા ભાગ કરીએ તો આઠ નાનના સરખા ૨૪ ભાગ થયા. જેની પાસે પાંચ નાન તેના ૧૫ ભાગ થયા અને જેની પાસે ૩ નાના તેના ૧૧ ભાગ થયા મુસાફરને સરખે હિસ્સે આઠ ભાગ નાન મળ્યાં એમાં ૭ ભાગ પાંચ નાનવાળાએ આપેલા કહેવાય અને ત્રણ નાનવાળાએ તો એક જ ભાગ આપ્યો એ મુજબ આ સોનામહોરો તમને મળે છે. ”

સર્વેએ ન્યાયાધિશના આ ચુકાદા પર આક્રિંત પોકારી.

ત્રણ નાનવાળો બાપડો ત્રણ મહોરમાંથી પણુ ગયો !

કરાચી,

નરીમાન સોરાબજી ગણવાલા

ડોશીમા

ડોશી પાંસઠ વર્ષનાં : ખખડધજ, કેડ શુ' વળતી'તી ? આંખે ઝાંખપ શેની ? કપાળે કરચલી કેવી ? ડોશી હાલે તો ધમ્ ધમ્ થાય. ડોશી ખોલે તો જાણે રણકયાં !

માડીનું શરીર જૂના જમાનાનું. માએ નાનપણમાં ખાધલપીધલ ધરની લેશોનાં ઘી હૃદય.

મા નાનાં હતાં ત્યારે ઝાડે ચઢી ઝાળ-કોળામણાં રમતાં, શીમમાં જઈ છાણુ વીણતાં, નદીએ જઈ તરતાં, ઘંટીએ બેસી દળતાં, ને ધમ્મર વલોણાં ધમકાવતાં.

વીસ વરસથી માણુએવાં ને એવાં ખડેલા જેવાં છે. એનાં એ નાક મોં, એના એ હાથ પગ, એવી ને એવી થયી, એક માથે કાળાં મટી ધોળાં આંખ્યાં છે.

હજી ડોશી કાઢીમાથીએ વહેલાં ઉઠે, ડોશી નવી ભાલીથીએ વહેલાં ઉઠે !

ઉઠીને કહેશે, “ એલાં સૂઈ ક્યાં રહ્યાં ? આટલું બધું કામ પડયું છે ને. ” પાંસઠ વર્ષે પણ ડોશી બે પવાલાં દળવાનાં તો ખરાં. ને વહુઓ કામમાં હોય તો ડોશી છાણુય થાપે ને વાશીદુએ વાળે. બે રોટલા ઘડવા હોય તો ઘડી પણ નાખે. અડચું ન રહે.

માડી કહેશે, “ કામ ન કરીએ તો હાડકાં હરામનાં થઈ જાય ને ? ”

માણુ હજી તો જુવાન જેવાં છે. પણ જુવાન જેવાં પણ ડોશીમા ને ? સૌની મા તો ખરાંજ ને ?

ડોશી દાંતે ખજર તો ઢે જ ઢે. બપોરે ડોશી કયા ચાંબળવા તો જાય જ. સાંજે માણુ કથાને પણ જાય. રાતે માડી છોકરાંને વાતો કહે ને રમાડે. રાતે માડી માળા ફેરવે.

“ બાપાને શું થયું છે ? ”

યમુના—ભાઈ, ભાઈ, તને એક વાત કહું ?

ગણુપત—કેમ, શું છે ?

યમુના—પણુ ધીમેથી બોલને. અંદર બાપા બેઠા છે.

ગણુ—તે શું છે ?

યમુ—જે, કાલે સવારે આપણે મોટી માને ત્યાં જવાનું છે.

ગ૦—હેં ! કાલે જ ? તને કાણે કીધું ?

ય૦—મેં બાપાને વાત કરતી સાંભળી. બા દેખરાં પણ દરવા લાગી છે.

ગ૦—તે એકદમ કેમ જવાનું નક્કી થયું દશે ?

ય૦—મને બરાબર ખબર નથી.

મ૦—તો ચાલ, હું બાપાને પૂછી આવું.

ય૦—અરે ભાઈ જતો નહિ, બા રૂંધે છે ને બાપા તો કોઈની સાથે વાત જ કરતા નથી. સુંદર રડવા લાગી ત્યારે બાપાએ જોરથી રાડ પાડી ‘લઈ જા એને’ હું તો એવી ગભરાણી કે સુંદરને લઈને નાસવા ગઈ ત્યાં ધાધરી પગમાં આવી ને પડી જ ગઈ. સુંદર તો ખૂબ રોવા લાગી. મને બીક લાગી કે બાપા મારશે. હું સુંદરને ત્યાં જ મૂકીને લાગી આવી ને તે ત્યારની તારી રાડ લેઈને ચાલી જ બેઠી છુ.

ગ૦—ચાલ જઈએ અંદર બા પાસે. મને તો ભૂખ લાગી છે.

ય૦—અરે ! હું ચે ક્યારની ભૂખી થઈ છું. એકવાર મેં બાપાને કીધું પંજું બા તો વધારે રડવા લાગી.

ગ૦—ત્યારે હવે શું કરશું ?

ય૦—હું બા કોઠીની ઝોરડીમાંથી થોડી ધાણી લઈ આવું ? પણ ખખડાટ થાશે તો બાપા મારશે. તું પણ આવને મારી સાથે.

ગ૦—ચાલ, ધાણી લઈ ચાલીએ.

x

x

x

x

x

ગ૦—બા ધાણી તો મળી પણ એની સાથે ખાવા થોડો ગોળ પણ હોય તો !

ય૦—પણુ ગોળ શીકા ઉપર છે ને મારો દાય ત્યાં નથી પહોંચતો.

ગ૦—લેને ત્યારે હું લઈ આવું. તારી ધાધરીમાં ધાણી લઈ લે.

બાપા જેન ધાણી ગોળ લઈને મેઠા ઉપર ગયાં. ત્યાં બેસીને નિરાંતે ખાધું. પણ હવે પાણી ક્યાંથી કાઢવું ?

ગ૦—બાપાને થયું, રસોડામાં જઈને કળશો ભરી આવેને.

ય૦—ના બાપા, હું તો હવે અડધી નીચે ઉતર જ નહિ ને. તેં તો બાપાને બાપાને બોલ્યાં નથી. એકવાર જોઈ આવું બાપા કેવું ગોડું કરીને બેઠા છે. મને તો લાગે છે

પણ રાણીએ તો સરત કરી હતી. બાદશાહેને કબુલ જ કરવું પડ્યું કે ઉત્તમ જ્ઞાન તો મળવું જ જોઈએ. બહુરૂપીને ઇનામ આપ્યું. ને તેને વિદાય કર્યો. બાદશાહ અને મેગમ મહેલે આવ્યાં. પણ બેગમનો શોક ઓછો થાય નહિ તેને થયું એક વાર તો.....

બીરબલ છોકરો ત્યાં હાજર જ હતો. “ કાં છોકરા, આ બહુરૂપી એ તો ભારે કરી. ખેલ તો ખરો જ કર્યો પણ.....”

બીરબર કહે--ખરો ખેલ કરાવેલો હોય તો એક ખેલ બાકી છે. આ ખેલ ખરી પરીક્ષા ન કહેવાય. આમાં તો કાકતું મોત થયું.

બેગમ કહે, “ત્યારે કરાવો બીજો ખેલ.” બાદશાહ અને બેગમ ખેલ જોવા પધાર્યો. મેદની આખી ભરાઈ ગઈ.

બિરબલે કહ્યું, “ આજે બાદશાહ ફરમાવે છે કે સતીનો વેષ કાઢો. ”

સાંભળતાં જ બહુરૂપીના હાંજ ગમડી ગયા. સતીનો વેષ એટલે બળી મરવું. એટલે તો શવથી જવું.

પણ બહુરૂપી ખરો બહુરૂપી હતો. બહાદૂર હતો. વાઘ થયો હતો ત્યારે તેને શવ હેતાં વાર નહોતી લાગી અને સતી થઈને શવ હેતાં પણ ન અચકાયો.

તરત જ તે વેષ કાઢવાની જગાએ ગયો ને સતીનો વેષ લીધો.

ટોલ નગરાં વગડાવ્યાં ને જે અંબે જે અંબે કરતો હાથમાંથી કંકુ ખેરતો ચોક વચ્ચે ચાવીને ઉભો રહ્યો. સાચે સાચ જ જાણે સતી આવી. માથે મીણ હતી. ચૂંદડી ઓઢી હતી. મોં પર તેજ હતું.

લોકો પણ એકાએક સતી તરફ ખેંચાયા. નાનાં છોકરાંએને લઈને માનાઓ પગે લગાડવા માંડી. સૌ બાગ્યવંતીઓ આશીર્વાદ લેવા દોડી. લાંબાંઓ વરદાન લેવા આવી. સતીએ સૌને માથે હાથ મૂક્યા. સૌને રાતા કંકુના થાપા માર્યો.

અને પછી મોટી જગ્ગર ચીના ખટકાવી ધણી તો લડાઈમાં યુજરી ગયો છે એટલે શય તો નથી, એમ કહી ઘાસનું શય કપડું. અને પોતે ચીતા પર બેઠી ને શયને બોળામાં મૂક્યું. અને પછી જે અંબે જે અંબેના પોકાર થયા ને ટોમ નગરાં વાગ્યાં અને હડ હડ આગ ચીતામાંથી બળવા લાગી. અને બહુરૂપી અને શય ધડીકમાં સળગી ઉડ્યાં.

લોકો જે અંબે જે અંબે કરતા ઘેર આવ્યા. મહેલે આવી બેગમે બાદશાહેને કહ્યું, શાખાસ છે બહુરૂપીને. “ શવ લઈ જવો ને દઈ પણ જવો. આવો બહુરૂપી ફરી વાર નહિ મળે. ”

હીરા

હીરા મળનો કેવો મારો !
ચકચક ચકચક ચળકે.

સૂરજના તેજે તો ધરત.
સૂરજ જેવો અને,
સૂરજ જેવાં કિરણો નીકળે ;
સૂરજ જેવો એ ઝળકે.

લાલ ગુલાબી, લીલાં વાદળી,
રંગીન કિરણો ચળકે !
હીરામાંથી જોઈ જગત તો
બધું રંગીન દીસે !
રંગીન રંગીન પાસાવાળી
બધી ચીજો હસે !

આમ જોઈ :
તેમ જોઈ :
હવે જોઈ :
નીચે જોઈ :

લાલ ભૂઈ આલ જોઈ,
લીલી ભૂરી ધરતી જોઈ;
સૂરજની સામે જોઈ;
રંગીન પટાવાળું જોઈ.

નાના મોટા પત્થર જોઈ,
ટેકરા ને કુંગર જોઈ,
નદીનો કિનારો જોઈ,
પાણીમાંની સ્ત્રેશ જોઈ.

માછલીઓનાં ટોળાં જોઈને,
રેતીને પણ જોઈ લઈ.

ઘર જોઈ, બાર જોઈ,
ઝાડ પહાડ ને છાડ જોઈ;
આગમાંનાં ફૂલ જોઈ,
હડતાં હડતાં પંખી જોઈ.

ભાષ જોઈનાં મોઢાં જોઈને,
ખડખડ ખડખડ હસું.

નાકે, આંખે, ગાલે, કાને;
રંગીન ચટા પટા !
હાથે પગે મોઢે માથે
બધે રંગીન ચટા !
હીરાની તો મળ !
રંગીન ચટાપટા.
હીરાને તો પાસા,
પાસ એટલા પટા !

અઢાઢા ! જાણે બધું નવું !
નવીજ દુનિયામાં હું રહું,
બાપે નવી, બાપાએ નવા.

મારાં બધાં ભાંડું નવાં !

આંખે મારું ઘર નવું !

આણખાણુ સઘણું નવું !

રંગીન પટાવાળું નવું !

નવુંજ નવું ને નવું !

કમળાબહેન

પત્રો

પોરબંદર

તા. ૧૪-૮-૨૮

પૂજ્ય આપુલ,

અમે તો બહુ ફર્યા. ત્યાંથી નીકળી વીરમગામ ઉતર્યા. વીરમગામમાં મુનસર તથાવં ખરેખર જોવા જેવું. ત્યાંથી અમે વડવાણ થહેર ગયા. ત્યાંની માધાવાવ બહુ ભવ્ય. એને સાત માળ છે. રાણકદેવીની જગ્યા પણ જોઈ. ત્યાંથી ધાનનો બાંટીયોમેલી જોયો. ત્યાંથી ચોટીલાના ડુંગરાઓ ફર્યા. ડુંગરા ને નદીઓ ને. નાના નાના જંગલો જંગલીમાં મેં પહેલ-પહેલાં જ જોયાં. કેટલી બધી મજા પડી !

ત્યાંથી રાજકોટ થઈ, જામનગર થઈ, દારકા પહોંચ્યાં. દારકાનાથજી જે. જ્યાં જુઓ ત્યાં દાણ આપો દાણ આપો. બાકી મંદિરો જોવા જેવાં છે. ખેટ ને આસપાસનો દરિયો ભવ્ય છે. ત્યાંથી જૂનાગઢ ગિરનાર જોયો. હવે સમગ્રયુ' કે કાઠિયાવાડની શોભા ક્યાં છે ? ઠેક ઊપર ચડીને યુરુ દત્તાત્રયના પગલાનાં દર્શન કર્યાં. શેષ વન વગેરે સ્થળો જોયાં. મુંદર ! મુંદર !

ત્યાંથી પોરબંદર આપણા ગાંધી બાપુની જન્મભૂમીમાં આવ્યાં છીએ. બાપુનું જન્મ 'રહેવાનું' ઘર પણ જોઈ આવ્યાં છીએ.

ઠાલે અહીંથી-ઉપડી, પાલીતાણા જઈશું. ત્યાંથી રાણપુરનો કિલ્લો જોઈ પાછા ફરતા ત્યાં ને ત્યાં.

જોયેલું બધું નહીં મૂકાય; પણ કદિ નહીં ભૂલાય તે તો ગરવો ગિરનાર, કાઠિયોટ્ટાની મીઠી-મહેમાનગતી. મેંસોનાં દ્રવ્ય ને બાજરાના રોટલા.

મારા બાની સેવામાં પ્રણામ એજ.

લી૦ રમણના પ્રણામ

—૪૪૪૪—

રાણપુર, અમદાવાદ

તા. ૧૭-૮-૨૮

ચિ૦ બાઈ,

તારો પત્ર મળ્યો. કાઠિયાવાડમાં પણ ઘણું જોવાનું છે તેની હવે જ ખબર પડે છે.

આટલા થોડા દિવસમાં તો તું બહુ ફર્યા. સારું કયું કે તારા શિક્ષકે સારાં સારાં સ્થળોના ફોટાઓ લીધા છે. એક એક નકલ આપણે પણ લઈશું.

આ પત્ર પાલીતાણા મળશે. ત્યાંથી તો રાણપુર થઈ તમે સીધા જ આવવાના છો. તા. ૨૦ મીએ હું અમદાવાદ સ્ટેશને સામે આવીશ.

અમે સૌ પુથીમાં છીએ.

એજ, લી૦

હરેકેવના આશીર્વાદ

મચ્છીમાર

વરસાદ ઝમઝમતો હતો. ઘેર અધાર હતું. મધરાત થઈ હતી.
અંગાળનો એક મચ્છીમાર. હાથમાં દીવી લઈ ફરતો હતો, ભમતો હતો. મચ્છી
પકડતો હતો,

ધરરરર, ધરરરર ધરરરર: જળલ્લપોર મેઘલ્લ ઝીંક્યે આવતો હતો.
હશે ચારપાંચ ગાઉ આથે; પણ રાતે તો એટલેથી સંભળાય જ ને ?
મચ્છીમાર ચમક્યો. અરે શું ! 'મેલ' આવે છે ! આ પૂલ તો વૂટી ગયો છે. આ
અહીં આવશે તો તો કડુકડ બુસ કરતો નીચે પડશે ને ભુલ્લા નીકળી જશે !

પણ કરવું શું ?
મેઘલ્લની કાંઈ ઝપટ ! જાણે જળનો ઘોડો ! રોક્યો રોકાએ શી રીતે ! ને વખતે કયા
હતો ! કાણુ પણ ન હતી ને !

મચ્છીમાર દીવી લઈને દોડ્યો. વેગથી આવના વરાળિયાની સામે દોડ્યો.
એ આવ્યો ! એ આવ્યો ! એ આવ્યો !
ત્યાં તો આથેથી દેખાણું લાલ ભુંગળું.
હાંકનારને શી ખબર કે મોત મોહું ફાડીને બેઠું છે. એ તો પૂરપાટે ગાડી દોડાવે
આવતો હતો.

એકજ ક્ષણ વધારે ને મેઘલ્લના બુકેબુકકા. હજારોના માણુ જાય.
હાંકનાર કહે, "અરે, આ દીવી શેની ? સામે કાણુ દોડયું આવે છે ? તોખમ
લાગે છે. અકસ્માત તો નથી ને ?

ખટાક, ખટાક, ખટાક.
કચુકકક, કચુકકક કચુકકક.
જસ, મચ્છીમાર અને એન્જન સામસામે. એક ડગલું આગળ અને મચ્છીમારના
રામ બોસો બાઈ રામ.

હાંકનાર હેડો ઉતર્યો. હજારો માણુસ હેડે ઉતર્યા.
સામે જ 'મોતલું' મોહું ઉઘાડું પડ્યું હતું. પૂલ વૂટ્યો હતો. ગાડી નદી વદી
જતી હતી.

શાખાશ, મચ્છીમાર શાખાશ. દરખનાં આંસુ આવ્યા. હેતના હેયાં ઉઠ્યાં. મચ્છી-
મારને વધાવ્યો. મચ્છીમારનાં દુઃખડાં લીધાં.

ચારેકાર "મચ્છીમાર ! મચ્છીમાર ! મચ્છીમાર !"

એક વડલાની વાત.

એક હવું મોટું વન. એમાં એક મોટો વડલો. મોટો મોટો એટલો તો મોટો કે એની નીચે બે હજાર માણસ રહી શકે.

એક દિવસ એક માણસ આવ્યો. તે કહે, “આ વડલો એટલો મોટો છે તો તેની ડાળાઓ કેટલી ઘસે ?” તે તો ગજવા લાગ્યો. ચાર દિવસ ચાર રાત થઈ. નવ હજાર નવસો નવ ડાળાઓ થઈ. તે કહે, “હવે કાંઈ પાન ગણ્યા વિના ચાલે ?” તે તો પાછો પાન ગણવા લાગ્યો, પાન ગણતો જ્યાં તે ઘોળા રંગથી રંગતો જ્યાં નવ દિવસ નવ રાત થઈ. ચૌદ હજાર નવસો નવાણું પાન થયાં.

એક દિવસ તે તેના છોકરાને વારતા કહેવા બેઠો: “એક હતો રાગ. તે એક દિવસ શિકાર કરવા નીકળ્યો. રસ્તામાં તે બુલો પડ્યો. હવે રાત ક્યાં રહેવી તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો. રાગએ તો એક ઝાડ ઉપર ચઢીને જોયું એક મોટો વડલો દેખાયો. તે કહે, ‘લાવને ત્યાં જાઉં’ ત્યાં જઈને જોયું. ખૂબ મોટો વડલો હતો. તે તો કહે, ‘આ વડલો કે વન?’ રાગ વડલા ઉપર ચડ્યો. એક સુઈર ડાળ ઉપર તે સૂઈ ગયો. સવાર પડ્યું. રાગએ જોયું તો પાને પાને ટીક્યાં. રાગ કહે, ‘આ તે શું વડલો કે અડધું વન?’ રાગ ઘેર ગયો. અને વારતા પૂરી થઈ.”

પેલો માણસ વાતો કહીને ઉઠ્યો.

લવીંગ અને જેઠીમધનો સંવાદ

રાતના દસ થયા. હું સૂતી. મારા મોંઢાની અંદર લવીંગ અને જેઠીમધ હતાં. ને સાકર પણ હતી. આસ્તે રહીને લવીંગ બોલ્યું, “હે જેઠીમધભાઈ, આપણા બેમાં ઉધરસને કોણ વધારે ગુણ કરે ?” જેઠીમધ કહે, “હું” ને લવીંગ કહે, “હું.” જેઠીમધ કહે, “પણ હુંજ છું ને” લવીંગ કહે, “અરે બાઈ બુલ્યા.” “આપણા બેમાં તો હુંજ છું ને આ આખી દુનીયા જાણે છે.” જેઠીમધ કહે, “આખી દુનીયા તો તને જાણખતીએ નથી. ને તું શી રીતે રહીશ ?” લવીંગ કહે, “માણસો બોજન કરે છે પછી મને મોંઢામાં રાખે છે. તો આખી દુનીયા કેમ ન જાણખે?”

બાર ઉપર બે થયા. સાકર કહે, “હવે સુવા તો દો. કથારનાં અવાજ કરો છો તે.” થોડી-વાર તો જેઠીમધ ને લવીંગ શાત થયાં. પછી પાંચ અધણ કરવા લાગ્યા. લવીંગ કહે હું ને જેઠીમધ કહે હું. લવીંગ કહે ચાલોને સાકર પાસે ન્યાય કરાવા જઈએ. જેઠીમધ કહે ચાલો.

બન્ને ચાલ્યા. “સાકરબેન, સાકરબેન, બારણાં ઉઘાડો.” સાકર કહે, “હવે ધડીક તો સુવા લો.” લવીંગ કહે “પણ ઉઘાડો તો ખરો અમારે ન્યાય કરાવવો છે.” સાકર કહે, “જોલો જોઈએ.” જેઠીમધ કહે, “અમારા બેમાં ઉધરસને કોણ વધારે ગુણ કરે ?” ત્યાં તો લવીંગ એકદમ તડકીને બોલ્યું, “હું જ વધારે ગુણ કરું છું.” સાકરે લવીંગને ધીમું પાડ્યું. જેઠીમધે બધી વાત કહી. આસ્તે રહીને સાકર બોલી, “છો તો બન્ને સરખા” પણ લવીંગ કહે “હું” વધારે નહિ ! સાકર જરા વિચાર કરીને કહે, “લવીંગ તું તો જરા જોણું ગણાય. કારણ કે તારી સાથે સાકર જોઈએ અને તને શીંથા હોવા જોઈએ.” લવીંગ બીચારૂં વીસે ગ્રોટ બેસી ગયું.

કેવી મળ

- કેવી મળ :
પગ દુખે તેવી મળ !
- કેવી મળ :
હાથ દુખે તેવી મળ !
- કેવી મળ :
માથુ દુખે તેવી મળ !
- કેવી મળ :
પેટમાં દુખે તેવી મળ !
- કેવી મળ :
વાંસો દુખે તેવી મળ !
- કેવી મળ :
દાંત આવે તેવી મળ !
- કેવી મળ :
આંખ આવે તેવી મળ !
- કેવી મળ :
ગુચ્છા પડાય તેવી મળ !
- કેવી મળ :
ચોટસો લેવાય તેવી મળ !
- કેવી મળ :
અંગોડો લેવાય તેવી મળ !

બેનની વાડી

- મારી વાડીમાં પુલ બેની રમતાં
દસતા ને રમતાં, પુલ બેન રમતાં
ડોલતાં ને જીલતાં પુલ બેન રમતાં.
મોગરો ને ડોલર વાડીએ રમતાં
ચુકાણ ને ચપો ધ્યાન ધરી રમતાં
કમળોં જીલોંચો દસો દસી રમતાં.
ચોપેચો ને વેકરી ઉંચા ઉંચાં વધતાં.
મરવો ને તુલગી પોળાં પોળાં વધતાં.
મારી વાડીમાં પુલ-બેની રમતાં.

મુસાફરી.

અજવાળી રાત હતી. પૂનમનો ચંદ્ર ઊગ્યો હતો. 'કેડ કેડ સુધીયું' ઘાસ ઊગ્યું હતું. બે કુંગરાની વચ્ચેથી અમારું ગાડું જતું હતું. રાતના નવેક વાગ્યા હતા. ગાડાવાળો દોઢા ગાતો હતો. કુંગરામાં પડધા પડતા હતા. વચમાં વચમાં ઝરણાં આવતાં હતાં. શીયાળોની રાડ મંલળાતી હતી. કેક કેક સસસાં દોડતાં હતાં, ઘુવડોની કીકીયારી સંભળાતી હતી. ચીબરી ચી ચી કરતી હતી. તમરાં તમતમતાં હતાં. કેડ કેડ સુધીના ઘાસમાં અમારું ગાડું ચાસ્યું જતું હતું. રસ્તામાં રોદો આવે ને ગાડાવાળો કહે " બેન, ધ્યાન રાખજો. રોદો આવે છે. " રોદો આવે ને ગાડું ઉઘળે ને માયાં ભટકાય, કપાળે લીમણાં ચાપ લાળ આવે ને ચાંદનીમાં મગનની વાતો બારે મીઠી લાગે. મગનો કહેશે, "આ પ્રભુની કાંઈ ખુબી છે." આ ચાંદનીને લીધે આ કુંગર દિમાકય જેવા દેખાય છે." ભાષક કહેશે ! તું વળી દિમાકય કે દિ ગયો તો ? મગનો કહેશે, 'મારા દાદા કહેતા હતા.' વાતોમાં ને વાતોમાં ખીજું ગામ આવી ગયું. મગનો કહેશે, "આજની રાત અહીં રહેવું છે ને સવારે ચાલવું છે." અમારી મુસાફરી પૂરી થઈ.

સીતાજીની વાત.

સીતાજીને રામચંદ્રજીએ વનમાં મોકલી દીધાં ત્યારે સીતાજી વાલ્મીકિ ઋષિને આશ્રમે ગયાં.

સીતાએ પૂછ્યું ' તમે મને રાખશો ? '

વાલ્મીકિ—' તું કોણ છે, '

સીતા—' સીતા '

વાલ્મીકિ—સીતા તો તારાં જેવાં ધણાં હશે. સીતા હો તો તારે શન જતાવ. તો તું ખરી સીતા, '

સીતા કહે—હે મંગાચાર્મ ! જો હું ખરી હોઉં તો મારું મન જતાડ.

ત્યાં તો ગગામાંથી હડહડ પાણી આવ્યું. વાલ્મીકિની ઝુંપડી તરવા લાગી. એમનો બોરો પળ તરવા લાગ્યો. અને રામપાત્ર પાણ તરવા લાગ્યું !

વાલ્મીકિ ઋષિ એને પગે પડ્યા ને કહ્યું, કે " તું ખરી સીતા છે. હવે તારું પાણી પાકું લઈ લે. "

નિશાળો ચાલે છે ને આપણાં બાળકો સાં જાય છે. પાડોશીના ત્યાં જતા હતા. આપણે ત્યાં ગયા હતા. બધા ત્યાં જાય છે. અને આપણાં બાળકો પણ તેજ કારણે ત્યાં જાય છે.

નિશાળો સારી ચાલતી હોય તોય બાળકો જાય છે; નહારી ચાલતી હોય તોય બાળકો જાય છે. નિશાળ ગંદી હોય તોયે જાય છે. સ્વચ્છ હોય તોયે જાય છે; મહેતાશ મારીને બણાવે તો પણ જાય છે ને ન મારીને બણાવે તો પણ જાય છે. નિશાળે જવાનો રિવાજ ચાલે તો આવે છે અને ત્યાં છોકરાં જાય છે.

છોકરાને ત્યાં બણવું ફાવે તો પણ જાય છે ને ન ફાવે તો પણ જાય છે જે બણવું હોય તે બણાવે છે તો પણ જાય છે ને ન બણવું હોય તે બણાવે તો પણ જાય છે. જૂતા પ્રખતથી નિશાળે જવાનું ચાલ્યું આવે છે. ને ત્યાં નિશાળે જવાય છે. નિશાળના દર-બારી મરકારી ધોરણો બદલાય તો તેમ ચાય છે ને તેવા ધોરણો પ્રમાણે બાળતર બણાય છે. બાળતરનો આદર્શ સત્તા અથવા લોક

બદલે તો નવા આદર્શ પ્રમાણે બાળતર બણવાનું. શિક્ષકો. મારી સારી શિક્ષણ પદ્ધતિ ફળવે તો તે નવી અને સારી પદ્ધતિ પ્રમાણે ફળવાવાનું. ધર્મનું શિક્ષણ દાખલ થયું તે બણવું, ઉદ્યોગનું શિક્ષણ દાખલ થયું તો તે બણવું, રાજકારણનું શિક્ષણ દાખલ થયું તો તે બણવું. નિશાળે છોકરા જાય છે, ત્યાં કંઈક ચાલે છે. ત્યાં છોકરા બણે છે. ત્યાં આપણે બણવા મોકલીએ છીએ. ત્યાં છોકરાં બંધીને પાછાં આવે છે. સૌનાં છોકરાં બંધી છે. બસ ! ત્યાં વાત પૂરી થઈ ! ત્યાં માંખા પતું કામ પૂરું થયું ! ત્યાં બાળકોનું હિત પૂરું થયું !

પણ આવું હવે ક્યાં સુધી ચલતવું છે ? આપણે બાળકોને નિશાળે મોકલીએ ને બાળકો બણે એ વાત હવે કેમ ચાલી શકે ? ત્યાં જઈને તેમનું શું ચાય છે તે આપણે નથી જોયું ? નથી જાણ્યું ?

ત્યાં બાળકોની ઇચ્છા ઘડાય છે. ત્યાં બાળકો મનુષ્ય થઈ રહ્યાં છે, ત્યાં જીવવા અગર મરવાનું શાસ્ત્ર શીખી રહ્યાં છે, તે

જગ્યાથી, તેના ક્રમથી આપણે અજાત કહેવું પાલવે ખરું ?

આમાં આપણે વિશ્વાસ હશે કે બેદરકારી ? આમાં આપણે અનાદર હશે કે શ્રદ્ધા ? આમાં આપણી આપદા હશે કે શુભાશયિતા ?

ઉઠો ઉઠો, જરા હાલની શાળામાં આટો મારીએ. જુઓ આ રહ્યાં શાળાનાં બાળકો, આ રહ્યાં તેના શિક્ષકો, આ રહ્યાં તેના મકાનો, આ રહ્યાં બાળકોના સાથીઓ. તમને કેમ લાગે છે ? આ મકાનો સારાં છે ? પૂરતા હવા અને અમૃતપાન છે કે ક્ષયને જન્મ આપે તેવાં છે ? દરવા ફરવાની છૂટવાળાં છે કે ગોંધી રાખે તેવી જેલ જેવાં છે ? તમારા ધરમાં પણ જે થોડી ઘણી દરવા ફરવાની છૂટ છે તેટલી પણ અહીં છે ? આટલાં મધ્યાં બાળકો વચ્ચે તમારાં બાળકને કેટલી જગા મળે છે ? અને જેટલી જોઈતી મળી એક ઝાડ માટે એક બાગવાન પરવા છે તેટલી જગા માટે એક શાળાએ કદિ પરવા કરી છે ? એકસ આપણે આપણાં બાળકો નાનપણથીજ તેઓ સૂરીસૂરી દિક્ષાલાય કર્યા વિના બેસી બેસીને અધંગ બની જાય તેમ તો ઇચ્છતા નથીજ અને જો આ જની શાળામાં તેમની તેવીજ રિયનિ થતી હોય તો ત્યાંથી આપણે તેને બિપાદી લઈએ.

આ રહ્યાં તેમના શિક્ષક ! તમે જરા નજર કરી જુઓ. કેટલા શિક્ષકોને સાચેસાચ બાળશિક્ષણની પડી છે ? પગારને માટે તેઓ બહાવે છે કે શિક્ષણ અર્થે ? તેમની સાથે પરીક્ષા છે કે બહુતર ? તેમની સાથે ધડીપાળ નો સમય છે કે બાળકોનો વિકાસ છે ? એજા પગારવાળા યાદી ગએલા, આદર્શ વિનાના શિક્ષકો જો આપણા બાળકોના વિદ્યાતા હોય તો આપણે સરમાઈ જવું જોઈએ. આપણે ઉચ્ચેરાઈ જઈએ તો તો ફરી-વાર આપણા બાળકોને એમના હાથમાં ન

મૂકીએ. આપણે દલીએ નિશાળ વિના ચક્રવી લાઇશું પરંતુ ભૂગોળ અને ઇતિહાસના ગોખ-ણીયા જ્ઞાન ખાતર બાળકોને આ શિક્ષકોના હાથમાં તો નહિ મૂકીએ. આ શિક્ષકો બાળકોને વળતે વળતે મારે છે, હલકા વેણથી સંજોધે છે, તેમનું અપમાન કરે છે, તેમને પીછાણવા પરવા કરતા નથી, તેમને તુચ્છ માત્ર ગણે છે. તેમને નાનાં છોકરાંજ ગણે છે.

જેઓ અસંગાનના પાઠ બહાવે, અપરાધ નો મત આપે, વર્ગ મુદ્દામાં ખીડી પીવાનો, તમાકુ ખાવાનો, પાન ખાવાનો નીતિ પદાર્થ આપે છે તેમની પાસેથી ગણિત બહુવા તોયે શું ને ન બહુવા તોયે શું ?

આ શિક્ષકો બાળકોને કહે છે ‘કેમ નથી આવડતું ?’ આપણે તેને પૂછીએ ‘કેમ નથી આવડતું ?’ કેમ નથી આવડતું એ સવાલ શિક્ષકને પૂછવો જોઈએ. નથી આવડતું તેજ પૂછવાથી વધારે જાણવાનું નથી જાણવાનું. પણ શિક્ષકો કહે છે ‘ન કેમ આવડે. જોળો, ન કેમ આવડે, થપાટ ખાજો એટલે પડ આવડશે ? ન કેમ આવડે, અંચુડા પકડશો એટલે તુરત આવડશે. ન કેમ આવડે. ઇમ્પ્રોવીઝેશન આવડતું એટલે તરત આવડશે.’ આવડવાને માટેના આ શિક્ષક મદાસપના રસ્તા કેમ લાગે છે ? બરાબર છે ?

આપણે એને કેટલી દૃઢ્યે કે કેમ શીખવાય તે કોઈની પાસે શીખી આવો. કેમ આવડવાય તે જાણી આવો. પછી પૂછવું નહી પડે કે ‘કેમ નથી આવડતું’ પછી ‘ન આવડવા માટે તમે તમને જ પૂછશો કે ‘બહુવના કેમ ન આવડતું ?’ અને જ્યાં સુધી આ નિશાળો છે, એને આપણે ટકાવી રાખી છે, આપણાં બાળકો એકલી એને ચાલતી રાખી છે, તેની પ્રતિષ્ઠા તોડી નથી ત્યાં સુધી શિક્ષકો હજી છે ને ત્યાં સુધી તેઓનું અજ્ઞાન અને અજુબાવડ છે ને છે જ.

કોઇ એને કે ન એતે પણ આપણે આ સ્થિતિના અંત લાવી શકીએ. શાળાઓ બંધ કરીને, કરાવીને નહિ. છાત્રાં ન મોટલીએ એટલે શાળાને અંત. તેની સાથેજ સારી શાળા જન્મશે. તેની સાથે સાચું શિક્ષણ કાંઈ સરૂ થશે.

તમારાં બાળકોના સાથીઓ કેવા છે ? જોયું છે જણ્યું છે ? શાળામાં ગયા પછી તેની કોઈ ભાળ રાખે છે ? શિક્ષકને પડી છે ખરી કે આ બાળકો અંદર અંદર કેવી વાતો કરે છે, રમતો રમે છે, શું કરે છે ને શું નથી કરતા તેની પરવા કરું ? હજી સુધી તેણે આની કરી પરવા નથી કરી. આપણા બાળકોને રેશ મૂકવા ને જે સંસ્કારો મળે તે ભરે લે એમ આપણે ધ્યાનીએ જ નહિ અને છતાં એમ જ બને છે કેમકે આપણે બેદરકાર શાળામાં તેને મોટલીએ છીએ. જોટલી આપણાં બાળકોને બાણવવાની આપણને જરૂર અને ગરજ છે તેટલીજ નિશાળોને પણ છે જ અને નિશાળની પાછળ ઉગેલી

સત્તાની તો ફરજ છે. આપણે હવે હળવેથી આપણી શરતો, છાત્રાઓ શાળાએ મોકલવાની શરતો મૂકતાં, જઈએ. આપણે કંઠીએ કે અમારાં બાળકોનું નૈતિક વાતાવરણ નહીં સાચવે તેવી શાળા અમારે માન્ય નથી. આપણાં બાળકો વિના બરે શાળાના મકાનો ખાલી ધમકા ઉભાં રહેતાં. બાળકો વિનાનું કેળવણીખાતુ ધ્રુજ ઉઠશે અને આપણાં બાળકો લાપ્સા વિના રહેશે શું ? આપણે નવી નિશાળો સ્થાપશું ? આપણે એટલે લોક સમુદાય, લોકસત્તા. આખી દુનિયાને આધાર આપણા ઉપર આપણે કરીએ તે યુગ જોઈએ ને દુનિયામાં યથ રહું છે. જ્યાં ત્યાં આપણે માયું ઉચકવું જોશે ને ઉભા રહેવું જોશે.

પણ આપણે હમણા મૂતા છીએ. ધણી બાળકોમાં જાગીએ છીએ પણ આ બાળકોની કેળવણીની બાબતમાં સૂતા છીએ. જાગીએ અને શાળાએને જોઈએ. શિક્ષકોજ જોઈએ ને આપણા બાળકોની સ્થિતિ જોઈએ અને પછી શું કંઠીશું તે તો જાણવ.માં જ છે.

કેમ બાપુ રીંગણા કેમ ખરીદ્યા છે ?

કેમ વારૂ કેમ નહી ?

તમે કાલે ક્યામાં વાંચતા હતા ને કે રીંગણા ન ખાવા ?

અરે તો પોથીમાંની વાત. પોથી વખતે વાંચી સંભળાવીએ.

×

×

×

કેમ શેઠ, બીડી ત્યાં સંતાઈને કાં પીએ છે ?

તે એમ કે જુઓ બીડી પીતાં બાવાને જોવે તો તેમ કરી બેસે;

હાં, હાં સમજ્યો, બાવાને સંતાઈને બીડી પીતાં કોઈ દી જોએલ હશે તેથીજ તે હમણાં પાછને બીડી પીતો હતો. એ પેલા છના પાછળ.

જિ.

મારશો નહિ.

ધણાં માળાપોને અને ખાસ કરીને ધણી માતાઓને એવી એક કુટેવ પડી ગઈ હોય છે કે બાળક જરા તોફાન કરે અગર પોતાને ન ગમે એવું વર્તન કરે એટલે બાળકને એકાદ બે તમાચા કે ચોંટીયાની પ્રસાદી આપે છે. માળાપોની આ ટેવ ધણીજ નાપસંદ કરવા જેવી છે અને તેથી વગર વિલંબે એવી ટેવ દૂર કરવી આવશ્યક છે. બાળકને આવી રીતે અવારનવાર માર પડતો હોવાથી તેનાં મગજ ઉપર તેની કાયમની ડંડી અસર રહી જાય છે અને કેટલીકવાર મોટી ઉમરે મા છોકરાં વચ્ચે વેરભાવની લાગણી બંધાઈ જતી નજરે પડે છે. સમગ્ર છોકરાં મોટાં પડતાં અને માખાપ બનતાં પોતાનાં માખાપે કસી બૂલ કરીવાર પોતાનાં છોકરાં ઉપર આચરવા તૈયાર થતા નથી, જ્યારે અણસમગ્ર માખાપો જાણે કે પોતાની ઉપર બાળપણમાં જે ભુલમ થયો તેનો બદલો, પોતાનાં બાળક ઉપર લેતા હોય તેમ બાળકોને વાંકે કે વગર વાંકે દીધવાનું માટે છે.

આ બાબતમાં એક જાહેરના અનુભવ ઉપયોગી લાગવાથી નીચે ઉતાર્યો છે.

‘હું ૧૦ વર્ષની’ હતી ત્યારે અમારી પડોશમાં બચરાવાળ કુટુંબ રહેતું હતું. આ કુટુંબનાં છોકરાં આખો દિવસ રમતાં, કુદતા,

અનેક તોફાનો કરતાં છતાં તેમનાં માખાપ તેમને કદી પણ મારતાં નહિ. મારી મા મને ફક્ત આ છોકરાઓ સાથેજ રમવા દેતી, કારણ બીજાં છોકરાં સાથે હું રમું તો રખેને હું બગડી જાઉં. આથી હું ઘણીવાર મારી બાને પૂછતી કે આ છોકરાં વગર માર ખાધે આવાં ‘સારાં’ છે છતાં તું મને શા માટે હું સારી થાઉં માટે વારંવાર મોટી, કે બપોરીયાંનો પ્રયોગ મારી ઉપર કરે છે ? આવા સવાલનો જવાબ શું મળતો એ મને યાદ નથી પણ એટલું તો યાદ છે કે મારી બા એમ ચોક્કસપણે માનતી કે હું કલાગરી થાઉં એટલા માટે તેણે મારા ઉપર અવારનવાર મોટીનો ઉપયોગ કરવોજ જોઈએ અને તેમ ન કરે તો હું કોણ જાણે કેવીયે બગડી જાઉં. માર ખાધા પછી મને જે તીવ્ર મનોવેદના થતી તે દરમિયાને મને યાદ છે.

‘૨૧ વર્ષની ઉમરે હું એક શાળામાં શિક્ષિકા બની. નાના વિદ્યાર્થીઓને સુધારવા ખાતર તેમના ઉપર કડકાઈ રાખી તેમને ના-ખામાં રાખવાના વિચારે મને ખૂબ મુંઝવી દીધી. અસંખ્ય મારે શિક્ષિકા તરીકે પોતાના પલ્લું નહોતું બતાવવું એટલે મારે શરૂઆતમાં કડક તો થવુંજ પડ્યું. પરિણામે વર્ગમાં અ-

શાંતિ અને ધૌંધાટ વધવા લાગ્યાં. છોકરીઓને સુધારવા માટે જરા કપકો આપું તો તેઓ રડી પડતી અને છોકરાઓને કપકો આપું તો તેઓ હડીલા અને ઢોંગી બનતા. હું વારંવાર 'શારીરિક સગ્ન કરતીજ એમ તો નહોતું' પણ બાળકનું અંતર ધવાય એવી રીતે તેમની સાથે વર્તતી ખરી.

'મને લાગ્યું કે હું નિયમન પળાવવામાં કાચી છું. આથી બીજા વર્ગોમાં કેમ ચાલે છે તે જોવા ઘણીવાર જતી. એકવાર એક વર્ગમાં હું દાખલ થઈ ત્યાં વિદ્યાર્થીઓને લેંચપૂર્વક પોતાનું કામ કરતા મેં જોયું. બધે શાંતી હતી. શિક્ષિકાના ચ્હેરા ઉપર પણ કડકાઈનું ચિન્હ સરખુંયે નહોતું. એ શિક્ષિકાજીને મને જોખને બહાર મળવા આવ્યાં તે વખતે જાણે શિક્ષિકા વર્ગમાં જ હોય એવી શાંતિ વગમાં હતી. એક કલાક પહેલાં આ જ વિદ્યાર્થીઓને હું શીખવતી હતી પણ કલાક પહેલાંના વિદ્યાર્થીઓમાં અને અત્યારના વિદ્યાર્થીઓમાં કેટલી બધી ફેર હતો ! આ વર્ગ જરા વિચિત્ર તો હતો જ. એક છોકરો હમેશા જરા નિશો કરીને આવતો, એક છોકરીને બહુવા તરફ વાળવાનું કામ મહામુશ્કેલ હતું, કારણ ઘરમાં તેની મા હમેશાં તેનાં દાડકાં ખોખરાં કરતી અને તેથી તેનું મગજ ખૂબ નબળું પડી ગયું હતું. એક છોકરો જન્મથીજ એછી મગજશક્તિવાળો હતો અને કેટલાક દલકા ખેરાકને લીધે તદ્દન નબળા અને માંધકાંગલા હતા. આથી આ વિદ્યાર્થી સમૂહને કાણમાં રાખવાનું કામ કપરું તો હતું જ. પણ આ જીને વર્ગમાં કેમ શાંતિ બળવડી એની આવડત હતી અને એવી કુનેદથી કામ લેતાં કે વિદ્યાર્થીઓમાં જરા પણ નારાજી ઉત્પન્ન કર્યા વગર સડુને શાંત રાખી શકતાં. તરતજ મને સમજાઈ ગયું કે મારે જો બાળકોને સુધારવાં હોય તો મારે મારામાં ઉત્પન્ન થતા

લાગણીના આવેશને વશ થઈ ધુવાંધુવાં થવાનું છોડી દેવું જોઈએ. બાળકોને સ્વસ્થિત કરવાની આવડત માણસે કેળવવી જોઈએ. કોઈ પણ નવા શિક્ષકને કે નવી માતાને બાળકોને વશ રાખવાનો મંત્ર આપી શકતો નથી. બીજાને સંયમ રાખવા કહેતાં પહેલાં માણસે પોતાની ઉપર સંયમ રાખતાં શીખવું જરૂરનું છે. આ વસ્તુ મેં જાણી ખરી પણ મારા જીવનમાં એ વસ્તુને ઉતરતાં જરા વાર લાગી.

'થોડાં વર્ષો બાદ હું પોતે છોકરાંની માતા થઈ. શિક્ષિકા તરીકે ત્રણ વર્ષના અનુભવને લીધે હું સારી શિક્ષિકા ગણાવા લાગી ખરી, પણ ત્યારે મારાં પોતાનાં છોકરાંને કાણુમાં રાખવાનું આવ્યું ત્યારે વળી પાછી હું ખૂબ મુશ્કાલી. મારાં એ વર્ષનાં બાળકને પણ વશ રાખવામાં મને ખૂબ મુશ્કેલી આવતી. શાળામાં જે ધોરણે કામ લેતી એ ધોરણે જાહિં મારા પોતાનાં છોકરાં ઉપર અજમાવવું અશક્ય હતું. ઘણી વખત તો મારા પ્રેમ અને લાડ એટલાં વધી જતાં કે હું બાલકને વશ થઈ જતી. કેરલીક વાર હું બાળકને તમાચા પણ મારી લેતી. અને તમાચા માર્યા પછી તેનો બદલો બાળક ઉપર લાડનો વરસાદ વરસાવીને વાવી લેતી. એનું પરિણામ સાફ ન આવ્યું. મારાં બાળકમાં તેમજ મારાંમાં માનસિક નબળાઈ આવી જતી. આ વખતે મને તરતજ જણાઈ આવ્યું કે ખૂબ માર માર્યા પછી ગમે તેટલા લાડ લડાવીએ તેથી તેનો બદલો નથી વળી જતો, હું બાળકને તમાચા મારું, વડું કે કપકો આપું તેથી તરતજ બાળકને સમજાઈ જતું કે હું તેની કુસ્મન છું. આથી આખરે બાળકને ગમે તે કારણે મારવું તો નહિજ એવા નિશ્ચય ઉપર આવી અને મારવાનું છોડી દીધા પછી મારાં બાળકો મારા તરફનો અણગમે કંઈક અંશે દૂર થયા અને મારાથી જો બાળક વાન-

વાતાનાં આધુ, બાગતું તેણે હવે મારી બીક
છોડી દીધી.

આવા અનુભવ ઘણી માતાઓના હશે. માબાપ એમ માને છે કે બાળકને ખૂબ વડયા કે માર્યા પછી તેની તરફ આપણે પ્રેમ બતાવશું. એક બચ્ચીએ લેશું કે જરા લાડ લડાવશું એટલે બાળકના મન ઉપર જે ખોટી અસર થઇ હશે તે ભૂલાઇ જશે. આમ માનવું એ એક ભારેમાં ભારે ભૂલ છે. બાળકને માર્યા પછી ગમે તેટલા લાડ લડાવે છતાં બાળકમાં એક વખત આપણે વિષે બીક પેદી તે અવારનવાર માર આવાને લીધે વધતી જ જવાની. કેટલાક એમ પણ માને છે કે બાળકને સમજણ પેદા થાય તે પહેલાં એટલે ત્રણેક વર્ષની ઉંમર થયા પહેલાં માબાપને અણગમતું કામ બાળક કરે તો મારવામાં કંઈ વાંધો નથી; કારણ એથી બાળકનાં મન ઉપર મારની અસર લાંબો વખત ટકતી નથી. આવી માન્યતા જેમની હોય તેમને એટલું જ કહી શકાય કે જે બાળકની સમજશક્તિ ખીલેલી નથી હોતી તેનાં મગજમાંથી મારની ખોટી અસર ભૂંસાઇ જવાની છે તેમ માબાપની માન્યતા પ્રમાણે બાળકનાં મન ઉપર મારની શુભ અસર થવાની હોય તે પણ તરતજ ભૂંસાઇ જવાની છે.

એક બહેન સ્વાનુભવ રજુ કરતાં કહે છે કે “ મારતું પરિણામ સારું જ આવે છે. કારણ કે માર ખાધા પછી પણ બાળક મારી પાસે જ લાડ કરતું આવે છે.”

આ હકીકત જેટલી સાચી લાગે છે તેટલી જ ભૂલભરેલી છે. શરૂઆતમાં બાળક માબાપનું હેવાયું હોવાને લીધે માબાપ ગુસ્સે હોય તો પણ તેમની તરફ આકર્ષાય છે ખરું પણ તે થોડો વખત સુધીજ. બાળકને અવારનવાર માબાપ તરફથી મારની પ્રસાદી મળતી હોવાથી ધીમે ધીમે તે માબાપનું અવલંબન છોડતું જાય છે અને કાંતો દુનિયામાં તેનું કોઈ નથી એમ માનીને

પાણીનાં પોપણ વિનાના કુમળા છોડની માફક હીજરાઇ જાય છે અથવા તો ધરતી બહાર રહેતું વધુ પસંદ કરે છે.

આપણે ઘણીવાર બેથું છે કે જે કામ કરવાથી માબાપ ગુસ્સે થશે એમ બાળકને લાગતું હોય તેજ કામ માબાપથી છાતું રહે એ રીતે કરવા બાળક પ્રેરાય છે. અને પરિણામે બાળક સદંતર ગુન્હો કરતું અટકવાને બદલે છાની રીતે ગુન્હો કરતું થાય છે. કેટલીકવાર બાળક મારને ટેવાઇ ગયું છે એમ માનીને માબાપ બાળકની ઉંમર વધતાં મારની સહનશક્તિ વધી છે એમ માનીને વધુને વધુ મારતા થઇ જાય છે. આતું પરિણામ બાળકનાં મન ઉપર કેવું આવે એ સહેજે સમજી શકાય એવું છે. બાળકનું મન માબાપથી ખૂબ દૂર રહે છે એટલું જ નહિ પણ માબાપને પોતાનાં દુશ્મન માનવા લાગે છે.

કેટલાંક માબાપો એમ જ માને છે કે જેમ અમે બાળપણમાં ખોટું કામ કરતાં એટલે અમને માર પડતો તેમ અમારે પણ અમારાં બાળકો ઉપર એવેજ પ્રયોગ કરવો જોઈએ, કારણ કે જેમ અમે અમારા માબાપના મારને પરિણામે આજે આવાં સારાં થઇ શક્યાં છીએ તેમ આ છોકરાં પણ માર ખાઇખાઇને જ સારાં થવાનાં છે.

બાળક કંઈ કુભારનાં હાંડલાં નથી કે તેને વારંવાર ટીપી ટીપીને ઘાટદાર બનાવી શકાય. બાળક તો જીવતું, રોજ વિકાસ પામતું પુલ છે. એની લાગણી જરા પણ ધવાય એ રીતે એનો સ્પર્શ થાય તો તરત જ ચીમળાવા લાગશે. મોટી ઉંમરે પોતે આવાં સારાં થઈ શક્યાં છે એનો જશ નાનપણમાં તમાચા કે સોટી મારનાર મા બાપને છે એમ માનવું એ ભારે ભૂલભરેલું છે. માબાપના મારને લીધેજ મોટી ઉંમરે માણસ લાગણીના આવે અને શેકવા અસમર્થ બને છે, મનનો સંયમ વારંવાર ખોજ બેસે છે અને મન એટલું બધું

મબળું પરી જાય છે કે બીજું માણસ જરા જેટલી બૂલ કરે કે માણસ ગુસ્સે થઈ જાય છે અને ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં ન કરવાનું કરી નાખે છે. અને પાછળથી મનને મનાવે છે કે આપણે જે ક્યું તે બાળકનાં હિતને ખાતર ક્યું છે માટે એમાં કંઈજ મોટું નથી થયું. મનને આમ મનાવવું એ માનસિક નબળાઈ નહિ તો બીજું શું ?

એક વિચારકે એક ઠેકાણે લખ્યું છે કે બીજાની ઉપર ગુસ્સે થાઓ કે તરત એકથી દશ ગણજો. આનો અર્થ એટલો જ કે લાગણીના આવેશમાં કોઈ પણ કામ કરી નાખવા પહેલાં જરા વિચાર કરવો અને એ રીતે મન ઉપર કાબૂ મેળવવો.

માણ્યો એમ પણ માને છે કે અમે તમારા કે ચોંટીયાનો પ્રયોગ બાળકને સુધારવા ખાતર દ્વા તરીકે જ કરીએ છીએ. પણ એજ માણ્યને આપણે કહીએ કે ઔષધ દિવસે દિવસે વધુ ને વધુ આકર્ષ નથી બનતું તેમજ ઔષધનો ઉપયોગ માણસ કાયમને માટે નથી કરતો, પણ તે ધીરે ધીરે ઔષધ ઉપરનું અવલંબન ઓછું ને ઓછું કરવા માટે છે. આ પ્રમથે તમે મારની દવાનો પ્રયોગ દિવસે દિવસે વધારતા જાઓ છો કે ઘટાડતા જાઓ છો એનો જરા વિચાર કરજો.

બાળકનો આત્મા એક સુંદર બગીચાની જમીન જેવો છે. એ જમીન ઉપર જેવા સંસ્કાર પાડો તેવો પાક ઉતરશે. એ જમીનમાં ધતુરો વાવીને શુભાખનાં ફૂલની આશા રાખવા જેટલુંજ બૂલબેરેલું બાળકને માર મારીને ડાહ્યું કરવું તે છે.

શરૂઆતમાં જે માણ્યને બાળક ઉપર તમાચા કે ચોંટીયાનો પ્રયોગ કરવાની ટેવ પડી ગઈ હોય છે એને પૂછશું કે તમે આમ ને આમ ક્યાં સુધી બાળકને માર્યો કરશો ? આનો જવાબ એવો મળે છે કે બાપ પાકે ઘડે કાઠી ન ચડે; એટલા માટે

શરૂઆતમાં જરા હાથ બતાવ્યો હોય તો સારું. કારણ છોકરું મોટું થવા પછી કંઈ મરાશે ? ચાલો માણ્યોને કહી શકાય કે છોકરું મોટું થયું ક્યારે કહેવાય ? કેટલી ઉંમર તમારી દ્રષ્ટિએ મોટી ગણાય ? અને જે શરૂઆતમાં બાળકને સુધારવા માટે સમજ કે સમજની બીક બતાવતાં હશે તો બાળક મોટું થયે તેને બગડતું અટકાવવા શા ઉપાયો લેશે ? ઘણાં માણ્યોનો અનુભવ છે કે મોટી ઉંમરનાં બાળકને કાણમાં રાખતું ઘણુંજ મુશ્કેલ થઈ પડે છે, અને તેથી ઘણાં માણ્યો હતાશ ધમને કહેતાં સંભળાય છે કે આવડા મોટા છોકરાને હવે કેમ કરીને સુધારવો ? નાનું બાળક હોય તો બે લપડાક ચોડી દષ્ટિે પણ આવડા મોટાને શી રીતે મરાય ! ખરી હકીકત તો એમ છે કે બાળક નાની ઉંમરમાં માર ખાઈખાઈને એવું તો રીડું થઈ ગયું હોય છે અને નાનપણથી જ માણ્યપથી છાના ગુન્હા કરવાની એવી ટેવ પડી ગઈ હોય છે કે મોટી ઉંમરે માણ્યને છેતરીને અથવા તો, માણ્યને ચીડવવા ખાતર પણ ગુન્હા કરે જાય છે. કારણ મોટી ઉંમરે બાળકની સમજણ શક્તિ ખીણતાં માણ્યપની નબળાઈએ તેમની સમજમાં જલ્દી આવી જાય છે અને માણ્યપના માર-માંથી કેમ છટકી જવું એની બારીએ શોધતાં પણ આવડી જાય છે.

કેટલાંક માણ્યો કહે છે કે અમે બાળકને વારંવાર નથી મારતાં. કચ્ચિત જ તેનો ખડુ વાંકે હોય ત્યારે મારવું પડે છે. આમાં બાળકના વાંકનું વધતા કે ઓછાપણાનું માપ મહુ પોતપોતાના સંવેગાનુસાર કાઢે છે. માણસ ખૂબ ગુસ્સામાં હોય, કોઈ ઉપર ખૂબ ખીજાયો હોય, આખા દિવસનાં કામથી થાકી ગયો હોય અથવા મગજ ઉપર કોઈ સાંસારિક મુશ્કેલોનો ભોળો અસર થઈ પડ્યો હોય તેવે વખતે બાળકનો નાનો એવો ગુન્હો પણ ખૂબ

જ મોટા દેખાય છે અને નજીવાં ગુન્હા માટે બાળકને ખૂબ દીબવા માટે છે. માબાપનાં મગજ ઉપર કોઈ જાતનું દબાણ હોય છતાં બાળકનો શો દોષ ? બાળકમા જન્મ લેવામાં કોણ કારણભૂત હતું ? અને જો બાળક જે ધરમાં અવતાર લીધો તે જ ધરમાં-તે જ માબાપ પાસેથી પોતાને વિષે સહબાવ, પ્રેમ અને સહવર્તનની આશા ન રાખે તો ક્યાં રાખે ? બાળક એટલે પ્રભુનાં આપેલાં રમકડાં. નાની ઉંમરમાં આપણે નીર્જીવ રમકડાંથી રમ્યાં. મોટી ઉંમરે માણસને આનંદ આપવા, તેનું દુઃખ જૂઠાવવા પ્રભુએ આવાં સજીવ રમકડાં આપ્યાં. એ રમકડાં સાથે રમવું એટલે તેને સારી રીતે ઉછેરવું, એના તરફ પ્રેમ રાખવો, કદી ગુસ્સે ન થવું. એની લાગણી ધવાય એવું તેના તરફ વર્તન ન રાખવું. માબાપે પોતાના સુખને ભોગે, પોતાના આનંદને ભોગે પણ બાળકને રાજ રાખવું. એને રીબાવવું નહિ, એને હીજરાવા ન દેવું, અને ચીમળાવા ન દેવું. બગીચા-માંથી વીણેલાં ફુલોને ગોઠવીને આપણે સુંદર ગજશે બનાવીને સુંઘીયે છીયે. એને બદલે ફુલને તોડીને પગ નીચે કચરી નાખતા હોઈએ તો !

દુનિયામાં ઇશ્વર માણસને અનેક અનુભવોમાથી પસાર કરીને કેટલાય નવા પાઠો શીખવે છે. બાળકના માબાપ બનાવીને પણ ઇશ્વર ધણુંય શીખવે છે પણ તેમાં મુખ્ય વસ્તુ શીખવે. તે સંયમ છે બાળક ન ગમતું કામ કરે તે વખતે મન ઉપર સંયમ જળવતાં શીખવું જોઈએ. બાળકનાં સ્વાસ્થ્યને ખાતર સ્વાદ ઉપર સંયમ રાખતાં શીખવું જોઈએ. બાળકના ભવિષ્યને ખાતર શરૂઆતથી ખર્ચ ઉપર સંયમ રાખતાં શીખવું જોઈએ. આર્થિક નિયતિના પ્રમાણમાં ધણાં બાળકો ઉછેરવાનું પડ્યું હોય તો વાસના ઉપર સંયમ રાખતાં શીખવું જોઈએ.

જેણે મન જીત્યું એણે જગત જીત્યું. સંયમનો આવો મહાન પાઠ શીખવનાર બાળક-રૂપી સાધનોના દુરપયોગ કરી જો માણસ વધુ ને વધુ અસંયમી અને, લાગણીના આવેગને માર્ગ આપવાના સાધન તરીકે બાળકનો ઉપયોગ કરે, બાળકની જરા જેટલા વાંકથી મન ઉપરનો કાશુ ગુમાવી દે તો માણસની પ્રગતિ યવાને બદલે ઉલટી અવગતિ થશે. પછી પ્રભુના દરબારમાં માણસ શું મોટું બતાવશે ?

બાળકને કોઈપણ સંજોગમાં મારવું તો ન જ જોઈએ. નાની ઉંમરમાં બાળકની વિવેક-બુદ્ધિ ખીસેલી ન હોવાથી અમુક કામ કરાય કે ન કરાય એની ખબર નથી હોતી. આ વખતે બાળકને ઉગારી લેવા માટે એને સારાં વાતાવરણમાં મૂકી દેવું. બાળકનું મન બીજી સારી વસ્તુ તરફ વાળવું. બાળક બ્યારે મોટું થાય-સમજણું થાય ત્યારે તેની લાગણીઓ ધવાય એ રીતે તેની સાથે વર્તવાને બદલે તેની લાગણીને જલદી અસર કરે એ રીતે તેને સમજાવીને તેની પાસેથી કામ લેવું. બાળકની સાથે કામ પાડવામાં માણસે પ્રતિ-ક્ષણે સાવધ તો રહેવું જ જોઈએ, નહિ તો બાળકને સુધારવા જતાં આપણને ખબર ન પડે એ રીતે બીજા દુર્ગુણો પ્રવેશ કરશે.

જે રાષ્ટ્રનાં બાળકો નાની ઉંમરમાં માબાપના માર કે ખોટી ધાકને લીધે માંધ-કાંગલાં, નિઃશ્રાણુ અને બીકણુ બની ગયાં હોય તે રાષ્ટ્રની ભાવિ પ્રજા કેવી થાય એનો ખ્યાલ સહુએ પોતપોતાની મેજે જ કરી લેવો.

માબાપોએ દેશને ખાતર, સમાજને ખાતર અને કંઈ નહિ તો છેવટે પોતાના અને બાળકના સ્વાસ્થ્યને ખાતર બાળકને મારવાની કે બાળકમાં બીક ઉત્પન્ન કરવાની ટેવ છોડો દેવી જોઈએ. *

વેણીલાલ બૂચ.

* એક અંગ્રેજ લેખ ઉપરથી વિચાર સ્પષ્ટ અને વિસ્તૃત કરીને.

સુશીલાની નિરાશા.

સુશીલા બેઠી ઉઠી. ખૂબ વહેલી ઉઠી. વગર ઘડીયાળે કે અલામતે જાગી યઇ. ઉઠી, ન્હાણી ઘોષ તેણે પોતાની ઓરડી સાફ કરી નાખી. વાળાને અને ત્યાર પછી બીના કપડાંથી લુછને. પછી સુશીલા રંગોળી પૂરવા લાગી. આગલી રાતેજ તેણે જાતજાતના ને જાનજાતના રંગો મંગાવી રાખ્યા હતા. કેવી જાતની રંગોળી પૂરવી તેનાં આખી રાત સ્વપ્નો આવ્યાં હતાં. સુશીલા રંગોળી પૂરતી જતી હતી ને મનમાં ગણગણતી હતી, 'આ રંગોળી સુંદર થઇ. આને તો જોઈને હસીજ પડશે. આ તો એને બહુ ગમે છે એજ જાત છે. આ હું હમણા નવી શીખી છું.' સુશીલાનો ઉત્સાહ ક્યાંજ માતો ન હતો. હંમે કુલ્લાસ હતો ને મ્હેં પર મુરખી હતી. હાથમાંથી સરસર રંગોળીના રંગો જમીન પર સટકયા જતાં હતા.

આજે સુશીલાના બાપા આવવાના હતા. સુશીલા શારદામંદિરમાં બાળવા આવી હતી. બાપાએ તેને બાવનગરથી અમદાવાદ મોકલી હતી આજે યુવક સપ્તાહનો બાળકોનો દિવસ હતો ને તેના પ્રમુખ તરીકે બાપા આવવાના હતા. ઉતરવાના હતા તો સરલાદેવી બેનને ત્યાં પણ વખત લઇ શારદામંદિરમાં આવી જવાના હતા. બાપા નવરા થાય સારે આવશે એમ તેમણે ભોખીબાહને કહેવરાવ્યું હતું. પણ બાપા સ્વદારમાંજ આવી જાય તો ? એટલે

સુશીલા તો સ્વદારથીજ બેઠી ઉઠીને રંગોળી કરી રહી હતી.

એમ તો બાપા સુશીલા ઉપર બહુ હેત રાખતા. તેને બાળવા પણ એકલીજ મોકલી હતી. સુશીલા બાળતી હતી કે એક બાપાજ તેના મનને સારી રીતે સમજે છે. સુશીલાનો બાપા પ્રત્યે અદ્વંક અનેદ હંતો. નાની દોઢ વર્ષની થઇ ત્યારથી તે હમણાં ૧૨ વર્ષની થઇ ત્યાં સુધી તે બાપાના જોળે બેસીને મોટી થએલી. બાપાની મૂછો તાણી તાણીને તેણે મોટી કરેલી.

અને સુશીલા બાપાથી જૂદી પડી ત્યારે તો તેની લાગણી બહુ તીવ્ર થઇ હતી. બાપા આજો દિવસ સાંભરતા. બાપાએ બાળવા મોકલી છે તો ખુબજ બાળુ એમ કરી તે બાળવામાં મહેનત કરતી. અને બાપાને નવું નવું કંઈક દેખાડવાની તેને હેંશ રહેતી. આજે તે બાપાને નવી નવી રંગોળી દેખાડવાની હતી. તેથીજ ને સ્વદારની મહેનત કરી રહી હતી.

બાપા સરલાદેવીને ત્યાં ઉતર્યા હતા. સ્વદારમાં બાપાને શારદા મંદિરમાં જવાનું સાંભયું જ નહિ. સ્વદારમાં તો સરલાબેન સાથે તેઓ મોન્ટ્રીસેરી પદ્મિની વાતોમાં જ રોકાઇ રહ્યા. અને ત્યાર પછી તેઓ સરલાબેન સાથે લુખીલીમીલ જોવા ગયા. ત્યાં તેમણે સોમાબાઇનું ઘોડીયાખાતું જોયું. એમ કરતાં બપોર થયા.

સુશીલાબેને તો આઠ વાગ્યા ત્યાં તો મુંદર રંગોળી પૂરી કાઢી હતી. પોતાની ઓરડી વ્યવસ્થિત કરી નાખી હતી ને ઘડીએ ને પહેરે તે આપાની રાદ જોતી હતી. આજે પાઠ કરવા બેસતી હતી પણ તેણે 'ધ્યાન' તેમાં જતું ન હતું. રસ્તા પરજ પડતી બારીમાંથી તે શણે શણે બહાર જોતી હતી. આપા આવે છે ! મોટરનું બૂંગળું સાંભળે કે તુરત જ ડોકાયું ને ફરથી આવતી મોટર પસાર થઈ જાય ત્યાં સુધી ત્યાંને ત્યાં મોં રાખી બેસી રહે. મોટર જાય, આપુ ન હોય, સુશીલા નિરાશ થઈ ડોકું અંદર લે. ઘડીકે આ ચોંપડી લે, ઘડીકે પેલી લે પણ એકેય ન ગમે

એમ કરતાં સાડાદશનો વખત થયો ને જમવા જતું પડ્યું. પણ ત્યાં તેણે ખાધું ન ખાધું ને પાછી ઓરડીમાં આવીને બેઠી. હમણા આપા આવશે, હમણા આવશે એમ કરતાં બે વાગ્યા. થોડીકવાર તો તેને જરા ઓછું પણ આવી ગયું. આપા રદવારના આવ્યા છે ને હજી ન આવ્યા. લાપથતાં સાંજે છે ને ! આજે સુશીલા એકલા આપાના ધ્યાનમાં હતી. કુસમ અને સુમત્રા ઓરડીમાં આવ્યાં પણ તેની સાથે વાન કરવાનું મન ન થયું. હુંકી વાત કરી તેમને તેણે જાણે કે જવાનું કહ્યું. મોતીભાઈ ત્રણ વાગે આવ્યા ને સુશીલાને કહ્યું ' સુશીલા શહેરમાં જઈ છું. ત્યાં કદાચ આપા મળશે. કંઈ ખાસ....."

સુશીલા- ' ના કંઈ નહિ '

તેના મન પર એટલો બધો એકાએક બાર આવી ગયો કે તે બેઠી રાખી નહિ. તેમ અંદર તો એક બેંચાસ પડી ગયાં હશે પણ બહારથી તેણે તે ખાળા રાખ્યાં. મોતીભાઈ આગળ તે રડી ન રાખી.

મોતીભાઈ ગયા ને સુશીલા વાટ જોતી બેઠી, દાઢમા લોચો અને ઉનના દોશ લઈ ગ્રંથવા લાગી. પણ મો તો બારીમાં ને બારીમાં

કાન તો મોટરના બૂંગળાના અવાજ તરફ ને અવાજ તરફ.

આપા તો જમીને અંબાલાલ શેઠ સાથે ગપ્પા મારવા બેઠા. વિધવિધ વિવેચની રસિક વાતો. આપાની શેઠ સંલાહ પૂછતા હતા. આપાને કેળવણીશાસ્ત્રી તરીકે સલાહ આપવાનું મમતું હતું.

આપા પછી જરા સૂતા. સૂતા સૂતા સુશીલા સાંભરી. તેને થયું એને મળવા જવાય તો સારું. હાં, સાંજના ત્યાં જઈ જ આવું. સુશીલાને મળીશ તો એને સારું લાગશે. સુશીલાને પૂછું કે ગમે છે કે નહિં.

વિચાર કરી આપા બે ઘડી સૂતા ને પછી ઝહાનો વખત થયો. ઝહા પીતાં પીતાં ને વાતો કરતાં કરતાં છેક પાંચ વાગી ગયા. એટલામાં સરલાદેવી બેનની માઠી આવી અને સૌ વિદ્યાપીઠમાં કાઠા પાસે ગયા. ધણા દિવસે કાકા સાહેબને મળ્યા એટલે કેટલીયે વાતો ચાલી. આમ સાહિત્યની અને યુગધર્મની કેટલીયે વાતો ચાલી. કાકા જેવા માણસ પાસેથી આપાને ઉંઠવું કેમ ગમે અને એમ કરતાં છ વાગી ગયા. રાત્રે નવ વાગે નાટકો હતાં. ત્યાં પ્રમુખ તરીકે દાનજર શંકરુ જોઈએ એટલે ખાકીનું કામ ત્રણ કલાકમાં પતાવાયું. સુશીલાને ગમે તેમ પણ મળવા જતું એમ વિચાર ચાલતા હતા એટલામાં પાઠક મળ્યા ને પોતાને ત્યાં તેડી ગયા. પાઠક અને આપા જૂના દોસ્તો. એમણે તો જ્ઞાન વગાડી દીધા અને છાં વાગે સરલાબેનને ત્યાં જમવા માટે પહોંચવું જ જોઈએ. જમવાનો એ સમય ખાસ રાખવામાં આવ્યો હતો. આપાએ સુશીલા પાસે જવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો. સમાધાન કયું : ' રાત્રે ચારણ મંદિર સાથે સુશીલા આવશે ત્યારે મળી લઈશ; એને જરા ઉત્સાહ આપવાનો છે તે આપીશ. એમ તો તે દુશિયાર જ છે.

સરખેજ રોડ તરફ જવાને બદલે મોટર પાછી શાલી બાગ તરફ ઉપડી ને સુશીલાને આપાની રાહ જોતી રાખી.

જેમ-જેમ વખત જતો તેમ તેમ સુશીલાની તીવ્રતા વધવા લાગી. થોડીક વાર તો તે બેચેન થઇ ગઇ. મનમાં માફું લાગ્યું તે પથારીમાં જઇને પડી ને આબોટી પણ ગમ્યું નહિ. રંગિણી સામે તે જોઇ રહી. આપા નહી આવે તો ! આપાને માટે મેં ખાસ બનાવી હતી.

સરજ નમવા લાગ્યો. પણ આપાની મોટર ન આવી. સાંજના જોરબધ ફરવા જતી મોટરો તે જોઇને થાકી ગઇ. તેની ડોક ડુબી આવી હતી. તેની આંખ થાકી ગઇ હતી. તેના આખા શરીરમાં નબળાઇ આવી ગઇ હતી.

‘ આપા ન આવ્યા. કેમ ન આવ્યા ? વખતે હજી આવશે. નાટક પહેલાં આવશે. આવશે તો ખરાજ. ’ સુશીલાના ઉંડા મનમાં આ શબ્દો ચાલતા હતા.

સુશીલાએ સાંજે તો જમવાની નાજ કહેવરાવી હતી.

રાતના આઠ થયા ને શારદામંદિરની છોકરીઓ અને સવિતાબેન આવ્યાં, ‘ સુશીલાબેન નાટક જોવા ચાલો. ’

સુશીલાએ કહ્યું ‘ હું નહીં આવું. મારે નથી જોવા. ’ સવિતાબેને તેને સમજાવી. ધણું સમજાવી સુશીલાને એમ તો નાટકો જોવાનું ગમે પણ છે. પણ તે ન ચાલી તે નજ ચાલી. તેને આપાને મળવાનું મન હતું પણ મળવા જવાનું નહતું. આપા આવ્યા નહીં તેનો આઘાત હતો. આપાએ નિરાશ કરી તેની ખિન્નતા હતી. અને છતાં આશાનો અંકુર હતો તેથીજ જાણે જતી નહતી. ‘ હજી આપા આવે અને મને ન ભાજે તો ! અને આવીને રંગિણી જોવા વિના પાછું જવું પડે તો ! તો નકમો ધક્કો થાય. ’ આવું કાંઈક મનમાં અરપટ્ટ હતું ને તે ન ગઇ તે નજ ગઇ.

આપાએ તો શ્રેષ્ઠ સાહેબની સાથે આનંદથી ભોજન લીધું. શેઠની વાતોમાં તેને બહુ રસ પડેો હતો. સુશીલા વચ્ચે વચ્ચે તો સાવજ ભૂલાઇ ગઇ હતી.

જમી રહ્યા એટલે તો મોટર આવીને ઉભી રહી. અને ધરધર કરતાં સૌ રંગબ્રિમિ પર પહોંચ્યા. ત્યાં તો આપા આજના પ્રમુખ હતા. તેને સમુદાય સામે બાપણ કરવાનું હતું. કેટલાયની વચ્ચે પોતાની છાપ પાડવાની હતી. બાળજીવન ઉપર મહત્વનો સંદેશો આપવાનો હતો અને આપા તો તેનાજ વિચારમાં હતા.

એટલામાં મોગીલાલભાઈ નીકળ્યા ને તેણે નમસ્કાર કર્યા. પણ ત્યાંજ સરલાદેવીબેન મિ. જીન્નાની બોળખાણ કરાવવા આવ્યાં ને સુશીલાના સમાચાર પૂછવાનો મનમાં ઉભો થએલો વિચાર આપાના મનમાં સમાઇ ગયો.

નાટકો ચાલી રહ્યાં હતાં. આપા, પોતાના નાટક પછીના બાપણનો અને નાટકનો વિચાર કરતા હતા. સુશીલા નથી દેખાતી તે તેના ધ્યાન પર આવ્યું જ નહિ.

સુશીલાએ બારણું ખંધ કર્યું ને ખાટલામાં પડી. હજી એમ હતું કે નવ વાગે શરૂ થાય છે તે પહેલાં આપા આવી જાય. મોટર લઇને આવતાં કેટલીવાર ! વખતે આવી પણ જાય અને સાથે તેડી પણ જાય. એકવાર તે ઉડી. તેણે રંગિણી બરાબર છે કે નહીં તે-જોઇ લીધી. હજી તો બરાબર છે. એવીને એવીજ છે. આપા આવે તો !

પણ નવના ટકોરા થયા એટલે અગીયાર વાગ્યા ઉપર આશાના તાંતણાને ટાંગ્યો. હજી બાંધે નાટક પછી આવે, મોગીલાલ સાથે ચાંચ્યા આવે ને મલવારે જાય. હજી તો મલવારે પહેલી ગોડોમાં જવું હશે ના !

ક્યારે અગીયાર વાગે ને આપા આવે !

મિનિટો કેમે કરીને જાય નહિ. ગંછપારમતાં કે વાતો કરતાં જે વખત ઓછો પડતો અને ઉડી જતો તે અત્યારે માંડમાંડ જતો હતો. સુશીલાએ મન રોકવા દિલ્હી કાઢ્યું ને સરગમ વગાડી. પણ તેમાંથી તેના હૃદયના ખિન્ન સૂર જેવા ખિન્ન સૂરો નીકળ્યા તે કંટાળી. સાડાદસ થયા. ત્યારથી તો સુશીલા ખારીએ જઈને જ બેઠી. ઠંડી હતી પણ તેણે તે ગળુકરી નહિ. જરા ઓઢીને બેઠી. ખારી બંધ રાખે તો જોવાય તેમ નહતું તેથી તે તાઢ વાવા દેતી હતી. એકવાર સખત ઠંડો પવન આવ્યો ને કાગળને ઉડાડયા. સુશીલાએ કાગળની પરવા ન કરી. દીવો લઈને જોયું કે રાંગોળી તો બગડી નથી ના. ન્હોતી બગડી. હાથ કરી ખારીમાં બેઠી. ત્યાં તો મોટોરોના બૂંગળાં વાગ્યાં. નાટક ખલાસ થયું હતું. અને મોટર ભાગી જતી હતી. સુશીલા જોઈ રહી હતી. ક્યારે ભોગીલાસવાળા મોટર આવે ને વખતે બાપા તેમાંથી નીકળે.

બાપાએ તો સુંદર ભાવજી આપ્યું. સભા-જનોએ તે તાળીઓથી વધાવ્યું. શેઠે અને સરલાદેવીએ આનંદ પ્રદર્શિત કર્યો અને બાપા સરલાએન સાથેજ તેમને ત્યાં મોટરમાં ઉપડી ગયા.

રસ્તામાં બાપાને 'સુશીલા' એમ સાંભળ્યું. પણ હવે થયું અને કાલે સવારે વહેલાં તો જવું છે. કેમ કરીશું? પણ થયું. ચાલો

સુશીલાને પત્ર લખીશું. એ તો આપણી, જ છેના. જણે અમદાવાદમાં આવ્યાજ ન હતા. સુશીલા અને હું તો આટલો વખત ભોગાંજ રહ્યા છીએને." વિચાર ચાલતા હતા ત્યાં બંગલો આવ્યો ને બાપા પથારીમાં જઈ સુઈ રહ્યા.

આ તરફ ઘરઘર કરતી મોટાર આવી ને ભોગીલાસ ઉતર્યા; સવિતાએન ઉતર્યા. સુશીલા ધડકતી છાતીએ અને ઝીણી નજરે જોઈ રહી હતી પણ બાપા દેખાતા નહતા. એક ઘોળા ટોપીવાળું નવું માણસ છેલ્લે ઉતર્યું ને સુશીલાને થયું વખતે એ બાપા ! આશાનો ચમકારો થયો ન થયો ત્યાં તો ખબર પડી કે એ તો ચંદુલાઈએ આજે એવી ટોપી પહેરી છે.

સુશીલાએ ધડ કરીને ખારી વાસી દીધી. દીવો ઓલવી નાખ્યો. પછાડ કરતી તે પથારીમાં પડી. આખી રાત તેના હુસકાં તેના એકલા પલંગે અને ઓરડીની દિવાલે સાંભળ્યા.

ભોગીલાલે સહવારે સુશીલાની આંખો ગતીઓજ જોઈ પણ તે કંઈ ન બોલ્યા: સુશીલા પણ કંઈ ન બોલી. કોઈ કાંઈ ન બોલ્યું. સૌ જણે કે વાત સમજી ગયા.

ગિ.

રમણિક આ અહીં મીજબત્તી કેમ ધસે છે ?

એ તો પ્રયોગ કરીએ છીએ.

શેનો ?

મીજબત્તી ધસેલી જગાએ કોઈ જૂટ પહેરી ચાલે તો પડે કે નહીં ?

તે એવો પ્રયોગ શા માટે ?

કાલે અમારે અમારા મારતરને પાડ્યા છે.

ગિ,

બાળઉછેર.

(ખાસ બાલુવા બેબુ.)

બાળજીવનનું પ્રથમ વર્ષ આખી જીંદગીમાં અત્યંત મહત્વનું છે. આ સમય દરમિયાન બાળક પોતાની આજીવનભૂતી પરિસ્થિતિને અનુકૂળ થવાને પ્રયત્ન કરે છે. બાળક આ વખતે કેવળ અસહાય હોય છે. એ હાલી ચાલી શકતું નથી અને પોતાનો વ્યવહાર ચલાવવાને સાવ અશક્ત હોય છે. એના શરીરનો બાંધો મોટા માણસના જેવોજ લાગે છે. પરંતુ ખરી રીતે એ જુદો હોય છે. બાળક એ કંઈ નાનો સરખો મોટા માણસ નથી. એટલે બાળકમાં કંઈ મોટા માણસની તાકાત, એછા પ્રમાણમાં પણ હોય એવું તો હોતુંજ નથી. જન્મ થયા પછી અવયવો વિગેરે શરીરના દરેક ભાગમાં ખૂબ મહત્વના ફેરફાર થાય છે અને જીવનનાં શરૂઆતનાં વર્ષોમાં વિકાસ ખૂબ જલ્દીથી થાય છે.

આવી મહત્વની બાબત વિશે માબાપોને પુરપુરું યાન મેળવી લેવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે. અને આ લેખનો પ્રયત્ન પણ એ વિષયમાં યતિચિત્ત અજવાળું પાડવાનો છે.

માબાપની પહેલી અને મુખ્ય ફરજ તો પોતાનાં બાળકોની આજીવનભૂતી એમના વિકાસમાં સંપૂર્ણ મદદ કરતું, વાતાવરણ જમાવવાની અને અનુકૂળ પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવાની છે. છોકરાંવાળા ઘરમાં જરૂરીઆતની બધી વસ્તુઓ હોય; પરંતુ નકામી ચીજોનો ખડકો ન કરી મુકવો જોઈએ. એવા ઘરમાં બહુ ગરમી પણ ન હોવી જોઈએ; તેમજ પ્રમાણમાં વધારે ઠંડી પણ ન હોવી જોઈએ. અને ઠંડી ગરમીનું પ્રમાણનું માપ મોટા માણસને પ્યાનમાં રાખી ન લેવું જોઈએ; પરંતુ બાળકોને

અનુકૂળ પ્રમાણ રાખવું જોઈએ. મોટેરાંએને જે ગરમી સહ્ય હોય તેજ ગરમી બાળકોને અસહ્ય બને અને એના વિકાસમાં વિઘ્નરૂપ થઈ પડે. નાનું બાળક પોતાના શરીરની ગરમી ઠંડીનું પ્રમાણ જાળવી શકતું નથી. એટલે અયોગ્ય હવામાનથી બાળકને પરસેવો વિગેરે થાય અને પછીથી એની ખરાબ અસર થાય છે.

ઘરમાં કચરો ઠાઠતી વખતે બાળકની ખરાબર સંભાળ રાખવી જોઈએ. આપણે કચરો કાઢતાં હોઈએ ત્યારે બાળક ઘણી વખત રડે છે. આ રડવાનું કારણ સાધારણ રીતે ધૂળને લીધે એને જ્વાસોઝાસ લેતાં અડચણ પડતી હોય તે હોય છે.

જે કચરો કાઢતાં બાળકના નાકમાં કચરો ગયો હોય તો નાક ખરાબર સાફ કરવું જોઈએ. આથી બાળકને ઘણો આરામ રહે છે.

બાળકને સર્વાંશી સાંજ સુધી ખુલ્લી હવામાં ધર ખદાર રાખવું જોઈએ. જે હવામાં વધારે પડતી ઠંડી અથવા ભીનાશ હોય અથવા ખૂબ પવન વાતો હોય તો સંભાળ રાખવી અને ખદાર ન રહેવા દેવું. બાળકને ફરવા લઈ જતાં પડેલાં એક વસ્તુ ઉપર ખરાબર ધ્યાન આપવું જોઈએ. બાળકની આંખને સૂરજના ઉગ્ર પ્રકાશમાંથી બચાવી લેવી જોઈએ. બાળકને ઘેણાં અથવા ચાછા રંગનાં કપડાં પહેરવાં જોઈએ. ચાવાં કપડાં સૂરજનાં કિરણોનો વધારેમાં વધારે લાભ આપે છે અને એ તંદુરસ્તીને ઉપકારક છે.

જે બાળકને બાબાગાડીમાં લઈ જવાનું હોય તો તે પુરતી સગવડ ખરીદી હોવી જોઈએ. એની સ્થાંગ સરસ હોવી જોઈએ,

રખ્ખર ટાયર હોવાં જોઈએ અને નીચે બરો-
બર પાયરેલું હોવું જોઈએ. બાળક બરોબર
સુષ્ક રોકે એટલી મોટી ગાડી હોવી જોઈએ.
બાળકને બહાર લઇ જતી વખતે ઝડપને અનુ-
કૂળ પોષાક પહેરાવવો જોઈએ. બહાર રસ્તા
ઉપરની ધૂળ અને મોટરકાર વિગેરેની ગેસ-
માંથી બાળકને અચાવી લેવું જોઈએ. ન્યાં
ખૂબ વ્યવહાર ચાલતો હોય અને અત્યંત ઘોષાટ
થતો હોય તેવા રસ્તા ઉપર બાળકને ફેરવવા
ન લઇ જવું જોઈએ. મુખ્ય બાબત તો એ
સંભાળવાની છે કે બાળક ઉત્તેજિત થાય એવી
કોઇ પણ જાતની પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થવી ન
જોઈએ; કેમકે બાળકના જ્ઞાનતંતુઓ અત્યંત
નાજુક હોય છે; એટલે બહારની કોઇ પણ
પરિસ્થિતિની એના ઉપર તરતજ અસર થાય
છે. આથી કરીને જો બાળક પ્રમાણમાં
વધારે ઉત્તેજિત થાય તો એનાં જ્ઞાન તંતુઓ
તખળાં છે. જ્ઞાનતંતુઓના કોઇ પણ
રોગ થવાનો સંભવ છે. બાળકને બહાર ફરવા
લઇ જતાં બીજી પણ એક સાવચેતી રાખ-
વાની જરૂર છે. બાળકને દરોજ બહાર ફરવા
લઇ જવાની ટેવ ન પડી જવી જોઈએ. એટલે
બાળકને આપણે દરોજ ફરવા લઇજ જવું
એવી ધારણા રાખીજ એસે એવું ન થવા દેવું
જોઈએ. બાળકને બહાર ધવરાવવું પણ ન
જોઈએ. અને બહાર ફરવા લઇ જઈએ ત્યારે
આમ તેમ ચલાવવું અથવા કુદકા પણ ન
મરાવવા જોઈએ.

બાળજીવનના પહેલા છ માસમાં ટેવો ખૂબ
સહેલાઈથી પડી જાય છે. આજ સમય દર-
મિયાન આપણે બાળકને સારી ટેવો પાડવામાં
અને મોટી ટેવો પડતી શેકવામાં મદદ કરવી
જોઈએ. જો બરોબર કેળવવામાં આવે તો
માસના તંદુરસ્ત બાળકને નિયમીત
ઉંઘવાની અને ઉઠવાની અને નિયમ-
ધારવાની ટેવ હોવી જોઈએ. વળી

દિશાની હાજત દરરોજ નિમેશે વખતે જ થાય.
એવી પણ ટેવ પાડવી જોઈએ. આ મુખ્ય ટેવો
છે અને આખા જીવન દરમિયાન એ પળીવી
જોઈએ.

ઝોછી ઉંઘ એ બાળકને નુકશાન કર-
નારી મોટામાં મોટી વસ્તુ છે. સારી રીતે
પોષણ પામવું સાધારણ બાળક પહેલા ત્રણ
માસ વીસથી આવીસ કલાક ઉંઘવું જોઈએ.
અને ત્યાર પછી પણ પહેલા વર્ષ દરમિયાન
દિવસ અને રાતનો મોટો ભાગ ઉંઘવું હોવું
જોઈએ. આ પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય માટે
બે વસ્તુઓની જરૂર છે; એક બાળકની ઉંઘમાં
ખસેલ ન પહોંચવી જોઈએ અને બીજી બાળક
ઉત્તેજિત ન થવું જોઈએ. સવારમાં ઉંઘતા
બાળકના મ્હોં ઉપર તડકો ન આવે એવી
ગોઠવણ કરવી જોઈએ; કેમકે ઉઘતા બાળકને
જો વધારે પડતો પ્રકાશ મળે તો એની ઉંઘમાં
ખસેલ પહોંચે છે અને તે જાગી જાય છે.
નિયમસર ઉંઘી જવાની તાકાત આવી જાય
એવી ટેવ બાળકને પડે તે માટે પહેલી તકે
માથાપોએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. બાળજી-
વનની શરૂઆતમાંજ આ ટેવ પડી જવી જોઈએ.

બાળકને નુકશાનકારક ટેવો ન પડે તેને
માટે ખૂબ સંભાળ રાખવી જોઈએ અને
એવી જાતની પરિસ્થિતિજ ઉત્પન્ન ન થવા દેવી
જોઈએ. નાનાં તેમજ મોટાં બાળકોમાં એક
દાવ તો સર્વ સાધારણ જોવામાં આવે છે.
તેઓ પોતાના તરફ ખ્યાન ખેંચવા માટે રા-
વાનું શરૂ કરે છે. જો બાળક રૂબે કે દરેક
વખતે તેને તરતજ ઉપાડી લેવામાં આવે અને
લાડ લડાવવામાં આવે તો, દશા એવી થાય
છે કે પછી તેણે માટેજ બાળક રોચા કરે.
અને પછી તો એવી પરિસ્થિતિ આવીને ઉભી
રહે છે કે તેણે માટે બાળક ગમે તે કરવા
તેણે થાય. જેની બરોબર સંભાળ લેવામાં
આવતી હોય તેવાં, તંદુરસ્ત બાળકો પણ

પોતાના તરફ ધ્યાન ખેંચવા માટે અને તેડાવા માટે દિવસ અને રાતનો મોટા ભાગ રોતાં જોવામાં આવે છે. આવા તો ધણુએ દાખલા મળી શકે છે. ત્યારે બાળકને ખજર પડેો જાય કે એના રોવા તરફ કોઈ ધ્યાનજ આપતું નથી ત્યારે પછીથી જગતાં એકલાં પડી રહેવાની બાળકને ટેવ પડે છે, અને પછી પોતાની મેળે રમ્યા કરે છે. અલબત્ત જો બાળક ભૂખ્યું હોય અને રોતું હોય તો એને તરતજ તેડી લઈ ધવરાવવું જોઈએ. પરંતુ એ જો તેડાવા ખાતરજ રોતું હોય તો આપણે એના તરફ આંખ મીચામણું જ કરવાં જોઈએ અને રોવા દેવું જોઈએ.

બાળક એક વર્ષનું થાય ત્યાં સુધી તેને હાથમાં બહુ લેવું નહિ. એને જો ધવરાવવું હોય, નવરાવવું હોય, સાફ કરવું હોય અથવા એને થોડી ધણી કસરત કરાવવી હોય તોજ હાથમાં લેવું. એને રમવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે જરૂર રમાડવું, પરંતુ ત્યાં સુધી એ પોતાની ઇચ્છા દેખાડે ત્યાં સુધી રાહ જોવી જોઈએ. બાળક બહુ જલ્દીથી ચાકે છે અથવા ઉત્તેજિત થાય છે; એટલે એને કંઈ પણ કરવાને પ્રેરવું નહિ. એની પાસે જુદી જુદી રમતો ન કરાવવી. બાળક એ કંઈ રમકડું નથી. આપણે એની ઇચ્છાઓને માન આપવું જોઈએ, અને એના હક્કો માન્ય કરવા જોઈએ. સાધારણ બાળક ત્રણ ચાર માસનું થાય એટલે એ પોતાનું ડોકું ઉંચું કરવાનો પ્રયત્ન કરશે. છ માસનું થતાં ટટાર ખેંચશે અને એકાદ વર્ષનું થશે એટલે પોતાની મેળે ચાલવાનો પ્રયત્ન કરશે. આપણે એની પાસે એ વસ્તુઓ કરાવવાનો પ્રયત્ન કરવાની સહજ પણ જરૂર નથી. શરૂઆતના મહિનાઓ દરમિયાન તો બાળક લાતો ફેંકીને, પોતાના હાથ આમ તેમ ફેરવીને, રમકડાં નાખી દઈ, લઈ લેવાનો પ્રયત્ન કરીને અને એક બાજુથી બીજા બાજુ પકડી ફેરવીને, પોતાને જોઈતી કસરત લઈ લે છે.

બાળકને આનંદ આવે છે, માટે એને પોતાની આંગળીઓ કઠી પણ ચુસવા ન દેવી જોઈએ. આંગળીઓ ચુસવાથી હોંક મોટા થાય છે અને મોઢાનો ઘાટ બગડી જાય છે. એને લીધે જઠરાં અને દાંત આગળ પડતા થઈ જાય છે.

બાળકના દરરોજના કાર્યક્રમમાં એને કપડાં સિવાય થોડો વખત આમથી તેમ પણ પછાડવા દેવા જોઈએ. આથી એને ઠીક ઠીક કસરત મળી રહેશે. આ વસ્તુ એ નહાતા પહેલાં અને રાત્રે સૂતા પહેલાં કરી શકે. બાળકને પોટે ન ચાલવા દેવું જોઈએ. એનાથી બાળકને ચાલતાં મોઝું આવડે છે. બાળકને ચાલણુ ગાડી વિગેરે સાધનોથી ઉભા રહેતાં અથવા ચાલતાં શિખવવાની કંઈ જરૂર નથી. એનાથી બાળકને ફાપો ન થતા તુકશાન થાય છે. આવાં કૃત્રિમ સાધનોની કંઈજ જરૂર હોતી નથી. બાળક પોતાની મેળેજ ઉભા રહેતાં તથા ચાલતાં શીખી જાય છે. અને જો એવાં સાધનો વાપરવાની જરૂર પડે તો દાકતરની સલાહ લીધા પછીજ વાપરવાં જોઈએ.

બાળકને હિંચકા નાખવા, ગદગદીયાં કરવાં, ઉંચે નીચે ઊંછાળવું વિગેરે વસ્તુઓ પણ ન કરવી જોઈએ. એનાથી બાળકને થોડી ફાણ મઝા આવે છે, પરંતુ એનાથી ગંભીર તુકશાન થવાનો સંભવ છે, બાળકને નકામો લાડ ન લડાવવાં જોઈએ. અલબત્ત એના તરફ પ્રેમમય ધ્યાન આપ્યા કરવું જોઈએ. બાળકને રમાડનાર માણસો ઉપર પણ ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ. એ લોકો સ્વચ્છ અને તંદુરસ્ત હોવા જોઈએ, અને બાળકને સુખનં કરવાનો હક્ક બહુજ થોડા માણસોને હોવો જોઈએ. સુખનં કરવા માટે કપાળ એ વધારેમાં વધારે સહિસકામતી ભરેલી જગ્યા છે. શરદીવાળા લોકોના પ્રસંગમાં બાળકને ન આવવા દેવું જોઈએ અને જો એ અશુક્ય જ

હોય તો જોટલી શક્ય હોય તેટલી બધી સાવચેતી લેવી જોઈએ. બાળકને તેડી ફરના-રાએ પણ સાવચેતી રાખવી જોઈએ. બાળકના મોઢાં ઉપર પોતાના શ્વાસ ન લાગે તે ઉપર પુરતું ધ્યાન દેવું જોઈએ.

બાળકને કેડે લેતાં પણ આવડવું જોઈએ. એને માટે આપણી જુની કેડે લેવાની રીત સારી છે. અથવા બાળકની કેડ નીચે એક હાથ આવવો જોઈએ અને બીજી હાથ એના માથા અને ખભા આગળ આવવો જોઈએ. એના માથા અને પીઠને, ત્યાં મુઠ્ઠી એ પોતે ટટાર ન રાખી શકે, ત્યાં મુઠ્ઠી આપણે હાથ વડે આધાર આપવો જોઈએ.

સાધારણ બાળકનું વજન જે વધતું જતું ન હોય તો એના ઉપર તરતજ ધ્યાન આપવું જોઈએ. એને માટે બેજ કારણ હોઈ શકે. કાંતો ધવરાવવામાં અનિયમિતતા હોય અથવા ધાવણમાં જ કંઈક ટોપ હોય. જે બાળકને ધવરાવવાનો વખત થયો હોય અને એ ઉધરુ હોય તો એને જગાડીને પણ ધવરાવી લેવું જોઈએ. એના વિકાસ માટે પોપણની જરૂર છે અને ધવરાવવાની અંદર નિયમિતતા ધ્વજવા હાથક વસ્તુ છે. ધાવ્યા પછી બાળકને ટટાર ઉપર રાખવું જોઈએ. જેથી પેટમાંથી દવા નિકળી જાય. પછી એને પારણામા સુવરાવી શાન્ત રાખવું જોઈએ ધવરાવતાં અથવા ધાવ્યા પછી જે બાળક અસ્વસ્થ હોય તો એનું કારણ તરતજ બોળા કાઢવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

બાળકને જે શીશીથી દૂધ પીવરાવવામાં આવતું હોય તો એમાં ખૂબ સાવચેતી રાખવી જોઈએ. બાળકના હાથમા શીશી ન આપનાં, ટોટા માણસેજ તે વડે દૂધ પીવરાવવું. બધી ખાન દૂધ આવ્યા કરે તેવીજ રીતે શીશી કાઢવી જોઈએ. શીશીની ટોટી થોડા થોડા મંત્રે બાળકના મોઢામાંથી કાઢી બેઠ દવા

નિકળી જવા દેવી જોઈએ અને બાળકને દીર્ઘ શ્વાસ લેતાં શિખવવું જોઈએ. જે બાળક પોતાની મેળે શીશીમાંથી દૂધ પી શકે તો પછી એને શીશી છોડાવી દેવી અને ખાણ-માંથી દૂધ પીએ તેવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ટોટીએ સારા રબ્બરની બનાવેલી હોવી જોઈએ અને અંદર બહાર થઈ શકે એવી હોવી જોઈએ. કાણું બહુ નાનાં તેમ બહુ મોટાં ન હોવાં જોઈએ.

આ શીશી જે વાપરવી જ પડે તો એને સ્વચ્છ કરવામાં ખૂબજ સાવચેતી રાખવી જોઈએ. દૂધ પાયા પછી તરતજ ઠંડાં પાણીથી અને પછીથી ગરમ પાણીથી ટોટી અને શીશી બન્ને સાફ કરી નાખવાં જોઈએ. કેટલીક વખત સાથનું પાણી લઈ તેનાથી બરાબર સાફ કરી પછી ઠંડાં અને ગરમ પાણીથી બરાબર સાફ કરવી જોઈએ. ટોટી ઉપર વધારે ધ્યાન આપવું જોઈએ. જે શીશી બરાબર ન સાફ થાય તો કુચો અથવા બ્રશ રાખી સાફ કરવી જોઈએ. શીશી વાપર્યા પછી એને સાફ કરી, સહીસલામત જગ્યાએ ધૂળ વિગેરે ન ઉડે તેવી રીતે મુકી દેવી જોઈએ. ટોટી જે બરાબર કોરી કરી નાખવામાં આવે તો એ વધારે વખત ટંકે છે.

શીશી ગોઠ રીતે પણ સાફ થઈ શકે છે. ખાલી શીશીને ઠંડાં પાણીમાં મુકી પછી પાણી ઉકાળવું. માણી ઉકળ્યા પછી ઝોઝામાં ઝોઝી પાંચ મીનીટ શીશી એમાં રાખી મુકવી જોઈએ. અને પછી ઠંડી પડ્યા પછી વપરા-રામાં લેવી.

આ રીતે ઝાળઉછેરમાં અત્યંત કાળજી રાખવી જોઈએ અને એમ કરીએ તોજ આપણે આપણી ઉગતી પ્રગતને વધારે સુદ, બજવાન અને વીરવાન બનાવી શકીએ. *

શંકરભાઈ.

“ હું રહી ગયો ! ”

હું લગભગ પાંચ વર્ષના હતો તે વખતની મારી એક વિચિત્રતા મને આજે યાદ આવે છે. ટ્રેનમાં મુસાફરી કરતી વખતે ચાલતી ગાડીએ ગાડીના પેસાજખાનામાં પેસાજ કરવા હું કોઇ દિવસ જતોજ નહીં. કોઇ રેશન આવે અને ગાડી ઉભી રહે ત્યારે જ હું સંડાસમાં જતો અને ભોગભોગે બે હું બહાર આવું તે પહેલાં ગાડી ઉપરે તો બીકથી હું એટલમ બારણું ખોલીને બહાર આવતો. મને એમ થતું કે “ આ ગાડી તો ઉપરી અને હવે હું રહી જવાનો. ” મારા વડીલોએ ગાડીની સાથે જ પેસાજખાનું પણ દોડે છે એટલે મારો રહી જવાનો સંભવ બીલકુલ નથી, આ સિદ્ધાંત મારી ઉપર ગમે તેટલો દસાઓ છતાં મારા કમમાં એકાદ વર્ષ સુધી તો કશો ફેરફાર જ નહોતો થયો. હું હરવખતે મારા વડીલોની દલીલ બરાબર સમજતો; તે દલીલ હરવખત મારે ગળે પેળું ઉતરતી. છતાંએ મને થતું “ હવે હું રહી જવાનો ! ”

સ્વતંત્ર શિક્ષણના સિદ્ધાન્તો જેને ગળે ઉતર્યા છે એવા સંસ્કારી માળાપોની સંખ્યા હિંદુસ્તાનમાં સદ્બાએ વધતી જાય છે. સ્વતંત્ર શિક્ષણના હિમાયતી માળાપો પોતાના બાળકોને સ્વતંત્ર શિક્ષણની સંસ્થાઓમાં મુકે છે બરા. પણ તે સ્વતંત્ર શિક્ષણના પરિણામોના પરિપાકની રાહ બેવા જેટલી ધીરજ ધણુજ ઓછા માળાપોમાં હોય છે. બધાને એમ જ થાય છે “ હવે હું રહી જવાનો ! ”

મોડીસેરી બાળશાળાનો એવો સામાન્ય અનુભવ છે કે બાળમંદિરમાં બહુવા આવતા

બાળકોને માળાપ' ધરે બુંદી જ જાતની કેળવણી (!) આપે છે. બાળમંદિરમાં અલ્પતન શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી ઇન્દ્રિય વિકાસ સંધાય, અક્ષરજ્ઞાન અપાય, ગણિત શીખવાય. અને સાથે સાથે ધરે માળાપ' જૂની ધરેડથી તેજ બાળકોને અક્ષરો ધુંટાવે, ગણિતના પાઠ ગોખાવે અને બધી ભાળ્ય રીતો અજમાવી તેના મગજમાં કહેવાતું જ્ઞાન બરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આની પાછળની મનોવૃત્તિ મેં ઉપર આપેલી મારી ' રહી જવાની ' વૃત્તિ જેવી છે.

માણસ ગમે તેટલો સંસ્કારી કે સદ્ભિ-રુચિવાળો હોય તો પણ આસપાસની પરિ-સ્થિતિ સાથેની સરખામણી કરીને જ પોતાનો માર્ગ નક્કી કરવાની તેની વૃત્તિ હંમેશા જન્મીત હોય છે. આ બાળશાળા બાળકને જે કેળવણી આપે છે. અથવા તો બાળશાળામાંથી બાળક જે કેળવણી મેળવે છે તે સંગીન છતાં અદૃષ્ટ છે. ચિરસ્થાયી છતાં મુક્ષ છે. દુનિયા કેળવણીનો આંક લેવા એસે ત્યારે કાંઈ પણ એક બાલ ચિર્મ માગે છે; સ્વીકારે છે. જેના કાન વીધેલા તે હિંદુ; જેના કાન વિધેલા નહીં તે અહિંદુ, મુસલમાન. જેને ચોટલી હોય તે હિંદુ; જેને ચોટલી ન હોય તે મુસલમાન. આવી જાતની રચૂળ કસોટી-ઓમાં જેમ સમાજ માને છે તેમજ જેને ૪૦ સુધીની દાર મ્હોડે આવડે, લાંબા લાંબા ગુણકાર ચંત્રની માફક કરતાં આવડે, દાદિયા-વાડના બધા રાત્રીની નામાવણી મ્હોડે હોય, વનરાજ આવડા વિરેની ઇતિદાસના દલકાં પાંચપુસ્તકોમાં લખેલી લોટીઓ ગમે તેમ મ્હોડે આવડતી હોય-આવું બધું હોય ત્યારેજ

બાળક બળે છે. યા તો 'બળેલું' છે એમ સમાજ માને છે. મોન્ટ્રીસોરી બાળશાળામાં જતાં બાળકો આવાં પરિણામો બતાવી શકતાં નથી, કારણ બાળશાળામાં જે તે જ્ઞાન આપવાને બદલે જ્ઞાન લેવાની શક્તિ ખીણે એવી યોજના હોય છે. તેથી આ બધાં ચિદ્વેતો બાળમંદિરમાંથી નીકળતા બાળક પાસે નથી દેખાતા. મા કે આપ આગળ બાળમંદિરનું બાળક ઉશું રહે ત્યારે તેને આંક નથી આવડતા, ભૂગોળ નથી આવડતી, વાંચતા નથી આવડતું-એવા 'નથી આવડતું' ની પરંપરાથી તે ચમકે છે. તેને થાય છે કે પાટો-શીના છોકરાને આ અણ્ણ આવડે છે. મારાજ છોકરાને આમાંનું કશું આવડતું નથી. હું રહી ગયો !

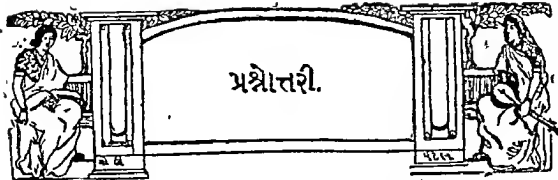
આ 'હું રહી ગયો' ની વૃત્તિ લીધણ છે; બીકણ છે. ઘેટાવૃત્તિ છે. આવી વૃત્તિ રાખવાવાળા માબાપોમાં આત્મવિશ્વાસનો અભાવ છે, સત્યનિષ્ઠા ઓછી છે. દુનિયાના હજારો બાળકો ઉંધે રસ્તે જાય છે તેમાંથી પોતાનું બાળક બચુ અને સીધે રસ્તે જવા લાગ્યું એ માટે સોનંદ મગર થવાને બદલે કાલ્પનિક બધને લીધે માબાપ પોતાનો છોકરો 'રહી જશે' એમ માનીને તેને દુનિયાના બીજા બાળકોના ટોળમાં ભેળવી દે છે. પરિણામે બાળકને નુકસાન થાય છે અને માબાપની અભિલાષા અવશ રહે છે.

કેળવણી અને ગોખંપટ્ટી બે બિન્ન વસ્તુઓ છે. ગોખંપટ્ટીનેજ મદત્ત આપવું હોય તો પાંજરાનો પોપટ મદાપડિત ગણાશે. ભૂગોળનાં નામો ગોખ્યા યા ૬૭ ની દાર અથક બોલી ગયો તેથી બાળકમાં શું ફેરફાર થયો ? એ કેળવણી શું ગણાય ? ૧૦ વર્ષ સુધીનો સમય બાળકે અણ્ણ એકઠું કરવામાં, શક્તિઓ ખીસવવામાં ગાળવાનો છે.

કુશલ સેનાપતિ યુદ્ધની શરૂઆત કરતાં પહેલાં પોતાની સેના અને દારૂગોળો એકઠો કરે છે. તેમજ કુશળ કેળવણીકાર ૧૦ વર્ષ સુધીમાં બાળકની બધી ઈદિશે શુદ્ધ અને સતેજ બનાવી તેની વૃત્તિઓને યોગ્ય દિશામાં વાળી, ૧૦ વર્ષ પછીના કાળને ઝીલવા માટે તૈયાર કરી રાખે છે. બીજી ભાષામાં કહેવું હોય તો આગળ જ્યાં જે મનુષ્યનામાં પ્રવેશવાનું છે તેની પ્રાથમિક તૈયારી ૧૦ વર્ષ સુધીમાં બાળકને કરવાની રહે છે.

દુનિયા દીવાની છે એમ કહે છે તેમાં શંકા નથી. જાણતા છતાં ન જાણવાની શક્તિ દુનિયામાં અજળ છે. મેં ઉપર બતાવેલા વિચારો આજકાલ કેવળ નવા તો નજ કહેવાય છતાં એ વિચારોને અમલમાં મૂકવા જેટલી હિંમત ક્યાંક ક્યાંક હોય તો. ખરી રીતે તો પોતે જેને સત્ય માને છે તે વસ્તુને આચરણમાં મૂકવાનો આગ્રહ દરેક વિચારક માબાપે રાખવો જોઈએ. આમ કરવાની અંદર પોતાનો બાળક દુનિયાથી પાછળ પડશે એવો ભય રાખવાની જરૂર નથી. હજારો છોકરાં તણાઈને પાણીમાં ડુબી જાય છે અને મારો એકજાનોજ છોકરો કુખ્યા વગરનો રહી જાય છે. દાય, દાય શું થશે ? એવી જાતની ચિંતા વિચારી માબાપોને શોભતી નથી.

કેળવણીનું એવડું ધોરણ બાળકને જેટલું નુકસાન કરે છે તેટલું નુકસાન ભાગ્યેજ બીજી વસ્તુ કરી શકે. બે પરસ્પર વિરોધી વસ્તુઓના અવલંબનથી બન્ને વસ્તુઓ પરસ્પર નાશકારક બને છે. બાળમંદિરની સ્વતંત્ર કેળવણી સાથે જૂની પ્રથાની ગોખંપટ્ટી મૂકવાથી બાળકની શુદ્ધિ બહિર થાય છે; ઈદિશે દત્તજલ બને છે. માટે એક વિચાર લીધો તેને બરાબર પકડી રાખવાની દિગ્મત માબાપોએ બનાવવી જોઈએ.

પ્રશ્નોત્તરી.

૧. બાળક ઉપર માતાની છાપ વધારે પડે છે કે પિતાની ?
- અથો આધાર માબાપ પર છે. બેમાંથી જે બાળકમાં વધારે રસ લેતું હોય, જેની પાસેથી બાળકના જીવનને પોષક તત્વો વધારે મળતાં હોય, જેણે બાળકના દિલની મૈત્રી વધારે સાધી હોય તેની છાપ બાળકપર વધારે પડે છે. કોઈ જગાએ માતાની તો કોઈ જગાએ પિતાની.
૨. આપણા બાળકને અન્યતા બાળક પર કોષ આવે અને તે તેને દોડીને મારવા જાય તો તેમ કરવા દેવું ? ન કરવા દષ્ટએ તો તેતું સ્વાતંત્ર્ય રોકવું ગણાય નહિ ?
- અજબત્ત, ખીજને મારવા જનાર બાળકને રોકવું જ નેહજો. તેમાં તેતું સ્વાતંત્ર્ય નહિ પણ સતંત્રતાજ રોકી ગણાય. કોઈ વ્યક્તિ અસામાજિક થઈ સમાજમાં રહી ન શકે.
૩. કોઈને વિશે આપણે જૂદા જૂદા મનોધરાવતા હોઈએ તો તે બાળક સાંભળે તેમ આપણે બોલવા કે નહિ ?
૪. ખીજ વિશેના આપણા હલકા અને સંકુચિત મનો ન બોલવા. પરંતુ ઉદાર, નોજવા અને સાચા મનો બોલવામાં હરકત નથી.
૫. જો મા અને બાપ બાળકની હાજરીમાં સામસામે લડે તો બાળકને શો ફાયદો થાય ? માબાપે પોતાતું જીવન ઉઘાડું રાખવું ન જોઈએ ?
૬. હા લાલ થાય અને તે એકે બાળક લડવાની કળા શીખે. આવે પ્રસંગે માતૃપિતાઓ હલકી ગાળાગાળી કરતાં હોય, તો તે પણ શીખે. આપણે બગીચો ખુશ્કો રાખીએ તો તેમાંથી ફુગંધ આવે. ને પાપ-ખાતું ખુશ્કું રાખીએ તો તેમાંથી ફુગંધ આવે. આનો વિવેક જાળવી માબાપે ઉઘાડું જીવન જીવવું.
૭. બાળક આપણને મારે તો આપણે માર આપીને સદિબ્ધુનાનો પાઠ ન આપવો ? અથવા શું કરવું ?
૮. જરૂર. ગમે તે ઉમરે બાળક આપણને મારે તો આપણે આપણા પરતું સદિબ્ધુતો રહેવુંજ પડે, તેને સામેથી મારવું કે વશવું નહિ. માત્ર સહનંદ કરી લેવું. પરંતુ તુરંતજ આપણે ચેતી જવું જોઈએ. આ માટે બાળક આપણને મારે છે તેની શોધ કરવી જોઈએ. આપણા જેવા કોઈ મારકણા વડીલ પાસેથી તે માદવાની કળા શીખવું દશે, અથવા આપણા નમાત્રા અને પોઆપણને લીધે બાળક આપણા ઉપર શુભામીનું દાન જોગવવા લાગવું દશે અથવા એવુંકે

કંઈ ગંભીર કારણ તે આપણને મારે છે તેની પાછળ હશે જેને માટે દૃઢ અને સંગીન ઉપાયો લેવા જોઈએ.

પ્ર. ૬ બાળકની કોઈ એક બાબતમાં એક મરજી હોય અને આપણી બીજી હોય પણ બન્નેની દૃષ્ટિ સાચી હોય તો શું કરવું ?

ઉ. તો બાળકને બાળકની મરજી પ્રમાણે કરવા દેવું ને આપણે આપણી મરજી પ્રમાણે કરવું.

પ્ર. ૭ શું બાળકે આપણા ધર્મના વિચારો અહણ કરવાજ જોઈએ ? અગર બાળક ધર્મના વિચાર વિનાજ રહેવું જોઈએ ?

ઉ. બાળક ધર્મના વિચારોની મીમાંસા સમજી શકવું નથી માટે ધર્મના વિચારો અહણ કરવા કે ન કરવા એવી સ્થિતિમાં તેને મૂકવુંજ નહિ. નાનામાં નાતું બાળક પણ આપણી પાસેથી ધાર્મિકતા અહણ કરી શકે છે. આપણા ચારિત્ર્યની છાપ તે સળંગ રીતે લેજ છે. માટે આપણે આપણી ધાર્મિકતા અને ચારિત્ર્ય ઉજ્જવલ રાખવાં. ધર્મના વિચાર વિના કોઈ મનુષ્ય રહી જવાતું નથી. ચોખ્ખ કાળે તે આવશેજ.

૮ બાળકને ખાસ ઉછેરવા માટે ખાસ જ્ઞાન ન લઈએ તો પણ બાળકે શું મોટાં થતો નથી ? તેમાં શું બગડી જાય છે ? ખેતીનું જ્ઞાન લીધા વગર ખેતી કરવા નીકળીએ ને ખેતીમાંથી રૂપિયે પાછ જોઈશું ? જે નજ નીપજે તો તેમાં શું બગડી જાય ? બી નાખીએ ને વરસાદ આવે ને કંઈક તો ઉગશેજ ને ક્યાંક ક્યાંક તો દાણા ખેસશેજ ને મૂડી બે મૂડી કણ તો નીકળશેજ. ખાંડી બે ખાંડી દાણા ન પાક્યા તો તેમાં શું બગડી ગયું ?

૯ ધરકામ અને ધંધા આડે બાળકને વીસારી મૂકવું પડે તો તેનો શો ઉપાય ?

ઉ. ઉત્પન્ન થઈ ચુકેલાં બાળકોને અનાયાસ-મમાં મુકવાં ને બ્રહ્મચારી જીવન ગોળાને મન માને તેટલાં ધરકામ અને કામધંધા કર્યાં કરવા. ત્યારે બાળકો સામે જોવાની દુરસદ આવે ને ખાસ બાળક માટેની છંછા થાય ત્યારે સંસારજીવનમાં પ્રવેશ કરવો.

પ્ર ૧૦ છેક જન્મે ત્યારથીજ કુશળ શિક્ષણ-શાસ્ત્રીઓ બાળકો માટે છાત્રાલય જેવી સંસ્થાઓ કાઢે તો સારું નહિ ? તો માખાપોને કેટલો બધો ભાર ઓછો થાય ?

ઉ. જે બાળકોને માખાપોને ભાર લાગતો હોય તો તો અનાયાસમો રચાવવા પડે. તેને છાત્રાલય ન કહેવાય, કુશળ શિક્ષણ-શાસ્ત્રી તો માખાપને માખાપની ઉચ્ચ જુમિકા પરથી બેજવાબદાર પશુજીવનમાં નજ ઉતરવા દે.

પ્ર. ૧૧ બીજું તો ઠીક પણ બાળક ચોરી કરે કે જૂઠું બોલે ત્યારે તો તેને શિક્ષા કરવીજ જોઈએ ના ? એમ ન કરીએ તો એ કેમ સુધરે ?

ઉ. બીજું તો ઠીક પણ બાળક ચોરી કરે કે જુઠું બોલે ત્યારેજ ખાસ શિક્ષા ન કરાય. એમ કરીએ તો બાળક સુધરેજ કેમ ?

પ્ર. ૧૨ બાળક બીડી પીએ તો તેને થપાટ મારી ઠોકાણે ન લાવવો ? અગર શું તેને બીડી પીવા દેવી ?

ઉ. નહિજ. થપાટથી તે ઠોકાણે આવેજ નહિ. હા કદાચ થપાટ આધા પછી બીડી છાનામુના પીવાતી હુશીયારી કેળવી લે. તેમજ તેને બીડી પીવા પણ ન દેવી બાળક નાતું હોય તો બીડી હાથમાંથી હળવેથી લઈને ફેંકી દેવી; ન પીવી એમ કહેવું. બીડી હાથ ન આવે તેમ કરવું.

પીનાર બાળક મોટું હોય તો તેનાથી મટું ગુકરાન તેને સમજાવવું. ન માને તો

ન્યાં પરસ્પર વચ્ચે પ્રેમ હોય ત્યાં આખરે સત્યાગ્રહ કરવો.

પ્ર. ૧૩ માઆપો સરલતાથી બાળ શિક્ષણમાં રસ લેતા યાચ તેનો શો ઉપાય બતાવો છો ?

ઉ. ઝડપ કરતી આંખ ઉઘડે એવું કડક અંજન માઆપની આંખમાં આંજવું.

પ્ર. ૧૪ આપણે બાળકથી શોભીએ એ તમને પસંદ છે કે બાળક આપણાથી શોભે તે પસંદ છે ?

ઉ. બે વચ્ચે પસંદગી કરવી પડે તો મારા બાળકથી હું શોભવાનું પસંદ કરું. પણ વધારે પસંદ કરવા જેવું તો દરેક પોતાનાથી શોભે તે છે.

પ્ર. ૧૫ સર્વ ઐષ્ટ એવો કયો વરસો આપણે બાળકને આપીએ તો આપણું જીવન કૃતાર્થ થાય ?

ઉ. તંદુરસ્ત શરીર સાથે તંદુરસ્ત મન.

પ્ર. ૧૬ બાળક મોટું થાય ત્યારે તેને સમાજમાં મુશ્કેલી ન પડે માટે તેને રડવા કૂટવા વગેરેનું પહેલેથી જ શિક્ષણ આપવું ન જોઈએ ?

ઉ. સમાજમાં મુશ્કેલી ન પડે માટે રડવા કૂટવા જેવી નમાલી અને બાયલી કળા શીખવવા કરતાં મરી શીટવાની કળાજ શીખવીએ. એ એકજ કળા હોય તો બધુંજ આવડે. રડવું કૂટવું હોય તો તેમ કરતાં યે આવડે ને ન રડવું હોય તો સમાજની સામે યતાંએ આવડે.

પ્ર. ૧૭ મોટું બાળક નાના બાળકપર પોતાનો મત લાડવું હોય અને પોતાની મરજી પ્રમાણે કરાવવું હોય તો તેના વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્ય વચ્ચે આપણાથી કેમ અવાય ?

ઉ. મોટા બાળકના સાચા વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યની આડે આપણે નજ આવીએ. પણ નાના બાળકને વ્યક્તિપારતંત્ર્યમાંથી જરૂર

અચાવીએ. એકનું સ્વાતંત્ર્ય તે બીજાનું પારતંત્ર્ય ન જ હોઈ શકે.

પ્ર. ૧૮ બાળક બેઠું બેઠું ઘરની બારીઓના કાચ તોડે, પેપરવેટ તોડે તો શા માટે તેને ના પાડવી ? એ પોતાની જીદાસા-વૃત્તિ તો તૃપ્ત નથી કરતું ?

ઉ. ખરી રીતે સાચા ઉદ્યોગને અભાવે બાળક આવા ધંધામાં પોતાની શક્તિ વેડી નાખે છે. આ રોગ ભયંકર છે. ધારો કે બાળકને જીદાસા છે તોપણ તે અસામાજિક રીતે તો તૃપ્ત નજ કરાય. આજે કેમ તૂટે તે જોવા માટે કાચ તોડનાર બાળક કાલે કદાચ અંદરની રચના જોવા માટે તમારું માથું ફોડે !

પ્ર. ૧૯ બાળકને ફાસડાવવાથી તે સીધું ચાલે છે તો તેને શા માટે તેમ ન ફાસડાવવું ?

ઉ. તેનો તેમ કરવાથી પ્રાણ હણાય છે માટે તે સીધું ચાલતું દેખાય છે કારણ કે તે પોતાનો પ્રાણ ખોઈ બેઠું હોય છે.

પ્ર. ૨૦ જૂના લોકો કહેતા કે 'બુધે' છોડ છાના રહે' તો એમને શું અક્ષત્ર ન હતી ? તમેજ હમણાં ડાહ્યા થઈ ગયા કે આર મારવામાં જૂલ સમજે છો ?

ઉ. ના. જૂના લોકોને અકકલ ન હતી એમ નહિ. જૂના લોકોએ ત્યાં સુધી અનુભવું 'બુધે છોડ છાના રહે ! તેમણે ડાહ્યા થઈ ને તેમ લખ્યું. તેનાથી આજળ વધીને અમે જોઈ શકીએ છીએ કે 'બુધે છોડ ખંડ કરે' અથવા 'બુધે છોડ માનકીન બને' : અમારો અનુભવ ડાહ્યા થઈને અમારે પણ કહેવો જ જોઈએ ના.

પ્ર. ૨૧ બાળકને માટે કાપડો કરીએ કે સાચું જ ખોલવું તો બાળક પછીથી શું કદી જૂઠું બોધશે ખરું ?

ઉ. કાપડો કરીએ કે બાળક કદી માંડું ન જ

પડવું જોઈએ તો પછીથી બાળક કદી માફ પડશે ખરું કે ?

પ્ર. ૨૨ બાવે કે ન બાવે પણ ગમ્મે તેવો ખોરાક બાળકે ખાતાં શીખવું ન જોઈએ ?

જો. તે તેમ ખાતાં નહિ શીએ તો આગળ પર હેરાન નહિ થાય ? પરાણે ખવરાવવાથી તેને શું નુકસાન જવાતું હતું ?

ઉ. જોરજુલમીના યુગમા તમે કહો છો તે અક્ષરશઃ સત્ય છે. રવાતંત્રના યુગના વિચારો બિન્ન હોય.

પ્ર. ૨૩. આપણે પોતે પણ જો ઉપરીઓની ખુશામદ કરીએ છીએ ને ખુશામત તો ખુદાને પણ પ્યારી છે એમ કહેવાય છે તો શા માટે આપણે બાળકને ખુશામત કરતાં ન શીખવવું ?

ઉ. આપણે આપણા જેવો આપણા ખુદાને બનાવીએ છીએ એ તો કીક. એમા ખુદાને કશી ખોટ જવાની નથી. પણ આપણે આપણા જેવાં આપણાં બાળકોને બનાવવાનો લોભ ન રાખીએ તો કીક ખીન્ન ખુશામતીયાને આપણે હરામખોર કહીએ છીએ. મંદિ બાળકને તે હરામખોરીમાથી બચાવીએ.

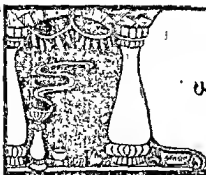
પ્ર. ૨૪ છોકરાંઓ રમકડાંને ધડીકમાં તોડી ફેડી નાંખે છે તો તેને શા માટે ઉચી અભરાઇ પર મૂકી રાખી સાચવવી નહિ ?

ઉ. રમકડાંને અભરાઇ પર રાખી બાળકોને તે માટે વારંવાર ' ના ' પાડવાની અને બાળકને વારંવાર માગવાની ઉપાધિમાંજ નાખવું હોય તો તેમ કરવું. નહી તો બાળકને રમકડું ભાંગવા દઇને આપણે સંતોષ માનવો કે છ આફ આનામાં એટલી અક્ષણ વેચાતી મળી કે આવાં રમકડાં બાળકના કામન જ નથી.

પ્ર. ૨૫ બાળકો નાનપણથી નાટકો એટકો કરે, મોઢાં ચીતરે, ગાયનો ગાય એ તે કાંઈ સારું કહેવાય ? એમ કરવાથી છોકરા બગડી ન જાય ?

ઉ. હા, સારું કહેવાય. એમ ન કરવાથી છોકરા બગડી જાય. આપણે નાનપણમાં એવું ન કરવા પામ્યા માટે બગડી ગયાં ને માટેજ છોકરાઓની નિર્દોષ રમતોના નિર્દોષતા જોઈ શકતાં નથી કે. તેમની કલાત્મક પ્રવૃત્તિની કિંમત આંકી શકતાં નથી.

તારાબેન.

બાપાને ક્યારે મળવું.

લક્ષ્મીદાસ ડોક્ટર હતા. ધીકતી પ્રેક્ટીસ હતી, એક ધડીની ધુરસદ ન હતી. રહવારે ઉઠે ત્યાં તો કોઇને કોઇ બોલાવવા આવ્યું જ હોય. તેને આજ કારણે બાળકો ઉઠે તે પહેલાં નાહી ઘોષ દૂધ પી તૈયાર થઇ જવું પડતું.

એકવાર રહવારે ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યા પછી તેઓ બાર વાગે સાડાબાર વાગે માંડ માંડ આવતા. દરદીઓની તપાસ કરતાં કરતાં તે પોતાના ખાનગી દવાખાને દસ વાગે પહોંચતા. અને ત્યાં પહોંચતા ત્યારે દરદીઓ ક્યારના કંટાળતા બેઠા હોય.

દસથી બે અઢી કલાક ક્યાં જાય તેની લક્ષ્મીદાસને ખબર જ ન રહેતી. એટલું બધું કાંમ રહેતું.

બારવાગે સાડાબાર વાગે તેઓ ઘેર આવતા. તેમને માટે જર્મવાળું ખાસ ઉતું રાખવામાં આવતું. અગીયાર વાગે ઘરનાં બાળકોને બાળમંદિરે જવું પડતું.

બપોરે બે અઢી કલાક લક્ષ્મીદાસ વિશ્રાન્તિ લેતાં. પણ ચાર વાગ્યા પછી તો તે બાગ્યેજ ઘરમાં મળે. વળી પાછી. દરદીઓની તપાસ કરવા આવવાની માગણી. તથા પાછું સાંજે પાંચ થી ૬-૭ સુધી પોતાનું દવાખાનું.

લક્ષ્મીદાસ દક્ષિણ-શાળીન હતા. દરદીને શ્રેષ્ઠે પણ કલ્પને ન બુને, બોજ અને બીજવડ તે કદી પણ પડતા ન હે. રમવામાં અને રમ-

વામાં રોજ તો નવ વાગેજ પણ કોઇ કોઇ વાર તો દસ પણ થઇ શકે.

લક્ષ્મીદાસ ભાઇનો સાંજે જર્મવાળો વખત સૌથી છેલ્લો અને મોડો રહેતો. આત્યારે પણ રસોઇ ઢાંકી રાખતી પડતી. નાનાં છોકરાંને ઉંઘ આવતી હોય ને મોટાઓને બૂખ લાગી હોય એટલે ઘરમાં રસોઇ તો વહેલી થઇ જતી.

આ પ્રમાણે લક્ષ્મીદાસ ભાઇનો કાર્યક્રમ હતો.

પણ લક્ષ્મીદાસભાઈ રવિવાર પાળતા. તે દિવસે સાંજે દવાખાનું બંધ રાખતા. તે સાંજે કલ્પમાં પણ ન જતા. પણ બાળકોને તથા કુટુંબને લઇ ઘણું ખર્ચ ફરવા જતા. અથવા ઘરમાં કંઈ કંઈ જાતની ગમ્મતો રમતો ચલાવતા.

ઘરમાં સૌથી નાનો રસિક હતો લક્ષ્મીદાસને તે ગહુ વધારા હતો. લક્ષ્મીદાસ શાંત્ર આવે ત્યારે તે સુતો હોય અને જુથ ત્યારે પણ ઉંઘતો હોય એટલે લક્ષ્મીદાસ તેના પર હમેશા હાથ ફેરવે, તેને ગમી લે, તેની કાલી ઘેલી વાતો તેની બાપાસેથી સાંભળી સતોય લે. બીજાં છોકરાં નાના મોટાં તો કોઇ કોઇ સવારે મહેલાં ઉઠે, કોઇ કોઇ મોડા સુતે એટલે લક્ષ્મીદાસની સાથે વાત કરવાનું ગમ્મત. કરવાનું તેમને મળતું. લક્ષ્મીદાસ પરિવર આનંદી સ્વભાવના હતા. ઘરમાં આવતા ત્યારે તો દરબાણું અને પ્રેક્ટીસ બૂલી જતા.

રવિવારની સાંજ હતી. અગાસીમાં બેઠા બેઠાં સૌ ગમ્મત કરતા હતા. નાનો રસિક લક્ષ્મીદાસના બેળામાં બેઠો હતો. તેને ત્રણ વર્ષ થયા હતા. તે ધણી ચાલાક હતો-બહુ બોલકો હતો. મોન્ડીસોરી શાળામાં તેની મોટી બેન સાથે કજીયા કરીને રોજ જતો ને ત્યાંના શિક્ષકોનો પણ પ્રિય યથ પડ્યો હતો.

રમતાં રમતાં બાપાની દાદીથે હાથ ફેરવી રસિકે લક્ષ્મીદાસને પૂછ્યું 'લંબુભાઈ, તમે કોક કોક વારજ કેમ આવો છો ?'

તમે અમારા બાલમંદિરમાં સોમવારે રજા હોય છે તે દિ સવારથી આવતા હો તો કેવી મળ પડે ? તો તો આખો દિ ગમ્મત થાય. લક્ષ્મીદાસ—તે ગાંડા હું તો રોજ અંદીજ છું. અંદીજ રહું છું.

રસિક—ના, ના ખેટી વાત બોલું બેલો છો. તો તો હું તમને બ્રાહ્મું ના.

લક્ષ્મીદાસ—એ તો તું રોજ સૂતો હોય છે તે પહેલાં મારે બહાર જવું પડે છે.

રસિક—એટલું બધું વહેલું ? લંબુ હારતો. ફરદીઓને વહેલા તપાસવા જવું પડે છે.

૨૦ ઠીક પણ તમે અંદી રહેતા હો તો પાછા ક્યારે આવો છો ?

—લંબુ બપોરે જમવા આવું છું પણ તે વખતે તમે બધા નિશાબે ગયા હો છો.

રસિકે બી તરફ જોઈ પૂછ્યું 'હે બા, સાચી વાત.' બા કંઈ બોલી નહિ.

રસિક કહે એતો કાણુ જાણે. એક વાર બાલમંદિરમાં નહિ જાઉં એટલે ખબર પડશે.

લંબુ પણ સોમવારે તારે રજા હોયજ છે ના. તે દિવસે હું બપોરે ઘેરજ હોઉં છું ના.

૨૦ મારે હવે જોવું જોશે. મયા સોમવારે અમે રહવારથી સાંજ સુધી માધ્યને ત્યાં ગયા હતા તે પહેલાના સોમવારે અમારે બાલમંદિર હતું.

વચ્ચે બાએ કહ્યું: તે પહેલાના બે સોમવારે તો તમારેજ બહારગામે જવાનું બન્યું તું. ખરું. લગભગ દોઢ બે માસથી તો સોમવારે બપોરે તમે કોઈ ભેગા થયાજ નથી.

લક્ષ્મીદાસે ભલાં ચડાવી ડોકું ધૂણાવ્યું. રસિક કહે પણ રાતેય તમે નથી દેખાતા. કાકા, મોટાભાઈ, મોટીબેન બધાય અમે સાથે જમીએ છીએ પણ તમે નથી હોતા.

બાએ જરા કટાક્ષમાં કહ્યું: એ તો રાતે રોજ કલબમાં જાય છે. તમે ઉઘી જાઓ છો ત્યારે આવે છે. કોઈ વાર તો બહુ મોડા આવે છે.

બાને કલબ નોતી ગમતી. આખો દિવસ પ્રેક્ટીસ માટે બહાર રહેવું પડે તે તો ઠીક પણ મોડી રાત સુધી પાછું કલબમાં રહે તે તેને સારું નહોતું લાગતું. બાએ આ પ્રસંગે ત્રાગ જોઈ આટલો કટાક્ષ કર્યો.

પણ લક્ષ્મીદાસને માટે આટલો કટાક્ષ પણ બસ હતો. અગર તેટલાની પણ તેને જરૂર ન હતી. રસિક પહેલો પ્રશ્ન પૂછ્યો ત્યારથીજ તેણે અંતરમાં વિચાર કરવા માંડ્યો હતો. તેની આંખ આગળ તેનું આખા દિવસનું કાર્ય તથા. એક વાત તેને સ્પષ્ટ દેખાણી. જે બાળકો માટે પોતે આખો દિ કમાયા કરે છે તેને પૂરું મળાતું પણ નથી ! રસિક સૂતો હોય ત્યારે બહાર જવાનું અને ઉઘતો હોય ત્યારે ઘેર આવવાનું. એ સ્થિતિ કેવી શોચનીય અને ભયંકર. આમાં ક્યાં હું એના આનંદી બોલનો લ્હાવો લઈ શકું ? ક્યાંય હું એના હિજળતા બાળજીવનમાં આનંદ અને રસ ભરી શકું. પોતાના પ્રિય ફરજંદની સાથે રમવાં ખેલવા અને તેની સાથે આનંદ અનુભવવાનો લ્હાવો હું હાથે કરીનેજ છોટી દઉં છું.

રસિકે ફરી વાર બાપાની દાદીએ હાથ ફેરવી કહ્યું: બાપુ કેમ બેસતા નથી. ચાલો

એક ગમ્મત કરી દસાવો. પાછા તમે તો ફેંટલાયે દિવસે દેખાશે.

રસિકના બોલે લાગેલું તીર લક્ષ્મીદાસની જાતીમાં વધારે ઉંડું ઉતર્યું ને અંતરને બહુ ભેલી નાખ્યું.

લક્ષ્મીદાસે કહ્યું : ત્યારે હું રોજ સાંજે આવું ને રોજ આપણે ગમ્મત કરીએ તો ? રસિકના ગાલ લાલ થઈ ગયા. તેણે ગળે કોટી કરી કહ્યું : તો હું તમને રોજ રોજ એક એક ટીકડી આપું.

સૌ દસી પડ્યાં. લાગણીથી ઘેરાયેલું વાતાવરણ જરા હળવું પડ્યું.

લક્ષ્મીદાસે કહ્યું—જો 'રસિક' હવેથી હું કલખમાં નહીં જાઉં અને દવાખાનેથી સીધા ઘેરજ આવીશ, અને આપણે સૌ સાંજે ફરવા જઈશું. પછી 'છે કાંઈ' ? રસિકને સારું લાગ્યું. રસિકની આને તો મનમાં દાગ થયું.

તે દિવસથીજ લલુભાઇએ કલખમાં જવું બંધ કર્યું. એટલું નહીં પણ ચેકડીસને બહુ વિશાળ કરવાનું માંડી વાળી કંઈક ધરમાં રહેવું. બાળ બચ્ચાં સાથે આનંદ લેવા એ તરફ જવાનું સારું કર્યું.

ગિ.

ચણાનો લોટ.

" ચંપા કાઢી થોડાંક ચણાનો લોટ આપોને, મારી બા મંગાવે છે. "

" તે ચણાનો લોટ તો કાલેજ થઈ રહ્યો. ને દળવા આપ્યો છે તે આબ્યો નથી. "

" પણ કાલે તો મેં તપેલીમાં બાબ્યો તો કાઢી. "

" તે કાલનો લોટ પડ્યો રહેતો હશે. ધર છે તે કાંઈ જોતો હશે કે નહીં ? "

" પણ થોડાંક જ હોય તો જુઓને કાઢી. જરાંક કદીમાં નાખવો છે. "

" કીધું નહિ આપુ, થઈ રહ્યો છે. નીકર મારે શું કામ ખોટું બોલવું પડે ને ના પાડવી પડે. "

રાધા લોટ વિના પાછી ગઈ. જીવીએ બાને પૂછ્યું 'હે' બા લોટ તો માટલીમાં છે ને ના કેમ પાડી ? તું બા ભૂલી ગઈ'તી ?

'અરે ભૂતે શું ? એમ વારે વારે લોટ આપ્યે પાર ક્યાં આવે ? ચંપાકાજીને તો રોજ માગવાના હેવા પડ્યા. '

" પણ બા તું તો કહેતી હતી કે હું ખોટું નથી બોલતી. "

તે ખોટું ન બોલે ત્યારે સાચું બોલે ? સાચું બોલીએ તો તો ધર ખાલી થઈ જાયના ? જીવી થંભી ગઈ !

તેનું પ્રમાણીક મન વ્યવહાર નીતિનો આ મદાન પાઠ એકાએક મળે ઉતારી ન શક્યું

ગિ.

ગોવિંદ કાકા.

ગોવિંદકાકા બહુ કડક હતા. ઘરમાં એક માછ, મોટાભાઈ ગોવિંદલાલ, મોટાભાઈના નાનાભાઈ, મોટાભાઈના પત્ની મણી અને વફલબ, નંદુ અને વાસન્તી આટલા જણ રહેતાં હતાં. ગોવિંદલાલ છોકરાના કાકા થાય એટલે સૌ તેને ગોવિંદકાકા કહેતા.

નાનપણથીજ કાકાનો સ્વભાવ તીખો હતો. નાનો દીકરો એટલે માછએ ખૂબ લાડ લગાવેલા. લાડમાં ને લાડમાં તે ભણવું શુભા. લાડમાં ને લાડમાં તે લાંગરા થઈ ગયેલાં. માછનું પણ પુરું પાઘડું ન માને. ને મણીભાભીને તો ધડીએ ને પહેરે ખસીયાણાં પાડે ને ભાગતાં ભોં બારે કરાવે.

ઘરમાં છોકરાં ન હતાં ત્યાં સુધી તો ગોવિંદકાકાનો સ્વભાવ જાણે કે સૌ સાંખી લેતા. મોટાભાઈ બહુ ગરવા હતા તેથી એના મોટામાંથી કદિ ક્ષેણ નીકળ્યો નહિ. મણી ભાભી તો જાણે સહન કરવામાં એકા ને માછના મનમાં તો ગોવિંદનો એક વાંક ન વસે.

પણ ઘરમાં છોકરાં થયાં ને ગોવિંદકાકા તેને કનડે, ખીજવે, હેરાન કરે, રમવા ન દે. એ વેદને તો મણીભાભી મનમાં મનમાં આખાયે બળી મરે ને મોટાભાઈને પણ યાચ કે આ 'સાઈ' નહિ. કોઈવાર માછ એના પર છેડાઈ પડે. પણ તે છેડાઈ પડે એટલુંજ. લાડકવાયા છોકરાને નહીં. મરાય ને મારવા જાય તો સામે યાચ

ગોવિંદકાકા બે કે છોકરાને રંભડતાં

છતાં તે મૂરખ હતા. તે છોકરાને પીડા કરી બેસતા પણ તે કૂર ન હતા. પણ તે એવા અલગારી હતા કે છોકરાં તેનાથી ત્રાહી ત્રાહી પોકારતા અથવા મોટા હતા છતાં તે છોકરાની સાથે લડી પડતા, વાદ વદતા. દુકમાં ધણીવાર બાળક સાથે બાળકજ બનીજતા.

મણીભાભી તેને વ્યારે તે ઠેકણે હોય ત્યારે કહેતા: જુઓ ગોવિંદભાઈ, છોકરાને છેડીએ નહિ. બિચારાને રમવા દ્યએ. એના રમકડાં વીંખીએ નહિ, એની મોપડીએ ફેંદીએ નહિ. પણ ગોવિંદકાકાને મન તો જાણે પત્થર પર પાણી. મોટાભાઈ તો એને સાચવી લે. એને બનનાં સુધી બતાવે નહિ. પણ છોકરાને તે કનડે એટલે તે બાળતમાં શું કરવું તેનો વિચાર કરે. વખતે કંઈક કહે અને વૃદ્ધ માછને દુઃખ લાગે તો.

મોમાસું આન્યું ને ફળીયામાં એક આંખો. ઉઝ્યો. છોકરાંએ તેને પોતાનો કથો ને દરતો કયારો કથો. આંખાએ નીચે ચાર ને ચાર ઉપર આઠ પાન કાઢ્યાં. ત્યાં એકવાર બકડું પેસી ગેયું અને આંખાના ત્રણ ચાર પાન ખાઈ ગયું. ત્યારથી સૌ છોકરાંએ ખાને ખાણે ને સીને કહ્યું 'ભઈ ને જાય આવે તે ફળીયાની ખડકી બંધ કરવું જાય. આગળીયો એંચવું ને જાય.'

મણી ભાભી અને મોટાભાઈને તો આગળીયો એંચીને જવા આવવાની ટેવજ હતી. માછ તો કોકવાર જ બંધાર જાય પણ એ તો રહ્યું જ નું માખસ. એ બારણું બંધ કર્યા

વિના બહાર પગ મૂકેજ નહિ. પણ ગોવિંદ કાકાને ગયનમાં ગાજે. તે તો ઉલટા છોકરા-ને ખીજવવા લાગ્યા. ' યાદ રાખો એકવાર આખોય આંખો બહાર આગળ ખવરાવી દઉં. ને એમ નહિ તો તમે સૂધ જાઓ ત્યારે મૂળમાંથીજ ખેંચી નાખું. '

છોકરાનાં કાળજાં ફૂડકી ઉઠે. મણીભાભીને યાચ કે આ ગોવિંદકાકાથી તો જૂદા રહેવું સારું. મોટાભાઈને પણ આવી વાત સાંભળે ત્યારે એક વાર તો માથાને કહી નોખા થવાની વાત કાઢવી પણ વળી યાચ કે એનો પંડ બેઠો છે ત્યાં મુઠી ક્યાં બાપનું ઘર બાંગી નાંખવું ને ડેશીના જીવને પીડા દેવી.

ખિચારાં મણીભાભી, મોટાભાઈ ને બાળકો સહન કર્યો કરે.

ગોવિંદકાકા ખારણું બંધ કરીને જાય જ નહિ. એટલે આ હડી કાઢીને ધરતી બહાર રજાવા. પાછળથી માથા કે ' મણીભાભી જે હોય તે ખારણું બંધ કરી દે. ને ત્યારથી એકવાર આંખાના પાંદડાં બહાર ખાધ ગયું ત્યારથી તો મણીભાભી ને છોકરાં હોય ત્યારે છોકરાં ખારણું વાસવાની કાળજી રાખ્યાં જ કરે.

એકવાર છોકરાં નિશાળે ગએલાં. મણી-ભાભી રસોડામાં અખોટ કરતાં હતાં ને ભાઈ-સાથ ખારણું બટકાવી બહાર ચાલ્યા ગયા. માથા દાંતે બજર દેતાં હતાં. એને એમ કે આ ધરીએ મોં ઘોઘ ખારણું વાસું છું. મણી-ભાભીને એમ કે આ જગત્કવાર લાગશે એટલામાં બહાર જઈ ખારણું વાસી દહશ.

પાંચ એટલામાં તો બહાર આવ્યું, ને આંખાના બંધાય પાન ખાધ ગયું. માથા હટ દટ કરે ને ઉભા થઈને કાઢે ત્યાં તો આંખો દતો નદતો. ત્યાં તો મણીભાભી દોડતાં આવ્યાં પણ આંખો તો ખાસ દતો.

મણીભાભી અને માથા બન્નેની આંખમાં-

થી આંસુ ખરી પડ્યાં. ' બાપડાં છોકરાંને માંડ ઉઘરેલો આંખો ને ખરેખર એ આંખો છોકરાંને બહુ વડાલો હતો. તેઓએ હેત કરીને ઉઘરેલો હતો. તેઓ તેને રોજ પાણી પાતા. ક્યારામાંથી ક્યારે કાઢી નાખતા. અને રોજને રોજ નવા પાંદડાં ગણતાં. લાં બેસીને સવાર સાંજ પોતાના પાંડ કરતાં.

ઘેર બાળકો આવ્યાં ને ફળીયામાં પગ દીધો કે તુરતજ આંખાની જગા પર આંખો ગઈ. પણ લાં આંખો નહી. ત્રણે બાળકો દાકાબાકા બની ગયાં. કોઈ કાંઈ બોલ્યું નહિ: મુંગા મુંગા ક્યારા પાસે ત્રણે ગયાં ને તેમની આંખમાંથી આંસુ ખરી પડ્યાં.

લાં બા આવી. તેની આંખ પણ ભીની હતી. માથાએ છોકરાંને માથે હાથ ફેરવી ધરડી આંખ લૂતાં લૂતાં કહ્યું ' ઇ તારા કાકાના કામ છે. આજથી ઇ મારા ધરમાં નહિ. '

ત્યાં મોટાભાઈ ઠારટમાંથી આવ્યા ને બધી વાતની ખબર પડી. તે મુંગા મુંગા પોતાની એકકમાં ગયા ને શું કરવું ને શું કહેવું તેના વિચાર કરવા લાગ્યા. હજી બધાં ક્યારા પાસે બેઠાં હતાં ત્યાંજ ગોવિંદ કાકો ખારણું બટકાવતો આવ્યો. પણ તે અરધે રસ્તેજ થંભી ગયો.

ડેશીએ ધૂજતા સ્વરે અને ધૂજતો હાથ લંબાવ કહ્યું ' મારા ધરમાં જ નહી છું. ગોવંદા આજથી છું ધર બહાર. આ બાપડાંને આંખો ખવરાવી દીધો. નોતું કીધું કે આજ-જાણીયો વાલીને જ જજે. '

કોણ જાણે કેમ પણ આજે ગોવંદાના ધરણ મરી ગયા હતાં. તે સામે થઇ ન શક્યો. ઉદનાઇ પણ ન કરી શક્યો. તે શરમાઇ ગયો. તેને મમનો ધા લાગી ચૂક્યો હતો. તે બાળકોનું, માથું, અને મણીભાભી તથા મોટાભાઈનું ગંબીર અને રોહમય મોહું

જોઈને પાછો જ. પડી ગયો હતો...તેનાથી
પણુ-રડી, જવાણુ' ને તે બે લી ઉઠ્યો:—

ના. દવેથી હું આરણું બધ કરીશ. દવેથી
હું ડાહ્યો થઈશ. તે સાંજથી સ્વપ્નાર સુધી
કોઈ કોઈની સાથે જાણે કે બેસું જ નહિ.
રાતે મણીલાનીએ ખીચડી કરી હતી તે થોડી
થોડી ખાઈને મૂતાં.

પણુ સહવારે છોકરાં ઉઠીને બુએ છે ત્યાં
તો આંખાની જગાએ આંખો છે. ગોવિંદ કોકો
કોકના વાડામાંથી એક કાંઠી આવ્યો હતો. રાત્રી
આખી તેને ઉંઘ નહોતી આવી.

છોકરાં દરખાઈ ગયાં. ગોવિંદ કોકાએ વાડ
ખનાવી આપી. ને સૌ તેની ફરતાં પાઠ કરવા
બેઠાં. તે દિવસ તો ગોવિંદ કોકો પણ ત્યાંજ

બેસી રહ્યો. મણીલાની અને મોટાલાહના આનં-
દની તો વાતજ શી ને માજી ઘાંતે બગર રેતાં
આવ્યાં ને કીધું 'તો ગોવંદા, આંખો તો લઈ
આવ્યો પણ પાછો આરણું ઉઘાડું મૂકતો નહિ !

ગોવો કહે 'દવે હોય માયી' ?

આ એક એવો બનાવ બન્યો કે તે દિવ-
સથી ગોવિંદ કોકો ડાહ્યો ડમરો થઈ ગયો.

દવેથી તે રોજ છોકરાં સાથે હેતપ્રીતથી
રમે છે. મણીલાની સાથે મીઠી વાતો કરે છે.
માણુ કહ્યું પણ માને છે ને મોટાલાહએ
એને કચેરીમાં આઠ રૂપીયામાં નોકર રખાવ્યો
છે ત્યાં પણ સારું કામ કરે છે.

માજી, લાભી, ગોવો, મોટાલાહ ને છોકરાં
સૌ આખું કુટુંબ રોજ મજા કરે છે.

ગિલુલાહ.

અથાણું.

જા, રસીલા કૃષ્ણાને ત્યાંથી અથાણું લઈ આવે જોઈએ.

રસીલા કૃષ્ણાને ત્યાં ગઈ. કૃષ્ણાએ હાંસથી આવકાર આપ્યો: અથાણાની એક પછી
એક બધી બરણીઓ ઉઘાડી ને સારું સારું અથાણું આપ્યું:

રસીલા અથાણું લઈને ઘેર આવી. રસીલાએ, એની બાએ ને સૌએ અથાણું ખાંત
કરીને ખાધું.

બપોરે બાની બેનપણી આવી. રસીલાની બા વાતો કરતા હતાં. છે ને કૃષ્ણા જીવ.
અથાણું મંગાવ્યું તો આપ્યું શું? બુખ જેવું. હસે ગયા વરસતું. ને આપ્યું એટલું: છે
એનો કાંઈ જીવ !

ત્રણ દિવસ પાડોશમાંથી રમાબેનની દીકરી દસા રસીલાને ત્યાં અથાણું લેવા આવી.
બાએ વધારામાં રસીલાને એક કોરે બોલાવીને કહ્યું: જો એ તો રોજ ને રોજ લેવા આવે
છે. એમ દઈએ તો પાર ક્યાં આવે. કાઠી આપ પેલી બરણીમાંથી ગયા વરસતું ઘણું છે
તે અથાણું. ને એ તો લઈને આવી છે મોટું જાણીયું; થોડુંક બરી દેજે.

બપોરે રસીલાની બાની બેનપણી આવી. રસીલા કેતી હતી. બા, અમારે તો અથાણું
આપી આપીને જ ખુદી જાય. આડોલી પાડોલી સૌ માગવા આવે. ને નાચે કાંઈ પડાય છે.
ને થોડુંક ચે કાંઈ અપાય છે ? ને છે તે ઘરમાં તો જેવું તેવું હોય તે બવાય પણ બહાર
તો સારું જ દેવું જોવેના.

રસીલા નો મનમાં ને મનમાં શમશમી ગઈ. રસીલાને આજે બાએ કેવું દલકાઈતું
શિક્ષણ આપ્યું !

ગિ.

બાળકો ! તમારે ભીમસેન બનવું છે ?

લેખક: ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ, ડી. પી. એચ.

હેલ્થ એડીટર, સુરત.

ડોક્ટર સાહેબનો આ લેખ બાળકો માટે અત્યંત ઉપયોગી છે. પરંતુ માબાપોને પણ એમાંની સૂચનાઓ કામ લાગશે. માબાપો આ લેખ જરૂર પોતાના બાળકોને વાંચી સંભળાવે. તંત્રી.

હા બાળકો ! તમારા માનીતા લેખક રાજેશી ગીલુભાઈએ અને તમારે વાચવા માટે એક લેખ લખી મોકલવાનું નોતરું દીધું છે. રમત ગમતની અને આનંદ ઉપજાવે તેવી વાર્તાઓ તો તમે 'ગુલુમુંદરી'ના આ અંકમાં ધણીએ વાંચશે. પણ તે વાંચી કાંઈ તમે ભીમસેન બની નહિ શકો. મારે તો તમને મોટા, જાડા, મજબુત અને શરવીર કેમ બનવું તે બતાવવાનો વિચાર છે. તમે ધાધરા જેવો ચોરજો પહેરેલો પડાણ કદાપિ જોયો છે ? તે કેટલો મોટો જાડો અને મજબુત દેખાય છે ? તમે રેલગાડીમાં આપ્તો બેઠક પર નિરાંતે પથારી કરીને પડાણને સુનેલો કોઈક વખત જોયો હશે. તેની બેઠક પર કોઈ બેસવાની હિમત પણ નથી કરતું. પોતાની અને પાછી પહેરેલા બીજા ઉતારિયો લપાઈને ગાડીમાં બેસા રહેશે પરંતુ પેલા પડાણ લાકડે તો ઉઠાડવાની વાતજ નહિ કરે; (અને વધારામાં બધા એમ બોલીને મન વાળશે કે "સાળો જંગમી છે, બાળોને એનું નામ, એવા જડને તે કોણ બોલાવે ") પરંતુ આ આપ્તો વાતમાં રેલના ઉતારિયો પડાણના બાદ બળથી ડેરે છે. આનું કારણ શું ? કારણ એ કે

પડાણ મજબુત છે ને બીજા તમારાં ને નબળા છે. પેલા બધા પડાણ જેમ મજબુત બને તો પડાણ બધાને જગ્યા કરી આપશે ને માંન આપશે. હા, એ ખરું કે બળની સાથે માંન અને વિવેક હોય તોજ તમે સારાં લાગશો. પડાણોના રાજ અમાનુષ્ટા તે જાને પડાણ છે, તેનું ચિત્ર તમે જુઓ. તો તમને તેનો રહેશે બહુ ગમશે. તે ભણેલો ગણેલો અને સાથે સાથે પહેલવાન જેવો મજબુત છે..

બહાનુ બાળકો ! તમે બાળ રામાયણ અને બાળ મહાભારત કદાચ વાંચ્યા હશે. તેમાંથી તમને સૌથી વધારે કોણ કોણ ગમ્યાં ? હું ઘાડું છું કે તમે બધા એકે અવાજે બોલી ઉઠશો કે ભીમસેન અને હનુમાન તમારા પ્રિય ભીમસેનનો દીપ્તી સ્વભાવ તમને બહુજ પસંદ પડતો હશે. કુંતા માતા એક દાતણ માંગે ત્યારે બાવળનું આયુ' ઝાડ મૂળીયા સહિત ઉખેડીને ભીમસેન કુંતા માતા પાસે લાવે તે સાંભળીને તમને હસવું આવ્યું હશે. હિમાલય પહાડમાંથી સંજવન યુદ્ધી લાવવાનું હનુમાનજીને કહ્યું ત્યારે આ વાનરાજ લંકાથી કુલકો મારીને હિમાલય તો પહોંચ્યા પરંતુ સંજવન યુદ્ધીના કોડની જાળમાં બલી-ગંધા-એટલે... તેમજો

હિમાલય પહાડમાંથી એક કુંગરોજ તેના ઝાડવા સાથે ઉપાડી ખાધે લીધો અને કુદકો મારી લંકા પહોંચ્યા. આ વાત સાંભળીને પણ તમને હસવું આવ્યું હશે. તમને પણ કદાચ એમ થયું હશે કે તમે પણ ભીમ અથવા હનુમાન જેવા મજાસુત હો તો કેવું સારું ?

તમારામાંનાં ઘણાં બાળકો માંદા જેવા અને માથાકાંગલા કેમ છે તેનો તમે કદી વિચાર કર્યો છે ? તમારા મહોલ્લાના છોકરાઓ ન્યારે બધા સાથે રમે છે ત્યારે તેમાંના સૌથી વધારે બાળવાન છોકરાનું તમારે કહ્યું માનવું પડે છે અને તેનાથી બધા ડરે છે તે વાત ખરી કે નહિ ? “ બળીયાના બે ભાગ ” એ કહેવત તમે સાંભળી છે ?

આ બધી વાતો ઉપરથી તમને એમ નથી લાગતું કે પોતેજ બળવાન બનીએ એટલે બીજા બળીયાથી ડરતા મરીએ.

પણ બળવાન થવું શી રીતે ? શરીર માટી ચોપડવાથી કાંઈ જાણ થવાય છે ? આંક શીખવા માટે જેમ દેશી હિસાબની ચોપડી આવે છે તેમ બળવાન થવાનું શીખવા માટે કોઈ ખાસ ચોપડી નથી આવતી. બળવાન થવું હોય તો તે તમારા હાથની વાત છે. બળવાન થવાના મુખ્ય ત્રણ ધ્વજ છે. અંગ કસરત, નિયમિત જીવન અને સાદો પણ પુષ્ટિકારક ખોરાક.

મુંબઈમાં રહેનાર પેલા મરાઠુર પહેલવાન પ્રોફેસર શાહનો આઠ વર્ષના નાનો છોકરો લોખંડની સાંકળ તોડી શકે છે તે વાત તમે સાંભળી છે ? આઠ વર્ષના બાળકમાં આટલું બળ ક્યાંથી આવ્યું તેની તમને ખબર છે ? તે બાળકના આટલા મોટા શરીરબળના દારૂઓ, અંગ કસરત, નિયમિત જીવન અને સાદો અને પુષ્ટિકારક ખોરાક છે.

અંગકસરત કેને કહે છે તે તમે જાણો

છો ? સવારમાં બહેલા ઉઠી દંડા પાણીએ નાહી જુદી જુદી જાતના કસરતના દાવકરવાં તેને અંગકસરત કહે છે. આવી કસરત ખુદી હવામાં કરવી જોઈએ. ઉઘેસ, દંડ, દોડવું, કમાન કરવી, મુગદળ ફેરવવા આ બધી કસરતો વગર ખર્ચે થઈ શકે છે અને તેનાથી શરીર મજાસુત થાય છે. શરીરના રનાંયુ (માંસના લોચા) સખત અને મજાસુત થાય છે આવી કસરત કર્યા પછી તમારે દુધ પીવું જોઈએ. દુધ ન મળે તો કાંઈ પીવું નહિ પરંતુ ચ્હા તો પીવીજ નહિ. કસરત સાંજે પણ કરવી જોઈએ. બપોરે તડકામાં કસરત કરવી નહિ અને જમ્યા પછી પણ કરવી નહીં.

નિયમિત જીવન તે શું તમે કહી શકશો ? ગમે ત્યારે ખાવું, ગમે ત્યારે સુવું અને ગમે ત્યારે ઉઠવું તે અનિયમિત જીવન કહેવાય. દુનિયામાં કોઈ વસ્તુ નિયમ વગર ઉત્પત્તિને પામતી નથી. કુદરત પણ નિયમિતતાથી જ કામ કરે છે. કુદરત જે અનિયમિત થઈ જાય તો આપણને કેટલી બધી તકલીફ પડે ? સુરજ જે બાર કલાક દેખાવાને બદલે સામટો ચોવીસે કલાક દેખાય તો તમને ઉંઘવામાં કેટલી અડચણ પડે ? અને વળી જે કદાચ બાર કલાક નહીં દેખાવાને બદલે સામટો ચોવીસ કલાક ન દેખાય તો તમે શું કરો ? આવીજ રીતે કુદરતની જેમ તમારે પણ નિયમિત સુવું જોઈએ અને નિયમિત ઉઠવું જોઈએ. વળી તમારી ધ્વજોએને તમારે અંકુશમાં રાખવી જોઈએ. રમત પણ નિયમપૂર્વક અથક વખત માટેજ કરવી જોઈએ. અભ્યાસના કલાક નિયમિત રીતે વાંચનમાં ગાળવા જોઈએ. આમ તમે કરો તો તમારી તંદુરસ્તી સુધરે, તમે મજાસુત અને પહેલવાન થઈ શકો.

સાદો અને પુષ્ટિકારક ખોરાક કયો તે તમે જાણો છો ? દરરોજ લાડવા ખાવા કે

બળરમાંથી મોઢી મીઠાઇ વેચાતી લઇને ખાવી તે બુંદસાનકારક છે. જીલને લાવે તે બધી ચીજો હંમેશાં ફાયદાકારક નથી. તમારામાંના કેટલાકને ગળી વસ્તુઓ બહુ ખાવી ગમતી હશે. તમારામાંના કેટલાક તો દુધમાં સાકર ન મળે માટે કંકાસ કરીને તે પોતાની મા પાસેથી પરાણે સાકર લેતા હશે. પૈસો મળે તોજ નિશાળે જઈશ એવું કહેનારા પણ ઘણા હશે. નિશાળે વેચાતું લાલ્લાતું તીખું તમતું ભેળ તમને બહુ ભાવતું હશે પરંતુ તમને ખબર છે કે તમને દુબળા પાતળા અને કમજોર બનાવવામાં લાલ્લાતું ભેળ અને બળરની મીઠાઇઓ કેટલી બધી જોખમભરી છે ? બળરની મીઠાઇઓ ઉપર અસંખ્ય માખીઓ ખેડેલી હોય છે અને તે મીઠાઇ બહુ નુકશાન કરે છે. તેનાથી તમને ઝાડા અને બદબજા થાય છે તે યાદ રાખજો. લાલ્લાના ભેળથી તમને ખાંસી અને ફેફસાની બિમારીઓ થાય છે અને તેની અંદર અતિશય મરચાં અને આમલી આવવાથી તમારી હોળરી ખરાબ થઇ જાય છે. તમારામાંથી એક કેટલા બધા પીતા હશે ? નાના બાળકોને તો એક જોર સમાન છે તે તમે જાણો છો ? એક પીવાથી હોળરી કમજોર થઇ જાય છે, તે ખાધેલું પચાવી શકતી નથી અને તેને લીધે તમારું લોહી પાણી જેવું થઇ જાય છે. તમે કેટલાક ગરીબ માઆપના બાળકો હશે અને કદાચ તમારા

માઆપ તમને દુધ આપવાને શક્તિમાન ન હોય તો તમે દુધ પણ નહિ પીતા હો પરંતુ એક તો પીશો જ નહિ. મને ખબર છે કે તમારામાંના કેટલાકના માતાપિતાઓએ તમને પોતાના અગાધને લીધે બચપણથીજ એક પીવાની ટેવ પાડી હશે અને તમને જો દરરોજ એક ન મળે તો તમે કજીયા કરતા હશો. પરંતુ હું તમને ખાતરી આપું છું કે એક પીવાથી તમને ફાયદો તો નથીજ પણ વધારામાં નુકશાન જ છે. માટે તમારા માઆપ તમને એક આપતા હોય તો તે પીવાની ના પાડશો અને તેને બદલે તમે ખીણું કાંધક સાદું, સરતું અને પુષ્ટિકારક ખાવાનું માંગશો. ગોળપાપડી, ગોળમાં બનાવેલા ચણા કે તલની ચીકી, મમરા, દુધ અને દુધ નહિ તો દુધપાણીમાં સાકર નાંખી લીલી એક અને દુધીના નાંખી બનાવેલા ઉકાળે પીશો પણ એક તો પીશોજ નહિ. તાજાં પકિલાં ફળ તમે ખુબ ખાજો. કાચાં ફળ બિલકુલ ખાશો નહિ. મરચાં અને ખટારા અને વધારે પ્રમાણમાં તેલ તે પણ તમને બહુ નુકશાન કરે છે.

છેવટમાં યાદ રાખશો કે ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે જો તમે અંગકસરત, નિયમિત જીવન અને સાદો અને પુષ્ટિકારક ખોરાક આ ત્રણ વસ્તુનું સેવન કરશો તો તમે લીમસેન જેવા બનશો.

ચાલો આપણે ઘર ઘર રમણું ?

પણ બા કોણ ચારો ? બાના જન્મકોળા કાઢતા આવડો ? ખૂબ ખીબવું પડશે.

તે બાપા કોણ ચારો ? ખોટાં ખોટાં માંદા પડતાં આવડવું જોશે. દાકતર આવે ત્યારે ઉંદ ઉંદ કરતાં કોને આવડશે ?

ઠરાવો.

મોટી સંભા લરાણી હતી: દરેકે દરેક જ્ઞાનિના ઓઝો અને પુરુષો દાગર હતા. તમામ ધંધાદારીઓ પણ દાગર હતા. મુત્સદ્દીઓ, શિક્ષકા, લેખકો અને રાજકારણી પુરુષો પણ દાગર હતા.

સભાનું કામકાજ ત્રણ દિવસથી ચાલતુ હતુ. ભાષણો અને ચર્ચાઓ ધધ ચૂક્યાં હતા. આજે માત્ર ઠરાવોજ બાકી હતા.

પ્રમુખ પધાર્યા ને એક પછી એક બધા ઠરાવો તેમણે પ્રમુખસ્થાનેથી મૂકવા ને સર્વાનુમતે પસાર થયા. આ ઠરાવો નીચે પ્રમાણે હતા.

ઠરાવ ૧ લો:

બાળક આપણા દેશનું, આપણી પ્રજાનું, અને આપણું પરમ ધન છે. બાળક આપણો સાચો વારસો છે. બાળક ઉપર આપણો બધો સવિધ કાળ અવસરો છે. ગારે આપણા જીવનની પ્રવૃત્તિઓમા સૌથી પહેલી અને અત્યંતની પ્રવૃત્તિ નરીકે બાળઉછેર અને બાળશિક્ષણની પ્રવૃત્તિને ગણવામા આવે છે.

ઠરાવ ૨ લો:

એમ માલુમ પડ્યું છે કે માર મારવાથી બાળકના શરીરને કુખ થાય છે, તેથી તેની ખુદી વધતી નથી, તેની રમણશક્તિ તેજ થતી નથી, તેની નીતિ બળવાન થતી નથી. પણ ઉઘટું માર ખાવાથી બાળક ક્રૂર અથવા દિયકાર બને છે, માર ખા

બાળને તે રીઠું થવાથી દોર જેવું નીલક અને છે, માર ખાવાથી તે બીજાને મારતાં શીખે છે અને મોટાંઓ ઉઠીને નાનાંને, નિર્બળને બાળસમજીને બીજા રીતે રસ્તાપર લાવવાને બદલે મારવા ઉઠે છે એ શરમબરેલું ને નબળાઇભરેલું લાગે છે. માટે હવે પછીથી કોઇપણ સ્વમાની માણસ બાળકને મારશે નહિ. દરેક માણસ પોતાના ઘરમાંથી શિક્ષાને બદિષ્કાર કરશે: દરેક શાળા શિક્ષાને દાંકી કાઢશે.

ઠરાવ ૩ લો:

વળી એમ પણ જોવામાં આવ્યું છે કે ઇનામ આપવાથી બાળક લાલચુ અને અભિમાની બને છે અથવા ત્યારે ઇનામ નથી મળતું ત્યારે અદેખું અને આજસુ બને છે, તેમજ ઇનામથી ધડીબરનો મોટો વિસાદ થકે છે અર્થાત્ ઇનામ એક જાતનો માદક, ઉત્તેજક પદાર્થ ગણી તેનો સર્વથા સર્વત્ર બિલ્કાર કરવો જોઇએ. આખી પ્રજામાંથી કોઇ પણ જાતના ઇનામો દેવાની કોઇ પણ રીતિને સ્વીકારવામાં આવતી નથી.

ઠરાવ ૪ થો:

એમ ઠરાવવામાં આવે છે કે દરેક ઘરમાં બાળક વિશે નીચેની બાબતો પર નોંધ રાખવામાં આવશે. અને દર માસે તે 'બાળ વિકાસ સમિતિ' તરફ મોકલી આપવામાં આવશે:

- ૧ બાળકનું માસિક વજન.
- ૨ બાળકની હાસિક ઉંચાઈ.
- ૩ બાળકની દર માસમાં આવેલી માંદગી, પ્રકારો અને ઉપચારો.
- ૪ બાળકે ખોલવાની શરૂઆત કયારે કરી.
- ૫ બાળક ચાલતાં કયારે શીખ્યું ?
- ૬ બાળક કેટલા માસ સુધી ધાન્ય ?
- ૭ બાળકને કોણ ધવરાવે છે ?
- ૮ બાળકની માતી તખીયન કેવી છે ?
- ૯ બાળક દીક કેટલો ખાસ ખર્ચ થાય છે.

૧૦ બાળક ગુજરી ગયું હોય તો તેની ખબર.

કરાવ ૫ મો:

એમ દરાવવામાં આવે છે કે દરેક કામોના માણસ મેનાની કમાણીનો ૧/૨૦ ભાગ બાળકને માટે જુદો કાદો અને 'બાળવિકાસ' બેંક 'માં જમા કરાવશે. આ નાણું પ્રમના બાળકો માટે બાળ-સાર્વજનિક કામમાં વપરાશે.

કરાવ ૬ ક્રો:

'બાળવિકાસ સમિતિ' જે પત્ર માખાપો-એ અવસ્ય વાંચવું' જોઈએ એમ દરાવે તે દરેક માણસે વાંચવું જ પડશે.

કરાવ ૭ મો:

'બાળવિકાસ સમિતિ' એ નીચેના કાર્યો કરવા એમ દરાવવામાં આવે છે:

- ૧ દર માસે બાળ મરણ અને જન્મ સંખ્યા મેળવી પ્રગટ કરવી.
- ૨ તેનાં ડાઘો રોધી જાહેર કરવાં.
- ૩ દર માસે માખાપો તરફથી આવેલા આંકડાઓમાંથી અગત્યની હકીકત તારવીને પ્રજા પામે મુકવી.

૪ વારંવાર માખાપોને વ્યાખ્યાનો આપવા, સિનેમા, મેજિક્સેન્ટર્ન વગેરેની મદદથી તેમને બાળજીવન વિકાસમાં રસ લેતા કરવા.

વગેરે વગેરે જે જે કામોથી બાળશિક્ષણને મદાય મળે તે બધું કરવું.

કરાવ ૮ મો:

એવું દરાવવામાં આવે છે કે ભવિષ્યના બાળકોના દિલની ખાતર ચાલુ વાતાવરણમાં નીચે પ્રમાણે તાત્કાલિક સુધારા કરવા.

- ૧ કોઈએ નકામો ઘોષાટ કરવો નહિ.
- ૨ ઘરમાં કે બહાર કોઈ પણ પ્રકારની ગંદકી ન જોઈએ.
- ૩ બાળકની હાજરીમાં કોઈપણ ગલીચ વાન ન થાય.
- ૪ બાળકની હાજરીમાં જૂની જગલી ટેવેલું પ્રદર્શન ન થાય.
- ૫ બાળકની હાજરીમાં સોફરીની બેઠી અને કજયાળી વાતો ન થાય.
- ૬ બાળકની હાજરીમાં હલકાઈને ઢોંગાઈ ન થાય.
- ૭ બાળકની ખાતર ઉપરની બધી ઉણપો-માંથી મુક્ત થવા સૌ પ્રયત્ન કરે.

કરાવ ૯ મો:

આ સમા દરાવે છે કે બાળક નાનું છે છતાં તે પણ માણસ છે માટે તેને ઘરમાં અને બહાર નાના સંદરીના સપાયા દણો હેજ. અને તે મળવા જોઈએ. તેને માટે ઘરમાં એસાપદી જગા જોઈએ, તેને માટે રેસાહીમાં સુખથી બેઠી રોકે તેવી જગાએ જોઈએ. તેને માટે તેના વિકાસ અને સુખને મરેના સાધનોની ખાસ જુદી દુકાનો જોઈએ. તેમને મારેના બાપો, સંમદરવાનો, પુસ્તકાલય,

કોડાંગણો વગેરે સ્વતંત્ર, એલાયદા ને વ્યવસ્થિત બેઠાં.

કંદાવ ૧૦ મો:

એમ કંદાવવામાં આવે છે કે દરેક માણસે પોતાની આવડત અને શક્તિનો અમુક ભાગ બાળજીવન વિકાસ અર્થે આપવો જોઈશે: આ કામ તેણે વિનામૂલ્યે પ્રજા સેવા અર્થે કરવું જોઈશે. દાખલા તરીકે સેબકે બાળ પુસ્તકો મફત લખવા જોઈશે; છાપવાવાળાએ મફત છાપવા જોઈશે; કડીયા, મુનાર, છુદાર, વગેરે કારીગરોએ બાળમંદિરો, બાળપુસ્તકાલયો, બાળનાટકશાળાઓ વગેરે વિનામૂલ્યે કરી આપવા પડશે. એવીજ રીતે દરેકે દરેક માણસ પોતાની સેવા બાળસાર્વજનિક કાર્યમાં વિના મૂલ્યે આપશે.

કંદાવ ૧૧ મો:

દરેકે દરેક ગ્રામ, અને શહેરમાં બાળકો માટેની નીચેની જગ્યાઓ ગામના રહીશોએ વહેલી તકે તૈયાર કરવી જોઈશે. મોટા શહેરોમાં લત્તે લત્તે તેવી રીતિ ઉભી કરવી પડશે.

૧ બાળ વાચનાલય.

૨ બાળ કસરતશાળા.

૩ બાળ નાટકશાળા.

૪ બાળ સંગ્રહસ્થાન.

૫ બાળ કલામંદિર.

૬ બાળ આરોગ્યશાળા (Clinio)

૭ બાળકો માટેની ખાસ દરજીની કુકાન.

કંદાવ ૧૨ મો:

દરેકે દરેક માઆપને માથે ફરજ રહેશે કે તેણે પોતાનાં ત્રણ વર્ષની ઉપરના બાળકને દર વર્ષે ૧૦૦ માઇલ જોડેલો પ્રવાસ કરાવ્યો જ છે: ' બાળસાર્વજનિક પ્રવાસ સમિતિ ' ને માથે માઆપોને આ બાબતમાં તમામ રીતે ફોરવાની ફરજ મુકવામાં આવે છે.

કંદાવ ૧૩ મો:

એક પણ બાળક હવેથી શહેરમાં રખડો નહિ. એક પણ બાળક બજારમાંથી પાછ પેસાની છૂટક ચીજોને લઈ ખાશે નહિ. એક પણ બાળક જ્યાં ત્યાં ફગવા કે પેશાબ કરવા બેસશે નહિ: આ બાબતમાં માઆપની જ જવાબદારી રહેશે અને માઆપજ તકસીર વાર ગણાશે.

ગિલ્ડુભાઈ.

એ છોકરાઓ શું કરે છે ?

માસ્તર માસ્તર રમીએ બીએ ?

તે એમ રમાડું દરો ?

હું તો એને વટે છે ને ધમકાવે છે.

તે માસ્તર અમને એમ જ કરે છે તો.

રાધાબાઈનો વિવેક

રાધાબેન દર્શન કરીને પાછાં આવતાં હતાં. મનમાં વિચાર કરતાં હતાં. પેટમાં ભૂખ તો લાગી છે હજી રાંધવું પડશે. અત્યારે ક્યાં રાંધું? ને બા. તો ગામ ગમ છે એટલે એકલીનું કરવું પડશે. ચાલને જીવકોરને ત્યાં થઈને જતી જઈ. જમવાનો વખત હશે ને આમ્રહ કરશે તો ખેસી જઈશ.

‘ચાલો રાધા બેન અમારી સાથે જમશો કે ?’

‘ના, ના, તમે જાઓ.’

‘પણ જમવાનો વખત થયો છે તે ખેસી જાઓ.’

‘ના, ના, મને ઉઠવાજ લો. મારે ઝટ જઈને રાંધવું છે. હું તો દર્શન ગમ હતી.’

‘ત્યારે તો ખેસીજ જાઓ. અત્યારે મોડાં ક્યાં રાંધશો કારવરો ?’

‘મોડું તો થયું જ છે. પણ બા, ગામ ગમ છે તે એકલી જ છું એટલે રાંધીશ.’

‘ઓહો ત્યારે તો ખેસીજ જાઓ. તમારે એકલાં માટે ક્યાં મહેનત કરવી. ચાલો હોઠો જોઈએ.’

‘એકલાનું તો ઠીક. એ તો એક દિની મહેનત બચે પણ મને એટલી બધી જુએ નથી લાગી.’

‘તે બાવે એટલું જાઓ. તમે પાટલે ખેસો તો ખરાં. લઘી પાટલો નાખ જોઈએ ?’

‘એ રહેવા દે પાટલો નાખવો. મને અત્યારમાં નહીં શવે ! કાંઈ બહુ મોડું નથી થયું.’

‘અરે, આ અત્યાર છે ? ૧૧૧ તો થયા છે, નાખ નાખ, લઘીતા પાટલો નાખ જોઈએ.’

‘શું તમે આમ્રહ કરો છો !’

‘શું તમે આમ્રહ કરાવો છો !’

‘આમ્રહ નથી કરાવતી. મારે ખાવું હોય તો મને કહેતાં ક્યાં નથી આવડતું. આ તો ખરજ છે ને !’

‘ત્યારે તો ખેસી જાઓ. લ્યો હવે આપણે મોડું થાય છે.’

‘તમે ખેસી જાઓને. મને હજી ભૂખ નથી લાગી.’

‘થોડુંક જાઓ. કહો આમાંથી તમને ગમે તે જાઓ.’

‘થોડુંક શાક આપો. ચાલો એ ચાખીએ. તમારે હાથે એ સાઈં થાય છે.’

‘વાહ, શાક તો સુંદર થયું છે. મારે હાથે આનું કેમે કરીને થતું જ નથી.’

“ત્યારે જરા વધારે તો.”

“જરાકજ વધારે નાખો.”

“આ ઢોકળાનું એકજ બટકું આપો શાક સાથે સાઈં લાગશે.”

“લાગે છે તો બહુ મીઠું. ઢોકળાને ખટાસ સરસ ચડી છે. આજે શું કાંઈ છેક આટલું બધું બનાવ્યું છે.”

“હવે જરા મુરખા સાથે ઢોકળાને ચાખો.”

“પણ મારું પેટ દુઃખે છે. તે એમાં વળી ઢોકળું છે. ઢોકળાં તો મને બહુ ન સહે. લાગે તો મીઠાં.”

“તો રહેવા લો. આ જરાક મોહનયાળ લ્યો”
 “ના એમ તો ટોકણું ભાવે છે તે
 ખાધાનું જરા મન થાય છે. એક ખટકું
 ખાઉં તો પેટમાં દુઃખરો ?”

“અરે એ તો તમારો બહેમ છે. ખાઓ.”
 “મારે આવાં ટોકણાં કરતાં શીખવું જોશે.
 શીખવશોના.”

“હોવે, પણ હવે જરાક મોહનયાળ
 ચાખો.”
 “અરે જરાક જરાક કરતાં તો..પણ
 જરાક કકડો મૂકજો.”

‘કેણે કયો આ મોહનયાળ ?’
 ‘તમને ભાવ્યો ખરું ? એક જરાક,
 વધારે નહી, જરાક લ્યો.’

‘જે જે વધારે ન પડે. હજી પેટતો કા-
 લવું ભરેલું છે ને બૂખ જરાખર નથી લાગી.”
 ‘એ પણ આ પૂરી તો રહી ગઈ.’
 ‘હવે પૂરી નહિ, હવે બટુ થશે.’
 ‘હવે ચાખો તો ખરા. આ રૂખીએ કરી
 છે. એમાં કંઈક નવીનતા છે !’

‘નવીનતા હોય તો લાવો ત્યારે. જોઈએ
 રૂખીગાઈએ શું કયું છે ?’

‘અરે રૂખી, આતો પૂરી નહી ચાખી
 હોત તો રહી જવાન: આતો એકને બટને એ
 ખાઈ જવાય.”

‘ત્યારે આ એક બીજી લ્યો.”
 ‘પણ હવે નજ ચાલે.’
 ‘ન શું ચાલે. એક પૂરી કમ વિસાતમાં.’
 ‘પણ મારે તો ખાવુંજ ન હતું.’
 ‘તે આ કયા ખાધું કહેવાય. આ તો
 ચખણી’ એ રૂખી, પેલા ધુધરા રહી ગયા.
 જરાક ચાખવા જોશે. ધુધરા ને જરૂરી લાવ
 તો ?”

‘તમે તે કાંઈ છે. તમને આ બધું
 આવડે છે શી રીતે ? અમે તો બધું બન-
 રમાંથી મંજાવીએ.”

“અરે રૂખી, પાસેજ મઠો પડ્યો છે ને
 ચખાડતી નથી ? આ જોવ તો મૂકીજ નહિ.”
 “એ, હવે રહેવા લો. હજી મારે રાંધવું
 છે.”

“અરે આ તો ચખણી છે. જરા જરા
 ખાધું એમાં શું ?”

“શેવ ને મઠો સારાં લાગે છે. તમારો
 મઠો છે કાંઈ !”

“થોડાક વધારે લ્યો.”

“થોડાક હં ને જરાક શેવ.”

“લ્યો હવે વધારે નહિ પીરસીએ. આ-
 ટલો ભાત ને આસામણુ લ્યો.”

“ભાત તો કીક પણ આસામણુ તો
 લાવો.”

“ભાત સાથે જરા દહીં લ્યો.”

“હે એ કીક પડશે પણ જરાક હં.
 મારું પેટ જરાખર નથી. જે દિશી બૂખ કયાં
 લાગે છે.”

“ચાલો ત્યારે હવે છેલ્લે ઘાસ છે. ભારે
 તો થોડીક લ્યોને ન લાવે તો કાંઈ નહિ.
 એનો આશ્રય નહિ.”

‘તે ઘાસ તો મને બટુજ ભાવે છે.
 જરાક મીઠું ઘાણાથર નાખોને. મને એવી
 ભાવે છે.”

રાધાગાઈ હાથ મેં ઘોષ મોપારી ખામને
 અથાં.

બાળવાચન

આજે બાલસાહિત્ય સારા પ્રમાણમાં બહાર પડવા માંડ્યું છે. ગદ્ય કાલે આપણે બાળકોને જેટલાં પુસ્તકો અપાવી દેતાં હતાં તેના કરતાં ઘણા વધારે પુસ્તકો આપણે તેને અપાવી દઈએ છીએ. આપણે તે ખર્ચ વ્યાજબી એટલુંજ નહિ પણ ઉપયોગી ગણ્યો છે. બાળકો પણ હોંસે હોંસે એક પછી એક પુસ્તકો વાંચે જાય છે ને જ્ઞાન અને આનંદ લૂટે છે. કેવા મુંઝવે દિવસો આવ્યા!

પણ આપણે બાળકોને પુસ્તકો માત્ર અપાવી દઈને છૂટી શકીએ નહિ. પૈસા ખર્ચવાનું કામ સહેલું છે. પૈસાને યોગ્ય વ્યય કર્યો છે કે નહિ તેની કાળજી ન રાખવાથી ખર્ચેલ પૈસા પાણીમાં જાય છે એટલુંજ નહિ પણ તુકસાન કરે છે. પૈસાને ખર્ચ્યા પછી તેને ઉગાડવાનું કામ અઘરું છે.

માટે જે બાલસાહિત્ય આપણે બાળકોને અપાવી દઈએ તે આપણે પોનેજ પહેલાં તો વાંચી જઈએ. 'જેંટ' જઈએ' એમ પણ નહિ 'વાંચી જઈએ.' બાળકો વાંચવા અધીરા બન્યાં છે. વાચનકાર્ય સ્વનઃ આનંદદાયક છે. પણ કેવું વાચન તેમના હાથમાં આવે છે, આવડું જોઈએ તે આપણે જોડું જોઈએ વાચન આનંદ આપીને વાંચનાર પર તેની સારી નરસી છાપ પાડવા સમર્થ છે. એટલે માટે ઘરમાં જેમ કોને આવવા દેવો ન દેવો એ બાબતમાં ધરના અમુક નિયમો હોય છે તેમ

કેવું વાચન બાળકના હાથમાં મૂકવું ન મૂકવું એ બાબતમાં પણ ભગૃતિ જોઈએ. અને તેથી આપણે બાળકોના હાથમાં બાલસાહિત્ય મુકતાં પહેલાં જાતે જોઈ જવું જોઈએ.

હજી તો ગુજરાતમાં બાલસાહિત્ય શરૂઆત માત્ર કરે છે. અને ખરાબ બાલસાહિત્ય બહાર પડવાની કદાચ ઘણી વાર છે. અને ભગૃતિ રહે તો તેવું સાહિત્ય કદિ બહાર પડશેજ નહિ; છતાં આપણી જવાબદારી તો પહેલેથીજ ઉભી છે અને તે આપણે કદી નજ બૂલીએ. ઘરમાં આવડું દરેક દરેક પુસ્તક આપણે વાંચી જવું જોઈએ.

આમ કરવાથી આપણે બાલસાહિત્યની કદર કરતાં શીખીશું. બાલસાહિત્યને વસાવવાથી બાળકોને તથા સાહિત્યકર્તાઓને વાચન અને ધનના લાલ ધાય. પણ સાહિત્યની કદર થતી જાય તો સાહિત્ય અગળ વધે ને મોથું સાહિત્ય પાછું પડે. આજે વધારે બાળસાહિત્યની રચી વધી છે ત્યારે જૂદી જૂદી દૃષ્ટિએ બાલસાહિત્ય બહાર પડવા લાગે તો તેને ટકવા ન ટકવાનો ઠરાવ આપણે માખાપો તેની યોગ્ય કદર કરીને કરી શકીએ છીએ.

આપણે પોને ત્યારે બાલસાહિત્ય વાંચીશું ત્યારે આપણને એક બીજે લાભ થશે: બાળકો માટે લખન રચે. બાળકોને સામે રાખીને લખે છે, તેમણે લખવું જોઈએ એ ખરી વાત; પરંતુ બાળકો માટે કમસર

લખનાર ગમે તેવો લેખક પણ સાચો ક્રમ આપી શકે નહિ. પ્રત્યેક બાળકની કક્ષા બીજાથી જૂદી છે અને તેથી અંદાજ કહી શકાય કે અમુકથી અમુક ઉમ્મર વચ્ચે આ ચોપડીઓ આપવા જેવી; પરંતુ એની વધારે જીલ્લવટ તો આપણે માંગાપોજ વિચારી શકીએ, આપણે બાળકો વચ્ચે રહીએ છીએ, તેમની શક્તિ જાણીએ છીએ, અને તેથી જ આપણે પોતે જ પુસ્તકો વાંચીએ તો આપણને ખજાર પડશે કે કયું પુસ્તક પ્રથમ ધરવા જેવું છે અને કયું નથી. આપણાં પોતાનાં બાળકો પુરતો વાંચનનો ક્રમ આપણે જાણી શકીએ છીએ અને તે પ્રમાણે આપણે તેને પુસ્તકો આપીએ તો વધારે લાભ થાય.

વળી આપણે પોતે આજના બાલ સાહિત્યને એટલા માટે વાંચીએ કે આપણે જ્ઞાનસમૃદ્ધ થઈએ. એ તો બાલસાહિત્ય છે એમ કહી એને બાળકો માટે બાળુએ ન મૂકવું. આપણી બધાની સાહિત્યરસિકતા અને સમજણ ક્યાં છે તે આપણે જાણતા નથી. અને ઘણાઓ દૃશ્ય બાલસાહિત્ય વાંચીને બાળકો સાથે પોતાને પણ લાભ આપી શકે છે. આપણે મોટા થયા એટલે મોટાં ન સમજાય તેવાં પુસ્તકો લઈને બેસવાને બંધાય નથી. આપણને સમજાય, જ્ઞાન સાથે ગમ્મન આપે એવાં પુસ્તકો આપણે ખસૂસ વાંચવા જોઈએ, અને બાલસાહિત્ય એક એવું વાંચન છે.

બાલસાહિત્ય વાંચ્યા પછી તમેજી બાલ સાહિત્યના સજ્જ કો પામેથી ખૂટતી બાબતો માગી શકશો. બાલસાહિત્ય માત્ર એક જ દિશામાં દોડ્યું જતું દરેક તો તમે બાળકોના દિલ ખાતર તે તરફ સાહિત્યકર્તા ખ્યાન બેંચી શકશો. બાળકોને માત્ર શું ગમી જાય છે તેજ એક કસોટી લઈ સાહિત્ય રચનાની પ્રવૃત્તિ સાચી છે કે ખોટી છે તે ઉપર આપણે

વિચાર કરવો જોઈશે. તેમ ખાસ સાહિત્ય માત્ર કાવ્યકું ઉપદેશભર્યું અને બાળકોને ઝટ ચારિત્ર્ય અને નીતિમાં ધડી નાખે તેવું નીકળે તોજ તે બાળકોને આપવું અને બીજું નહિ તેનો પણ વિચાર કરવાનું હાથ ધરવું પડશે.

બાળસાહિત્ય આપણે વાંચીને કહી શકીશું કે જીવન-ઉપયોગી સાહિત્યની જે જે દિશાઓ હોઈ શકે તે તે બધી દિશામાં બાળસાહિત્ય જઈ શક્યું છે કે નહિ. સાહિત્યનું કામ માત્ર મનરંજન નથી તેમ બાળસાહિત્યનું કામ પણ તેવું નથી. જે સાહિત્ય પ્રેમજન મા. જેમ આનંદ સાથે શરીર મનથી વધવાનું પોષણ આપે તે સાહિત્ય અને તેજ બાળસાહિત્ય. જે આપણે સાહિત્યની દૃષ્ટિએ બાળસાહિત્યને વાંચીને તેવી કસોટી નહિ કાઢીએ તો બાલસાહિત્યને નુકસાન થશે; બાળકોને નુકસાન થશે ને સાહિત્ય સમસ્તને નુકસાન થશે.

સાહિત્ય સમસ્તને નુકસાન એટલા માટે થશે કે બાળસાહિત્ય અને સાહિત્ય બે જૂદી ચીજો નથી. બાળસાહિત્ય એ સાહિત્યનો પાયો છે અગર ખરૂં કહીએ તો સાહિત્ય પોતેજ છે. પાયા ઉપર ધમાસ છે એમ બાલસાહિત્ય ઉપર સાહિત્ય છે. આજે બાલસાહિત્ય દલકામાં દલકું લખો અને વંચાવો એટલે આવતી કાલે ઉચ્ચ સાહિત્ય ભવંદરમાં ભવંદર થશે. આજનું બાલ સાહિત્ય જેટલું સ્વચ્છ, પ્રાણવાન, વિવિધ, અને સર્વમાર્ગી થશે તેટલું આવતી કાલનું સાહિત્ય થશે માટે આપણે બાલ સાહિત્યની કસોટી કાઢવા જ કરીએ.

પણ આપણે વેદીયા ન થઈએ. બાલકોને નિર્દોષ એવા બધી જાતના સાહિત્યની જરૂર છે. એકલાં ઘી ગોળ પોષણ નથી આપતાં તેમ અમુક જાનનું જ એકલું સાહિત્ય પૂરું પોષણ નહિ આપે. માટે સંકુચિત દૃષ્ટિએ આપણી કસોટી ન થાય. 'ધર્મનીતિ' જોઈએ.

નીતિ નેમ્મ' એમ કદી- બાલસાહિત્ય- પ્રદેશ ટુકો ન ઇચ્છવો. ગપ્પાથી માંડી ગાંન સૂધીના, વિનોદથી માંડી ગંભીરતા પીના, જીવનના જાતજાતના પ્રદેશોનું બાલ હિત્ય આપણે માગવું અને તે બાળકોને પવું.

આપણે આજની ઘડીએ બહુ ચીકણા ન થઈએ. થોડુંએક અધરૂં પધરૂં, થોડું-કે બાયાની ભૂલોવાળું, થોડુંએક જરાતરા ધારની ખામીવાળું બાલસાહિત્ય જવા એ. અત્યારે ઉછરતું બાલસાહિત્ય સાદચી વધાવી લઈએ. માગણી બહુ સખ્ત છે. પણ ખામીઓ આપણે જાતેજ સુધારે બાળકોને સામાન્ય ભૂલોમાંથી બચાવી શકીએ. અને તેથી પણ આપણે બાલ-હિત્ય વાંચતા રહેવાની જરૂર છે.

બાળસાહિત્ય ખરીદવા, પછી અંદી પણ અટકાય. આપણે પણ બાળકો સાથે બાળ-હિત્યનો આનંદ લઈએ. આપણે એની સાથે ચીએ. બહુ બાળસાહિત્ય બાળકો જાતે ચી શકે એવું નથી. પણ સાંભળીને તેના નાંદ લેવા એવું પણ હોય છે. આપણે જો બાળસાહિત્ય વાંચી સંભળાવશું તો બાળ-આનંદ આપવા ઉપરાંત પ્રત્યક્ષપણે મજા શકીશું કે કહ્યું પુસ્તક તેમને ગમ્યું, ગર ન ગમ્યું, કંઈ બાયા તેમને કહેણ પડી, પડી; કયા પ્રાંતીય શબ્દોએ બાળકના આનંદ-ઝોછો કર્યો. અને બાળકો કાંઈ લેખકોને ખી મોકલવાના નથી કે બાયાના આ ધારા કરો, અને બાળકની સામે એસી ચી સંભળાવતાં બાળકને જે મુશ્કેલી કે તે જણ્યા વિના આપણે બાળકને માટે માફક ન માફક, 'અધરૂં સહેલું' મ કહેવું એ બરાબર નથી. મારા એક ત્રે મને દમણાંજ કહેલું છે કે આપણે ના દતા અને આપણે જેટલો સાહિત્ય

સમજણમાં વગેરેમાં પ્રવેશ દતો અર્થાત બધી બાબતમાં આપણી શક્તિ હતી તેના કરતાં આજનાં બાળકોની શક્તિ ઘણી વધારે છે. અને તેથી આપણી દૃષ્ટિએ નહિ પણ બાળ-કની દૃષ્ટિએ આપણે જોતાં શીખવાનું છે. માટે પણ આપણે બાળકો પાસે વાંચી સંભ-ળાવવું અગર તેમની નજર સાથે નજર મેળવી સાહિત્યની કિંમત કાઢતાં શીખવું. બાળક ચોપડી વાંચે નહિ, કહેવા છતાં હાથમાં લે નહિ, સંભળાવતા ગમે નહિ, પરાણે સંભળાવીએ તો ઉંધી જાય તેવી ચોપડી ગમે તેવા પ્રતિષ્ઠિત બાળસાહિત્યકે લખેલી હોય તોપણ આસ્તેથી તેને ઉંચે મૂકવી. બાલસાહિત્યમાંથી બાદ કરવી. તેની સ્વતંત્ર સાહિત્ય તરીકે ગમે તેટલી કિંમત હોય કે ઉપયોગીતા હોય તોપણ તેની ચિંતા ન કરવી.

બીજું ચોપડીઓ ખરીદ્યા પછી ચોપડીઓ શટીનુટી ન જાય ને એવીને એવી રહે એ માટે તેના ઉપર સખ ચોકી પહેરો ન રાખવો. આપણે બાળકોને સારાં સારાં કપડાં લઈ આપીએ છીએ પણ તેને કબાટમાં મુકી દઈએ છીએ. કાંઈ કાંઈ વાર પહેરવા આપીએ છીએ તો ઘણીજ ચેતવણી લઈને કપડાં ન બગડે તે માટેની ટોકણી તો ચાલુજ હોય છે. એમજ આપણે રમકડાંને કબાટની કે ઘરની શોભારૂપ ઘણીવાર રાખીએ છીએ અને બાળકોને રમવા માટે તે લાવેલાં હોવા છતાં બાળકોને તે જોવાના રહે છે. આટલી દદ સુધી પુસ્તકો સખધે નથી બનવાનું. પણ ચોપડીઓ બહુ જાપતામાં રહે, અને અત્યંત સાચવણ મુખ્ય અને વાચન પછી, વખતે ડાઘો પડ્યો તો ચોપડી ન મળે, ચોપડી ફાટે તો ગુસ્સો ચડે આટલી દદ ન જાય તે જોવું. બાળ-ચોપ-ડીઓની બાબતમાં ઘણીવાર સખ્ત જાપતાને બદલે હલકી બેદરકારી પણ જોવામાં આવે છે.

હીક, હવે બાળકોને ચોપડીઓ અપાવી દીધી છે-વાંચવા ઘો-ઝેમ ફાવે તેમ. અને ખરેખર કેટલેક રચણે જોવામાં આવે છે કે બાલસાહિત્યની ચોપડીઓની જાણ કે કથી કિમતજ નથી. જ્યાં ત્યાં રખડતી હોય છે. ફાટેવૂટે તેની પરવાજ નથી. કારણ કે આ બાળકમાં કોઈ ટોકતું નથી. કારણ કે એક વૃદ્ધે તો બીજી મળશે કેમકે બાપા પૈસાવાળા છે ને છોકરાંને મોટે માથું અપાવે છે. અગર તો બા કે બાપા પોતે લેખક છે એટલે ચોપડી તો ધરમા પાકે છે.

સખ્તાઈ અને આવી બેદરકારી બંને જવા જોઈએ. બાળસાહિત્યના પુસ્તકોની યોગ્ય સાચવણ, વ્યવસ્થા અને સન્માન સચવાય તેવી પરિસ્થિતિ ધરમાં પેદા કરી તેની આવસ્થકતાની છાપ બાળકો પર પાડવી.

આપણે ધરમાં પુસ્તકાલયની સંરચા ઉભી કરીએ. પુસ્તકાલય એટલે પુસ્તકો મૂકવાની જગા એટલુંજ નહિ પરંતુ પુસ્તકોનું વર્ગીકરણ, વર્ગવાર નંબરો. વર્ગવાર મૂકવાનું રચાન. વર્ગવાર અને સામાન્ય યાદી અને 'ઇન્ડેક્સ.' અને આ બધું બાળકોને સોંપેલું, બાળકોએ કરવાનું. ધરમાં એકથી વધારે નાનાં મોટાં બાળકો હોય ત્યાં મોટું બાળક પુસ્તકાલયનો મંત્રી થઇ શકે. આપણે તેને વર્ગીકરણ કરવામાં મદદ કરીએ. આથી યોગ્ય વિભાગ કરવાનું બાળકને મુશ્કેલ કોઈ નાલાયક ચોપડીને બાતલ કરી ચોપડીનો પણ બદિષ્ટકાર થઈ શકે તે સમજાવીએ. 'કિમતી ગણતી ચોપડી પણ ફેંકી દેવાનીએ. પુસ્તકાલયનો મંત્રી સૌને ચોપડીઓ વાંચવા આવે ને સે. આ એક જનની તેને તાલીમ થશે. મંત્રીપદના વારા પણ કડાવી શકાય. વારા કરવાથી સૌને તાલીમ મળે. સૌ જવાબદારી સમજે. એટલે વાંચતી વખત સંભાળને વાચવાનું અને પાછળથી મુવ્યવસ્થાથી

મૂકવાનું સૌને આવડે. જરા આગળ વધીએ તો આ નાની એવી સંસ્થા દ્વારા બીજું પછું શીખવી શકાય: પુસ્તકાલયનું બજેટ. કેટલાં ને કેવાં પુસ્તકો આવડે વર્ષે કે આવડે મહીને ખરીદવાં તે નક્કી કરવામાં આવે. મા કે બાપ તેમના પ્રમુખ થઇને બેસે. અને બાળકોએ દરબાસમાં મૂકેલાં પુસ્તકોને સૌ બેગાં મળી પૈસાની સ્થિતિ ધ્યાનમાં રાખી મજુર નામંજુર કરે. જીવનને માટેની આ કાંઈ જેવી તેવી તાલીમ નહિ થાય. માબાપો જરા કલ્પક જોઈએ. જરા વખતનો ભોમ આપનાર જોઈએ. જરા સમજદાર જોઈએ.

જ્યાં એકજ બાળક હોય ત્યાં તેને માફક આવે તેવી વ્યવસ્થા ગોઠવી આપવી અને તેને તેનો જવાબદાર કરવો. મતલબ કે પુસ્તકો આપણે પોતે કબજામાં રાખવા નહીં તેમ બાળકોના હાથમાં જવાબદારી વિના ફેંકી દેવાં નહિ. બાળકોને વધારે ને વધારે જવાબદાર બનાવતા જવું ને પુસ્તકો તેને સોંપતા જવું. આપણી આખી સંપત્તિનો વારસો આપણે આજ રીતે બાળકોને આપી શકીશું. તેઓને આજ રીતે લાયક કરી શકીશું. પણ કપાટમાં પુસ્તકો રાખીને તેમને આપણે કદી યોગ્ય કરી શકીશું નહિ.

પુસ્તકાલય સાથે વાચનાલય આવે છે. બંને એકાધાઈ એકાદ એકાદીમાં રાખી દેવામાં આવે તો હીક. બાળકો પણ નાના શહેરીઓ છે. તેઓ આપણી જેમ દાવકાઈથી વાચનાલયમાં બેસીને પુસ્તકો વાંચી શકે છે. એવી વ્યવસ્થા કરી આપવાથી તુરત જ ખાતરી થશે અને વાચનાલય વળી એક એર તાલીમ આપશે. વાચનાલયમાં શાંતિથી અને વ્યવસ્થાથી વંચાય એ એક નિયમ તેમને ધણી રીતનું નિયમન આપશે. દરેક માબાપ આ દિશામાં કંઈ ને કંઈ અવરચ કરી લેશે.

વધવા જતા બાળ સાહિત્યની બધી ચો-

પડીઓ બધાં માળાપો ખરીદી ન શકે; જો કે પુસ્તક પ્રગટ કરનારાઓ તો એમજ ઇચ્છે છે કે દરેકે દરેક પુસ્તક ઘરમાં વસાવવું જોઈએ. હા, પૈસા હોય તો વધારે સગવડની દૃષ્ટિથી જેટલું મોટું પુસ્તકાલય કરીએ તેટલું ઓછું પણ તેમ ન પહોંચી શકાય તો બધાં સારાં પુસ્તકો બાળકોને વાચવા મળે તેની ગોઠવણ તો અવશ્ય કરવી જ જોઈએ. પાંચ સાત સાધારણ કુટુંબો, શેરીના કુટુંબો, ચાલીમાં વસનારા કુટુંબો જૂદી જૂદી ચોપડીઓ મંગાવે અને પુસ્તક વિનિમય કરે. દરેક ઘરનાં પુસ્તકો પાંચ છ ઘર વચ્ચે ફરે ને દરેક ઘરનાં બાળકો તેનો લાભ લે. આવું થાય તો ઓછા ખર્ચે ઘણાં પુસ્તકો વાંચવાની વ્યવસ્થા થાય. પછી તો આ વ્યવસ્થાને અગે જો જો થોડા નિયમોની જરૂર પડે તે તે થતા જાય

અને તેનું સૌં પાલન કરે. અખતરો ચાલે તો લાભ થાય નહીતર સૌ પોતપોતાને ઘેર તો છેજ.

માળાપો કે જેઓ બાલસાહિત્ય વસાવે છે અને પોતાનાં બાળકોની પ્રગતિમાં મદદ કરે છે તેઓ ફુનિયાના બાળકો ખાતર એ ધર્મ પણ સ્વીકારે કે સારાં સારાં પુસ્તકોની હમોશ તેઓ શિક્ષક સ કરતા રહે અને એ રીતે બાલસાહિત્ય વાચન વધે તેમાં મદદ આપે. ઘણીવાર ધનિક માળાપો સુધી બાળસાહિત્યનો અવાજ પહોંચતો નથી, ઘણી વાર જાહેરખખરોથી માણસો બહીએ છે. ઘણીવાર જાહેરખખરો સુધાં ન વાંચનારા માણસો હોય છે તેઓ બધાને બાળકો છે ને તેમને સુવાચનની જરૂર પણ છે. માટે દરેક માળાપ સારા બાલસાહિત્યનો ફેલાવો કરવાનો પ્રયત્ન કરે.

ગિલ્ડુભાઈ.

સસ્તા લવાજમની યોજનાની મુદત વધારી છે.

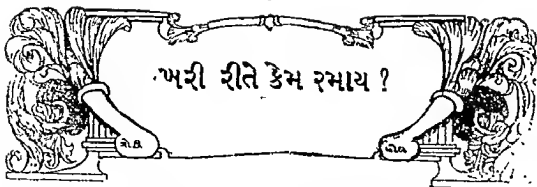
૩. ત્રણના વાર્ષિક લવાજમને હિસાબે એક સાથે ત્રણ વર્ષનાં ગ્રાહક યનારને ૩. નવમાં ત્રણ વર્ષ સુધી માસિક આપવાની યોજનાની મુદત દીવાળી સુધીની રાખી હતી. કેટલાકની માલુ માંગણીને પરિણામે એ મુદત

ઓગસ્ટ ૧૯૨૬ સુધી

વધારવામાં આવી છે. એ યોજનાના નિયમો નીચે પ્રમાણે:

- (૧) સપ્ટે. ૧૯૨૮ થી ઓગસ્ટ ૧૯૩૧ સુધીના ત્રણ વર્ષ માટે ૩. ૬ જરવા.
- (૨) સપ્ટે. ૧૯૨૮ થીજ ગ્રાહક યવાય; વર્ષની અઘવચથી નહિ યવાય.
- (૩) લવાજમની રકમ વ્યવસ્થાપકને મોકલવી; એજન્ટોને ત્યાં જરવી નહિ.

[સુધારેક: આ અંકમાં પાનાના નંબરો ઊપવામાં ભૂલ થઈ છે. પાન નં. ૫૬ પછી પાન નંબર ૫૫૭ ચાલુ થાય છે. એ ૫૫૭ થી ૫૭૨ સુધીનાં પાનાનાં નંબર સુધારી લેવા વિનવિ છે વ્ય. ગુ.]

ખરી રીતે કેમ રમાય ?

નાનપણમાં શેરી કે નિશાળમાં રમતો રમ્યા પછી તથા હાલમાં કેટલીક શાળાઓમાં રમાતી રમતો જોયા પછી મેં બાલમંદિરમાં રમાતી રમતો જોઈ. તેમાંથી મને જે જાણવાનું મળ્યું છે તે નીચે દર્શાવું છું.

નાનપણમાં શિક્ષક કહેતા કે જાવ રમત રમો. એટલે બધા એક સામટા દોરીએ, અને રમતની જગ્યાએ પહેંચતા પહેલાંજ પડી આખડી રકમરડી કરીએ.

૨. ત્યાં ગયા પછી પાર્ટી પાડવાની હોય તો “ એ મારામાં ” ને “ એ મારામાં આવે ” રમ કહી કહી ખૂબ ગરબડથી પાર્ટી પાડીએ.

૩. હારજીતની સરત હોય.

૪. રમત શરૂ થયા પછી બીજા પક્ષને હારવા કપટ ને છેતરપોંડી યાવ.

૫. એા હાર્યો, પકડ્યો. ના ના. તમે હુઆપ કરી, આમ કરો તો અમે નથી રમતા, વગેરે વગેરે શબ્દોથી બધા ખુબ ઘોંઘાટ કરી મૂકતા.

૬. રમતમાં સામા પક્ષને દુસ્મનજ જોતા અને તે છેલ્લે સુધી. ઘણા દિવસ સુધી પણ દુસ્મનાવટ ચાલતી.

૭. દારેલી દુકડીને જીતેલી દુકડીવાળા દાર્યો દાર્યો કહી ખુબ ખીજવે. દારેલી દુકડીથી સદન ન થાય તો સામે લડાલડી થાય. અને એ લડાલડીના કંકાસો ઘેર જાય ત્યાં માઆપને કહીને પણ વધારે થાય. જે ફરી માઆપો શિક્ષકોને ફરીવાર કરે કે ફરિયાદી છાત્રીએ મારી છાત્રીને ધક્કો માર્યો, દાર્યો

દાર્યો કહી ખીજવું, તો બા અમે કંઈ અહીં રમવા નથી મોકલતા. એ આંકડા જે સાસરે જતા સુંધીમાં શીખે તે સાર મોકલીએ છે. ધક્કા ખાવાનું મારી છાત્રીનું ગળુ નહિ. વગેરે વગેરે કહેતા.

૮ જે વર્ગની રમત રમાતી હોય તે વખતે બીજા વર્ગોમાં ઘોંઘાટને લીધે બીલકુલ કામ ચતું નહિ.

૯. રમતોમાં વેરવૃત્તિ, રૂપધર્મ વગેરેજ અવગુણો પોષાતા.

ઉપર લખેલ બાબતો ઉપરથી વાંચક જોઈ શકશે કે આવી રીતે રમતો રમ્યાથી અમે કંઈ જ ફાયદો મેળવી શક્યા નહિ હોઈએ. તેમ હાલની કેટલીક શાળાઓમાં રમાતો રમતો ઉપર પ્રમાણે જ રમાતી હોવાથી ત્યાંના બાળકોને પણ કંઈ લાભ થતો નથી. આવી રીતે રમતો રમાડવી તેના કરતા રમનું ન રમાડવી કે ન રમવા દેવી એમાંજ ઘણો ફાયદો છે. કેમકે આવી રીતે રમત રમવાથી ફાયદો તો થતોજ નથી પણ નુકસાન પાર વગરનું છે. આવા નુકસાનો આ બાળકોદ્ધારના જમાનામાં દવે નજ સદન કરવા જોઈએ. એમ મારૂ દૃઢ માનવું થાય છે.

ઉપર મેં મારો પોતાનો તથા હાલમાં કેટલીક બીજા જગ્યાએ રમાતી રમતોનો યથા-શક્તિ અનુભવ આપ્યો. દવે શ્રી દ. મ. બાલમંદિરના બાળકો રમે છે તેમાંથી થયેલ અનુભવ રજુ કરું છું.

૧. આચાર્ય 'રમત હવે રમવાની છે' એમ કેલ્લાં પછી તરતજ કેપ્ટન નીમવા માટે રમનાર પૈકી એક-એકના નામ બોલી તેના ઉપર મત લઇ વધુ મને કેપ્ટનની નીમણુંક કરી દે છે.

૨. રમતોમાં જે જે નિયમો હોય છે તેનાથી રમનાર પૈકી બધાને પ્રથમ માહિતગાર બનાવવામાં આવે છે.

૩. નવા રમનાર હોય અને જૂઠ્ઠા પડી જાય તો અણુસારાથી કે સીસોટીથી રમન ચંબાવી કેપ્ટન તેને જૂઠ્ઠા બતાવે છે.

૪. રમનાર પૈકી કેપ્ટન સિવાય કોઈએ કશું બોલવાનું નહિ. બોલવાની ખાસ જરૂર હોય તો કેપ્ટનની રજાથીજ બોલી શકાય.

૫. કેપ્ટનની રજા સિવાય બોલી જવાય તો માર થાય. એટલે તે રમતની બહાર. એટલે રમતમાંથી નીકળી જાય. આ નિયમ કેપ્ટનને પણ લાગુ પડે છે. એટલે કે ખાસ કામ સિવાય ટેવને લીધે નકામો જૂસ બરાડો પડાઈ જાય તો તે પણ જાતે રમત બહાર થાય. અને ત્યાંથી કેપ્ટન તરીકે જે કામ હોય તે કર્યો કરે.

૬. રમત પુરી થાય એટલે રમત પુરી થઈ એમ કહી, ફરી રમવું હોય તો રમે છે. જે પાર્ટી હોવા છતાં કે રમત હારજીતવાળી હોવા છતાં તમે દાર્યા કે અમે જીત્યા એમ કંઈ બાળકો બોલના નથી.

૭. રમતમાં પોતાથી ટેવને લીધે નકામું બોલાઈ જવાય તો કેટલાક બાળકો તો પોતાની મેજેજ રમતમાંથી નીકળી જાય છે. કેટલાક કેપ્ટનનો ઇસારો કે અણુસારો મળે કે તરત બહાર જાય છે. ત્યાં દલીલ કે ખોટા લાજવાપણું બાળકોને થયું હોય એમ જોયું નથી.

૮ રમત રમતાં રમતાં આમ જૂઠ્ઠાથી બોલાઈ જતાં જતાં જેટલા માર થતા જાય તે બહાર જાય. બાકીના રમ્યા કરે. છેક એછા થઈ જાય. કે બધા માર થઈ જાય તો કેપ્ટનની રજાથી ફરી બધાની રમત શરૂ થાય છે.

૯ રમત રમ્યા પછી ફાંફતા ફાંફતા આનંદ દર્શાવ કરતા ગિલુભાઈની ઘેર જવાની રજા સેવા અને નમસ્કાર કરવા આવે છે.

૧૦ એકવાર રમતમાં કેપ્ટન માર થયો. મેં પૂછ્યું, તમે પણ માર ? તે કહે હાસતો ! નિયમ તે નિયમ. મારી ટેવ જતીજ નથી. એટલે તે કાઢવી જોઈએને ? આટલી ઉમ્મરે ટેવ, અને તે આવી ખરાબ હોવાથી કાઢવાના પ્રયત્નો મેં કોઈપણ શાળાના બાળકોમાં નથી જોયા. ઉપરના નિયમો અને તેમાંથી બાળકોને રમતોથી યતો શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક ફાયદાનો જે શુભ હેતુ હોવા જોઈએ તે સચવાનો જોઈ મારું હૃદય આનંદથી ઉભરાયું.

ત્રેમીબેન મં. પટેલ.

જોરાકે કેમ પકાવવો.

સુખ્ત તાપથી પદાર્થમાંથી બિંદુમિત્ત સ
તંત્ર ઓગળી—અળી ચાલુ' ન્નય છે માટે:

૧. આપણા રસોડામાં પગપેસારો કરી ચૂંદલા પ્રાયમસ કરતાં લાકડાના ચૂલા અથવા એવાજ ધીમે તાપ આપનાર ચૂલા ઉપર અન્ન તૈયાર કરવું.

૨. કોલસાની સગડીઓ પણ આગે વપરાય છે તે એક રીતે તો સખ્ત તાપ આપનારીજ છે.

૩. આજના પ્રચલિત તાપમા ઊણાં લાકડાંનો તાપ જ ધીમે છે. તેનાથી ધારીએ તેટલો ધીમે તાપ મેળવી શકીએ છીએ.

૪. આજના મડબડીયા અતે ઉતાવળીયા કામધંધાને લીધે સ્ત્રીઓને પંચુ ઝડપ દબને ખૂબ તાપ કરીને અર્ધાં કપ્તાકમાં રસોઈ કરી નાખવાની ટેવ પડતી જાય છે, તે અત્યંત નુકસાનકારક છે. ભાત, દાળ, શાક, રોટલી, દૂધ વગેરે બહુજ ધીમે તાપે અને પૂરતો વખત લઇને રંધાવાં જોઈએ.

૫. નવા ચૂલાઓની શોધ ન થાય ત્યાં સુધી લાકડાં બાળવાના ચૂલાજ આજની ધરીએ અધી રીતે સગવડમય છે. માત્ર રસોડામાં ધુમાડીયું, પવનને જવાની ચોગ્ય દિશા, અને સારી જાતનું બળતણ વપરાવું જોઈએ. કારણકે ચૂલામાં જૂદી જૂદી ડિઝીની ઉષ્ણતા મેળવવાની ચોજના છે. એલે ચૂલે તદ્દન નહિ જેવી ઉષ્ણતા પણ રાખી શકાય ને ભાત કે શાક ચડે તેટલે સુધી તેને વધારી શકાય. તે સિવાય ચૂલામાંથી દેવતા ખેંચીને કે પાસેની સગડીમાં મૂકીને ખમે તેટલી ડિઝીની ઉષ્ણતા

મેળવી શકીએ તે છતાં મૂળ ચૂલાને જરાએ વાંધો આવતો નથી. તેમજ મૂળ ચૂલામાં જે પ્રાયમસ જેટલો સખ્ત તાપ પણ જોઈતો હોય તો તે રાખી શકાય ને ધીમે પણ રાખી શકાય. પ્રાયમસ બહુ ધીમે પાડીએ તો બગડી જાય છે ને એકજ જગ્યાએ તાપ લાગતો હોવાથી ચૂલાના ધીમા તાપને તોલે તેનો તાપ આવતો નથી. સગડી સળગતાં વાર લાગે છે, સળગ્યા પછી થોડો વખત બહુજ સખ્ત હોય છે ને પછી મંદ પડવા લાગે છે તે ફરી ફરીથી 'કોલસા નાખીને તેજ કરવી' પડે છે. લાકડાં ખેંચી લેવાં કે અંદર ગોઠવી દેવા જેટલી આ સાદી ક્રિયા નથી. ચડતી વસ્તુ નીચે ઉતારીને કોલસા નાખવા પડે ને કોલસા સળગે ત્યાં સુધી રાદ જોવી પડે. ને સળગે ત્યારે એટલા સખ્ત થાય કે વસ્તુને મંદ તાપે ચડવા દેતા નથી.

ચૂલામાં ધુમાડો ન થાય એવી ગોઠવણ કરવાની જરૂર છે ને તે દિશામાં શોધખોળ થવી જોઈએ. આપણી સાયન્સ વગેરે બજેટી સ્ત્રીઓ આ કામ ઉપાડી લે તો કેવું સારું ? બીજું ચૂલા કે સગડીનો તાપ આજીવનમાં ધણે નકામો જાય છે તેનો ઉપયોગ કરી લેવા બાબતમાં પણ શોધખોળ કરવી જોઈએ.

(૨) રંધવાના અનેક પ્રકારો છે.

૧. વરાળ ઉપર બાફવું, જેમ કે ટોકળાં બફાય છે.

૨. પાણીમાં ચડાવવું, જેમ ભાત રંધાય છે.

૩. વાસણમાં શેકવું, જેમ ધાણી ચણી શેકાય, રોટલી શેકાય છે.

૪. ભાંડામાં શેકવું, જેમકે ચપાતી, રોટલા, રોંગણાં, સફરીયાં, ખરેટાં વગેરે શેકાય છે.

૫. તેલમાં ચડાવવું—આખા રોંગણાં મરચાં, બીંડાં વગેરે ઘણા શાકભાજીઓ.

૬. તેલ ધીમાં તળવું ભજ્યાં, પૂરી વગેરે. બિઠ્ઠમિ-સ રહે તે માટે ધીમો તાપ જોઈએ. તે દષ્ટિએ પહેલો સૌથી ઉત્તમ પ્રકાર ને છેલ્લો સૌથી ખરાબ ને એ ક્રમમાંજ બીજીની કિંમત સમજવી.

(૩) એમાંથી એમ પણ ફલિત થાય કે રાંધવામાં ત્રાંખાપીતળ કે લોઢાના વાસણો વાપરીએ તેનાં કરતાં માટીનાં વાસણુ સારાં કેમકે તે ધીમો તાપ આપી શકે છે. ન્યારે ધાતુ ઝટ સખ્ત ગરમ થાય છે. લોઢી કરતાં માટીની તાવડી રોટલી રોટલા માટે સારી છે,

(૪) કઠોળ વગેરેની છાલ ઉતારીને દાળ કરીને ખાવાં કરતાં આખા પકાણીને કાચા અથવા ખાસીને ચાવીને ખાઈએ એ વધારે સારું. ચણા, વટાણા, ચોળા વગેરે ભટ્ટીના રોકેલાં ચણેલાં લેવા કરતાં પકાણીને ઘેર ફીકરામાં ધીમે તાપે જરા નરમ રહે તેમ રોકેલાં ખાળકો માટે વધારે સારા. તે થોડા નરમ રહે તેથી ખાળકો ખરાબર ચાવી પણ શકે છે.

(૫) સીઝનમા બહારગામ ફોા બહુજ સસ્તા હોય છે. જેમકે ભાવનગરમાં જમરૂખ, દાડમ, લીંબુ લુનાગઢ વગેરેમાં સીતાફળ. વસંધ વગેરે તરફ કેળાં. નાસિક વગેરે તરફ દ્રાક્ષ, પૂનામાં અંજીર, વરાડ નાગપુર તરફ સંત્રા. ઘણી જગ્યાએ રમેટાં, ને લગલગ બધા ગામડામાં મૂળા, ગાજરા ચીંતડાં વગેરે. ગામડાનાં ખોર, ગુંદાં, પીલુ વગેરે. પણ એનો લાભ બીજી સીઝનમાં મળતો નથી. બહારગામથી ફોા મંગાવવા સામાન્ય અને ગરીબ કુટુંબોને પાસવેજ નહિ. માટે સુકવણી, મુરખાઓ અને

શરબતો ખૂબ કરવાં જોઈએ જેથી સસ્તું ને પુષ્કળ હોય ત્યારે ફોા ખરીદીને આખા વરસ માટે તેનો ઉપયોગ થાય.

આપણે સામાન્યતઃ એક ફરીનો ઉપયોગ એમાં કરીએ છીએ પણ બીજા ફોાનો પણ ઉપયોગ શોધી કાઢીએ.

જેમ કે મુરખાઓ—ટમેટાં, જમરૂખ, ગાજર, સંત્રા, સફરચંદ, કરંદા, આલુ, બદામ વગેરે ઘણા ફોાનો થઈ શકે ને વરસ વરસ ટકી શકે છે. બધાં ફોાનો કરી જોવો જોઈએ.

૨. દ્રાક્ષ, દાડમ, સંત્રા, લીંબુ, વગેરે રસાળ ફોાનો શરબતો બનાવીએ.

૩. સૂકવેલાં ફોા પણ સૂકા મેવાના રૂપમાં ઘણાં મળે છે, પણ ઘેર બનાવવા સીખીએ તો સસ્તાં પડે. બીજાં દ્રાક્ષ, અંજીર આલુબદામ વગેરે પ્રચલિત સૂકા મેવા છે. પણ સૂકાં કેળાં, ફણસ પોળા, આંખા પોળા, વગેરે ઘણા સૂકા મેવા ઘેર બની શકે છે. ને તેનો તે પ્રદેશમાં તો ઉપયોગ થાય જ ને વધારે પ્રમાણમાં બનાવાય તો બીજા પ્રદેશોને પણ તેનો લાભ મળી શકે.

૪. કોહળા પાક થાય છે તે રીતે કાકડી, રતાણુ, કોહળું, ગાજર, કાચા ચીંતડા વગેરેનો પાક કરીને પણ તે ટકાવી શકાય. આજે છૂટી છૂટી આં વસ્તુઓ તે સીમંતાધના ગોખ તરીકે વપરાય છે. પ્રમાણમાં તે મોંઘી પણ બને છે. ખરી રીતે તેને બાળકના જરૂરી ખોરાક તરીકે સમજવી જોઈએ. બાળકોના ખોરાકમાં ફોાને યોગ્ય સ્થાન આપવા ખાતર સસ્તામા સસ્તી રીત તરીકે તેને સ્વીકારવી જોઈએ. એ દિશામાં સંસ્કૃત કેમ પડે તેના પ્રયોગોથી નક્કો કરી ગરીબમાં ગરીબના બાળકને તે પૂરી પડે એવી વ્યવસ્થા થવી જોઈએ.

તારાબેન,

આળકો માટે થોડીએક વાનીઓ.

પાકા ટમેટાં:

કચુંબર:

૧ પાકા ટમેટાં ઝીણું સુધારી તેમાં થોડી ખાંડ, થોડું મીઠું નાખવું અને જરા લોણુનો રસ નીચોવવો.

રાયવું.

૨ ઉકળતા પાણીમાં ટમેટાં મૂકી બે મિનિટ ઢાંકી દેવાં. પછી નીચે ઉતારી પાણીમાંથી કાઢી લેવાં. ઠરી જાય એટલે ચોળીને એક રસ ઠરી દેવા. પછી તેમાં થોડું દહીં, મીઠું ને ખાંડ નાખવાં. તદ્દન નાનાં, વરસ દોઢ વરસનાં આળકને પણ એ રસ લાવે છે. ઘણું આળકો તે ભાત સાથે ને રોટલી સાથે પણ ખાય છે.

મુખ અથવા ઓસામણ.

૩ ઉપર પ્રમાણે બ્રહ્મચૈત્રાં ટમેટાં એક સ્વચ્છ લુગડામાં મુકી લાયથી દાખી બધો રસ નીચોવી લેવો. આ રસમાં મીઠું, ખાંડ, થોડી કાચભીર નાખી, ઠીક પડે તો થોડા ઘીથી તેને વધારી દેવો. વધારમાં જીરું અને થોડી હિંગ નાખવી. મેટાંઓના સ્વાદ માટે મરચું, ઘાણુજીરું, ને મેથીનો વધાર હોષ શકે. પણ આળકો માટે મરચું મશાલો વર્જ્યજ ગણવાં. મેથીના વધારથી અંદર મેથીના કડવા દાણા આવે તે આળકો પસંદ કરતાં નથી ને તેથી સૂપજ પીવાનું છોડી દે છે. તેથી મેથીનો વધાર ન કરીએ તો ચાલે. આ સૂપ સરસ પુષ્ટિકારક અને લોહી શુદ્ધ કરનાર મનાય છે. મોટાઓ પણ તે પીએ તો મોટું નહિ.

મુરખ્ખો.

૪. ઉપર પ્રમાણે ટમેટા આરી નીચે કાઢી લેવા. પછી તેની જાલ ઉતારી બધાં છુટી નાખવા. તેમાં એક શેર ટમેટાં ને બેશેર ખાંડ એ પ્રમાણુમાં ખાંડ નાખી તેને ચૂના ઉપર ગાવવા તેવું પાણી બળા થોડી ચિકાસ ને

જડાઈ આવે ત્યાં સુધી ઉકાળવું. સાધારણ કદ ચાપ એટલે તેમાં એક શેર ટમેટાં દીઠ ચાર મોટા લીણુનો રસ નાખવો અને થોડું ઉકાળીને ઉતારી લેવો. મુરખ્ખો બહુ ચીકણો ન ચક જાય તેમજ કાચો ન રહી જાય તેની સંભાળ લેવી પડે. કાંચો રહે તો ટકે નહિ. બરાબર થએલો મુરખ્ખો ચોખ્ખા, બરણીમાં બરિને મોટું ખાંધીને રાખીએ તો વરસ વરસ ટકે છે. આ મુરખ્ખામાં થોડો આદુનો રસ પણ નખાય છે. ખાટા લોણુની જાલ નાખીએ તો તેની વાસ બહુ સારી આવે છે. રસ તીચોવ્યા પછી જાલ પાણીમાં ઉકાળી લેવી ને પછી તેની અંદરના પાતળા ધોળા પડા ચપ્પુથી ધસીને કાઢી નાખવા ને પછી કટકા કરવા. એટલે તેની કડવાશ નીકળી જાય છે ને વાસ રહે છે.

ચણાની દાળ:

કચુંબર:

૧ દાળ ગરમ પાણીમાં ચારેક કલાક પલાળવી. પછી તેને સાધારણ વાટી નાખવી. તેમાં લીલા નાળાએરનું ખમણ, ને મીઠું નાખવું. જરાક ખાંડ બભરાવવી ને ખાટા લીણુનો રસ નીચોવવો. ઠીક પડે તો થોડા તેલનો દીંગ રાઇનો વધાર તેના ઉપર રેડવો. લોણુને બદલે કાચી કેરીનું ખમણ પણ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે.

ચટણી:

૨. પલાળેલી ચણાની દાળ, મીઠું, કાચ-મીઠ, થોડું જીરું ને થોડી હોંગ બેગું કરીને વાટવી. તેના ઉપર જરા લોણુ નીચોવવું. ઝેરકેલા ચણા:

રાત્રે ગરમ પાણીમાં પાંચાળા રાખવા. સવારે પાણીમાંથી કાઢી તેને થોડું મીઠું ચોળીને રાખવું. પછી ધીમે તાપે લોહીમાં અથવા તવીમાં શેક્યા. તારાળેન.

નાંધ.

અલબત્ત આને ભણેલ વર્ગમાં બોલવાની એક
દેશન થઈ ગઈ છે કે આને
માત્ર બોલીએ શાળામાં આપાતું શિક્ષણ
છીએ: સંતોષકરક નથી. કોઈ

રાજકીય વાતાવરણમાંથી

ચૂસેલા વિચારો બોલશે કે આપણું શિક્ષણ શુદ્ધ-
મગિરીનું છે; કારકુનો બનાવનાર છે; પરાવ-
ર્ણી બનાવનાર છે; ઉદ્યોગ ધંધાને નાણુદ કર-
નાર છે; આણસુ ને ઇઝીચેયર ફિલસુફો પેદા
કરનાર છે વગેરે વગેરે. તમા શિક્ષણના વિચારો
સાંભળેલા કદાચ કહેશે કે આપણું શિક્ષણ સ્વાતં-
ત્ર્યને હાથેનાર છે; સર્વનિષ્ઠિતનું ખુલ્લું કરનાર છે;
લાગણીના શુદ્ધ આધારવાળું બનાવનાર છે વગેરે
વગેરે. આરોગ્યની દૃષ્ટિએ બોલનારા ડાક્ટર વગેરે
પાસેથી વિચારો સાંભળીને કેટલાંએક એમ પણ
બોલશે કે આજની શાળાઓ કાંઈ મરજીના સાગરો
છે; સ્વચ્છતા કે ખીજ આરોગ્યની કરી દેવા તેમાં
અપાતી નથી ઉત્તરી હાથેય છે; વગેરે. સામાજિક
ધાર્મિક નૈતિક અનેક દૃષ્ટિએ આજના શિક્ષણ ઉપર
વિચારકા દીઠ કરે છે; ને આપણે ભણેલો વર્ષ
તે સાંભળે છે; કાંઈક સમજે છે; ને પોતે પણ તે
ઉચ્ચારે છે. યોગ્ય દિવસ પછી ને ભણેલો વર્ષ પણ
એજ વાક્યો ઉચ્ચારવા લાગશે. પણ આ બધાનો
કેટલો અર્થ છે? માત્ર હવા આમથી તેમ ઉડાડવા
નેટલો જ, માત્ર અર્થ વગરના શબ્દો ઉચ્ચારવા
નેટલો જ.

કારણ કે આપણે જે બોલીએ છીએ તે સાચું
સાચ એમજ છે એમ આપણને લાગ્યું હોય તો
એ ને એજ સ્થિતિ વર્ષ પછી વર્ષ ચાલીજ રહી છે
તે એક મિનીટ પણ આપણે નવાથી લેત ખડ
કે? આને તો આપણે એક જ વાસના શાળાની
બનીએ બોલીએ છીએ ને તેજ વાસના આપણ
બાળકને તેજ શાળામાં દાખલ કરવાની વાત પણ

બોલીએ છીએ. તેજ શુદ્ધમગિરિનું શિક્ષણ આપણ
બાળકને લેવા માટે શાળામાં હોંશી હોંશી ને ખંતથી
મોકલીએ છીએ. તેજ સર્વનું શકિતના ખુલ્લું કર-
નારી શાળાને આપણું બાળકનોયે જોગ વિના સં-
કોચે ચડાવીએ છીએ. તેજ ક્ષયના ઉછેરસાનોમા
આપણા મોંઘા મૂલાં બાળકને; બિનદિશિત બેસાડી-
એ છીએ. તેજ ધર્મ નીતિ કે સામાજિક શિક્ષણનો
વિચાર સરજોયે ન કરનારી શાળામાં આપણ
બાળકનું જીવન ધડાવવા મોકલીએ છીએ.

કારણ કે આપણે માત્ર બોલીએ છીએ.

પણ બાળપ્રેમીએ બાળકોના મિત્ર થવા, બાળ-
કને હેતુથી બેટવા, તેને પ્રેમ
બાળકોની મૈત્રી કરવા ચાહે છે; અને તે માટે
પ્રયત્ન કરે છે. બાળકોને
લેઈને ઉપાડી લેવાં, તેમને છાંતીએ ચાંપવાં, કે બચી
ભરવી એ મિત્ર થવાની રીત અસહ્ય અને જંગલી
તો છેજ. ઉપરાંત તેથી બાળકો આપણાં મિત્ર
બની શકતાં નથી. બાળકને આવો બલાત્કાર ગમતો
નથી; તેમને આપણે અત્યાચાર અસહ્ય લાગે છે;
તેમાં તેમને માનહાનિ લાગે છે. અને અંત લાગે
એ ચોગ્ય જ છે. બાળકને કહીએ કે હું તારો મિત્ર
હું, હું તારામાં રસ લઉં છું, હું તારું કલ્યાણ
ઇચ્છું છું, તો તે પણ નકામું છે.

બાળકની પ્રવૃત્તિઆમા આપણે સહકાર કરીએ,
તેનાં સર્વનંગી આપણે કદર કરીએ, તેની મુશ્કે-
લીને વખતે આપણે તેને મદદ કરી યદ્યપે તેના
વિકાસનો માર્ગ ઉપાડી દઈએ ત્યારે જ તે પોતાનું
જીવ બોલે છે. અને ત્યારે જ તે આપણો મિત્ર
બને છે.

નથી મિત્રને બેટી પડવાની બાબતમાં પણ
બાળક ઘણું જ સરકારી માત્રમ પડ્યું છે. અધ-
રવાને બેટી પડતું કે બચી લેવી તે સામાન્યતઃ

તેઓ પસંદ કરતાં નથી. બાળક પોતે તો ત્યારે જ આપણને બેસી પડે છે અથવા આપણી પાસે આવીને બેઠા હરવા મળે છે કે ત્યારે તેનું મન આપણી સાથે મળી નય છે; ત્યારે તે, આપણે મિત્ર બનેલું હોય છે. તેના લાભણીના અવિર્ભાવ એટલા બધા સુચિત્તર્યા અને સંસ્કારી હોય છે. તેને આપણે સન્નિહાણે કદી પણ ધક્કો ન મારવો જોઈએ.

આપણે મોટાંઓ બાળકોના મિત્રો થવા માટે બાળકોના ખરા સમજનારા, તેના ખરા મદદગાર, ખરા પ્રાણપાષક થઈ પડવો. બાળકોના મિત્રો થઈ અત્યંત મહત્વનું અને બાબવાળું છે. તેની મૈત્રી, તેની બચી અત્યંત આનંદદાયક છે. પરંતુ તે માટેય તપશ્ચર્યાની જરૂર છે.

જેમણે આપણા બાળકની મૈત્રી સંપાદન કરી છે તેમને આપણે પણ આ-બાળકોનાં મિત્રો વગર આપીએ. પછી બધે બાળકના મોટા મિત્રો હોય કે તેના બાળમિત્રો હોય. આપણા ઘરમાં જેમ આપણા બાળકનું માનનીય અને કાયદેસર સ્થાન છે તેમજ તેમના મિત્રોનું પણ સ્થાન હોવું જ જોઈએ. આપણે જેમ આપણા બાળકને સન્માનીએ તેમજ તેમના મિત્રોને પણ સન્માનીએ. આપણે જેમ આપણા બાળકમાં રસ લઈએ છીએ તેમજ તેમનાં મિત્રોમાં પણ રસ લઈએ. આપણે જેમ આપણા બાળકના હિત માટે સાવચેત રહીએ છીએ તેમજ બાળકના મિત્રોના હિત માટે પણ રહીએ.

બાળકોનાં મિત્રોને બેસવા કહવા માટે, ચોખ્ખા આપીએ. તેમના ખાવા પીવાની આપણે સંભાળ લઈએ. અને તેમની પ્રવૃત્તિઓને ચોખ્ખા અવકાશ આપીએ. એકંદરે આપણા બાળકને સ્નેહ કેળવવાની, મૈત્રી સાધવાની પૂર્ણ તક આપીએ.

આપણે આપણા સામાન્ય વ્યવહારમાં તેને સ્થાન ન હેખાવું નથી. બાળક પોતાના મિત્રને અમવા કે રમવા આમંત્રણ આપે એ વાત આપણા કાન નથી ને તેથી અસહ્ય લાગે છે. આપણું બાળક બાળ લાગે ઘરમાં જે અવ્યવસ્થા કરે છે તે આપણે તેના તરફના પ્રેમથી સહન કરીએ છીએ પણ બાળકના મિત્રોના આવવાથી થતી અવ્યવસ્થા આપણને અસહ્ય હોય છે. આપણા બાળકની ગડબડ

ચોંઘાટ આપણને પ્રિય લાગે છે. કાંઈ નહિ તો સહ્ય તો હોય જ છે. પણ બાળકના મિત્રના આવવાથી થતો ચોંઘાટ અસહ્ય થઈ પડે છે.

અર્થાત એનો અર્થ જેમ નથી કે આપણે બાળકોને અને બાળકોના મિત્રોને અવકાશ આપતા આપતા પોતાને માટે ઘરમાં ઇવવાનું સ્થાન જ બોધ બેસીએ. બાળકો અને તેમનાં મિત્રો પોતાના ચોખ્ખા સ્થાને જ રહે, મોટાંઓ પ્રત્યે ને મોટાંની પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે માન રાખીને જ વર્તે. તેમજ ગડબડ ચોંઘાટ એ જ બાળકોનાં ઇવનને આનંદ છે, ને અવસ્થિતતા એટલે કચરામણ છે એવું નથી.

આપણે આપણા બાળકને ‘અવસ્થા ને માંતિના નિયમો આપીએ તે તેમના મિત્રોને પણ આપીએ.

કહેવાની મતલબ એટલી જ કે બાળકના મિત્રોનું સ્થાન પણ સ્વીકારીએ. તેમના આવવાથી જે કાંઈ થોડી થળી અગવડો ઉભી થાય અથવા થોડું થયું જે ઘસાડું પડે તે માટે આપણે આનંદથી ને હોંશિયરી તૈયાર થઈએ.

મારા પાંડોસમાં એક બાળક હતું. તેની બાને મેં કહ્યું કે એ હાડમના દાણા કરી બતાવવું આખા ગળા નય છે તે સાવવાનું ને થુંકવાનું શીખડાવો ને તે કહે “આ તો નાનું બાળક છે. આટલામાં તેને ક્યાંથી આવડે ?”

એક દિવસે મારી પાસે તે બાળક આવ્યું હતું ત્યારે તેને મેં હાડમના દાણા આપ્યા. એક એક દાણા દું મોઢામાં નાખું. ચથળીને દાણા બહાર કાઢું ને તેને બતાવું. બાળક હોડા જે વરસનું હતું. પહેલાં પહેલાં તેણે એમને એમ દાણા બહાર થુંક્યા. પણ થોડીજ વારમાં તે તેને રસ ગળીને બી થુંકવા શીખી ગયું.

આમજ એકવાર બીજા પાળક પરત્વે બન્યું હતું. મેં બાળકના બાને કહ્યું કે “તેને કાગળા કરતાં શીખડાવો ને.” માતાને લાગ્યું કે આટલા નાના બાળકને તે ન આવડે. તે કહે, “હજી તો તેની મોટી એનનેય કાગળા કરતાં આવડતા નથી તો આને ક્યાંથી ન આવડે.”

મેં બાળકના હેખતાં પાણી મોઢામાં લઈ કુર કરી થુંકી નાખવાનું શરૂ કર્યું. બાળકને તેમાં મજ પડી. તે પાણી લઈ તેમ કરવા લાગ્યું. પ્રથમ

પ્રથમ પાણીનો જાગવર કોળોમાં થતો નહિ. મોઢાં માંથી) જેમ તેમ બહાર આવે ને અધું જેટમાં બચે. પણ એની સામે રોજ એક બે વાર હું એમ ક્યાં કરું. મોઢાંના દિવસમાં બાળક સરસ મોઢું સાફ થાય તેમ કોળા કરતા શીખ્યું. ત્યાંરે તેનાથી બે વરસે મોટી બેનને હજી તેમ કરતા આવડતું ન હતું.

સમધારણ બાળકને આવી આવી મોઢાની, હાંથની પગની વગેરે ક્રિયાઓ આપણે દોઢ બે વરસે કરી બતાવીએ ને વારંવાર બતાવીએ તો બાળક તે ક્રિયા શીખી લે છે. એટલું જ નહિ પણ તેમ શીખવામાં તેને મજ પડે છે.

મોટી ઉમરના બાળકની ઘણી અભ્યુષણ ક્રિયા આપણા શોભ વખતે બતાવવાના અભાવે જ અભ્યુષણ રહી નય છે. ને પછી આપણે તેને વડીએ કે સરખા કોળા કરે, સરખા ચાલ, સરખા બેસ તો કેમ ચાલે !

શોભ વખતે જ નાની નાની બધી ક્રિયાઓ આપણે કરી બતાવી તેને પાઠ આપવા નોંધએ.

બાળકને શું એટ આપવી એમ ધણીઓને પ્રશ્ન થતો હશે. મોટે ભાગે કોઈ

નાનો માણી ખાવાનું આપતાં હશે. કોઈ ધરેણાં કપડાં હતાં હશે. પણ તેને જ બગીચાનાં નાનાં નાનાં સાધનો આપે તો બાળકને ખુબ આનંદ થશે. ને જતે દહાડે તમે પણ તેના ઉત્સાહના આનંદથી હલકાઈ જશો.

નાનાં એવાં કોઠાળા પાવડા, નાનું એવું દાંત-રડું, નાની ડોલ ને જારી આપજો. બાળકને પોતાનો બાજ ક્યાં કરવો તેનું સ્પષ્ટ કરી દેજો. બાજ કેમ થાય તેની તેને કલ્પના ન હોય તો તેની સાથે કામ કરી તેને દિશા સૂચવો. પણ તો માત્ર તેમાંથી નીકળતાં મીઠાં ફોલો જ આજવાનું રહેશે. હા. બાળકની દાંતમી કે કેળ ઉપરથી તમને દાંતમો નહિ મળે. તેના પડં કે બાજના ઉપરથી તમને પોંક નહિ મળે. તેના ગુણણ કે રોશર ઉપરથી મધુર ફોલો નહિ મળે. પણ તેનાથીયે વધારે મધુર વધારે મીઠાં એવાં ફળ ફોલો મળશે.

એક, તો આવા કામથી બાળક વંદુરસ્તીમાં ખુબ મુશ્કેલી મારવ પડશે.

બીજું, પોતાના પ્રિય વ્યક્તિમાં મસ્ત રહી

બાળક પોતાની માનસિક શક્તિમાં પણ પછું તેનું થતું હોયશે.

ત્રીજું, બાળક આમજ એક અદ્ભુત દુનિયા ઉપરશે. ઉદરતના એક અદ્ભુત ચમત્કારનો તે સાક્ષી બનશે. નાના સરખા મુકાબ જોઈએ દાણા જમીનમાં નાખી દીધા. ને ચાર દિવસે બધું લીધું હમ ઘણ બચે. રોજને રોજ થયું ને થયું થતું બચે જતે દહાડે એના ઉપર કુલ બેસે, ફળ બેસે. બધું અદ્ભુત છે, સુંદર છે. બાળકને અપરિચિત આનંદ આપનારું છે.

બાળકને સોંપી દીધેલા જમીનના કટકામાં એ જમે તે વાવી જુએ. ઘરમાં નેટલા દાણા હોય, રાઈ મેથીથી માંડીને કઠોળ, પડં, બાજરો, બધું તે વાવી જુએ. કેમ હશે, તેના ઉપર કેવાં ફળ બેસે, કેવી રીતે કે ફૂંડીએ કે ફોલો બેસે બધું જુએ ને પછી બીજું વાવે. એના બાજને સામાન્ય બાજના તથ્યો લાગુ પાડવા નહિ. પણ તે બાળકની એક પ્રયોગ ભમિ માળી બાળકને ત્યાં પ્રયોગ કરવા ફર્યાં મૂકવાં. થોભ જમણ ત્યાં અથવા બાળક સલાહ માટે ત્યાં તેને સલાહ સૂચના આપવા ચૂકવું નહિ. બાળક પોતાના આનંદમાં જોડાવા નોતરે ત્યારે બાહિરા પ્રવૃત્તિ તરીકે તેને અવગણવી નહિ, કે વધારે મહત્વના કામમાં હોવાથી તેમાં જોડાવાનું ચૂકવું નહિ.

આ નાનો માળી જીવનનો કેટલોય અમૂલ્ય આનંદ હોતો હોયશે ને આપણું થે જીવન આનંદથી ભરી દેશે.

આપણે આજેના બંદાં બાળક ઉપર ડહવાળે છીએ, બાળકને અવગણવા પ્રાણીઓ પગાવે પીવડાવવામાં તેમને એના ડાડવા સુવચાવવામાં આપણે આપણા માનવાબને પિતૃભાવને અવગણ આપીએ છીએ. તેમના રક્ષણ જવાબદારી વેંદારવામાં જ જતને કૃતકૃત્ય માનીએ છીએ. આ બધી બાવના બાળકમાં પણ બીજ રૂપે હોય છે. અને તે તેને વિકસાવવા માગે છે. તે મોટે આપણે તેને જરૂર મદદ કરવી પડે.

ધણીએએ એમ બૂલથી માન્યું કે બાળકોને દોઝડી પોતીવાં રમવા દેને અને તેમની પરપરની રમતને હોળેને આ કાર્ય સધારો પણ એ બરાબર નથી. દોઝડી કે પરપરની રમત હોળેવાથી આપ

બાળકને સાચાને અસાચે તરંગથી છવી લેવાનો રસ્તો માત્ર આપીએ છીએ. તરંગમાં કલ્પેલા પંથ પકવાનોથી કોઈ દિવસ કોઈનું પેટ ભરાયું નથી. તેમજ તરંગમાં માની લીધેલાં દોષોમાં બાળકો ઉપર બહાવ ઠાલવીને બાળકો પ્રેમ કેળવી શકતાં નથી. બાળકોને તો બહાવ ઠાલવવા માટે સાચી છવની વસ્તુઓ આપીએ એજ નરેસું છે. એકાદ બિલાડું કે કુતું કે પેદું કે પોપટ કે કુકડીનાં પિલાં કે સસલાં વગેરે ધરમાં રાખવાથી બાળકને અપરંપાર લાભ થાય છે.

એક તો એમાં બાલક બહાવ કરે તેનો સાચે સાચ પ્રત્યુત્તર મળી શકે છે. તેથી તેનામાં ખરી સહાનુભૂતિને પ્રેમ જન્મે છે. બીજું બાળકથી કેવળ પોતાના તરંગ પ્રમાણે વર્તી શકાયું નથી. સામે છવતું પ્રાણી હોવાથી બાળકને સાચી વાસ્તવિક દુનિયામાં જ આવડું પડે છે. ત્રીજું, તેને સાચે સાચ અવશવવા પીવરાવવામાં, નદરાવવા ધોવરાવવામાં તેને ફોફડું પડે છે. તેથી તેનામાં કાલ્પનીક ક્રિયા કરીને, જાણ કામની અણધરતા રહેતી નથી. પણ સાચે સાચ જ બધું કરવાનો આનંદ પણ મળે છે; ને તે કામની સુધરતા પણ તેનામાં આવે છે.

ચોથું, બાળકનું કુદરતી રીતે પ્રાણીજીવન તરફ ધ્યાન એસાય છે. તેમની ખાસિયતો તે જીણી નજરે અવલોકે છે; ધ્યાનમાં રાખે છે. તેનું વૈજ્ઞાનિક અવલોકનશક્તિને આ રીતે મદદ મળે છે.

એકંદરે માણસાદથી માંડીને વૈજ્ઞાનિક સુધીના ઘણા લોકો તેમાંથી જન્મે છે. તેથી ન્યાં ન્યાં રાક્ષ્ય હોય ત્યાં ત્યા માળાપોએ બાળક માટે એકાદ પ્રાણી તો પાળવું જ અને બાળકને પોતાને તેની સારવાર કરવાની તક આપવી. તેના પરત્વેની સાચી જવાબદારી તેને લેવા દેવી. છતાં તે પ્રાણીમાં આખું કુટુંબ રસ લે એ તો નરેસું છેજ.

પોતાનાં બાળકોને ફરવા લઈ જવા માળાપો વિરલ છે; કારણ કે શ્રીમંત બાળકને ફરવા માળાપો એ કામ નોકર લઈ જશે? ચાકરને સોંપી દેતા દરો; ખરીબ માળાપો નોકર ચાકરને અસાચે ફરવા જવાનું બંધ રાખત દરો. છતાં મુંબઈ જેવા શહેરોમાં (વસ્તીના પ્રમાણમાં કાંઈ

નહિં તોપણ) ઘણાં ઘોડા બાળકોને લઈને ફરવા નીકળતાં જોઈશું. પણ એ લોકો મોટા બાળકો બાળકોની દૃષ્ટિએ ફરવા નીકળેલા હોતા નથી. બાળકોને સાચે લઈને નીકળેલા હોય છે. બાળકો મોટાંઓ સાથે જાય છે ત્યારે મોટાંઓ ગાડી કે કાર અમુક જગ્યાએ ઉઠી રાખે છે. પછી બાળકો જતા તરફ આમ તેમ ફરે છે. અથવા ગાડીમાં તેઓ બેસી જ રહે છે; અથવા માળાપોની સાથે સાથે ફરે છે.

આ બંધનના ફરવા દરમ્યાન બાળકોને ફેરીમાં ખુબખુબા રમવા મળ્યું છે, કે દરિયામાં પગ પલાળવા મળ્યા છે કે એવી જગ્યાઓની રમત ગમત તેમને મળી છે એવું કવચિત્ત જ બને છે, મોટા બાળકો બાળકને ફિમ્તી કપડાં પહેરાવીને લઈ જવામાં આવે છે ને બાળકને કપડાં ન બગટે તેવી રીતે ફરવાનું હોય છે.

પણ ધારો કે શાંતે માળાપો બાળકને સજી કારવીને બંદ રહેડ ઉપર કે બગીચામાં કે ચોપાડી કુલાળા ઉપર ફેરીમાં લઈ જાય છે અને બાળકને ત્યાં પુષ્કળ રમવા દે છે. તોપણ મુંબઈ જેવા મોટા શહેરોમાં બાળક માટે તેટલું જ ફરવાનું નથી.

બાળકને મહિનામાં એકાદવાર શાકમાર્કેટો લેવા લઈ જાય છે : તો તેને ત્યાં કેટલાંય વિધવિધ શાકો ઉત્તમ રીતે ગોઠવેલાં લેવા મળે. બાળક પુછે તો શાકગાળનાં નામો આપે. બાળકને નવું જણાવું શાક વેચાવું લઈને ધરે તેના સ્વાદથી તેને વાકેફ કરે.

કોઈવાર ફળ માર્કેટમાં લઈ જાય છે. ફળ માર્કેટ ફળોના અનેક રંગોથી શોભતું હોય છે અને વાસથી મદેશી રહેલું હોય છે. મોટા શહેરોમાં આવા માર્કેટો બાળકોનાં મનદસ્તાનોનું કામ સારી રહે.

કોઈવાર બંદર ઉપર લઈ જાય કેટલી બંધનનાં વહાણો ત્યાં પડેલાં હોય છે; માળ કેમ કદાચ છે તે બતાવી શકાય. વળી વિલાયતની સ્ટીમર કેવી હોય તે બતાવવી શક્ય હોય તો દરિયામાં થોડે દૂર ફરવા પણ લઈ જાય શકે.

કોઈવાર બંધનના બંદે બંદે રસ્તે નીકળીને બંધરમાં કેટલી વસ્તુની દુકાનો હોય; કેટલા પ્રકારના દુકાનદારો હોય; ને કેટલા વિધવિધ પ્રકારના ખરીદવાવાળા હોય તે બતાવના ને જ્ઞાતા જઈ શકે. તે વખતે કાંઈ પણ ખરીદવાનો વિચાર ન રાખતો

ને બાળકને પણ તે વાત ચોક્કસ કહી દેવી. કારણ કે 'આ લઘુએ ને આ લઘુએ' એવી વૃત્તિ આવે કે શુદ્ધ જોવાની વૃત્તિ આવી જાય છે. ને તદ્વચ્ચ નેનારે ઠેરીકેની ગમત પણ આવી જાય છે.

કોઈવારે જ્યાં જ્યાં કારખાનાં જોવા લઘુ જાય છે. કોઈવારે મિલ્સ; કોઈવારે બેકરી કોઈવારે કોઈ પુલનાં કે એવાંજ મોટાં મોટાં બાંધકામનાં કામો ચાલતાં હોય તે બતાવવા લઘુ જાય છે ને બાળકમાં વૈજ્ઞાનિક તેમજ એન્જિનિયરીંગ રસ જાગીએ. તો કોઈવારે મોટી હાથગેરીનાં બતાવીએ.

કોઈવારે હાથે માલીમ વગેરે બાળકમાં જઈ શાકમાણની કે ફળપુદોની વાડીઓ હોય તે બતાવવા લઘુ જાય છે.

મુખ્યુલિમ કે બિલ્કટોરીયા ગાર્ડન્સને તો સંભારી દેવાની બહુ જરૂર જણાતી જનથી છતાં બહુ થોડાં માળાષો આવાં સંબંધસ્થાનેનો બાળકો માટે ઉપયોગ કરતાં દેખાય છે.

જે આપણે અઠવારિયામાં એક દિવસ પણ બાળકો માટે કાઢી રાખીએ ને તે દિવસે જતેજ બાળકો સાથે વાતચીત કરતાં કરતાં તેમને આણું આણું જોવા લઘુ જાય છે તો તેમને ઘણી જોવાની દૃષ્ટિ મળશે. જીવનનો થોટાક વિશાલ ખ્યાલ આવશે, તેમની વૈજ્ઞાનિક તેમજ જ્ઞાન મેળવવાની બુદ્ધિ ઘણી સતેજ થશે. ને આપણી ને તેમની વચ્ચેનો અંતરનો સંબંધ વધારે ગાઢ ને વધારે નિકટ થશે જશે. ફરવા જવું ત્યારે જેમ ખરીદવા ન જવું તેમજ મિત્રો કે સગાં સંબંધીઓને મળવા માટે જવું ન નીકળવું. ફરવા જવું ત્યારે તો ફરવા જવું.

બાળકને બેઠ આપવાના જ્યાં જ્યાં પ્રસંગો આપણા જીવનમાં આપણે ભેટ દોણ આપે ? ચોખ્યા છે. તે પ્રસંગો આપણે તપાસવા ધટે છે. અને યોગ્ય લાગણીનાં યોગ્ય આચરણ તરીકે આવતી બેઠાજ આપણે બાળકને આપવાનો તેમજ ખીલને આપવા દેવાનો રિવાજ રાખીએ. તેમાં કેટલાએક પ્રસંગો અથવા રિવાજો બાળક માટે કેવળ નિષિદ્ધ ગણવા.

ઉપરિ અમલદારને રાજ રાખવા સાક હાથ નીચેનો નોકર વર્ગ બાળકો માટે બેઠ લાવે તે અસ્વીકાર્ય ગણવી. લાગવમથી ચોતાનો માલ વધારે

અથવા અથવા ચોતાને વધારે કામ મળે એ વિચારથી અમલદારને ત્યાં વેપારીઓ, મિત્રીઓ વગેરે બાળકને બેઠો મોકલે છે તે પણ અસ્વીકાર્ય હોય.

કેમને ત્યાં મેમાન તરીકે વધારે દિવસ રહેવું પડ્યું, તેવું બાળક પીધું, તે નક્કીના બદલામાં માણસો બાળકના હાથમાં દસ પાંચ રૂપિયા આપે કે કાંઈ મિઠાઈ એવો લાવી દે તે પણ નિષિદ્ધ. સમાસંબંધીઓ સામાજિક ફરજમાંથી છૂટવા ખાતર બાળકને કાંઈ આપે છે તે પણ નિષિદ્ધ. એવાજ ખીલ કોઈ પણ જગ્યા હેતુથી આપેલી બેઠો બાળકો નજર સ્વીકારે. ને આપણે પણ તે બાળકમાં ધોક્કસ ના પાડવાની હિંમત અને બુદ્ધિપણું રાખવું.

બાળકનાં મિત્ર કેવળ મિત્રતાને બાળકને અર્પણ કરે છે તે બાળક જરૂર સ્વીકારે. તેમજ આપણા મિત્રો સ્નેહભાવે આપણા બાળકને કાંઈક આપે તે બાળકો જરૂર સ્વીકારે.

સગાં સંબંધીઓ પ્રેમથી બાળકને જે કાંઈ આપે તે બાળક જરૂર સ્વીકારે.

બેઠમાં બેઠની વસ્તુની કિંમતનો પ્રશ્ન નથી. એ તે માણસને એ તે કોરણસર આપણા બાળકને કાંઈ આપી જવાનો અધિકાર ન જ હોય.

મિત્રીતાવ આ એક અધિકાર છે ને તે જણે મેળવ્યો હોય તેમને બેઠ દેવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય.

તાલિયન.

સ્મતમાંથી નામાજક શિક્ષણ !

હો કા'ના કુંવર હો કા'ના કુંવર

તમે કેટલા બાઈ કુંવારા હો રાજ

અચકો મચકો કારેલી.

અમે પાંચ બાઈ કુંવારા હો રાજ

અચકો મચકો કારેલી.

તમને કપી વહુ ગોરાં ગમશે હો રાજ

અચકો મચકો કારેલી.

અમને (હાકરીયું નામ) ગોરાં ગમશે હો રાજ

અચકો મચકો કારેલી.

એવી કાળીને મું કરશે હો રાજ

અચકો મચકો કારેલી.

એ કાળી કામજુતારી હો રાજ

અચકો મચકો કારેલી.

એને સુંડલો ધરણું જોશે હો રાજ

અચકો મચકો કારેલી.

એને સુંદરો ધરેણું આપ્યું હો રાજ
અથકો મચકો કરેલી.
વગેરે વગેરે

આ રમત-નોડકણમાં સમાજમાં અત્યારે પ્રગ-
ત્તી રૂઢિઓ પ્રતિબિંબ છે. બાળકો નાનાં હોય
તે વખતે જ માળાપો તેના માટે વહુ કે વર લાવ-
વાની ચેતરણમાં હોય. બાળકને કહેવામાં આવે છે
કે 'તારા માટે ફલાણી વહુ લાવ્યું?' આ કાળીને
તો મારા ફલાણા માટે ન લેવાય. 'આ વિચાર-
વાતાવરણમાંથી આ રમત જન્મી હોય એમ લાગે છે.

રમતના નિર્દોષ આનંદમાં આ સામાજિક કુર-
દિના પ્રતિબિંબને ક્યાં ગોઠવી મારીએ? બીજું
લગ્નનો મૂળ વિષયજ બાલ્યાવસ્થામાં રમતગમન કે
વિનાશના રૂપમાં આગળ ધરવા જેવો નથી. રમતનાં
જે ખર્ચાં તત્ત્વો છે તે આ રમત રમવાથી ફક્ત
થતાં નથી. અલગત, છોકરીઓ હોંશયી ને આનં-
દથી રમતી હશે ખરી; પણ તેથી કંઈ તે રમત
રમવા યોગ્ય હશે નથી. આમાં તો માત્ર અશિ-
ક્ષિત ધર્મમાં થતી વાતોનો પડથો જ છે.

વહુ 'કાળી' અને તેનોય વળી હાલર છોકરીનું
નામ ફક્ત ફક્તે હલ્લેજ, તેને આટલું જોઈએ, આવા
સંજોગોમાં રહેશે વગેરે સામાજિક કરીયાવરના
નિયમો સાથે ડટિના બંધનો પણ રમતમાં ગોઠવી
દીધેલા! સુંદર સામાજિક શિક્ષણ!

બાળકોને આવા વિષયોથી બચાવીજ લઈએ.
છોકરીઓને સામસામાં ગાલું ને જીવ વગેરે
જે પ્રિય તત્ત્વો છે તેને માટે આધુનિક લોકકવિ-
ઓએ બીજાં તંદુસ્ત રમત નોડકણ તૈયાર કરી
આપવાં જોઈએ.

પ્રણુલાલ જ. ધોળાપીઆ.

ઉઠેલ કરશે ?

[અમે ઇચ્છીએ છીએ કે વાચકો આ વાંચે,
વિચારે અને બીજા વાચકોના હાથાર્થે પોતાનો
હલ્લ અમારા તરફ મોકલે. યોગ્ય શાસ્ત્રીય હલ્લને
'શુભ્રંદરી' દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવશે. તંત્રી.]

કમલા મારી પાડોશજૂની દીકરી. દીકરીને
કેળવવાની બાબતમાં પાડોશજૂ મારી સાથે સંમત
છે. હમણું ચાર મહિનાથી જ એ મારી પડએ
રહેવા આવી છે.

કમલા ચાર વર્ષની છે, એક રીતે ચાલક ને
દીર્ઘ બહિની છે ને એક રીતે મંદ બહિની છે.

ધરનાં કામકાજે બીજા વ્યવહારીક બાબતોમાં તેને
જંમરના પ્રમાણમાં સારું સ્થિત છે. બીજા પૌષ્ટિક
બાબતોમાં તેનું બહુ ધ્યાન નથી પડતું.

કમલા અમારી પડએ રહેવા આવી ને પ્રેમ
હશે થયો. કમલા વગરપણે આવે, ન્યાય ત્યાં અડે,
અમે તે વસ્તુ હપાડે ને તેનો અમે તે હપથોગ કરે.
તામાં કુંચી, સ્વવનો સામાન, મારી દીકરીનાં રમ-
કડાં, પુસ્તકો, રંગીયા કણ જે સુરક્ષિત રહે નહિ
ના પાડીએ તો સમજે નહિ અથવા બૂઝી નય
અથવા ધ્યાનમાં રાખીને વિચારે વતે.

મને પ્રેમ થયો આને બીજાની જિંદગીને સન્મા-
નવાતું બાન નથી. માટે તે ખ્યાલ આપવો જોઈએ.

મેં પાડોશજૂને સલાહ આપી કે કમલાને
તમારી વસ્તુ લેવાની બાબતમાં નિયમો આપજો.
ને કમલાને પોતાની વસ્તુઓ રાખવા દેજો. તેની
વસ્તુઓ તેની રમતથીજ લેવાય વગેરે રાખજો એટલે
તે બીજાની વસ્તુઓ પ્રત્યે પણ યોગ્ય માન બજવશે.
મારે ત્યાં તો તેને રમ વગર આવવાની મેં
'ના' પાડી. બાદજૂમાંથી તે પૂછે કે "આણું?"
હું તેને મારા કામની વસ્તુને રમ વગર ન
અડવાની સારતે આવવા દઉં.

તેના ધરમાં પરિણામ કંઈક ઠીક દેખાણું. તેની
બાની વસ્તુ હલે તે વીંખી નાખતી નથી, પોતાના
કપડાં ને રમકડાં બરાબર ગોઠવે છે.

પણ મારા ઘર પ્રત્યે સમાધાનકારક પરિણામ
આવ્યું નથી. થોડા દિવસ તેણે સાવચેતી રાખી
એટલે રમ લેવાની પદ્ધતિ મેં દીઠી મૂકી. તે મને
ત્યારે આવે ને રમે. પણ હું પોત્તી થાઉં કે તે
વસ્તુને ગેરકપથોગ સાર કરે છે. હું સખ્ત થાઉં
કે સીધી ચાલે છે. આ એક મુશ્કેલી.

બીજા, અત્યારસુધી "આ મારું છે, અમારું છે
એને અડતા નહિ" વગેરે બાવા તેની પાસે ન
હતી. તે હલે તેને મળી અડ છે. તેની સાથેની
છોકરીઓને તે હમેશ ના પાડયા જ કરે છે. આ
અમારું પગપીયું છે, એને અડવાતું નહિ. આ
અમારું ચાંમલો છે, આ અમારું ઝાડ છે " વગેરે
અમે તેને અમારું કહીને બીજાને અડવાની ના
પાડવાનો તેને શોખ લાગ્યો છે.

આ બાબતમાં મારી ક્યાં બૂધ થઈ, તેમજ
હવે શું કરવાથી કમલા મારા તારાના જનજમાંથી
છૂટે ને બીજાનું વીંખી નાખતી મટે તે સવિસ્તર
જણાવશે. એક પહેલ.

દ્વિતીય મોન્ટેસોરી સંમેલન

પત્રિકા ૧.

આ સંમેલન આવતી વસંત ઋતુમાં લગભગ ફેબ્રુઆરી મહિનામાં શારદામંદિર તરફથી અમદાવાદમાં ભરવાનું નક્કી થયું છે.

સંમેલનની પ્રવૃત્તિનાં મુખ્ય ત્રણ અંગો બનશે. ૧ જ્ઞાનચર્યા વિભાગ, ૨ પ્રદર્શન વિભાગ અને ૩ રંજન વિભાગ.

જ્ઞાનચર્યા:—આસ તેયાર કરેલ મંડપમાં, સવાર અને સાંજના શાંત વખતે જુદા જુદા વિષયો પર બ્યાખ્યાનિત થશે, પ્રથમનો યશો, અભ્યાસ અને અનુભવની દૃષ્ટિવાળા નિબંધો વંચાશે, પ્રશ્નોત્તર યશો. આખા શુભરાતની બાળકેળવણીની પ્રવૃત્તિની સુરવધ રજુ થશે.

શુભરાત અને શુભરાત બહારના બાળકેળવણીમાં મોન્ટેસોરી પદ્ધતિમાં રસ લેતા અભ્યાસીઓ, શિક્ષકો, કેળવણીકારો આવશે. શુદ્ધ અને અમેરિકામાંથી મોન્ટેસોરીના હિપાસકોના સંદેશ અને નિબંધો આવશે. ખુદ મંડપ મોન્ટેસોરીનો નિબંધ અને હિંદને સંદેશ પણ આવશે.

સમાજમાં ચર્ચાતી અને કાંઈ અનુભવ કુતુહલ વૃત્તિથી ભેવાતી આ પદ્ધતિનાં તત્ત્વો પર પ્રકાશ પાડનારી આ ચર્ચા થશે.

પ્રદર્શન વિભાગ:—આ વિભાગની व्यवस्थाમાં ત્રણ દૃષ્ટિબિંદુ નજર આગળ રહેશે. ૧ પ્રવૃત્તિ દર્શન, ૨ બાંહેધર, ૩ સંઘર્ષસ્થાન. તેની રૂપરેખા ધણે ભાગે નીચે મુજબની હશે.

પ્રવૃત્તિ દર્શન:—૩ થી ૬ વર્ષનાં મોન્ટેસોરી બાલમંદિરના બાળકોએ કરેલું કામ ગોઠવવામાં આવશે. એટલા નાનાં નાનાં બાળકોનાં ચિત્રો, માટીકામના નમુના, શાશ્વતિક ક્રિયાઓના નમુના કે નકશા, વગેરે મૂકવામાં આવશે.

બાળકોના અભ્યાસ દર્શાવતી શિક્ષકની નોંધપોથીઓ, પ્રયોગોને અંગે કરેલા નકશાઓ, બાળકોનો ખોરાક, બાળકોનો પોષાક, બાળકોનું સંજીત, બાળકોનું વાચન, બાળકોનાં ઇદ્રિયશિક્ષણનાં સાધનો, બાળકોનું સંવર્ધન દર્શાવતા કાકા વગેરેમાંથી જેટલું જેટલું મળશે તેટલું ગણું મુકશે.

બાલગૃહ:—બાળકોને માટે એક સામાન્ય ઘરમાં કેવી व्यवस्था હોવી જોઈએ તે દર્શાવતું એક બાલગૃહ યોજવામાં આવશે.

બાળકોને ઓરડો, તેનું રાચ, તેનો પોષાક, તેનું સ્થવાનું, તેનું વાચવાનું, તેનું ખાવાનું, તેનાં શિક્ષણસાધનો એવું એવું બાળકોની જ દૃષ્ટિએ व्यवस्थિત ગોઠવણી દર્શાવતું આ બાલગૃહ હશે.

સામાન્ય ઘરની સગવડ દર્શાવતા આ બાલગૃહ સાથે એક ગરીબ ઘરમાં બાળકનું સ્થાન કેવું હોઈ શકે તેનો ય નમુનો બતાવવામાં આવશે.

સંઘર્ષસ્થાન:—બાળકોને કેવા પદાર્થો ગમે છે તે બતાવનારું આ સંઘર્ષસ્થાન કેળવણીની દૃષ્ટિએ ગોઠવાશે. તેમાં સારાં સારાં બાલોચિત ચિત્રો; પશુ પક્ષી, વગેરેના માટીના નમુનાઓ; જાત જાતનાં પીંઝાં, કોડીઓ, છીપો, રાંખડાઓ, વનસ્પતિના નમુનાઓ, જુની કાંરીગરીના નમુનાઓ વગેરે હશે.

રંજન વિભાગ:—આખા દિવસના પરિશ્રમથી થકેલા મહેમાનોને આરામ અને શાંતિને અર્થે રાતના રંજનાત્મક કાર્યક્રમ રહેશે. એક દિવસ બાળકો પોતાના રાસ, ગરબા, સંજીત, કસરતના પ્રયોગો અને સંવાદોથી અતિશિઓને સહારશે. એક દિવસ શિક્ષકવર્ગ તરફથી નાટક, અભિનય,

સંગીત, વગેરે રજુ થશે. એક દિવસ મોન્ટેસેરી બાલમંદિરની ચાલુ પ્રવૃત્તિ દર્શાવનારી શીલ્પ અને બીજી એવું દાર્શનિક પ્રોગ્રામ બતાવવામાં આવશે.

વાતાવરણ:—સંમેલનનું વાતાવરણ શહેરથી બહુ દૂર નહિ, છતાં શહેરની ધમાધમ અને ધાંધાટથી બચી શકાય એવી શાંત અને સુવ્યવસ્થિત જગ્યાએ જમાવવા વિચાર રાખ્યો છે.

જ્ઞાનચર્ચા માટે એક ખાસ મંડપજ હોય કરવામાં આવશે. પાસે જ બંગલામાં પ્રદર્શન ગોઠવાશે. વિનોદવાટિકા પણ એક જુદી વ્યવસ્થામાં છેતાં ત્યાંજ રહેશે. મહેમાનોના હોટલ અને એમને જમાવવાની સગવડ પણ આસપાસ નજીકમાંજ રહેશે અને આ રીતે સંમેલનનું વાતાવરણ એકસુરીયું કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવશે.

પ્રચાર કાર્ય:—શહેરમાં મોન્ટેસેરી પદ્ધતિ અને સંમેલનના કાર્યની દિશા સૂચવતા વ્યાખ્યાનો-નામણો પોળે પોળે ગોઠવવામાં આવશે, શિક્ષકોની અને માળાપોની સમારોહીય વ્યવસ્થા હપરાંન પત્રિકાઓ દ્વારા આપી જ માહિતી સ્થાનિક અને બહારનાઓને વખતો વખત આપી આખા યુગ્મજાતનું અને ખાસ કરીને અમદાવાદનું ધ્યાન એ દિવસો દરમિયાન બાળકોના વિચાર કરતું કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવશે.

કામની વહેંચણી પ્રમાણે દરેક પેદા સમિતિઓ પોતપોતાના કામે લાગી ગઈ છે.

સેવક

ભોગીલાલ ત્રિલુવનદાસ

રણછોડલાલ અમૃતલાલ

મંત્રીઓ

દિ. મે. સં. સમિતિ.

પ્રજાતના પહોરમાં પોતાના માથાના સોનકળને રીપાવવું એ દરેક સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે.

સરોજની હેર ઓઇલ

(૧૯૨૮)

શુભ અને સુમધમાં અનુપમ છે.

સરોજની
હેર ઓઇલ
વાપરવાથી
મગજને ઠંડક
આપે છે, વાળ
ખરી જતા અ-
ટકે છે, તેમજ
વાળ સુંદર ચ-
ળકતા રેશમ
જેવા અને લ-
મણાદાર બને છે
તથા માથાના
રોગો જેવાં કેઃ
ખાટો, યુજલી
માથાનું તપી
જવું વિગેરે
રોગો મટી જાય
છે. એકજ વ-
ખત વાપર-
વાર્ય બીજા બ-
લક તેહા વા-
પરવાનું ફીલ
રજોજ નહિ.
ફી. બા ૧
રૂ. ૧)
વી. પી. જીડ:

એ મ. ડી. વોરાની હાં.

૧ મીડલ અને ફાઈન પા બો. નં. ૨૦૦૩, ૫૧ સેસ રફીટ મુબઇ નં. ૨

સો. ખનુભાઈ દહર, સર લક્ષ્મણ શામલાસ, સો. જયશ્રી રાખજી, સો. શારદા મહેતા, ના. શાસ્ત્રી, રા. કરશનદાસ ગીતરીજી
સો. લેડી લક્ષ્મીબાઈ જયમોહનદાસ, લેડી તાતા, સો. તારા ખેન માણિકલાલ, રા. કે. છો. દેસાઈ, સો. દંસા મહેતા.

પ્રસ્તુતક ઉ. મુ.]

એપ્રિલ ૧૯૨૬.

[અંક ૨ બે.

યમુનાને ચારે

[સારાંશ : " રાત્રી, તારા હુંગરીઆ પર બોલે બીણા મોર, " એને મળતો રાત્રી]

હૃદય, તારાં કામલગારાં નયણે નાચે મોર !

નયણે નાચે મોર, એણે કીધાં કામલ ઝોર !

—૩ હા, નયણે—

મોરનાં નાચે ને દિલસાં રાચે રે;

યાચે રમ, ચન્દ્રશુ ચકોર, રે ચકોર, રે ચકોર;

—નયણે—

હૃદય, તારી કીકાદેરા બોલે બંસી મોર !

બોલે બંસી મોર, ડોલે ડેલડ આંકે પોર !

—૩ હા, બોલે—

મોરલી જાળે ને અંતરમાં આળે રે—

આળે શો મહુલો ધનધોર, રે ધનધોર, રે ધનધોર;

—બોલે—

ચમકે ચપળા આમમાં, રમકે બાલકનીર;

પલકે પળપળ ચોપણ, પ્રીતમ ચલે તીર !

જુમનાંને ઘાટે રે, ટવણું તુજ ગાટે રે;

વાટેથી વળગ્યો :

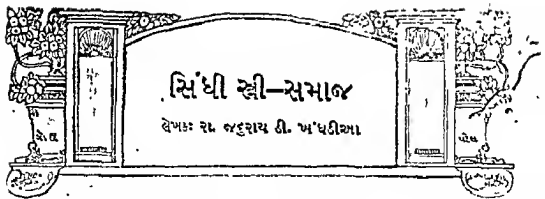
થાતો ના અળગો—

એ ચિત્તચોર, રે ચિત્તચોર. રે ચિત્તચોર,

કોરે કાળજકોર !

—હૃદય !

કેશવ દ. શેઠ.

સિંધી સ્ત્રી-સમાજ

લેખક: રત્ન જુહરાય ડી. ખંધડીયા

મુખ્યમાં ત્યાં ત્યાં હિંદુધર્મના મંદિરો આવેલા છે ત્યાં ત્યાં સફેદ સુરવાળ, ઉપર સફેદ લુગડું, પગમાં સપાટ અને નાકમાં વાળી સાથે સત્તર થઇને જતું એકાદું મુલતાની સ્ત્રીલુથ જોઇએ ત્યારે આપણે સાધારણ: માની લઇએ છીએ કે આ સિંધી-સ્ત્રી-સમાજ છે. તેનું એક અંગ છે, એક પ્રતિનિધિ છે તેની ના નથી પરંતુ તેમાં સમસ્ત સિંધનું પ્રતિનિધિત નથી.

સમસ્ત સિંધની સ્ત્રીસમાજ કેવી છે તેનો ખ્યાલ ગુજરાતી બહેનોને આપવા માટે હું આ તક લઉં છું.

એ ખ્યાલ મેળવવા મારવાડ જંકલનથી થરપાનકરનું રણુ વૌધીને પશ્ચિમનો સમુદ્ર કે કચ્છના મોનમીઆની બંદરથી બહુચિસ્તાનની નરહદ સુધી વર્ષો સુધી ભટકવા કરતા એકલાં કરંગી શહેરમાંજ એક ઉંડી નજર નાંખવી સધારે ઇચ્છવાત્વે છે. જેમ પશ્ચિમ, દક્ષિણ અને મધ્ય હિંદમાંના બધા સતાઓ મુખ્ય તરફ દોરે છે, તેમ સિંધની બધી સમાજ નદીઓ કરંગી-સાગરમાં આવી વિરમે છે. ઉત્તર દિંદ, ઇરાન અને અરબસ્તાનના બધા રસ્તાઓ દાઢ તો ત્યાં મેળા થાય છે. કરંગી એ મુખ્યત્વે આજનું દરીફ છે. ઉત્તર દિંદનું મુખ્ય છે. આવની કાઢનું દવાઈ રેશન છે. લંડન કરંગી સાથનો દવાઈ વ્યવહાર જોણે મીયાગામ-ડમોઈની રેલ્વે રોય તે પ્રમાણે નિયમિત જે તારીખે આ 'ગુણમુંદરી' માસિક પ્રગટ થાય છે તે તારીખે શરૂ થઈ ચૂક્યો દશે.

મુખ્ય જેવા પચરંગી એ કરંગી શહેરમાં બીલું જેવા જાણવાતું થણું છે, છતાં આ રથજે તો એ શહેરના સિંધી-સ્ત્રીસમાજ વિશે લખું તોજ ઉચિત લેખાશે.

કરંગી શહેરમાં વસ્તી ૨૧૬૮૮૩ ની છે. આખા હિંદુસ્તાનમાં તે વસ્તીના પ્રમાણમાં પાંચમે નંબરે આવે છે. ધૌસાંડના શહેર સાથે સરખાવતાં કરંગી ન્યુકેસલ-મોન-ટાઇનની જરાજરી કરે છે. પગાંઓ સાથે લેતાં કુલ વસ્તી ૫૪૨૦૬૫ ની ગણાય અને તેમાં આશરે ૨૦૭૦૦૦ સ્ત્રીઓ છે. આ સ્ત્રીઓમાંથી ૧૭૨૭૫ સ્ત્રીઓ નોકરી, ધંધા મજુરી વગેરે દ્વારા પોતેજ પોતાનો નિર્વાહ કરે છે ત્યાં જ બાકીની સ્ત્રીઓ પુરવાધીન છે.

કરંગી શહેરની બે લાખની વસ્તીમાંની એ સિંધી સ્ત્રીસમાજમાં હિંદુ સ્ત્રીઓ આશરે ૫૫૦૦૦, મુસ્લીમ આશરે ૪૫૦૦૦, પારસી ૫૦૦, ક્રીસ્ટીયન ૪૫૦૦, જૈન ૫૦૦, યાહુદી ૩૦૦. શીખ ૭૦૦ વગેરે છે.

આ પરથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે કરંગીનો સિંધી સ્ત્રીસમાજ તે ઉપલા ૧૧૫૦૦૦ સ્ત્રી વ્યક્તિનું જુથ છે. હિંદુ સ્ત્રી સમાજ-નીચે પ્રમાણેની કામેમાં વહેંચાયેલા છે:- ગુજરાતી:

- ૧) પારસી
- ૨) કચ્છી ભારીયા.
- ૩) કચ્છી અને કાઠિયાવાડી વાણીયા.
- ૪) કચ્છી અને કાઠિયાવાડી લોહાણા.
- ૫) કાઠિયાવાડી ધાણજી.
- ૬) કારીગર વર્ગ.
- ૭) મોજા મેમજી અને વહોરા.

સાધી:

- ૧) સિધી પંજાબી. ૨) પુષ્કરણુ આલણુ.
- ૩) સિધી સારસ્વત આલણુ ૪) સિધી વાણીયા.
- ૫) સાતા. ૬) નમરપુરી અને ચિકારપુરી.
- ૭) સિધી બ્રહ્મક્ષત્રિય. ૮) છાપડ પંચવર્ણ.
- ૯) ભાઈમંથ. ૧૦) દ્વાઈ અને હેદાઆદી આમીઝ. ૧૧) સરાઈ.

ઉપરના વર્ગિકણુ પરથી જણાશે કે સિધી હિંદુ શ્રીઅનાજ જુદી જુદી ૧૧ કોમોનો બનેલો છે.

— ઉપર ન્યૂંબ્યા પ્રમાણેનો પહેરવેશ પહેરનાર માત્ર નંબર ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, અને ૧૧ છે. સિધી પંજાબી શ્રીઓ પંડાણુદાદી સુરવાળ પહેરી બોદણું બોડે છે. પુષ્કરણુ અને સારસ્વત આલણુ લગભગ કચ્છી પહેરવેશ પહેરે છે. ૧૦ નંબરના આમિઝો બધાથી જુદા પડે છે. એક પારસી કન્યા કસો અને તેને ચઢી મોળને બાંહે એક છત્તર પહેરાવી શો એટલે તમને આખા આમિઝ કન્યા મળી આવશે. મુંબઈમાં પારસી કોમ કેળવણી, સતા, ધન વગેરેમાં જેટલી આગળ પડતી છે તેટલીજ સિધેમાં આ આમિઝ કોમ છે.

આ કોમમાં શ્રીઓમાંથી તમને મેટ્રીક, ગ્રેજ્યુએટ તો રહેતે ચાલતાં દાયમાં આવશે. તેમની માન્યભાષા અરબી-સિધી હોવા છતાં હવે તો ઘરમાં પણ પારસીઓની માફક અંગ્રેજ બાષા બોલવાને પવન શરૂ થઈ ગયો છે. ટેનીસ રમે છે. હોલોક સાઈકલ પર ફરવા નીકળે છે. મોટરો દાકે છે. એકું કેમપણુ ફેર નથી લ્યા. આમિઝ શ્રી ન યોગી-વળા હોય. એમનામાં શ્રી-કેળવણીના અટકા બધા પ્રચારનું કારણ થું તે તપાસન અને જે દરીકત જણાઈ છે તે તો વિચિત્ર છે, અને આવું પરિણામ જોના ઘરડાઓના કન્ડિશનને ધ્યાનવાર ટોપી ઉતારવાનું મન થઈ જાય છે ! આજન એમ છે કે એમનામાં અને વાંકડે! આપવાનો દિવાળ હોવાથી (યજ્ઞનામાં બનાવિત કોમમઃ આ દિવાળ છે. ને " અનાવચ " ને " આમિઝ " એ ને સબોમ પણ ફેરફાર સાંકેતિક સામ્ય

છે ?) કન્યાના માથાપોનો મરો થતો. એ મોટી બોટમાંથી ઉગરી જવા માટે તેમણે કન્યાઓને ખૂબ બહાવવા માંડી, ને કોલે-જમાં મોકલી જેથી કરી કન્યા પોતાનો જીવનસાથી વગર પેસે શોધી શકે ! બચેલા વરરાજાઓ પણ પૈસા કરતાં બહેની જીવન મદદચરીને વધુ પસંદ કરે ! આ પરિણામ જોનાં, જેમ નરસિંહમહેતાને પ્રભુ મથ્યા તે માટે મહેતાજી તેમના ભાગીને આભારી હતા, તેમ આ શ્રીકેળવણીના પ્રચાર માટે આ કોમ વાંકડાના દિવાળનેજ આભારી છે ! મરી તે. સલાહ છે કે જે કોમોમાં શ્રી કેળવણી સુદ્ધ ન હોય તે કોમોમાં જીવનજીત વાંકડાનો દિવાળ દાખલ કરવો જોઈએ ! પરંતુ આ કોમના શ્રીસમૂહમાં એક ખામી મેટી છે. તેઓ જ્ઞાન નથી કાઢતી, પડો નથી પાળતી. જુરબો નથી બોડતી, છતાં તેમને ઘેરે તેમને! પુરૂષ વર્ગ ન હોય ત્યારે કોઈ પણ પુરૂષથી જવાય નહિ એવો ચિદાચાર ચાલે છે ! તમે જાઓ તો તમને કોઈ જવાય નહિ આવે ! કેળવણીનું જો આજ પરિણામ હોય તો એક બચાવણુ અને ગ્રેજ્યુ-એટ આમિઝ " મડમ "માં મને ઝાઝો ફેર નથી લાગતો !

ખીજ કોમે ની શ્રીઓમાં ખાત જોવા જાણવા જેવું નથી મુન્દાનમાં જે મારીના મુદ્દા છે ને અંધા અડો પણ છે ! જ્ઞાન, ધર્મ વેલજા, કુશલી, અવિતા લુગાં દાગીનાના લોલ વગેરે વગેરે થું મુંબઈ કે થું કરાંચી "પ્રભુના સુજેજા બંદાન" "શ્રવો" સરખા છે !

અરો કન્યાશાળાઓ ખૂબ છે. ઉપર જણાવેલી દરેક કોમ એામાં એાછી એક એક કન્યાશાળા ધરાવે ને પરંતુ ને પ્રાથમિક ચિમ્મણુ પુરતોજ.

ગિનિનકુસોના દેશમાં ગિનિનપયરો પગલે પગલેજ ચાલે તેમાં શી નવાળ ! દાય ને, એટલુંજ.

અભિમાનના અગ્નિમાં !

લેખક: રા. યુનીસાલ જયશંકર ઝોઝા.

૨ પૌરવથી ડોલતી, ચંપકવર્ણી સોનાએ આજે પતિદેવના પ્રાંગણમાં પ્રથમ પગલાં કર્યાં હતાં. સોના શરમાળ તો નહિ, પરંતુ રનેદાળ હતી. અતિ વાચાળ તો ન જ કહેવાય પરંતુ કંઈક વાચાળ તો હતી. કંઈક બુદ્ધિશાળી પણ હતી. છતાં સ્ત્રીઓના સ્વાભાવિક દોષોમાંના એકાદ દોષના દૃષ્ટાંતરૂપ હતી. શાસ્ત્રકારોએ સ્ત્રીના સ્વાભાવિક આદં દોષ જણાવેલા છે. તેમાં મિથ્યાભિમાન પણ છે. એ મિથ્યાભિમાન પોતાના રૂપગૌરવથી કહો, પોતાની કંઈક બુદ્ધિમત્તાથી કહો, કે પોતાની સ્વચ્છંદ યુવાનીથી કહો, પરંતુ કાંઈક વિશેષ અંશમાં તેનામા ધર કરીને રહેલું હતું.

મનુષ્ય દૃષ્ટિ હંમેશાં પારકાના દોષ જુએ છે, પોતાના ચુલ્લુ જુએ છે. અનુભવી વિદ્વાનો કહે છે, મુખને સરળતાથી મેળવવું હોય તો પારકાના ચુલ્લુ જુઓ, પોતાના દોષ જુઓ. પરંતુ સ્ત્રી અને તેમા પણ થોડી ધણી કેળવણી પામેલી અને વિદ્વા, રૂપ અને યૌવનના દૃષ્ટી અભિમાનવાળા થયેલી મિથ્યાભિમાની સી, અનુભવી વિદ્વાનોનું કથન સાબળે, તેના પર વિચાર કરે, અને તેને આચારમા ઉતારે, પારે તો વિદ્વાનોને કાન પકડી પોતાની બૂઝ જુલ કરવી પડે અને શાસ્ત્રકારોને પોતાના કથન ઉપર હડનાલ મારવી પડે !

સોના સાસરીઆમાં આજે આવી હતી. કાંઈ કાંઈ કોડબરી હતી. સગીન્દાસી યુવાન સ્ત્રીઓ, નાની નણ્ણદો અને મીઠી મરકરીએર પાડેરાણીના હાસ્યવિનોદના મર્મો ઝીલતી, આરંભમાં સંકેતવાતી પરંતુ ઉત્તરે દેતી, અને વળી નિઃસંકેત થયેપકક મર્મના ભેદ ફોડતી દિવસભર હસતી રમતી અનેરો રંગ મોહી રહી હતી.

રનેદી સંબંધીની વાતો, રસિક છતાં, હૃદયમાં તેને લુપ્તી જણાતી હતી. યુવાન રસિક હૃદય રસરાજના સમાગમને અંતરથી ઇચ્છતું રસરાત્રિનાં પગલાંના પડધા સાંભળવા આતુર હૃદયે વાટ ભેટું હતું !

મુશીક દિનેશ અભ્યાસમાં આસક્ત હતો. અંતર રસિક હતું. કાવ્યાદિના અધ્યયનથી રસજ્વલિત પોષાધ હતી. સ્વભાવે વિનોદી છતાં થોડાભોલો હતો. સાંત અને ગંભીર છતાં પૂર્ણ રોહવિકસિત હૃદયવાળો હતો.

નાટ્યકાવ્યનો અભ્યાસી દિનેશ અસારે કલ્પના સૃષ્ટિમાં કાંઈ કાંઈ ભાવભર્યાં ચિત્રો નેંદ્ર રહ્યો છે ! પ્રથમ મિલન, મધુરમિલન, હૃદયમિલન, રોહમિલનનાં વિવિધ ભાવમય ચિત્રો, ચિત્રપટ મારક તેની સન્મુખ પ્રત્યક્ષ થઈ મીઠી લાગણીઓ ઉત્પન્ન કરી રહ્યાં છે !

પરંતુ કુદરત ધણીવાર આવી મીઠી લાગણીઓમા મહાલક્ષ્મીનો યોગ લાંબો કાળ ટકવા દેતી નથી. ઇર્ષ્યાનુ કુદરત ! એક સુંદર ભાવભર્યું ચિત્ર તેની દૃષ્ટિએ તરવરે છે. ચંપકવર્ણી સોના, મધુરા નુપુરના ઝંકાર કરતી, ચૂકુ ચૂકુ હસતી, શરમથી નેત્રોને નીચા ઢાળતી, પ્રજ્ઞ હૃદયે સૃજારગૃહમા આવી છે. આવતાં પગની ગતિ અટકી છે, સ્થિર થઈ ઉભી છે, હાથમા પુષ્પમાળા છે, છતાં શરમને લીધે હાથ પાછળ સંતાડી રાખ્યા છે, શુ બોલું, હું બોલું, એ બોલે. એવા એવા વિચારમા છે ત્યાં દિનેશ પોતાના પર્ષક પરથી ઉતરી તેની પાસે જાય છે. પ્રિયે ! બોલવા જાય છે, ત્યાં તેનો મિત્ર રસેશ પાછળથી ડાનોમાનો આવે છે, અને તેની રસભરી વાણીમા પ્રશ્ન કરે છે.

“ કેમ ? શાં સ્વપ્નાં જોઈ રહ્યા છો ? ”
 “ તું નડતો ને નડતો ” જરા ચમકી દિનેશ બોલી ઉઠ્યો. રસેશ : “ અરે પણ હજી તો એકલા જ બેઠા છો. બાબી સાહેબ તો લલનાસમાજમાં દેહેરે ચઢ્યાં છે, ત્યાં તમને શું નડ્યો ? ”

દિનેશ :—“ તારા સાથે તકરારમાં ઉતરી શકાય તેમ નથી. ” રસેશ : “ તારી જીભ ઉપર અંકુશ ઝાંછો છે. ”

રસેશ :—“ બસ અત્યારથી જ આમ ! ઠીક ત્યારે જઈ છું ! ”

દિનેશ :—“ ના ના; હું તો હસું છું. ”

રસેશ :—“ હશે. હું તારી સુખવાસનામાં વિશેષ અંતરાયરૂપ નહિ શાઉં. હું હવે જઈ છું. પરંતુ દિનેશ ! તું બહુ થોડાબોલો છે. રસિક છતાં હૃદય બોલી શકતો નથી. માટે...”

દિનેશ :—એવી એવી સલાહોની મારે જરૂર નથી.

રસેશ આવ્યો ગયો.

ગગનમાં તારા એક પછી એક ચમકારા કરવા લાગ્યા. સોનાના હૃદયમાં પણ સુખના કાલ્પનિક ચમકારા ઉઠવા લાગ્યા. ફાલે ફાલે હૃદય આતુરતાથી વધારે વધારે ધમકતું ચડ્યું.

દિનેશ પલંગપર સુતો છે. સુતો સુતો વાંચે છે. વાંચતાં વાંચતાં દષ્ટિ દૂરના દાદર ઉપર દોડાવે છે. આશાભરી દષ્ટિ નિરાશ થઈ પાછી વળે છે. ! અનેક વાર આ પ્રયત્ન કર્યો. આખરે કંટાળ્યો ! ચોપડી ફેંકી દીધી. પ્રકાશ ઝાંખો કર્યો, નેત્રો બંધ કર્યાં !

દેવે સોના આવી. દાદર ચઢી પણ નૂપ્તરનો ઝંકાર થયો નહિ. ધીરે ધીરે ચોરના પગલે તે ચઢી. લગભગતી, સંકોચાતી દૂર ઉભી રહી. પદંગ તરફ દષ્ટિએ ફેંકી, શરમથી પાછી ખેંચી લીધી. મિથ્યા કલ્પનાનો પવન મગજમાં ઝુસવાટ કરતો જાગી ઉઠ્યો. મનમાં જ ગણગણી

હડી :—“ છે કાંઈ હોંસ ! છે કાંઈ હોંસ ! છે કાંઈ ઉમળકા ! હતબાગ્ય ! સોના ! તું ફૂલાંગી છે ! કેલેજમાં ભણતા છોકરાના હૃદયનો વિશ્વાસ ! હૃદય ! એ વિશ્વાસ ખોટો છે ! ”

પ્રથમ ત્રાસે મહિકા !

સોના હતાશ થઈ ગઈ. તેનાં ગાત્રો ઢીલાં થઈ ગયાં. તેના મગજમાં ચક્કર આવવા લાગ્યાં ! તે દૂર એક ખુણામાં જઈ બેસી ગઈ. બેડી ! અંતર મુંઝાયું ! રડી પડી ! આંસુઓ સારતી ત્યાં જ પડી રહી ! મારે શી ગરજ કે હું તેને જંગાડું, એવા મિથ્યાભિમાનથી કાલ્પનિક કુખ્યાગ્નિમાં બળતી પડી રહી !

થોડી જ વારે દિનેશ નેત્રો ઉઘાડ્યાં. દષ્ટિ ફેરવી. ઝાંખા પ્રકાશમાં ખુણામાં સોનાને સુતેલી જોઈ ! દિનેશ પણ કલ્પનાને થોડે ચઢ્યો. અભિમાની સ્ત્રી ! ઉપર આવી પરંતુ પતિદેવ પ્રતિના વર્તનથી કેટલી અચ્છાન ! કેવી મૂર્ખ ! ત્યાં ખુણામાં જઈ સૂઈ રહી ! છે કાંઈ ગરજ ! છે કાંઈ રહેઠઃ !

દિનેશતું હૃદય પણ એ રીતે ચલુચલુ રહ્યું ! મધુર મિલનનાં સ્વપ્નાં હડી ગયાં ! બોલાવું ? ... ન બોલાવું. શા માટે બોલાવું ! કરતાં કરતાં બળતા હૃદયે જ રાત્રિ વ્યતીત કરી ! કલ્પનાતું ધૃત મધ્યે મધ્યે એ જ્વાલાને વધારે પ્રજ્વલિત કરતું !

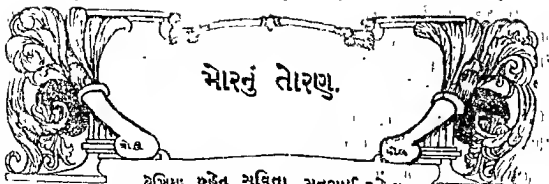
સુખચત્પાનાં ભોગોત્સુક અને એ પ્રથમ રાત્રિ એ જ રીતે વીતાવી : મિથ્યા કલ્પના અને અભિમાનના અગ્નિમાં !

એ અગ્નિ શાંત ક્યારે અને કેવી રીતે થયો એ જાણુવા આતુર હૃદયોએ સોના અને દિનેશ હૃદયમિલનની રહસ્યવાર્તા પ્રકટ કરે નાં પર્વત ધૈય ધરવાની અગત્ય છે. વિશેષ ઉત્સુક હૃદયોએ સુવર્ણપુરમાં વસતી સોનાને અવના દિનમણિ નગરમાં દિનેશને પૂછી જોવું !

યાચના.

અંતરની આછી વાતપી રે,
 આછી ઝળુકે આશ રે, કુળદેવી !
 એક જ દીલની યાચના રે.
 ખીલી સંભારની વાડિયે રે,
 પુરજો પ્રાણવંત વાસ રે, ભાખ્યદેવી !
 વાડીની એટલી વાંછના રે. ૧
 મૂનો આંખો ને વેલપી રે,
 વેલપી વાંછે કુલ રે, કુળદેવી !
 એક જ દીલની યાચના રે.
 મુંદર મરેશવર ચોહતાં રે,
 પંદજ હોય જો પ્રહુલ રે, ભાખ્યદેવી !
 વાડીની એટલી વાંછના રે. ૨
 વિલસે વસન્ત વન વાડિયે રે,
 કુલે ફેરે છે ખરાગ રે, કુળદેવી !
 એક જ દીલની યાચના રે.
 મહારા મધુરા માંડવે રે,
 એવો ખીલાવો ખાગ રે, ભાખ્યદેવી !
 વાડીની એટલી વાંછના રે. ૩
 વનમાં તે ગાને મારવો રે,
 વાડીમાં આવે બસંત રે, કુળદેવી !
 એક જ દીલની યાચના રે.
 કોયલ કોઈ કોઈ કુલમાં રે,
 ઉતારે એવી હસંત રે, ભાખ્યદેવી !
 વાડીની એટલી વાંછનાં રે. ૪
 વન-વનમાં પંખી જોલતાં રે,
 ચંચુમાં ચુંગી ભરંત રે, કુળદેવી !
 એક જ દીલની યાચના રે.
 મહારા તે પ્રાણુ પંખી રે,
 ચાહેછે માતૃ-આનંદ રે, ભાખ્યદેવી !
 વાડીની એટલી વાંછના રે. ૫

નારાયણ દિવેદિ

મોરનું તોરણ.

લેખિકા: જહન અવિતા મનુભાઈ રહેતા

તોરણ નેટલું લાંબુ લેવું હોય તેટલી લાંબી સાકડાની અગર કપડાની પડી લેવી. નમુનાને માટે નેપ્પતી ચીજો નીચે પ્રમાણે લેવી.

૭૦૦ સફેદ ગોળ મોતી.

૩૦૦ જુરા ખુણાવાળા મોતી.

૧૧૫ પીળા ખુણાવાળા મોતી.

૮૦ લાલ ખુણાવાળા મોતી.

૭૦ ઘોળા ખુણાવાળા મોતી.

૫૦ લીલા ખુણાવાળા મોતી.

૨ કાળા ખુણાવાળા મોતી.

૧૬ જુગળા ધૂપેલીયા રંગની.

૨૦ નંબરની આંટીના દોરા.

૫૩ પહેલા ૧૬ જુગળાના કાનસ વતી એક જુગળાના ત્રણ લેખે અડતાલીસ સરખા કટકા કરવા.

અને પછી દરેક હાર લેતાં પહેલાં એક પીણ મોતી, એક સફેદ ખુણાવાળા મોતી અને એક જુગળા લેવી અને પછી નીચે લખ્યા મુજબ મોતી લઈ હાર કરવી. દરેક હારમાં જુગળા અને મોતી લેવાડું બુલતા નહિ.

હા. ૧. ૫ચીસ ઘોળા મોતી લઈ હાર પડી સાથે નેડી દો.

હા. ૨. અગીયાર ઘોળા મોતી, ૭ જુરા, અને આઠ ઘોળા લઈ હાર નેડી દો.

હા. ૩. બે ઘોળા, એક જુર, એક ઘોણ. એક જુર, ચાર ઘોળા, આઠ જુરા. સાત ઘોળા લઈ હાર નેડી દો.

હા. ૪. ત્રણ ઘોળા, બે જુરા. ચાર ઘોળા દસ જુરા. ૭ ઘોળા. લઈ હાર નેડી દો.

હા. ૫. બે ઘોળા, એક જુર. બે ઘોળા. એક જુર. બે ઘોળા. ચાર જુરા. પાંચ ઘોળા. લઈ હાર નેડી દો.

હા. ૬. ૭ ઘોળા, પાંચ જુરા. બે પીળા આઠ જુરા. બે ઘોળા. એક જુર. એક ઘોણ લઈ હાર નેડી દો.

હા. ૭. એક ઘોણ. એક જુર. એક ઘોણ. એક જુર. ત્રણ ઘોળા. બે જુરા. એક પીણ. બે જુરા. એક પીણ. એક જુર. ચાર ઘોળા. એક જુર. એક કાણ. ત્રણ જુરા. બે ઘોળા લઈ હાર નેડી દો.

હા. ૮. બે ઘોળા. બે જુરા. ત્રણ ઘોળા. ૭ જુરા. ૭ ઘોળા ત્રણ જુરા. એક ઘોણ. એક જુર. એક ઘોણ લઈ હાર નેડી દો.

હા. ૯. એક ઘોણ. એક જુર. બે ઘોળા. એક જુર. બે ઘોળા. ૭ જુરા. ૭ ઘોળા. બે જુરા. ચાર ઘોળા. લઈ હાર નેડી દો.

હા. ૧૦. પાંચ ઘોળા. ત્રણ જુરા, એક પીણ. ચાર જુરા. ૭ ઘોળા. એક જુર. પાંચ ઘોળા લઈ હાર નેડી દો.

હા. ૧૧. સાત ઘોળા. એક જુર. એક પીણ. ત્રણ જુરા. ૭ ઘોળા. એક જુર. ૭ ઘોળા. લઈ હાર નેડી દો.

હા. ૧૨. ૭ ઘોળાં. બે જુરા. એક પીણ. બે જુરા. ચૌદ ઘોળા. લઈ હાર નેડી દો.

હા. ૧૩. પાંચ ધોળા. ત્રણ જુરા. એક પીળુ. બે જુરા. આઠ ધોળા. બે પીળા. ચાર ધોળા. લઘ હાર નેડી દો.

હા. ૧૪. ચાર ધોળા. ચાર જુરા. એક પીળુ. એક જુર. ચાર ધોળા. બે લીલા. બે ધોળા. ચાર પીળા. ત્રણ ધોળા લઘ હાર નેડી દો.

હા. ૧૫. ત્રણ ધોળા. પાંચ જુરા. એક જુર. ત્રણ ધોળા. એક લીલુ. બે ધોળા. એક લીલુ. એક ધોળુ એક પીળુ. એક લાલ. બે પીળા. ત્રણ ધોળા. લઘ હાર નેડી દો.

હા. ૧૬. બે ધોળા. સાત જુરા. એક ધોળુ. એક જુર. બે ધોળા. એક લીલુ. ત્રણ ધોળા. એક લીલુ. ચાર પીળા. ત્રણ ધોળા. લઘ હાર નેડી દો.

હા. ૧૭. બે ધોળા. બે જુરા. એક પીળુ. ચાર જુરા. બે ધોળા. એક જુર. બે ધોળા. બે લીલા. બે ધોળા. ૧૧ પીળા. ચાર ધોળા. લઘ હાર નેડી દો.

હા. ૧૮. બે ધોળા. સાત જુરા. સાત ધોળા. એક લાલ. આઠ ધોળા. લઘ હાર નેડી દો.

હા. ૧૯. ચાર ધોળા. ત્રણ જુરા. એક પીળુ. એક જુર. ૭ ધોળા. ત્રણ લાલ. સાત ધોળા. લઘ હાર નેડી દો.

હા. ૨૦. પાંચ ધોળા. એક જુર. બે

પીળા. એક જુર. બે ધોળા. એક લીલુ. બે ધોળા. ચાર લાલ. એક ધોળુ. બે લાલ. ચાર ધોળા. લઘ હાર નેડી દો.

હા. ૨૧. ત્રણ ધોળા. બે લાલ. એક ધોળુ. બે જુરા બે ધોળા. બે લીલા બે ધોળા. આઠ લાલ ત્રણ ધોળા. લઘ હાર નેડી દો.

હા. ૨૨. ત્રણ ધોળા. ત્રણ લાલ, ત્રણ ધોળા, બે લીલા, ચાર ધોળા, એક લાલ, ત્રણ સફેદ ખુણાવાળા. ચાર લાલ, બે ધોળા લઘ હાર નેડી દો.

હા. ૨૩. ત્રણ ધોળા, ત્રણ લાલ, બે ધોળા બે લીલા, ચાર ધોળા, એક લાલ, બે સફેદ ખુણાવાળા, એક પીળુ, બે સફેદ ખુણાવાળા, બે લાલ, ત્રણ ધોળા લઘ હાર નેડી દો.

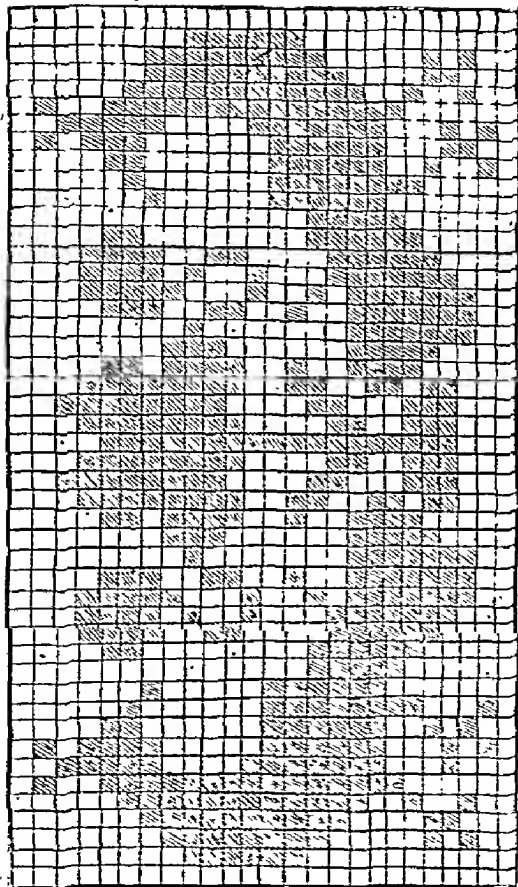
હા. ૨૪. ત્રણ ધોળા, ત્રણ લાલ, આઠ લીલા, એક લાલ, એક સફેદ ખુણાવાળું, ત્રણ પીળા, એક સફેદ ખુણાવાળું, એક લાલ, ચાર ધોળા લઘ હાર નેડી દો.

આટલી હાર લીધા પછી એક મોર અને અડધાં જાડનો નમુનો યરો. સાર પછી ખીજ હાર તે વીસમીથી એક સુધી લઘ જાવ આથી બે મોરને એક જાડનો ચિત્રમા આપ્યા પ્રમાણે સુંદર નમુનો યરો. પછી જેટલું લાંબુ લેવું હોય તેટલી લંબાઈ લઘ જાવ આથી એક સરસ મોરનું તોરણ થશે.

એક વક્તાએ જાપાની જાળરપત્રીને નમુનાનું કે કશું પોતાને અનેક જગ્યાએ વ્યાખ્યાનો આપવાનાં દોવાથી પોતાનું જાપાન પ્રકટ થાય તેની તેની ઇચ્છા નથી. કારણ કે તેણી ખીજ સમા-આમાં દાનવી ધણી એ ન થાય બીજો દિવસે જાપામાં જાપાનું—

“શ્રી...પાત્રું સુંદર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. તેમણે ધણી ધણી સુંદર વાતો કહી દત્ત પરંતુ હમણાંયે તે જાપાની સમાય એમ નથી.”

વાંક વિધાતાનો !

લેખક: રા. “મયૂખ”

બહાલી પ્રિયંવદા,

શું લખું બહેન ? સગવળતા સંસારની
લખાનક જવાબાઓમાં હું મનમાં ને મનમાં
બળી ધરી સીઝાઇ મરું છું. મ્હારી માતાએ
મ્હને મળયુધીમાંજ ચિપ કેમ ન દીધું ! ઇશ્વર
દયાળુ કહેવાય છે પણ એને દયાજ ક્યાં છે ?
મ્હને જન્મ આપ્યો તો આ સહેલા દિંદુસ-
સંસારમા રો જન્માવી ? આ બધું વિચારતાં
મ્હારા હૃદયમા દાવના બડકા ઉટે છે. જગ-
તમાં જન્મીને મ્હેં સુખ નથી જોયું ! ન્હાનંદ
જુ નથી માણ્યા. મ્હારા વદન ઉપરનાં દામ્ય
રેસાઇ ગયા છે-મ્હારા હૃદયમાં વિપાદનેજ
ધાન છે. વાંક વિધાતાનો ! ત્યાં કેનો દોષ
હું ?

મ્હારા પિતાએ દિકરી સુખી થાય એ
આશાએ કુલીન અને ખાનદાન કુટુંબમાં
પાંચ દળરની પરણી આપીને મ્હારું લગ્ન
કર્ધું. પણ એમની એ આશાના મિનાર વૂટી
પડ્યા બહેન શું કરું ? જગતમા મ્હારા
જેવું દુઃખ કાઇનેય ન દબ્બે.

સાસરિયામાં મ્હારે કોઇ ન દણું. મ્હારા
પતિ નિરંકુશ સ્વચ્છંદિ વાતાવરણમા ઉદ્ભવ
દના. દુર્ગંજોના મદાસાગ્ર દના. એમનામા

કયો દુર્ગુણ નહિ હોય એજ વિચારનો પ્રશ્ન
યઇ પડે. હું વયમાં આવેલી એટલે મ્હારા
પિતાએ મ્હને સાસરે વળાવી. પહેલું અઠવા-
ડિયું તો હીક હીક પસાર થયું; પણ પછી
તો મ્હારા પતિનું રૂપ પ્રકાશમાં આવ્યું.

કુલીનને ઝોઝીજ કેળવણીની જરૂર હોય
છે ? એમના હૃદયમાં બહુતર એટલે અકુશીનને
કન્યા મેળવવાનું એક સાધન ! આનો ફાંકો દંમે-
રાં કુશીનતાના બડેખાંઓ, પૂણું હેવાનીયતથી
બરેલાં હોવા છતાંયે રાખે છે. સ્ત્રી એમને મન
કુરસદના સમયે રમવાનું રમકડું છે-અવકાશે
આનંદ મેળવવાનું સાધન છે. એની કિંમત,
આપણા દિંદુ સમાજમાં દલકામાં દલકું
કામ કરનારી-વાસણ માંજનારી કે ઝાડુ કાઢ-
નારીના જેટલીયે નથી. સ્ત્રીનો કાંઇ છવ છે ?
એ કાંઇ માણસ છે ? ચોપગાં જનાવરની
એના કરતા વધુ સંભાળ લેવાય છે.

શાસ્ત્રકારો ડોમંડીમ વખાડીને કહે છે કે
પતિ એટલે પૃથ્વી ઉપરનો પ્રભુ; દુનિયા ઉપ-
રનો દેવ ! બલે પછી એનામાં-પ્રભુતા કે દેવત્વ
કાંઇ ન હોય. શાસ્ત્રકારોએ એને પ્રભુતા
વશથી જ દીધેલ છે ને ! ઝોઝી જ એને
મેળવરી ખાડી રહે છે !

મ્હારા પૃથ્વી ઉપરના પ્રભુ કુલીન રહ્યા એટલે-એમને કુળવળીની જરૂર તો જાણાશેલી જ નહિ ! કોણ જાણે નાનપણમાં પાટી ઉપર ધૂળ નાખી હોય તો ! માથાપ શેઠવમાં જ દેવ થયેલાં એટલે કાકાને ત્યાં ઉછર્યાં. માથા-પવિહોણા બાળકને કાંઈ કંડવું કહેવાય ? લોકો ચૂંટી ખાય ! કાકાએ એ બાંકે એમના પર જરીય અંકુશ ન રાખ્યો અને એમનું જીવનર એજે ગયું. દુરાચારી વાતાવરણની છાપ બચપણથી જ એમના ઉપર પડી. મ્હારો સંબંધ બાંધવા ગયેલા ત્યારે મ્હારા પિતાને તેમણે ઉઠાં બણાવેલાં. એમના કાકાએ કહેલું કે, ' મ્હારો પ્રિયકાન્ત દણુ બણે છે. ' મ્હારા પિતા સીધી લીટીના મા-થુસ એટલે આ રૂઢિપૂજકોની જાળમાં ફસાયા. અને રૂપીઆ પાંચ દળરની પરણે એ કુલીન વરની સાથે મ્હારું સગપણ નક્કી થયું-અમે પરણ્યાં. દુનિયાનો કાપડો છે કે ' પરણ્યા એટલે ખાદશાદ ' ' મૂળ મીયાં ગાંડા અને બાંગ પીધી; ' પછી બાકી શું રહે ?

દુરાચરણી મિત્રોની સલાહથી એમણે કાકા સાથે અપડો કીધો; અને અમે છુટાં થયાં. કાકાની પાસેથી એમના પિતાએ મૂકેલી મિ-લકત અને પરણ્યાના રૂપીઆ લઈ લેવાયા. સ્વચ્છંદીને હવે કાંઈ કહેનાર કે પૂછનાર ન હતું. કોઈક વખત હું કાંઈ કહેતી તો મ્હારો વાંસો ભેવડો થઈ જતો. બહેન ! શું કહું ? આજે મ્હારું એકે અંગ એવું નથી કે જે ખોખરું ન થયું હોય. વિના વાંકે હું-નિર-પરાધીનો એ નરસાક્ષ મારીમારીને દમ કાઢે. પરણે પૂરા પાંચ મસેય ન લીધા ત્યાં તો આ દેખાડોળીમાં સળગીને મ્હારું ચરીર ન ખાઈ ગયું. મ્હારા ચહેરા પર નર ન રહ્યું. ને દારૂ પીએ, ગાંજે પીએ, લુગાર રમે અને પરસ્ત્રીગમન કરે, ફરંગે ખાકી ન હતું. આ દગેશની મારપીટ અને નારકી જીવનથી હું

ઠંટાળી ગઈ. દોઢ બે-વરસમાં એણે મિલકત ફના કરી. મ્હારા અંગ ઉપરનાં ધરણાં વેચી ખાધાં. ઘરખાર ગુમાવી દીધું. પૂરું એ ટકે ખાવાનાયે સાંસા થયા. હવે મ્હારાથી ન રહેવાયું. મ્હેં એમને કહ્યું, ' દજ કાંઈ સમજો. મ્હારું ગરીબનું કહ્યું માનો. બલે આપણી પાસે પૈસા નથી, તો કાંઈ ચિંતા નહિ, એ દુરાચારીઓની સોખન મૂકી દો અને કાંઈ નોકરી ધંધો કરો. સન્માર્ગે ચાલતાં મુઠી બાજરો મળશે તે ખાશું પીશું ને આનંદ કરશું, ' ત્યાં નો એ નરાધમે મ્હારાં માથાપને ન કહેવાય એવાં વચનો કહ્યાં અને ધોકે ને ધોકે મ્હારાં દાડ લાંગી નાખ્યાં. એ સમયે હું સગર્બા હતી. મ્હારા પેટમાં પાંચ માસનું બાળક હતું. એણે તો ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં મ્હારા પેટમાં એ પાંચ લાત લગાવી દીધી. એ હેવાનને શું ? હું બેભાન થઈ. ફસડાઈ પડી. બે તણુ દિવસમાં મ્હને કંસુવવાડ થઈ. મ્હારા ચરીરની સર્વ શક્તિ દરાઈ ગઈ. એ દુષ્ટે મ્હને એક ઓરડીના અંધારા ખુણામાં નાખી મૂકી. મ્હારાં દયાળુ કાકીજીને ખજાર પડી દશે એટલે તે આપ્યાં અને મ્હારી-સારવારમાં રહ્યાં. મ્હારા કાકાજીએ મ્હારે માટે દવાનો પ્રતિધ કર્યો. એ દવાનું વડિત્રોની કૃપાથી અને એમની કાળજી-બરી સારવારથી હું બચી. હવે તો મ્હારા પનિએ ઘરમાં આવવાનું થે બંધ થયું. જ્યોત્ક લુગાર અને વ્યભિચારમાં એ મગ્ન બન્યા. પાસે પૈસા ખૂટ્યા એટલે ચોરી કરનાં શીખ્યા. એક ચોરીના ફેસમાં એમની રોળછીને પકડ-વામાં આવી અને આરોપ સાબીત થતાં દરે-કને તજુ તજુ વરસની સખત મંજુરી સાથે જેલ મળી. કાકીજી મ્હને ત્હેમને ત્યાં લઈ ગયા. કંઈક મ્હારું ચરીર સાફ થયું. મ્હારા પિતાજીને મ્હારા કાકાએ બધું લખી નાખેલું એટલે નેઓ આરબ્યા અને મ્હારી રિયનિ જેમ ધણાજ ખિન્ન થયા.

આત્મારે હું પિતાજીને ત્યાં છું. મ્હારું શરીર ધણુંજ અશક્ત થઇ ગયું હતું. કારણ કે એ નામગદાને કુદરતે રોગ મ્હને લાગુ પડ્યો હતો અને મ્હારે આખે ૫ શરીરે ગરમી નીકળી હતી. એ દુષ્ટે હું ત્યાં હતી ત્યારે તો નન્નપત્રાદીથી પણ આદી મ્હારા પિતાને ત્યાં જ એના કુદરતે મ્હારો પીછો ન મૂક્યો. સારી દવા અને સારવારથી મ્હને આરામ થયો. દવે મ્હારા શરીરમાં નવું જોમ આવવા લાગ્યું છે. ભૂત જીવનના બનાવો સ્વપ્નવત થયા છે. જેઠ-માંથી કદાચ એ છૂટીને આવે તોય એને ત્યાં તો હું નથી જ જવાની. મ્હારા પિતા પણ એ નરસાક્ષરને ત્યાં મ્હને મોકલનાર નથી. કુલીનતા અને ખાનદાનીના મોહમાં દિશે લઇ કુચમાં પડ્યાની ભૂત એમને સમજાઇ છે. અને મ્હને કોઇ વાતે એણું ન આવે એવા બધા પ્રયાસો એ કરે છે.

મ્હારી સજ્જાદથી એમણે એક ત્વક્તાત્રમ કાઢ્યો છે: એમાં મ્હારા જેવી દુઃખી સંધ્યા-ઓને તેમજ વિધવાઓને આશ્રય મળે છે. સવાર સાજા આશ્રમમાં સારા શોધદાયક પુસ્તકો વાંચવામાં આવે છે; અને નિર્ધારિત મનમનમાં કાળ નિર્ગમન થાય છે. આશ્રમને આંગે એક ઉદ્યોગશાળા ખોલી છે અને તેમાં ૩ ખીત-વાથી માટીને દાયવણીટની સાથે ઉપર કાપડ વણવાનું કામ કરેક જડેના કરી રાકે તેવું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. અને ખાદી બનાવીને છીએ અને એનાંજ વસ્ત્ર

પહેરીને છીએ. વધે તેટલું કાપડ ગામમાં વેચાય છે. અમારું કાપડ મોઘું પડવા છતાંયે સમાજ સ્વીકારે છે. કારણ કે સમાજને જ પાપે નિરમ્લન થયેલી, પવિત્ર જીવન ગાળતી, દુઃખી જડેનોતી એ પ્રસાદી છે. એ આવક-માંથી આશ્રમનો ખર્ચ નીરો છે. હું એ દુઃખી જડેનોતી સેવા કરું છું. અને એવાના અંતરની આશિષ મ્હારા હૃદયમાં સેવાભાવનો નવ ઉત્સાહ અને બલ પ્રેરે છે.

દાસમાં તો હું મઝામાં છું. ત્હારી કુશ-જાનાનો પત્ર નથી તો લખજો.

તું તે અમને શાની સંભારે! સાસરી ખૂણ સદી ગઇ લાગે છે! પૂર્વજન્મના પુણ્યે ત્હને પ્રિયવદ્ભાષ મળ્યા છે, નહિ તો...

ત્હને અને પ્રિયવદ્ભાષને મ્હારાં માતૃથી ધણું જ સંભારે છે. એક વખત આશ્રમ જોયા તો આવી જાવ. એવું તે શું છે કે પિયરે સાંભરવુંજ નથી! વરથેલી તો નથી થઈ ગઇને! ? ક્યારેક રેનેલીઓનેય સંભારવાં પડે, હો કે, જૂસી ન જવાય.

ત્હારાં પૂજનીય સાસુજીને મ્હારાં પાપેત્રા-ગણ. પ્રિયવદ્ભાષને ધરિત. અને પેણે તોફાની પંકજ તો રલીજ ગયો. બામાસી બામાસી કહી કહીને મ્હારો જીવજ કાદો નાખનો ખરતે! એને મ્હારાં રેનેદસુજન. અને ત્હને ? સાંભરતી હોઉં તો:—

રાકુંતલાનાં રેનેહ-રમરણ.

રેસનથી ધરે જતાં ધણુંજ મોટું થયું એટલે અંધારું થવા આગ્યું હતું. રેસો ધણે ઉત્તર દિશા. તે જતો હતો ત્યાં પાછળ કોઇ આવતું દે. એ લાગ્યું એટલે તેણે વધુ ઉપાવળે આવવા માંડ્યું. પાછળની અંકિત પગ વધુ ઉપાવળે ચલવા લાગી. આથી વધુ સંકો ઉપનિયત થતાં એક કુવાને કંરને તે કંરને ઘેરો વખત રૂંધો ક્યું. પાછળ પેલી આદિતિય પગ એજ પ્રમાણે ક્યું. ઘેરો ધીરજ ન રહેતાં એ વ્યક્તિની સાથે જઈ તેણે પૂછ્યું: “વારે શું જોઈએ છે ? માટી પાછળ કેમ પડ્યો છે ?”

“હું આ પાર્શ્વે મી. ....ને પહોંચાડવા જઈ છું. રેસનના મંત્રે અને તમ્હારી પાછળ જવાથી મી. ....નું દર મનથી એમ હતું. કારણ કે તે તમ્હારી બાહુમાં જ રહે છે.”

જનની

તારલા ઘડીઃ ચમડી આયમે;
એના ઉરમે અખંડ ઉલસે રે:
જનની સખી ! જુગજુગ હવે રે.

સરિતાનાં નીર કદિ ખુટતાં;
એના ઉરમાં સાગરભર્યાં રમેડ રે:
જનની સખી ! જુગજુગ હવે રે.

જગદેવી જગને ટુલાવતી;
કંઈ બાળને ટુલાવે એની માત રે:
જનની સખી ! જુગજુગ હવે રે.

પુનમે પુરે પ્રકામે ચન્દ્રમા;
એની પ્રીતિનો અખંડ પ્રકાશ રે:
જનની સખી ! જુગજુગ હવે રે.

પ્રભુને ભજાવી પ્રાણ લગ ઉઘે;
માત ખોળે નિશિંત ઉઘે બાળ રે:
જનની સખી ! જુગજુગ હવે રે.

સાગરમાં ભરતી ઓટ આવતા;
એના હૈયાના હેતને ન ઓટ રે:
જનની સખી ! જુગજુગ હવે રે.

ચમકે રીળી ચન્દ્રમાની ચાંદની;
એમાં લગજન ઉલસામે ન્હાય રે:
જનની સખી ! જુગજુગ હવે રે.

ચમકે એવી માતુરનેડ ચાંદની;
એમાં રમતાં આનંદે એનાં બાળ રે:
જનની સખી ! જુગજુગ હવે રે.

‘ રશિક ’

શહેરનું સ્ત્રીજીવન

લેખક : રા " પ્રસાદ "

લેખાંક : ૪-ચો-ચારૂતતા.

ચારૂતતાને કાંઈ પૈસાના લોભે તેના આપે નાનપણમાં પરણાવી નહતી, પણ પુત્રીને પરણાવવાનો દ્વાવો લીધા વિનાજ પોતે લાકડાં ભેગાં થઈ જાય એ ધારતીથી તેમણે ચારૂનું લગ્ન તે આઠ વરસની હતી ત્યારેજ કરી નાખ્યું હતું. નવમું વરસ એસનાંજ ચારૂ વિધવા થઈ, અને પિતાને પણ ખોયો. માતા તો નાનપણમાંજ મૃત્યુને ચાલી ગઈ હતી, જેથી તેની જુદ કાકીને ત્યાં જઈ રહી. કાકીને આગળ પાછળ કોઈ હતું નહિ, તેથી તેણે ચારૂને બણાવી. ચારૂ મૃજથીજ ચાલાક હતી, તેથી તેણે સંજ્ઞાથી સાત ચોપડી પુરી કરી, અને નીરાળેથી જુદી ગયા પછી બાકીનો સમય નવલકથાના વાંચનમાં ગાળવા માંડ્યો.

ધીમે ધીમે તેણે યુવાવસ્થામાં પ્રવેશ કરવા માંડ્યો. ને વિચારશીલ હતી, સમજી હતી. પોતાની સ્થિતિનો ખ્યાલ ને અગત્ય સમજી. સખીઓના ગૃહસંસ્કારના વાતો સાંભળી તેને કેમ અદેખાઈ ઉત્પન્ન ન થાય ? પોતાને આ સુખનો અધિકાર નથી એ વિચારજ તેનું કાળજી કંપાવી નાખે. નવલકથાનું વાચન, સખીઓનો સુખી સંસાર, અને પોતાની વિધવાવસ્થા જેનાં તેનું મન કાણુમાં ન રહ્યું. તેણે અધ્યતનમાં પણ માંડ્યો.

જ્યાં સુધી માણસ અધ્યતન તરફ વળતુ નથી, ત્યાં સુધીજ મધી શરમ અને મર્યાદા તેનામાં વાસ કરી રહે છે. અધ્યતનમાં પણ મૂકતા પહેલાંજ તેનું તુલ્ય કંઈ છે, તેની મનોવૃત્તિઓ વચ્ચે તુલ્ય જુદ જામે છે, પણ એકવાર તેમાં પણ મૂક્યા પછી દરેકનામાં શરમ અને મર્યાદાનો અંશ ઓછો થતો જાય છે.

ચારૂની બાળનમાં પણ તેમજ જન્મ્યું. તેણે ન્યાનજનનો ભેદ રાખ્યા વગર પોતાનું હૃદય એક દારૂડીઆને અર્પ્યું. તે જાણતી હતી કે

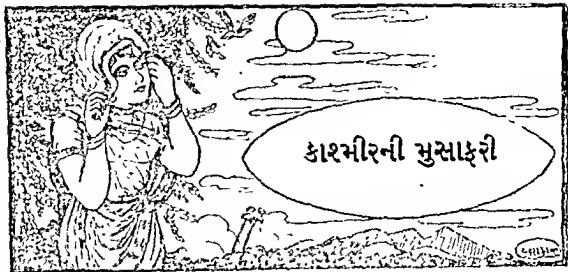
આ માણસ શરાબ અને મુંદરીમાં ચક્રચુર રહે છે, છતાં તેનેજ દિલ દેવાનું કરણ કાંઈ કલ્પી શકે છે ? ચારૂ બણેલી હતી, તેનામાં સારાસાર સમજવાની શક્તિ હતી, હિન્દુ-સમાજની જાલીમ રીતોએ તે ધીકારતાં શીખી હતી છતાં આવા માણસનો આશરો તેણે કેમ પસંદ કર્યો ? તેણે જોયું કે હિન્દુ-સમાજમાંથી કાંઈ શુશીલિત નવજીવાન બેધડક બહાર આવીને તેનો હાથ પકડી પુનર્જન કરવા તૈયાર નથી. તેણે ઘણા યુગોને ઠસી જોયા, પણ જાહેર રીતે કાંઈએ તેનો હાથ પકડવાની હોમત કરી નહિ. તેને સ્પષ્ટ રીતે દેખાયું કે હિન્દુસમાજ આપણા, હીચકારા અને વાણીશર યુવાનોથીજ ઉભરાઈ જાય છે. તેના મનની આવી સ્થિતિનો આ દારૂડીઆએ લાલ લીધો. તેણે ખુલ્લી રીતે ચારૂને પોતાના ઘરમાં રાખી. દારૂડીઆ માણસને " આખર " જવાની ચીંતા હોતીજ નથી, અને દારૂડીક મોદમાં ફસાઈને તે ગમે તેવા વચ્ચે આપતાં પણ અચકાતો નથી. ચારૂ તેની આ બાજુનો ભોગ થઈ પડી છે. તે નથી જાણી શકી કે આ માણસે લગ્ન કરવાનું વચન મોદના ફેરમાં આપેલું છે. લાલ તો ચારૂ ખુશીથી તેના મકાનમાં રહે છે, સૌસામ્યવતી જેવાં વસ્ત્રો સજે છે, બધા અલંકારો પહેરે છે, અને કપજમાં કુમકુમનો ચાલો દરતાં પણ ડરતી નથી-કુવં પાણી ભરવા જતાં કે તળાવે કપડાં ધોવા જાહેર રીતે બેધડક સૌસામ્યવતીનાં વસ્ત્રો પહેરીને જતાં અચકાતી નથી. પેલાને તે વેદિક વિધિથી જન કરવા વારંવાર સમજાવે છે પણ તે નો તેને મીઠા બોલથી ગમે તેમ સમજતી દે છે. પરંતુ તે તેને જંદગી પથન પાળશે ખરો કે ? અને ન પાળે તો કેનો વાક ?

મીસ મંદાકિની પંડિત

વિદ્યાર્થીની બહેનોનાં આગેવાન પ્રીતીપાલે
એમની સ્કોલરશીપ ખુશી લેવાની ધમકી આપી
દત્તી જતાં અડગ રહી એમણે પાંદિટીય કથું દર્શાવ્યું.

લેખિકા : શ્રી. મુરલિદેવ અં. કાશ્મીર.

કાશ્મીર પૃથ્વી ઉપરનું સર્વજ્ઞ અથવા નંદનવન કહેવાય છે. નંદનવન એક કદાચીન વન છે, જ્યાં કાશ્મીર તો સમગ્ર એક સંપ્રદાયથી ભરપૂર પ્રદેશ છે; એને નંદનવન કહે છે તે અરથાને નથીજ. કાશ્મીરના કુદરતી દેખાવોનું વર્ણન વાંચી ઘણી વખત એ રમણીય સ્થાન જોવાની ઇચ્છા થતી; પ્રભુએ એ પુજા પૂરી કરી.

મુંબાઈથી રાવળપીંડી (૧૦૪૨-માઈલ) જવાને બોમ્બે-પેશાવર મેન્સ બટ્લ સંગવડ બેરો છે. ૪૬ કલાકમાં પહોંચી જવાય છે, ત્યાં મોટર લોરી મળી રહે છે. મીનગર ત્યાંથી ૧૬૬ માઈલ દુર છે. ૩૮ માઈલ મુકાબા પછી સની ગેટ ૬૦૫૦ ફીટ દરીયાઈ સપાટીથી ઉંચું આવે છે. મરી દીવસ જ્યાં માટે બે માઈલ ઉંચું જતું પડે છે. અંદી પાછનના ઝાડોથી બેરો ડુંગરો, તથા નીચે ખીણ અને દરીયાઈ મેન્સ એ બધાથી દેખાવ ખુશનુમાં લાગે છે. ૪૧ માઈલ મુકાબા પછી કુવાઈ આવે છે જ્યાં કાશ્મીરની દર શરૂ થાય છે, અને જેલમ નદી (જે મહીનામાં બરફ જામવાને અવનું ને.વાળી પાણી વહે રહે છે) પૂર જેલમમાં સામેલીવાનો મહત્ત્વ હંધી મુકા

બની, અફઝાલી, કુશવાટ કરતી ઠેઠ શ્રીનગર સુધી સાથ આપતી આવે છે. શ્રીનગર સુધીમાં ૧૧ પગલ આવે છે, દરેક પગલ અગળ ૩૬ બંગલા છે. ગરી ૭ મો પગલ છે, અને સગલમ અથવા આવે છે, એટલે અને ત્યાં રાત રળા લના. ૩૬ બંગલા પાછો જેલમ તાલ મુર સાથનું મધુર સંગીત સંભળાવી રહી રતી, આગળ શુભાબના કમાન જેવા માંડવા તથા કૃષ્ણકમળના કુબોની સુવાસ, શાસ્ત્ર વાતાવરણ, આ બધું સર્જનદારની મદત્તા દર્શાવના મુંગો બોધ આપતું.

ગરી મુકાબા પછી ચીનારી આવે છે. અહીં ચીનારના કેટલાક મોટા મોટા ઝાડો નજરે પડે છે. ચીનારના પાંચરા ઘણા ખરા ચાટી પાંચના સૂમખામાં હોય છે. પાણીના ઝરણો તો અંદી તંદી ધસારાબંધ પડતા દેખાયજ છે. સફા ઝાડને મળના એકે:જાતના ઝાડો અહીં બહુ છે, તે તથા દેવદારના ઝાડો અને નીચે લીલુંઘ ધાસ, તેના ઉપર પીળા ત્રાસ સફેદ કુબો, એ તો જાણે કદને તરાદ પાટી જ લીચો ખીજાળો હોય એમ લાગે છે. એ મહીનામાં રંગબેરંગી શુભાબ પ્રકટ થાય છે, ખીલે છે, અને કરમાય છે. અગીઆરમે

એકઠા યાય છે. તે લીડાર નદીને મળે છે. અંહી ચારે તરફ કુંગરો આવી રહ્યા છે. કોઇ વાર તો એમ જીલાવો ખવાય કે અંહીથી બહાર જવાનો રસ્તો ક્યાં હશે? અંહી જીન મહીના પછી રહેવાય છે. તોએ કંડી અને વરસાદ કોઇ વાર નડે છે. તંજુમા રહેવાતું એટલે બહુ વરસાદ આવે તો તંજુમાં પાણી આવવાનો સંભવ ખરો.

પહેલગામ જતાં અવંતીપુર, અનંતનાગ અથવા ઇસલામાબાદ, અછાબધ, મારટંડ, તથા વેરીનાગ આવે છે. અવંતીપુરમાં મંદીરોના અંદીયર શીવાય હવે કંઈ નથી. અનંતનાગમાં પાણીના ઝરા છે, તેતું પાણી બાંધી લઈ તળાવ જેવું કર્યું છે ખીર-ભવાની માતાતું મંદીર છે. ગચ્છા આસન અંહી બનાવે છે. મારટંડમાં સુર્પનારાયણતું મંદીર છે, અને પાણીના ઝરા છે. આ સ્થળ જત્રાતું ગણાય છે. અમરનાથ જનારા પહેલા અહી આવે છે. અછાબધમાં ખગીચો લગલગ નીશાત આગને મળતો છે. તંજુ માટે સારી જગા છે. પાણીનો ઝરા છે જે ઉત્તમ ગણાય છે.

વેરીનાગ ૬૦૦૦ ફીટ ઉંચે છે, ત્યાંથી જેલમ નીકળે છે. અસલ મોગલ બાદશાહના વખતનો અહિં ખગીચો છે. ત્યાંના દેખાવ મનહર છે.

પહેલગામથી જતાં ચંદનવાડી, રોપનાગ

અને પંચતરણી આવે છે. ટટ્ટ ઉપર જવાય છે. કેટલીક જગાએ રસ્તો ખરાબ છે. ત્યાં ઉતરવું પડે છે. રોપનાગ તથા કોલ્હધ બંનેના પાણી ખળખળાટ વહી જાય છે, તેમજ ઉંચા કુંગરો ઉપરથી પાણીના ધોધ પણ મુંદર દેખાય છે.

રોપનાગ ૧૨૦૦૦ ફીટ છે. ઝાળપાથ થઇને અહીં દશ માઇલે પહોંચાય છે. કુંગર ઉપર પાણીનું તળાવ મોટું છે, જે જીન મુંધી દરી ગયલું રહે છે; પછી ઝાગળી જાય છે એટલે મોટા ધોધ પડે છે. બાવિક જત્રાણ અહિં ગમે તેમ કુબકી મારવામાં સાર્યક માને છે. પંચતરણીમાં પાંચ નદી મળે છે. અહીંથી અમરનાથ પાંચ માઇલ છે અને બરફ ઉપર થઇને જતું પડે છે. લેક્ટો સવારમાં જઈ બપોર પહેલા પંચતરણી પાછા આવે છે. અમરનાથના લોંગ વિષે એવી દંતકથા છે કે એક સંદેહ કંચુતરની જોડ ત્યાં બળેવને દિવસે દર્શન કરવા આવે છે તે મહાદેવજીના ગણ છે એમ કહેવાય છે. જે લોકો અમરનાથની સાથે આના દર્શન કરે છે તે લાગ્યશાળી ગણાય છે. કાળ કેટલાએ અવનવા બનાવો જીલાવતો હશે પણ કેટલાક દિવ્ય દ્રશ્યો તો સ્મૃતિના પટ ઉપર જીવનમાં એતન રેલાવતા લાંબો વખત રહેતા હશે. કાસ્મીરના દરેથી એવાજ પ્રકારનાં છે.

બદલો.

એક શુભસુંદર નદીને ધણીજ કિમ્તી ચેતીની માળા મળી. કોઇ હાલથી તે ચોરી જવા ન હલવાય માટે ટેબલ ઉપર જ તે રાખી સાથે કાચની એક કાપડી રાખી. કાચની કાપડી પર લખવામાં આવ્યું હતું કે "આ માળાનાં ચેતી બનાવદી છે. ખરાં ચેતીની માળા તો તિલ્લેરીમાં છે." એક રાત્રે બહારથી પાછા ફરતા તેને માળા ચોરાયલી જણાઈ. કાચની કાપડી હતી તેને બદલે બીજી નજરે પડી તે ઉપર લખાયલું હતું: "સાચી માળા ભલે તિલ્લેરીમાં રહી અને આ માળા બસ છે."

કોઈ જીલો

રાસ.

હાં...રે...કોઈ જીલો,
સલૂણા ! કોઈ જીલો,
જીલો મધુરી ચાંદની...હાં...રે...કોઈ જીલો.

રૂપાનાં ફૂલસમા તારલાની સંગમાં,
રમતી રમતીયાળ આભના ઉછંગમાં,
પ્રેમનાં પીયૂષસખી પૃથ્વીમાં ફેલાય...
કોઈ જીલો !

જીલણુદાર ! જીલો !

જીલો રસધાર એ જીલાય તો !

આભની અટારીએથી અવનીને આંગણે
રસીયાને કાળ સખે ! ચાંદની ફેલાય છે !
ઉરમાં અકથ્ય ભાવ જેતાં ઉભરાય...
કોઈ જીલો !

રસીકવર ! જીલો !

જીલો એ ચાંદની જીલાય તો !

વિખળના વિરાટપાદ બ્યોમથી સરી પડી,
સંજુની જટાશી ભવ્ય ભોમમાં રમી રહી;
મનડૂં એ ભક્ષીવી નિહાળી મલકાય...
કોઈ જીલો,

ચોગીન્દ્ર ! કોઈ જીલો !

જીલો એ ભક્ષીવી જીલાય તો !

ઉભી એ ઉજળા આકાશગંગ કાંકડે,
ગેદિ ઉછાળી હીરાતારલાની એ ઉસે;
ને હાસ્ય એ રૂપાણું, મીડું, ભોમમાં ફેલાય...
કોઈ જીલો,

સલૂણા ! કોઈ જીલો !

ચંદાનાં હાસ્ય એ જીલાય તો !

‘ સમિતિ’જય !

સૌંદર્યની નિશાળ

સૌંદર્યની શોધમાં :

લેખક: “ મસ્ત-ફરીર ”

સૌંદર્યની સંપૂર્ણ વ્યાખ્યા આપવાનું કાર્ય સહેલ નથી. સુંદરતા તો જોનારાની આંખમાં રહેલી છે. લયલા રયામ વર્ણની હતી. એવી કાળી ઓરતપર મજનુન કેમ દીવાનો બન્યો હતો તે કોઈએ તેને પુછતાં મજનુને જવાબ આપ્યો હતો કે—

“ લયલાકૃત જેમ લો મજનુનપી આંખસે. ”

કોઈ બ્યક્તિ, વસ્તુ કે દ્રવ્ય નીહાળી એકને તેમાં અદ્ભુત સુંદરતા દેખાય, બીજાને તેની આંખી સરખી પણ ન થાય. જોનારમાં ભેદથી સંસ્કૃતિ, સંસ્કૃતિ, બુદ્ધિની પ્રગટતા તે પ્રમાણમાત્ર સૌંદર્ય દર્શન તે કરી શકે.

માનસશાસ્ત્રીઓ અને વૈજ્ઞાનિકો તેમ છતાં સૌંદર્યશાસ્ત્રમાં જડા હતાં છે. અને સુંદરતા શામાં રહેલી છે તે તેમણે બતાવ્યું છે. કોઈ બ્યક્તિ, વસ્તુ કે દેખાવ જોતાં દીલમાં હલ્લવ મિશ્રિત આનંદની લાગણી થાય તો જાણવું કે તેમાં બુબસુરતી કે સૌંદર્ય છે.

સૌંદર્યમાં પ્રમાણ અને તાલ હોવા જોઈએ તાલ વગરનું સંગીત એ જેમ સંગીત નહીં તેમ પ્રમાણ વગરનું બહન જોડાળ કહેવાય. સંગીતમાં જેમ તાલની જરૂર છે તેમ પ્રમાણમાં હલન ચલન અને જોલવામાં તાલની જરૂર છે. ડંબધડા વગરનું પ્રમાણ સુંદર ન કહેવાય.

સુંદર આરસનું પુતળું જોતાં આખ કંદે પણ હમેશાં એ પુતળું આનંદ ન આપે. સુવર્ણ કે દીરાને ન્યારે જુઓ ત્યારે તેમાં સૌંદર્ય દેખાય. મરજુ તેમાં પળે પળે પલટાતો પ્રકાર છે. સુંદરની સેરાનીનો તણખો છે. હેમ ચગકે, દીરો ઝબકે

એટલે મનોહર લાગે. તેમ જ પુરુષ કે સ્ત્રીમાં ચમક હોય, બુદ્ધિની તીક્ષ્ણતા, તીવ્રતા અને ચપળતા હોય, તે વધારે બુબસુરત લાગે.

દરેક દરેક બહેનમાં કંઈ ને કંઈ સુંદર તત્વ રહેલું હોય છે. જોનારે તે પારખવું જોઈએ.

કોઈની ચામડીનો રંગ સુંદર હોય, કોઈની આંખો, કોઈના વાળ, કોઈનું બહન તો કોઈનો સ્વભાવ કે આવડત સુંદર હોય. હલન ચલનની સુંદરતા જેને અંગ્રેજીમાં Grace કહે છે એ ‘ગ્રેસ’ વગરનું બહરું એ બહરું નહીં પણ ખાતડું કહેવાય.

શ્રી. બદ્ધ હમરવાડીયાએ એક સ્થળે લખ્યું છે કે જગતની પ્રત્યેક એક સ્થળે એકઠી યદ, દરેકે પોતાની સુંદરમાં સુંદર વસ્તુઓ રજુ કરી. ખીસરે પોતાનાં પીરામીડો બતાવ્યાં, ગ્રીસે પોતાનાં પુતળાં રજુ કર્યાં. જાપાને પોતાના કુલોના બાગ નજર કર્યાં, ચીને પોતાનો હુન્નર દેખાડ્યો, ઇંગ્લેન્ડે પોતાનાં મશીનો અને અમેરીકાએ પોતાનાં સાઈસો પ્રદર્શનમાં મુખ્યાં, યુગ્મરાતે પોતાની સુંક માર જીતી રજુ કરી અને એ ધનામ છતી ગયું.

યુગ્મરાતી બહેનોના જેવા સુંદર પોષાક જગત-બરની સ્ત્રીઓમાં નથી. હૈંદની બહેનોની સાડી જોઈ સૌંદર્યને પારખનાર મેરેમ કય સેંટ ડેનીસ અને મુક મશાનુર આના પાવલોવા આશીન થઈ ગયાં હતાં.

આપણામાં સૌંદર્ય પુષ્કળ બધું છે. પણ ખોટા રીવાજો, ખોટી માન્યતાઓ, અને જે પરવા-લીથી એ સૌંદર્ય જોવાઈ નય છે, અને માટેજ તેની શોધમાં નીકળવું પડે છે.

પરંતુ વેપવ્યથી અને સમાજ સીતમની બહીમાં ઘણીએ લાવવ્યવતી બહેનોનું કપ વેડફાઈ

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સીમંડળ.

—કાર્યક્રમ—

સ્વ. જમનાબાઈ સક્કથ સંવત્સરી

તા. ૮ મી એપ્રિલ ૧૯૨૯ ને સોમવારે મંડળનાં સદસ્ય પ્રમુખ જમનાબાઈ નમીનદાસ સક્કથની સંવત્સરી હોવાથી તે દિવસે સાંજે સાડા ચાર વાગે (સ્ટે. ટા.) મંડળના હોલમાં મેળાવડો થયો.

ફીઝીકલ કલેચરથી થતા ફાયદા વિષે ભાષણ.

તા. ૧૨ મી એપ્રિલ ૧૯૨૯ ને શુક્રવારે સાંજે સાડા ચાર વાગે (સ્ટે. ટા.) મંડળના હોલમાં નીચે દર્શાવેલ સરકારી ફીઝીકલ કલેચરથી થતા ફાયદા વિષે ઉપયોગી વિવેચન કર્યો.

વક્રતૃત્વ કળાની ઇનામી હરિદ્રાઈ માટે મેળાવડો

તા. ૧૬ મી એપ્રિલ ૧૯૨૯ ને મંગળવારે બપોરે ત્રણ વાગે (સ્ટે. ટા.) મંડળના હોલમાં વક્રતૃત્વ કળાની હરિદ્રાઈ માટે એક મેળાવડો કરવામાં આવ્યો. “ભાવિ પ્રભા કેવી હોવી જોઈએ” એ વિષય ઉપર લગભગ ૧૨ થી ૧૫ મિનિટ સુધી હરિદ્રાઈમાં ભાગ લેનારાઓએ મોટીથી વિવેચન કર્યું પડ્યો.

જે બહેને આ હરિદ્રાઈમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતા હોય તેમણે તા. ૧૬મી એપ્રિલ સુધીમાં પોતાના નામ મંડળની ઓફિસમાં નોંધાવવા જોઈએ.

ચાર જુને નીચે મુજબ ૨૧ લેડી પરચનબાઈ ગોક્ળદાસ વાદળ વક્રતૃત્વ કળા ફેરમાંથી ઇનામો આપવામાં આવશે. ૧૬ ઇનામો સોનાના મેડલ ૨ જુ ઇનામ ૩. ૧૦) નીચું ઇનામ ૩. ૫. ચોથું ઇનામ ૩. ૪.

લેખિત ઇનામી પરિક્ષા

મંડળનાં સભાસભાને તથા અન્ય ગુજરાતી હિન્દુ સીમંડળને સવિનય જાણાવવામાં આવે છે કે વિભક્ત તથા અવિભક્ત કુટુંબની ભાવના વિષે જે કોઈ બહેનો નિબંધ લખવાની પરીક્ષામાં બેસવા ઇચ્છતી હોય તે બહેનને સેન્ટ્રલ નામ ટેકસ્ટ આપે મંડળના સરનામે સેક્રેટરીઓ ઉપર તા. ૧૦મી એપ્રિલ ૧૯૨૯ સુધીમાં મોકલી આપવા.

મજબૂર વિષય ઉપર નિબંધ લખવાની પરીક્ષા તા. ૨૦ મી એપ્રિલ ૧૯૨૯ ને રાત્રીના ૯ બપોરે હોટ વાગે (સ્ટે. ટા.) મંડળના હોલમાં લેવામાં આવશે નિબંધ લખતું લખતું કુલસેક્રેટરી કમ ગ્રુપ ઓફ બાબુ લગભગ પાંચથી છ પાનામાં સમાવેશ થાય તેટલું હોવું જોઈએ નિબંધ લખવાને કમથી વધે મંડળમાંની આપવામાં આવશે. હરિદ્રાઈમાં ફેલોશપ્શિપ માટેના બેનુકતે નીચે પ્રમાણે સ્વ. પાર્વતીબાઈ દારુનદાસ ત્રીજી પત્રિકા સ્મારક ફેરમાંથી ઇનામો આપવામાં આવશે. ઇનામો ૩. ૧૫ ૧૧, ૬, ૭, ૫, ૪, ૩.

સભાસભાને ખબર.

મંડળનાં સભાસભાને આજકાલેક વિનંતિ કરીએ છીએ કે જેઓ હજી સુધી ચાલુ વર્ષનું પોતાનું લગ્નનું નથી તેઓએ તા. ૩૦ મી એપ્રિલ સુધીમાં મંડળની ઓફિસમાં બરી જણવું.

લગ્નમ હોવી જોઈએ. સુંદર બનવાના પ્રયાસમાં અતિરેક થાય તે ફેશન કે નખરાં કહેવાય છે. ફેશનેબલ થયા વિના, નખરાંબાજ બન્યા વિના બહેનો સુંદર દેખાઈ શકે છે.

જે સ્ત્રી પોતાનું બ્યક્તિત્વ નથી સ્થબળતી, પોતાના પતિ આગળ પણ જ પોતાનું સ્વમાન નથી બળવી શકતી તે બદનમાં અને ચામડીના રંગમાં સુંદર હોય છતાં દેખાતી નથી. પતિની દારી થતારી તેના દીલની સમીપતા બની શકે.

કેટલીક બહેનોને જુલમી સાસરીયાં કે મુખ મિલક પતિ એવો ખ્યાલ આવે છે કે તે ભોટ અને અક્લ વગરની છે. કાંઈ કરીને એ બદન જુદ પાતે પણ એમ માને છે કે તે

નય છે, ચુસાઈ નંચ છે, હડી નય છે. થોડાં ઘમર થયા પહેલાં બહેનો માતા બને તો બધી સૌંદર્ય ત્યાં રહેતું નથી.

કેટલીક બહેનો ખોટા ખ્યાલોથી પોતાના રૂપની લેવી જોઈતી કળા લેવી નથી. વડીલો અને મોટરાંઓ તરફથી તેના મગજમાં એવો ખ્યાલ પેસાડવામાં આવેલો હોય છે કે પોતાનાં સારીર અને સૌંદર્યનું જતન કરવું એ આછકડાવેશ છે. પણ આ ખ્યાલ ખોટો છે. જગત સમગ્ર સારામાં સારા સ્વરૂપમાં રહ્યું થયું એ દરેક સ્ત્રી કે પુરુષને ધર્મ છે. સુંદર દેખાવામાં શરમાવાની જરૂર નથી.

સુંદર દેખાવા પ્રયાસ કરવો તેમાં ખાતું નથી, પણ તે પર ભરવાળ અને મધ્યમની

નતે અકકલ વચરની પુણ્યલ છે. મગજની આ સ્થિતિ થાય ત્યારે તેનામાં રહ્યું સહુ ઓંદ્યં હોય એ પણ હકી નય છે.

બહેનો તમે પ્રભુ પ્રત્યે ભક્તિભાવ રાખો તેમાં મને વાંધો નથી. તમે મંદીરમાં શ્રદ્ધાથી દર્શન કરવા નવ તેમાં પણ હું કંઈ ખોટું જોતો નથી. પણ ઇશ્વર અને તમારી વચમાં પ્રેમાર્થથી, ધર્મ ગુણો, મહારાજે કે શાસ્ત્રીબાવાઓ જેવા દલાલોની શું જરૂર છે ? ધર્મ પાવો પણ અધર્મ-ધાણુ ન બનતાં. અધર્મધાણુ બનનાર બહેનો વેવડી અને પેમડી બની નય છે. પોતાનાં બાળકો અને પતિને ધર વા ખાતા મૂકી ને વેવડી " ને ને " જુમ માસ્તી પરોડીયામાં ઠાકોરજીને મંદીરે દોડી નય છે તે ઠાકોરજીને કડી પ્રસન્ન નથી કરી શકતી. વેવલાવેરા અને બુબ-સુરનીને આડવેર છે.

શરમ, મર્યાદા અને મદલાલે એ તો બહેનોની આંખમાં અને રીતમાતમાં હોવાં જોઈએ. લાજ અને ધુમદાના મુખર્ષી બરેલા રીવાજથી ઓંદ્યં ચીમળાઈ નય. છે.

માણસની લાજબીઓની શ્લેષાના સ્નાયુઓ પર અસર થાય છે એ તો જોઈ શકાય એવી વાત છે. મન આનંદમાં હોય ત્યારે શ્લેષા પર આનંદની રેખાઓ પડે છે. કોઈ યુવાન કે યુવતી હસે છે ત્યારે તેનો મુખડો મનોહર લાગે છે. કોઈ અદેખાઈ, અને બીકથી શ્લેષા પર સજ્જ લાઇનો પડે છે. મેં એવા પણ જાખલા જોયા છે કે જગી બુબસુરત બહેનો માત્ર તેમના તીખા અને ખીબળ સ્વભાવથી પોતાનું રૂપ સમય જતાં ગુમાવી બેસે છે.

ન્યાં બેસેલા કુચકી કરવા બેસે છે ત્યાંથી રૂપ જતી પુઝીએ નાસે છે. નિંદા, ટાણલાં, કુચકી અને કળ્યા જોરે બુબસુરતીને આડવેર હોય છે. ઉપરાઉપરી પ્રચીતથી પણ ધન્ય બહેનો રૂપ ગુમાવી બેસે છે.

પદી ત્રણેથી ટવ અને રીવાજથી બહેનો દમિષ્ટ ન્દાય છે, માથું ઝાલે છે, ચાલુમાર મારે છે અને વક્ષો પરિધાન કંદે છે, પણ એ ક્રિયાઓ પાછળ બળિનો ઉપયોગ કેટલી બહેનો કરતી હશે ? વાળ

શું છે ? તે કેમ સુંદર અને મજાસુત થાય તેનો વિચાર કેટલી સ્ત્રીઓ કરતી હશે ? વળી વેળીની ગુંથણીમાં નવી નવી સ્ટાઇલ કેટલી થોડી બહેનો કરી બજે છે ? આ દેશમાં પુરુષો અને સ્ત્રીઓ દરરોજ ન્દાય છે પણ ધણીઓ તો એ ક્રિયા બજે વેઠ ઉતારતાં હોય તેમ થોડામાં થોડાં પાણીએ અને થોડામાં થોડા સમયમાં પતાવી દેવામાં મગરરી સમજે છે.

આપણા દરરોજના બ્યવહારમાં અને જીવનના કમમાં આપણે ન્યારથી ધર્મને દાખલ કર્યો ત્યારથી સાદી સમજ અને અકલ્લ હકી ગયાં. ન્દાણું જોઈએ એ ધર્મ મનાયો, એટલે કેમ ન્દાણું જોઈએ એ બાન ન રહ્યું.

તંદુરસ્ત બદન હોય તોજ તે સુંદર રહી શકે. કસરત વગર બુબસુરતી ના ખીલે. આપણી બહેનો ટેનીસ રમે કે યુરોપ અમેરીકાની મહીલાઓની માફક કુટબોલ કે એવી મર્દાની રમતોમાં ભાગ લે તો તેમાં હું તો કંઈ ખોટું જોતો નથી. પણ હાલ એટલાં આગળ ન જઈ શકે તો પણ આપણી બહેનો ધારે તો ધરકામ કરતાં કરતાં ચરીરને કસરત આપી શકે છે. આપણી લોટ દળવાની ધંદી સારામાં સારી રીતે બદનનાં, કમરના ડંપલા બાજનાં અવયવોને ખીલવે છે. સચિલાંથી ખાંટ-ચાચી, છારા વલોવતાં તેમ કુવામાંથી પાણી ભરતાં પણ એ એક પ્રકારની કસરત થાય છે એમ ખ્યાલ રાખીએ તો ચરીરને કસી અને મજાસુત કરી શકાય છે. તમારા જરબા અને રાસનાં પ્રેમામ વધારો, અને એકને એક ચીંટી તાળીઓ પાડી ફેર કુંદકી ફરવાને બદલે દમ્પારા જરબા અને રાસમાં નવાનવા ટેબલો અને બેચેટો ગોઠવી આપણા દેશની લોકકથાઓ અને સુંદર પીરાણીક કથાઓ તેમાં રચી કદો.

આના પાવલોવા સાડ વર્ષની છે. પણ રમ-જુમી પર નૃત્ય કરે છે ત્યારે ત્રીસ પચ્ચીસ વર્ષની લાગે છે. તમે બહેનો નૃત્ય ન કરી શકો તો મજબા અને રાસ રમવાના પ્રસંગો જોટલા બને તેટલા વધારે લ્યો, અને એ જાતનાં નૃત્યથી બદનમાં નડું બળ અને ઉત્થાસ મેળવે.

ખરું ઓંદ્યં અંદરનું છે. બદારનું નહીં. મગજ કેળવાયતું દંશે તોજ શ્લેષા પર રૂપનો

પ્રકાશ પડશે. કેળવણી વગરની રૂપાળી બહેન થોડા જ વખતમાં કાચની પુતળી જેવી અનઆકર્ષક નિરખનારને લાગશે. મારાં નિરીક્ષણમાં મને તો એ જણાયું છે કે જેમ સ્ત્રીઓ વધારે બહુલી સંસ્કારી અને સારી આર્થિક સ્થિતિવાળી તેમ તેમનામાં રૂપનો વિકાસ વધારે. મારો અનુભવ તો એ છે કે આજ કાલ સમાજના જુના વીચારના અને અજ્ઞાન લોકોને ચક્રોડાયે ચઢેલો કોલેજમાં અભ્યાસ કરતી યુવતીઓ સમાજનું સકલ આકર્ષક અને ખુબસુરત અંગ છે.

મારા એક મિત્ર ઈશ્વરલાલ વીમાવાળાએ સુરતની બહેનો અગાઉ ઘર કામ કરતાં કે નવરી બેઠી હોય ત્યારે હીંચકે બેઠાં બેઠાં ખાચણાં ગાતી તેનો સંબંધ કરી એક ન્હાનકડું પુસ્તક બહાર પાડ્યું છે. તેની પ્રસ્તાવનામાં તે પ્રશ્ન પુછે છે કે બહેનોના ગળામાંથી એ જુનાં રંગો, ગરબાઓ અને રાસો ક્યાં ઊડી ગયા? વાત એમ બની છે કે જુના

પ્રેમાનંદનાં ઓખાહરણ અને એવા રંગો તરફ નસ્કોર ચઢાવી બહેનોએ તે વિસાયાં અને નહું કંઈ આભું નહીં. સુંદર બનવા માટે બહેનોએ લલિતકળા જેવી કે ચિત્રકળા, ભરતમુદ્રણ અને કાવ્યકળામાં રસ લેવો જોઈએ.

સંસ્કારિત અને રસિકતા વ્યક્તિઓમાં જેમ જેમ વધતી જાય, જીવન જેમ જેમ વ્યવસ્થિત, પ્રમાણબદ્ધ અને તાલબદ્ધ થાય તેમ તેમ સૌંદર્ય અને માધુર્યનો વિકાસ થાય.

નિત્ય યૌવનની ચાવી એટલીજ છે કે નબળાઈ અને ઘડપણનો વિચાર સરખો ના કરવો, નિયમીત બદનને કસવું અને હરદમેશ ખુશમિનજમાં રહેવું.

જે ઘરમાં કલેશ, કંકાસ હોય, આવક કરતાં ખર્ચ વધારે પ્રમાણમાં રહેતું હોય ત્યાં સૌંદર્ય રહેતું નથી.

ત્રણ વર્ષના આહુકે થવા માટેની યોજનામાં

અમને કેટલોક ફેરફાર કરવાની ફરજ પડે છે. આહુ વર્ષના ખેલા છ માસના અંકોની નકલો શીલકમાં રહી નથી તેથી એ યોજના હેઠળ દરે પછીથી આહુકે

માર્ચ ૧૯૨૯થી જ

થઈ શકશે. માર્ચ ૧૯૨૯ થી ઓગસ્ટ ૧૯૩૧ સુધીના

અવરગાઈ જતાલાગે ગોધી.

૧. માર્ચ

૨. એ રીતે જ વળત લઈયાં.

૩. લવગાઈ છે કે પરભે છે? પતિએ ચોક્કસને કહ્યું.

૪. એમજ છે. પરંતુ તેમાં સ્ત્રીઓ શું કરે? તેઓ પ્રશ્નો સિવાય

થયું.

સમાલોચના

મહારાજા શ્રી લગવતન્નિંદણ પાઠ્ય પુસ્તક માળા અને વાચનમાળા : પુસ્તક ૧ થી ૩ અને ચોપટી ૧ થી થી ૭મી તેમજ વાચનમાળા શિક્ષણ : પ્રકાશક : શ્રી વિદ્યા અધિકારી કચેરી, ગોંડલ.

કેળવણીના પ્રસાર માટે સર્વજ્ઞ પ્રયાસો કરનાર તરીકે કાઢિયાવાડમાં ગોંડલ રાજ્ય જાણીતું છે. એ રાજ્યના વિદ્વાન અને સદાનુભૂત નામદાર ઠાકોર સાહેબના મુરબ્બીવટ હેઠલ રાજ્યના બાહોશ અને વિદ્વાન વિદ્યા અધિકારી રા. ચંદુલાલ પટેલના શુભ પ્રયાસરૂં સુંદર ફળ આ બન્ને ઉપયોગી માળાનાં પુસ્તકો છે. ગોંડલ રાજ્યે સૌકેળવણી ફરિજિયાત કરી છે; પરિણામે છોકરાઓ પણ ફરિજિયાત બહુ છે. મેટ્રિક થનાર બાળાને રાજ્ય તરફથી રૂ. ૫૦૦ અને બી. એ. થનારને રૂ. ૧૦૦૦ નું ઇનામ અપાય છે. પરિણામે આજે ગોંડલ બીજા રાજ્યોને મુકાબલે કેળવણીમાં ઘણું આગળ નધું છે.

આ બન્ને માળાના પુસ્તકો નવા યુગની વાચનમાળા રેવા દર્શિવિંદુથી તૈયાર થતી જોઈએ તેનો સુંદર પદાર્થપાઠ શીખવે છે. રા. પટેલની રાષ્ટ્રીય દૃષ્ટિ અને કાર્યશક્તિનું એ અદભૂત પરિણામ છે. બ્રિટિશ હિંદ સ્વતંત્ર હોય-સ્વરાજ્ય ભાગવતું હોય તેા કંઈક અવાજ પ્રકારની વાચનમાળાનો ઉપયોગ આપણી શાળાઓમાં થાય. આ પુસ્તકોમાં શિક્ષણશાસ્ત્રના કુદરતી ક્રમ અને નિયમોને અનુસરીને બાળકોને દેશનકિત પ્રેરે એવી શૈલીમાં હિંદની સંસ્કૃતિનો પરિચય રા. પટેલે કરાવ્યો છે. ઇતિહાસ, ભૂગોલ, રાજ્યનીઓ, રાષ્ટ્રનેતાઓ, સાહિત્ય, વ્યાકરણ વગેરે અનેક વિષયોને પદ્ય, સ્થાન અપાણું છે. આદિકવિ નરસિંહ દેવવાધી માંકીને આગળના અર્વાચીન સાહિત્યકા-

રોની કૃતિઓ સુધીનું સાહિત્ય એમાં વણી લેવાયું છે. આ પુસ્તકો ગોંડલ રાજ્યમાં જ ન રહેતાં તેમનો ઉપયોગ ગુજરાતની સર્વ શાળાઓમાં વિસ્તારેલો જોઈએ. આપણા દેશી રાજ્યો ૪૨૨ અને ૪૬૩ તકેજ અપનાવે. શહેરોની મધુનીસીપાલીનીઓ પણ પોતાની શાળાઓમાં એ પુસ્તકોનો ઉપયોગ છુટથી કરી શકે છે પુસ્તકોનો ઉપયોગિતા, કદ, છપાઈ વગેરે જોતાં મૂલ્ય પરતર જ રાખવામાં આજુ ઢોય એમ લાગે છે. અમે આ શુભ અને સર્વજ્ઞ પ્રયત્ન માટે ગોંડલ નરેશને તેમજ રા. પટેલને અંતઃકરણપૂર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

નરવીર લાલાછુ : લેખકો : રા. કલ્લભાઈ ઠાકરી અને રા. જવેરચંદ મેઘાણી. પ્રકાશક : શ્રી “ સીરાજ ” કાર્યાલય, રાણપુર. મૂલ્ય : ૦-૧૦-૦

ભારતના નરવીર લાલાછુની જીવનકથા અને જીવન-સ્મૃતિ આ નાનકડા પણ સુંદર પુસ્તકમાં બન્ને લેખકોની લાક્ષણિક લોકપ્રિય શૈલીમાં આલેખાઈ છે. પંતબના એ સિંહે દેશને ખાતર કેટલો આત્મભોજ આપ્યો છે તેની ઝાંખી ગુજરાતના વાચકો આ પુસ્તકમાંથી કરી શકશે. લાલ મેઘાણીએ આલેખેલી જીવન-સ્મૃતિ નવલકથા કરતાંય વધુ રોમાંચક છે. અમને ખાતરી છે કે વાચક પ્રબંધ આ પહેલી આવૃત્તિ જલ્દીજ ખૂટાડી દેશે.

શિક્ષણપત્રિકા : લેટ અંક : તંત્રીઓ : રા. ગિજુભાઈ અને શ્રી તારાબહેન. બાલમાનસના આ એ હંડા અભ્યાસીઓના જ્ઞાનનો લાભ “ શુભ સુંદરી ” ના વાચકોને બાળક અંક દ્વારા ત્રણ વર્ષથી મળે છે. એમના તંત્રીપદે આવતું માસિક “ શિક્ષણ પત્રિકા ” માળાપો અને શિક્ષકો માટે અજુમૂલી સામગ્રી પૂરી પાડે છે. વાર્ષિક લવજનમ ફેક્ટ રૂ. ૧-૦-૦ છે. જે ઘરમાં બાળક હોય તે ઘરમાં એ માસિક આવડુ જ જોઈએ. એ માસિકનું

વર્ષ માહા મહિને પૂર્વ યતાં તંત્રીઓએ બાળકોને ઉપયોગી થાય એવા વાચન સાથેનો એક શેટ અંક આપ્યો છે. બાળકોને ઉપયોગી અને આનંદદાયક વાચન એ શેટ દ્વારા આપવા માટે તંત્રીઓને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

ભગ્નિકા: કર્તા: રા. અરદેશાર દેશમજી ખખર-દાર. મૂલ્ય: કાચું પૂઠું: ૦-૧૪-૦; પાકું પૂઠું: ૧-૪-૦. મળવાનાં કેકાણાં: શ્રી ખડાયતા પ્રેસ, ચાર રસ્તા, અમદાવાદ; રા. જુદુરાય શ્રી. ખંધ-ડીઆ, જન્માશ્રમી બીહારી, મુંબાઈ, ૪ અને કર્તા પાસેથી, માહાન્ડ રોડ, મદાસ.

રા. ખખરદારના નામથી અનુદયો હોય એવા ભાવેજી કેકાઈ રસિક વાચક ગુજરાતમાં હશે. બંને પારસી છતાં શુદ્ધ અને સંસ્કારી ગુજરાતી ભાષા લખનાર તરીકે રા. ખખરદાર જાણીતા છે. ગુજરાતના અર્વાચીન કવિઓમાં તેમનું સ્થાન હંચુ છે. અત્યાર ખેડેલાં ગુજરાતના રસિક વાચકવર્ગ તેમના અનેક કાવ્યસંગ્રહોનો સત્કાર કર્યો છે. આ પુસ્તક ગુજરાતના બહુન સાહિત્યમાં સુંદર હમેરો કરે છે. એમાંના બહુનો કવિએ વેદનાકાળમાં લખ્યા હોય અંતરના હંડાણમાંથી નીકળતા હૃદયારોધી ભરેલા છે અને ભક્તિબીના ગુજરાતનો તે જરૂર આદર પામશે. કાવ્યો ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યના ત્રણ ખંડોમાં બહેંચેલા છે.

સ્નેહાચર: પ્રવેશક: કૃ. વિનોદિની રમણભાઈ નીલકંઠ, બી. એ. સોલ એન્ટ: મેસર્સ ગુલાલ એન્ડ કંપની, ગીરગામ એક રોડ, મુંબાઈ, ૪. મૂલ્ય: ૦-૧૦-૦.

સુશિક્ષિત અને સંસ્કારી તેમજ સાહિત્યક માતૃપિતાની પુત્રી પાસે જેવાં સાહિત્યસર્જનની આશા આપણે સહજ રાખી શકીએ તેવાં સુંદર સાહિત્યરત્નોથી આ નાનકડું પણ આહ્લાદક પુસ્તક ભરેલું છે. આ પુસ્તકમાં સંગ્રહેલાં લેખો મૂળ “શિશુમંડળ” તરફથી નીકળતા હસ્તલિખિત માસિક “મુકુલ” માં લખાયાં હતાં. તેને પુસ્તકકારે પ્રકટ કરી ગુજરાતી સાહિત્યમાં એક સુંદર પુસ્તક હમેરવા માટે અમે બ્લેન વિનોદિનીને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. એમાંના પ્રત્યેક લેખ કે સ્કેચ રસસાહિત્યનું સુંદર રત્ન છે અને અમારી ખાતરી છે કે ગુજરાતના રસિક વાચકવર્ગનો તે અત્યંત આદર પામશે.

ચુંબન અને બીજી વાર્તા: પ્રકાશક: શ્રી પ્રસ્થાન કાર્યાલય. મૂલ્ય: રૂ. ૧-૪-૦

પુસ્તકનું નામ વાંચી કેકાઈ બહુકવાની જરૂર નથી. વાચકવર્ગની રસજ્વલિ આ પુસ્તકના વાચનથી જસય બગરો નહિ, એની ખાતરી આપી શકાય. એથી હૃદય એ રસજ્વલિને ઈચ્છે, લઈ જવાનો એક સફળ પ્રયત્ન આ પુસ્તકના પ્રકાશનથી થાય છે. પરદેશી ભાષાના સાહિત્યમાંથી ચુંદી ચુંડીને અનુવાદ કરેલી આ આઠ વાર્તાઓ વાર્તાઓખીન વાચક વર્ગનો રોષ સંતોષવા સાથે પરભાષામાં કેલું સુંદર સાહિત્ય સર્જાય છે અને ગુજરાતી સાહિત્ય એ દૃષ્ટિએ કેટલું પછાત છે તેની કાંખી કમીશે. આ પ્રયત્ન માટે પ્રકાશને ધન્યવાદ.

અમેરિકાનું સ્વાતંત્ર્યયુદ્ધ: શ્રી સર-સ્વરી મંથમાળા, પુ. ક. પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય: ૦-૨-૦.

શ્રી પ્રસ્થાન કાર્યાલય તરફથી આ ઉપયોગી મંથમાળાની શોજના થઈ છે. એનાં પ્રથમ બે પુસ્તકો અત્યંત આદર પામ્યાં છે. આ પુસ્તકમાં અમેરિકાએ ઈંગ્લાંડની કુંસરી ક્વી રીતે ફગાવી દીધી તેનો સરલ ઇતિહાસ રા. જીવનલાલ હરિપ્રસાદ દીવાનની સુંદર કલમે આલેખાયો છે. અત્યા-રને સમયે એ ઇતિહાસ હિંદની પ્રભુને અત્યંત માર્ગદર્શક અને પ્રેરક બનશે. આ પ્રકારના સાહિત્યની આપણે ત્યાં હજી ઘણી ખોટ છે, તે પૂરવા માટે લેખક તેમજ પ્રકાશકને ધન્યવાદ થઈ છે.

ભાતક કથા સંગ્રહ: ભાગ ૧: પુ. ૪, પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. મૂળ સંગ્રાહક: અ. ધર્મનંદ કોસળી. અનુવાદક: બ્લેન શીલાવતી ઇસલાલ પરીઅ. મૂલ્ય: ૦-૨-૦.

ભગવાન ગોતમજીની પૂર્વજન્મની અનેક કથાઓ પ્રચલિત છે, અ. કોસળીએ પાસીભાષામાંથી એ કથાઓ એકઠી કરી મરાઠીમાં લેવારી છે અને તેનો અનુવાદ આ પુસ્તકમાં થયો છે. અનુવાદની સુંદર અને સરલ ભાષા માટે અમે બ્લેન શીલાવતીને અભિનંદન આપીએ છીએ અને આવાં અનેક ફજ તેમની કલમમાંથી મળે એમ હમણીએ ઈચ્છીએ.

ઉદ્ધિયુ: બાદનાર: રા. ઇસલાલ ડાહ્યાભાઈ બનીરદાર. પીરસનાર: રા. કેશવલાલ હ. શેઠ, ખડાયતા પ્રેસ, અમદાવાદ. ભાવ: રૂ. ૧-૮-૦.

હિન્દી એ પુસ્તકમાં આપી છે, અને વાચક પ્રેમ એ જ નવો મોટી સંખ્યામાં લાભ લઈ શકે તે માટે પંચતર ક્રીમતેજ તે અપાય છે. સ્ત્રીઓ આ પુસ્તક જરૂર વાંચે. એના વાચનથી ક્ષયને હસેજે એવી તેમની કેટલીક રહેવા જરૂર નાણુદ થશે. પુસ્તક પ્રકાશક તેમજ લેખક પાસેથી મળી શકશે. જેઓ પોષ્ટથી ગણાયા ઈચ્છતા હોય તેમજ પ્રકાશકને થ. ર આનાની ધીમી મોકલવી.

- ઈંગ્રીઝા: સંપાદક: રા. જ્ઞાનાંજન નિયેગી આ નાનકડા પુસ્તકમાં હિન્દી વસ્તી, બાપા, ખેતી, પશુપત્ર, જુદા જુદા ઉપોગો વિ. વિષે ઉપયોગી આંકડા અને મહિની ટુંકમાં અપાયાં છે. પુસ્તક અંગ્રેજીમાં છે. જેમને એ સંબંધી અભ્યાસ કરવો હોય તેમને એ પુસ્તક રા. દેવજી દયાળ ઈશ્વર, એન. મેટરફેલ્ડ, હરીઆને ચરનામે લખવાથી મળી શકશે.

સાદી શીખમણ: પુ. ૧ હું. પ્રકાશક: રા. મગનલાલ સંકરમાઈ પટેલ, મજવાણું ટુંકણુ: મે. સસાં જે. એમ. પંડ્યા એન્ટ કંપની, પ્રોન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ, ૨ મૂલ્ય: રૂ. ૩-૦-૦.

આ લોકપ્રિય પુસ્તકનો છઠ્ઠો ભાગ પ્રકટ થઈ ગયો છે. આગલા પુસ્તકોની જેમ, આમાં પણ વિવિધ પુસ્તકોમાંની હોલન કંઠીને ઉપયોગી લંબાઈ-નાતો અને કાંઈ પ્રકાશકે, જેમાં ક્યાં

છે. એક સાથે એ સર્વ પુસ્તકો જાણી ન શકાય એ કુદરતી છે. અને તેથી વાચકોને આ પુસ્તક સંસ્તામાં સારો લાભ આપશે.

સાહાર સ્વીકાર: (૧) હિન્દુસ્તાન: તં. રા. અં. સુ. શાહ. પુ. ૧; અંક ૧૨-૧૮. (૨) કપોલ પત્રિકા: તં. રા. જો. ૨. બાપુમ.ઈ. ધ ૧; અંક ૯-૧૦. (૩) પોલપત્રિકા: તં. રા. ના. ગદીઆ. પુ. ૨; અંક ૨૭-૩૦. (૪) મહાભાર સમાચાર: તં. રા. મા. જી. બેશી. પુ. ૩; અંક ૩૫. (૫) નવું ચેતન: તં. રા. રા. કા. ચં. હાણુ. પુ. ૩; અંક ૨. (૬) વનિતા વિજ્ઞાન: તં. રા. શ્રી બાજી ગોરી મુન્ગી અને શ્રી. શીવગોરી ગાજર વ. ૨૦; અંક ૧૧-૧૨. (૭) સમાજ કૈવલ: વ્ય. રા. ગા. હી. ઈશ્વર વ. ૫; અંક ૮-૯. (૮) પ્રચારક: પ્ર. સ્વામી ધર્માનંદજી. વિધવા અંક પુ. ૪; અંક ૧. (૯) યસોદા: તં. રા. મ. ન. દોશી. વ. ૨; અંક ૨૧-૩૦. (૧૦) સમાજોચક: તં. રા. ૨ મો ત્રિપાઠી. પુ. ૩૩; અંક ૪-૫. (૧૧) ખડાયતા મિત્ર: તં. રા. કે. હ. શેઠ વ. ૧૫; અંક ૪. (૧૨) પારીદાર: તં. રા. ન. ઇ. પટેલ વ. ૬; અંક ૪. (૧૩) નવયુગનો યુવકધર્મ: લેખક: નરસિંહમહ ઇ. પટેલ. ઉમરેડ પિટાચી સમેલનને પ્રમુખસ્થાનેથી અપેક્ષા બાપુ (૧૪) રીપોર્ટ: રા. યા. વ્ય. ગામ મહિર સોજીરા સંવત ૧૯૮૪. (૧૫) રીપોર્ટ: શ્રી સાદિલ રસિક અનુ મંડળ, બરવાળા ૧૯૨૭.

લગ્ન કરાવતાં મંદિરો.

જાપાનમાં કુમારિકાઓ અને અપરિણીત યુવાનો મંદિરોની ખાનગી મુલાકાત લીએ છે અને ત્યાં સુખદાયક લગ્ન માટે પ્રાર્થના કરે છે. જાપાનના લોકો કેટલાક ક્રિશ્ચી આ રિવાજનું પાલન કરતા આવ્યા છે અને આજે પણ એવાં ધર્મો મંદિરો છે જેમાં લગ્ન-કરાવવાની અજળ શક્તિ હોવાનું મનાય છે. ટાઈવાઈમાં એવાં કેટલાંક મંદિરો છે જેમાં અનેક અપરિણીત યુવક યુવતીઓ આવી પ્રાર્થના કરે છે. ખીલઓ પણ આ મંદિરોની મુલાકાત લીએ છે એટલે લગ્ન મટે પ્રાર્થના કરવા આવેલાંને અંગરૂખી ચુંડી કાઢવા મુરદેવ મળ પડે છે. આકલુના હોનમા-એ નાં હજુમેા લયસ નું પેઠ મન્દિર ટેકી-યે નાં સોથી વધુ રાત્રિયાન મળાય છે. આ મંદિર એકુનીનુગીને-મીકોટીને અર્પન રચેયું છે અને સુક્રમીદમ સાથેના તેના પ્રભુએ આ મંદિરને લગ્નના અગીવંદિ આપવાની પ્રબળ શક્તિ આપી હોવાનું કહેવાય છે. આ સુખીકાઈમો જ લગ્નના સેકે વળુ હા તે જો, નીનુ ર સાથે તેનું લગ્ન રજૂ થાં તેજો અનેક મુરકેનીઆ નાળી. પ્રતિષ્ઠાની ક્રિતીથી એકુનીનુગીએ પેત નાં બધાં કપાં કે ઘરેાં મુમ વાં તે મત્ર દલ્યા હયાં કપાં ભેર મત્રમુક્રમીદમને મળ્યો છાં તેની જ સાથે તે પડગી. તેજો એમ મળાય છે કે એ કેઈ હજુમેા યજ્ઞમાં પ્રર્થના કરે તેના પ્રેમમાં જરૂર સજાગ મળે. રાત્રિયાનીરી હજુમેા લઈયા ઘણું આરો હોવાથી ટાઈવાઈમાં તેનું પેલમહિર પોલકમાં આવ્યું છે.

સ્રીજગત્

૬૦૬

ના. શાસ્ત્રીને આવકાર: દક્ષિણ આફ્રિકા હિંદના પ્રતિનિધિ તરીકે ગયલા ના. શ્રીનિવાસ શાસ્ત્રી ત્યાંથી પાછા ફરતાં તેમને બગિચાની સમજ તરફથી તા. ૧૮ મી ફેબ્રુઆરી લેડી હોરાળ તાતાના પ્રમુખપદે આવકાર આપ્યો હતો. આ પ્રસંગે જ્વલંતા સન્નારીઓએ મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી. બાળાઓના મંગલાચરણ બાદ લેડી તાતાએ બાપુ કરી શાસ્ત્રીજીને આવકાર કીધો હતો, જેના તેમણે જવાબ વાળ્યો હતો.

શુભાર્થના હૃદય-ડમાં ઘરબાર વિનાનાં ચયકાં અનેક નિરાધાર સ્ત્રી પુરુષોને અને મારગે ભોગ બનેલાને મદદ કરવાનો વિચાર કરવા સ્ત્રીઓની એક સભા લેડી મહેરબાનુ તાતાના પ્રમુખપદે મળી હતી. આ સભામાં હિંદુ, પારસી, મુસ્લીમ અને યુરોપીયન બહેનોએ ભાગ લીધો હતો. સંકટ નિવારણના અને નાણાં ભેગા કરવાના કામ માટે નીમાયત્રી કમિટિમાં લેડી લક્ષ્મીબાઈ સી. લીલાવતી મુન્શી, સી. હંસા મહેતા, શ્રી. રસિકમગૃહી દેસાઈ, સી. બસુબાઈ દક્ષર, સી. અંજાબાઈ પટેલ, શ્રી

હાલીબહેને દેસાઈ વગેરે હતાં. તેમણે જુદે જુદે સ્થળે તેમજ હોરપીટલોમાં ફરી અનાજ કપડાં વગેરેની મદદ ખેંચાણી હતી.

કામદાર સ્ત્રીઓના લાભાર્થે એક કાયદો મુંબાઈની ધારાસભાએ તા. ૧૫મી માર્ચે પસાર કર્યો છે. આ કાયદા મુજબ સુવાવડ ફરમિયાન-પ્રસવ પેલાં અમુક સમય અને તે બાદ અમુક સમય સુધી-બરણ પાપણ માટે કામદાર સ્ત્રીઓને કરાવ્યા પ્રમાણે નાણાં આપવાની કારખાનાના મ.લીકેને ફરજ પડશે આખા હલાકામાં કામદાર સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૬૦૦૦૦ ની છે અને આ કાયદા મુજબ માસીકોને દર વર્ષે રૂ. ૧૨૫૦૦૦ આપવા પડશે.

રમતગમતો: મુંબાઈની બારીઆ ચોકડીઅર દોરના આશ્રય હેઠલ એક રમતગમતોના સમારંભ તા.

૯ મી માર્ચે સી. બસુબહેન દક્ષરના પ્રમુખપદે થયો હતો. સ્ત્રીઓને મટે પાણીનું બેડું માથે લઈ ચાલવાની રાશન રાખી હતી અને તે માટે રૂ. ૫૧, ૩૦, અને ૨૦ ના ત્રણ ટન.મો હતાં. કન્યાઓ

રા. મિલિસ કાસીબાઈ પટેલ, વ્યાસભાઈ એફ. આર. સી. એસ. ની ડીઓ મેળવી ટુંક સમયમાં હિંદ પાછાં આવે છે.

મટે લાડી ફરવવાની હરીફાઈ પણ હતી. શ્રી મુ. હિં. સ્ત્રી મંડળ તરફથી બંજાલાના પળના જલ્લામાં કાફર અનુકુળ્યંદ સ્થાપિત નવિન

હિતી એ પુસ્તકમાં આપી છે, અને વાચક પ્રભ
એ જાનને મોટી સંખ્યામાં લાભ લઈ શકે તે માટે
પંચર ધોગતેજ તે આપાય છે. સ્ત્રીઓ આ પુસ્તક
જરૂર વાંચે. એના વાચનથી કાયદે ઉત્તેજ એવી
તેમની ફેરનીક ટેવો જરૂર નાણુદ મરો. પુસ્તક
પ્રકાશક તેમજ લેખક પાસેથી મળી શકશે. જેઓ
પોષ્ટથી મગાવા ઈચ્છતા હોય તેમણે પ્રકાશકને
ચર આનાની ટીકીયા મોકલવી.

- ઈંડીઆ: સંપાદક: રા. જ્ઞાનાંજન નિયોગી
આ નાનકડા પુસ્તકમાં હિંદની વસ્તી, ભાષા, ભેતી,
પશુપત્ર, જુદા જુદા ઉદ્યોગો વિ. વિરે ઉપયોગી આ-
કર્ષા અને મહિતી દુકમાં આપાયાં છે. પુસ્તક
અંગ્રેજીમાં છે. જેમને એ સંખ્યાની અભ્યાસ કરવો
હોય તેમને એ પુસ્તક રા. દેવછ દયાળ ઈકર,
એન મેદસ્ફેલ્ડ, ઝરીઆને રાસનામે લખવાથી
મળી શકશે.

સાદી શીખામણ: પુ. ૧૬૬. પ્રકાશક: રા.
મનનલાલ શંકરભાઈ પટેલ. મળવાનું કંપણું: મે-
સર્સ જે. એમ. પંડ્યા એન્ડ કંપની, પ્રોન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબઈ, ૨. મૂલ્ય: રૂ. ૩-૦-૦.

આ લોકપ્રિય પુસ્તકનો હકો જાગે પ્રકટ થઈ
ગયો છે. અગ્રજા પુસ્તકોની જેમ, આમાં પણ
વિશિષ્ટ પુસ્તકોમાંની દેહન કરીને ઉપયોગી
લખાણો-વાતો અને કાવ્યો પ્રકાશકે, જેમાં કયાં

છે. એક સાથે એ સર્વ, પુસ્તકો જાંચી ન શકાય એ
કુદરતી છે. અને તેથી વચકોને આ પુસ્તક સ-
સ્તામાં સારી લાભ આપશે.

સાહ્યાર સ્વીકાર: (૧) હિન્દુસ્તાન: તં. રા.
અં. સુ. શાહ. પુ. ૧; અંક ૧૨-૧૮. (૨) કૃષિ
પત્રિકા: તં. રા. ગો. ર. બાપુમહા. વ. ૧; અંક
૬-૧૦. (૩) પૌણ્યપત્રિકા: તં. રા. નં. ગદીઆ.
પુ. ૨; અંક ૨૭-૩૦. (૪) મહાભાર સમાચાર:
તં. રા. મા. ગો. જોશી. પુ. ૩; અંક ૩૫. (૫)
નવું ચેતન: તં. રા. રા. કા. ચંદ્રાણુ. પુ. ૩;
અંક ૨. (૬) વનિતા વિજ્ઞાન: તં. શ્રી બાઈ
મીરી મુન્શી અને શ્રી. શીવમીરી મળ્લર વ. ૨૦;
અંક ૧૧-૧૨. (૭) સમાજ સેવક: વ્ય. રા. ડા.
હી. ઈકર. વ. ૫; અંક ૮-૯. (૮) અચારક: પ્ર.
સ્વામી ધર્માનંદજી. વિધવા અંક પુ. ૪; અંક ૧.
(૯) યશોદા: તં. રા. ગ. ન. દોશી. વ. ૨; અંક
૧-૩. (૧૦) સમાજોચક: તં. રા. ર. ગો. ત્રિપાઠી.
પુ. ૩૩; અંક ૪-૫. (૧૧) અહાયતા મિત્ર: તં.
રા. કે. હ. રોડ વ. ૧૫; અંક ૪. (૧૨) પાટીદાર:
તં. રા. ન. ઇ. પટેલ વ. ૬; અંક ૪. (૧૩) ન-
વયુગનો યુગકથમ: લેખક: નરસિંહમહા. ઇ.
પટેલ. ઉમરેડ પિટ્ટાર્થી સમેલનને પ્રમુખસ્થાનેથી
અ. પેલું ભાષણ (૧૪) રીપોર્ટ: રા. ધા. વ્ય. ગામ
મંદિર સોજના સંવત ૧૯૮૪. (૧૫) રીપોર્ટ:
શ્રી સાહિલ રસિક બન્ધુ મંડળ, બરવાળા ૧૯૨૭.

લગ્ન કરાવતાં મંદિરો

જપાનમાં હુમારિકાઓ અને અપરિગ્રીત યુવાનો મંદિરોની ખાનગી મુલાકાત લીએ છે અને
ત્યાં સુખદાયક લગ્ન માટે પ્રાર્થના કરે છે, જપાનના લોકો કેટલા હજારી આ વિચારનું પાલન કરતા
અવ્યા છે અને આજે પણ એવાં ઘણાં મંદિરો છે જેમાં લગ્ન-કરાવવાની અગ્રજ શક્તિ હોવાનું
મનાય છે. ટોક્યોમાં એવાં કેટલાંક મંદિરો છે જેમાં અનેક અપરિગ્રીત યુવક યુવતીઓ આવી પ્રાર્થના
કરે છે. બીજાઓ પણ આ મંદિરોની મુલાકાત લીએ છે એટલે લગ્ન મટે પ્રાર્થના કરવા આવેલાઓને
અગ્રજી સુધી કાઢવા સુરેક થઈ પડે છે. આજે જુના લેનઆર-એ નાં હજુનો યજ્ઞ થઈ પેટ મંદિર ટકી-
યે નાં સોથી વધુ શક્તિવાન મનાય છે. આ મંદિરો એકુનીતુપીનો-મીકોરોને અર્પણ રહેયું છે. યત
સુકમીદ હમ સાથેના તેના પ્રણયે આ મંદિરને લખના અગ્રજીવંદ આપવાની પ્રણય શક્તિ આપી
હોવાનું કહેવાય છે. યા સુકમીદ હમને ચલનારા લોકો. ધા હા તેની ઓનીતુપી સાથે તેનું સગ
રવમાં નેજાં અનેક સુરેકીયા નાખી. પ્રદિષ ટોગની શક્તિથી એકુનીતુપીએ પેતનાં બધાં
કપાં કે ધરેનાં શુભ વાંતે મત કલ્યાણે હવેનાં કપાં બેર યતસુકમીદ હમને મળ્યો છે તેની જ
સાથે તે પરગી. તેની એમ મનાય છે કે જે કેલ હજુનો યજ્ઞમાં પ્રાર્થના કરે તેના પ્રેમમાં જરૂર
સંજના મળે. રાજવાનીથી હજુનો યજ્ઞ થઈ જ આને હોવાથી ટોક્યોમાં તેનું પેલમંદિર આવવામાં
આવ્યું છે.

હતું. સૌ. શાન્તાદેવી શાહે સંગીતનો લાભ આપ્યો હતો. એજ મંડળના આશ્રય હેઠળ રા. જમનાદાસ દ્વારાદાસે “ જીવન ” ઉપર બાપડ આપી સ્ત્રીઓને જાહેરમાં ચલાવી સવ હ આપી હતી, (૨) ગુજરાત સ્ત્રી કેળવણી મંડળના આશ્રયે તા ૧૮ મી ફેબ્રુ. એ બંડેન વિને દીની નીલકંઠ, બી. એ. એ પદ્મશ્રીની કેળવણી પરિષદ વિષે બ.પ.મ. આપ્યું હતું.

સુરતની કસ્તુરબા કન્યાશાળાની બાલા- એને ઇનામો વડેથી આપવાનો મેળવડો ફેલુઅરી મારામાં મુંબઈ ધારા- સમાના સભ્ય રા. બા. કલેનાં પ્રમુખપદે થયો હતો. શાળાનો હેવાલ વાંચનાં માનદ આયાપિકા શ્રીમતિ માલની દિક્ષિતે જણાવ્યું કે ૭ વર્ષ ઉપર આ શાળાની સ્થાપના થઈ હતી. કોઈ પણ જાત કે કોમના ભેદ વિના શાળામાં અત્યારે ૧૨૫ બાલાઓને લેખન, વાંચન, હિન્દી, ગુજરાતી, સંસ્કૃત તેમજ સીવજી, શુંથણ તેમજ અન્ય ગૃહોપયોગી કેળવણી આપવામાં આવે છે. શિક્ષણપ્રેમી બંડેનો અને બધુએ જરૂર એને ના- જ્ઞાની મદદ કરે. નાણાને અમરે સંસ્થાને બહુ સ્કેલું પડે છે.

શુદ્ધિ અને લગ્નઃ મૂળ રજપૂત જાતિની પણ પાળજીથી ખ્રિસ્તિ થયેલી જે બાળાઓની શુદ્ધિ વડોદરાની આર્યદુમાર સમાજે જે વર્ષ પહેલાં કરેલો. એ બંને બંડેનો ઇટાલા કન્યા ગુરુલમાં શિક્ષણ વરીકે કામ કરતાં. એ બંડેનોમાંથી એક શ્રી. વીર- મતીના લગ્ન ધર્મજના પાટીદાર રા. અંબેલાલ સાથે અને બીજી-શ્રી. રાજવાના લગ્ન આંધ્રના વતની અને સ્કાઉટ કમીસનર મી. એ. કામે ચરણ સાથે રત્નિઆર્યસમાજમાં પંડિત મેઘાવતલએ કરાવ્યા

હતા. શ્રી. માલતીબંડેન. દિક્ષિત અને બીન્ન ધણાં- ઓએ હાજરી આપી હતી.

શિક્ષણવર્ગોઃ સુરતના મહિલા વિદ્યાલયમાં મોટી હમ્મરની સ્ત્રીઓ માટે શિક્ષણવર્ગો કાઢવામાં આવ્યા છે. આ વર્ગોમાં બરત, શુંથણ, શીવજી, સંગીત, અંગ્રેજી વગેરે વિષયો શીખવાય છે. ૨૩ બંડેનો હાજર થયાં છે. વર્ગનો સમય બપોરે ૨ થી ૪ નો છે.

મંદિરમાં અનાચારઃ સુવરથી પ્રકટ થતા સદયોગી “ પ્રતાપમાં ” આ પ્રમાણે સમાચાર મળે છેઃ “ એક વલ્લિક કુમા- રિકા મંદિરે છાસ લેવા ગઈ હતી. છાસ આપનાર છુટ્ટો ખાંતરીઓ “ છાસ ઉપર છે ” કહી તેને ઉપર લઈ ગયા અને દાનત બમાડી છોકરીએ ચોસો પાડી. આસપાસના ભિયા- ઓએ છુટ્ટાની ખજાર લીધી ને છોકરી બચી ગઈ. છુટ્ટાને મંદિરમાંથી બરતરફ કર્યો છે. ” અહીં બંડેનો જરૂર આમાંથી થયો છે.

“ નિર્દય લગ્નઃ ” સુરતના સ્ત્રીલાલ ભાઈદાસે ૧૪ વર્ષની હમ્મરની પુત્રીના લગ્ન તા. ૧૮ મી ફેબ્રુ એ મુંબઈના પર વર્ષના માણિકલાલ નાથા- બાઈ જોડે કર્યાં. આ લગ્ન સામે વિરોધ કરવા સ્ત્રી

પુરોહિની એક મોટી સમા શ્રી અનસુયાબંડેન હોરન. પ્રમુખપદે “ એક નિર્દય લગ્ન ” એ મથાળા સાથે હેંડબીલો પ્રકટ કરી આગેવાનોએ જે લાવી હતી આ પ્રસંગે રા. ધીય, રા. રામલાલ, સ્વા. પરમાનંદજી વગેરેના વિવેચન થયાં હતાં. કન્યાના બાપે સત્તર આગેવાનોને એ માટે મોટીસ આપી છે.

આજસપ્તાહઃ મદરાસથી ચીમનાબાઈ

મીરસ લાગવત, બી. એ.

પ્રસૂતિ અને બાળહિત સંધતા આશ્રય હેઠળ બાળ સપ્તાહ અને આરોગ્ય પ્રદર્શન લેણી કાવચીત્ત જાણીએ તા. ૧૮ મી માર્ચ ખુલ્લું મુક્યું હતું. આ સમારંભને અંગે “બાળકોર” વિષે ઇત્યાદી નિબંધ મંગ્યા છે અને, બાળોને નિવૃત્તિ સંબંધી દરિદ્રીય ગણાવી છે. સૌથી તંદુરસ્ત બાળકને આંદોનો કપ આપશે. કેટલાંક બાળકો પશુ યશો. ડૉ. ડાહીમોરી વિનેદીએ આ સમારંભ માટે ખુબ થ્રમ ઉઠાવ્યો છે.

શ્રી-કેળવણી પરિષદ મંડળ: વડોદરામાં આ મંડળ સ્થાપના તા. ૨૩ ફેબ્રુ.એ સ્ત્રીઓની એક સમા શ્રી. કમજરદેવીના પ્રમુખપદે મળી દારી-મિસિસ તેવળ અને મિસિસ હલેકેરે પદ્મણી પરિવહના સંસ્મરણો કર્યા હતા. તે પછી મંડળના અધિકારી સુધ્યા હતા: સી. શારદાબહેન પ્રમુખ; સી. બલધ ઉપપ્રમુખ; મીસ તેવળ મંત્રી; સી. ચીક્સન અને સી. સરતા મહેતા, સહમંત્રીઓ; મિસિસ વાંડીયા ખતનથી મંડળ વર્ષ દરમિયાન માળાપોને ફરજિયાત પ્રાથમિક કેળવણી પોતાના બાળકોને આપવા પ્રેરશે અને બાળકને વિરૂદ્ધ લડત ચલાવશે.

જુદ્ધ અને કમેડાં લગ્ન: વડે દરાની ધાર: સમાના સભ્ય કરજીભુના વજીવ રા. લગ્નમાઇ પહેલે આ માટે એક બીલ તેવર ક્યું છે. “જુદ્ધ લગ્ન” એટલે: જે લગ્નમાં વરની ઉંમર ૫૦ વર્ષની થા તેરી વધુ હોય અને કેન્ડાની ઉમર ૧૮ વર્ષની થા તેથી ઓછી હોય તે, એમાં આ બીજામાં કરાવ્યું છે. “કમેડાં લગ્ન” એટલે: જે લગ્નમાં વરની ઉંમર ૧૬ વર્ષની અંદર હોય અને કેન્ડા કરતાં નિહાન બે વર્ષે મોટાં ન હોય તે, એમ જણાવ્યું છે. કાયદાનો લંગ કરી, જુદ્ધ લગ્ન કરનાર પંડિતનારને માટે છ માસની કેદ અને ૫૦૦ સુધી દંડ અને કમેડાં લગ્ન માટે એક માસની કેદ અને ૨૦૦ સુધી દંડની સજા કરાવી છે.

ધન્યવાદ: અગાધવાદના રોડ અમૃતવાસ, કાલીદાસે પોતાની પુત્રીના લગ્ન પ્રસંગે રૂ. ૫૦૦૦ કેળવણી માટે દાનમાં આપ્યાં છે, તે માટે તેમને ધન્યવાદ. બીજાં શ્રીમંતો લગ્નની ધામધુમ અને ખર્ચ ઓછાં કરી તેમણે અનુકરણ કરે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

નાટ્ય પ્રયોગોમાં: (૧) અગાધવાદમાં રા. હરિન્દનાથ ચટ્ટોપાધ્યાયે પોતાનો લોકપ્રિય નાટક “રીટર્ન ડોમ અંધોર” (પિતૃયાન્ય આવીયો) બજાવી બતાવ્યો હતો. જે નાટ્યની નાનિકતું પાત્ર સુંદર અભિનયથી બહેન વિનેદીની નીતકરે બજાવી બતાવ્યું હતું. (૨) સુરતની વિચારમાં જ્યનિ પ્રસંગે જે બહેનોએ નાટ્યપ્રયોગોમાં ભાગ લીધો હતો.

ડૉ. મોતીબાઇ કાપડીયા હોલ: અગાધવાદની સોનગંની છેડાં ૪૦ વર્ષની સેવા કરી રહેલાં ડૉ. મીસ મોતીબાઇ કાપડીયાની ઉદાર સંભાવને પરિણામે માધવળગમાં સ્ત્રીઓ મટના હોલનું ખત મુદ્દા કરવાની ક્રિયા કરીશરના પત્ની મિસિસ મંદેરને હથે થઈ હતી. આ પ્રસંગે લેડી મિંગાબહેન નીતકરે ડૉ. મીસ મોતીબાઇની સેવાઓ વર્ણવી હતી; અને ૧૯૧૧ થી હેલ માટે થતો વિચર આજે ૧૮ વર્ષે કેવા સંલેખોમાં પાર પડ્યો છે તે જણાવ્યું હતું આ હોલમાં એક સ્ત્રી-ઉપયોગી લાઇબ્રેરી પણ રજાશે અને હોલ સર્વ કામની સ્ત્રીઓની સમાજો માટે વપરાશમાં લેવાશે. એની વ્યવસ્થા મદિદા મંડળના હાથમાં છે. જે મંડળની જનનિ કરવામાં પણ ડૉ. મીસ મોતીબાઇને યથો કીમતી ફાળો આપ્યો છે.

વસુમતિ બહેન વિધવાશ્રમ નિરાન-અરમાં ફેરવારી મારામાં સાર મનમોહનદાસ રામજીએ ખુલ્લું મુક્યું કે વખતે તેમણે જણાવ્યું કે વિધવાઓની મોટી સંખ્યાનું મૂળ કારણ બાળ-લગ્નો છે જે આ, સમાજને શારીરિક તેમજ માનસિક બંને રીતે હાનિકારક છે. સરમનમોહન-દાસના રૂ. ૧૦૦૦ તેમજ બીનજોના મળી કુલ રૂ. ૩૦૦૦, આશ્રમને મળ્યા હતા.

મીસ તેલમીના સીનેર, બી. એ., એસ. ડી. સી. ડી. ને બાવનગર રાજ્યે રિજીસ્ટ્રારને વધુ અગ્રાસ કરવા એક વર્ષ માટે ઇન્કાર મો-કર્યાં છે. પાછાં ક્યાં પછી તેમને કન્યાશાળ ને ચાલુ રોંપાશે.

વીર રજપુતાણી: વીરપુરના તળાવ પાસેની ગ્રામીમાં સુવ્યક્ષેનો ત્રાસ વધી ગયો. ના. હાકાર સહેજની તબિયત સાદી ન હતી. રાજીસાહેબ કંવરીએ અને કુમાર દિલીપસિંહને હથ તેમને

સો. પાઉલુસ ઇનામ

મીસ એલન મેક્કીને સ પૂર્વ સુનકિત સીટર્થ માટે મળ્યું હતું. પ્રખ્યાત યોધા મી. ટોફ્ટ પરીક્ષા કરે છે.

શિકાર કરવા નીકળ્યા. તેમણે જે સુવરને ગાળીથી મારી નાંખ્યા અને ત્રીજાને ધાયલ કયું. ધાયલ સુવર ઝાડીમાં ભરાતાં વીર કુમારે તેની પાછલ વાઈ બાજાથી દાર કયું. જે વીરાંગનાને ધન્યવાદ.

‘સુદિશ્ન’ : પોરણદર તાજે ધાયામાં ગાંધી અંત્યજ આશ્રમ સ્થાપાયું છે. આ સંસ્થાના નિમાવ માટે પોરણદર સુદિશ્નની યોજના થઈ છે. રા. હોડીઆ બેરીસ્ટરનાં પુત્રી બહેન સોભાગવતીએ જે માટે ઘેરનર લખાઓ મુકી તે બેળાં કરાવતું પે-તાને મળે લીધું છે. અંત્યજ બાળકોને ખાદી આપવા નાણાં પળુ જે બહેન ઉધવાળી લાયાં છે. જે સેવા મટે ધન્યવાદ.

સિંધની સ્ત્રી-જાગૃતિ : સિંધના સ્ત્રી કુશળીની પેટેલે કનાર સી. કમયંતી દેવીના પ્રયાસથી લામંજાઈ આર દિવસ રીઓની મોડી સમા મળી હતી. પેટેલે દિવસે મિસિસ હુડ અને બીજા દિવસે મિસિસ હર્ડસન પ્રમુખસ્થાને હતાં છેલ્લા જે દિવસ સાધુ શ્રી વસવાનીએ પ્રમુખસ્થાન લીધું હતું. પાંચ બહેનોએ બાષણો કર્યા હતાં અને જે નાટ્ય પ્રયોગો બાજવાયા હતા.

સુરેલાતીન સ્ત્રી પરિષદની બેઠક દિદરાબાદમાં લેડી અક્ષમન બાહના પ્રમુખપદે મળી હતી. તેમણે પોતાના બાષણમાં જે સીઓ ધર્મ અને ઇસ્લામની સંસ્કૃતિની ખાતનાઓને દેકરે મારી પ્રગતિ કર કરવાના વજખાં મારે છે. તેમને કપકો આપ્યા હતા. શ્રીમતી આબર બેગમે સહશિક્ષણને વખાણી કાઢી, શિક્ષણક્રમમાં નાચરો વિષય દાખલ કરવાની હિમાયત કરનારની ઉમ્મી કરી હતી સુરેલાતી સ્ત્રીઓના અત્યાચાર જીવનમાં ફેરફાર કરવા સળ ‘તે’ હંસલ થયો હતો પણ કેઈ ખાસ દિશા સુચવતું ન હતી.

કલકત્તાની સ્ત્રી પોલીસ : લંડનની સ્ત્રી પોલીસની માછ સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ મીસીસ સ્ટેન્લીએ સી, હાકરી અને બાળક શુદ્ધેગારો તેમ જ સી ફેરીઓની દેખરેખ તથા ચેકી કરવા મટે સી પોલીસ રાખવાની કલકત્તા પેલીસને સંતુના કરી છે. બહી પટેલી સી કાકડીએ બદમાશોના હાથ-માંથી બચાવવા રેખે સ્ટેશનો ઉપર સીપોલીસ થયું સાર કામ કરી રાકે.

સાલી : કલકત્તામાં એક યુવકે ધધો રાજ્યાર

નહિ મગવાથી આપધાને કર્યો. તેની પત્ની મંચુએ પણ તેની પાછલ જીવન સમર્પી દીધું. “પતિ વિનાના જીવનમાં મારે માટે કરો આનંદ નથી રહો” એવી મનઘણનો પત્ર તે મરતી વખતે લખી મળ છે.

હાલદેરાની સ્ત્રીઓ : કમીરાન ન્યારે બક્ષ-દેશ ગયું ત્યારે વિદેશ બનાવવા રંચુનની પ્રલબ્ધે મોટું સરકાર કહેલું. આ પ્રમુખે ૩૦૦૦ ઉપર સીઓએ પણ બાળ લીધો હતો. વિદેશ મારેની પ્રમાણ ૫૦૦૦ સીઓ હાનરી આપી હતી. એજ બહેનોએ મહત્ત્વા ગાંધીજીને અપૂર્વ સત્કાર કરી તેમને નાણાંની મોડી રકમ બેટ આપી છે, અને મોડી સમા બરી માનવત આપ્યું છે. ગાંધી-જીએ તેમને સીગરેટ પીવાની ટેવ અને વિદેશી વસ્ત્રો પહેરવા છોડી દેવાની સલાહ આપી હતી.

બાળલગ્ન : હિંદમાં રાજસાહેબ સાહેબ શારદાનું બાળલગ્ન પ્રતિબંધક બીલ સરકારે છેક છેકથી ધડીએ મુશ્કેલી રાખ્યું. એજ સરકારના પોતાના દેશમાં ૬૦૧ની કાયદેસર ઉમર અત્યાદે વરંકન્ય મટે અનુક્રમે ૧૨ ને ૧૪ વર્ષ છે તે બંધી તેમાં વખાણ કરવાનો કયો ધમય છે. ત્યાં ૧૯૧૫ થી ૧૯૨૬ સુધીમાં ૧૬ વર્ષની નીચની કન્યા હોય એવાં ૩૦૦ હજન થયાં છે (તળુ લગન તેર વર્ષની કુમરે અને ૨૮ ૧૪ વર્ષની કુમરે) ન્યારે નહિ દર વર્ષે ૧૨ વર્ષની નીચની કન્યા હોય એવાં સેંડો લગન થયા છે, છતાં પંડેલી મગ રહે તેની કશી પડી નથી. “અ પરી લ પરી ઔર પરછરી મુરકી” જેવો મટે જ. આ બાળલગ્નમાં સુધારો કરવાની ફરજ બેર મર ફરેક મટુળની સીઓને મળે જ આપી પડે છે મળ્ય મતોની ધરાસખામાં સી, અનસુવા બાહ કલેન ૬૦૧ની ઉમર પધરીને વરંકન્યા માટે અનુક્રમે ૧૨ ને ૧૪ કરવાનો હંસલ વિના વિદેશ પરાદર ગયા છે.

સમાજ સુધારા માટે : જાંબ લ માંડી વરંક-કન્યા પ્રતિ નજુદ કરવા મટે પંડીત કે. સમાજ-પતિ, બી. એ. ના પ્રયત્નથી અખિલ જાંબલ વર-વિકલ-વિંધો મડળની સ્થાપના રહ. (૨) આલા-વાડના લેલ યુવક સં. સમાજ સુધારા માટે એક પ્રતિજ્ઞાપત્ર તૈયાર કયું છે જેમાં બાળલગ્ન, લખ-

હું ખર્ચ અને બીજી સેવાઓ સામે હુબેરા ઉપાડી છે આ પ્રતિજ્ઞાપત્ર પર સહીઓ લેવું કામ કાર્યાવારના અનેક શહેરોમાં ચાલી રહ્યું છે (૩) અમદાવાદની ધીઆરોક્ષિક સોસાયટીની સમાવરથી એક બાળકનું નિર્ણયક મંડળ સંસ્થાનું છે. અને તેમણે પણ પ્રતિજ્ઞા પત્રો કાઢ્યાં છે.

સ્થાનિક સ્વચ્છતામાં: (૧) કન્યાશાળાના સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ મિસેસ મેનુગાંધી અગ્રણી કોલેજ પુર મ્યુનીસીપાલિટીમાં હાથપ્રમુખ નીમયાં છે. (૨) લગભગ મ્યુનીસીપાલિટીમાં ખાસી પટેલી બે ન્યા

લીના હજી બોર્ડમાં નીમયાં છે. (૩) શ્રી. રંગનાથદી અમર ગોદાવરીના હજી બોર્ડમાં નીમયાં છે.

સખાવતો: (૧) મદ્રાસનાં સ. સમસ્તાપી પીલેએ કમદાર-શ્રી વર્ગ મટે સુચાવડખ તું બાંચના રૂ. ૪૦૦૦૦ આપ્યા છે. (૨) મુંબાઈના લેડી પીટી પોતાના પુત્રી મ. સી. રતનબાઈ ઝીણાના સ્મરણાર્થે ૫૨૨૨ી કન્યા અનાથાશ્રમને એક બ્લોક બાંચના રૂ. ૫૦૦૦૦ આપ્યા છે (૩) મુંબાઈના બાઈ કુવરબાઈ મામા ૮૧ વર્ષની ઉંમરે હમણાં

શુભરત કોલેજની હડનાળમાં વિદ્યાર્થીની બહેનોનો સહકાર.

મટે યૂનીવર્સિટીની બે વિદ્યાર્થીની બહેનો ચુંડાપ માટે બહાર પડી હતી. તેમાંથી શ્રી. સુનીતદેવી મિત્ર ચુંડાયા છે. (૩) હરણની મ્યુનીસીપાલ ક.ક.સીકમાં સમાસદ તરીકે નીમનાર મીસ બપ્પુ પટેલાં શ્રી છે. સમન્વયધાર અને બાળરસાની બાળતોમાં તેમણે સારી સેવા કરી છે. (૪) મિસિસ શંકરવદ વ વીજગ પટ્ટના હજી બોર્ડમાં સમાસદ નીમયા છે. (૫) શ્રી. સખાનુજી ગન્તુર મ્યુ. માં સમાસદ તરીકે નીમનાર પ્રથમ મહિલા છે. (૬) મીસ શીમિલસ શ્રી લીંગે-

ચુન્દી ગયાં. તેમણે પોતાના લીલમાં બે લાખ રૂપીઆ ખેતગાદીની નરથે સ્ત્રી કન્યાશાળાને આપ્યાં છે. (૪) લાહેરના નાથીતા દેજવણીકાર અને પ્રોફેસર કચોર મ શાહાનીએ પેતાના પત્નીના સ્મરણાર્થે હુબેરાશાની તબીબી કે.લોજની વિદ્યાર્થીનીઓને રૂકાવરશીપ આપવા માટે રૂ. ૧૦૦૦ ની સખાવત કરી છે. (૫) શ્રીમતી શેત્રસુતા સેને પેતાના પતિના સ્મરણાર્થે રૂ. દોઢ લાખની રકમ કલકત્તા યૂનીવર્સિટીને આપી છે. એ સમતા બ્યારુમાંથી છત્તેરીનો વધુ અવચાર કરવા ઇચ્છતા

સેનાપતિએ પણ એવોજ જુદામ માટેએ જેને પરિણામે રાજકુટુંબનાં એક સરદારની એ પુત્રીઓએ આપવાત કર્યો છે. મુંબાઈના સ્ત્રીવર્ગ એક મોટી સમાજ બરી રાજા સુરીયાને તેમની સુધારાની પ્રવૃત્તિ માટે અભિનંદન આપ્યાં છે અને ફરી તેમના પતિ માટેી પર આવે એમ ઇચ્છ્યું છે.

ચીનમાં સમાનતા: રાષ્ટ્રીય સરકારે કાયદાની, રાજદારી, આર્થિક, કેળવણી વિષયક અને સામાજિક દૃષ્ટિએ સ્ત્રીઓને પુરૂષો જેટલોજ અધિકાર આપ્યો છે. કેળવણી અને વૈદકના ધંધામાં અનેક સ્ત્રીઓ કમાણી કરે છે. સામાજિક કાર્યમાં અને રાજ્યવહીવટમાં પણ ભાગ લે છે. વારસા હક આપવાનો વિચાર પણ ચાલે છે.

જાપાનમાં સ્ત્રી-સ્વતંત્ર્ય: સમાનતાની જાણના મજબુત થતી જાય છે, અને અર્થિક ફેરફારોની અસર સ્ત્રીજીવન ઉપર ઘણી થઈ છે. જાપાનાઓમાં કામદાર તરીકે ૧૦ ટક સ્ત્રીઓ કામ કરે છે અને તેઓ મતાધિકાર મટે પ્રવૃત્તો તરી રહી છે.

શરીર વિકાસ: માટે જાપાનના હુમ્મો અને કુમારીઓ અત્યંત લેગથી આગળ વધી રહ્યાં છે. જાપાની બાળા કદાચર, બેશયર અને કચરતી બનતી નથી. ૧૯૧૬ પછી જન્મ્યાંમાં ૨-૧ સેન્ટીમીટર વધ્યાં છે; છાતીના પેટેનાઈ ૨ સેન્ટીમીટર વધી છે. વજનમાં લગભગ ત્રણ સત્તરનો વધારો થયો છે. બાળાઓએ શુગ્રાની નાંખે એવો પેશાક ત્યાજી સરળ પેશાક પહેરવા માંડ્યાં છે.

જાપાનની મીલોમાં સ્ત્રીઓ અને બાળકોને શતના કામ કરવાની મનાઈ કરવામાં આવી છે. આ હુકમ તા. ૧ લી જુલાઈથી અમલમાં મૂકાયો. હિંદમાં હજી એ બાળકમાં સુધારો નથી થયો.

યુરપ

કમઅખતી: ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટની સુટગ્રી-શ્રેણી વખતમાં થયો. આ સુટગ્રીમાં નવા કાયદા મુજબ સ્ત્રીઓ પણ મોટી સંખ્યામાં મત આપશે. બિચારા ઉમેદવારોની કમઅખતી બેઠી છે. તેમણે સ્ત્રીવર્ગને રૂબે એવાં બાળાં કરવાની નાકીમ લેવા માંડી છે. સ્ત્રીઓ “તમશ પકુ ચન.માં આવે ત્યાંદે રેશમી મોલ” સરતા થશે કે ? ” અથવા

“ નાચ જલસા રાતે બાર ગાંઘા પંડી ચાહુ રાખશે કે ? ” એવા ચવાસો પૂછી ઉમેદવારોને ગમશયો એવી આશા રાખાય છે. આવા ચવાસો હાજર જવાબ તેમણે આપવા બેઠશે. લગભગ ૧૦૦ સ્ત્રીઓ આ સુટગ્રીમાં ઉમેદવાર તરીકે ઉભી રહેશે. પણ સ્ત્રીઓને જુદી જુદી પાર્ટીઓએ ઉમેદવાર તરીકે સીકારી છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ મત આપવાનો હક લેવા માંગતી નથી. એ માટેયું ફેર્લ નદિ બરવા માટે થોડીયોને તેમને કેટલાં ઘસાવાની ફરજ પડે છે.

લેડી એસ્કવીથ—ગાજ વડા પ્રધાનના પત્નીએ ચૂંટ-સાધુમાર અને સરચામન સંબંધી ચર્ચામાં આપવાનો નવા ધંધો ખેડ્યો છે. સલાહની ફી પાંડા બીની રાખી છે.

વૈદકના ધંધામાં: ઇંગ્લેન્ડની એક સિવાયની બંગ્લી હોસ્પીટલ-કેલેમેમાંથી સ્ત્રીઓને દૂર રાખવાનો ફરિયા મોકલ વખત પર થયો હતો. આ સાંને મજબુત વિરોધ હતાં ઇંગ્લેન્ડ યુનીવર્સીટીએ તપાસ મટે કમિટિ નીમી હાવી. કમિટિએ સ્ત્રીઓને પુરૂષો જેટલીજ નિ ધંધા માટે સજવડ આપવાની બલગમ કરી છે.

મિનિસ્ટ્ર પેન્સલેન્ડને મતાધિકાર માંગવાના શુનદા (?) મટે અત્રેક વ.ર જેલ નિવસ મહેસ્ટ્રા, ચૂંટ વખતે તેણે અને તેની સાથીદારોએ સેવા સુશ્રુષુરૂંકામ ઉપાડી લીધેલું. આજે તેણે સ્મરક ઉજ્જાડની ઓજો રને છે અને તેની પ્રતિમા ખુલ્લી મુખાની ક્રિયા વડા પ્રધાનને હથે થઈ છે.

અંગ્રેજ પત્ની: બોટ્ટેન સેન્ટ્રલ સ્પોર્સ નગરના એક લેખકે તેની પત્ની તેની ઇચ્છા વિરુદ્ધ બ્હાર-ગામ રહેલ કરાને નાથ તેણી આજ્ઞા ત ક્યો. એના એક મિત્ર અને જાણીતા ગીતો લખનાર મી. બેચકે ન ઇંગ્લેન્ડે પકુ મિત્રવું અનુરૂપ કરી આપવા ત ક્યો છે.

ઇન્ડમટેક્સ ઓફીસરનો એ હો અત્યંત સુધી ઇંગ્લાંડમાં પુરૂષોનેજ આપો. લમણાં એ માટે લેવાયતી છેકતી પરીક્રમાં ચર સ્ત્રીઓ પાસ થઈ છે, તેમને પકુ એ આપો આપો.

ફેશન ફેર છે ! વાળ કપાવવાની જે ફેશન ચાલે છે તેમાં ફેરફાર થવા માંડ્યો છે અને પરિણામે ચૂરખના હાલમાં પછો પાડે છે. સ્ત્રીઓ કાં તો હને વાળા વાળ ફરી ઉમરા દે છે-અથવા બહુ

લાગે વખતે કપાને છે. બહુ હુકમ વાળની ફેશન દબે ફરી નહિ આવે એમ ધગ્યા માને છે. કેટલાક હબમે સ્ત્રીપ્રાદેશમાંથી થતી કમાળીને લીધે પુરુષ પ્રદેશ તરફ ઝાંઝા ધ્યાન આપના એ ધરાશી ખોવા માટે એ બધા હવે ખસ્તાય છે.

“ નિર્વિજ્ઞા પુસ્તક : ” શ્રીમતી નેરા જેમ્સ નામે લેખિકાએ “ સ્ત્રીવલ્લેસ એન્ડ ” નામે એક પુસ્તક લખ્યું. આ પુસ્તક “ નિર્વિજ્ઞા ” છે એમ કહી સત્તાધિકારીઓએ તેને નાસ્ત કર્યું છે. લેખિકા બચાવમાં કહે છે કે એ વિષયનાં બીજાં

૧૬-૧ અને ૧૬-૮ છે. ગેરમયદેસર બાળકોનું જન્મ પ્રમાણ સ્ટોટવાંડમાં બેવડું છે. સ્ટોટવાંડમાં ૧૮ લગ્ને ૧ જેડું ફરજિયાત લે છે, જ્યારે ઇંગ્લાંડ-વેલ્સમાં ૬૬ લગ્ને ૧ જેડું લે છે. પણ હવે સંખ્યા વધતી જાય છે. લડાઈ પેકેટમાંની ફરજિયાતની સંખ્યાનું પ્રમાણ સરખાવતાં સ્ટોટવાંડમાં તે બેવડાઈ છે જ્યારે ઇંગ્લાંડ-વેલ્સમાં પાંચગણી થઈ છે. બાળકો જન્મે છે તેમાં હાકરા કરતાં હોકરીનું સારીર વધારે મજબુત હોય છે. ૭૫ અને ૮૦ વર્ષ વયેની ઉમ્મરના ત્રણ પુરુષે એટલી ઉમ્મરની ચાર

શુજાત કોલેજની હસતાજમાં વિદ્યાર્થીની બહેનોનો સહકાર

પુસ્તકો જેવું જ એનું પુસ્તક છે. ફરક ફક્ત એટલો જ છે કે જ્યાં બીજા લેખિકા પેતે શું કહેના માને છે તેનું સત્તન આ પ્રગણે * * * ચોક્કસ મુજબને કરે છે ત્યાં તેણે એ માટે ચોક્કસ સબોધ વાપર્યા છે.

લગન-જન્મનું પ્રમાણ: સ્ટોટવાંડ અને ઇંગ્લાંડ-વેલ્સની સરખામણી કરી કેટલાક સત્તાવાર આંકડા તૈયાર થયા છે. દર ૧૦૦૦ ની વસ્તીએ ઇંગ્લાંડ-વેલ્સમાં ૧૫-૭ અને સ્ટોટવાંડમાં ૧૩-૩ લગ્નોં થાય છે. બીજા તરફ જન્મ પ્રમાણ અનુક્રમે

સ્ટોટવાંડ પ્રમાણ આવે છે અને ૮૫ વર્ષની ઉપરના દર એક પુરુષે સાત સ્ટોટવાંડ પ્રમાણ આવે છે. અર્થાત્ સ્ટોટવાંડ પુરુષો કરતાં લાંબી જીવંતગી ભોગવે છે.

રોજખ માટે ચારી: લૌચ ઇંગ્લીશ જુથ નામે ૨૨ વર્ષની એક યુવતીને. ચારી માટે કોઈમાં ધરાડવામાં આવી છે. એ બાઈએ વિષવિધ પ્રકારના પેસાક, હેન્ડમેગ વગેરે વસ્તુઓની ચારી કરી હતી. એક દુકાનદારે એક પેસાક, ચોરાયાની ફરિયાદ કરતાં તપાસ થઈ અને જાણને એક નાચના જલ્લામાંથી પકડી. એનો પચાસ અડાપાડીયાનો ફક્ત ૩૩

શીર્ષાંગો છે, જેમાંથી ૧૦ શીર્ષાંગ પોતાની માને આપે છે શોખને ખાતર લાવવાને વરા યથ તેણે આ ચોરીઓ કરી હતી. કોટે તેને ૩૦ પાઉન્ડ ફંડની અથવા ત્રણ ગહિનાની જેલની સજા કરી.

મા-એસ્ટરનાં ડૉ ફોલર-સ સીક્વેને. દરીને ક્યોલેફોર્મ આપવાની શરીરમાં શું રાસાયણિક ફેરફાર થાય છે તેની શોધખોળ માટે ૫૦ પાઉન્ડનું ઇનામ મળ્યું છે.

સ્થાપત્ય માટે: બ્રિટિશ સ્થાપત્ય-શાસ્ત્રીઓના મંડળ તરફથી “ યૂનીવર્સીટીમાં લલિત કલાઓ ” વિષે સુંદર આકૃતિ તૈયાર કરવા માટે મોસ બેરી સ્કોટને એક સ્કોલરશીપ, એક ચાંદીનો ચાંદ અને ૧૫૦ પાઉન્ડનું ઇનામ અપાયું છે.

શરતમાં બીડ લેનાર-આપનાર (યુગ્ગેકર) તરીકે મિચિસ લેસડાઇન લેક્ષીને પરવાનો આપવાની ડબ્લીનની કોટે ના પાડી છે. બાળકોની માતા બેલુ કામ કરવાને લાયક નથી એમ કોટે ન્યાયી છે.

મારી કચુરી ઇન્સ્ટીટ્યુટ: સ્ત્રીઓની જન-નૈદ્રિયના રોગ રોગીઅમથી સ્થૂળ કરવા માટેની આ નવી હોસ્પીટલ સ્ત્રી રોકટર મંડળ તરફથી સ્થાપવામાં આવી છે. આ હોસ્પીટલમાં કામ કરનાર સર્વ સ્ત્રી રોકટરો જ છે. આ માટે વધુ ફંડ મેળવવા તેમણે જાહેર પ્રબળે વિનવતિ કરી છે. અને તે માટે જુદા જુદા પ્રાર્થનું સુચવ્યા છે.

જુરીમાં: ગયા વર્ષમાં ઇંગ્લાંડમાં ૮૫૮૬૬ માણસોએ જુરો તરીકે સેવા બજાવી જેમાં ૧૭૩૪૫ સ્ત્રીઓ હતી. માંડ જુરીમાં તેમણે પ્રમાણ બાર મરદે એક સીડું હતું અને ખાસ જુરીમાં સાડા ચાર મરદે એક સીડું હતું.

માન-ચાંદ: ના. રાહેનસાહની માંદગીને લીધે મુલતી રહેલી માનચાંદની દલાલી ૧ લી માર્ચે થઈ. એ દલાલીમાં ઇંગ્લાંડની ધણી આવેલાન મહિલાઓની કદર થઈ છે. જે સ્ત્રીઓને “ કમ્પેનીઅન ઓફ જોનર ” બનાવી છે. શી એકાચ લીટલ્સને “ ગ્રાંડ કોસ ” મળ્યા છે. બીજી પાંચ મહિલાઓને “ રેકમ કમાન્ડર ” બનાવી છે. એકદંદે વેદક, કલા, અભિનય, કેળવણી, સમાજ-સેવા વગેરે ક્ષેત્રોમાં કામ કરતી મહિલાઓની એ દલાલીમાં કદર થઈ છે.

નવા શિક્ષા: આઈરીશ સી સ્ટેટ તરફથી નવા ચલણી શિક્ષા બહાર પડ્યા છે તેમાં દરેક શિક્ષા હપર જુડી જુડી આકૃતિ પાડવામાં આવી છે. નાના શિક્ષાઓ સ્ત્રીઓ અને બાળકો વાપરતા હોવાથી ગૃહકાર્યોગ દર્શાવતી મરથી અને તેનાં બચ્ચાંની આકૃતિ પેનીના શિક્ષા પર પાડી છે. આપણી સરકાર પણ બેલુ બેલુ દોડાવી પાછ પૈસા પર પીપરમીટની ટીકડી કે આની બેઆની પર કટી તવેયાની આકૃતિ પાડે તો ?

વિધવાઓને પેન્શન રાખ્ય તરફથી અપાવવા માટેની લડત આઈસલેન્ડમાં મોસ એકાઉન્ડનની આવેલાની હેલ્થ હપાડી લેવામાં આવી છે. જુદા જુદા હાલિઓમાંથી જરૂરી માહિતી એ માટે લેણી કરવામાં આવે છે. પાલિંગેટના સત્તાસદોને મળી તેમની એ સંબંધી ખાતરી કરવાના પ્રયત્નો પણ થાય છે.

એક નવી રીત: હોલાંડની રાજધાની અમસ્ટર્ડામમાં સ્ત્રી-સંઘ માટે ફંડ લેણું કરવાની નવી રીત શોધી કઢાઈ છે. રાડેરના દુકાનદારો સાથે એવી શરત કરવામાં આવી કે આમુક એક અડવાડીઆમાં જેટલો નફો તેમને થાય તેના અમુક ટક્ર સંધને આપવા. આ અડવાડીઆ દરમિયાન લોકો મોટી ખરીદી કરે તે માટે સંઘે જાહેરખબર કરવાનું કામ હપાડી લીધું હતું. પરિણામે સંધને ૧૨૫ પાઉન્ડ મળ્યા છે.

હસ્તઉદ્યોગોમાં: ૧૯૧૨ થી ૧૯૨૬ સુધીમાં જર્મનીમાં લેવાયતી પરીક્ષાઓમાં આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓએ જુદા જુદા ઉદ્યોગોની પરીક્ષાઓ પસાર કરી છે: દરજ્જા ૧૧૮૦૧૩, પોસાક બનાવનાર ૪૩૨૮૭, વાળ સમારનાર ૪૦૨૦૧, પ્લેરી સૂવાના કપડાં બનાવનાર ૨૬૮૦, શુંચલુ કામ કરનાર ૬૭૫, છબી પાડનાર ૫૪૬, ચોપડી બાંધનાર ૧૧૪, વલુકર ૩૨, ધડીઆળ બનાવનાર ૨૮, સડીયાસ ૨૭, માળી ૨૩, આ બધાને મદદનીશ તરીકે કામ કરવાનો પરવાનો મળ્યા છે. પોતાના જોખમે ધધિ કરવાનો પરવાનો મેળવનારની સંખ્યા આ પ્રમાણે છે: દરજ્જા ૨૫૩૪૬, પોસાક બનાવનાર ૬૧૮૦, પ્લેરી સૂવાના કપડાં બનાવનાર ૮૬૦, વાળ સમારનાર ૩૭૦, શુંચલુકામ કરનાર ૧૨૪, છબી પાડનાર ૫૦, સડીયાસ ૩૬, ચોપડી બાંધનાર ૨૭,

ખાટી ૧૬, અને વલુકર ૧૭ ત્યાં સ્રીજો ખાટી-કસાધનો ધધો પણ કરે છે !

અર્જુન પરિષદઃ આંતર રાષ્ટ્રીય સ્રી-મતાધિકાર સંઘની પરિષદ ચાલુ થયે અર્જુનમાં તા. ૧૨ મી જુનથી તા. ૨૪ મી સુધી મળશે. આ પ્રસંગને સંજ્ઞ કરવા માટે અર્જુનની કાર્યવાહક મહિલાઓ તૈયારીઓ કરી રહી છે. પરિષદમાં સ્રીઓને લગતા અનેક પ્રશ્નોની ચર્ચા થશે અને તે વિષે કસોટી થશે. અનેક દેશની મહિલાઓ એમાં ભાગ લેશે. બહારથી આવનાર બહેનોને ભોજનપાત્ર સ્થળો, કારખાનાં વગેરે બતાવશે, નાની યાત્રાઓ પણ ગોઠવાશે અને અનેક પાર્ટીઓ પણ થશે.

પોષ્ટખાતામાંઃ જર્મનીના ગોષ્ટ અને તાર ખાતાના મંડળના અધ્યક્ષ શ્રીમતી એલ્સ ફેલ્ડેશને ખાતાની કારોબારી કાઉન્સિલમાં નીમવામાં આવ્યા છે. ખાતાને બધો કારોબાર આ કાઉન્સિલ જ કરે છે.

ન્યાયખાતામાંઃ ઍરોનેસ વોન ઍરંગ ન્યા-ખાતાના પ્રધાનમંડળમાં મદદનીશ તરીકે નીમ્યા છે. તેમણે એ માટેની પરીક્ષા માન સાથે પસાર કરી છે, આ પદે આવનાર તે પ્રથમ સ્રી છે.

ખારમી બૈરી ! તુર્કસ્તાનમાં ૧૫૪ વર્ષની જમરનો જાદો આજ નામે માણસ છે. તેણે ૧૧ મી બૈરીને લક્ષ્યાક આપી ૧૨ મી બૈરી પરજુવાની-ખાસ કરીને કોઈ અમેરિકન કે અંગ્રેજ યુવતી સાથે-ખાદેશ બતાવી. કોઈકે તે છાપામાં લખી માથું. પરિણામે કોન્સ્ટેન્ટીનોપલના સિટિય એલ્થો માર્કેટ ૧૬ અંગ્રેજ સ્રીઓએ જાદોની પત્ની થવા માટે અરજ કરી. એકે તો લખ્યું કે “તમારી પત્ની તરીકેનું પદ મેળવવા હું છત્યું છું.” રજૂ માણ્યોઃ મને ધણા ગમે છે અને તમારી ચાકરી કરવામાં મને આનંદ આવશે. મેં જીવનમાં કોઈ દહાડો પાવડર કે રંગનો હપ્પેલ નથી કર્યો.” આ સ્રીઓની મનોદશા કંઈ બનતી હશે !

પરજીવી સ્રીઓ માટે યુરપમાં તેમને ધધે લગાડવા સંબંધી વિચાર ચાલી રહ્યો છે. ધણા ખરા કુટુંબની સ્થિતિ એવી હોય છે કે પતિની આવકમાં હમેશા કરવા પત્નીને પડે કામે જવાની જરૂર પડે. એ માટે તેમને કોયે તેમજ વેપરના હેતુમાં દિવસના થોડા કલાક કામ કરી કમાઈ કરવાની, ભેજવાઈ કરી આપવાના પ્રયત્નો થયે થયા છે.

મરદનાં પોશાકમાંઃ (૧) ૨૨ વર્ષની જમરે વિધવા ક્યયતી જેનેટ નામે સ્રી ૬૦ વર્ષની જમરે સુધી પુરૂષ વેશમાં રહી હતી. મરદ તરીકે મજૂરીનો દર સારો મળે તેથી તેણે પોશાક બદલ્યો હતો. ગાડીના અકસ્માતને પરિણામે હોસ્પીટલમાં જતાં તેની જાતિ જાણખાઈ ગઈ. હવે તે સ્રી વેશમાં ફેરે છે. (૨) એવી સ્રી મીસિસ વેલરી સ્મીથ છે. યુદ્ધ વખતે કાંસમાં તે નર્સ અને ધારી હાંકનાર તરીકે કામ કરતી અને એક આસ્ટ્રેલિયનને પરજીવી. તેને એક ઠોકરો ને ઠાકરી છે. ૭ વર્ષ પહેલાં તેણે પુરૂષનો પોશાક ધારણ કર્યો હતો, અને એક સ્રી સાથે લગ્ન પણ કર્યા હતાં. (૩) સીઝ-ગેમાં ચિત્રકાર ચાર્લ્સ વોર્નર તરીકે નલ્લીતી થનાર વ્યક્તિ પણ સ્રી હતો. ૬૦ વર્ષથી તે પુરૂષ વેશમાં કામ કરે છે. તે કહે છે કે સ્રી તરીકે રહી હોત તો મારા ચિત્રોની કોઈ સારી કોમત ન આપત. હિન્દુનું જીવજીવ અમેરિકામાંઃ

શ્રીમતિ સરેજિની નાયકુનાં વ્યાખ્યાનો યુના-ઇટેડ સ્ટેટ્સમાં ધણાં જ સંજ્ઞ થયાં છે. નલ્લીતી સંસ્થાઓના આશયે દેશના લગભગ બધાં જ મુખ્ય શહેરોમાં તેઓ વ્યાખ્યાન આપે છે. અને દરેક જગ્યાએ માનવોનો સમૂહ હમશય છે. ચિકાગોમાં જ તેમણે ત્રણ વ્યાખ્યાનો આપ્યાં અને ન્યુયોર્કમાં તો તેથીયે વધારે. શ્રીમતિ સરેજિની નાયકુની જીવિષા, તેમની પ્રતિભા અને વસ્તુત્વ શક્તિ અજબ છે. તેમના વ્યાખ્યાને હિન્દુ તરફ અમેરિકનોની સંદગ્ધમતિ કેળવી છે. અમેરિકામાં બધે તેમણે અવેનો હિન્દુ પોશાક ક્યયમ રાખ્યો છે. અમેરિકાની સ્રીઓ સંબંધમાં એક ખબરપત્રીને તેમણે કહ્યુંઃ “અમેરિકાની સ્રીઓ દેખાવડી, સિધી, અને હંચી છે. તેઓની આકૃતિમાં બળ તેમ જ સૌન્દર્ય બળે છે. તેમના પગની પતળી કુંડી ધણી જ આનંદજનક છે. તે સ્વવંત્રતાનું નિદર્શન કરતી હોય એમ લાગે છે.” આટલા આટલા શ્રમ છતાંયે શ્રીમતિ સરેજિની નાયકુની રમુજ રેવ ગઈ નથી.

અમેરિકામાં ખાળવનઃ ન્યુયોર્કના મનદાર સ્રી-સથે વોંગલે એવો આંદામ બેગા કર્યા છે. અસરે યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં એવી ૩૫૦૦૦૦ સ્રીઓ છે જે ૧૬ વર્ષ કે તેથી ઓછી જમરે પરજીવી

હતી. અત્યારનો કચ્છો ૧૪ વર્ષની ઊંચકરીને પરણવાની છૂટ આપે છે. ૧૯૨૬ પહેલાં બાર વર્ષની ઊંચકરી પરણી શકતી. પેન્સીલ્વેનીઆએ હંમયુન લગ્નની ઉમ્મર ૧૨ થી વધારી ૧૬ ની કરી છે. કેન્ડીમાં હવે ૧૪ ની ઉમ્મર છે.

અમેરિકાની હુલે ૩૮ ધારાસભાઓમાં એકંદરે ૧૪૬ સ્ત્રીઓ સમાસદ તરીકે ચાલુ થયેં ચુકેલ છે. એમાંથી રીપબ્લીકન પક્ષની ૯૮, રીપબ્લિકન અને પક્ષ વિનાની સ્વતંત્ર ૭ છે. એ ૩૮ ધારાસભામાંથી અયોવાની ધારાસભામાં પેડેલીન્ગર સ્ત્રી સમાસદ બેસશે. કનેક્ટિકટમાં સીથી મોટી સંખ્યા ૨૦ ની છે. વડી ધારાસભામાં ૧૫ મદિસ સ્ત્રી છે. એમાંથી ૧૨ સ્ત્રીઓ મોટી વાર ચુકેલ છે. ૬૧ આગળી ધારાસભામાં વિરાજતી હતી તે ફરી ચુકેલ છે.

પતિ પરણ્યા ! ન્યુ યોર્કના એક સંચીત શિક્ષકની એક પત્ની દયાત હતાં તે પોતાની એક સિખ્યા સાથે ફરી પરણે. ઊંચકરીના બાપને બળર થતાં તેણે ફરિયાદ માંડી છે. કહેવાય છે કે પેડેલી બેરીએ એ બાબતમાં સંમતિ આપી છે અને લગ્ન થયેલે હજાર હતી. ચોક્કસ તેણે કોઈકું હતું. તે કહે છે કે પતિને કુખી કરવા તેણે એ પગલું લીધું હતું.

રોધબોળ: રોડેસીઆમાં રોડેમન રાજની કહેવાતી ખાણોની રોધબોળ સ્ત્રી. મર્ટરડ કેટન-થોમસન ચલાવી રહ્યાં છે. તે સમયની પ્રભુ વિષે કંઈક ગ હિતી આપે એવી વસ્તુઓ રોધી કદારે એવી તેમને આશા છે. (૨) ન્યુયોર્કના મિસિસ સ્ટ્રુસ ન્યારાલેન્ડમાં પક્ષીઓના સંગ્રહ કરવા ગયાં છે. (૩) હાર્વર્ડ યૂનીવર્સીટીના સ્ત્રી. એમી ફેનને અડી કદાર તારાઓનું કેટલોક જુદા-જુદા ૪૦ વિભાગ પાડી લેવાર કયું છે.

નવીદેશન: અમેરિકામાં ત્યાં સીનેમા ફીલ્મોનો મોટો ઉથેગ ચાલે છે તે હોલીવુડના પ્રદેશમાં નવી દેશન દ્રાવ્ય થઈ છે. એમના સાંજના પેશાકો એવા હોય છે કે લગભગ આખી પીઠ ઘુલ્લી રહે. એ ઘુલ્લી પીઠ પર નાનગતવા ચિત્રો તેઓ ગીતચયે-કાગળ પર ચિત્રો પાડી પીઠ પર ચોટકે છે. બીજા દેશન

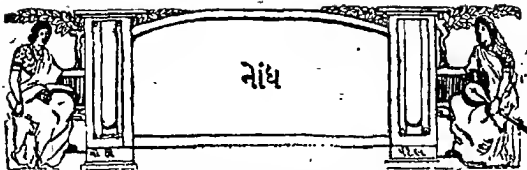
નખપર ફેસફરસનો રંગ લગાડવાની છે. એ રંગથી નખ અંધારામાં ચળકી રહે છે. કેટલીક વખતે પેશાકના રંગ સહ્યે મળતો આવે એવો વારનીશ લગાડે છે; અને ફેરવીક તેમના પર નાના નાના ચિત્રો પડેલે છે.

ઓસ્ટ્રેલિયા.

ઓસ્ટ્રેલિયાની સરકારે મિસિસ એન્ડ્રુ ઓનકોસ, જે. પી. ને ફીલ્મ એન્ડોરશીપ બોર્ડના ત્રીજા સભાસદ તરીકે અને મિસિસ લીડેલ, જે. પી. ફીલ્મ અપીલ બોર્ડમાં નીમ્યાં છે. મિસિસ લીડેલ વર્તમાન પત્રકાર તરીકે જાણીતાં છે.

મધીર્ણ.

(૧) લોપાળના નવાળ સાહેબે રાજ્યના અમલદારોને પેતાની પત્નીના કુરબા કદાવવાની આજ્ઞા કરી છે. (૨) તુર્કસ્તાનની સરકારે અમલદારોને પદેસરી સ્ત્રીઓ સાથે પરણવાની મનાઈ કરી છે. (૩) હોલાન્ડમાં એક માણસ પોતાની સાવકી માની મા સાથે પરણે છે. (૪) નરિયા-હમાં ખડાયા વગીકો પોતાની કોમની કન્યાઓ માટે અખડો સ્થાપવાની તાજીજ કરે છે. (૫) બાપે લગ્ન મંદે કન્યા પક્ષ પાડે ૩. ૧૨૦૦૦ નો ચાંદો લેવાથી અક્ષીમદના એક યુવક મદુવીરપ્રસાદે આપવાન કર્યું છે. (૬) પશ્ચિમ ઓસ્ટ્રેલીઆમાં પર્ગના એમીલીઆ મેકડોનલ્ડને હમીગેશન કાઉન્સિલના સભ્ય નીમ્યાં છે. (૭) તે ધેં અપટનના છુટના વેપારીઓના મંડળના પ્રમુખ તરીકે ખીસ ઇ. એમ. સ્લો ચુકાયાં છે. (૮) ધર્મચુર: જ્ઞાનીના જવા છલ્લામાં ધર્મચુર તરીકે કામ કરવાનો. પરવાનો. સ્ત્રી. મર્ટરડ નાંદરને મળ્યો છે. પહેલાં તે મદદનીશ તરીકે કામ કરતાં. (૯) સીનીલ સર્વિસમાં છેલ્લી પરીક્ષામાં પાસ થનાર ખીસ નેન્સી પ્રોક્ટર-મેરીને ટ્રાન્સપેર્ટ જાતાના પ્રધાનમંડળમાં નીમ્યાં છે. (૧૦) મયદાની પ્રોફેસર તરીકે ફેનેની યૂનીવર્સીટીમાં નીમાનર ખીસ બેરીલેન પ્રથમ મહિલા છે. (૧૧) મતપ્રકાર મટની લગ્નના અહસરેડના આગેવાન મહિલા મિસિસ એસ્મંડસનને ત્યાંની સરકારે "ઓટર એન્ડ ધી ફેલ્ડન " હું માન

નાંધ

વડી ધારાસભાની છેલ્લી બેઠકમાં જે અખત્યાર
ખતાવેા સ્ત્રીદષ્ટિએ બની
સરકારનેા દગો. ગયા છે. જે બીલ કાયદાનું
સ્વરૂપ હેતાં હિંદી સંસા-
રની એક મોટામાં મોટી બહી-બાળલગ્ન નામુદ
યવાની આપણે આશા રાખી હતી; તે બાળલગ્ન
પ્રતિબંધક શારદા બીલ સરકારે દગો દીધાથી હાલ
દુરત લેંચુ મૂકાયું છે. સૌ કોઇ એમજ ધારતું કે
એ બીલને કાયદાનું સ્વરૂપ મળી નશે. દેશનાં
સમસ્ત સ્ત્રીવર્ગે દેશભરમાં સભાઓ ભરીને અને
સહીઓ કરીને તેને વધાવી લીધું હતું. સૌ કોઇ
એ એ બીલમાં દેશની શારીરિક ઉન્નતિનું શુભ
ચિન્હ ભેળું હતું; હવે દેશ બાલવિધવાના રાષ્ટ્ર-
માંથી મુક્ત થશે એમ માન્યું હતું. અખિલ હિંદ
સ્ત્રીપરિષદે એને અનેકવાર ટકો આપ્યો હતો.
પ્રાંતિક ધારાસભાઓએ એની તરફેણમાં અભિપ્રાય
નોંધાવ્યો હતો. એવટ મધ્ય પ્રતિનિધી ધારા-
સભાએ તેમના એક સભાસદ મિસિસ કાલેએ
આણેલો કારણ પસાર કર્યો હતો. મિસિસ કાલેએ
એ દ્રારાવના સમર્થનમાં સુંદર વાણી કરી એ વિંધ
રિવાજથી દેશને 'કેટલું' નુકસાન થયું છે તે સમ-
જાનું હતું. આ બધું છતાં વડી ધારાસભામાં એ
બીલ મુલતવી રહ્યું. કારણ ? કારણ એજ કે પરદેશી
સરકારે આપણને દગો દીધો. કુદાડીના હાથા જેવા
આપણુજ કેટલાક દેશબંધુઓ એમના હાથના
રમકડાં બન્યા. મદ્રાસના શ્રી. આચાર્ય એક બારી
રોધી કાઢી. સંમતિ વચ કમિટિ અત્યારે જુજાની
લઇ રહી છે, તેનો નિર્ણય આવે ત્યાં સુધીએ
બીલને મુલતવી રાખવાની તેમણે દરખાસ્ત મૂકી
એમને કાન ને સાન હોત તો એ સ્પષ્ટપણે ભેદ
શક્ત કે આખા દેશમાં એ સમિતિ સમક્ષ જે
જુજાની પડી છે તેમાં સંમતિ મટે મોઝામાં

ઓછી ૧૬ વર્ષની વયની હદ દેશે માંગી છે. શારદા
બીલમાં લગ્ન મંટે ૧૪ વર્ષની વય કરાવી છે
આમ છતાં "આચાર્ય" નામને લગ્નવનાશ એ
આચાર્ય દેશની પ્રગતિમાં વિધાતક બની દેશદ્રોહ
કર્યો. પરદેશી સરકાર તો એ ઇચ્છે છેજ. તેણે સાચ
દીધો. રા. સા. શારદાને સરકારે વચન આપેલું-
રા. સા. શારદા એમજ સમજેલા કે સરકાર તેમને
ટકો આપશે અને બીલ ધારાપોથી પર ચડશે.
સરકારે તેમને દગો દીધો. હવે તો સંમતિ વધેનો
રીપોર્ટ આવી ગયા પછી એ બીલ ફરી ચર્ચા મંટે
રહ્યું થશે. દરમિયાન નવી મુશ્કેલી થશે અને જો
રા. સા. શારદા એ નવી મુશ્કેલીમાં ચૂંટાયને વડી
ધારાસભામાં પાછા નહિ આવી શકે તો બધા વાધિ
ફરીથી કરવા પડશે. પરિણામે લગ્નમગ્ન જે
વર્ષનો અમૂલ્ય સમય વેડફાઈ નશે. જો, જો વર્ષ
સુધી આપણે શાન્ત બેસી રહીશું ? અને દેશની
દુર્ગતિ થતી જત્યા કરીશ ? આવે પ્રસંગે ખરી
જોખમદારી સ્ત્રી વર્ગને માથે છે. તેમણે પોતાના
અને સંબંધીજનોના કુટુંબમાં બાળલગ્ન ન જ
ચાલે તેની ખાતર સંભાળ લેવી જોઈશે. યુજાતનેા
સ્ત્રીવર્ગ દેશ પ્રત્યેની પોતાની આંતરલી ફરજ નરેર
બલ્લવે.

બીજો, અખત્યારો ખતાવ સ્ત્રીઓને વારસામાં
હક્ક આપવા સંબંધી હતો.

વારસના હક્ક. આ સંબંધી પણ લડત

આજ વર્ષે થયાં ચાલી રહી

છે ત્યારે એક નાનો સરખો હક્ક સ્ત્રીઓને મળી
રાક્યો છે. આ હક્ક માટે હિંદનો સ્ત્રીવર્ગ પરિત-
મોતીલાલ નેહરુ અને રા. જયકર જેવા નેતાઓની
સહાયમુક્તિ અને પ્રયત્નોને આભારી છે. એ માટે
જે બીલને કાયદાનું સ્વરૂપ આપાયું છે તે નાનું
સરખું છે. એ બીલની રૂએ પ્રજા સ્ત્રીઓને અને
એક પુરુષને અત્યાર સુધીમાં નહિ મળેલો એવો

વારસાનો દક્ષ મળે છે. આ સ્ત્રીઓ અને પુરુષ અનુક્રમે દીકરાની દીકરી, દીકરીની દીકરી, બ્હેન અને બ્હેનનો દીકરો છે. અત્યાર બ્હેલાં એ વારસે વારસાના દક્ષને માટે કાકાનો દક્ષ પૂરા થતાં સુધી રાહ જોવી પડતી. એક હિંદુ વીલ ક્યાં વિના મિલકત મૂખીને મરી નવ્ય અને પાછલ સમામાં તેની વિધવા પત્ની, દીકરા, દીકરાના દીકરા કે દીકરી વા દીકરીનો દીકરો કોઈ ન હોય તો કાકાને તેનો વારસો જતો. હવે પછી આ નવા કાયદાની રૂપે કાકાનો દક્ષ મુલતવી રખાશે અને દીકરાની દીકરી, દીકરીની દીકરી, જેન કે બ્હેનના દીકરાનો દક્ષ અનુક્રમે કાકાના દક્ષ કરતાં બ્હેણે મળુરો. વારસાના જે દક્ષ માટે સ્ત્રીવર્ગે લડત ચલાવે છે તેનો આ દક્ષ પ્રથમ હકોતો જ મળુાય. પાયેશમાં આ બ્હેણી પાળી છે. હજુ થણા એવા દક્ષ મેળવવાના બાકી પડે છે અને તે માટે તેમણે લડત જરીજ રાખવી પડશે. એક ખાસ દક્ષ તે દીકરીને દીકરા જન્મ કોઈ વારસામાં દક્ષ મળે તે છે. આ દક્ષને માટે સ્ત્રીવર્ગે વિશાલિ લીધા વિના લડત કરવાની છે. જેમની એ લડતમાં પડિત માલિકીઆ જેવા અનેક હેવાતા સુન્ન અને ધર્માધ નેતાઓ અંગરાય નાંખી રહ્યા છે. આ બીજીની વિરોધ પણ તેમણે ધર્મને નામે ધાળી હુકામ ફરીયાદ કરી હતી પણ સદાચાર્ય તેમનો વિરોધ ફાળ્યો નથી. સ્ત્રીવર્ગે એવા નેતાઓથી નફરો ચેતતો રહે.

સ્ત્રીવર્ગ માટે એક અલગ નોંધ લેવા જેનો બનાવ મદ્રાસની ધારાસ-
દેવદાસીની પ્રથા બાબતે બન્યા છે. આ બનાવ નાબુદ થઈ. એ ધારાસભાના ઉપપ્રમુખ

અને નવજીતા સમાજસેવિકા શ્રીમતી ડૉ. મુખુલક્ષ્મી દેસાના અધાન પરિશ્રમનું શુભ મિશિણમ છે. ધર્મને નામે ધણાં ધર્મિય અને અનીતિ આપણા આંડુભાંગી દેશમાં ચાલે છે. ધર્મમેલા માળામાં પોતાની દીકરીઓ અમુક મંદિ-
રામાં દેવને અર્પણ કરે છે. એ હલભાગી બ્હેનોની કહેવાતી ફરજ દેવને નૃત્ય કરી રીઝવવાની છે. ખરી રીતે તો તેઓ વેરધા જેવું જીવન માળે છે. મંદિ-
રના કહેવાતા આચાર્યો, તેમના સેવકો અને અનુયાયીઓ તેમને ધર્મને નામે પતનના માર્ગ તરફ વાળે છે. આ સ્ત્રીઓને બરણપોષણ માટે વંશપરંપરા જમીનો મળેલી હોય છે. જેમાંથી તેમનો નિર્વાહ ચાલે છે. આવી સ્ત્રીઓની એક જુદીજ નતિ એ દક્ષિણના પ્રદેશમાં અસ્તિત્વમાં આવી છે. આ સ્ત્રીઓને શરમની છાંછામાંથી છાં-
વવાનું પુણ્ય ડૉ. મુખુલક્ષ્મી ખાદી અર્પાં છે, જે માટે તેમને ધન્યવાદ પડે છે. એમણે એ માટે એક બીલ મદ્રાસની ધારાસભામાં આપ્યું હતું. એ બીલની મતલબ એવી હતી કે એ સ્ત્રીઓને જેમની સેવા કરવાની શરને જે જમીનો નાપાક છે તે જમીનો ઉપરની એ દેવમેવાની શરત કાઢી નાંખવી અને તેને બદલે તેની જમીનો પર સરકારે નામનું બેઝુલ લેવું. બીલમાં બીજી કલમ એવી નાંખી છે કે કોઈ પણ મંદિરના આચાર્ય દેવસેવાની એ શરત પાળવાની કાયદેસર ફરજ કોઈ પણ સ્ત્રીને પાડી શકશે નહિ. આ બીલના પશિજામિ એ સ્ત્રીઓ ગુજામી અને વેરપાશતિની દશામાંથી છટી સ્વતંત્ર શહેરી તરીકે હવે જલી ચાકશે. આ રીતે દક્ષિણ દિલ્હી એક મોટું કલકેટર થયું છે.

વિધવા બ્હેનો માટે સગવડ

૬. કેસરીસિંહજી (અબાળી, ઇદોરથી) અમને નીચે પ્રમાણે લખી જતાવે છે:

“ ૩૦-૩૫ વર્ષ ઉપરની આયેટ હમ્મરની નિરાધાર, સદાચારણી હિંદુ વિધવા, અગર પાંચથી દસ વર્ષની હમ્મર મુખીના નિરાધાર બાળકો હોય તો તેમને નિરાધાર કિયતિમાંથી છોડાવવા ખાતર રતલામના ના. મદ્રાસથી અ. સી. ડોઝાં મદ્રાસથી સાહેબ આવી વિધવાઓ અને બાળકોને પોતાની પાસે રાખી તેમને માટે ખાવા પીવા, કપડાંવસ્ત્ર તથા રહેવાના મક્કન વગેરેનો બજોજન કરી આપી મદદ કરવા ચાલે છે. જે કોઈ પણ જનની ગેરવર્તણૂક નહિ હોય તો છાંછીબરનો આશય છે. સાધારણ જુદકાર્ય શીખી લેવું પડશે. ”

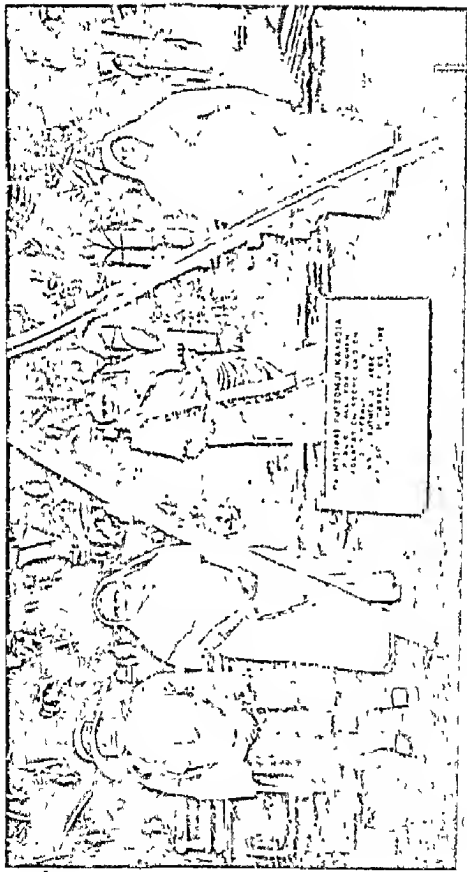
આ પ્રકારની યોજના માટે અમે ના. મદ્રાસથી સાહેબને ‘ધન્યવાદ’ આપીએ છીએ અને હૃદયથી છીએ કે તેમની એ હાર યોજનાનો લાભ નિરાધાર બ્હેનો લેશે. ત. ગુ.

મિત્રિસ હાંમે

પતિને સરકારે જોલમા પૂરતા તેમણે કામદારવર્ગની આગેવાની લીધી છે.

૩૧. ગીસ મોટીબાઈ કાપડીઆ હોલનો પાયો તાખવાની ક્રિયા
 અમદાવાદના સ્ત્રીવર્ગના લાભાર્થે ડા. ગીસ મોટીબાઈ કાપડીઆએ જે હોલ આંધના માટે
 ઉદાર દીસે સખાવન કરી છે, તે હોલનો પાયો કચેકર-પત્ની મિસિસ શ્રદેટના હાથે નખાયો હતો.

પુસ્તક ૧૨ મું.]

મે ૧૯૨૯.

[અંક ૩ નો.

મોહાં !

ધૃત્વ રથી, અનુપમ, સુંદરી રે,
એકલો ઉભો જુવે કીરતાર !
મધુરી લણે કળા કેરી ઉર્મિઓ રે !

પાદકુલે મોહાં મયુર ને મંજરી રે,
સે'થલે મોહો સારથ્યન્દ !
મધુરી લણે કળા કેરી ઉર્મિઓ રે !

શુખડે મોહાં કમળ ને કૌમુદી રે,
નેણલે મોહાં તારલીધું ના વૃન્દ !
મધુરી લણે કળા કેરી ઉર્મિઓ રે !

વેણલે મોહાં કોહિલ ને પાંસરી રે !
રૂપમાં મોહાં ઉપાના ઉર !
મધુરી લણે કળા કેરી ઉર્મિઓ રે !

અભોલ શાં મોહાં જમત ને દેવતા રે !
મુગ્ધ હું પ્રીતપીને પડછન્દ !
મધુરી મારી કળાયલ ઉર્મિઓ રે !

“ મયૂર ”

વારસામાં વિસ્તૃત હક્ક

લેખક :

રા. મનહરનાથ મા. ધારેખાન

ખી. એ. એલએલ. ખી., એટવોકેટ.

હાલમાં હિંદુઓના વારસાઈ હક્ક સંબંધી ઘણી ચર્ચા ચાલે છે. કેટલાકના મત પ્રમાણે કેટલીક સ્ત્રીઓને વારસાઈ હક્ક મળવા જોઈએ. હજારો વર્ષથી હિંદુઓના હક્ક અમુક પ્રણાલિકા પ્રમાણે બંધાયેલા છે. તે પ્રણાલિકા પ્રમાણે પ્રત્યેક હિંદુ પોતાના વારસો ઠાણે હોય છે તે જાણે છે. જો તે પ્રણાલિકા પ્રમાણે પોતાની મીલકત નિશ્ચિત થયેલા વારસોને ન આપવી હોય તો વસીયતનામું કરી નવા વારસો નીમી શકાય છે.

પૌત્રી, દોહત્રી, બહેન અને બહેનના પુત્ર નજીકના સગા હોવા છતાં કેટલાક દૂરના પિત્રાઈ વારસો ચાય છે. કેટલીક વાર, મરનાર કેટલાક પિત્રાઈને ઝોળખતો ન હોય; કેટલીક વાર, તેવા પિત્રાઈઓ ઘણા ગાંઠ દૂર પશુ હોય તેના મરણના સમાચાર કેટલે મહિને મળે— અને જ્યારે મળે ત્યારે મરનારને ઝોળખે પશુ નહિ; અને પૌત્રી વિગેરેએ મરનારની ચાકરી કરી હોય તેમ છતાં તેવા અન્યાય દૂરના પિત્રાઈ વારસ થઈને મીલકત મેળવે.

આ સંજોગોમાં, પૌત્રી વિગેરેને વારસાઈ હક્ક આપવાને દીલ્હીની ૧૩૦ ધારાસભાએ એક નવો કાયદો પસાર કર્યો છે. તે કાયદાને ૨૧

મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૯ને દીવસે વાઈસરોયની સંમતિ મળી છે તે કાયદા પ્રમાણે પ્રપિતા (દાદા) પછી તથા કાકાના પહેલાં પૌત્રીને તેના અભાવે દોહીત્રીને—તેના અભાવે બહેનને અને તેના અભાવે બહેનના પુત્રને મીલકત મળે.

આ કાયદાથી કેટલીક સ્ત્રીવારસોના હક્ક વિસ્તૃત થયા છે. મરનારના અંતકાળ સુધી પૌત્રી ચાકરી કરે પણ તેને-જો કેટલાક દૂરના અન્યાય પિત્રાઈ હોય તો—મીલકત ન મળે. જૂના કાયદા પ્રમાણે એવા સગાને અન્યાય થતો હતો. તે અન્યાય દૂર થયો છે.

બહેનના સગા પુત્રનેજ સ્થાન મળ્યું છે. જો બહેનના મરણ બાદ દત્તક પુત્ર લેવાય તો તેને વારસાઈ હક્ક મળ્યો નથી.

જ્યારે તે કાયદા ઉપર વડી ધારાસભામાં ચર્ચા ચાલી હતી ત્યારે કેટલાક સભ્યોએ વિરોધ દર્શાવ્યો હતો. કાયદાની દૃષ્ટિએ તેમાં ધણું વજુદ હતું. જે સિદ્ધાંત પ્રમાણે હિંદુ કાયદામાં વારસો નક્કી થયા છે તે સિદ્ધાંતને તો તિલાંજલી આપવામાં આવી છે તે સિદ્ધાંત વિચારણીય છે. પરંતુ હાલના કહેવાતા પ્રગતિના સમયમાં સિદ્ધાંતને વળગી ન રહેવું.

એમ કહેવામાં આવે છે. જ્યારે એ કાયદો પ્રસાર થઇ ગયો છે ત્યારે એ સિદ્ધાંત ઉપર વાદવિવાદ કરવો ખતે ઇષ્ટ નથી. વ્યવહાર દૃષ્ટિએ આ કાયદો આવકાર દાયક છે એમ કહેવું પડે તેમ છતાં એમ તો કહેવું જ પડે કે એકંદરે હિંદુ શાસ્ત્રાનુસાર-તથા તે સિદ્ધાંતાનુસાર-જે હિંદુ કાયદો ધકાયો છે તેમાં વડી ધારાસભામાં કહેવાતા સુધારકોની અદ્ભુતિથી

આવા મહત્વના ફેરફાર થાય છે તે હિતાવહ છે કે કેમ તે એક મહાન વિચારણીય વિષય છે. આ કાયદાથી કેટલીક જોએને હક્ક મળ્યા છે તેથી તેને આદર મળશે પણ કહેવત પ્રમાણે 'મુઆનો ભય નથી પણ જમ પેલાનો ભય છે' પંડિત મોતીલાલ નહેરૂ એવા સુધારક-પણ ધારાશાસ્ત્રી તરીકે કાયદાની દૃષ્ટિએ નવાં કામદાને અનુમોદન આપી શક્યા નહોતા.

શંખિણી

એને રૂથે ના ગૃહ-કાર્ય કોઇ,
એ તો વધાવે નવલી લડાઇ
એ તો વિચારે નિજ નાથ સાથે,
ક્યારે લડી શાન્ત થઇશ આજે.

એ તો હસે ના કદી કોઇ દિને,
એ તો રડાવે નિજ બાળકોને;
એ તો નરી ક્રોધ તાળી પ્રતિમા,
એ તો કદી કચેશ વિના રીઝે ના.

જે એની પાસે કદી કોઇ આવે,
જે એની સામે કદી કોઇ જાવે;
જે એની સાથે કદી કોઇ જાહે,
આનંદ, શાન્તિ કદી હોય તેને ?

સદા સતાવે નિજ નાથ-માતા,
સદા દુઆવે નિજ પુત્ર-તાત;
રૂથે ભર્યા હોય સદા તરંગો,
કચેશે ભર્યા ઇવનના પ્રસંગો.

“ ઐ અવસરમાં આવતો રે ! ”.

સ્રોત : સ. વામુરેવ સમચંદ્ર સોલત, ખા. ૩૮.

(૧ આગમાં ઝીળી જીવે નીત્ય રે—એ ચાલ)

કે યોગમાં ચંદન ચાંદની રેલતી રે,
કે વરસે અમૃત શું શત-ધારે;
રસીલા !

ઐ અવસરમાં આવતો રે !

કે એવાં ઉર રસ યોગ્ય યોગ્ય રે,
કે વરસે શાં અમૃતરસ-સારે;
રસીલા !

ઐ અવસરમાં આવતો રે !

કે રાશીયર સોજા કળાયત સોજતો રે,
કે ઉભરે ઉર ઉર શા આનંદ;
રસીલા !

ઐ અવસરમાં આવતો રે !

કે સોખન કંઈક ક્ષેત્ર સોખતો રે,
કે ઉરને ઉજવણ આતમ-ચંદ.
રસીલા !

ઐ અવસરમાં આવતો રે !

કે વાતા મંદુરમંદ રાશીરણે રે,
કે નાચે મરખર નીતરૂંચેલ;
રસીલા !

ઐ અવસરમાં આવતો રે !

કે એવાં રસીયાં ઉર લેલે ચડયાં રે,
કે નાચે પી ચેતન રસ-રેણ;
રસીલા !

ઐ અવસરમાં આવતો રે !

કે નીતરે રેવ-દુષાણ શા આતથી રે,
કે વિચરે રેડે શાં વિષુ દાસ;
રસીલા !

ઐ અવસરમાં આવતો રે !

કે હસતી રેવ-કીટી એવી અંતરે રે,
કે નીતરે નવ-જોખન રસ-દાસ
રસીલા !

ઐ અવસરમાં આવતો રે !

કે ઉચે ઉર્મિ ઉર્મચ ઉદ્ધાસમાં રે,
કે ઉછળે ઉદધિ ઉત્તત ઉર;
રસીલા !

ઐ અવસરમાં આવતો રે !

કે એવાં પાવન પૂણ્ય-પ્રભાભયાં રે,
કે ઉછળે ઉર-અંગાનાં પૂર;
રસીલા !

ઐ અવસરમાં આવતો રે !

કે હસતી પ્રેમ-પ્રકુહી પોયળી રે,
કે રેખી મન-મોહન પીયુ શાળ;
રસીલા !

ઐ અવસરમાં આવતો રે !

કે રેવા દરાન એમ પધારતો રે,
કે રસીયા, મુંદરીજન મુખસાળ;
રસીલા !

ઐ અવસરમાં આવતો રે !

કે લેલો, છવળ જૂલતા જૂલથી રે,
કે આવી અણુઅણુ જવન-વેળા
રસીલા !

ઐ અવસરમાં આવતો રે !

કે આવતો, મારા સમ વરણાગ્રીયા રે,
કે ઊખળાં એનીશા ઊઝીલાઉલા
રસીલા !

ઐ અવસરમાં આવતો રે !

પરિવર્તન

લેખક: શ. અંબુ ઠ. વશી.

જગા પટેલનું ઘર એટલે એક નાનું સરખું ગામ ને એમને ત્યાં રાજ ક્ષત્રિ જેવી ધમાલ, ને કેમ ન હોય ? જગા પટેલને છ છોકરાઓ. એમની વહુઓને છોકરાંઓ ને પાછાં આ છોકરાંઓનાં છોકરાંઓ. વળી પંદર વીસ બેંસો, બે ચાર ગાયો, ને છ સાત જોડ બળદ. જગા પટેલને ખેતી સારી હતી છતાં કોઈ દિવસ મજુરીનો પૈસો એમને ખરચવો નોંતા પડતો. આવકું મોટું કુટુંબ છતાં કોઈ દિવસ એ ઘરમાં તકરાર કે ઉંચે સાદે બોલાચાલ થતી નોંતી. આંબુબાબુના ગામોના લોકો કહેતા કોઈને કુટુંબનું ખર્ચ સુખ હોય તો જગા પટેલને, આકી તો કાંઈ.

જગા પટેલના મોટા પુત્ર બગાનો પુત્ર મકન વીસ વર્ષનો અચ્છો જુવાન હતો. એ એનો ઘણો ખરા વખત રામા પટેલના ઘર આગળ ગાળતો. એ ઘણી સુંદર રીતે વાંસળી વગાડી શકતો હતો, એટલે ત્યાં બેઠો બેઠો એ વગાડ્યા કરતો. આનું એક બીજું કારણ હતું. રામા પટેલને બાણી કરીને એ કની એક દિકરી હતી. અને આ બાણી પાછળ મકન ઘેલો બન્યો હતો. એક દિવસ સાંજે બાણી કોઢારામાં ગઈ, ત્યારે એકાંત જોઈ મકન એની પાછળ ગયો ને પૂછ્યું " બાણી, બાપાને દાદાને પૂછવાની મ્હારી

" તો ના પૂછીશ. હું જોરામને પરણીશ "

બાણી પૈસાદાર પિતાની એકની એક પુત્રી હતી એટલે પિતાએ એને ખુબ લાડ લંડાવ્યાં હતાં. પરિણામે એ જરા ઉદ્વેગ બની હતી.

" તે તું ધારે છે કે મ્હારા વિના બીજા સાથે ત્હારા લગ્ન હું થવા દષ્ટ કે ? કોઈ બીજો ત્હને હાથ તો અડાડે, પછી હું જોઉં છું કે એ આ દુનીયાંપર કેટલીવાર ટકે છે. "

આખો નવાવતાં પગ ઢોકળાં બાંણીએ કહ્યું " ત્યારે ત્હારામાં તો પૂછવાનીયે હિમ્મત નથી, તો શું મ્હારે આખી જીંદગી કુંવારી રહેવું ? વાહ ! વાહ ! "

આનો કંઈ પણ જવાબ આપ્યા વિના મકન એનો હાથ પકડી પોતા તરફ ખેંચી. પુરુષના સ્પર્શ એને ગલગલીયાં થવા લાગ્યાં અને એના છૂટવાના પ્રયત્નો શિથિલ થયા.

તે દિવસે સાંજે મકન કેંક વિચિત્ર સ્થિતિમાં ઘેર આવ્યો. જીંદગીમાં પહેલીજ વાર એણે આજ દાર પીધો હતો. આવીને વાડાંમાં ચુલામાં બળના દેવતાની ન્યોત જોતો જોતો એક લાકડાનાં દીમચા પર બેઠો. એના હૃદયમાં કેં નવીજ ન્યોત આજે બળતી હતી. અધાઈ વધવા લાગ્યું. પરિચિત સ્વરો સંભળાવા લાગ્યા છતાં એ તો ગમગીન ચહેરે એસીજ જ રહ્યો, પછી હસી પડ્યો. જાણે કોઈને બેટ તો હોય એમ હાથ લાંબા કરી વાંકો. વળ્યો.

ને હાથ જાતી સાથે ભીડી અચાનક નીચે પડ્યો. આવી સ્થિતિમાં એ થોડા વાર પડી રહ્યો. એવામાં એની ભાભી કેક શોધવા ફાનસ લઇ એ તરફ આવી. એને આ સ્થિતિમાં જોઇ એ ગભરાઇ પથુ પછી ધીમે રહી એના ખભા ઉપર હાથ મૂકી પૂછ્યું, “ મકનભાઈ, આજ કે પોધું છે ? ”

“ હ ” એણે ઘેનમાંજ જવાબ વાળ્યો.

“ કેમ, દિવરજી ? ”

“ કેમ ! ”

“ મ્હારે પેલા જોરામને મારી નાખવો હતો ! ” પાસે પડેલો પત્થર લઇ એણે દૂર ફેંકતા કહ્યું, “ એને ભાણી સાથે પરણવું છે ! ”

‘ છો પરણતો આપણે શું ? ’

‘ વાહ આપણે શું કેમ ? મ્હારે એને નથી પરણવા દેવો ! ’ એમ કહી એ ઉભો થવા ગયો પથુ નીચે લયડી પડ્યો ને દેવી એ હસતાં હસતાં પૂછ્યું ‘ તે શું દિવરજી ત્હમારે એની જોડે પરણવું છે ? ’

“ હા ! વળી પથુ પછી જરાવાર એ થોભ્યોને કેક વિચાર કરીને બોલ્યો, “ ભાઈ શું કરવા પરણ્યા ? એટલે કું-એ ” વાઈ કું બાપુને કહીશ તે દાદીમાને વાત કરશે ને દાદીમાં, દાદાજીને સમજાવશે. પથુ હવે અંદર આવો ને સુઈ જાઓ. દાદાજી આ સ્થિતિમાં ત્હમને જુએ એ સાઈ નરિં. તે સમન્યાને ત્હમને ગમે તેવી વસ્તુ, જોઈએ તો ભાણી, આણી આપશું. પથુ હવે ડાહ્યા થાઓ એમ કહી મકનનો હાથ પકડીને એના ઓરડામાં લઇ જઈ સુવાડી આવી ને તરત પાછી રસોડામાં આવી બધાને આ વાત કરી.

‘ એ એ છોકરી આપણા ઘર માટે નકામી ’ એકે અભિપ્રાય આપ્યો.

‘ કેટલું અભિમાન એના માયામાં છે ? ’ બીજી બોલી ‘ અરે ! છેક ઉદત ’ ત્રીજીએ ટાપસી પૂરી.

*

*

*

જગા પટેલ ધણા વૃદ્ધ હતા. ગામમાં એ જુવાન હતા ત્યારે માડ પડેલી. એ ધાડપાડ સાથેની લડાઇમાં એમને કપાળપર એક મોટા ધા પડેલો હતો, જે સહેલાઈથી જણાઇ આવે એમ હતો. જગા પટેલ આખા ગામના દાદા હતા. એમનાં પત્ની વર્ષો યયાં મરી ગયેલાં પથુ એમના મોટાભાઈની વિધવા સ્ત્રી હતી. જેને બધાં દાદી કહેતાં અને ઘરમાં કોઇ કામ માટે દાદાજી, પાસે રળ લેવા પહેલાં દાદીમાની મંજૂરી મેળવવી પડતી. આ ઘરનું રાજમતંત્ર તથા જણના હાથમાં હતું : દાદાજી, દાદીમા ને દાદાનો મોટો છોકરો ભગો. ઘરનાં માણસો એમની આજ્ઞા પાળતાં. કેટલોક વાર જણી જોઈને આ ત્રણે જણા થોડીવાર ઘર છોડી જતાં કે જેથી ન્હાનેરાંએને મરજી માફક વર્તવાનું જડે ને ત્યારે સ્ત્રીઓ નિરાંત વાત કરી લેતી ને પુરો બીડી પી લેતા. પથુ આ ત્રણમાંથી એક પથુ ઘરમાં આવે કે બધાં શાંત થઇ જતાં.

દાદા ધણા ઘરડા હોવાથી બાળક માફક વર્તતા. કોઇવાર સાધારણ વાતમાં ચીદાઇ જતા, ને જે કોઇ પાસે હોય તેને મારી પાડતા, નહિંતો વળી આનંદી રહેતા ને પૌત્રો ને પ્રપૌત્રો સાથે રમ્યા કરતા. તો કોઇ વાર કંટાળીને કહેતા કુંજરપરના સુકા ચીમળાએલા ઝાડ જેવો હું એકલો રહી ગયો.

મકનના આ પરાક્રમને બીજે દિવસે ભગો ગંભિર ચહેરે દાદીમા પાસે ગયો ને કહ્યું. આપણો આ મકન રામા પટેલની છોકરી સાથે પરણવાની રદ લઇ બેઠો છે.

‘ ક્યો મકન ? ’

‘ આ મ્હારો નાનો ! ’

‘ હં કોની છોકરી તે કહી ? ’

‘ પેલા રામાની ઉદત છોકરી. ’

‘ ભાણી, એ છોકરી આપણા ઘરને શોભે એવી નથી ’

‘હા હું પણ એ માનું છું પણ મકન એની પાછળ ગાંડો થયો છે ને દેવી કહેતી હતી કે, કાલે રાતે એણે જોવા જેવું કીધું.’

‘કેમ ! શું કીધું તું ?’

‘પણ, ત્હમે દાદાજીને ના કહેતાં.’

‘નારે,’

‘દેવી કહેતી હતી કે એ પીને આવેલો અને જરામ-પણ તે ભાણીનો ઉમેદવાર છે તેને મારી નાખવાની વાત કરતો હતો.’

‘શું કહે છે ?’ દાદીમાએ જરા વિચાર કર્યો ને કહ્યું ‘વાર હું દાદાને કહીશ.’

‘પણ, જો, જો, ગર્ભ કાલે રાતની જરાયે વાત એમના કાને ન જાય હ.’

દાદીમાએ દાદાને વાત કરી. દાદાને ઉપાધિ થઇ પડી. થોડો વાર માથુ ધવડી એણે ‘કહ્યું’ ‘ભાણી ત્હમે કહ્યો એ વાત ખરી પણ મેં ધરડાઓ પાસે સાંભળેલું કે યુવાન માણસની ઇચ્છાઓ અવગણી એમના હૃદય પર ધા કરવો એ સાર નહિ, આપણે ત્યાં નાના મોટાં મળીને પચાસેક માણસ તો હશે ?’

‘પચાસ કેમ વધારે !’

‘તો એટલામાં આ એક ભાણી નહિ સમાય ?’

*

*

*

લગ્ન થઇ ગયાં ને એક વખત ભાણીએ એની સખીને કહ્યું, ‘મેં નોવું કહ્યું કે મ્હારં ધણું થવાનું જ. આપણા આ સાત ગામમાં મ્હારા જેવું કોઈ રૂપાણું છે કે ?’

સાસરે આવ્યા પછી પણ ભાણી એવી ને એવી સ્વેચ્છાચારી રહી. તદ્દન અભિમાની ને ઉદ્દત. સોપેલું એક પણ કામ એ ન કરતી ને તરત જવાબ વાળતી, ‘મ્હારા બાપને ત્યાં હું એ નોંતી કરતી.’ મ્હારે ને એને આખા માખા બે રોટલા જોઈએ ને સાર હું કાંઈ આખી ફાળના રોટલા નથી દીપવાતી પણ ધરમાંથી કોઈ પણ સ્ત્રીની એને કહેવા દિમત

ચાલતી નહિ. સૌ પોતપોતાના પતિઓ આગળ વાત કરતી પણ દાદા કે દાદીમા આગળ આ વાત કોઈ લઈ જઈ શકતું નહિ. થોડોક વખત સુધી તો એઓએ સહન કર્યાં કર્યું ને એવું તોફાન ગુપ્તજ રાખ્યું. બધાં એના વતીનું કામ કરી લેતાં અને એની ઇચ્છાને સંતોષવા મથતાં. પણ આથી તો એ વધારે ફાવી ને બધાને ગુલામ જેવા ગણવા લાગી. છ મહીનામાં તો ભાણીએ ત્રાસ વર્તાવી મૂક્યો. એ ખેતર કામ કરવાયે ન જતી અને ઘેર રહી છોકરાયે ન સાચવતી, અને એક વખત તો બધાં કરતાં સારા કપડાની માગણી મકન પાસે કરી. મકને સમજાવ્યું કે દાદીમાને દાદા બધા માટે એકજ જાતનાં કપડાં લાવે છે, અને મારાથી સાર મગાવજ નહિ. તરતજ ભાણીએ જવાબ વાલ્યો. ‘હું ત્હમને પરણી છું દાદાને નહિ અને ત્હમે જો આવા બાયલા જેવા રહેવાનાં હો તો હું આ મારાં બાપને ઘેર ચાલી.’ મકન તો આ મિત્તજ જોઈજ રહ્યો.

દિવસે દિવસે ભાણીનાં તોફાન વધતાંજ ગયાં. અને ધરનાં માણસોને પજવવાને એ જાતજાતના ઉપાયો અજમાવવા લાગી. કુતરાઓને ધરમાં ધાલી ખવડાવી દેતી. કોઈ એને ઉવું થવું દુધ સોંપીને જાય તો એ ઉભરાવા દેતી. ને એક દિવસ ત્યારે સાંજે એનો વારો રોટલા ધડવાનો હતો ત્યારે એ મેળો જેવા ચાલી ગઇ. ને ત્યારે ધરની સ્ત્રીઓ એગી મળી.

‘જ્હેન, કોણ જાણે ક્યાં પાપોને લીધે આપણે આ પીડામાં આવી પડ્યાં છીએ.’

‘કોણ જાણે જ્હેન.’

‘હવે તો પ્રભુ બચાવે તો બચાવા.’

‘ચાલો આપણે દાદીમાને જમને કહીએ,

એ દાદાને કહેશે.’

‘ત્હમે કહો.’

‘કેમ હું ?’

‘કેમ, ત્હમને બિખારીની છોકરી કહેલીને ?’

જે દાદીમાએ સંતાઈને આ વાત ન સાંભળી હોત તો આમાંનું કંઈ કહેવા જાય એમ નોંતું. અધુરામાં પૂરું દોડતાં દોડતાં બાણીએ પોતાની નવી ઓઢણી ફાડી એટલે મકન દાદા પાસે ફરિઆદે ગયો.

મકન નાનપણથીજ શાંત અને આતંકિત હતો. એ દાદા પાસે ગયો ત્યારે દાદા પાપડી છોલતા હતા મકનને જોઈ એણે ગુસ્સાથી પૂછ્યું ‘કેમ ?’

‘દાદાજી ! હું ત્હમારી ‘મારી’ માગવા આવ્યો છું’ દહે ત્હમારાથી છુટું રાખવાનો કંઈ અર્થ નથી. આપણા ધરમાં મેં કહેશ દાખલ કર્યો છે’

દાદાએ માથું ઉંચક્યું પાપડીની ટોપણી દૂર હસેલીને ગુસ્સાથી બોલ્યા, ‘મ્હને બધીયે ખબર છે, તું કંઈ જાતનો માણસ છે ? હું તું શું મ્હારી સ્વતંત્રતાને મ્હારા આખા ધરના સુખનું સત્યાનાય વાળવા બેઠો છે ?’

દાદાને બધી વાતની ખબર પડી ગઈ છે જાણી મકન તો શાંત થઈ ગયો ને દાદાને પગે પડતાં પડતાં બોલ્યા, ‘દાદા મ્હારે શું કરવું તે મ્હને સ્પષ્ટ નથી.’

જા. તું અહીંથી આવો જા. તું માણસ છે કે દોર ?

મેહું ભીંતમા સંતાડી રડતો રડતો એ બોલ્યા, ‘મ્હારું ને એનું જે ત્હમારે કરવું હોય તે કરો, મ્હને મારી નાખો ને એને કાઢી મૂકો. પણ મ્હને કુતરાની માફક આમ હસેલો નહિ. દાદાજી દયા રાખો.’

દાદાએ ગુસ્સો કાણમાં રાખવા પ્રયત્ન કર્યો. પણ લાંબા કર્યાંને ધીમેથી કહ્યું. ‘દિકરા મારા પણ પસંદ તેં કરેલીને ? મ્હેં ત્હને કહેલું ?’

‘નહિ’, દાદાજી વાંકે મારો જ છે’ ગૂઢ

પર હાથ ફેરવતાં દાદાએ કહ્યું, ‘ત્યારે હું શું કરું ? ખોટાનું કે મારાથી ખરું થવાનું ?’

‘અણુની સહાયતાથી ત્હમે કરી મોકલો.’

‘હવે પણ કેવી રીતે ?’

દાદીમા ત્યાં હોતતો દાદાજીની આંખમાં રમતી મસ્તી પારખી શકત.

‘અણુ ત્હમને મદદ કરશે.’

‘અને તું ? કેમ ? તું એને ચલાતો નથી.’

મકનની સ્થિતિ કઢેલી થઈ પડી. સરંમથી એ મરવા જેવો થઈ ગયો. ને દાદાએ તો એથી એના સામી આંખ માંડી.

‘એ બેકદર છે.’

‘મ્હને તે ખબર છે. પણ હું ત્હને પૂછું છું કે તું એને મદાય છે ?’ મકન કેં બોલ્યો નહિ. એણે નાંસી જવા ઇચ્છ્યું. પણ દાદાજીની નજર આમળાઈ છટકાય એમ નોંતું.

‘મ્હને લાગે છે કે રામા પોસાને એ એકની એક છોકરી હતી, એટલે લાડથી એને એણે બગાડી મૂકી છે’ મકને કહ્યું.

પણ દાદાએ અધિરાઈથી પૂછ્યું. ‘છોકરા ! હું ત્હને પૂછું છું તે તું સાંભળે છે ? તું એને ચાહે છે કે નહિ તે કહે.’

‘મ્હને ખબર નથી.’

‘પણ ત્યારે એ જાણવું જોઈએ. હું તારા જવાબ પરથી ન્યાય કરીશ. પછી પાંખે ફરિયાદ કરવા ન આવતો.’

‘નહિ આણું, દાદા.’

દાદાના મોં પરથી કેદને જે જણાઈ આવે એવું હવે કે એમણે કેંક ઉપાયો આ માટે નક્કી કર્યા હતા અને એમાં ફાવવાની એમને સંપૂર્ણ આશા હતી.

સાંજે બધા પુરો વાળુ કરેલા બેઠા. દાદીમા બેઠાં હતા. બે ત્રણ ઓઢિયા પીરસતી હતી ને બાણીનો વારો દૂધ મુકવાનો હતો. બાણીની ઓઢિયાએ પોતાના ખાનનું પીરસી

પ્રભાતના પહોરમાં પીતાના માથાના સોનચંને દીપાવવું એ એક સ્ત્રીઓનું કલ્પ છે.

સરોજની હેર ઓઇલ

(રજીસ્ટર્ડ)

શુભ અને સુખમાં અનુપમ છે.

સરોજની
હેર ઓઇલ
વાપરવાથી
મગજને ઠંડક
આપે છે, વાળ
ખરી જતા અ-
ટકે છે, તેમજ
વાળ સુંદર થ-
જકતા રેશમ
જેવા અને લ-
ગ્નહાર બને છે
તથા માથાન
રોગો જેવા કે
ખાંસ ખુબ્લી
માથાનું તપી
જવું વિગેરે
રોગો મટી જાય
છે. એકજ વ-
ખત વાપર-
વાથી બીજા બ-
નફ તેલો વા-
પરવાનું ફીલ
થયેજ નહિ
કી. બા. ૧
રૂ. ૧)
વી. પી. જી. ૬.

એ મ. ડી. વોરાની હાં.

ફોર્સ અને ફૂર્નિચર પા. બો. નં. ૨૦૦૩, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ નં. ૨

હૃદયંગણું

૩૬' હૃદયકેઈ આંગણું આ દેહ ને,
 ગુણતણા છાડ ત્યાં ઉગાડો હો જહેન. ૩૬'°

મહેકે સદભાવતણા ફૂલડા સુવાસે,
 પ્રેમતણી વેલ ત્યાં ફેલાવો હો જહેન. ૩૬'°

પ્રેમતણી વેલને વિવેક વાડે વાળજે,
 લિલોતરીને એક ભાવે ઝૂળે હો જહેન. ૩૬'°

૩૭' વિચારતણી વાયુ હરેર આવે,
 લક્ષિતણા નીર ત્યાં ફેલાવો હો જહેન. ૩૬'°

ગુમ્મતા ને નમ્રતા એ પુષ્ટિમય ખાતરે,
 રણરૂપ બનાવો ભુમિ ત્યાંની હો જહેન. ૩૬'°

મોહના ગુલાબ છાડ રાપરો ન ત્યાંચે,
 વાગશે ગુલાબ લેતા કાંટા હો જહેન. ૩૬'°

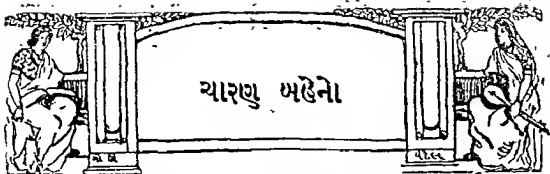
ગર્વતણા ઝાડવાને ઉગતાં ઉખેડજે,
 જ્ઞાનકેશં દિવ્ય રણ પકાવો હો જહેન. ૩૬'°

નિત્ય આવા આંગણુંને સાફ શુદ્ધ રાખજે,
 સત્ય, ધર્મ, કર્મ સદા પોષજે હો જહેન. ૩૬'°

મુણ્જે અંતર રૂપી પંખીડાના સાદને,
 પ્રભૂનો પોકાર એ, ને પાળજે હો જહેન. ૩૬'°

હેયાના આત્માને સ્નાન લક્ષિ નીરના,
 પુણ્જે સદભાવ તણા પુષ્પે હો જહેન. ૩૬'°

“ ગુમ્મ, ”

લેખક: રાજકવિ હરદાનભાઈ પંજગણીભાઈ

વાળાક ભોમિકાની મુસાફરીમાં ચારણોને ગામડે ગામડે બમી ભાઈ બહેનોનાં જીવનનો અનુભવ લીધો. ચારણ બહેનો અસારે અ-ભણ છે. છતાં સાદાઈ અને ચતુરાઈ તેમનામાં હજી નબી રહેલ છે. કાઠિયાવાડી જીની કહે-વત છે કે:—

“ ચતુરાઈ ચારણાં, રતિ રત્નપૂતાં, ”

“ રૂપ નાચર બાઘણાં, આસન અખૂતાં. ”

કસીયર મકાન પણ ધાખ ઓળાપો અને ખડીનો ધોળ, બહેનોએ હાથથી કંડારેલ મળાઓ રાખવાનાં સુન્દર ડામચીપા, ભરત ભરેલ તોરણ, કાંધી અને ચાકળાઓ, ખાજલી ભાત પાડી શીવેલી રૂવલ, સુતરાવ તથા રેશ્મી ધડકીઓ, મોતી ભરતના ટોપ જેવા નમુનાઓ, ઉગટેલ ચમકિત પીતળ અને કાંસાના વાસ-ણોની અભરાયોમાં માંડપ, હાથથી બનાવેલ કસીયર કોડીઓ અને કોઠલાઓ સગડીઓ વિગેરે જેવાથી ચારણ બહેનોની ચતુરાઈની ખાત્રી થાય છે.

પરજીઆ ચારણોમાં બહેનો ગરમ ધાખ-ળાઓ ઓઠે છે. લાંબા પેટના કાપડા અને ચુદા રંગની જામીઓ પહેરે છે. અમને બે આઠઓના દર્શન થયાં. એક સો વર્ષ ઉપરની ખખડધન ડાસીમા જેમણે વર્ષો પહેલા પા-ડનાં સોહી પીધા હતા. અને બીજા પણ પયોજીદ આઈ જે કવિતાઓ બનાવે છે. તેમના બબ્બે અહેરા જેવાથી અમને જીની

ચારણી દેવીઓની ઝાંખી થઈ. ભાઈઓના બજનો અને ગજાના મધુર વાંસો સાંભળી અમો તૃપ્ત થયા હતા, પણ શેત્રુંજી નદી કિના-રાના એક ગામડામાં બહેનોના સુન્દર રાસ-ડાઓ સાંભળવાની અમને લાભ મળ્યો. લાંબા ઢાળના અને ચારણી હલકચી ગવાતા હતા.

ઘેર ઘેર ભેંશોના ખાકુ. ધણી બહેનોને પોતાના હાથથી ભેંશો દોતા આવડે છે. દુધ દોવા, દહીં મેળવવા, છાશ ફેરવવી, વાશીદુ કરવું, છાણા ધાપવા, પાણી ભરવું, દરણ કરવું, દળવું, રસોઈ પકાવવી, હમેશાં એ બધું કામ ધણી ખત અને ઉત્સાહથી એ બહેનો કરે છે. એટલી મહેનતથી એમનાં શરિર મજબુત અને નિરોગી રહે છે.

રાંધણકામાં પણ એ બહેનો કુશળ છે દુધપાક, ખીર, હરીસો, માનભોગ, ઢોકળીયુ સુરમું, સાતપડારોટલા, બોરના શાક, રાઇતા અઘાણા, સુખડીપાક, તરધારી લાફરી, તલ-સાંકળા વિગેરે ધણી ધણી વાનીઓ પીરસાતી. તેમાં ઢોકળીયું સુરમું તો કંઈ નવિન જેવું લાગ્યું. ધંઉના આટાના કાનૈયા બનાવેલા અને તેને તપેલામાં ખડ ઉપર પાથરી બાફેલા. ભાંગતી વખતે જીદાં જીદાં પડ પડી જાય. તેમાં ઘી અને સાકર મેળવી જમાય. એ પરજીણી બહેનો જેવું બીજાથી બની ચકવું નથી.

(૧) વાંસ-કુદરતી ગજામાંથીજ એ વાજંત થયે છે. ભેંસો ચારણ ચારણો વખડે છે.

એ તરફની આકીર બહેનોના જેટલું અત્યારે ચારણ બહેનોમાં ફેાંદ્યું રહ્યું છે. એમના ચહેરામાં પવિત્રતા, પ્રેમ, શૌર્ય અને નિખાલસતાનું તુર હજી ઝળકી રહ્યું છે.

નવરાત્રીમાં ગરબા આગળ એ દેવીઓની સરજે બોલે છે. કાકલું વાગતા ધણી બહેનોને હજી ધુણવું આવે છે. ઘેરઘેર દેવીની આરથાઃ ઘીના દીવા કરે, ગુગળનો ધુપ કરે, પાલવ પાચરી ઘીના દીવાને પગે લાગે અને દેવી પાસેથી આશિર્વાદ મેળવે.

ધણે ભાગે મોટી ઉમરે કન્યાઓના લગ્ન થાય છે. કન્યાના પિતાને દેશ લેવા હોય તો ત્રણસો રૂપીઆ સુધી લઈ શકે છે અને એ લીધેલા રૂપીઆનો કરીયાવર કન્યાને આપે છે. ખાસ નિયમ નથી. જે વિધવાને બેસવું

હોય તેને છવાઈ જમીન વિગેરે આપવામાં આવે છે. પણ જેને પુનર્લગ્ન કરવા ઇચ્છા હોય તેને છુટ આપવામાં આવે છે. આ રિવાજ સોરઠીયા પરજીઆ ચારણોમાં છે. પણ દબ્બુ માર ચારણોમાં પુનર્લગ્ન નજ થઈ શકે એવું બંધન છે.

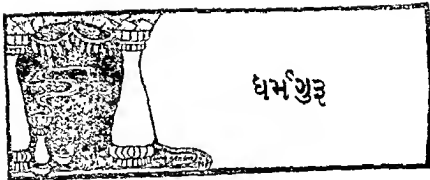
ધણે ઠેકાણે બહેનોને અમુક દદ સુધી સ્વતંત્રતા છે. અને ધણે ઠેકાણે સખત ઓઝ પકડાતો રિવાજ છે. જેમ અમારી વિનતી સ્વીકારી ચારણ પુત્રોને વિદાદાન આપવા શાતિઅનુઓએ ખુશી ખતાવી છે તેમજ હવે સખત ઓઝલનો અધિકાર દૂર કરી ચારણ સુકન્યાઓને કેળવણી આપવા હિંમત કરશે તો જરૂર એ દેવીઓ અમારી ચારણ શાંતિનો ઉદ્ધાર કરશે.

પુત્રનું સ્વપ્ન

(ખંડ હરિગીત)

માંડગી ને મૃત્યુમાં
ના હજી હું સમજતો,
ત્યાં મને શેકે કહ્યું,
તીથેં મધ તુજ માત તો.
ના જતી તજને મને,
મૂકતી ના વેગજો,
સર્વથી ન્હાનો હતો,
માટે વધારે લાડકો.
એકદા આવી અને
હાય માથે ફેરવ્યા;
મા હસી મીઠું રહી,
હું હર્ષથી નાચી રહ્યો.
એ મને તજને મધ
આળ હું ખીજ્યા બહુ
લાડમાં રીસાધ ને
માને મણું ધણું મ્હેં કહ્યું.

મા હવે જાજે નહિ,
તુજ વિના ગમતું નથી;
મુકતી ના તું મને
એ સર્વ શું બૂકી મધ ?
કેમ તહેં માન્યુ મોઠા
કે તને મૂકી મધ ?
હું રહી તુજ અન્તરે,
તારા થકી અજગી નહિં.
દેવ તજશે તાત ને,
દેવ ત્હારી માત છે.
આપણે મજશું ફરી,
વિશ્વાસ એમાં રાખજો.
સત્ય એ; પણ હું હવે,
ના તને ભવા દહું;
એ વદી લેરી રહો
ને સ્વપ્ન ત્યાં પૂરે થયું.

લેખક રા. જમિયત ફ. પંડ્યા

(એક મંદિરમાંનો મહત્ત્વ ધર્મશુર તરિકે પોતાને ઓળખાવતો. અને કેટલાંક અંધ શ્રદ્ધાળુઓ તેને ધર્મશુર તરીકે પૂજતાં. પણ કેટલીય બાળાઓ તેની દુષ્ટ વાસનાનો ભોગ થઈ હતી. આવો તે વિધવા હતો. એવીજ રીતે, આ સંવાદની નાયિકા તેની જાળમાં ફસાઈ હતી. તેનું નામ કમળા.)

ધર્મશુર:-મને ધર્મશુર તરિકે હજારો અનુયાયીઓ વન્હે છે અને તે છતાં તું એમ કહે છે કે હું ધર્મશુર નથી ?

કમળા:-એકવાર નહીં પણ સત્તર વાર તમે ધર્મશુર નથી. કેવળ અંધ શ્રદ્ધાળુઓજ ધર્મશુર માને પણ હું છાતી ઠોકીને કહીશ કે તમે ધર્મશુર નથી. ધર્મનું શિક્ષણ આપે તે ધર્મશુર. ધર્મશુર અધર્મ ન હોય !

ધર્મશુર:-અને તું એમ કહે છે કે હું અધર્મિ છું ? મારું પ્રવચન સાંભળવા લાખો બકતો દાજર રહે છે. હું શેજ કર્મકાન્ડ કરું છું અને સાચો ધર્મ શું છે તે જગતને બતાવું છું.

કમળા:-એ બધાં પોથીમાંનાં રીંગણાં. ઓ મહારાજ ! ધર્મ શું એ જાણો છો ? પાપપથે જતાં બચાવે તેનું નામ ધર્મ ! ધર્મ પાપી ન બનાવે, અને ધર્મનું શિક્ષણ આપનાર ખુદ ન્યારે પાપને

પન્થે દોરે તો પછી તેને ધર્મ કેમ કહી શકાય ? ધર્મ જીવનને આદર્શમય બનાવનાર હોય; ધર્મ વિકાસકર્મનો માર્ગ સુઝાડનાર હોય; અને તેજ સાચો ધર્મ છે. અને જો આ તમારા પ્રપંચ હું પહેલેથી જાણતી હોત; અને આ દેવમંદિર નહીં પણ બ્રહ્માચારથી ભરેલો પાપાગાર છે, તેની મને પહેલેથી ખબર હોત, તો હું કદી અહીં આવત જ નહીં.

ધર્મશુર:-જે ગુરૂં કહ્યું નથી માનતાં તે નર્કમાં પડે છે. હું તને સાચો માર્ગ બતાવવા તૈયાર છું કે જ્યાં તને મોક્ષ મળશે, તારા દેહનું સાર્યક થશે.

કમળા:-તમે કશુંજ ન કરી શકો. ઓ ઠોંગી ગુરૂ ! આ તમને વળગેલી વાસના-ડાકણુ તમને નર્કમાં નાખશે, તો પછી તમે મને સ્વર્ગમાં શી રીતે પહોંચાડશો ? જેનામાં વિષ છે તે અમૃત ક્યાંથી આપશે ? જે નિર્ધન અને દરિદ્ર છે તે પૈસા ક્યાંથી આપી શકશે ? અને જે પોતે કુખે છે, તે સામાને શી રીતે તારી શકશે ? તમે વાસનાના યુદ્ધમાં થયા છો. તમે પતિત થયા છે એટલે પ્રભુતા તમારામાંથી ઝાસરી ગઈ છે, અને થોડાજ વખતમાં જે લોકો તમને પૂજે છે તેજ તમને તમારા કૃત્યો ધુતકારશે.

ધર્મશુર:-કાલની વાત કાલે છે, આજનું સુખ ભોગવવું તેજી જીવનનો સ્વાદ છે. કાલના ભયંકર પરિણામને માટે, જે આજનું સુખ ગુમાવે છે તે ખરેખર મુર્ખ છે.

કમળા:-આ તમારા વિચારો બતાવી આપે છે કે, તમે શયતાન છો. આ પ્રભુના મંદિરને તમે શયતાનનું મંદિર બનાવી દીધું છે.

ધર્મશુર:-આ મંદિર જેવું મંદિર આખા ગામમાં નથી તે તું જાણે છે ?

કમળા:-આવું સુંદર નદી હોય પણ તેમા પ્રભુતા હશે. દેવ મંદિર એટલે શાશ્વત શાંતિ આપનાર પૂન્યધામ. ત્યાં જગતના પ્રપંચો ન હોય; ત્યાં વાસનાનાં રાજ્ય ન હોય અને તમે જોઈ શકો છો કે તમે અહીં કેટલી પ્રભુતા સાચવી છે. દર્શન કરવા એટલે શાળુગાર જોવાના નહીં, પણ બુદ્ધિને સારે માર્ગે દોરવી. દર્શન કરવા એટલે પવિત્ર વિચારો ભરવા, નહિ કે અંધશ્રદ્ધાળુ થવું, દર્શન કરવાં એટલે પાપ ધોવા, અને તેમાનું અહીં કંઈ પણ છે ? આ તમારા ઇલેક્ટ્રીકના જગજગટ દીવાઓ કરતાં માત્ર એક ઘીનો દીવો વધારે અધ્યાત્મિક વાતાવરણ પ્રસારે છે. અને આ અંધશ્રદ્ધાળુઓને પૈસે ઊડાવાતા મલીઠાઓથી તો પ્રભુ કદી નહીં રીઝે. અને એ મલીઠા તો માત્ર તમારા શરીરનું લોહી જ વધારશે. પ્રભુને તો તેમાનું કાંઈજ ખપતું નથી. આ બધું તમે નથી જાણતા માટે જ આ મંદિરમાં, આ મુર્તિમાં અને અહીંના વાતાવરણમાં જડતા છે.

ધર્મશુર:-આ દેવની બાધાથી તો હઝારોને ત્યાં પારણાં બધાં છે.

કમળા:-તે દેવની બાધા નહીં હોય, પણ તે તમારી બાધા હશે. અંધશ્રદ્ધા કદી ફળ

આપતી નથી અને આપે છે તે સદાને માટે નહીં. આ મુર્તિને તમે ચૈતન્ય વગરની બનાવી દીધી છે. મલીઠા દેવપણું નાસી ગયું છે. ઓ હુત ! અસત્યમાંથી સત્યમાં લઇ જાય તે દેવ, અંધકારમાંથી પ્રકાશમાં લઇ જાય તે દેવ, મૃત્યુમાંથી અમરપદમાં પહોંચાડે તે દેવ. દેવ પતિત વાસનાઓને સંતોષવાનું નથી કહેતા.

ધર્મશુર:-છૂછ તુપ્ત કરવી તેજી સુખ.

કમળા:-કદી નહિ ! ઓ પતિત સાધુ ! સારી વાસનાઓ તો પ્રભુ જ તુપ્ત કરે છે. આપણી શ્રદ્ધા એ પણ ખોટી. વાસનાનાં માફાં ફળ ધણીજ દોલતો હોય છે. જેણે ભોગવ્યાં હોય તેને પુછી જુઓ. આ બધા ઢોંગ છોડી દ્યો, આ બધું ધર્મોગ ત્યાગી દ્યો અને જન સેવા કરો. પાપ અને પુન્યના પાક શીખો-તેના બેદને ધામો, શયતાન અને દેવને ઓળખો, અને પ્રભુતાને મેળવો, તોજ-અને ત્યારે જ તમારી મુક્તિ થશે અને ત્યારેજ પ્રભુ ક્યાં છે, કેવા છે, તેની તદ્દમને સ્હમજીશુ પડશે.

ધર્મશુર:-તારા જેવી સાધુદી તો અત્યાર મુઠ્ઠી ફાઇ જ નથી આવી. તેં માફ માંધું પકારી નાખ્યું છે. જા ચાલી જા, અહીંથી, મારે તારું કામજ નથી.

કમળા:-અને એ મહારાજ ! હું તમારા કામમાં આવું તેવી પણ નથી. જે અત્યાર મુઠ્ઠીમા આવી ગઇ હશે તે કુલાંગારોથી હું કાંઈક જીદી છું. તે કુલટાઓએ તમને પાપને પંથે દોષા છે, ન્યારે મેં આજે તમને સાચે માર્ગે દોરવાની શીખામણ આપી છે. જો હું જ પહેલી ફાઇ તો તમારી આ દસા કદી ન થાત. તમારામાં અત્યારે શું રહ્યું છે ! તમારું ધર્મત્વ ખોઇ તમે પતિત થયા છો અને તમે તમારા સ્થાનને લજીયું છે. આ તમારી આંખોમાં

વાસનાનાં પડળો સ્પષ્ટ જણાય છે, આ તમારા ચહેરામાં અશ્વહ્રયર્પની શીદા છાયા સ્પષ્ટ ધસી આવી છે, તમારા શરિરમાં મોઢ અને લાલસા ભોગવેલી જડતા છે. ચેતન્ય હરાધ ગયું છે, અને તમે પાપી થયા છો, જુઓ હું નહિ છું. અને તે પહેલાં એટલું જ કહું છું કે,

ક્ષણિક લાલસાઓ છોડી દ્યો, જાતે શુદ્ધ થઈને મંદિરને પવિત્ર બનાવો અને ત્યારે જ તમારા આ પાપી દેહની મુક્તિ છે.

(એમ કહી તે બદાહુર માળા બેધડક ચાલતી થઈ. “ ધન્ય છે આવી વીર હૃદિતા બોને ”)

શુદ્ધ સ્નેહ.

શુદ્ધ સ્નેહનું બીજ પવિત્ર હોયું નેહએ.

ધૈર્યતાનાં કોત્રમાં તે વવાયું નેહએ.

પવિત્રતાનાં રસથી તે સંચાયું નેહએ.

શુદ્ધ સ્નેહનું દક્ષ આજ નેહનું વિશાળ હોયું નેહએ.

સંયમી પંથે પળનારને તેની હાંધમાં આશ્રય મળવો નેહએ.

શુદ્ધ સ્નેહમાં નિર્મળતાનાં દર્શન યવાં નેહએ.

શુદ્ધ સ્નેહીઓ સચોટતાથી શુદ્ધવર્તન પંથેજ પળે.

શુદ્ધ સ્નેહમાં સ્વાર્થને સ્થાન હોય જ નહિ.

શુદ્ધ સ્નેહ હિમાલય જેવડો મોટો હોવો નેહએ;

અને સમયે આજુ જેવડો ન્હાનો પણ હોવો નેહએ.

શુદ્ધ સ્નેહ આકાર નેહલો હંચો હોવો નેહએ.

શુદ્ધ સ્નેહ પાતાળ નેહલો હંડો હોવો નેહએ.

શુદ્ધ સ્નેહ વડવાનળની માફક સતત પ્રજળતો હોવો નેહએ.

શુદ્ધ સ્નેહ ' પારા ' નાં નેહલો બારે હોવો નેહએ.

શુદ્ધ સ્નેહ પારિતોષનાં ફૂલ જેવાં કામળ હોવો નેહએ.

શુદ્ધ સ્નેહ કેસુડાનાં ફૂલ જેવાં સુસોભિત હોવો નેહએ.

શુદ્ધ સ્નેહ પહાડ જેવાં અડગ હોવો નેહએ.

શુદ્ધ સ્નેહમાં ચંદ્રના જેવી શીતળતા હોવી નેહએ.

શુદ્ધ સ્નેહ સૂર્યના જેવો દેદિપ્યમાન તથા દિવ્ય હોવો નેહએ.

શુદ્ધ સ્નેહ પત્ન્યભાવથી બરપૂર હોવો નેહએ.

શુદ્ધ સ્નેહ દયાભાવનાં દરબારની કુંચી તપ થવો નેહએ.

શુદ્ધ સ્નેહ ક્યોટી ચર્તા પ્રજુનાં દરબારમાં આદરપાત્ર થવો નેહએ.

શુદ્ધ સ્નેહ જગદીશ્વરની દષ્ટિએજ અંકવો નેહએ.

રાજહંસી

અમે રાજહંસી હૃદયગમ-

માનસરોવર જાશું;

માનસરોવર જાશું, રસના

ગીત મીઠડલાં જાશું:

મનોરમ માનસરોવર જાશું...

સાચાં મોતી ચરશું ચપચપ,

લપછપને પરહરશું;

પ્રેમામૃતના કનકકટોરા,

ભરી પાશું ને પાશું:

મનોરમ માનસરોવર જાશું...

મુંદર તીર સરોવરકેરા,

કાંઠે કુંભે જૂકી;

રસમાંડવડે હરશું હરશું,

હંસલ પ્રિયને રહાશું:

મનોરમ માનસરોવર જાશું...

મુમન મુહાગી વીણશું ચુણશું,

ગંથશું વેણીમાળા;

વેણી મરતક ધારી, માળા,

રોપશું હંસચીવાશું:

મનોરમ માનસરોવર જાશું...

ઉડાં જળ, ઉડું શરવરિયું,

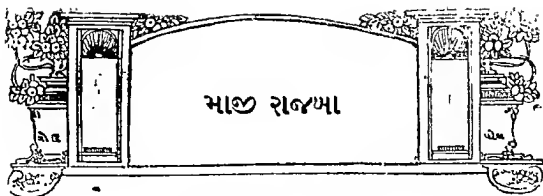
હૂબે ફેંકે તરેયા;

ઘડારે ધાશું, ખાંછ ચલીને,

ખૂડતાના કર રહાશું:

મનોરમ માનસરોવર જાશું...

ચંદ્રકાન્ત મંગળજી ઝોઝા

લેખક: શ. મનુભાઈ જોષી.

ઉનાળાની એ મુલાયમ મુલાખી પ્રભાતમાં ગામડાના સહુ માણસો પોતાને ધંધે રળગી જવાની તૈયારીમાં હતા, તે વખતે માણ રાજ્યાએ પોતાના ઝોરડેથી બહાર આવી ઉંચી ઝાશરીની કેરે ઉભા ઉભા, ફળીમાં ચોદાળ ઝોદી સુતેલા, મુવાનીના પગથીએ ઉભેલા અને ફૂટતી મૂછોવાળા પોતાના પુત્ર માધવસીંહને ધીમેથી, બ્હાલથી ઉઠાડવા માંડ્યા.

“માધવસંગ, દિકરા ઉઠો, જુઓ સહુ કામે વળખું.”

“મા, આ ઉઠ્યો.”

માધવસંગે ચોદાળને પાટ્ટે મારી પાંગેતે ખસેડ્યો અને આળસ મરડી એ પ્રચંડ દેખાતો મુવાન માધવસંગ પયારીમાં બેઠો થઈ ગયો. માને પગે લાગ્યો અને આતુર આંખે મા સામે જોઈ રહ્યો.

માનું શરીર ધીમેથી પવનલહરી આવતાં જેમ ઝાડનું થડ સહેજ હીચોળો ખાપ એમ દૃશ્ય અને આંખોમાંથી અજળ કાંઈ અપાર્થિવ તેજ ફેંકાયું અને માધવસંગના ઉપર એનો પ્રભાવ પડ્યો.

“મા, આજે આમ કેમ.....” એ બોલી ન શક્યો.

“દિકરા, તમારા બાપુને બોલાવો.” માએ ધીમેથી કહી ઝોરડા તરફ ચાલવા માંડ્યું. દીકરો જોઈ, રહ્યા એ ઉઠીને મા પછવાડે ઝોરડે ગયા.

નાની ચાકળી નાખી મા બેઠાં હતાં. માધવસંગે જઈ મા પાસે નીચે બેસી ધીમેથી પૂછ્યું. “મા, આજે અચાનક તોડાવવાનું શું કામ છે ?”

“બાપુ, તમે ન સમજો. હું કહું છું ને કે તેમને તોડાવો.”

અસ માનું વાક્ય નીકળ્યું એટલે દિકરો વધારે પૂછી ન શક્યા. “ધરે કોઈ જાતની કમી નથી. એડ-ઉપજ-નીપજ કોઈ વાતે વાંધો નથી. ધરતું રક્ષણ કરનાર પશુ હું હજી જીવાનજોધ બેઠો છું ને માને શું કામ પડ્યું કે મારા બાપુને તાકીદે તોડાવે છે ?” વિચાર પરંપરાએ ‘ચડેલ મુવાન ફેલેલમયું’ ઉકેલી ન શક્યું. એટલે મારતે થોડે બાપુને કાઠીઆવાડમાંથી તેડવા એક કુટુંબીને રવાના કરી દીધો.

માધવસંગના બાપુ બહુ બાહોશ અને પરાક્રમી હોવાથી એ કાઠીયાવાડમાં નોકરી કરતા. મોટા મોટા રાજવજવાડામાં એમની આદરમાન સહીત આગતાસ્વાગતા થતી. નેજો જૂનાગઢ પાસેના એક રાજમાં સારા હોદ્દે હતા.

સ્વારને આવેલ જોઈ એમના હૃદયમાં ધ્રાસકો પડ્યો. અચાનક તોડાવ્યાના સમાચારથી એ વ્યાકુળ બન્યા. પરંતુ અંધાં સાગ્ગ નરવા છે અને એકદમ તોડાવવાનું કારણ શું હશે ? એ એમ ન સમજ શક્યા. તેઓ તાકીદે

કમાલપુર આવી પહોંચ્યા. કાઠીયાવાડમાં જૂનાગઢથી બાલમાં કમાલપુર આવનાં સહેજે અઠવાડીયું જાય. તે વખતે રેલ્વે નહોતી એટલે થોડીપરજ મુસાફરી થતી. પણ કાઠીયાવાડી માણુકી થોડી એ પંથે ત્રણે દિવસે આવી પહોંચી.

ઘેર આવી એમણે ડેલીએ થોડીની લગામ છોડી, ને તંગ દીલો કરી થોડીને ખીસે બાધી રાતજ ચઢતી તે ડેલીએ બેઠા ન બેઠા ને ઓરડે પહોંચ્યા.

“ પધારો ” બસ ટુંકોજ આદર સત્કાર મળ્યો.

“ કેમ ઉતાવળે તેડાવ્યો ? ”

“ મારે સતી થયું છે. ” અજબ દષ્ટિ ફેંકતાં માથરાજે જવાબ આપ્યો.

“ હું ખેડો છતાં ? ” આશ્ચર્યમાં હસતાં મહેરે એમણે પૂછ્યું.

“ આપ પણ હવે કેટલા દિવસના મહેમાન છો ! ” જાણે ભવિષ્ય વાચતા હોય એમ એમણે અંતરિક્ષમાં જોયે જોયું ને બોલ્યા.

દરબારના હૃદયમાં બયની ધુન્નરી આવી ગઈ. એમણે એમની તરફ જોયું ને કાંઈ અજબ તેજ એમણે નીહાળ્યું.

“ કેમ તમને ખજર પડી ગઈ ? ”

“ હા હું ભવિષ્ય જોઈ શકી છું. ”

“ કહો, ત્યારે હું કેટલા દિવસનો મહેમાન છું ? ”

“ દસ દિવસ આજથી. આ પછીના શનીવારે, બપોરે તમે ને હું સ્વર્ગે સંચરશું ”

“ આટલું બધું ? ” ન માનતા હોય

એમ દરબારે માથું ધુણાવતા પૂછ્યું.

“ હા, ખાત્રી નથી થતી ? ”

“ આટલી બધી વાત માન્યામાં કેમ આવે ! ”

“ જોવું છે ? ખાત્રી કરવી છે ! ”

કોઈ બેલ્યું નહિ. બયંકર શાન્તિ ફેલાઈ અને સતીના તેજમાં અંનતા એ ખેસી રહ્યા.

“ બુઝો, ” કહેતાં સતીએ ઉભાં થઈ પોતાના જન્મે દાયની મુડીઓ વાળી. સ્વેજ દાય લગાવ્યા અને જેની એકદમ મૂડીઓ ઉઘડી કે દશે ખાંગળીએ દીવા બગતા જોયા

દરબાર કંપી ઉઠ્યા. “ સતી..... ” એક અવાજ નીકળી ગયો.

“ હા. ” અને ત્રણે શરીરો કંપી ઉઠ્યા. દરબારનું શરીર પ્રભાવમાં કંપતું હતું, સતીનું શરીર સત ચડવાથી કંપતું હતું અને પુત્ર માધવસંગની દેહલના બ્હીકમાં ધ્રુજી ઉઠી હતી.

[૨]

દિવસો પર દિવસો પીટ્યા ને આખા ગામમાં વાયુ વેગે વાત પ્રસરી ગઈ. બ્હાને બ્હાને સહુ મળવા આવે ને એ વાતોની ચર્ચા ચલાવે. ડેલીએ સહુ કુસુંબા પીવા એકઠા થાય અને જાણે એ દિવસે પોને મરવાનાજ હોય એમ બધાને દરબાર કુસુંબા પાતા. મીઠાઈ જમાડી ડુંગા કરાવતા અને જમવા માટે આમ્રદ કરી દંમેશા ઘણાને સાથે બાણે ખેસાડતા. આખું ગામ હીલોળે ચડ્યું હતું અને એ દિવસે શું થાય જે એ જોવા સહુ આતુર બન્યું હતું. બાલના એ ગામડાઓમાં પણ આ વાતે પોતાનું પ્રાણત્ય ફેલાવ્યું હતું.

સૂર્યનારાયણ ઉગ્યા ને આયમ્યા, એમ આહ-નવ દિવસની ઘટમાળ ચાલ્યા કરી. ને છેવટે શનીવાર આવી પહોંચ્યો. આજે કાંઈ બીજાજ સ્વરૂપમાં સૂર્યનારાયણ પધાર્યા હોય એમ સહુને લાગ્યું.

દરબાર ડેલીએ બેઠા હતા. કુસુંબા પાણીમાં આખા ગામના બાપાતો તરબોળ થઈ જઈ, નીસે ચડ્યા હતા. તેવે વખતે માઝ રાજબા માથે મુઠ્ઠી ને મોઠીઓ મૂકી દાઢમાં કંકુતી ચાળી લઈ ગામના ઘેરઘેર થાપા દેવા નીકળ્યા.

ગામની એ મા આજે સાચેજ આખા ગામના રૂપોપા સ્વરૂપ થાપા દઈ સહુને પોતાનું 'મા'નું ખીરદ સત્ય કરી દેખાડવા બહાર નીકળ્યા. એમના તરફ કોઈ ઉંચી આંખ કરી શકતું નહિ. એમની આંખમાંથી કુટની તેજની ઝોડો માણસોથી ઝીંકાતી નહિ. ભાલમાં જગદળી રહેલું સતીત્વ અને તેના પ્રભાવ આખા ગામને નમાવી દેતાં. સતીએ જોરડે થાપા દીધા અને "જે અંજે" ની ખૂસ પડી. ડેલીએથી સહુ વીખરાયું. બાપએ ડેલીએ થાપા દીધા અને શેરીએ, દરેક ડેલીએ થાપા દેવ માડયા. સતી પોતાના એક કુટુંબીની ડેલીએ આવ્યા. આ વખતે સહુ બાસાતો ડેલીમાં આડે પડ્યો અશીલુના નીશામાં લાંબા થઇ સૂતા હતા. કોઈ એકે આગળ જઈ કહ્યું "ઉડો, સતી મા આવે છે."

"હવે બાલ્યા સતી, નહિ જોયાં હોય." કહી એણે પાસે પડેલી પછેડી માથે ઝોઢીને બંધવા માંડ્યું.

સતીએ એ કાનોકાન સાંભળ્યું. એણે પાછા પગલાં માંડયા.

"મા થાપા નથી દેવા ?" આશ્ચર્ય કરતાં એકે કહ્યું.

"ક્યાં ?"

"આ ડેલીએ" બનાવનાં એકે હાથ લાંબો કરી ડેલી બનાવી.

"શા માટે ?" કાંઈક આશ્ચર્યમાં પૂછ્યું

"રક્ષણ માટે ?"

"ડેલીનું રક્ષણ કે અંદરના માથુસોનું ?" તસતાં એમણે ઉચ્ચાડ્યું.

"મા બધાનું."

"ડેલીમાં એમનાર નો કોઈ રહેનાર નથી. પછી રક્ષણ કેનું કરવું છે ?"

સાંભળના સહુ દ્રુત ઉડ્યું. "મા. હોર ઉપર કોપ ન હોય."

"મા દવા કરો."

"હું શું કરું ? એમનું બવિધ્ય એમને બૂલવાડે છે, ત્યાં હું શું કરું ?" કહી સતી તે તરતજ પાછાં વળી ગયાં. સહુ એક બીજા સામે જોઈ રહ્યા. માનાં સતની સહુને ખાતરી થઇ ગઇ હતી.

[૩]

મધ્યાન તથ્યો. જગત નારાયણ પોતાના રથને થંભાવી સતીનાં દર્શન કરવા રોકાઈ ગયા ને માએ દરબારને બોલાવ્યા. પોતાને કપાળે આડ અને ચોખા, માથે ચુંદડી ને મોઢી-ઓ, અને સતીત્વથી દીપી ઊડેલાં એ સતીએ પવિત્ર ગાયના છાણથી લોંપણ ક્યું. દરબારને સાથે સવાડયા અને એમના માથાને બોળામાં લઇ, પ્રભુનો પ્રાર્થના કરી અને જાણે કોઈને સામે ઉમેક્ષા જોઇ પૂછ્યું. "આવ્યા ?"

અને તરતજ એમણે પોતાના પતિનું મુખદર્શન ક્યું. ઉડીને પગની રજ માથે ચડાવી અને ધીમેથી માથું બોળામાં લીધું. પાસે પડેલું ગંગાજળ દરબારને પાકું ને પાસે ઉમેક્ષા પોતાના પુત્રને માથે હાથ મૂકી આશીર્વાદ આપી, દરબાર નરક દષ્ટિ ફેરવી અને અને કહ્યું. "દરબાર ! રામ રામ !"

"રામ...રા.....મ....."

પૂરું બોલાય તે પહેલાં સાંભળ નરવા દરબારના દેહમાંથી ચૈતન્ય વિદાય થઇ ગયું. સહુ જોઇ રહ્યું ને સતીનો દેહ કંપી ઉઠ્યો અને સાથે તરતજ "સતી માની જય." નો ખ્વની પણ ઉઠ્યો.

આખું કુટુંબ એકઠું થયેલું. એ બધા આશ્ચર્યમાં જોઇ રહ્યા. સતીના સત આગળ સહુએ માયાં નમાવ્યાં ને સતીએ સહુને આશિર્વાદ આપ્યા. તરતજ ગાય બહાર "જે અંજે" "સતી માની જય" વગેરે અવાજો સંદિન સહુ આવ્યાં. અને એકજ ચિત્ત ઉપર પોને દરબારના રથને પોતાના બોળામાં લઇ બેઠાં.

“ માધવસંગ ? ”

“ મા..... ”

માધવસંગે આવી માયું નમાવ્યું.

“ ઘી લાવ્યા છે દિકરા ? ”

“ હા. મા. અને એમણે ઘીથી ભરેલા બે તાસ આગળ રજુ કર્યા. પોતાની છૂટી લટો એમણે જરા ખંખેરીને તરતજ ઘીમા બોળા. જેમ સાપને દૂધ ઉપર મૂકીએ તે ચમ્ ચમ્ ચૂસી જાય એમ ઘી ખધું વાળ રસ્તે ચૂસાઈ ગયું ને ઘી ઘી આખે માથે થઈ રહ્યું. તરતજ ખીંગે તાસ ખીછ તરફ અને એ ખધું ઘી પણ વાળ રસ્તે માથે ચઢી ગયું. “ બેઠા ઘી છે ? ”

“ મા..... ”

“ કેમ દિકરા, જલ ઘી લાવો. ”

“ મા ઘી નથી. ”

“ તૂટો આવ્યો ? ”

“ હા..... ”

“ જાવ, તમારે તો ઘીનો ટૂટોને ટૂટોજ. ”

“ અરે કોઈ જલ ઘી લઈ આવો. ”

* હજુએ એમના કૂટુંબમાં ગમે તેટલાં વરો ગમે તેટલાં વેર ટોર રાખે પણ મહેમાન નાણા આવે ત્યારે ઘી તો આમમાં વેચાતું લેવા નીકળતું પડે તૂટો આવેજ છે.

એક વૃદ્ધ સતીનો આપ સાંભળ્યા કંપી ઉઠતાં ઘી લેવા કોઈને હુકમ કર્યો.

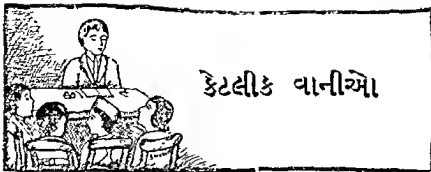
“ હવે નથી જોઈતું. ઘી મંગાવશે માં. ” સતીએ ના કહી દીધી. અને એમણે પોતાના ખન્ને હાથો સૂર્યનારાયણ સામે ઉંચા કરી જોડ્યા. સહુ જોઈ રહ્યું. “ જે અંબે ! ” કહી એમણે પોતાનો જમણો પગ સ્થેજ ખસેડ્યો. અંગુઠો ઉધારો કર્યો અને તરતજ અગ્નિની જ્વાળા પ્રગટ થઈ. થોડી વારમાં અગ્નિ ચોતરફ પ્રસરી ગયો અને આખા અંગને ઘેરી રહ્યો. એક પણ અવાજ કે ચીંચીઆરી વગર પરમ શાંતિથી સતીએ પોતાનું શરીર અર્પા દીધું. માણસો “ સતી માની જય ” “ જે અંબે ” વગેરે અવાજો અને ઢોલ, ત્રાંસાના નાદથી મગનને મગવતા ગામ તરફ વળ્યા. સૂર્યનારાયણ પણ સતીના દર્શન કરવા રોકાઈ જવાથી મોડું થવાની બીતીએ અસ્તામ્યગ પ્રતિ ઉતાવળે પોતાનો રથ હાડી ગયા. અને સતી માની વાતી કરતા માણસો વીખર્યા.

એંસી વર્ષ પહેલાંની આ વાત હજુએ કમાલપુરના દરેક માણસ કહી શકે છે, અને એની સાખીની રૂપે કમાલપુરથી દક્ષિણ દિશાએ ખેતર પાસે આ સતીમાનો પાળાઓ મોળુદ છે.

માંદો ફૂતરો

માંદો ટોરોમાં એક જાહેર દવાખાનામાં એક દિવસ એક ફૂતરો દરવાજો આવી ઉભો રહ્યો. તપાસ કરતાં ફૂતરો માંદો હોવાનું જણાયું તેથી તેને દવાખાનામાં દાખલ કરવામાં આવ્યો. દવાખાનામાં દશ-લાખ પ્રાણીઓ હતાં તેમાં પોતાની મેળે દવાખાનામાં આવનાર માત્ર આ એક જ ફૂતરો હતો. બાકીનાં બધાં પ્રાણીઓ તેમના માલિકદારો દાખલ કરવામાં આવ્યાં હતાં.

કેટલીક વાનીઓ

લેખક: સૌ. કપિલા મ. કાંઠાવાળા

૧૦. બીસ્કીટ

૧ શેર મેદા.

૨ પાશેર માખણ.

દોઢ અઘોળ એકોંગ પાઉડર.

નવટાંક કે પાશેર ખાંડ.

નવટાંક આગલી રાતવું વાસી દુધ.

નદીની રેતી

૧ શેર મેદા લઈ તેમાં પાશેર માખણ તથા દોઢ અઘોળ એકોંગ પાઉડર નાખવું. આગલી રાતવું દુધ જે ફાટી ગયું હોય તે દુધથી લોટ ઠંડુ બાંધવો. જે ગળી કરવી હોય તો શેર નવટાંક ખાંડ નાંખવી ને ખારી કરવી હોય તો થોડુંક મીઠું નાખીને લોટ બાંધવો. લોટ બાંધ્યા પછી બાખરીની માફક મોટા રોટલો વણી નાની વાટકીથી તેમાંથી નાની નાની ગોળ બીસ્કીટ કાપવી. ચુલા પર તપેલીમાં રેતી ધીકાવી તેમાં એક થાળીની અંદર ગોઠવાય તેટલી મુકવી. એક બાલુ સાથે ચાપ ત્યારે ફેરવી નાંખવી. પછી બન્ને બાલુ સાથે એટલે કાઢી લઈ બીજી મુકવી. તપેલા ઉપર દેવતા મુકવાની સવડ હોય તો ફેરવવાની જરૂર પડશે નહિ. જે અંદર નકચી કે ઘાટ કરવા હોય તો ઝીળી સળીથી કાંચું વગેરે પાડી પછી પકવવી.

મેદાને બદલે ઘઉંના સાદા લોટની પણ થાય. એકોંગ પાઉડર આવે છે તેથી ખારી કરતાં ઝણી સારી થાય છે. ખારી કરનારે

મીઠું બહુ થોડું નાંખવું. એકોંગ પાઉડરને ડોઢ બજારમાં તૈયાર મળે છે. પાઉડરમાં વટાળ જેવું કંથુંજ નથી. બજાર બીસ્કીટ કરતાં આ બીસ્કીટ સારી ને સોંધી થાય છે. ધી નાખી નાનખટાઈ જેવી બીસ્કીટ કરવાની ફેશન દિન્દુઓમાં પડેલી છે, તેના કરતાં આ દલકી થશે.

૨૧. ઘઉંના દુધની શેવ. (ખારી)

૧ શેર ઘઉં.

એક રૂપીઆભાર ખારા.

પાવલીબાર ફટકડી પુલાવેલી.

૧ રૂપીઆભાર મીઠું.

પાણી.

ઘઉં પાણીમાં પાંચ દીવસ પલાળી રાખવા. રોજ પાણી બદલવાનું. જોકે દીવસે ઘઉં નીનારીને નીસા ઉપર વાટવા ના વાટવા હોય તો તપેલામાં દાચવની ખુબ ચોળી નાખવા. તેવું દુધ પટાઈ અથવા ચોળાઈ રહે ત્યારે એક તપેલા કપડું આંધીને શીખડતી પેટે છીણવાનું. જે છીણેલું દુધ હોય તે (ઘઉંના) દુધને એક દીવસ નીન-રવા દેવાનું. બીજે દીવસે ઉપર પાણી નીતવું હોય તે પાણી નીનારી નાંખવું ને નીતારેલા દુધનું ચોસનું આઝી ગયું હોય તેને થોડા પાણીમાં ઓગાળવું. ઘઉંનું દુધ હોય તે કરના ઝીતું પાણી દોડું લેઈ ઉકાળવું. પા-લીમાં એક રૂપીઆભાર ખારા ને પાવલીનાર

દ્રુતકડી પુલાવીને અંદર નાંખવાની. પાણી સાઈ થાય ત્યારે પેલું ઓગાળેલું દુધ તપેલામાં રેડી દેવાતું ને દલાવ્યા કરવાતું. તાપ બહુ આછો રાખવાનો. જો બહુ તાપ પડશે તો તજે ચોટી જશે ને ગડીઆ, ગાંડીઆ પડી જશે. માટે સંભાળીને દુધ ઉકાળવું ને સાઈ બહુકા જેવું બહુ થવા દેવું. પછી એની સેવા પાડવી. સેવા પાડવાના સંચા ખાસ લુહા આવે છે. થોડી કરનારને માટે નાના સંચા મળે છે. તેથી નાના ખાખં ભરવાના નાના સંચા વતી સેવા પાડવાની તે પતરાળા ઉપર નાના ખાખં ખંરવાં; ને વધારે હોય તો ધાસમાં પાડી તડકે સુકવવી, ને નહિ તો પતરાળા ભરીને તડકે પતરાળાં ને પતરાળાં મુકી દેવા આ સેવા 'કામાં સુકવવી નહિ. તે સુકાપા પછી તેજ ધીમાં તળવી. ચોખાની કરે છે તે કરતા 'ના હુધની સેવા સારી ને વધારે કુલે છે.

ખમણુ ટોકળાં મગ અથવા ચણાનાં.

૧ શેર ચણાની દાળ.

૧ શેર દહીં મોથું.

૧ પૈસાખાર આદુ.

૧૨ મરચાં લીલા.

મીઠું ૫૫ જેટલું.

દળધર જરાક.

હોંગ જરાક.

૪ આની બાર ખારો.

કાથમીર પાશેર.

૧ નાળાંચેરતું ખમણુ.

શેર ચણાની દાળ ગરે પાણીમાં પલાળી સવારે વાટેવી. પછી તેમાં શેર દહીં નાખી, ચાર કલાક આથી રાખવું. તેને આથો આવે ત્યારે તેમાં આદુ, મરચાં, મીઠું, દળધર, હોંગ, ખારો એટલું નાખવું. પછી ટોકળાં દરીએ છીએ તેમ ચાળીમા મુકવું. પણુ ધણું બહુ મુકવું, એટલે સારી જાળી પડશે. કાથમીર તથા કોપર ઉપર પાથરવું, પછી તપેલામાં પાણી ભરી ચાળણી મૂકી ચાળા મૂકવી. થાય ત્યારે નાના કટકા કરી તેને તેલ રાધ મૂકી વધારવાં.

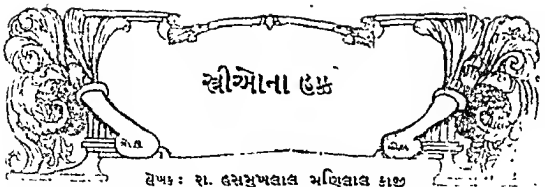
દાળને દળીને કરવાં હોય તો શેર દાળ સહેજ કરકરી ભરડવી. પછી રાત્રે ઉના પાણીમા તે લોદ પસાળવો. સવારે પાશેર દહીં નાંખી આથો આવે, ત્યારે ઉપર પ્રમાણે મશાલો નાંખી કરવાં.

પાનની સ્ત્રીઓ:

જાપાનની સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યવાદી ચળવળની એક નેતા મીસ કીકુ હદ છે. 'પેરીટીક એક્સ' નાં એક પત્રમાં 'જાપાનની નવા યુગની સ્ત્રી' તા મથાળાના લેખમાં તેણે જણાવ્યું છે કે સ્ત્રી વાળીને કેટલાક વખતથી ઉત્તેજન મળતું હોવાથી તેક સાળાઓ છે પરંતુ કેળવણીની સરખી તકો પવાનો સિદ્ધાંત સ્વીકારાયો નથી. તેથી 'મેટ્રીક' થયા બાદ સ્ત્રીઓ આગળ કેળવણી લઈ ની નથી. જાપાનની સ્ત્રીવસ્તીનો વીઝે ભાગ ને કાંઈ કામધેયો કરે છે. સ્વતંત્ર ધર્મે કરે જાપાનના મજૂરોમાં અર્ધોઅર્ધો ઉપર સખ્યા આની છે. જાહેર જગ્યાઓ સારા પગારની સ્ત્રીઓ ટ બંધ છે. સ્ત્રીઓને મતાધિકાર નથી એટલે

તેઓ ધારાસભા કે એવી જાહેર સંસ્થાઓની સભ્ય થઈ શકતી નથી. જાપાનનો કાયદો પણ સ્ત્રીઓની વિરોધમાં છે. સ્ત્રીનો પતિ વીજ કયાં જિના મરી જાય તો તેની સ્ત્રી પતિની મોક્ષતનો વારસો મેળવી શકતી નથી. કાયદેસરની છોકરી વારસ ન થઈ શકે. આ બધું અત્યારની સ્ત્રી સુધારણો જાપાનની સ્થાપક પુરુષ નહિ પણ સ્ત્રી છે. એક પછી એક અનેક રાજનસાદળાતુઓ-રાણીઓ જાપાનમાં થઈ ગઈ. રાજ્યજનધારણમાં પણ જાપાનમાં સ્ત્રી કે પુરુષનો ભેદ રાખવામાં આવ્યો નથી. તેથી જાપાનની સ્ત્રીઓને પણ સરખાજ દહકો અને સરખી જ ફરતે છે. ૧૯૦૨ માં ન્યુ ગ્રુમન્સ એસો-સીશનની સ્થાપના થઈ છે અને ત્યારથીજ મતાધિકાર અને રાષ્ટ્રીય ધારાસભામાં પેસવાના દહકો મારે ચળવળ રાદે થઈ છે. આજે જે ચળવળ ચાલે છે.

લેખક : શ. હસમુખલાલ મણિલાલ કાજી

અમે ચાર જણા ધીજ રમીએ છીએ; મી. મહેતા સાલિત્યસભા તરફથી થનારા ભાષણનું પેમ્ફ્લેટ અમને આપી રહ્યા છે; ઉનાળો છે, ને ગરમી સખત છે, ને દલેકટ્ટીક ફેન ફરે છે....ત્યાં છોટાસાલનો વસન્ત એકમે ખમીસે આવી અમને ખચર આપે છે કે કીકીનો વર મરી ગયો—અમને સખત આધાત થાય છે, ધીજ પડી રહે છે, પંખાનું કોઇને ધ્યાન નથી, ગરમીની કોઇને ખેવના નથી—એકજ પ્રશ્ન હૃદયને વલોવી રહે છે—સોજ વરસની કીકી વિધવા ! હજુ પરમ દીવસે તો એને સાસરે મોકલવાની હતી, હજુ ગયા વૈરાગ્યમા નો એને પરણાવી હતી...અને એ વિધવા !

વિધવા સ્ત્રીના પુરુષોએ બદ્ધ બદ્ધ વખાણ ક્યો છે. મદદમા ગાંધીજીએ લખ્યું છે કે દિંદુ વિધવાને ધડી પરમેશ્વરે દાઘ ઘોષ નાખ્યા છે. કદાપિ જેવા અતિ ગૃંથારી કવિએ પણ લખ્યું (લખવામાં શું જાય છે ?) કે વૈધવ્યમાં વધુ વિમગ્નતા છે. બદ્ધ સાઈ લખ્યું. કદાપિને વિધુરત્વમાં કદી વિમગ્નતા ન જણાવી એજ નવાહ.

પુરૂષ સ્ત્રીઓને ધણું પ્રકારનાં મુખ આપ્યાં છે ને પરમેશ્વરે પણ એક પ્રકારનો સ્વચ્ચાવ ધડી એક મોટું મુખ આપ્યું : રોલાનું. પુરૂષથી દેરાન થતી ને યથા કરતી સ્ત્રી સદન કરતી કરતી રહે છે; પરણતા રહે છે, પરણીને રહે છે; સાસરે જતાં રહે છે, સાસરે જતને રહે છે; વિધવા ઘણ સકળ સંભારના મુખ તેહી

વહોડી રહે છે; હવનભરની યાતના સદન કરતી કરતી રહે છે; રહે છે ને રહે છે; રહે છે ને રહે છે.

પ્રથમ એક સ્ત્રી મરી જાય તો બીજી પરણી એક ભવમાં બે ભવ કરી રાકે છે. સ્ત્રી એક ભવમાં બે ભવ ન કરી શકે; કારણ કે એ સ્ત્રી છે. પુરુષના વાદે સ્ત્રીએ ફરી પરણી મુખી સંસાર માંડવાની કદી જરૂર નથી. કેમકે સ્ત્રીની જરૂરીયાતો ઘણી ઓછી છે. સ્ત્રીએ મુખી થવાની વાસના રાખવી અથોઅ છે કેમકે સ્ત્રીને મુખી થવાનો અધિકાર નથી. સ્ત્રી વિધવા રહી દેવમંદિરે જાય ને આડી ઉતરે તો ભલે, પણ પરણીને ગીધો સંસાર માંડવો એમાં ડડાપણ કશું નથી. સ્ત્રી કુમળી વયની હોય નો ભલે, આખો જન્મારો વિધવા રહી દુઃખ સદન કદી કરે એ દરજવા ભોગ છે. સ્ત્રી દંબી જતી ગમે તેવા આચરણ કરી વૈધવ્યને અગાડે તો ભલે, છુટ છે, અને પુનર્જન કરનાર પર ગમે તેવી રીકા કરવાની દક્ષદાર છે—કેમકે વિધવા ધર્મ એણે પાળ્યો છે. વિધવા સ્ત્રીઓને અતંજ્ય દુઃખ આપવા જોઈએ કે જેથી કંટાળી ધર્મ છોડી ગમે તેવી સાથે પર માંડી શકે. છોકરીઓને જોડી જોડી છુદાઓ તોરે પરણાવવી જોઈએ—અને પછી વિધવાઓ બનાવવી જોઈએ.

અને આપણા યુવનોમાં કદી અક્ષત નથી, કશું દુનીયાનું ડડાપણ નથી, કદી હોં-શીવારી નથી, એટલે રહેઠાં એમના અકવાદ પર જરૂરે ધ્યાન આપવું ન જોઈએ. યુવા-

નોમાં અક્ષય નથી, ને સ્ત્રીની ખુદિ પાનીએ છે, એટલે એ બેને પોતાના મત દર્શાવવાના અધિકાર નથી. મત દર્શાવવાના અધિકાર હોય તો જુદોએ તે સાંભળવાની દરકાર રાખવાની નથી; કારણ યુવાનોમાં વૃદ્ધત્વ નથી એટલે જુદ નથી એટલે ડાહ્યા નથી એટલે મૂરખ છે; કારણ સ્ત્રીમાં સ્ત્રીત્વ છે એટલે પુરુષત્વ નથી એટલે ડહાપણુ નથી એટલે મૂરખાઇ છે. કોલે-જમાં બહુના યુવાનો બાદશાહનહા છે, એમ જુદોનું માનવું છે. યુવાનોએ પાંચ દશ ઉનાળા વધુ કાઢ્યા નથી એટલે સુધારા વિષે કશા વિચાર કરવાનો એમને હસ નથી. જુદોએ સમગ્ર દષ્ટિએ વિચાર કર્યો નથી એટલે નાતોનું બાવિ ધસવાનો એમનો એકદમ દક્ષ છે. પેવાઇ ઉતાવળ કરે એટલે યુવાને પરણી નાંખવું નોંધએ-વેવાઇ શિયાળામા કહે તો શિયાળામા ને ઉનાળામાં કહે તો ઉનાળામા લગ્ન લઇ નાંખવા નોંધએ. દીવેલ પીવા જેવું મોઢું કરી કશાની યુવાને ના કહેવી ન થટે. પચ્ચીશ વરસ સુધી બ્રહ્મચારી રહેવાની કશી જરૂર નહિ. કન્યાની ઉમર ચૌદ વરસની થઇ ને મોટો એટલો થઇ ને ઉકરડાંન વધતાં વાર નહિ એટલે માખાપે એને પરણાવવીજ નોંધએ.

x   x   x

અને પછી ? પુરુષોને જણવાની કશી ચિંતા નહિ એટલે નિવસ રાખવાની કરી જરૂર નહિ. વધતા જતા વિદ્યાભના આ યુગ-માં ટ્રેનયુએટ થાય તે પહેલાં બે ત્રણ છોક-રાંના બાપ થવામાંજ મ્હોટાઇ છે. પુરુષે સંયમ રાખી પોતાની તેમજ પોતાની સ્ત્રીની તખ્તિ-યત સાચવવાની જરૂર જરાયે નથી કેમકે પુરુષે સંયમ રાખવાની જરૂર નથી, સંયમ રાખવાની જરૂર હોય તો સયમ રાખી શકે એમ નથી. પ્રજા થતી અટકાવતી, એવું એવું સાંભળી પુરુષે બડકવું જ નોંધએ, કેમકે એથી સ્ત્રીઓમા નીતિ જેવું કશું રહેશે નહિ. પુરુષે બ્રહ્મચર્ય

ન પાળવું નોંધએ, પાળી શકે તેમ હોય તો પાળવાની દાનત ન રાખવી નોંધએ, દાનત હોય તો રોજ રોજ અવનવીન સીનેમા નાટક નોંધ એક દલકા પ્રકારની વૃત્તિ ઉત્તેજ કરવી નોંધએ કે જેથી બ્રહ્મચર્ય ન પાળી શકાય. રોજ કોલેજમાં કે હોસ્ટેલમાં ધણીવાર અસ્લીલ વાત કરવી નોંધએ કે જેથી ઉત્તમ પ્રકારનું બ્રહ્મચર્ય પાળી શકાય.

સ્ત્રીઓની તખ્તિયત અતિ વિલાસથી બગડે તેવું કાંઈ નહિ. સ્ત્રીઓ માંદો હોય તોય સંસાર ચલાવવો એ પુરુષને મારે ધણીવાર સાધારણુ રાખવું નોંધએ. પુરુષે આપ મતલબી અને સ્વાર્થી થવું થટે છે. તેના દષ્ટાંતો દરેક સ્ત્રી નોંધએ તેટલા આપી શકે તેમાં પુરુષનું પુરુષત્વ છે. કોણુ જાણે કેમ એમજ માનવું નોંધએ કે પુરુષ કમાય ને પાળે પોષે એટલે એ સ્ત્રી પાસે ગમે તેટલો વખત ગમે તેવું દલકું કામ કરાવી શકે. પુરુષ દોરને કુમકી મારે એટલે સ્ત્રીથી પતંગે નાચવુંજ નોંધએ.

છોકરા સ્વચ્છ હોવા નોંધએ એવું પુરુષે ઇચ્છવું નોંધએ. ધર સાફસુદ્ધ હોવું નોંધએ પણ આઠ છોકરાવાળી સ્ત્રી બધાને સ્વચ્છ ન રાખી શકે તો પુરુષે, ગુસ્સો કરવો નોંધએ.

x   x   x

પુરુષે સ્ત્રીની કરી કીમત ન રાખવી. પંદર દહાર રૂપીઆ લઈ મડદા સાથે મીઠળ બાંધી છોકરીનો બવ બાળી માખાપપણું સિદ્ધ કરવું નોંધએ અને છોકરી વિધવા થાય ત્યારે “ છોકરીનાં નશીબ ” એમ કહી સતોષ માનવો નોંધએ. જ્યાં કન્યાના જીવન મરણનો સવાલ હોય ત્યાં તેની અનુમતિ જરાય ન લેવી. શું માખાપ છોકરીના ઓછા દિતેશરી છે ? છોકરીના વિવાદ વિષેની વાત કરતા હોઇ-એ ને છોકરી આવી પહોંચે તો એ વાત બંધ કરી દેવી-રખેને કાંઈ અનિષ્ટ થાય. અને છોકરી જરાક ઉમરમાં વધી એટલે ગમે તેવા

ઠેકાણે એને... પુરૂષો તો દયાના દેવ છે એટલે છોકરા યશે ..ને પછી યમ રાજ બહુ ડાહ્યા છે એટલે અકાળે બોલાવી લેશે.

x x x

પુરૂષનીજ શું વાતો કરીએ, શ્રીઓએ ક્યાં ઉતરે છે ? સાસુ શ્રી છે ને નણદે શ્રી છે ને વહુ પણ શ્રી છે પણ વહુ પર જીવમ ગુજારવાનો કામમનો પરવાનો સાસુ નણદેને મળી ચૂક્યો છે. પતિદેવ પાસે વાંસો લળવો કરાવવાના સર્વ હક્ક શ્રીને. અતિ દયાળી આપવામાં આવ્યા છે. શ્રી કાંઈ માણસ નથી, પગનું ખાસકું છે. જ મહિને ખાસકું ફારી જાય ને ખીણું લાવીએ તેમ વરસે, બે વરસે દશ વરસે, પંદર વરસે શ્રી મરી જશે, ને નથી શ્રી લાવી ચકાશે. શ્રી કાંઈ માણસ નથી, એટલે એને જીવ લાગે એ બહુ સંભવિત નથી. એટલે એ સહુથી છેલ્લી ખાય એમાં કશું અચોગ્ય નથી. શ્રી કાંઈ માણસ નથી એટલે એ ઠોર હોઈ શકે અને ઠોર તપેલામાં વધેલા ગમે તેવા પોપડા બાતના કે શાકના કે ફાળના ખાઈ શકે છે. શ્રીએ પણ ધણીવાર તેમ કરવું નોંધ્યું. શ્રી કાંઈ માણસ નથી, એટલે એને દશાથે આરામની જરૂર નથી; એણે સવારના નહેલા ઉઠવું નોંધ્યું, નાણું નોંધ્યું, રાંધણું નોંધ્યું, માંજણું નોંધ્યું, ધોણું નોંધ્યું, વણવું નોંધ્યું, વાળવું નોંધ્યું, ચુલો સળગાવવો નોંધ્યું, પાણી બરવું નોંધ્યું, ફરી પાણું રાંધણું નોંધ્યું, ફરી પાણું માંજણું નોંધ્યું, ફરી પાણું સાદ કરવું નોંધ્યું, પથારીઓ પાથરવી નોંધ્યું, છોકરાને લીંચકા નાખવા નોંધ્યું અને બહુ કરતા જે વખત રહે તેમાં રાતે ચાર પાંચ કલાક અથોર નિંદા લેવી નોંધ્યું. વળી રાતે નાનો કીંકો જાગે તો પાણી પાવું નોંધ્યું, બચડી જાગે તો ધવડાવવી નોંધ્યું, મોટા કીકાને મુતરવા જવું હોય તો નીચે લઈ જવો પડે, અને એથી

મોટા કીકાને તાવ આવ્યો હોવાથી રાતે ઠાર પડે ત્યારે ઓઢાડવું નોંધ્યું. એમનું માથું દુઃખવું હોય તો દાખવું નોંધ્યું અને એમ માથું દાખતા દાખતા જે વિધવાસકિત ઉભરાઈ આવે તો તે પણ સતોપત્રી નોંધ્યું.

x x x

શ્રી જાનિના કેટલાક બેનમૂન હક્કો.

૧. પહેલો હક્ક રખેવાળપણનો. શ્રી જાતને શરીરનો ભય ધણો એટલે એનું રક્ષણ કરનાર કોઈ નોંધ્યું. એ રક્ષણ કરનાર જીવાન હોય તોજ ચાલે એવું કશું નહિ. અરોગી નોંધ્યું એવું કશું નહિ. જીવાન ને અરોગી એવા દશા ગુણોની રખેવાળમાં જરૂર નથી. એથી રોગવાળો જીવાન, ગમે તેવી મુશીબ સારી કન્યાનો રખેવાળ થઈ શકશે અથવા તો કોઈ જુદો દમીયેલ એ ખાળાનો રખેવાળ થઈ શકે. એ દમી એલ જુદો એથી રોગવાળો દશે તો પણ ચાલશે, દારૂડીઓ દશે તો પણ ચાલશે, લપટ દશે તો પણ ચાલશે. શ્રીને રખેવાળના ગુણોની સાથે ઝાઝી નીરખત નથી. એને ગમે તેવા પણ એક રખેવાળ નોંધ્યું.

૨. બીજો હક્ક પોપણનો. શ્રીને પોતાના શરીરનો ભય ધણો એટલે એ કમાવા ન જઈ શકે-ને કમાવા જાય તો દુનીયા લેંધી વળી જાય એમ કેટલાક અનુભવી વૃદ્ધ સુધારકોનું માનવું છે અને સદ્ભાવે એવા સુધારકોનું નાતમાં ધણું જોર હોવાથી એવી સારી પ્રથા દૂર થઈ શકે એમ નથી. એ વૃદ્ધોમાં એક વખત સવાલ ઉઠ્યો કે, શ્રીનું પોપણ કોણ કરે ? એકદમ બેગા મળેલા વૃદ્ધો બોલી ઉઠ્યા કે “ રખેવાળ. રખેવાળ, રખેવાળ. ” એક શ્રી જાનીમાની એક ખુણામાં ઉભી હતી, તે આ વાત સાંભળી મઠ એટલે એણે શ્રીમંડળને જાહેરાત કરી કે આજથી આપણું પોપણ કરવાનો હક્ક પુરૂષોને મળ્યો છે.

વિવિધ વિષયો

સુંદરીસાધ્ય ગુર્જર કલા:

“ ગુર્જરકુંજે કલા આજ સજ્જન છે. કાચુ કે ગુર્જર સાહિત્ય આજ પ્રધાનત: પ્રથમપ્રાપ્ત છે, તેમ ગુર્જરકલા આજ પ્રધાનત: સુંદરીસાધ્ય છે: ને ગુર્જર સુંદરી આજ સૌન્દર્ય સોદાગમી છે.”

લલિતા, રમા, કુમુદ, કુસુમ, શલ્કિયલ, અલકા-કિરીરી; જયા, યશ, નેપાળી ભેગળ, કપા, પાંખડી એવાં એવાં કલ્પનાચિત્રોની પ્રેરણાભૂતિએ ગુર્જર-કુંજવાસિની મહાદેવીઓ છે.

ગુર્જરકુંજની નવસંકુલતાએ સૌન્દર્યરંગી છે, કલાલક્ષી છે. ગુજરાતના રાસ, ગુજરાતનાં ધરોની સુષકતા, ગુજરાતજીના હાલ ભાવને વેલી સમા સદનપ્રાપ્ય અંગદિઝોળ, એનાં પોષાકનાં સમર્થદ હૃદયિયાં, ને એના મુર્જલા ખટસ બોજન: ગુજરાતના કરપમે ને પાયપોયમે, એની આંખમાં, એના અંગમાં, એના દેશમાં કોક અજળ કણનો વાસો છે. ને સંસ્કારસંગ્રહાવળું, જાદાજીની દેવપુત્ર ને રસોડું, કવિયત્રી ખાલુ, વેરયત્રી અણખરયાળ સ્વચ્છતા, પારસીનાં ધરનાં સાન્ન્ય-પુષ, બોરાના ધરમાંની જાદામુશુદ્ધ સુષકતા, હાકરાની થે કાને દનરીકુલ ધરોનેલી વરખાતી દલ છે, તથા નથી.

કલપદર્શનોમા ગુજરાત જાખું દરો: સંસાર પ્રદર્શનોમાં ગુર્જરકલાકલાપ, વનમાં વનથી સમે, પલ્લવ છે.

ગુજરાતની અર્ચાનેતા રૂપ થતી તે સાચીય સંજોગને થે બહાવે. અર્ચાની રાજ્યદેશ કલ્પાય કોક છે; પણ તવ મોકાના નેન રવામીનાયજીના મહિદો દ્રમજાનાં સન્તાન છે.

નવપુત્રની ગુર્જરકલા દલ પાંચે છે. મદ્ય-ગુજરાત નિરખવા કલાકારો સાચા ખેડો કે એકાન્તી

પેરે અણુદાયજીથી પૂર્વ પાંડિકાએ જાણતાં મહાવનની કુંબેનો ગુર્જર કલાકાર ન્હારે મોરલા રો અટન કરો, નર તલ દુરતની કલા-પ્રેરણા ઝીલો, ત્હારે ગુર્જરચિત્રકલા ભયુષી જ્યો, ત્હારે પાખાં વેલીપત્ર સાં સ્ફટિકતોરણે મહેલમંદિરોએ મંદારો, ને સુંદરીના સુંદર હાથે ધરનાં ઓશીકાં ને જાલમથરિયાં, ચાકળા ને ચન્દરવા પાછા સુંદર થયો.

આજ તો ગુજરાતની સર્વોત્તમ કલા એટલે ગુજરાતજીનો હિન્દોલાખાટ ને ગુજરાતના રાસ: ને ગુજરાતજીની સાડી. ગુજરાતની ભૂતિમંત કલા તો સ્વયં ગુજરાતજી.

ગુજરાતની કલા તે ગુજરાતજીની સૌન્દર્ય બાવનાણું ભૂતિવિધાન.

નરસિંહ, મીરાં, દયારામ, દલપત, ને નર્મદ-એમની અરબીઓમાં ગુજરાતની ચિરંજીવ આત્મ-બાવનાઓ ગુંગ છે.

સાહિત્ય ને કલા પ્રધાનત: સનાતનને સરને છે, શબ્દને નહિ. એ તાજમદેલ સરને છે, કાદં-બરી રમે છે, મેધદત લખે છે, અભિજ્ઞાન સાકુન્તલ ખત્તે છે.

સર્વોત્તમ સાહિત્ય Classic Romantic નાં દ્વેતથી એ પર સચરે છે સાકુન્તલ, (Rajmān) છે કે Romantic ?

‘ કલા એટલે સુકુમાર ’ એવું મદમ:જાની બલ મા કરના તારામદ, ચિતોટ, કે કુંબલમેર સુકુમાર નથી. સાગરદર્શન કે દિમાદ્રિદર્શન કે સિંહદર્શન સુકુમાર નથી. વિરાટદર્શન ને મદાકાળના કળતાં મોખે સમાં સુષ્કિતનાં મુનપ્રલય સુકુમાર નથી.

મેધદત સુંદર છે, મદાકાળ બળ્ય છે, તાજ સુંદર છે, વિમાદ્રિ બળ્ય છે.

સાહિત્ય એટલે કંઈ ને કલા એટલે નવન.

મહાગુજરાતનો આત્મનો મહોત્સવ ગુર્જર સંસ્કૃતિનાં કંઠ ને નયનનો ઉત્સવ છે. નરકાકિમ્બો કંઠ ને સુન્દરીનયનનાં સોન્દર્યપોષણાં આત્માની સનાતન વાણુ ઉચ્ચારે છે.

સાહિત્ય ને કલા સંસ્કૃતિના સનાતન શબ્દો છે, સાહિત્ય ને કલા યુગ ધડનારાં સનાતન જ્ઞાનબોલો છે. સૂરજનાં કિરણો પેડે સાહિત્ય ને ચન્દ્રનાં કિરણો પેડે કલા પ્રભને સચેત, સુન્દર ને પ્રેરણા-યનમન્તી કરે છે.

x x x

ગુજરાતીઓનાં સાગરનાં સાહસ તે અર્વાચીન મહાગુજરાત.

જ્યાં જ્યાં પિયર્યાં ત્યાં ત્યાં ગુજરાતીઓએ ગુજરાત વસાવ્યું. રામ, હક્ષમણ, લંનકી વિન્ધ્યાચળ યોજાળી મહા અરણ્યમાં પ્રવેશ્યાં ને જ્યાં જ્યાં આશ્રમ કીધા ત્યાં ત્યાં આર્ય સંસ્કૃતિ વાવી: એમ ગુજરાતના તહમે વનવાસી રામ-હક્ષમણ-લંનકીઓએ પૃથ્વીમાં જ્યાં જ્યાં પગલાં કીધાં ત્યાં ત્યાં ગુજરાત સ્થાપ્યું, ને ગુર્જર સંસ્કૃતિનાં ગંડણ ને કંલે માંડ્યાં. ગુર્જર સંસ્કૃતિની એવી સાહિત્યકુળે ને એવા એક કલામંડપે આપે અમને આજ ન્હોતપણું છે.

ગુજરાતીઓએ એમ જગત ગુજરાત વસાવ્યું. અને પછી ગુજરાતજોએ એ જગત ગુજરાતને શણગાર્યું.

ગુજરાતજાનાં પગલાં એ તો જાણે કંકુનાં પ-ગલાં. લંનકીઓએ જેમ પંચવટીની વાટિકા રસ-સૌન્દર્ય શણગારી હતી એવી ગુજરાતજોએ મહા ગુજરાતની વાડીઓ શણગારી છે. "

નાનાલાલ દલપતરામ ટવિ (કંચીમાં ઉત્તવાયલા સાહિત્ય-કલા મહોત્સવના પ્રમુખસ્થાનેથી આપેલા બાણજનો એક ભાગ) સંસારમાં ફરીઓનું સ્થાન : બાઈનું ચિત્ત ચુલામાં :

" નવવશમે ગરબાવટીમાં ગાયું છે કે " બાઈ તો બૂલોળ ને ખૂલોળમાં ..અને બાઈ ચુલામાં " ચિગેરે. આમાં લેખકે વધનાં ક્લેટાંની પેડે ગુણના ક્લેટાં વિષે કહેવા માંડ્યું છે. પણ ઉપર ટકેલા વચનો એ હું માતું છું તે પ્રમાણે અરધી સદીની બુલ છે. તેમાં પુરૂષ વિષે લીણું નથી

કહું માટે પુરૂષોને તે ગમે છે. પણ વાસ્ત-વિક રીતે એ વચનો દોષિત છે મુંબઈની હાઈ-કોર્ટમાં એક કેસ-રખમાબાઈ કેસ હતો. દક્ષિણી બાલુ જે બાણમાં હતો તેણે અમણુ પંતિથી છુટા છટા મેળવવા માગણી કરેલી. ૪૦-૫૦ વરસ પરની આ વાત છે. તે વખતે વડાધ્યક્ષ કવિના પૌત્ર પ્રીન્સીપાલ તરીકે હતા. તેમણે એ દક્ષિણી બાલુની તરફેણમાં વિચારો લખેલા. આ પ્રશ્ન મેં "હા" માં ચર્ચેલ છે." શ્રોતાઓની હસાહસ વચ્ચે વક્તાએ કહ્યું કે " પ્રશ્ન એ છે કે તમને રસિકા ગમે છે કે ગૃહીણી ? મુંબઈના વસન્તોત્સવના આખ્યાનમાં પણ મેં આજ પ્રશ્ન ચર્ચ્યો છે. જર્મન સ્ત્રી ગૃહીણી છે (સામાન્યની આ વાત છે.) અને ફ્રેંચ બાલુ રસિકા છે. ત્યારે ગુર્જર સ્ત્રી જર્મન સ્ત્રી અને ફ્રેંચ સ્ત્રી બનેનો સમન્વય છે." વિદ્વાન વક્તાએ કહ્યું કે "હું ૨૦ વરસ રાનઓ સાથે રહ્યો છું. તેમણે પોતાની દરાતું બાન કરાવતાં મને ઘણીએકવાર કહેલું કે જેવું તમે ખાઓ છો તેવું અમે ખાતા નથી. તમેને તમારી સ્ત્રી રાંધી જમાડે છે. અમને રાન-ઓને આ ગોકીઓ ખવડાવે છે. તેઓ જે રાંધી આપે છે તેમાં તેમના હક્ક સંસ્કારો પણ ભેગા હોય છે. અમે અમદાવાદથી કરાંચી માટે ઉપડયાં. રસ્તામાં બાઈએ કહ્યું કે હંબર. એજ હંબર આ ઉપરથી તમે ધટા લઇ રાકો છો. તમારે સ્ત્રીને હંબર યોગ્યાવતો કે નહિ એ હું કહેતો નથી. " ચલેચલિ તથા કુરૂ " પણ જે કરે તે બહુ નિ-બારીને કરતે. રામચંદ્રજી યુગ મારવા ગયા હતા. તેમણે સીતાછંને કહેલું કે ને ને હોં, હંબરો યોજા-ગતાં નહિ. તેમણે રામચંદ્રજી વચન અરધું ઉચ્ચાર્યું. એક પગ હંબરની અંદર અને એક બહાર. એટલે હંબર યોજાવતામાં રાવણુ તેમનું હરણુ કરી શકશે. માટે જે તમે કરો તે વિચારીને કરજો. હજુ એટલું કહ નથી. સંસારમાં સોશીયલ રીફોર્મને સ્થાન છે. પણ આપણો સંસાર હંબરો વર્ષની હવેલી સમાન છે. જાહુ લખને તેમાંથી મુણે ખાંચરે ને તમામ ડેકાણેથી ક્યારે પુલે સાફ કરો. એ હ-વેલીને સુધારવાની જરૂર છે, પાડી નાખવાની નહિ. અમેરિકા, ઉગ્રાંડ, ફ્રાન્સ, જર્મની એ સુલોકના સંસાર કરતાં હિંદુ સંસાર સોગળો વધારે સારો છે. હવેલા સંસારમના કારણે ઉગ્રાંડ, ફ્રાન્સ આદિ સુલોકમાં લાખો પુરૂષોને યાજુ વળી ગયો છે. આ

સંબંધમાં લખાએલા એક પુસ્તકનું અવલોકન છેલ્લે ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયામાં પ્રગટ થયું હતું તેમાં લખનારે સાદે જણાવ્યું છે કે એ મુદ્દકોમાં સેકસીઓ-એનારકી (નરનારીઆના સંબંધની અસાધ્યતા) દાખલ થઈ ગઈ છે. સમજનો નવલરામમાઈની જે લીલી શરૂઆતમાં ટાંકી બતાવી તે લખાની વખતે નવયુગનાં દર્શન માત્ર થયાં હતાં. તે વખતે યુરોપની ઝોડી મોહીનીએ અંતની દીધા હતા. અને તેથી તેમણે ઉપર કહેલી લીલીમાં હિંદુ સંસારને નાદકની ગાળ દીધી છે. હું એ ગાળને ખરી માનતો નથી. ખૂદ ઇંગ્લાંડમાં પણ કેટલી સ્ત્રીઓ નહિ સંધી હોય ? ફ્રાન્સમાં કેટલા ટકા નહિ સંધી હોય ? પારીસ માટે એ ખત છે. પણ પારીસ બહારની સંસ્કૃતિ જુઓ. કેહ પણ દેશમાં જાઓ. સો એ ટકા રસોઈ કરતી ન હોય. પણ બાઈનું ચિત્ત શુદ્ધમાં ન હોય એવા કેટલા ટકા હશે ? ઇંગ્લાંડમાં ૧૦ ટકા રસોઈ નહિ કરનારી હશે, અને ૯૦ ટકાનું ચિત્ત શુદ્ધમાં હશે. આપણામાં ૯૯ ટકાનું ચિત્ત શુદ્ધમાં હશે. પણ ઇંગ્લાંડમાં પણ સ્ત્રીઓનું ચિત્ત શુદ્ધમાં હોય છે એ જોતાં નવલરામમાઈના રાખે એ હિંદુ સંસારને નકામી ગાળ ૩૫ છે. વળી હિંદમાં સાહેબ-એડીસરને બંધાવે રસોઈ રહે છે, ધનુ નોકર-ચાકર, બટલર, ફરસી, પડાનાળા વિગેરે વિગેરે હોય છે. પણ આ સાહેબો-એડીસરો ન્યારે હિંદમાંથી રબ ઉપર વિલાયત નય છે ત્યારનું ટવન જોઈ આવે.” અહીં આગળ વિદ્વાન વક્તાએ એક દાખલો આપતાં કહ્યું કે “ધર આગળ એરા અને હાંમાઠ રાખનારા એક રાજવંશીને વિલાયતમાં બાકું ન હતું તેથી સામાન ફેંકી દેવામાં આવેલો. એક રાજામારે કહેલી વાત છે કે અહીં આગળ તેઓ નોકર ચાકર અને હાં રાખે છે, પણ વિલાયતમાં તે સાઈકલ પર કોલસા નાખીને ભાવતો અને જતો સમગ્રી સળગાવી રહતો. તેજ માણસોને અહિં આગળ બીલી સળગાવવા યાણે ખત્રાસ દીવારાળી મુકવાનું કામ કરે છે.”

વક્તાએ આગળ વધતાં કહ્યું કે “ગુરુવાતનાં બોજન વખતે પણ છે. જમાનું સુરત, જમનગર વિગેરે કેકાળના વખતે પણ છે. આમાં હું પારીની વાત નથી કરતો. સારી મગ આખાની ખીચડી ધરની બનાવેલી એવી માથ કે તેની મીઠાદાના વખાણ

કાથ છે. ૧૮૬૩ માં અમે મેટ્રીકની પરીક્ષા આપવા ૭ જાણ મોરબીથી અમદાવાદ ગયા હતા. તે પછી ૧૯૨૮ માં રાજકોટમાં એમાંના એક મહારથ સાથે મળવાનું થયું. તે દરોડે વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં સાથે ખાદ્યેલા કોબીયના શાકના સ્વાદને યાદ કરવામાં આવ્યો. એટલે કે ૩૫ વરસ સુધી યાદ રહ્યો એવો એ સ્વાદ હતો. અને આવા સ્વાદનું કારણ એ હતું કે બાઈનું ચિત્ત શુદ્ધમાં હતું.” વક્તાએ શ્રીમતી માણેકબાઈને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે “જો બાઈ જેવા શિલ્પી છે તેવા ન હોત તો મારાથી એટલું સાહિત્યનું કામ થયું છે તેટલું થઈ શકત નહિ.” આમ કહી વિષયના સામાન્ય વિચાર પર આવતાં કહ્યું કે “આપણા શાસ્ત્રમાં ‘ગ્રીતીઝન ઓફ લેખર’ (કાર્યક્ષેત્રની વહેંચણી) છે. ચોખનું કામ પુરવને માટે છે, જેમના કામને સ્ત્રીધર્મમાં સમાવેશ થાય છે. એટલે સ્ત્રીએ આવી વહેંચણી કરી નથી. સ્ત્રીધર્મમાં જેમના સમાવેશ કર્યો તેનો અર્થ એ કે આખું તેનો કલ્યાણમાર્ગ બંધ કરવો” આ કામ સ્ત્રીનું છે. અને આજ પ્રમાણે કવિવરે પોતાના શૃદ્ધસંસારને ઉદ્દેશીતાં કહ્યું કે “અમે તો ગ્રીતીઝન ઓફ લેખર કરી લઈએ છીએ. પગાર આવે તે તેમને (માણેકબાઈને) મળે. તેનો તે કેમ બંધ કરે છે તે તરફ મેં જોયું નથી, તેમણે એ તરફ જોવાની મારે માટે વરર રહેવા દીધી નથી. અને બાઈએ આ પ્રમાણે ક્યું છે તેથીજ જે કાંઈ સાહિત્યની સેવા થઈ તે હું કરી શક્યો છું. આ મારો વિચાર છે. તમે આ ન કરજો એમ હું કોઈને કહેતો નથી. પુરો વિચાર કરીને જે કરવું હોય તે કરજો, “યથેચ્છસિ તથા કુર.”

“હિતેચ્છ” (કર્તવ્ય) : તા. ૧-૪-૨૯.

(દરંથીમાં સેવા સમિતિના સમારંભમાં યથેચ્છી અર્થા પ્રસંગે કવિવાર ન્દાનાલાલે દર્શાવેલા વિચારો).

મોન્ડીસોરી સંમેલનનાં સંભારણાં:

અમદાવાદ મુકામે તા. ૨૨-૨૩-૨૪ માર્ચ ના ત્રણ બરોડા મોન્ડીસોરી સંમેલનનું બીજું અધિવેશન પૂરેપૂરું પ્રાણપ્રેરક ને પ્રાણપ્રેરક નીવડ્યું ગણાય. હવે તે કેટલું ચિરંપ્રેરક નીવડે છે તેનો નિર્ણય તો અલગત સમયદેવતા જ કરી શકશે.

આ સંમેલન એકંદર રીતે ૯૪ નાંદ પશુ અનેકવિધ રીતે યુદ્ધ, સફળ અને સતોષદાયી નીવડયું એવા જનતાના અંતરેના પડરા છે. સાત્ર ચે ભારતવર્ષમાં આજે બહુ બહુ તો માંદ કોટીભર મોન્ડીસોરી મંદિરા છે, તેમાંના રાજમાન ગુન્જાતને હીરસે આવે છે. આપણા ગુન્જાતમાં સાચાં અને કાચાં મંદિરા ગળીએ તો ડઝન જેટલાં થાય, મોન્ડીસોરી શ્રદ્ધા પશુ એટલાં ૯ ગણાય. મોન્ડીસોરી પદ્ધતિમાં પ્રવેશ પામેલા, પાર પામેલા અને સાધારણુ એવા બહુ તો બે કોટી શિક્ષકો હજી તૈયાર થાય છે. એટલામાં તો કેળવણીના પ્રાંતજીમાં બાળશિક્ષણની ત્રણ આવા આરા અને જોડસમર્થ રંગોમાં પ્રકટે એ તો કોઇ અલૌકિક અક્ષર અને અમર આરાની એપાળીરૂપ લેખારો.

મોન્ડીસોરી પદ્ધતિ જેવી નવીન, ખૂબીદાર અને વિદેશી પદ્ધતિને આપણા સમાજમાં ઉતારતાં અને પચાવતાં આટલા મૂલીનર માણસોને કેટલી વાર લાગે એ સહેજે સમજી શકાય તેમ છે. છતાં એટલું તો ખાતરીથી જાણાય છે કે મોન્ડીસોરી શિક્ષણના પ્રચારની દિશામાં હાલપ્રજોતું કામ વર્ષોમાં થઇ શક્ય છે. હજી પશુ એક બાળુથી જેમ જેમ રાષ્ટ્રીય અસ્થિતા આપણા પ્રાન્તમાં નભી અને નમની જશે અને બીજી બાજુ સેવાભાવી, પ્રતિભાનુ અને અર્ધજ મોન્ડીસોરી શિક્ષક તૈયાર થતા જશે તેમ તેમ મોન્ડીસોરી બાળશિક્ષણ આપણે ત્યાં પૂરપાટ વધતું જશે. આ સંમેલને જે સચોટ અને સ્પષ્ટ છાપ સદ્ કોઇના મનજ ઉપર પાડી છે તે એ છે કે મોન્ડીસોરી પદ્ધતિ આપણા દેશમાં અને ખાસ કરીને આપણા પ્રાન્તમાં અમર થઇને રહેવા માટે આવી છે. 'મોન્ડીસોરી પદ્ધતિ ધણું છલો' એ સ્વાગતાયજ્ઞના વૃદ્ધાર સાથે સંમેલનનાં તમામ નરનારીઓ સંમેન હતાં એપ ત્રણેય દિવસની બેઠો સાક્ષી પૂરી હતી.

અમદાવાદનું આ સંમેલન એટલે સ્નેહ, સદાકર અને સીન્નનનું સામર્થ્ય સંમેલન તેના યજમાનરથાને રાજનરથના બીરવ અને રાજુમારયું શારદામંદિર દનું અને અનિયમિતને ગુન્જાત પદિષાવારની પળી શિક્ષણસંસ્થાઓના પ્રતિનિધિએ દત્ત બહારમામથી દાનવી આપનારાં બાહ

બહેનોની સંખ્યા જેમ ધાર્યા કરતાં પશુ વિશેષ સતોષકારક હતી તેમ સંસ્થાઓનું પ્રતિનિધિત્વ પશુ એટલું ૯ વિવિધતામયું હતું. દેશી રાજ્યોના કેળવણી અધિકારીઓ અને શિક્ષકો, કાઠિયાવાડ એન્ડસ્ટીની ધણી રાણાના મહેતાજીઓ, ગુન્જાતની મ્યુનીસીપલ અને લોકલબોર્ડની પ્રાથમિક શાળાઓ, મહેસાઓ, મહિલાવિદ્યાલય, કન્યાવિદ્યાલય, ટ્રેનીંગ કોલેજો અને માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો, કેળવણી અધિકારીઓ વગેરેએ સારી સંખ્યામાં દાનવી પૂરી હતી. ૮૦ જેટલી સંખ્યામાં તો બહારમામથી શિક્ષિકા બહેનોએ દાનવી આપી હતી. જે ઉપરાંત કેટલાંક દંપતીઓ, શિક્ષણસંસ્થા અને વાલીઓ તેમનાં બાળક સાથે સારી સંખ્યામાં બહારમામથી આવી પહોંચ્યાં હતાં. આ રીતે યજમાન-અતિથિની જોડ સારી નભી હતી અને બન્નેના સૌહાર્દથી આ શિક્ષણયજ્ઞ સફળતાથી પાર પડયો. ગુન્જાતી, કાઠિયાવાડી, દક્ષિણી, પારસી, ખ્રીસ્તી જેમ પચરંગી દાનવી હતી. આ ઉપરાંત સ્થાનિક દાનવીમાં શહેરનો શિક્ષ અને રસિક સમાજ જેખા હેતો દત્તો. કેળવણી અધિકારીઓ, અમાણી શહેરીઓ અને કેટલાંક શિક્ષકો અને વાલીઓ આવતા. તમામ શિક્ષણસંસ્થાઓએ સદર્થ યેતાનો સદાકરનો હાથ લંબાવ્યો દત્તો.

શારદા મંદિરના ચૂરસંચાલક ક. સચિનાબ્દેન ત્રિવેદી અને શ્રીકૃત બોખીમાઇ ઠાકર, તેમનું સફળ સ્નેહીરંદ અને ઇતર સદાકારીઓના અગ્ન ઉત્સાહ અને સંયુક્ત પ્રયાસ વિના મોન્ડીસોરી પદ્ધતિ જેવી અપ્પરિરિચિત અને જોઈ ૯ માણસને આકર્ષે તેની પદ્ધતિનું સંમેલન આટલું બધું લોકપ્રિય અને ચિંતાકર્ષક કદિ બની શકત નહિ જનસમુદાયમાં આવા નવા અનુભવ અને અધરા વિષયમાં સંમેલનકારા રસસંચાર કરી જનતામાં એને માટે બદોજા પ્રમાણમાં રચિ અને અર્થ પેતા કચવવાનો વશ શારદામંદિર ખાલી થયું એ એના માંદ ખરેખાર અભિનંદનની વાન ખજાણ.

શ્રી. નિર્મળાબ્દેન, ચંપાબ્દેન, હીરબ્દેન, ઇન્દુમતી બ્દેન વગેરે પ્રાણુસખીઓ અને તેરી વડુબીરી બ્દેન, શ્રીમતી સરલાજેતી અંબાલાલ, કન્દિશબ્દેન બાજવલ, વિનેદિનીબ્દેન નીલાંક અને

છે. ઓફીસોમાં, દુકાનોમાં, કારખાનાંઓમાં સ્ત્રીઓ અનેક પ્રકારનું કામકાજ કરે છે. ન્યુયોર્કમાં આજે ૧ કરોડ સ્ત્રીઓ રોજ કામ કરે છે. સાહિત્ય, સંગીત, અને કલાના ક્ષેત્રમાં પણ સ્ત્રીઓ સુંદર કામ કરી રહી છે. ન્યુયોર્કમાં લગભગ ૩૦૦૦ કલાકારો, ૧૦૦૦ તંત્રીઓ અને ખબરપત્રીઓ, ૧૦૦૦ દાકતરો, અને ૧૦૦ કપડેશિકારો છે. આર્થિક કારણોસર અને તેમ ન હોય તો કામ કરવામાં રસ લાગતો હોવાથી સ્ત્રીઓ કામે લગે છે. તેની આવકમાંથી કુટુંબની રોજની જરૂરી-આવડો પૂરી પડી શકે નહિ. પરંતુ જે સ્થિતિમાં રહેલાં હોય તેના કરતાં કાઠક સારી સ્થિતિમાં રહેવામાં તેની આવક મદદરૂપ થાય એમ લગભગ બધા વર્ગની સ્ત્રીઓ માને છે. સ્ત્રીઓને નોકરી કરવાની તકો પણ આજે વધારે મળે છે.

સ્ત્રીઓ અને વિમાન :

સ્ત્રીઓ વિમાનમાં બેસીને ઉડવાનો ઇતિહાસ ૧૦૦ વર્ષ જુનો છે. છેક ૧૮૧૬ માં મેડેમ બ્રેન્ચાર્ડ એક બત્તનમાં પ્રયોગ કરતાં મરણ પામી હતી. ૧૬૧૦ માં બેલ્ગેમોન્ડ પાર્કમાં થયેલી પહેલી આંતરરાષ્ટ્રીય વિમાનોની ઉડ્ડિશમાં લેવન ડ્યુગ્રીમુ નામની સીદરિંડ પણ હતી. જેને પાછળથી ફ્રેન્ચ સરકારે બહુમાન આપ્યું હતું. ફ્રેન્ચ અને અમેરિકન સ્ત્રીઓ હવામાં પ્રથમ ઉડનારી હતી. જર્મન અને અંગ્રેજ સ્ત્રીઓએ તરતજ તેમનું અનુકરણ કર્યું. યુદ્ધ પહેલાં જર્મન હવાઈજનની એકલી સ્ત્રીસભ્ય એલ્સીટ રાયોફ્ટ હતી. તે હેપ્પીલી પાયલટ બની હતી. મેક્સિકોનના રોયલ ગ્રેડે કલબનું પાયલટનું લાયસન્સ મેળવનાર મીસીસ મારીસ હયલેટ પહેલી સ્ત્રી હતી. પહેલું વિમાન બનાવવામાં મીસ ફેશાઈન ઇડિટ પોનાનાં બે ભાઈઓને ધણી સહયોગ અને સલાહ આપી હતી અને પાછળથી તે તેઓ સાથે ઉડી પળ્યુ હતી. અંગ્રેજ આદી એલેંગી ઉડનાર પ્રથમ ફ્રેન્ચ પુરુષ હતા પરંતુ સ્ત્રીભવિ માટે આ માન એક અમેરિકન

સ્ત્રીએ મેળવ્યું છે. ૧૯૧૨ માં હેરીયટ કોર્બી ઇંગ્લાંડથી ફ્રાન્સ ઉડી હતી તે ધણી અપૂર્વ બનાવ હતો. ત્યાર પછી એકાદ વર્ષમાંજ તેનું મરણ થયું. પરંતુ મરણ પહેલાં ફ્રીઆની નળીતી સ્ત્રીકુનાર તરીકે તેણે નામ કાઢ્યું. હતુ. મીસ બર્નેટ મીલર પણ તેજ સમયની નળીતી સ્ત્રી હતી. ઉડનાર હતી. આંદનીમાં ઉડવાનો પ્રયોગ કરનાર તે એકલી જ હતી વિમાન શોધનાર તરીકેનું માન ખાટનાર તો માત્ર મીસ લીલીયન ટાડ એક જ સ્ત્રી છે. મિસિસ કલીવર નામનાં એક સ્ત્રીએ હમણાંજ આયર્લેન્ડથી હિંદ સુધી વિમાનમાં ઉડવાનો અખતાર કરી બતાવ્યો છે.

બહીની સ્ત્રીઓ :

બાવાના પૂર્વ તરફના છેડા ઉપર અને સીંચાપૂર તેમજ બીન બંદરોની નજીકમાં જ બહી યાત્રુ આવેલો છે. એ એક હીલખુશ યાત્રુ કહેવાય છે. બહીની પ્રાચીન મૂલ્ય હિન્દુ ધર્મી છે. હિન્દુ દેવ દેવીઓના મંદિરોમાં બહીની બહુ પ્રાચીન સંગીત અને નૃત્યથી ફ્રીઆના અન્ય કોઈ પણ દેશમાં ન સાંભળ્યું હોય એવી રીતે ભક્તિનાં સ્તોત્રો ગાયે છે. બહીની સ્ત્રીઓ યુવાન કે વૃદ્ધ બાવાનીજ સારંગના જેમ કમરથી પગની ધૂંડી સુધી એક લાંબા કટકા વિંટાળી રાખે છે. કમરની ઉપરનો ભાગ તેઓ તાંન જુલો જ રાખે છે. તેઓના લાળ-લાંબા પગ સુધી પહોંચે તેવા કાળા અને રેશમ જેવા સુંવાળા હોય છે. તેઓ ધણી જ દેખાવડી અને આકર્ષક હોય છે. તેઓનાં પહોળાં નસકોશાં ઉપરથી યુરોપીયનોથી તેઓને જુદી પાડે એવું બીજું કંઈ નથી. સ્ત્રીઓ ધામીજ શરમાળ, અને વિવેકી છે. કેમરાથી તેઓ દૂર ભાગે છે. અતીથિ ઉપર તેઓ ધણી જ સારો સ્નેહ રાખે છે અને તેમનો સત્કાર અપૂર્વ રીતે કરે છે. બહીની સ્ત્રીઓ-પુરુષો પશુ સ્વભાવ છે અને તેથી તેમનાં મુખ ઉપર અપૂર્વ તેજ પ્રસરીતું રહે છે. સંગીત, નૃત્ય, અને કલા એ બહીનાં મુખ્ય આકર્ષણો છે.

સ્રીવર્ગની તેમની સેવા અને ઉદારતા

અમદાવાદની સ્રીઓને ફરવા હરવાનાં સાધન વધે તો તેમના આરોગ્યની ઉન્નતિ થાય તેમજ તેને અંગે બીજા ઘણા લાભ થાય એમ માની મહિલા મંડળે સને ૧૯૧૧ના ઑગસ્ટ માસમાં સ્રીઓની નહેર સભા બરી સહીએ લઈ સદ્ગત રોક ચીનુમાઈ માધવલાલને અરજ કરી કે તેઓશ્રી પોતાના પિતાના નામથી જે બાગ વેચાર કરાવતા હતા તેમાંથી અમુક બાગ સ્રીઓના ઉપયોગ માટે અલાહેદે રાખી તેમાં એક નહેર હોલ બંધાવી આપવો. એ હોલમાં લાયસેરી રાખી સ્રીઓની માનસિક પ્રગતિ કરવા ધારણા રાખી હતી. રોક સાહેબે એ અરજનું વાસ્તવિકપણું સ્વીકારી સ્રીઓ માટે બાગનો ઉત્તર તરફનો બાગ નહો પડાવી આપવા ગોઠવણુ કીધી. સરકાર તરફથી આ જમીન બીગીંગ કરવા માટે જ આપવામાં આવેલી અને સરકારી કરાવમાં તે જમીનમાં કાંઈ બાંધકામ કરવું નહીં એવું હતું જેથી હોલની વાત ત્યાં અટકી.

તે પછીનાં પંદર વર્ષમાં સ્રીઓની સખાઓ, બ્યાખ્યાનો વગેરે વધવા લાગ્યાં. ૧૯૨૬ માં ફરીથી મહિલા મંડળ તરફથી સ્રીઓની નહેર સભા બેલાવી મોટી સંખ્યામાં સહીઓ લઈ આ રોકેની મ્યુનીસીપાલીટીના પ્રમુખ શ્રી વલ્લભાઈ પટેલ પર અરજ મોકલીને બાગના સી વિભાગમાં હોલ બાંધવા પરવાનગી માગી. તેમણે તથા મ્યુનીસીપાલીટીના સભ્યોએ એવો કરાવ કર્યો કે જ્યાં સરકારી છે અને બાંધવાની પરવાનગી મ્યુનીસીપાલીટી ન આપી શકે, પણ સરકાર જે તેની પરવાનગી આપે તો મ્યુનીસીપાલીટીને બાગ છે છતાં તેમને કાંઈ રીતે વાંધો નથી. આ ઉપરથી મહિલા મંડળનાં ચાલકોએ સરકારમાં અરજ મોકલી. જે સંબંધી લખાણો અને જવાબો કરતાં અડી વર્ષોની ગયાં. ઉપરે લોકપ્રિય કલેક્ટર મી. ગેરેટની સહાયમતથી આ મુશ્કેલી વધતી આ જ્યાં પર

હોલ બાંધવાની રીત મેળવવા મહિલા મંડળનાં બ્યવસ્થાપકો બાબ્બરાણી થયાં.

હવે એથી પણ બારે મુશ્કેલીને સવાલ તે મોટું અર્થ કરી હોલ બાંધવાનો હતો. રોકેરનાં અગ્રગણ્ય રોકેરી ડૉ. મીસ મોટીબાઈ કાપડીઆના નામથી બાળે જ કાંઈ અભયું હતું. તેમણે રોકેરની સેવા આશીસ વર્ષથી કરી છે હાલ સ્રીઓ તેમની સારવારથી ગૌમુક્ત થઈ છે. ડૉ. મોટીબાઈને અનેક દેશીનાં દરદીઓ અને મિત્રોના સમાગમમાં આવતાં, રોકેરની સ્રીઓની ઉન્નતિની અત્યંત આવશ્યકતા જણાઈ. તેમના હસાહ અને પ્રેરણા વડે મહિલા મંડળના સંચાલકોને આગવ વધવાની તક મળી. એ મંડળને સ્થાયી સ્વરૂપ આપવા પોતે પ્રથમ લાઈફ મેમ્બર થયાં અને રોકેરનાં બીજાં સદ્ગુરુદરથોનાં બાનુઓને તેમ કરવા પ્રેર્યાં, અને પરિણામે રોકેરનાં લગભગ પચાસ બાનુઓ લાઈફ મેમ્બર થયાં છે. આ રીતે તેમણે રોગ નિવારણના પુણ્યકામથી અટકી ન રહેતાં અમદાવાદની સ્રીઓની સર્વ પ્રકારે ચંદની થાય એવા ઇરાદાથી આ જમીન સ્રીઓ માટે નહેર હોલ બાંધી આપવાની ઉદારતા બતાવી છે. આ તેમની લાગણી અને સખી દીલ માટે અમદાવાદની સ્રીઓ તેમની સહાને માટે આભારી રહેશે. કાંઈ નાતામતના બેઠ વખર સવ કામની સ્રીઓએ એનો લાભ લઈ રાફે એવી ગોઠવણુ છે. ડૉ. મોટીબાઈ મુંબાઈ નિવાસી છે, પરંતુ એમનું આખું ઇલન અમદાવાદમાં જ થયું છે, એટલે તેમને અમદાવાદનાં જ મની શકાય તેમણે આ હોલ બંધાવી રોકેરની સ્રીઓ માટે એક ઉપયોગી સ્થળ પૂરું પાડ્યું છે એ નિર્વિવાદ છે. કાંઈ પણ કેમની સ્રીઓને સખા બરી હશે, બાલ્યાન કરાવનાં હશે, નો તેને આ હોલનો ઉપયોગ પ્રદર્શ કરવા દેવામાં આવશે. તેમાં એક પુરતપ્રલય ઉદાહવાની ધારના છે. ડૉ. મીસ મોટીબાઈ જેમની સહાયતા વડે જ આ હોલ અસ્તિત્વમાં આવશે તેમના જેટલો ઉપકાર માગીએ તેટલો નાશો છે.

ગુણસુંદરીના વાંચકોને

સુખ--દુઃખના સવાલ જવાબ

તમારી નાની મોટી દરેક મુંઝવણ ?	સંપાદક :	કોઈ પણ વાંચક જવાબ આપી શકશે
અહીં પુછો.	ઘડેન ન્યોત્સના	તે સિવાયના સવાલો સંપાદક ઉઠેલશે.
	શુકલ.	

શબ્દવાથી એક યુવક પૂછાવે છે:—

નીચેના સવાલના જવાબ આપના મારાસિકમાં આપસીછ:

૧. જે ધર્મમંદીરમાં વિદ્યામંદીર ન હોય, ધર્મનું જ્ઞાન ન મળતું હોય તથા જે તીર્થસ્થાનમાં તીર્થના આત્મારૂપ સાચા સંત-સંન્યાસી ન હોય બલકે ધર્મના નામે વ્યાપારીઓ ખેડેલા હોય તેવા ધર્મમંદીરમાં તથા તીર્થસ્થાનમાં જવાથી ફળપ્રાપ્તિ થી ?

૨. ધર્મ કે જેની પ્રત્યેક ક્રિયા સ્ત્રીના સદાચાર વિના યથ શકની નથી, ધર્મ કે જેણે સ્ત્રીઓને જાતનુંનુની, શુદ્ધેવી વિગેરે પદવી આપેલી છે તે ધર્મ શું સ્ત્રીઓને પરતંત્ર શુભામ બનાવે છે ? યા ધર્મના અણપનથીજ બને છે ?

૩. સાચો પ્રેમ એક બીભના મરણ બાદ તુટે છે કે ? સાચા પ્રેમીજનોની એક બીભના મરણ બાદ શું ફેરજ હોઈ શકે ?

૪. લગ્ન એ બંધન છે કે ? અને કયાં સુધી ?

૫. લીધેલી પ્રતિજ્ઞા છુવન પર્યંત નિભાવવાની હોય તો લગ્ન પ્રસંગે લેવામાં આવતી પ્રતિજ્ઞા મુજબ પુનઃલગ્ન કરનાર બ્યાગળી ગણાય કે ?

૬. ધર્મ એ સવડલા પુરતો ન હોય, વાસનાઓના ત્યાગ એ ધર્મનો ઉપદેશ હોય તો બ્રહ્મચર્ય અને વેદવ્ય પાળી શકાય નહીં માટે પુનઃલગ્ન કરવાં બ્યાગળી ગણાય કે ? પણ પણ સંયમ પાળે છે તો આવા મનુષ્યને કયા કોટીમાં મુક્યા ?

૭. કોઈ પણ નતના કદારથી અમુક મુલત માટે નેદાયવાં સ્ત્રી પુરૂષ શબ્દસ્થાપ્તમી પતિ-પત્ની ગણાય કે ?

૮. કરારી લગ્ન અને વેરયા (રખાયત) માં શું ફેરક ? સ્વમાનવાળી સ્ત્રી આવાં લગ્ન ઉત્તમ ગણે કે ?

૯. પ્રેમલગ્નમાં વિરોધને સ્થાન છે કે ? જે વિવાહોની વિરોધતા છતાં એક જ જળવાઈ રહે એજ સાચા પ્રેમ હોય તો પ્રેમલગ્નમાં ઘડાછેડા સંભવે કે ?

૧૦. જે દેશનાં સ્ત્રી-પુરૂષ છન્દગી પર્યંત પોતાનું શુદ્ધરાજ્ય એકચતાથી ચલાવી ન શકે અને જે દેશના મનુષ્યો વિચારોની વિરોધતાને લઈને આપ-સમાં લડે તે સંસ્કારી અને સ્વતંત્ર કહેવાય કે સ્વચ્છંદી અને અસંયમી અને આવા મનુષ્ય નેના યથ શકે કે ?

૧૧. સ્ત્રીઓની શ્રેષ્ઠતા ફક્ત હરીફાઈ થા સ્વચ્છંદતા ખાતર દેશની નજરીયાત વિરોધ ડોઝર થા વકીલ, બારીસ્ટર યવામાં છે આ દેશની નજરીયાત મુજબ વીર પુત્ર ઉત્પન્ન કરી વીર માતા અને શુદ્ધણી બની દેશ સેવા કરવામાં છે ?

૧૨. કોઈ પણ જાતનું રારીસિક કામ ન કરવામાં શ્રીમન્તાઈ છે યા સેવા કરવામાં ?

૧૩. સોંપવામાં આવેલ કર્તવ્ય તજ બીજું ઉત્તમ કામ કરે છતાં તે ફેરજ ચુકેલા ગણાય કે ?

૧૪. ધર્મ ચમત્કારને વરા યવાનું કહે છે કે ચમત્કારને વરા કરવાનું શીખવે છે ?

૧૫. ધર્મ વિરોધ આચરણ કરનાર વ્યક્તિ પણ ભલે તે ધર્મશુદ્ધી જ્યાએ હોય તેના કાર્ય જાહેરમાં મુકવાં તે નિંદા કહેવાય કે અને આવા ધર્મ શુદ્ધને નિભાવવા એ ધર્મનું અજ્ઞાન છે કે ?

૧૬. પતિને તેના ધર્મ વિરોધના કાર્યમાં સદાય આપવી એ પતિસેવા ગણાય કે તેવા કાર્યમાંથી ગચાવવા તે પતિસેવા અને જે અધર્મમાંથી બચાવવા એજ પતિસેવા હોય તો કન્યાવિક્રયના કાર્યમાં સ્ત્રીએ અસહકાર કરે એજ તેની ફેરજ થાય છે કે ?

૧૭. સ્ત્રીઓને જાતદિલ સાર, વ્યવસ્થા સાર શુદ્ધકાર્ય સોંપવામાં આવ્યું છે. તે તજ પોતાની ફેરજ શુદ્ધી પરધર્મ-એટલે સોંપવામાં આવેલ કર્મ વિરોધ શુદ્ધકાર્ય તથા લગ્નબંધન તજ હજારોમાં એક, હોટલમાં જો, હોસ્પિટાલમાં મરે, બાળક બા-જાત્રમમાં ઉછરે, આ સ્વતંત્રતા કે સ્વચ્છંદતા ? કેવા પ્રકારના સ્ત્રી પુરૂષ પુનઃલગ્ન કરી શકે ?

જવાબ:—(૧) દંભને ઉત્તેજન આપવા સિવાય બીજું કંઈ નહીં.

(૨) ધર્મ કોઈને પરતંત્ર બનાવતો નથી. પણ સાચા ધર્મનું અજ્ઞાન અને પુરુષનો સ્વાર્થ શ્રીને પરતંત્ર રાખે છે.

(૩) સાચા પ્રેમીશ્રીને માટે આ પ્રશ્ન ખુલ્લો છે.

(૪) પ્રશ્ન અસ્પષ્ટ છે.

(૫) લગ્ન પ્રસંગે લીધેલી પ્રતિજ્ઞા કેવાં સંજોગોમાં લીધી હોય, સમજીને લીધી હોય કે અણસમજમાં લીધી હોય તેના પર આ પ્રશ્ન આધાર રાખે છે.

(૬) ઇચ્છા થાય તેવી કદીમાં મૂકવા.

(૭) (૮) આ પ્રશ્નો સમાજશાસ્ત્રીઓ માટે ખુલ્લા છે.

(૯) આવા પ્રશ્ન હોય છે એટલે છૂટકોડનો સંબંધ હોઈ શકે એમ માનવાનું મન થાય છે. છતાં એવાં લગ્નને પ્રેમવચ્ચે માનવાં કે ન માનવાં એ સી સૌની ખુશીની વાત છે. ન માનવાં હોય તો એ માટે કોઈ ફેર પાડી શકતું નથી.

(૧૦) 'ગામ હોય ત્યાં ટુંકવાડો હોવાનો' એવી કહેવત છે. એમ ફરેક દેશમાં અમુક સાચા નકાચ માણસો હોવાના. પણ થોડાક માણસોના દુર્ગુણોને લીધે આખો દેશ અસંસ્કારી ને સ્વચ્છંદી છે એમ ન કહી શકાય.

(૧૧) વીરમાતાની અને શુદ્ધિની દેશને નેટલી નર છે એટલીજ નર શ્રીરામકૃષ્ણની શ્રીસિદ્ધાંતોની અને બીજાં અનેક શ્રેયમાં શ્રી-કાર્યકર્તાઓની નર છે. શ્રી સ્વચ્છંદને ખાતર કે લડીકાઈને ખાતર બંદેર સેવામાં નથી એકાંતી. દેશને તેની અનેક નિધ સેવાની નર છે. તેમજ એ શ્રીઓ બંદેરમાં નથી આવતી, માત્ર શુદ્ધિથી અને માતાનીજ ફરને બળવે છે તે બધી શ્રીઓ દેશની નરિયાત પૂરી પાડતી વીર માતાઓ નથી હોતી.

(૧૨) શારીરિક કામ કરવું એ ગરિબ ને તવંજર બેઠાને માટે સાચું છે.

(૧૩) સૌંપવામાં આવેલું કાર્ય બ્રહ્મણું દોષ તો ફેર સુધેવા ત્રણાય; બ્રહ્મણું ન દોષ ને ત્રીજું સાચું થયું હોય તો ચલાવી લેવાય.

(૧૪) ધર્મ-અમલકારના બળુખડો માટે આ પ્રશ્ન ખુલ્લો છે.

(૧૫) જલે તપાસ કરીને ખાતી કરી દોષ તો નિંદા ન કહેવાય. એ ધર્મપુરને નિમારવાથી અનિદાને નુકસાન થતું દોષ તો એમને નિમારવા એ અજ્ઞાન કહેવાય.

(૧૬) કન્યાવિક્રયના અને બાળવચ્ચના કાર્ય-માં ખુદ પતિની સાથે પણ અસહકાર કરવો પડે તો કરવો એજ શ્રીનો ધર્મ છે.

(૧૭) હોટલમાં જાએ, ને હોસ્પીટલમાં મરે એ સ્થિતિ આપણે ત્યાં હજી આવી નથી. આવતી જોઈએ પણ નહીં. પણ ફરેક શ્રીએ લગ્નબંધન સ્વીકારવાનું જોઈએ, શુદ્ધકાર્ય સિવાય બીજા ઉદ્યોગો યાચન નહીં એ માન્યતા બોધી છે.

(૧૮) પુનર્જન્મ વિના ન ચલાવી શકે એવાં બધાં

એક ભાઈ, ભાવનગર:—

"મદાર થોડા દિવસ પછી કરાંચી જવું છે. મદાર બા અને એ બંનેને મૂળીને જવાનું હોવાથી બહુજા મારું લાગે છે. અમે બધા જામ રાત્રીએ એવી સ્થિતિ નથી. મારું હૃદય બહુજા દ્રવે છે. બંને ! આ સાચું છે. કલ્પિત નથી. મદાર હૃદય કેવી રીતે રહી શકે તે કહેતા કૃપા કરશો."

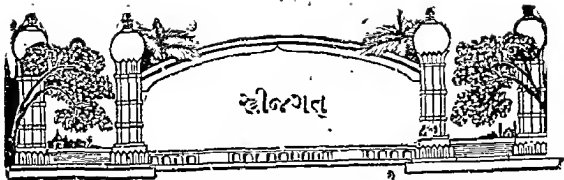
જવાબ:— 'સોરડી બહારવટીઆ' 'વીરની વાતો' 'સૌરાષ્ટ્રની રસધાર' વગેરે પુસ્તકો વાંચો, અને ઘેરે કેળવો. કુટુંબને છોડીને બહાર-મામ જતાં દરે છે તો પ્રસન્ન પડશે જોઈતાં કે પુષ્કમાં કેમ જઈ શકશો ?

એક બંનેના કહી:

"મારી આજીવન કૈટલીક બંનેના અમણુ છે. તેને જ્ઞાનો જ્ઞાન કેવી રીતે લેતાં કરવાં ? એવા કૃપાય બતાવશો કે જેથી મારી પડોસની બંનેના રસ લેતાં દસતાં દસતાં આવે ?"

જવાબ:—એમની નિત્યચર્ચાનું અવલોકન કરીને શરણાતમાં એમની સાથે સામાન્ય વહેવારનો પ્રસંગ પાડો, ઉપદેશ તરિકે નહીં પણ સહેજ બાવથી કહેતાં હો એમ આતંદ આપે એવી વા-તાઓ કહી સંભળાવો. ધીમે ધીમે માસિકોમાંથી વાર્તાઓ ખજાંસે વાચી સંભળાવો અને એ રીતે એમને વાચન તરફ આકર્ષો. હંક અવજનુ દરે તો આ આકર્ષણથી તેમને બળવાની રાખે થશે, અફરફાન થશે તો વાચનનો શોખ જન્મ થશે. વાચનમાં જન્મ રસ લેતાં યાવ પછી વિવિધ વિષયોના લેખો વગેરે વાંચી સંભળાવીને તેના પર વિવેચન કરાવો અને શ્રીપ્રગ્નિઓથી વાકેફ કરાવો પ્રયત્ન કરવો. આવી શરણાતથી તમારી ઇચ્છા કેંક અંશે સંતોષિત થવાનો સંબંધ છે.

•• આ સિવાય બીજા પ્રશ્નો અમને મનેલા છે તે આવતા અંકમાં પ્રગટ થશે.

હિન્દ.

સ્વ. જમનાબાઈ સહઈની સંવત્સરી ઉત્તરવા ગુજરાતી સનારીઓની એક મોટી સભા શ્રી ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળના હોલમાં રાણીશ્રી સી. ચંપાવતી પ્રતાપગીરજના પ્રમુખપદે મળી હતી. મંજલ ચરણના ગીત પછી શ. તમીનદાસ ખાસ્તરે સ્વ. જમનાબાઈનાં સેવાર્થી જીવન વિશે વિવેચન કર્યું હતું. પંડિત શ્રી લાલને અને સી. મંગાબાઈ પટેલે પણ સ્વર્ગસ્થના જીવનકર્મ વિશે સંબંધિત અર્પી હતી. પ્રમુખશ્રીએ પ્રસંગને અનુસરતું મનનીય બ્યાખ્યાન આપ્યું હતું અને મંડળ પરત્વે શ. કેશવલાલ મળીઆરની નિઃસ્વાર્થ સેવા વખાણી હતી.

શારીરિક ખીલવણી વિશે શ્રી ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળના અ.શ્રવે મંડળના હોલમાં ખી. તહેમુરસય સરકારીએ એક મનનીય બાણ્ય સ્ત્રીઓની એક મોટી સભા સમક્ષ આપ્યું હતું. પ્રમુખસ્થાને લેડી લક્ષ્મીબાઈ હતાં. આ પ્રસંગે મંડળના ઉપપ્રમુખ સી. લીલાવતી કીકાબાઈ થેમચંદ યૂરપના પ્રવાસે જતાં હોવાથી તેમને મંડળ તરફથી સફળ યાત્રા ઇન્કવામાં આવી હતી.

રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સભા (મુંબાઈ) ના આશ્રય હેઠળ રામજયનીનો ઉત્સવ ઉત્તરવા સ્ત્રીઓની એક મોટી સભા માધવબાજમાં મળી હતી. એક સંસ્થાના આશ્રયે બીજી એક સભા શ. તરીમાનના પ્રમુખપદે ગ્રેસ્ટ મ્દોર મીલની સામેના મેદાનમાં મળી હતી, જે પ્રસંગે અંત્યજ સીપુરેએ મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી શ્રી. રતનબહેન મેડા, સી. મંગાબહેન પટેલ વગેરેએ તેમને સ્વચ્છતા ભગવવા, દાઢ ત્યાજવા અને ખાદી પહેરવાની સલાહ આપી હતી. અંત્યજબહેનેએ તે પછી મરખા ગાયા હતા; સભા તરફથી તેમને હાજરી અર્પણ મળી.

વનિતા વિશ્વામ પ્રદર્શન: વનિતા વિશ્વામ ટ્રેનીંગ કોલેજ અને કન્યાશાળાનું એક પ્રદર્શન સી. જયશ્રીબહેન રાયજના હસ્તે તા. ૧૯મીએ સવારે બુલ્ડું સુધાયું હતું. પ્રદર્શનમાં વિધવિધ પ્રકારના હસ્તકલાના નમુનાઓ મૂકાયા હતા. આ સંસ્થાઓ જે દિશામાં કેવું સુંદર કામ કરી રહી છે, તે એ નમુનાઓ જોવાથી સમજી શકાય છે. પ્રદર્શન સાથે મરખા વગેરેનો રંજન કાર્યક્રમ પણ હતો.

બાળસંહાય મંડળની બીજી વાર્ષિક સભા મવનરેના પ્રમુખપદે મળી હતી. ઉલ્લા બાર માસમાં પડદ બાળકોને કાયદાનું રક્ષણ આપ્યું હતું, જેમાં ૧૫ ટકા છોકરીઓ હતી. ખેરાળ વસ્તે થકી ગયલા બાળકોને વખતસર હાથમાં લઈ કમખધા સીખવી સુધારવાનું સ્વતંત્ર કાર્ય આ મંડળ કરી રહ્યું છે. મંડળે બાળકોને લમતા કાયદાનું જ્ઞેન વિશ્વાળ બનાવવાની અને એ માટેની શાળાઓમાં થકુ સગવડ કરવાની માંગણી કરી છે.

નાણુદ કરે: મુંબાઈમાંથી અનીતિના ધામ નાણુદ કરવાની વિનંતિ સરકારને કરવા મુંબાઈ ઇલાકા સી-કાઉન્સીલનું પ્રતિનિધિ મંડળ ના. મવનરેને મળ્યું હતું. લેડી હોરાબ તાતા આવેલા હતાં. તેમણે સી તરીકે પોતાની બહેનેને શરમભરી ગુલામી જીંદગીમાંથી છાડવવાની ખાસ વિનંતિ કરી હતી અને એ ધ્યેય સાધવા ૧૯૨૩ ના કાયદામાં યોગ્ય સુધારો કરવાની ચૂચવના કરી હતી. સુધારેથી સરકાર ધ્યાન આપશે ?

બાળસંસ્થાદ: મુંબાઈમાં માર્ચની આખરે લકઠોરીઆ ગાડંતમાં બાળસંસ્થાદ પ્રદર્શન ના. મવનરે બુલ્ડું મૂક્યું હતું. દર વર્ષની જેમ જુલ જુલા સદાય વિધવિધ પ્રકારનું જ્ઞાન પ્રજને આપી શકાય તે માટે કમા કર્યા હતા. મેલેરીઆ, ખ્યેવ, શીતળા વગેરે દર્દોના અટકાવ કેમ થઈ શકે તે સમજવવામાં આબુ હતું. પ્રદર્શનને અંગે ખાખ

લોની તેમજ શ્રીશ્વર બતાવવાની પણ ગોઠવણ હતી. તંદુરસ્ત બાળકોની હરીફાઈ કરાવી તેમને ઇનામો અપાયાં હતાં. નિબંધ લખવાની હરીફાઈ પણ રાખી હતી, જેમાં સૌથી સરસ નિબંધ માટે સંદાસભાઈ કન્યાશાળાની વિદ્યાર્થીનીને ઇનામ મળ્યું છે.

વિવિધ ડાંગે બ્રિટિશ સરકારને આજ્ઞાપ્રદ

છા કામદારોની, સરદારી લીધી છે. જે બંદેન મીરડા બંધને પતિને મળી આવ્યાં છે, પોતે અર્ધ-વતી સ્થિતિમાં હોવા છતાં પતિની સહાયતાચારિણી તરીકે જે હિમ્મત બતાવી છે, તે માટે તેમને તેમને ધન્યવાદ થયે છે.

સ્ટેવ-સાગડીના ભોગ: (૧) પારવતીબાઈ, ઉ. વ. ૨૦. બળતી સગડીમાં ફેરોસીન નાંખતા

સાડી સળગી ગઈ. (૨)

ગોદાવરીબાઈ, ઉ. વ.

૨૫. રાતે સળગતું

ફાનસ રાખી સૂતાં

બિછાતું સળગી ગયું.

(૩) કમળાબાઈ, ઉ.

વ. ૧૫. સ્ટેવપરથી

અરમ પાણી ઉપાડતાં

સાડી સળગી ગઈ.

(૪) શીલાવતી, ઉ. વ.

૧૪. આ તૈયાર કરવા

સ્ટેવ સળગાવતાં સાડી

સળગી ગઈ. (૫)

વીઠાબાઈ, ઉ. વ. ૧૮,

સગડીપર રાંધતા સાડી

સળગી ગઈ.

શિક્ષણના ફેર-

જમાં: શિક્ષણ શાસ્ત્રની

બી. ડી. ની ડીગ્રી

માટેની મુંબાઈ યુની-

વર્સીટીની પરીક્ષામાં

પરિણામ દમણાંજી

બદાર પરથી જેમાં

૧૭ દક્ષિણી અને પ્રિ-

સ્ટિ બંદેનો પાસ થય

છે. એક પણ મુત્તયાદી

બંદેન નથી જે અત્યંત

અદ્યતન છે.

લપાતમાં ચુંટણીની ધમાલ

આ મહિલાઓ જે ધમાલમાં પોતાનો ભાગ મળવે છે.

ન્યાયાં ત્યાં રાજ વિરોધ કાવતરાં ચલાવવાની જ ગંભીર આવી રહી છે. જે આરોપસર સરકારે દેશભાંધી અનેક કામદાર નેતાઓને પકડી મીરડા મોકલી આપ્યા છે, જ્યાં તેમની કાયદેસર તપાસ ચલાવવાનો ફરસ બનવાનો. જેવી રીતે પકડાયેલા નેતાઓમાં મુંબાઈના મી. ડાંગ પણ છે. તેમની પોરાંચના પત્નીએ પતિનું ખાલી રવાનું સંભાળી

મુંબાઈ યુનીવર્સિટીમાં: ફરીથી ત્રણ વર્ષ માટે સો. અર્વાચિકાબાઈ ગોખલે અને ક. બચુબાઈ લોટવાળા કોઓર્ડિનેટથી ચુંટાય છે, તે માટે અમે તેમને અભિનંદન આપીએ છીએ. સી. શીલાવતી મુન્શી પણ જે ચુંટણીમાં ફરેદવાર હતાં, પણ અંજલિ થઈ સક્યાં નહિ.

ભગિની ગામાજી તરફથી આજંબા ખસ

ડૉ. શ્રી. રતિલાલ સાહે તા. ૧૫ મી એપ્રિલ બન્ન-
રગેટ સ્ટ્રીટમાંના સમાજ મંદિરમાં સૌ લેડ લફમી-
બાઇ જગમેહનદાસનાં પ્રમુખપદે 'આંખડું' વતન
એ વિષય ઉપર સચિત્ર બાષણ આપ્યું હતું. એ
સ્થળે સમાજ તરફથી બહેન ચન્દ્રમત્તા દોશી,
બી. એ.ની દેખરેખ હેઠળ શિક્ષણવર્ગી રાંધેલા છે,
જેમાં ગુજરાતી, અંગ્રેજી, ગણિત, ગૃહકલ્પક, વગેરે
શીખવાશે. સમય બપોરે ૨ થી ૫ છે.

મોન્ટીસેરી શાળા: સાન્ડાકુઝના સ્ત્રી સમાજ
તરફથી એક મોન્ટીસેરી શાળા સ્થાપવાની ક્રિયા
રોડ આનંદીલાલ પોદાનના શુભ હસ્તે કરવામાં
આવી છે. આ પ્રસંગે સમાજના મંત્રી સૌ.
સરોજિની મહેતાએ આવી શાળાથી શું ફાયદો થાય
છે તે સમજાવ્યું હતું. ફંડમાં રૂ. ૨૫૦ બચા
હતા. આ પદ્ધતિના ખાસ અભ્યાસી શ્રી વામન
હાકોરે પોતાની સેવા મફત આપી છે તે માટે તેમને
અને આવી શાળા સ્થાપના માટે સમાજના સંચા-
લકોને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

એનેટોરીઅમ: શા. મૂળજીભાઈ રાધજીના
એ ટ્રસ્ટીએ લેડ લફમીબાઈ અને સર જગમેહન-
દાસના પ્રયાસથી રૂ. ૪૫૦૦૦ના ખર્ચે તથા
યથેલ એનેટોરીઅમ સર મનમેહનદાસે વીલે પાર્લેમાં
ખુલ્લું મકાન હતું. આ પ્રસંગે કપોળ વિધવાએ
માટે આશ્રમ બાંધવાની પ્રમુખે સહન કરી હતી,
જેને વધાવી સર જગમેહનદાસે જાણ્યું હતું કે
કપોળ જ્ઞાતિ રૂ. એક લાખ જેળા કરે તો હું રૂ. ૩.
૧૨૦૦૦ આપવા તૈયાર છું. તેમના વચનને કુપ-
યોગ કરી કપોળ જ્ઞાતિ પોતાની દાનવીરતા સિદ્ધ
કરશે ખરી ?

સૌ. જીલેન સુરભિ રાયજીએ " સ્નેહ
સમાધિ " નામે સુંદર ક્લેટ લખી છે, જે આર-
ટીસ્ટ યુનીઅને તૈયાર કરી જનસમાજ સમક્ષ રજુ
કરી છે. કુરુપપત્રોમાં જાણીતા લેખક રા. ધનસુખ-
લાલ મહેતા અને એન્જનીઅર રા. દિલિપ રાયજી
આગેવાન ભાગ ભજવે છે. બ્લેન સુરભિને આ ક્ષેત્રમાં
દાખલ થનાર પ્રથમ મહિલા તરીકે અમે ધન્યવાદ
આપીએ છીએ.

સુરત મહિલા વિદ્યાલયની આગેવાન વિદ્યા-
ચીનીએએ બહારના પરીક્ષકા પરીક્ષા લેવા આવે
એ પ્રથા સંધિ વિશેષ જણાવ્યા છે.

હિંદુ મહાસભા અને અશ્વતોહાર પરિષ-
દની બેઠકો સુરતમાં માર્ચની આખરે મળી હતી.
આ પરિષદમાં સુરતની બહેનોએ અત્યંત ઉત્સાહથી
પોતાનો દિસ્સો આપ્યો હતો. ઘણી બહેનોએ
સ્વયંસેવિકા તરીકે સેવા બજાવી હતી. પ્રેક્ષકો
તરીકે તેમણે મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.
ઈટાલા કન્યા વિદ્યાલયની વિદ્યાર્થીનીઓએ પણ
સેવા કરવામાં આગેવાન ભાગ ભજવ્યો હતો. આ
પ્રસંગે પોતે કવી રીતે મદદ કરી શકે તેની વિચા-
રણા કરવા તેમણે અગાઉથી સલાહો મેળવી હતી.
અશ્વતોહાર પરિષદને અંગે ચોખ્ખલા સરઘસમાં
બહેનોએ સારો ભાગ લીધો હતો. મહાસભાની
બેઠકમાં ઈટાલાની કન્યાઓએ લાડી, છરીના દાવ,
લાડીના ગરબા વગેરે પ્રયોગો કરી બતાવ્યા હતા.

ખાંચણું: તા. ૧૭ મી માર્ચે સુરતના
સાહિત્ય મંડળ તરફથી શ્રીમતી અનસૂયાબહેન
હોશના પ્રમુખપદે મળેલી સભામાં રા. ઇન્દુલાલ
વીમાવાળાએ ખાંચણું બાઈ સંબળાવ્યા હતા અને
એ લોકચંદનની ખુબીએ સમજાવી હતી. શ્રી. ચેન્દ્રા-
ણીને લોકસાહિત્યની સેવા માટે અમદાવાદની
સાહિત્ય સભાએ સોનાનો ચાંદ આપ્યો તે માટે
તેમને અભિનંદન આપવાનો ઇરાદ થયો હતો જેને
ટકા આપતાં બ્લેન સુરભિજીએ બાઈ ચેન્દ્રાણીની
સેવાના વખાણ કર્યા હતાં.

અભિનંદન: મુખ્ય યુનિવર્સિટીની સેનેટમાં
શ્રીમતિ ચારદાબહેન ચુંદાયાં તે માટે તેમને અભિ-
નંદન આપવા, સુરત યુવક સંઘના સૌ વિજાબ
તરફથી ૮ મી એપ્રિલે એક મેલાંવડો શ્રીમતિ
શીરીનબહેન લશ્કરીના પ્રમુખપદે થયો હતો. સૌ.
કનુબહેન, શ્રીમતિ માલવીબહેન, શ્રીમતિ અનસૂયા
બહેન, ડૉ. કરસુખ હોરા વગેરેએ શ્રીમતિ ચારદા
બહેનને અભિનંદન આપ્યું હતું. શ્રીમતિ ચારદા
બહેન માતૃભાષા દ્વારા શિક્ષણ અપાય તે માટે પ્રયત્ન
કરવાનો અને સૌ ફળવણી માટે ધરતું કરવાનો
પોતાનો વિચાર દર્શાવ્યો હતો.

શ્રી ચીમનાબાઈ શ્રીસમાજની એક સભા
મિસિસ હેરલેકરેના પ્રમુખપદે તા. ૩ જ એપ્રિલે
મળી હતી. સૌ. ચારદાબહેને અખિલ હિંદ સૌ
મંડળના ઉદ્દેશો સમજાવી તેની શાળા સ્થાપવાની
જરૂર જણાવી હતી. ડૉ. હાહીગોરી અને સૌ. કમલ

ઠાકોરે બાળક અને સ્રી શિક્ષણ વિષે વિવેચન કર્યું હતું. મિસિસ હમીદઅલીએ સહકારી મંડળીઓ સ્થાપવાની હિમાયત કરી હતી અને શ્રી. દક્ષા ગઢેતાએ શૃદ્ધકલોગ શીખી કુટુંબની આવક વધારવાની સલાહ આપી હતી. સ્રી. શારદાબહેને તે પછી બે ઠરાવો રજૂ કર્યા હતા: (૧) સ્રીઓના વારસા હક સંબંધી તપાસ કરવા નીમણડી કમિટી પર એક સ્રી-સભાસદ નીમવાનો અને (૨) ડૉ. મીસ મયાદાસનું રાજીનામું નહિ સ્વીકારવા

સરકારને આમદ કરવાનો. આ સંબંધી દીવાન સાહેબ પાસે પ્રતિનીધિ-મંડળ મોકલવા સભાએ ઠરાવ્યું હતું.

હુડાછેડા સંબંધી એક ખીલ વરોદરાની ધારાસભામાં રજૂ થવાનું છે. આ કાયદો હિંદુઓને, જોનોને, શીખને અને ખ્રિસ્તિયને લાગુ પડશે. આ ખીલ સંબંધી વિચાર કરવા સત્રારીઓની એક સભા સ્રી. શારદાબહેનના પ્રમુખપદે મહારાણી હાથ-રકુલમાં મળી હતી. સભાએ એવો નિર્ણય કર્યો હતો કે “લઅગાંડથી જ્યાં પડવા માટે પતિ પત્નીને સમાન હક મળે, એવી ગોઠવણ કંઈકમાં થવી જોઈએ.” સરકાર

પર આ સૂચના મોકલી આપવાનો ઠરાવ થયો છે.

વ્યાયામ: ગુજરાતના સહભાગ્યે અખાડાની પ્રવૃત્તિ દિન પ્રતિદિન ફાલની બધ છે. ખેડા જિલ્લા સમિતિ તરફથી તા. ૩૧ મી માર્ચે એક દરીફાળો સમારંધન રવાયો હતો. અનેક બતની કસરતો અને પ્રયોગો પુરોએ કરી બતાવ્યા હતા. સાથે સાથે બાળાઓએ પણ લાડી, આમન અને બીજી દરિ-ફાળોમાં બાગ લીધો હતો. આની દરિફાળો દર મદિને કરવાનો સ્તુત્ય ઠરાવ થયો છે.

અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીનાં પ્રમુખપદ માટે બબ્બીતાં વિદુષી બ્લેન લેડી વિદ્યાગૌરી નિલ-કંઠે ઉમેદવારી કરી હતી. રા. મૂળચંદ આચારામ શાહ અને તેમની વચ્ચે હરિફાઈ ચાલી હતી. લેડી વિદ્યાગૌરીએ અત્યાર સુધીમાં શહેરની અનેક સેવાઓ કરી છે. પરંતુ તેઓ ૧૮ વિ. ૩૦ મતે નિર્મૂળ નીવડ્યાં છે. પાછળથી ઉપપ્રમુખપદ માટે પણ એ-મના નામનો સુધારો મુકવામાં આવ્યો હતો પરંતુ તેમાં પણ નિર્મૂળતા મળી હતી. આ વિદુષી બ્લેનની

પ્રમુખ તરીકેની સેવા ગુમાવવા માટે અમદા-વાદના દુર્ભાગ્ય પર અંગે ખેદ પામીએ છીએ.

પુસ્તકાલયને દાન:

અમદાવાદના પદ્મા પોળના રહીશ બ્લેન મદાલકમી પટેલે પોતાના સ્વર્ગસ્થ પતિના સ્મરણાર્થે પોતાનું મકાન શ્રી સરસ્વતી પુસ્ત-કાલયને બક્ષીસ તરીકે આપી દીધું છે. એ બ્લેને કરેલા ઉત્તમ દાન માટે ધન્યવાદ.

પાછડી ફેરવી: અ-મદાવાદના રોર દલાલ મી. પરસોતમદાસ ૫૦ વર્ષની ઉમ્મરે પંદર વર્ષની કન્યા રમણાઈ સાથે પ-રણુવા તૈયાર થયલા જૈન યુવનોએ તે સાથે વિ-રોધ કરી કોર્ટમાંથી મનાઈ

હુકમ મેળવ્યો. પરસોતમદાસે નદિ પરણવાની કસ્ટોડિયન પાળી આપી. પાછળથી ફરી ગય છે. છોક-ડીનો બાપ તેને નબરદસ્તી પરણાવવા માંગે છે. કોર્ટે મનાઈ હુકમ ચાલુ રાખ્યો છે.

ભાવનગર વનિતા વિશ્વામનું વાર્ષિક સમેલન ગયા માસમાં થયું ત્યારે મદારાજ દુર્ભા-કુમરસિંહ તેમના સર પ્રધાનાંકર પદ્મગી ઉપરાંત ૨૦૦૦ ઉપર સ્રી પુરોએ ભાગ લીધો હતો. સં-બીત, સંવાદ થયા બાદ નમરોડે દેવાલ વાંચનાં

ફોટા:]

[રા. ગંગાધર

ધટોલા ગુરુકુલની બાળસેવિકા સુરતમાં મહાસભા પ્રસંગે આ વિદ્યાલેખની કન્યાઓએ સુંદર સેવા કરી હતી.

ભાવનગરમાં વનિતા વિશ્રામની સ્થાપના ગ. બ્લેન શિવમોરી ગમ્ભારે કરી હતી એમ જાણીએ છું. સર પ્રમાણકર પદ્મણીએ મં. બ્લેન શિવમોરી ગમ્ભારના નિઃસ્વાર્થ સેવામય જીવન વિષે યોગ્ય શબ્દો કહી 'જાણીએ' કે તેમણે ભાવનગરમાં વનિતા વિશ્રામ સ્થાપીને ૨૦૦ ઉપર વિધવા બહેનોની આશીષ મેળવી છે.

જાણીએ મોરબીમાં કાઠિયાવાડ રાજકીય પરિષદ બસવાની હતી તેમાં બાબ લેવા મોરબીની બહેનોએ અગાઉથી ટેરડેર સમાજો બરી એ કાર્ય માટેની પોતાની તત્પરતા બતાવી હતી અને પરિષદ પ્રસંગે પ્રતિનિધિ તરીકે મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી તેમજ સ્વયંસેવિકા તરીકે સેવા બજાવી હતી.

બાળમંદિર : રાયલ (કચ) માં રોડ કુંવરજી રામજીએ પોતાના સ્વ. પિતાશ્રીના સ્મરણાર્થે રૂ. ૨૬૦૦ ખર્ચે બાળમંદિર માટે મહાન બંધાવી આપ્યું છે. રોડ ખીમજી સારંગે રૂ. ૫૦૦ ના કીન્ટ-સ્માર્ટનના સાધનો વસાવી ભેટ આપ્યાં છે.

બાબુ મંડળ : (કરાંચી) ના પ્રમુખ મિસિસ મનીજેહ મહેતાને સરકારે બોનરરી મેડલ્ટ્રેટ ની-મ્યા તે માટે તેમને અભિનંદન આપવા એ મંડળનો એક મેળાવડો થયો હતો, જે પ્રસંગે ઉપપ્રમુખ મિસિસ કુંવરબાઈ ધાલાએ તેમની સેવાના વખાણ કરી મંડળ તરફથી તેમને સ્મરણુભેટ આપી હતી.

મહિલા વિદ્યાર્થીકાના સ્થાપક પ્રો. કર્વે અને શ્રી કમળાબાઈ દેશપાંડે-જીનીવાની કેળવણી પરિષદમાં ભાગ લેવા ગયાં છે.

લગ્નનો હવાલો : અમદાવાદની એક મીલ માલિક મહેસુરમાં એક મીલ હાલ કરવા ગયેલા ત્યાં તેમણે પાંચમી વાર લગ્ન કર્યાં. પચ્ચદ્વાવીટ કોમની કોઈ કન્યા સાથે તેમણે લગ્ન કર્યું. એ કન્યા તેમને કેમ ખપી હતી? કહેવાય છે કે કન્યા પંચદ્વાવીટ નહિ પણ કોઈ લગ્નની કોમની છે. વરવેડો કેટલું ચડ્યો છે.

દાન : મેસુરના આગણા ચીફ નડગ રા. ચંદ્ર-રોજર યયરે સ્ત્રીકેળવણીના પ્રચાર માટે મહિલા સેવા સમાજને રૂ. ૨૫૦૦૦ ની રકમ પોતાનાં સ્વર્ગસ્થ પત્નીના સ્મરણાર્થે આપી છે.

હાંદી સ્ત્રી એસોસિએશનના આશ્રયે

મીસીસ મુશુલદામી રેડીનાં પ્રમુખપદે ગયા મહત્ત્વમાં મળેલી મદ્રાસની સ્ત્રીઓની સમાજે નામદાર ધોનિવાસ રાસ્ટ્રીને માન આપ્યું હતું.

મિસિસ બીસાન્ટ અને હિંદી સ્ત્રીઓ : લીમેન્સ ઇન્ડિઅન એસોસિએશનની વાર્ષિક સમાના પ્રમુખપદેથી બાપજી આપતાં મિસિસ બીસાન્ટ હિંદી સ્ત્રીપ્રજ્ઞતિનું સરવૈયું કાઢ્યું હતું. ૧૮૬૩ માં તે હિંદમાં આવ્યા ત્યારથી અત્યાર સુધીમાં એ પ્રજ્ઞતિ ઝડપથી આગવ વધી છે. હિંદી સ્ત્રી જીવની રાણી છે. ભૂતકાલમાં તેમને સમાન હક હતા. યુરપની જેમ એ હક પર કાયદોનો અંકુશ નહોતો મૂકાયો, તેમને માત્ર રીવાજ સાથે લડવાનું હતું. હિંદી સ્ત્રીઓને બીજા લાભ એ મળ્યો કે પ્રમુખર્ણે તેમની પ્રજ્ઞતિ તરફ સંકેતભૂતિ બતાવી અને તે માટે બનતી સર્વ મદદ આપી. હિંદો પુરૂષ વર્ગ સમજે છે કે રાષ્ટ્રજીવનમાં સ્ત્રીઓએ પણ ફિરો આપવાને છે. પશ્ચિમ અને પૂર્વના પુરૂષો વચ્ચેના આ તફાવત ધ્યાનમાં રાખવા એવો છે. પુરૂષોએ સ્ત્રીપ્રજ્ઞતિમાં માત્ર મદદ નથી આપી; ધણે કેમણે એ પ્રજ્ઞતિની શરૂઆત જ પુરૂષોએ કરી છે. બંડજોર બહેનો પુરૂષોને ધિક્કારે ત્યારે આટલું નરેર યાદ રાખે !

મારવાડી મહાસભા : અમવાલ 'મારવાડી કોમની ગઠઠસમાની ૧૧મી બેઠક અગ્રભેરમાં રાજ નોવિંદતાવના પ્રમુખપદે તા. ૧૧ મી એપ્રિલે મળી હતી. પ્રમુખે એક સુધારકને છાત્રે એવા વિચારે પોતાના બાપજીમાં દર્શાવ્યા હતા અને કુરિવંજે દુર કરવાની અને વિધવાવિવાહની પ્રથા દાખલ કરવાની હિમાયત કરી હતી. આ સમયે સભામાં નાપસંદગી બતાવવાનો ઘોંઘાટ થયો હતો. એ મોટેનો હસવ સમાજે વખોડી કાઢ્યો હતો. પરંતુ બાળલગ્ન વિરોધક ઠરાવ પસાર થયો હતો અને વરકન્યાની લગ્નની હમ્મર આનુંકમે ૧૮ ને ૧૭ની ઠરાવી હતી.

મારવાડી સ્ત્રી-ટોકટર : રાજસ્થાની મારવાડી કોમમાંથી મીસ પી. ગહોટ્ટે પ્રથમ સ્ત્રી-ટોકટર છે. રાજપુતાનામાં ૪૮ લાખ સ્ત્રીઓ વસે છે છતાં એક પણ સંસ્થા સ્ત્રી કેળવણી માટે નથી. છતાં આ બ્લેન ન્હેમત વેડી પંબબની સ્ત્રીઓ માટેની વૈદકીય કોલેજમાં અભ્યાસ કરી સખ

એસીસ્ટન્ટ સરન્યન થયાં છે. તેમના પિતા જ્ઞે-
પુરના સ. રામપ્રતાપ શ્રીકેળવણીના અલ્પ-
જ્ઞતાથી છે. હમણાં એ બહેનની નીમણૂક જ્ઞે-
પુરની શ્રીઓ માટેની હોસ્ટીલમાં થઈ છે.

આમાણક પરિષદ: સંયુક્ત પ્રાંતની આ
પરિષદ ડા. મી. માર્ચ સી. હમા નેહરુના પ્રમુખપદે
મળી હતી. લગભગ ૧૦૦ હપ્તર શ્રીઓ સ્વાગત
મંજૂરી સમારંભ બની હતી. પરિષદમાં શ્રીઓની
હાજરી લગભગ પુરશે
જેટલી મોટી સંખ્યામાં
હતી. તેમને માટે પડકારની
પણ વ્યવસ્થા નહોતી
રાખી. પ્રમુખે પ્રજાવશાળી
વ્યાખ્યાન આપી ક્ષતિ-
વાર મુદ્દાઓ કરવાની રીતિ
વખોલી મારી હતી અને
એક રાષ્ટ્ર બનવા આદેશ
દીધો હતો. કરાવોમાં
ખાસ અગત્યનો છુટાછેડા
સંબંધી હતો, જે ફક્ત
પાંચ વધુ મતે પસાર થયો
હતો.

આંતર-કોમી લગ્ન:
નામપુરના સર હરિસિંહ
ગોરના દીકરી માસ પ્રતાપે
લેફ્ટનન્ટ ગ્રાડ નામે શીખ
સાથે લગ્ન કર્યાં છે. સર
હરિસિંહે પૈત્રી જે લગ્ન
સંબંધી ખાસ કાયદો વડી
ધારાસભા પાસે ધડબો
છે તેનો લાભ તેમની પુત્રી
નેજ પ્રથમ મળ્યો છે.

વીર ખડગબહાદુર: નેપાળી કન્યા રાજ-
કુમારી હપ્તર અમાત્યની વતન સલાવતાર હિરાલાલ
અગરવાલનું ખૂન કરનાર ખડગબહાદુરને ૧૯૨૭માં
માર્ચની ૨૨ મી તારીખે ૮ વર્ષની સજા કેદની
સબ પણ હતી. શ્રીમતિનાં માન અને શોરવણ
રક્ષણ કરવા માટે વીર ખડગબહાદુરને તરત બાકી
મુલા આખા દેશના શ્રીમંડળોએ માંગણી
કરી હતી. આખેરે તેને માર્ચની ૩૨ મી તારીખે
૭

ના. વાઈસરોયના હુકમથી હાલવામાં આવ્યો છે.
જેલમાંથી છૂટી તે કલકત્તા આવતાં એક નજીવી
સભામાં તેને માન આપવામાં આવ્યું હતું.
કલકત્તાની સંધળી શ્રીસંસ્થાએ તરફથી તેને
પુષ્પમાળા અર્પણ કરવામાં આવી હતી. એક
મહિલાએ તેને સુવર્ણચંદ્રક અર્પણ કર્યો હતો.

વિશ્વભારતીમાં શ્રી-કોલેજ: કવિવર
રવિન્દ્રનાથના વિદ્યાપીઠમાં શ્રીઓ માટે એક

ખાસ કોલેજ ખોલવામાં
આવી છે આ કોલેજમાં
શબ્દવ્યવસ્થા, પાકશાસ્ત્ર,
દેશીની સેવા, શીવણ
મુંઝવે વગેરે વિષયો ખાસ
શીખવાશે. ચિત્રકલા અને
સંબોધનું શાસ્ત્રીય જ્ઞાન
પણ અપાશે.

શ્રીમતિ સુનાતિ-
મિત્ર: કલકત્તા યુનિવર્સિ-
ટીનાં સ્નાતક છે. થોડો
સમય બંગાળની રાજા-
ઓનાં નિરીક્ષક હતાં.
અસહકારની ચળવળ વખતે
તેમણે એ જગ્યા છોડી
દીધી હતી. બંગાળ અને
સંયુક્ત પ્રાંતિનાં પણ
ખરાં સામાજિક કાર્યોમાં
તેમનો હિસ્સો છે. હિન્દની
શ્રીઓમાં ફળવણી અને
જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા
એ એમની પ્રવૃત્તિઓનું
મુખ્ય કેન્દ્ર છે. હાલમાં
તેઓ મ્યુનિસિપલ કમી-
શનર નીમણાં છે.

મીસ કોલેટ મટન
ટનીસની રમતમાં બહુ હસિયાર છે.

મીસીસ ચંદાબાઈ: વડી ધારાસભાના
માજ સભ્ય શ્રી. નારાયણલાલનાં સૌથી મોટાં પુત્રી
અને આરાધના નામીતા નામીનવાર શ્રી ચંદ્રકમાર
જેલનાં પુરવધુ છે. લગ્ન થયા બાદ થોડાજ
સમયમાં એમનાં પતિનું અવસાન થયું. બાલપણ-
થીજ તેમને વિદ્યા પ્રત્યે પ્રેમ હતો અને બિદા-
રમાં પડેલા હોવા છતાં તેમણે ધણી સારી ફેળવણી
પ્રાપ્ત કરી હતી. સંસ્કૃત તેમને ઘણું સાદું જ્ઞાન

ધરતી બહાર કાઢ સગાને મળવા ગઈ. પતિએ તેની ગેરહાજરીનો લાગ લીધો; બાળકોને તે લઈ ગયો

અને એક પીત્તાઈ બહેનને સોંપ્યાં. કેરાકીન પોતાના બાળકોને મળી શકતી નહિ. કાયદામાં સ્ત્રીનું સ્થાન નિયત હતું. તે કમાણી કરે તો તેનાથી નાણાં રાખી શકાય નહિ; છોકરાં જ પર તેનો હક્ક નહિ. ધણીએ તેના પર વ્યભિચારનો આરોપ મૂકી દેવા માંડ્યો. વકીલ રાખી બચાવ કરવાનો પણ પરિણિત સ્ત્રીને હક્ક ન હતો. પતિએ હારણપાપણ આપવાની પણ ના પાડી; એવું સ્ત્રીધન પણ પચાવી પડ્યો. અને આ બધું સ્ત્રીના રક્ષણ માટે છે એમ મનાવું. આજે એ નસા પકટાઈ ગઈ છે. હવે સ્ત્રી સુધારાની કરી શકે, મોક્ષ

(૨) લંડનનાં સ્ત્રી શિક્ષકો

જીન કરવા માટે ફ્રાંસીની સભા પત્નીએ મરતી વખત એ બનાવને આધાર પાત્રને બચાવી લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. એક મહત્ત્વ ધરાવતો પત્નીને તેજ હાંકી મૂકી તે માટે તેને જન્મ દેશનિકાલની સભા છે. (૪) નાયબમાં ટાઇપીસ્ટ મહાદેવ પોતાની પત્ની અને દીકરીને મારી નાંખી દરિયામાં પડી આપઘાત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. (૫) લંડન પુરીના નાગરને પત્નીનું જીન કરવા માટે જન્મ દેશનિકાલની સભા મળે છે. (૬) શાન્નાબાઈ નામે ૧૮ વર્ષની પત્નીએ પતિએ મોટી હક્ક માટે કપડો આપ્યો તેથી કંટાળી અગ્નિ જાળ આપઘાત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો, કોર્ટે બંનેને સજા સંપત્તી રહેવાની જાળથી રાખામણ આપી હતી.

પ્રકીર્ણ: (૧) પોરબંદરમાં ૨૫. બાઈ માણે-કળા સંસ્કૃત પાઠશાળા તા. ૧૩ માર્ચે ના. મહા-

હવે પછી સ્ત્રીઓની પણ એ પદ પર નીમણું કરી. આથી સ્ત્રીઓ માટે એક નવું દેવ ગુણે થાય છે.

પોલીસખાતામાં :

પોલીસની સત્તા અને પદ્ધતિ સંબંધી તપાસ કરવા નીમાયલા રાયવડ કમીશને શહેરમાં સ્ત્રી-પોલીસની સંખ્યા વધારવાની અને તેમને પૂની-ફોર્મ પહેરાવી પહેરાપર રાખવાની તેમજ તેમને ઘેટકદીવ તરીકે કામ સોંપવાની બલામણું કરી છે.

આક્ષેપ: લીસ્ટમાં

શિક્ષકોના સ્વાતંત્ર્ય-સંધની પરિપદ તા. ૨૭ એપ્રિલે મળી હતી, અને શિક્ષકોની નાલાયકી સંબંધી તિરસ્કાર દર્શાવતી ચર્ચા મણુ દિવસ મુધી ચાલી હતી. તેમણે કશવ કર્યો કે છોકરાઓની શાળામાં સ્ત્રીઓને શિક્ષક તરીકે નીમવી અથવા છોકરીઓને છોકરાઓની શાળામાં ફેળવવી એ શિક્ષણના હિતને અંશ કરવા જેવું છે. આ કારણે તેક આપનારે નણાવું હતું કે શિક્ષકોએ લાંચ લઈ શિક્ષણ પદ્ધતિમાં સડો દાખલ કરે છે !

એસ્ટેટ મેનેજર

તરીકે એસ્ટેટીટ, ઘેરઘેર, લીવરપુલ અને પશ્ચિમ બ્રામનીયની મ્યુનીસીપલ કોર્ટોએ સ્ત્રીઓની નીમણું કરી છે. લીસ્ટની મ્યુનીસીપલકોર્ટો એ પદ પકડ્યો હાયકાત ધરાવનાર સ્ત્રીની શોધમાં છે. લંડનમાં મુકુલી સ્ત્રીઓ માટે માંચ થઈ છે.

તિહાસપ્રા-
બાર ચલા-
વીરંમના છે-
લ્લાહના ક-
લંડન અર-
નો નિશ તરફથી
નીકેત સેનાર

પકડ્યો હાયકાત ધરાવનાર સ્ત્રીની શોધમાં છે. લંડનમાં મુકુલી સ્ત્રીઓ માટે માંચ થઈ છે.

ઉત્તર આયર્લેન્ડમાં સમાન મતાધિકારનો કાયદો તા. ૩૧ મી ડિસેમ્બરથી અમલમાં આવ્યો છે. ૧૯૭૨ ઉપર, શ્રી-મતદારોની સંખ્યા પુરૂષો કરતાં વધારે છે. છતાં એવી ધારણી રહે છે કે ઘણી સ્ત્રીઓ મત આપવા નહિ આવે. આ ભય દૂર કરવા સ્ત્રીમંડળોએ ત્યાંના સ્ત્રીવર્ગને જાગૃત કરવાના પ્રયત્નો આમરી દીધા છે, અને દરેક દરેક સમાજો બરીંમન આપવાની જરૂરીયાત તેમને સમજવાય છે.

શુદ્ધિ: ઇરોના માછ મહારાજા અમેરિકન યૂવતી મીસ મીલરને શુદ્ધ કરી, તેને હિંદુ બનાવી યોગ સમય પર પરવ્યા હતા. એ બાઈને ફારમાં દીકરી જન્મી છે. એ દીકરીનો નામકરણ સંસ્કાર ધામધુમથી થયો અને “સારદા” નામ રાખ્યું છે. એ “પ્રસંગે” ૨૮ વર્ષની વયની ફેંચ યૂવતી મીસ નેએક્સીની શુદ્ધ કરી તેને હિંદુ ધર્મમાં લેવામાં આવી હતી. તેનું નામ મીરાંબાઈ પાડયું છે.

મેરીઅન હેનીશ: ઓસ્ટ્રીઆના આ વયો-વૃદ્ધ બાઈએ ૨૫ મી માર્ચે પોતાની ૯૦ મી વર્ષ-આંક ઉજવી છે. ૬૦ વર્ષ પહેલાં આર્થિક સંજોગોને કારણે ન્યારે ધનવાન કટુંબની સ્ત્રીઓને પણ ધર છોડી બહાર કમાણી કરવા જવાની જરૂર પડી ત્યારે તેમણે સ્ત્રીઓમાં કેળવણીની ખામી વિશે ધ્યાન ખેંચ્યું હતું આ દિવસથી ઓસ્ટ્રીઆની ઔપચારિક નિતિ પાંચ નંખાઓ પહેલાં તે સ્ત્રીઓના ધંધાદારી દિન સંબંધી ન કામ તેમણે ક્ષપાડયું. વખત જતાં સ્ત્રીઓએ હેરાના વિકાસમાં સરખો હિસ્સો આપવો જોઈએ એમ તેમને લાગ્યું. ઊકારાએના શિક્ષણમાં થયેલા સુધારા પણ એમના જ પ્રયત્નોને આભારી છે. અનેક નાના મોટા મંડળો દ્વારા તેમણે પોતાનું આ ઇવનકાર્ય ક્યું છે; અને તેમ કરતાં અનેક અમલદારો સામે તેમણે બાય બાડી છે. ૧૯૧૮ માં વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે તેમણે રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી મંડળનું, પશુપત્ર છાડયું પરંતુ હજી તેના માનદ પ્રમુખ તરીકે તે મંડળના કાર્યમાં રસ લઈ રહ્યાં છે. એમના પુત્ર ડો. માઈકલ હેનીશ અત્યારે ઓસ્ટ્રીઅન પ્રજાસત્તાક સભ્યનો પ્રમુખ છે.

હંગેરીમાં તા. ૩ જુલાઈએ પેલોવાર દેવ-બરના સ્ત્રીમંડળોએ એકત્ર થઈ પાલમિન્ટમાં મતાધિકાર મેળવવા માટેની ચળવળ ડાહી છે.

હમણાં પાલમિન્ટમાં નવું ખીલ દાખલ થયું છે, જેમાં એક કલમ એવી છે કે પ્રાંતિક સમાજોમાં સ્ત્રીઓને મત આપવાનો અધિકાર નથી. સમાજમાં યોગી સંખ્યામાં સ્ત્રી પુરૂષો હોત તો એને ખીલની સામે વિરોધ દર્શાવતો હાથ સર્વાનુમતે પસાર થયો હોત.

સીસમાં સ્ત્રીઓને મ્યુનીસીપલ મતાધિકાર આપવા માટે વડા પ્રધાન વેનેઝુએને વિનંતિ કરવા મિસિસ થીઓડોર પુલોની આગેવાની હેઠળ સ્ત્રીમંડળોએ એક પ્રતિનિધિમંડળ મ્યું હતું. ૧૯૨૦ માં આવી જ માંગણી સ્ત્રી-મતાધિકાર સંધ તરફથી ગઈ હતી. આજે આખા હેરાના ૫૦ સ્ત્રીમંડળોએ એ માંગણી કરી છે. વડા પ્રધાને એ માંગણી સ્વીકારવાનું વચન આપ્યું છે.

અમેરિકા.

અમેરિકાની વડી ધારાસભામાં સાત સમા-સહોને કેકાણે હવે આઠ થયા છે. મિસિસ બ્રાઉન્-લીએને ખાસ કુટુંબીમા ફેલો મળી છે.

જાનીની બુખ: ફાંસનો પ્રખ્યાત પત્રકાર ક્લોડ એનેટ હમણાં અમેરિકા જઈ આવ્યા. ત્યાંની સ્ત્રીઓ વિશે તે કહે છે કે ધૂરપ કરતા વધારે મુંદર સ્ત્રીઓ અમેરિકામાં છે અને નવું નવું શીખવાની તેમને ધમ્મી ઉત્સુકતા હોય છે. કેઈ પણ નતનું શાખણ હોય અને તેમાંથી કંઈ નવું નજીવાનું મળશે એવી ખાતરી થાય તો એમ તેટલા નાણાં ખર્ચાને પણ જરૂર તેનો લાભ લે, પુરૂષોનો સહવાસ તેમને બહુ નથી ગમતો-પતિપત્ની પણ જુદા હરવા ફરવામાં જ વધારે આનંદ માને છે.

મેયોના હેરામાં: ચુનાઈટ સ્ટેટના મીનોટ રાઉરમાં એક બનીવ હમણાં જન્મી છે. એ બેકૂત, કુટુંબી પાડોશી નરી રહેતા બના; મી. અને મીસિસ નાઈટ ૧૭ વર્ષથી પરવ્યા હતા; પાંચ છોકરાં પાંચ છતાં. મી. અને મીસિસ રીન્સડ ૧૨ વર્ષથી પરવ્યા હતા; એ છોકરાં થયાં હતાં. બન્ને કુટુંબ વચ્ચે મિત્રતા જમી. એ વર્ષમાં ફેરફાર પોતાની બુદ્ધિ સમજાઈ; ફક્તનાં સ્નેહ ધરવા લાગ્યા. આખરે પતિ પત્નીની ફેરબદલી થઈ ગઈ મિસિસ નાઈટ મીસિસ રીન્સડ બની અને મીસિસ રીન્સડ મીસિસ નાઈટ બની. નાઈટ કુટુંબે ચાર છોકરાં રાખ્યાં, રીન્સડે ત્રણ રાખ્યાં.

વીર યુવક શ્રી ખડ્ગબહાદુરસિંહને સવિનય સમર્પણ

[નોંધ : વીર ખડ્ગબહાદુરને કલકત્તાની ગુજરાતી બંદોબે અર્પણ કરેલું માનપત્ર અમે આ સાથે પ્રકટ કરીએ છીએ. અમને તે મેળાસર મોકલી આપવા માટે અમે સી. બંદોબે સીદામિની મહેતા, બી. એ., ના આભારી છીએ. આ માનપત્ર આપવાનો સમારંભ કલકત્તામાં તા ૧૮મીએ કે. જ્યોતિર્ભયી ત્રિવેદી, જેમ એ. ના પ્રમુખપદે થયો હતો. લગભગ ૪૦૦ બંદોબે હાજર હતાં. સી. સીદામિની બંદોબે માનપત્ર વાંચ્યું હતું. મિસિસ જીવનલાલે મંડળ તરફથી વીર ખડ્ગને હાર તોરા અર્પણ કર્યા હતા. હુકો રંજાબ વાગતાં એ વીર સીંચોને પોતાનું રક્ષણ કરી શકે એટલું બળ મેળવવા સૂચના કરી હતી. પ્રમુખે પણ સ્વાશ્રયી બનવા આમંદ કર્યા હતા. ત. ગુ.]

શ્રીયુત મહારાજ,

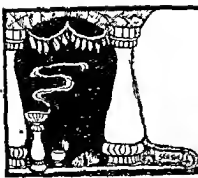
અમે ગુજરાતી સીમંડળના સભ્યો આજે આપને સદર્શ આવકાર આપીએ છીએ. આ આવકારમાં અમે માત્ર કલકત્તામાં અને અન્ય સ્થળોમાં વસતી ગુજરાતી સીંચોની જ હાજરી પ્રદર્શિત નથી કરતાં, પરંતુ સમસ્ત ભારતવર્ષની સીંચોની હાજરી દર્શાવીએ છીએ. આપ કારાગૃહમાંથી મુક્ત થયા તે માટે આપને અંતઃકરણપૂર્વક અભિનંદન આપીએ છીએ. આજે જેને આપનું કર્તવ્ય લેખ્યું, એ કરતાં કારાવાસની પણ આજે પરવા રાખી નહિં, અને સીંચોની પ્રતિષ્ઠાની રક્ષા કરવામાં સ્વેચ્છાથી જોગ્ય બેઠ્યું તે માટે આપને ધન્યવાદ થતો છે. આપ યુવાવસ્થામાં હોવા છતાં જીવનનાં સુખ તથા મહત્વાકાંક્ષાઓનાં ભોગ આપોને, સીંચોની પ્રત્યે જે અવમાન થતું હતું તે અટકાવવા આજે જે સાહસ બેઠ્યું તે અત્યંત સ્તુતિપાત્ર છે. આપના પવિત્ર કર્તવ્યમાં સફળતા મળી તેથી આપને તો પરમ સતોષ થયો હશે જ, અને એના બદલામાં આપને લાભલાભ મેળવવાની પરવા નહોતી એ અમે સારી રીતે બહીએ છીએ. છતાં આપના પરાક્રમી, ઉમદા તથા સ્વાર્થહીન સુકૃત્ય માટે અમે અંતઃકરણથી આપને ધન્યવાદ આપીએ છીએ અને સીંચોના રક્ષણાર્થે આજે જે સાહસ બેઠ્યું હતું તે માટે આપનો આભાર માનીએ છીએ.

પ્રભતી માંજળીને માન આપીને સરકારે આપને કારાગૃહમાંથી બંદોબ મુક્ત કર્યા તેથી અમને ખૂબો આનંદ થાય છે. સરકારનું આ અસાધારણ આચરણ, આપના કૃત્યની પાછળ રહેલા હેતુની પવિત્રતા સિદ્ધ કરી આજે છે.

આપણા દેશના યુવાનો તથા યુવતિઓ આપના નિસ્વાર્થ પરાક્રમનું અનુકરણ કરશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ. ભારતવર્ષની સીંચો એવી નિર્ભય અને બહાદુર બને કે પોતાની પ્રતિષ્ઠા પોતાની મેળે જ સાચવી શકે અને પુરૂષના રક્ષણની તેમને જરૂર ના રહે એવો સમય જલ્દી પ્રાપ્ત થાય જેમ અમે ઇચ્છીએ છીએ. જ્યારે સીંચો એટલી સ્વાશ્રયી અને હિંમતવાન થયો ત્યારે હુક માણસો તેમની તરફ નજર કરતાં પણ ગંધારી અને સીંચોની નિર્જાનને લાભ લેવાની તેમની ગતદૂર નહિં થાયે. હિંદના ઇતિહાસમાં આવી વીરાંગનાઓનાં અસ્તવ્ય હતાહરણો છે. એ પ્રાચીન આદર્શને ખોળી વળતા હિંદની સીંચોએ સત્તર તૈયાર થવું જોઈએ. હિંદની સીંચો એક વખત નિયત થઈ નિર્ભય બનીને જોડાય બેઠે, હુક રૂઢિઓ અને આનસિક ગુલામીનો ત્યાગ કરે તો જરૂર તેઓ પોતાના આદર્શને ખોળી શકે. અમારા આ પ્રયાસમાં આપની સહાનુભૂતિ અને મદદની અમે ચોક્કસ આશા રાખીએ છીએ.

લી૦

કલકત્તાના ગુજરાતી સીમંડળના સભ્યો.

સમાલોચના

ગુજરાતનું પાટનગર-અમદાવાદ: લેખક
શ. રત્નમણીરાવ ભીમરાવ, બી. એ., પ્રકાશક: શ્રી
ગુજરાત સાહિત્ય સભા, અમદાવાદ.

પ્રકાશક સંસ્થાના રજત મહોત્સવ પ્રસંગે આ
હપથોગી મંથ ખાસ તૈયાર કરાવી પ્રકટ કરવામાં
આવ્યો છે. એ મંથના લેખક શ. રત્નમણીરાવે
“શાહઆલમ” વિષે ખેડેલાં ન્હાનકંઠું પુસ્તક
રચી પોતાની શક્તિની ખાતરી આપી હતી. સત્તાએ
એમની એ શક્તિની યોગ્ય ખાતરી કરી આ મંથ
હપથાનું કાર્ય એમને સોંપ્યું અને તે એમણે
સર્જનાત્મકી પાર ઉઠાવ્યું છે. આ ૮૨૫ પાનાના
દળદાર મંથમાં લેખકે અધ્યાત્મ મહેનતથી સંરોધન
કરી અમદાવાદ વિષે હપથોગી ઐતિહાસિક માહિતી
લેખી કરી છે અને પોતાની બીજી પરીક્ષક દૃષ્ટિ
વાપરી તે વાચક સમક્ષ રજૂ કરી છે. અમદાવાદ
વિષે જેટલું નજીવું જેટલું છે તે બધું એમાં સમાય
બય છે. એ પાટનગરની સ્થાપનાથી મંદિરને અ-
લાર સુધીને એનો સર્વ ગાહેવાલ આ પુસ્તકમાં
અપાયો છે. પ્રાચીન અર્વાચીન કારીગરીના નમુનાના
અને સુંદર સ્થળોના અનેક ચિત્રો આ પુસ્તકને
શણ્કાર છે અને એની હપથોગિયા વધારે છે.
પુસ્તકની સુન્દર મુદ્રણરચના “કુમાર”ના સંચા-
લક શ. બચુભાઈ શવતને આભારી છે. લેખકે આ
પુસ્તક હપથામાં ને સદૃશ કામ કર્યો છે તે માટે
તેમને અંતઃકરણ પૂર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ.
પ્રકાશક સંસ્થાએ પણ આ પુસ્તક લખાવી અને
પ્રકટ કરી નવો યોગ્ય પાટયો છે. આવાં હપથોગી
પુસ્તકો એ અને બીજા સાહિત્ય સંસ્થાઓ લખાવી
પ્રકટ કરે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ. સુરત, વડોદરા
આદિ આપણાં અનેક ઐતિહાસિક નગરો આવા
કામ માંની હોય છે.

સૌરાષ્ટ્રની રસધાર: ધારા ૧: સંપાદક શ.
હવેરચંદ મેઘાણી. પ્રકાશક: “સૌરાષ્ટ્ર” કાર્યાલય,
રાણપુર. મૂલ્ય: રૂ. ૧-૦-૦,

સાત વર્ષ ખેડેલાં આ પુસ્તકની ખેડેલી આવૃત્તિ
પ્રકટ થયતી. એક પછી એક પ્રકટ થયતી એ ધા-
રાઓને વાચકવર્ગે અપૂર્વ આદરથી વધાવી લીધી
છે. આ આવૃત્તિ નવે અવતારે ન પ્રકટ થાય છે.
ખેડેલી આવૃત્તિને મુકબલે એમાં મણા ફેરફાર
થયા છે. બધીય વાર્તાઓ ફરીથી ન લખાઈ છે;
ફેટલીક મઠી નાંખી છે. બાંધ મેઘાણીની અનુમતિ-
યુક્ત પાકટ રીતિ અને વિવેકદષ્ટિનો સંપૂર્ણ દામ
આ આવૃત્તિને મળ્યો છે. આ પુસ્તકને જનસમા-
ન વધાવી લેશે એવી ખાતરી આપવાની જરૂર ન
નથી રહેતી.

ધરમાં મોન્ડીસોરી: લેખક: શ્રી. તારાબેન
ગોડક. પ્રકાશક: શ્રી દક્ષિણમુર્તિ પ્રકાશનમંદિર,
વાવનગર. મૂલ્ય: આઠ આના.

શ્રી. તારાબેનને “ગુણસુંદરી” ના વાચકો
સારી પોટે બોળાયે છે. “બાળક અંક” ના તંત્રી
અને બાળમાનસના હંડા અભ્યાસી એ બેનના
અનુભવોર્ધ સુંદર પરિણામ આ હપથોગી પુસ્તક છે.
એમની પોતાની લીકરીને કેળવવા માટે એમણે
હપથો અજામોલેલા-ધરમાં પણ એ માટે મોન્ડી-
સોરી પદ્ધતિ લખાવ કરેલી. પોતાના એ સદૃશ
અનુભવોર્ધ જ્ઞાન ગુજરાતના માળાપોને આ પુસ્તક
દ્વારા આપી એમણે મોટો હપકાર કર્યો છે. એ માટે
ગુજરાત એમનું ઝાણી રહેશે. આ પુસ્તક ને ધરમાં
બાળક હોય તેવા દરેક ધરમાં હોવું જોઈએ. મા-
બાપોને આ પુસ્તકના વાચનથી અનંદ લાભ થશે.
બાળકને એકીય વધારે લાભ થશે. બાવિ નામી
કન્યા પકડારમાં આ પુસ્તક મોટો ફાળો આપેશે

વીર યુવક શ્રી ખડ્ગબહાદુરસિંહને સવિનય સમર્પણ

[નોંધ : વીર ખડ્ગબહાદુરને કલકત્તાની ગુજરાતી બંદોબે અર્પણ કરેલું માનપત્ર અમે આ સાથે પ્રકટ કરીએ છીએ. અમને તે મેળાસર મોકલી આપવા માટે અમે સૌ. બંદોબ સોનામિની રહેતા, બી. એ., ના આભારી છીએ. આ માનપત્ર આપવાનો સમારંભ કલકત્તામાં તા ૧૮મીએ કે. ન્યૂનિમર્થી ગુંજશી, એમ એ. ના પ્રમુખપદે થયો હતો. લગભગ ૪૦૦ બંદોબ હાજર હતાં. સૌ. સોનામિની બંદોબ માનપત્ર વાંચ્યું હતું. મિસિસ જીવનલાલે મંડળ તરફથી વીર ખડ્ગને હાર તોરા અર્પણ કર્યા હતા. હુંકો સ્વાભાવ વાગવાં એ વીરે સ્ત્રીઓને પોતાનું રક્ષક કરી શકે એટલું બળ મેળવવા સૂચના કરી હતી. પ્રમુખે પાત્ર સ્વાથથી બનવા આમંત્ર કર્યાં હતાં. તં. ગુ.]

શ્રીયુત મહારાજ,

અમે ગુજરાતી સીમંડળના સભ્યો આજે આપને સર્વ આચાર આપીએ છીએ. આ આવકારમાં અમે માત્ર કલકત્તામાં અને અન્ય સ્થળોમાં વસતી ગુજરાતી સ્ત્રીઓની જ લાગણી પ્રદર્શિત નથી કરતાં, પરંતુ સમસ્ત ભારતવર્ષની સ્ત્રીઓની લાગણી દર્શાવીએ છીએ. આપ કારાચદમાંથી મુક્ત થયા તે માટે આપને અંતઃકરણપૂર્વક અભિનંદન આપીએ છીએ. આપે જેને આપનું કર્તવ્ય લેખ્યું, એ કરતાં કારાચાસની પણ આપે પરવા રાખી નહિ, અને સ્ત્રીની પ્રતિબ્ધાની રક્ષા કરવામાં સ્વેચ્છાથી ભ્રમ ખેડ્યું તે માટે આપને ધન્યવાદ પટે છે. આપ યુવાવસ્થામાં હોતા છતાં જીવનનાં સુખ તથા મહત્વાકાંક્ષાઓનો ભોગ આપીને, સ્ત્રીલલિત પ્રત્યે જે અપમાન થતું હતું તે અટકાવવા આપે જે સાદસ ખેડ્યું તે અત્યંત સ્તુતિપાત્ર છે. આપના પવિત્ર કર્તવ્યમાં સફળતા મળી તેથી આપને તો પરમ સતોષ થયો હશે જ, અને એના બદલામાં આપને લાભલાભ મેળવવાની પરવા નહોતી એ અમે સારી રીતે બાળીએ છીએ. છતાં આપના પરાક્રમી, વમદા તથા સ્વાધર્મીન સુલભ માટે અમે અંતઃકરણથી આપને ધન્યવાદ આપીએ છીએ અને સ્ત્રીઓના રક્ષણાર્થે આપે જે સાદસ ખેડ્યું હતું તે માટે આપનો આભાર માનીએ છીએ.

પ્રભતી માંચળીને માન આપીને સરકારે આપને કારાચદમાંથી બંડેલા મુક્ત કર્યાં તેથી અમને ખૂબે આનંદ થાય છે. સરકારનું આ અણધારણ આચરણ, આપના હૃલની પાછળ રહેલા હેતુની પવિત્રતા સિદ્ધ કરી આપે છે.

આપણા દેશના યુવાનો તથા યુવતિઓ આપના નિસ્વાર્થ પરાક્રમનું અનુકરણ કરશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ. ભારતવર્ષની સ્ત્રીઓ એવી નિર્ભય અને બહાદુર બને કે પોતાની પ્રતિબ્ધા પોતાની મેળે જ સાચવી શકે અને પુરુષના રક્ષણની તેમને જરૂર ના રહે એવો સમય જન્મી પ્રાપ્ત થાય એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ. ન્યૂનિમર્થી સ્ત્રીઓ એટલી સ્વાધર્મી અને હિંમતવાન થશે ત્યારે હુંકો માણસો તેમની તરફ નજર કરતાં પણ મનથી અને સ્ત્રીઓની નિર્ભયતાનો લાભ લેવાની તેમની મગફૂર નહિં આવે. હિંદના ઇતિહાસમાં આવી વીરાંગનાઓનાં અસંખ્ય ઉદાહરણો છે. એ પ્રાચીન આદર્શને પ્હોંચી વળવા હિંદની સ્ત્રીઓએ સત્વર તૈયાર થવું જોઈએ. હિંદની સ્ત્રીઓ એક વખત નતચૂત થઈ નિર્ભય બનીને પેાતા બંધે, હુંકો રૂઢિઓ અને માનસિક ગુલામીનો ત્યાગ કરે તો જરૂર તેઓ પોતાના આદર્શને પ્હોંચી શકે. અમ્રાસ આ પ્રયાસમાં આપની સહાનુભૂતિ અને મદદની અમે ચોક્કસ આશા રાખીએ છીએ.

લી૦

કલકત્તાના ગુજરાતી સીમંડળના સભ્યો.

રીની નિમ્ન પ્રયાણકથા આલેખી છે. બાપા કંઈક વધારે પડતી સંસ્કૃતભય છે છતાં વાર્તા રસજરી અને વાંચવી ગમે-તેવી છે. પુસ્તકનું કદ નેતાં મૂલ્ય વધારે ગણાય.

પ્રેમનાં ભાવ:

અનુવાદક: રા.

“ મધુકર ”.

પ્રકાશક: “ વિ-

દાસ ” ઓરિસ્સા.

મૂલ્ય: રૂ. ૧-૦-૦.

આ પુસ્તકમાં તેર

હુંબી વાર્તાઓ

છે; મેદો ભાગ

શુંભારી વાર્તા-

ઓ છે-ખાસ

કરીને પ્રથમ વા

ઓના નેતિ-

ક અમ્મ:પતનની,

થોડીક રમુજ

પણ છે. “ જો-

રીની કીમત ”

નામે વાર્તા પુર-

ણેને અણુમૂલ્ય

પાઠ શીખવશે;

અને “ કામણ

ગારી કાન્તા ”

કુર માળાપોને

હાથે વજ્રજનની

બેદિ પર બહિષ્કાન બળ્લી

અનેક નિરોધ જરીબડી ગાયોને સિંહણ બન-

વાને પ્રેરશે.

સામાર સ્વીકાર: (૧) હિન્દુલ્લ: તંત્રી; રા. અં. ચુ. પરીખ. પુ. ૧; અંક ૧૬-૨૨. (૨) પોલ જનિકા: તંત્રી: રા. નાગરજીસ ગદીઆ પુ. ૨; અંક: ૩૧. (૩) કપોલ જનિકા: તંત્રી: રા. ગોવર્ધન-

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ

૧. ધનામી નિબંધનું પરિણામ.

મજકુર મંડળ તરફથી દર વર્ષે ગુજરાતી સ્ત્રીઓની લેખન પ્રવૃત્તિની સુધારણા માટે તથા તેમને ઉપયોગી થાય તેવા નિબંધોની માંગણી કરવામાં આવે છે. આ વર્ષે “આદર્શ ભાવના” વિષે છ નિબંધો મળ્યા હતાં. નિબંધો તપાસવાને મંડળની કમિટીએ સી. મંજુભાઈની ચુનીલાલ હરિલાલ સેતલવાડને પરીક્ષક નીમ્યા હતા તેમણે નીચે મુજબ પરિણામ જણાવ્યું હતું.

૧ હું ધનામ રૂ. ૪૦, કુ. નિર્મળા ભવાનીદાસ મોતીવાળા, બીજું ધનામ રૂ. ૨૦, કુ. ચન્દ્રપ્રભા તુલસીદાસ, ત્રીજું ધનામ રૂ. ૧૦, સી. તારાબાઈ ગોવર્ધનદાસ ત્રીજોવનદાસ રોડ. ઉપલા ધનામો સ્વ. જ્યા-વંતી દુલેશાય હમનલાલ સ્મારક ફંડમાંથી આપવામાં આવશે.

૨. વકતૃત્વકળાની હરિકાંઠનું પરિણામ.

સ્ત્રીઓ પોતાના વિચારો હિન્દુમત અને સરસ્વતાથી જોડેરમાં દર્શાવી શકે તથા તેમની વકતૃત્વશક્તિઓએ તેવા હેતુથી મંડળ તરફથી દરવર્ષે વકતૃત્વકળાની હરિકાંઠ કરાવવામાં આવે છે. આ વર્ષે હરિકાંઠમાં સાત બહેનોએ નામ નોંધાવ્યાં હતાં પરીક્ષક તરીકે સી. જયશ્રી નીપધરાય રાયજી, સી. તારાબહેન સોભાગચંદ દેસાઈ અને કુ. લીલાવંતી સ્તીલાલ ખાનસાહેબને નીમ્યા હતાં. તેમણે નીચે મુજબ પરિણામ જણાવ્યું હતું.

૧ હું ધનામ રૂ. નિર્મળા ભવાનીદાસ મોતીવાળાને અસરકારક ભાષણ કરવા માટે સોનાનો મેડલ. ૨ જું ધનામ રૂ. ૧૦, સી. નર્મદા જલેન્દ્ર પાઠક, ૩ જું ધનામ રૂ. ૪, સી. મહીમનગ્રીની મનુભાઈ પંડ્યા, ચોથું ધનામ રૂ. ૩, કુ. મદન હેમલાલ મહેતા. ઉપલા ધનામો સ્વ. લેડી પરસનબાઈ ગોકળદાસ પારેખ સ્મારક ફંડમાંથી મળશે.

આરોગ્યદર્પણ: તંત્રી: રસવેદી હાતમચંદ નગીન-દાસ. વ. ૪; અંક ૧. (૧૦) પ્રચારક: તંત્રી: રા. ચન્દ્રમણી મોતીલાલ. પુ. ૪; અંક ૨-૩.

માસ્તર:—ચીમન તેં કદી ફૂલ-જોલ રમનાસને નેયા છે ?

ચીમન:—હા સાહેબ.

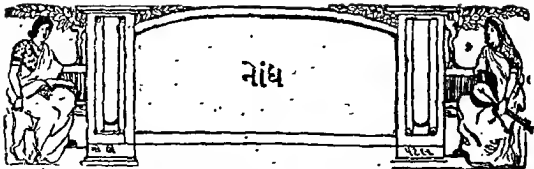
માસ્તર:—તે કેવા હોય છે ?

ચીમન:—સાહેબ, ગધેડા જેવા.

માસ્તર:—કેણે કહ્યું ?

ચીમન:—કહ્યું તો કાઠએ નથી, પણ મ્હેં તેમને ગધેડાની માફક લાતો મારવા નેયા.

છાણાલીમ હાજમહમદ નીઝી

નાંધ

શુન્દરાતના કવિવર ન્હાનાલાલભાઈ કહે છે કે
સ્વ. નવસરાએ પોતાની ગરબાવશીમાં " બાઈ તો
ખગોળ ને બગોળમાં રમે છે; બાઈતું ચિત્ત તો
ચુલા માંડ." એમ વ.
અભિનંદન.

ખુદ તેમાં તેમની અર્ધી
સદીની બૂદ્ધિ હતી. અત્યારે
એ પાત સાચી હશે પરંતુ ત્રીશ વર્ષ પહેલાંના નવલ-
રામભાઈના જમાનામાં શુન્દરાતની સ્ત્રીઓનું ચિત્ત
ફક્ત શુદ્ધમાં જ હતું; સ્ત્રીકેળવણી શરૂ તો બહુ
થોડી સમજતા. એ દિશામાં પહેલ કરવાનું માન
શુન્દરાતનાં એ વિદુષી બહેનો લેણી વિદ્યાબહેન નીલ-
કંઠ અને સી. સારદા બહેન મહેતાને ધટે છે. શુન્દ-
રાતની સ્ત્રીઓમાંથી કેળવુએટ યનાર એ બહેનો

સી. સારદાબહેન
મહેતા.

કામ કરી બતાવી પોતાની કેળવણી સોંપી દે
છે, તે આખું શુન્દરાત ભલે છે. તે સમયેના પ્ર-
માણમાં અત્યારે સામાન્યતા સ્ત્રીકેળવણી વધી છે,
સ્ત્રી-કેળવુએટની સંખ્યા વધી છે, તેનું કારણ
એ બહેનોના સફળ પ્રયાસો છે; તેમના કુટુંબમાંથી
સ્ત્રી-કેળવુએટની જે સંખ્યા શુન્દરાતને મળી છે,
તેમણે પણ અત્યાર પહેલાં કેળવણી અને સાહિત્ય-
ના ક્ષેત્રોમાં પોતાનો ફાળો આપ્યો છે. સી. સારદા
બહેન આજ પોતાની પઠાણ અને અમદાવાદમાં
સ્ત્રીકેળવણીની પ્રગતિ માટે અપાર પ્રયત્નો કરી
રહ્યાં છે. કર્વે મહિલા વિદ્યાપીઠના સંચાલનમાં
પણ તેમનો મોટો હિસ્સો છે. બારડોલીની અને
વીંછ પ્રજાપીય હડતોમાં તેમણે આગેવાની લઈ
આપેલી સ્ત્રીવર્ગને મોખરે આપ્યો છે આજ એ
બહેનના પ્રયત્નો માટે નથી કવંચ દિશા હપટે છે
સુબાઈ યૂનીવર્સિટીની સેનેટમાં ૨૦૫૮ યેન્યુએટ

તરફથી એ બહેન ચુંટાયા છે. સખ્ત હરીફ છતાં
બહુ થોડા પ્રયત્નો તેમને એ ચુંટણીમાં સફળતા
મળી છે, અને તેનું કારણ આખા શુન્દરાતમાં બ્યાપિ
રહેલી તેમની લોકપ્રિયતા છે. કેળવુએટ એ એમના
સેવાકાર્યની આ પ્રત્યેક કદર કરી છે. એમની એ
સફળતા માટે અમે અત્યંત કારણપૂર્વક અભિનંદન
આપીએ છીએ. યૂનીવર્સિટીના શિક્ષણ પ્રદેશમાં
સ્ત્રીકેળવણી માટે જે પ્રયાસો અત્યાર શુધી નથી
થઈ શક્યા તે પ્રયાસો હવે થવા માંડશે એવી
આશા આપણે રાખી શકીએ. અમને ખાતરી છે કે
સેનેટના અનેક સહૃદય પુરુષ સમાસદો એમના એ
પ્રયાસો સફળ કરવામાં જરૂર સહાય આપશે.

માશી સાથે બાણેજને પણ અભિનંદન આપ-
આપવાનું સદ્ભાગ્ય અમને મળ્યું છે. સ્વ. સર
રમણભાઈ અને લેણી વિદ્યાબહેન નીલકંઠના સદૃશ-
બહેનો સંપૂર્ણ પારસો
બહેન વિનોદિની બહેન વિનોદિનીમાં હતથો
છે, માતાની અને માશી-
ની પેઠે તેમણે પણ

સુબાઈ યૂનીવર્સિટીની બી. એ. ની ડીગ્રી મેળવી
છે. માતા, મારણી, અને થોડી બહેનો સી. જ્યો-
ત્સના મહેતા, બી. એ. (આ માસિકનાં ભૂતપૂર્વ
તંત્રી), સી. સરોજિની મહેતા, બી. એ., અને
સી. સોદામિની મહેતા, બી. એ., ની જેમ બહેન
વિનોદિનીએ પણ સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં સુંદર ફાળો
આપ્યો છે. એ ક્ષેત્રમાં તેમની કલમ કેટલું ચરસ
કામ કરી શકે છે તે હમણાં પ્રકટ થયલા તેમના
પુસ્તક " રસકારે " બતાવી આપ્યું છે. બી. એ.
થવા પરી કેળવણીના ક્ષેત્રમાં પણ તેમણે હિસ્સો
આપ્યો છે. અમદાવાદના પતિતા વિદ્યામના મહિલા
વિદ્યાલયમાં એ બહેને અધિષ્ઠાત્રી તરીકેની ફરમે
સફળતાથી બહુ છે. અમેરિકાની મોશીમન ય.

નીવરસીદીએ પૌર્વાત્ય સ્ત્રીઓને વધુ અભ્યાસ માટે અપાતી સ્કોલરશીપ તેમને આપી એમના શુભોની યથાર્થ કદર કરી છે. એ માન મેળવનાર ગુજરાતી બહેનોમાં બહેન વિનોદિની ખેડેલાં જ છે. અમે એ માટે એમને અંતઃકરણપૂર્વક અભિનંદન આપીએ છીએ. એ બહેન હવે થોડા સમયમાં સમાજસેવક અને કેળવણીસાક્ષીના વધુ અભ્યાસ કરવા અમે રિજા નરો ત્યાંથી પાઠાં ફરી માતા અને માશીએ સરસ્વતી દેવીના મંદિરમાં માંડેલી આરાધના એ બહેન આદ્ય રાખશે અને સ્ત્રીકેળવણીના દીપ જ્યોત અખંડ રાખવા પોતાના જ્ઞાનતેજના ભંડાર સમર્પશે, એવી આશા ગુજરાત એમની પાસે રાખે છે.

ગુજરાતી બહેનોમાં
સ્વ-સ-
સ્વ-સગરી મહીના વં-
ધતા નતા

અકસ્માતો સહસ્ય સ-
ન્નનોને અને બહેનોને
બંધકાવે એમાં નવાઇ
નથી. ગયે મહિને અમે
“સ્ત્રી જગત્” માં જ બ-
નાવે એ સંબંધી રજૂ
ક્યાં હતી, તેનાથી પ્રેરાઇ
રા. બાઇ “પ્રસાદે”
ઉપયોગી સૂચનાઓ સાથે
એક લેખ લખી મોકલ્યો છે
જે અમે આ અંકમાં પ્રકટ
કર્ચો છે. વર્તમાનપત્રે વાંચનાર દરેક જણ જાણે છે

કે દર મહિને એવા પાંચ સાત અકસ્માતો સહજે
બને છે. આ અકસ્માતોના ભય મોટે ભાગે ગુજ-
રાતી બહેનો જ ધાય છે. આ અકસ્માતો મુંબા-
ઇમાં જ વધારે પ્રમાણમાં બને છે. જગ્યાની સંક-
ડાસ અને ધમાસીઓ જીવનની ઉતાવળને એ આ-
ભારી છે. આપણે પોતાક પણ એમાં પોતાનો

બહેન વિનોદિની નીલકંઠ, બી. એ.

હિસ્સો આપે છે. બહેનોની જોડશક્તી પણ એ માટે
સારી રીતે જવાબદાર ગણાય. પુરોનો હવાસીનતા,
ગૃહકલેશ, વગેરે પણ એમાં સારો ભાગ ભજવે છે.
કેટલેક ઠેકાણે એ વધતા જતા અકસ્માતોનો લાભ
પણ લેવાતો હશે. ગૃહકલેશથી આપઘાત કરતી વહુ
અકસ્માતથી બળી મરી એમ હસાવતાં હશે યા
બાળી જોઇને સળગાવી મૂકનાર-ખૂન કરનાર નિર્દય
સાસરાઓ અકસ્માતનું

સ્વરૂપ આપી કાયદાની
સુચાલમાંથી છટકતા હશે.
પરંતુ એની બાબતો
અપવાદરૂપ હશે. આ
બાબત હવે એટલી હદે
ખેંચી છે કે એ તરફ
હવાસીન રહેવું પાલન તેમ
નથી. રા. બાઇ “પ્રસાદે”
પોતાના લેખમાં કેટલીક
વ્યવહાર સૂચનાઓ કરી
છે. એ સૂચનાઓનું
પાલન ધાય તો અમેને
ખાશી છે કે અકસ્માતો
ભાગ્યેજ થવા પામે. આ
સંબંધી આપણા સ્ત્રી-
મંડળોએ પણ બનતા
પ્રયાસો કરવાની જરૂર છે.
સ્વના કપડાગ સંબંધી
અને અકસ્માત ધાય તે
માટે ઉપયોગી સૂચના
આપતાં બાપણે ગ્રહાદ્યે
ગ્રહાદ્યે અને મોટી ચા-
લીઓમાં મોઢવી ગુજરાતો
બહેનોને એ વિષે માહિ-
તગાર કરવી જોઇએ; તેમજ
એ વિષે સચિત્ર પત્રિકાઓ

પ્રગટ કરી તેનો બહોળો ફેલાવો કરવો જોઇએ.
અમને આશા છે કે આ પ્રવૃત્તિ આપણા મંડળો
એકત્ર થઇને ઉપાડી લેશે અને ગુજરાતી બહેનોને
એ અકસ્માતોથી નિર્ભય કરી દેશે.

કારખાનાઓમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓને પ્રસુતિ
ખેલાં અને પછીના સમયમાં રળ આપી શકાય

બદ્ધો એ રત્ન દરમિયાન આમવા સંબંધી એક કાયદો મુબાઇની ધારા-કામદાર શ્રીઓને સમાજે પસાર કર્યો છે. પ્રસુતિકાળમાં મદદ આ કાયદો આપા છતાં-કામાં ન્યાં ન્યાં કાર-ખાનામાં સ્ત્રીઓ કામ કરે છે ત્યાં ત્યાં લાગુ મારો. મુખ્ય કલમે નીચે પ્રમાણે છે:

(૧) પ્રસુતિના સમય પહેલાં ચાર અડવાડીઆ અને પ્રસુતિ પછી ચાર-અડવાડીઆ—એમ આઠ અડવાડીઆ સ્ત્રી કામદારને રત્ન મળશે. કારખાનાનો માસીક એ સમય દરમિયાન કામ કરવાની દરજ્જા નહિ મારી શકે એટલું જ નહિ પણ એવી સ્ત્રી-કામદારની ઇચ્છા હશે છતાં તેની પાસેથી કામ લઈ શકાશે નહિ.

(૨) પ્રસવ પહેલાં ૭ માસ લામલાગત કામ કર્યું હશે તો એવી સ્ત્રી કામદારને દરરોજના આઠ આના પ્રમાણે બદ્ધો એ આઠ અડવાડીઆની રત્ન દરમિયાન ઘેર મોકલ મળશે.

(૩) પ્રસવ દરમિયાન સીડું મૂલ્ય યાદ તો બાળકની સંભાળ રાખનાર એ મદદ મેળવી શકશે.

શ્રી સાન્ટાક્રુઝ સાહિત્ય સમાજ તરફથી એક કવિ સંમેલન આ માસની આખરમાં કે જુનની શરૂઆતમાં સાન્ટાક્રુઝમાં બરાશે. ગુજરાતના એનેક નાણીતા લેખક લેખિકા-કવિ સંમેલન. એએ એમાં સક્રિય ભાગ લેવાનું કમુલ્યુ છે. અ-

લંકળતા પ્રમાણે દરેકને પોતાના કાવ્યો કે (લાંબા હશે તો) તેમાંનો ભાગ વાંચવા પાંચથી દશ મીનીટ અપારો. દરેક પ્રકારના કાવ્યો સ્વીકારશે. એમાં કાવ્યો તા. ૧૦ મી મે સુધીમાં કાર્યવાહક સમિતિના પ્રમુખ શ. મનહરરામ મહેતાને, સાન્ટા-ક્રુઝને સરનામે મોકલી આપવાનાં છે. અત્યારે ગુ-જરાતમાં કાવ્યો લખવાની સંખ્યા ખીલ પ્રકારની સાહિત્ય કૃતિઓ લખનારની સંખ્યાના પ્રમાણમાં ઘણી વધી બધ છે, એવો અભિપ્રાય તંત્રી તરીકેનો અનુભવ છે. અમને લાગે છે કે આ સંમેલન ઉચ્ચ પ્રકારનું કાવ્ય સાહિત્ય ઉપભવવામાં સુંદર ફાળો આપશે. લેખિકા બહેનો આ સંમેલનમાં પોતાનો ફિરસો જરૂર આપે અને પોતાનું સ્થાન કાવ્ય સાહિત્યના પ્રદેશમાં સિદ્ધ કરે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

કુમારી ન્યાતિર્મયી ગંધુલી એમ. એ.

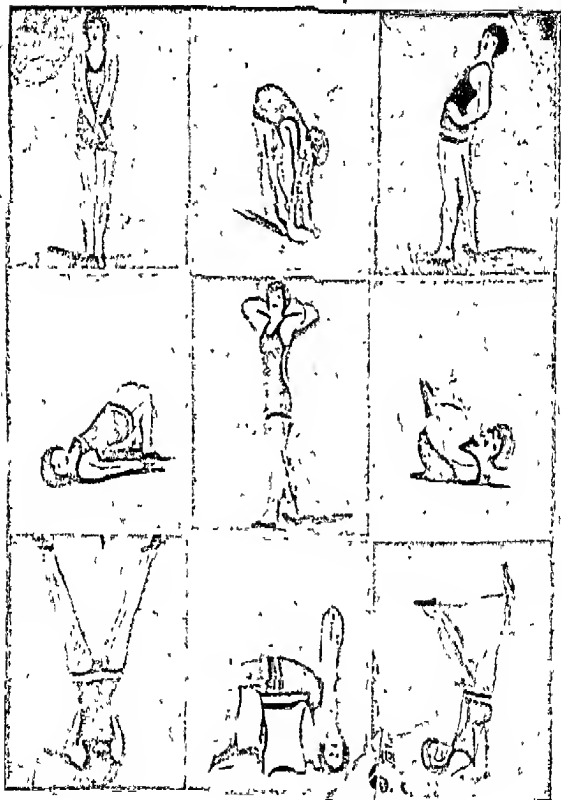
સાધારણ પ્રશ્નો સમાજના એક સ્થાપક અને સ્ત્રીહીતના એક હીમાયતી સ્વ. દારકાનાથ ગંધુલીનાં આ પુત્રી છે. એમનાં માતા મીસીસ કાલબીની ગંધુલી શકતરી ધંધામાં પ્રવેશનાર પ્રથમ જંગમી સ્નાતિકા હતાં મહાસત્રમાં પ્રતિનિધિ તરીકે દાખવી આપનારી પાંચ સ્ત્રીઓમાંના તેઓ એક હતાં. માતા પિતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કુમારી ન્યાતિર્મયી સમાજ સેવામાં પોતાનું જીવન વ્યતિત કરે છે. વિચારશીલ અને સુંદર વક્તા તેમજ વિદ્વાન હોઈ તેમણે જાહેર જનતામાં-સમસ્ત દિનમાં સન્માન પ્રાપ્ત કર્યું છે. મદ્રાસ પ્રાંતિક અરુપકથા વિદેશી પરિવટન બીજી અધિવેશન હાલમાં એમનાં પ્રમુખ-

મંદે બરાણું હવું, સ્ત્રીકેળવણી એમનું મ્થેય છે. સ્વાતિકા યવા-પંચી તેમણે સ્ત્રી કેળવણી સંબંધી જ કાર્ય કર્યું છે. સ્ત્રી ભતિના કલ્યાણ માટે તેઓ સતત પ્રયત્ન કરે છે. સ્ત્રીઓની જુદી જુદી કેલેજ અને શાળાઓમાં તેમણે અધ્યાપિકા તેમજ આ-ચાર્ય પદ ભોગવ્યું છે. હાલમાં કલકત્તાનાં વિદ્યા-સાગર વાણી ભવન (વિદ્યાવાશ્રમ) ને તેઓ આજ્ઞા છે. માનદ-મદદનીશ મંત્રી તરીકે તેમજ શિક્ષક વિભાગનાં મુખી તરીકે તેઓ કામ કરી રહ્યાં છે. મજૂર ચળવળમાં પણ તેઓ ધણે રસ લીધે છે. સીકેલનમાંથી બાલ મજૂરીને અંત એમના પ્રયત્નોનેજ આપારી છે. કોલમ્બોમાં ડૉ. કલિદાસ નાગના સહકરથી દિન્દી સંજીત કલાની શાળા તેમણે સ્થાપી છે.

विनष्ट
कड़ी
लभ
तः

सौंदर्य प्राप्त करवाने सर्वोत्तम मार्ग

પુસ્તક ૧૨ સુ]

જુન ૧૯૨૬.

[અંક ૪ થી]

પત્ર

લેખક : શ્રી. જયમનગૌરી પાઠકજી

કંઈ અતર અશુ રહ્યાં ઉભરી,
નવ ખાળી શકું પડતાં ટપકી,
હૃદયે કંઈ મિશ્રિત ભાવ ભરી,
પ્રિય ! પત્ર લખું હજી આરાધરી.

નવ ભણું હું શો અપરાધ કયો,
તુજ અતરમાં કહિં ભેદ પડ્યો;
અવળું સવળું સખીએ શું કહ્યું ?
તુજને દુલબ્યા ! ક્યમ ભાય સહ્યું ?

વિનવું ફરીને, મમતા ધરજે,
કહી 'પ્રાણ'—મને પછી કેમ તને ?
જમનાં તડ. ગો-રસ, શું ભુલશે ?
તજ ગો-કુલ કા'ન ! છપી શકશે ?

ગુજરાતી સ્ત્રી સહકારી

મંડળી

વિના સહકાર નહીં ઉદ્ધાર

લેખિકા : સૌ. વચશ્રી રાયછ, ખી. એ.

હાલના આંગણા છૂટાં કાંપ પહોં કરી નહિ શકે, પણ એકલા કરીને મૂકી વાળ્યાથી બળ વાન થાય છે. તેજ પ્રમાણે નગરના દશ જણાં ભેગાં મળીને કાપે ઉપાડે તો તેમાંથી સિદ્ધી થશે. આમ કોઈ પણ કાર્ય કરવાને સહકારની જરૂર છે. જે મંડળ આ કાર્ય કરવાને સહકાર કરે છે તે સહકાર મંડળ કહેવાય છે.

સહકાર મંડળની મદદથી અનેક ભાગિરથ કાર્યો સફળતાથી પાર પડ્યાં છે. ખેડૂતોને રહેણાંદારના પંખમાંથી બચાવવા માટે સહકાર મંડળ આશિર્વાદ રૂપ તીવડયાં છે. વળી ખીજ અનેક સાહસિક પ્રવૃત્તિઓ આ મંડળની મદદથી હાથ ધરવામાં આવે છે. સહકાર મંડળની મદદથી દેશમાં ઠેકઠેકાણે શાળાઓ તેમજ દવાખાનાઓ ઉઘાડી શકાય.

જામના મોઘવારીનો આવ્યો છે. ન્યાં ત્યાં મનુષ્યની જરૂરીયાત વધી ગઈ છે, ને આવક કરતાં ખર્ચ વધવા માડયા છે. આવા મોઘવારીના વખતમાં વળી મનુષ્યમાં દરિદ્રા-હતું પ્રમાણ વધી ગયું છે; આથી નજીબ વિશેષ નજીબ થતો જાય છે ન્યારે ફવેલો વધારે ફાટી જાય છે આમાં પણ મધ્યમ વર્ગની સ્થિતિ તો જાડું કંદેરી હોય છે. મજૂર વર્ગમાં તો કુટુંબની દરેક બાંધન કમાઈ શકે તેવાં હોય તે મજૂરી પર જાય છે ને દરેક જણ કમાય છે. ન્યારે મધ્યમ વર્ગમાં તો યુરૂપ એકલા કમાય છે ને સ્ત્રીને જાગે

ધર ચલાવવામાં ખર્ચની વ્યવસ્થા કરવાનું કામ માથે આવે છે. મધ્યમવર્ગમાં રહેણીકરણી સુધડ રાખવાની ધનજા હોય છે પણ ટૂંકી આવકમાં સારી રીતે રહેવાનું અધર્ પડે છે. તેમાં પણ ધરમાં બાળબચ્ચાં હોય તેઓના કપડાંસત્તાં તથા અભ્યાસ પાછળ ખર્ચ ઠીક થાય છે. આ ખર્ચને પહોંચી વળવા માટે બે રસ્તા છે. એક તો આવક વધારવાનો અને બીજો રસ્તો કરકસરથી તથા ડાહપણથી ખર્ચ ઓછું કરવાનો છે; અને તેમાં પણ આપણી જરૂરીયાતો મેળવવામાં વાંધો આવે નહિ. સહકારી ધોરણે કામ કરવાથી આવા કઠણ વખતમાં પણ કરકસરથી ખર્ચ ઓછું કરી સારી સુધડ રીતે ધર ચલાવી શકાય તેમ છે.

સહકારી મંડળનો ઉદ્દેશ:-

(૧) ગરિબ અને નિરાશ્રિતને તેનાં કટો-કરીના પ્રસંગે પૈસા તથા માણસથી મદદ પુરી પાડવી.

(૨) લોકો કરજદાર ના અને તે માટે ભુજ ત્યાજે પૈસા ધીરવા અને દફતે દફતે દેવામાંથી છોડાવવા.

(૩) લોકોમાં કરકસર અને ભાતુભાવની લાગણી ઉત્પન્ન કરી, એક સારા નાગરિક, સાચા દેશભક્ત બનાવવા.

(૪) વચસા માણસ જે માણની ભેગ દેવડમાં નફો ખાઈ જાય છે તે અટકાવવું.

(૫) મનુષ્યમાં સ્વાતંત્ર્યની અને સ્વાયત્ત-
ત્વની ટેવ ઉત્પન્ન કરવી.

આ ઉદ્દેશો આદર્શ જણાય છે પણ તે
જીવનમાં સાચા પાડવા માટે ખતીલા તેમજ
ઉત્સાહી કાર્ય કરનારાઓની ઘણી જરૂર છે. આ
ઉદ્દેશોને અનુસરીને હાલમાં મુંબઈની બહેનોની

એક સહકારી
મંડળી સ્થપાઈ
છે. ધરગતુ ચી-
ન્નેની ખરીદી
સ્ત્રીઓનાજ હા-
થમાં હોય છે.
એટલે જો ધરગતુ
માલની ખરીદી
માટે સ્ત્રીઓ ભોગી
થાય તો તેમની
મંડળી જરૂર
ઉપયોગી સેવા
કરી શકે. આ
મંડળનો હેતુ
હાલમાં “ખરી-
દનારની સહકારી
મંડળી”ની યોજના
ધકવાનો છે. હાલ
તરત આ મંડ-
ળનો કારભાર
ગુજરાતી સ્ત્રી-
ઓનાજ હાથમાં
રાખ્યો છે અને
મંડળનું નામ,

ગુજરાતી સ્ત્રી સહકારી મંડળી, લીમીટેડ.

માનવંતા મંત્રીબહેન.

હું ગુજરાતી સ્ત્રી સહકારી મંડળી લીમીટેડની
સભાસદ થવા ઇચ્છુ છું. અને તે માટેની ફીનો
રૂ. ૧-૦-૦ આ સાથે મોકલું છું.

સદરહુ મંડળીનાં ધારાધારણ પ્રમાણે વતંવાં હું
ખુશી છું. સદરહુ મંડળીના શેર નંબર
રૂ. ૧-૦-૦ નો હું ખરીદવા ઇચ્છુ છું તેના
રૂપિયા આ સાથે મોકલું છું તેની
પહોંચ સ્વીકારશે.

લી.

પુરું નામ

જમર

પતિનું અગર પિતાનું નામ

રાશ્નકાનું

નોંધ:—દર શેર લોક દર મારો એક રૂપિયા ભરીને દસ
મહીનામાં ચેરના નાણાં ચુકવી આપવા હશે
તો તેમ પણ થશે.

“ગુજરાતી સ્ત્રી સહકારી મંડળી” એ
પ્રમાણે રાખ્યું છે. તેની ઑફીસ હાલમાં,
સર્વેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા સોસાયટીનું મકાન,
મેંડેસ્ટ રોડ, મુંબઈ નં. ૪, એ કેમણે રાખ-
વામાં આવી છે. આ મંડળીમાં કોઈ પણ કોમની
મુંબાઈમાં રહેનારી સ્ત્રી, સભાસદ થઈ શકશે.

આ મંડળની ચાપણુ માટે રૂ. ૧૦) નો
શેર કાઢવામાં આવ્યો છે. મંડળીના સભા-
સદ થવા માટે રૂ. ૧ આપવો પડશે અને
દરેક સભાસદે ઓછામાં ઓછો એક શેર લેવો
પડશે. શેર માટે દસ રૂપિયા સામટા ન આપી
શકાય તો દર મહિને એક એક રૂપિયા હકતો

ભરીને દસ મહિને
તેની કીમત ભરી
શકાશે. આ મં-
ડળી મુંબઈની
સહકારી મંડ-
ળીઓના કાયદા
મુજબ સરકારમાં
નોંધાવવામાં આ-
વશે. હાલ તરત
તો કેટલાંક સ્વયં-
સેવિકા બહેનોએ
ચાલીએ ચાલીએ
ફરીને આ મંડ-
ળનો ઉદ્દેશ બહે-
નોને સ્વમજબવા-
નું, તથા તેઓના
ધરગતુ ચીન્ને
ધરગતુ ચીન્ને
પુરી પાડવા માટે
માંગણી નોંધાવ-
વાનું કામ હાથ
ધકું છે. જેમ
જેમ અનુભવ
મળતો જશે તેમ

તેમ મંડળનું કામ વધારવામાં આવશે. મંડળ
એકજ સ્ત્રીજની માંગણી દસ પંદર બહેનો
પાસેથી મેળવી તે સ્ત્રીજ સરસે ખાચે
ખરીદશે તે બહેનોને ખોંચાડશે. શુઃ
આતમાં કદાચ માંગણી પ્રમાણે
મેળવતાં વિવંબ થાય પણ તેથી

છોકરીઓ કામ શીખતાં તે દુક સમયમાં કમાતા માણસ થઈ જતા. એટલે કુટુંબની વિધવાઓને કે દૂરના અનાથ બાળકોને કંઈ કંઈ કામ મળી રહેતું. આથી તેઓ કુટુંબમાં ભાર રૂપ નહોતાં થતાં કે તેમને અનાથાશ્રમમાં જવું પડે.

આ રીતે દરેક કુટુંબ સમાજનું પોષક ખનનું. કુટુંબમાં જેણે ગૃહરીતિનીતિ જન્મ લીધો કે તેનું બધે પ્રકારે પાલન પોષણ અને તેના શારીરિક, ધાર્મિક, નૈતિક વિકાસની જવાબદારી વહીવટ માથે પડતી. છોકરી હોય તો સંયુક્ત કુટુંબનાં વ્રત ઉપાસના વિગેરે ગૃહસંસ્કાર પ્રમાણે અનાપાસે મેળવે. તેજ ખરી કન્યાકેળવણીનું મૂળ છે એમ કહિયે તો ચાલે. ન્દાનપણમાં ગૌરીવ્રત, મહાદેવનાં વ્રત, ત્રવસીપૂજા, સત્યનારાયણનાં વ્રત વિગેરે પળાતાં જોતી ને પોતે શીખતી અને પાળતી એટલે જેને ધાર્મિક કહિયે તેવાં વ્રત નિયમ પાળતી અને ધર્મશિક્ષણ મેળવતી કે જે કન્યા થયા પછી ગૃહિણી થવાને સમયે ધર્મવિમૂખ થતી નહિ.

સામાન્ય રીતે જોતાં સંયુક્ત કુટુંબમાં પરણીને આવનાર પ-અવિભક્ત કુટુંબ. તિપત્નીને જુદું ઘર લાણાલાલ માંડીને રહેવાની ફરજ પડતી નથી. કુટુંબનાં બીજાં માણસો સાથે નવી આવનાર વહુનું પણ પોષણ થાય છે. કુટુંબની આ રીત જોઈને પોતે પણ બીજાનું પોષણ કરવાની ફરજ સ્વીકારે છે.

સંયુક્ત કુટુંબથી જુદું ઘર માંડીને રહેવાથી પતિ અને પત્નીને માથે સઘળી જવાબદારી આવી પડે છે. પતિને પોતાને નોકરી કરવી, અને ઘરની તથા છોકરાંની સંભાળ

રાખવી પડે છે. અને સ્ત્રીને એકલે હાથે ધરતું બધું કામ સંભાળવું પડે છે. વિભક્ત કુટુંબમાં સ્વતંત્રતા અને છૂટમાં મજા પડે છે. પણ માંદે સાજો મનમાં મુઝવણ થાય કે ‘વડીલ હોય તો સાઈ.’ આવી સ્થિતિમાં બાળકોને ને બાળકોની કેળવણીની સંભાળ કોણ લે? આ બેદરકારીના લાભ લઈ છોકરાં આડે રસ્તે ચઢી જાય છે. સંયુક્ત કુટુંબમાં રહેવાથી આ બધી જવાબદારી સરી જાય છે ને વડીલ સૌ જુવે છે ને કરે છે.

પ્રથમ ગૃહકેળવણી લેવાને કન્યાએ સંયુક્ત કુટુંબમાં પલે-ગૃહકેળવણી લેવાની જરૂર છે. જેને તેનો અનુભવ હશે તેનામાં સંપૂર્ણ ગૃહકેળવણી જોઈ શકાશે. સંયુક્ત કુટુંબમાં પલેટાવા અને એની શીળો છાંય મેળવવા ભોક્ષા તલસતા. એ ભાવના નીચેની લીટીઓ પરથી જણાઈ આવે છે.

“કાઠા તે ધઉંની શેટલી, ને ગળગળાઓ કંસાર; બેગાં બેસી આરોગિયે, જે પૂજ્યા હોય મોરાર. જેને પેટે તે ચાર દીકરા, ધન ધન તેના અવતાર; ચારે તે વહુ પાયે પડે, જે પૂજ્યા હોય મોરાર.”

આ લીટીઓમાં બેગાં બેસી આરોગવામાં સંયુક્ત કુટુંબની સંસ્થાનું દર્શન થાય છે.

સંયુક્ત કુટુંબમાં રહેવાથી સ્વાર્થભાગ, આત્મભાગ, સહનશીલતા અને સેવાધર્મ

આપોઆપ શિખાય સંયમ ને સેવા છે. કુટુંબનાં બધાં

માણસોના સ્વભાવ કંઈ એકસરખા હોતા નથી. કોઈનું કડવું વેણ પણ સાંભળી લેવું પડે. વડીલનાં સ્હામું જરા પણ બોલાય નહિ. કોઈ વખત વધારે કામ પહોંચે તો તે તરફ ધ્યાને ન અપાય. આ રીતે રહેવાથી સેવાતત્વરતા અને બધાંની મરજ કેમ સંપાદન કરવી તેનું સાઈ જ્ઞાન મળે છે.

છે. આ રીતે સેવક ને સેવિકાના પાઠ ન્હાનકડા ધરમાં ભણાય છે. ખરો ગૃહસેવક કે ખરી ગૃહસેવિકાજ સમાજ કે દેશસેવા સાધી શકે. કારણ સેવા શું છે તે ને સારી રીતે જાણે છે.

આધુનિક કેળવણીની ઇચ્છવા જેવી અસર

હોય તો તે અકિત-

સંયુક્ત કુટુંબ: સ્વતંત્રતા છે. સ્વતં-
હાલની દૃષ્ટિએ ત્રતા કેને ન ગમે ?
સ્વતંત્રતા સ્વચ્છંદતા

તરફ ઘળી પડે તો ગૃહજીવનની શાન્તિ અને સમાજને હિન્નભિન્ન કરી નાંખે છે. સમાજ ને જનસમૂહ માટે તેનો નિગ્રહ કરવો આવશ્યક હોય છે. હાલમાં બને છે તેમ કન્યા લગ્ન થયા પછી તરતજ સ્વતંત્ર થવા ઇચ્છે છે. એનાં કુટુંબમાં 'હું, તું, અને તે' સિવાય એાનું માણસ સમાજ શકવું નથી. અને તેને સંયુક્ત કુટુંબમાં રહેવાનું પસંદ પડવું નથી. તેમજ તેમાં પડતી અસાધારણ દરકતો વેડી લેવા જટલું કૈય તેનામાં હોતું નથી. સ્વતંત્ર અને સ્વચ્છંદ મહાલક્ષ્મીની ઇચ્છાથી સેવાને બદલે સ્વાર્થમયતાવાળી સ્ત્રી રા. રામચુરાના લોકપ્રસિદ્ધ થયેલા ગીતમાંના શબ્દોમાં કહિયે તો પોતાના 'રાજ' ને વિનવી કહે છે કે-

" હાં કે રાજ !

સસરાજને યાવટ કરવા મેલો

મને ધુંધકડા કઢાવે-મને ડેર કાંટો વાગ્યો.

" હાં કે રાજ !

સાસુડીને તીરથ કરવા મેલો

એનાં છોડાંને સોતી. —મને

" હાં કે રાજ !

નણુડીને સાસરિએ વળાવે

એનાં બાંધ્યા બચકા સોતી. —મને

" હાં કે રાજ !

ફળીયામાંથી પાડોરાણુને કાઢો

એનાં રેંટીયાને સોતી. " —મને

આવા ઝેરી કાંટાવાળી ઓને કોઈનો

સહવાસ ગમતો નથી.

શારીરિક નબળાઇ કામ કરવાનું એાણું

અને શારીરિક નબ-

ળાઇ રહામે એકલાં ઉછરવાથી ઉદાર, બુદ્ધિ

અને સદનશીલતાનો લાભ મળતો નથી.

એટલું જ નહિ પણ પોતાનું કામ પોતાનાથી

થઈ શકવું નથી. શારીરિક કસરત જેવી ગૃહ-

સામગ્રી તેની નાણુકાઈની વચ્ચે આવે, છે

તેથી રા. રામચુરાના ગીતમાંનાં જેવી સ્ત્રી

પોતાના 'રાજ' ને વિનવી છે કે:-

" હાં કે રાજ !

ધરમાંથી સંધણિયાને કાઢો

મારી ધૂમાડે આંખનું દુઃખે. —મને

" હાં કે રાજ !

ઓશરિયેથી ખાંડણિયાને કાઢો

મારાં ધનકે ખંખા દુઃખે. —મને

" હાં કે રાજ !

આંગણિયેથી ગાવડડીને કાઢો

એનાં વલોણુને સોતી. " —મને

આનું પરીણામ શું આવે ? હિંવા જેવું

એાખ્યું છે. " પ્રજા ચરીરનો ધસારો અને

નવપદ્ધતતા " માં આપણા સ્ત્રીસમાજની

શારીરિક નબળાઇનું કારણ કુટુંબસેવા કાં-

જેની અંગ મહેનતનો અણગમો છે, એમ

ન્હાનાલાલે કવિ જણાવે છે.

સમાજસેવાની તાલીમ સ્ત્રીઓને કુટુંબ-

માંથી શરૂ થાય છે.

સમાજસેવાની માંદાની માવજત, આ-

તાલીમ રોગ્ય, બાળબીછેર,

બાળકોની કેળવણી,

ધરમનું દવાઓનું યાન, પરદેશમાં સારેનરસે

છોકરીઓ કામ શીખતાં તે હુંક સમયમાં કમાતા માણસ થઇ જતા. એટલે કુટુંબની વિધવાઓને કે દુરના અનાથ બાળકોને કંઈ કંઈ કામ મળી રહેતું. આથી તેઓ કુટુંબમાં બાર ૨૫ ન્હોતાં થતાં કે તેમને અનાથાશ્રમમાં જતું પડે.

આ રીતે દરેક કુટુંબ સમાજનું પોષક બનતું. કુટુંબમાં જેણે

શુદ્ધરીતિનીતિ જન્મ લીધો કે તેનું બધે પ્રકારે પાલન

પોષણ અને તેના શારીરિક, ધાર્મિક, નૈતિક વિકાસની જવાબદારી વડીલને માથે પડતી. છોકરી હોય તો સંયુક્ત કુટુંબનાં વ્રત ઉપાસના વિગેરે શુદ્ધસંસ્કાર પ્રમાણે અનાથાસે મેળવે. તેજ ખરી કન્યાકેળવણીનું મૂળ છે એમ કહિયે તો ચાલે. ન્હાનપણમાં ગૌરીવ્રત, મહાદેવનાં વ્રત, તુલસીપૂજા, સત્યનારાયણનાં નામ વિગેરે પળાતાં જોતી ને પોતે શીખતી પાળતી એટલે જેને ધાર્મિક કહિયે તેવાં નિયમ પાળતી અને ધર્મશિક્ષણ મેળવતી કન્યા થયા પછી શુદ્ધિથી યવાને સમયે ધર્મવિમૂખ થતી નહિ.

સામાન્ય રીતે જોતાં સંયુક્ત કુટુંબમાં પરણીને આવનાર પ-અવિભક્ત કુટુંબ તિપત્નીને જુદું ઘર લાલાલાલ માંડીને રહેવાની દરજ્જા પડતી નથી. કુટુંબનાં બીજાં માણસો સાથે નવી આવનાર વહુનું પણ પોષણ ચાલે છે. કુટુંબની આ રીત જોઈને પોતે પણ બીજાનું પોષણ કરવાની દરજ્જા સ્વીકારે છે.

સંયુક્ત કુટુંબથી જુદું ઘર માંડીને રહેવાથી પતિ અને પત્નીને માથે સઘળા જવાબદારી આવી પડે છે. પતિને પોતાને નોકરી કરવી, અને ઘરની તથા છોકરાંની સંભાળ

રાખવી પડે છે. અને સ્ત્રીને એકલે હાથે ઘરનું બધું કામ સંભાળવું પડે છે. વિભક્ત કુટુંબમાં સ્વતંત્રતા અને છૂટમાં મજા પડે છે. પણ માંદે સાજો મનમાં મુઝવણ ચાલે કે 'વડીલ હોય તો સાજું.' આવી સ્થિતિમાં બાળકોને ને બાળકોની કેળવણીની સંભાળ કાણુ લે? આ એકરકારોનો લાભ લઈ છોકરાં આડે રસ્તે ચઢી જાય છે. સંયુક્ત કુટુંબમાં રહેવાથી આ બધી જવાબદારી સરી જાય છે ને વડીલ સૌ જુલે છે ને કરે છે.

પ્રથમ શુદ્ધકેળવણી લેવાને કન્યાએ સંયુક્ત કુટુંબમાં પસો-

શુદ્ધકેળવણી ટવાની. જરૂર છે. જેને તેનો અનુભવ

હશે તેનામાં સંપૂર્ણ શુદ્ધકેળવણી જોઈ શકાશે. સંયુક્ત કુટુંબમાં પસોટાવા અને એની શીર્ષા ઊંચ મેળવવા સોડો તકસીતા, એ ભાવના નીચેની લીટીઓ પરથી જણાઈ આવે છે.

“કાઠા તે ઘઉંની રાટલી, ને ગળગળીઓ કંસાર; ભેગાં બેસી આરોગિયે, જે પૂન્યા હોય મોરાર. જેને જેટ તે ચાર દીકરા, ધન ધન તેનો અપતાર; ચારે તે વહુ પાથે પડે, જે પૂન્યા હોય મોરાર.”

આ લીટીઓમાં ભેગાં બેસી આરોગવામાં સંયુક્ત કુટુંબની સંસ્થાનું દર્શન થાય છે.

સંયુક્ત કુટુંબમાં રહેવાથી સ્વાર્થત્યાગ, આત્મભોગ, સદનશીલતા અને સેવાધર્મ આપોઆપ સિખાય સંયમ ને સેવા છે. કુટુંબનાં બધાં માણસોના સ્વભાવ કંઈ

એકસરખા હોતા નથી. કોઈનું કડવું વેણ પણ સાંભળી લેવું પડે. વડીલનાં સ્હામું જરા પણ બોલાય નહિ. કોઈ વખત વધારે કામ પહોંચે તો તે તરફ ધ્યાને ન આપાય. આ રીતે રહેવાથી સેવાતત્ત્વરના અને બધાંની મરુદ કેમ સંપાદન કરવી તેનું સાદું ધાન મળે છે.

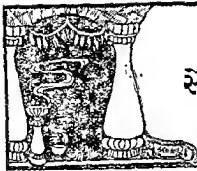

બાળશાળાના બાળકો

માટી ઉમ્મરની સ્ત્રીઓ મારે ઉદ્યોગવર્ગ

સેવા મંદિર-તારદેવ

મજુર વર્ગની કેળવણી એ આજના રાજકીય નેતાઓનો ધણી જ મુશ્કેલીભર્યો પ્રશ્ન છે. અત્યારના સંજોગો નેતાં આ પ્રશ્ન તેમ જ સમાજસેવાના અન્ય પ્રશ્નોનો ઉકેલ કામદારી થઈ શકે એવો સંભવ નથી. તેથી, સમાજસેવાના ક્ષેત્રમાં જે કાંઈ અદ્ય સ્વદ્ય થઈ શકે તે ખાનગી સંસ્થાઓ કે અમુક વ્યક્તિઓ દ્વારા થાય છે. અનેક મુશ્કેલીઓ, અનેક વિડંબણાઓ છતાં મુજબમાં કેટલીક જગાએ સમાજસેવાનું કાર્ય થાય છે. તારદેવ ઉપર એવો જ એક પ્રયત્ન ચાલુ છે.

મીઠ મજુરો અને તે લતામાં રહેતા અન્ય ગરીબ વર્ગોને કેળવણી તેમજ અન્ય શક્ય હોય તે મદદ આપવા માટે સેવા મંદિરની સ્થાપના થયેલી છે. ત્રણેક વર્ષ પહેલાં મીસ મણીબહેન દ્વારા એ પોતાની સંપૂર્ણ જવાબદારી ઉપર આ સંસ્થા સ્થાપી હતી. પ્રથમ, તેમણે એ લતામાં આવેલી ચાલોની મુલાકાત લીધી અને અનેક મુશ્કેલીઓ વેળી તે લતાનાં સ્ત્રી આળકો સાથે મૈત્રી બાંધી. ત્યારબાદ થોડા સમયે એક ચાલોનાં એ એરડામાં નિયમિત અભ્યાસવર્ગો શરૂ કર્યા. આ ગ્રંથાસમાં સફળતા મળતાં એલાસીસ લોજના મેંચનશીપનો ભાગ બાહે લઈ ત્યાં કામ કરવા માંડ્યું. પોતાનાં ખીરસામાંથી મળતો ઉદાર ફાળો તેમજ અન્ય સખાવતી લોકોની મદદ એ તેના આર્થિક માગો હતા. પછી સામાજિક કાર્યની કેળવણી

મેળવવા, આ કામ અન્ય કાર્યકરોને સોંપી તેઓ ધૂરપ ગયાં છે. અત્યારે સેવા મંદિર નીચેની પ્રવૃત્તિઓ ચલાવે છે:

મીઠ મજુરોનાં ઘરોની મુલાકાત; નર્સરી હોમ, કન્યાશિક્ષણવર્ગ, સ્ત્રીઓની ક્લબ, દવાખાતું, અને રમત ગમતનું સ્થાન.

કાર્યકરો, સ્ત્રીઓની સાથે મૈત્રી બાંધવા, તેઓની રિપતિ જોવા અને કાંઈ મુશ્કેલીઓ હોય તો તે દૂર કરવામાં મદદ કરવા, ચાલોની મુલાકાત લીધે છે. જો તેઓનાં આળકો શાળામાં જતાં ન હોય તો તેઓને મ્યુનિસિપલ શાળાઓમાં મોકલવા આગ્રહ કરવામાં આવે છે; અથવા સેવા મંદિરની નાની શાળામાં મોકલવા જણાવે છે. નર્સરી હોમમાં ૩ વર્ષથી ૭ વર્ષની વયનાં આળકોને રાખવામાં આવે છે. પ્રથમ તેઓને ચોકખાં રહેતાં શીખવવામાં આવે છે. થોડાં આળકોને નાના આળકોના મોં ઘેરા, માથું હોળવું એવાં કામોમાં મદદ કરવાનું શીખવવામાં આવે છે. આળકોને અભિનય સાથે સંગીત શીખવવામાં આવે છે મોટેસરી પ્રવૃત્તિથી તેમને કેળવણી આપવામાં આવે છે. પછી અંધો ભેગાને નાસ્તાપાણી આપવામાં આવે છે, જેમાં એક બીજાં એક બીજાને પીરસે છે. પછી તેઓને માટીના વાસણો જતાવતાં, કાગળ કાપતાં, રંગનાં એવા કામો શીખવવામાં આવે છે. બાદ તેઓને ૧૫ મીનીટનો આરામ આપવામાં આવે છે. આળકોને

રમત ગમત, અને કસરત શીખવવામાં આવે છે અને તેઓને રેતીમાં ખેલવા દેવામાં આવે છે. કન્યાશિક્ષણવર્ગમાં તેઓને લખતાં વાંચતા શીખવવામાં આવે છે. સંગીત તેમજ જુદાં જુદાં પ્રકારનું સીવણ, ખરત કામ, પણ તેઓને શીખવવામાં આવે છે. સ્ત્રીઓની કલમમાં કેટલીક વખત બધી સ્ત્રીઓ ભેગી મળી ચઢાપાણી પીએ છે; તેમ કેટલીક વખત તેઓને મેજક લેન્ટર્નની રક્ષાદ્રોઝા બનાવવામાં આવે છે. તંદુરસ્તી સંબંધમાં સામાન્ય સૂચના, ટોપલી બનાવવાનું તેમજ એવા ખીજા ગૃહકિલોગો પણ શીખવવામાં આવે છે. અડવાડીઆમાં એક દિવસ બધી છોકરીઓ રમતગમનના સ્થાને આવી જોમ પ્રેરે એવી દિન્દી રમતો

રમે છે. દવાખાનામાં અડવાડીયામાં એક દિવસ મફત દવા આપવામાં આવે છે.

ભવિષ્યમાં મજૂર સ્ત્રીઓ કામે ગય ત્યારે તેઓનાં નાનાં બાળકોની સંભાળ લેવા માટે વ્યવસ્થા થનાર છે. સમાજસેવાની વ્યાવહારિક અને પદ્ધતિસર કેળવણી કાર્યકરોને મળે એવી એક સંસ્થા પણ સ્થાપવામાં આવશે.

અત્યારે પૂરેપૂરો સમય કામ કરે એવાં ત્રણજ કાર્યકરો છે: મીસ આનન્દીબાઈ જોશી, મીસીસ યમુનાબાઈ દ્વિરલેકર, એમ. એ; અને મીસીસ આનન્દીબાઈ દિધે; તેથી કામ ઘણું મર્યાદિત થાય છે.

કાચી કળીને કોઈ તોડશો માં

તોડશો મા કોઈ તોડશો મા, કળી કાચી દેખાને કોઈ તોડશો મા

કાચી કળી ને વળી વાસે મધુરી,
વાસે સુવાસે એને મોડશો મા— કળી...

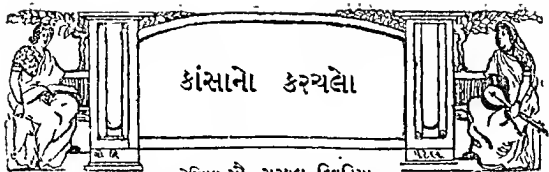
રૂપે રસિલી કળી રાચી ને દખી,
લેવાને કાજ ચિત્ત ચોરશો મા— કળી...

કાચી કળીની ગલી ગલી અનેરી,
મીઠી એ મળે એને મોળશો મા— કળી...

અમૃત વેલી કળી સુધાભરેલી,
પીવાને કાજે દીલ તોડશો મા— કળી...

ભગર ગુંજે ને મધુમદ્ધિકા ગુંજે,
ગુંજનના ખેલ તરછોડશો મા— કળી...

વાડી ખીલ્યાં-ખર્ચા ફૂલડાને વીણજો,
કુળાં-કાચાં-બાળ કોચશો મા— કળી...

લેખિકા: સૌ. સરયૂદા દિવટિયા

સિન્ધ દેશમાં શિયાળાની એક સાધારણ ઠંડી સાંજે ચાર મિત્રો ધીરટમસની રમમાં એકઠા થઇ ગધ્યાં મારતા બેઠા હતા. ચારે ગવર્મેન્ટ સર્વન્ટ હતા. તેમાંના ત્રણ તો યુરોપીયન હતા. એ ત્રણની વાત પુરી થયા પછી ચોથા યુગ્જરાતી મિત્રે વાત શરૂ કરી કે જે બહુ વિચિત્ર હતી. ત્હેણે કહ્યું, હું જે વાત કરીશ તે જો કે તદ્દન ખરી છે પણ ત્હમે કોઇ માનશે નહી. પરન્તુ ત્રણે મિત્રોના આગ્રહથી ત્હેણે પોતાની વાત નીચે પ્રમાણે શરૂ કરી.

“ કેટલાંક વર્ષો પહેલાં હું જ્યારે યુગ્જરાતમાં હતો, ત્યારે મ્હારી પાસે એક કાંસાનો કચલો હતો. તે ટોકિયોથી આવેલો હતો. મ્હેં તે મુંબાઇથી ખરીદ્યો હતો. દેખાવમાં ખરા કરચલા જેવીજ બનાવટ હતી. પરન્તુ કદમાં ખરા કરતાં બહુજ મોટો હતો. ત્હેની આખે પણ જાણે સ્વાભાવિક-ખરી જેવીજ લાગતી. અને કોઇક વખત ધારીને બેવાથી જાણે સજીવ ન હોય એમ ફરતી. અને મ્હને અને મ્હારા મરાઠા નોકરને ખીંક પણ લાગતી ! એને હંમેશાં મ્હારા ટેબલ પર ‘ પેપર વેઇટ ’ તરિકે મૂકતો અને ઘણીવાર મ્હને કોઇ મળવા આવ્યું હોય ત્હેની સાથે એને વિષે વાત પણ કરતો. મુંબાઇથી લીધા પછી એને મ્હારી સાથેજ રાખ્યો. પટાવાળાઓ પહેલાં તો બેઠેનેજ ચમકતા પણ પછી તો હેને બેવામાં આનંદ માનતા. એને બેઠેને યુગ્જરાતી શબ્દરથો તો બહુ વખાણતા. તેમાંના એક નાસિકનો બ્રાહ્મણ હતો. અને એ આ

કરચલાને અત્યંત ધ્યાનપૂર્વક જોતો. કંઈ ને કંઈ બ્રહ્મને એ મ્હારી પાસે આવતો પરન્તુ મૂળ કારણ-એ કરચલાને બેવાતુંજ નતપાસવાતુંજ ન હોય એમ મ્હને લાગતું. આખરે એક દિવસ હું કંટાળ્યો ને મ્હારી ધીરજ ખૂટી. રિવાજ પ્રમાણે એ આવ્યો ને મ્હેં કહ્યું કે એમ ગમે ત્યારે ત્હમને મળવાને માટે હું નવરો નથી. એ સમજી ગયો. ને તે દિવસ પછી ફરી તે દેખાયો નહીં.

જે દિવસ પછી મ્હારે ત્યાંના નોકરનો છોકરો અત્યંત ગભરાટમાં કંઈ કહેવા આવ્યો. થોડીક મિનિટ તો એ કંઈ બોલીજ શક્યો નહીં. આખરે ત્હેણે સ્વસ્થ થઇ જણાવ્યું કે ‘ આજે સવારે એની પસ બેવાપેથી માણુમ પડી. પણ તપાસ કરતાં બદાર તંબુમાં સંતાડેલી મળી આવી, અને એની પાસેજ આ કાંસાનો કરચલો બેઠેલો, જાણે એજ લાવીને સંતાડતો ન હોય ! ’

પહેલાં તો હું હસ્યો, અને એ છોકરાને પણ એવા મુર્ખાઇભરેલા વિચાર માટે હસીને કહાડી મૂક્યો. પરન્તુ ત્હેના કહેવા પર વિચારતાં મ્હને જે કારણ સૂઝ્યાં, એક તો એ કરચલો લીધો ત્યારથી એ છોકરે પણ મ્હારી સાથેજ હતો ને એનાથી એ જરા પણ ખીંકો નહિ, ને બીજું ત્યાં તંબુમાં એની કંઈજ જરૂર નહોતી કે ત્યાં લાવવામાં આવ્યો હોય. એ તો કાયમ મ્હારી બોહિસના ટેબલ પરજ રહેતો.

મ્હને પેલા નાસિકવાળા બ્રાહ્મણ પર શક ગયો કે એણે લઇ જવાની દાનતથી પહેલાં એ

જગ્યાએ સંતાડ્યો હોય. હું મ્હારા તંજુ આગળ ગયો, કરચ્છો લીધો ને ઓફિસના ટેબલ પર મૂક્યો. અત્યારે એની આંખો કંઈ રોગ કરતાં જુદી અને એમાં કંઈક હેતુ સમાચેશો હોય તેવી લાગી. કંઈ ખાસ ધ્યાન આપ્યા વગર તે વખતે તો હું મ્હારે કામે લાગ્યો.

એ દિવસે સાંજે હું મ્હારા મુલાના તંજુમાંથી ઓફિસના તંજુમાં જતો હતો ત્યારે મ્હને ચોક્કસ લાગ્યું કે એ કરચ્છો પણ ટેબલ પર ચાલતો હતો-ખસતો હતો. મ્હેં પાસે જઈ જોયું તો એ એની રોજની જગ્યાએ નહોતો ! બીજો દિવસે સ્વધારે હું જોડેજુડે તો મ્હારી પર્સ યુમ થયેલી જણાઈ ! મ્હેં અને મ્હારા નોકરોએ કેટલી શોધી ત્યારે તંજુની શેત્રી નીચે જમીનમાં એક મોડું કાણું પાડેલું અને તેમાં એ પર્સ સંતાડેલી ! આસપાસની માટીમાં એ કરચ્છાના પંજા પડેલા. નોકરો બધા બચબીન થયા અને એ લોખંડી કાંસાના કરચ્છા બાજત અંદર અંદર વાનો કરવા લાગ્યા ! અને દલે તો મ્હને પણ શક પડવા લાગ્યો ને એ રાત્રે જાગીને મ્હેં આ બાબત તપાસ કરવા નિશ્ચય કર્યો. ને પરિણામે મ્હેં જોયું કે, જેવા ત્હમને ત્રણને ચાત્રનાં જેવું તેટલી ચોખ્ખી રીતે મ્હેં એ કરચ્છાને ચાલતાં અને કંઈ શોધતો હોય તેવી રીતે તંજુમાં ફરતા જોયા ! તે વખતે તો મ્હને પણ એટલી જીક લાગી કે હું કંઈજ કરી શક્યો નહિ. મ્હારી ઉંઘ પણ હીલી ગઈ !

સહુભાગ્યે બીજો દિવસે સ્વધારે એક મી. હેરીસન કરીને ઍક્સિસર દત્તો તે મ્હારે ત્યાં મ્હા પીવા તથા નાસ્તા માટે આવવાનો દત્તો અને ત્હેનો તંજુ પણ મ્હારા તંજુની પાસેજ દત્તો એ બદ્દ બલો અને માયાજી દત્તો. એ આવે ત્યારે આ બધી વાત ત્હેને કરવાનો મ્હેં વિચાર કર્યો. સ્વધારે હું મ્હારા ઍક્સિસ તંજુમાં ગયો. કરચ્છો એની જગ્યાએ જ

અત્યારે હતો. કંઈક હેતુવાળા આંખોને બદલે અત્યારે ત્હેની આંખમાં અનદદ નિરાશા જણાતી હતી !

મી. હેરીસન બરોબર અગીયાર વાગે આવ્યો.

શરૂઆતમાં હમે કેટલીક પરચુરણ વાતો કરી અને પછી મ્હેં આ કરચ્છાની વાત પણ કરી. પડેલાં તો હેણે ધાર્યું કે હું મશ્કરીજ કરતો હતો. મ્હેં ત્હેની એ બૂઝ ભાગી અને હેને લખને ઓફિસના તંજુમાં ગયો તો હમે હેને ટેબલ પર ધીમે ધીમે આમ તેમ ફરતો જોયો !

અત્યારની એની હીલચાલ છૂપી નહોતી લાગતી. શાહિના ખડીયા પાસેથી એક કુલી-રકેપ કાઢી પાસે ગયો. પાંછો ખડીયા પાસે ને પાછો કાઢી પાસે આવતો દેખાયો ! હેરીસને થોડીક મિનિટ જોયા કહ્યું ને બોલી ઉઠ્યો : “ઓ બાપ રે ! આ પ્રાણી તો લખે છે ! ને બાપા મરાડી છે.” હું વધારે પાસે ગયો ને જોયું તો કંઈ મરાડીમાં એ લખવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો ! પરંતુ તેમ કરતાં હેને બહુ મુશ્કેલી પડતી હોય એમ લાગતું હતું. કારણ કે લખવાના સાધનમાં હોદ્દર કે કચમ કંઈ નહોતું એટલે એના પંજાના નખ શાહીમાં બોળી એ લખતો. મી. હેરીસને પોતાના જેઠી-દમ બીસામાંથી એક પેન્સીલ કઢાડીને એ વિચિત્ર પ્રાણી આગળ ધરી. ત્હેના પંજાએ એકમ આનંદથી પેન્સીલ ઝુટવી લીધી ને પછી ધીમે ધીમે લખવા માંડ્યું. એ પંજાથી લખતો ત્હેના કરતાં પેન્સીલથી વધારે સહેલાઈથી લખી શક્યો. આ રીતે તેણે પોતાનો જન્મગોનું જ્ઞાતાં મરાડીમાં લખ્યું.

મી. હેરીસન અને હું બન્ને મરાડી તો સારી રીતે જાણતા. તેણે મરાડીમાં લખેલું ચરિત્ર આ પ્રમાણે હતું :

“ નર્સિકનો હું દેશરથ બાબજીજી. એક

દિવસ રામચન્દ્રના મંદિરમાં ગયો તો નદી કિનારે કેટલાક સાધુઓનું ટોપું બેઠું હતું. તેઓ કાલી માતાના ભક્ત હતા. મહારી પ્રત્યે તેઓ મિત્રભાવ દર્શાવવા લાગ્યા અને રામચન્દ્રના મંદિરમાં જવાને બદલે મહાકાલીની ભક્તિ કરવા આગ્રહ કરવા લાગ્યા. આખરે મહેં પણ એ લોકો સાથે રહેવા કબુલ કર્યું.

મંત્ર સાધવાનું કાંમ મુશ્કેલ હતું. મન્ત્રની સાધનાથી પોતાનો આત્મા બીજા ગમે તે શરીરમાં દાખલ કરી નવીજ જન્મગી શરૂ કરી શકાતી. આ મન્ત્ર શીખવાને માટે મહારે સખત તપ કરવું પડ્યું. આખો ઉન્હાજો ખુશી જગ્યામાં પંચાગ્નિમાં બેઠો. શિયાળાની કંકડતી ઠંડીમાં રાત અને દિવસ પાણીમાં રહેવાનું; ખોરાકે જીવન ટકાવવા પુરતોજ માત્ર લેવાનો. આવી જાતનાં અનેક કષ્ટથી જ્યારે હું મરણુત્થમ થઈ ગયો ત્યારે એ સાધુના આગેવાને જણાવ્યું કે હવે હું એ મન્ત્ર ગ્રંથ લખ કરવા ચોગ્ય થયો છું. તહેલે મહારા કાનમાં મન્ત્ર કહો અને ફરી ફરીને બોલાવો. મહારે તે વખતે એક ઉંદરના બોળાયામાં પેસવાનું હતું. હું મન્ત્ર બોલ્યો અને માત્ર એકજ મિનિટમાં એ ઉંદરના બોળાયામાં જતો રહ્યો. પણ ત્યાં તો હું જીખથી બહુ હેરાન થયો. પાછો મંત્ર બોલી, મહારા અસલ રૂપમાં આવી ગયો સાધુ મહારો મંત્ર સફળ થયેલો જોઈ ખુશી થયા. એક રીંછ મારી નાંખેલું પડ્યું હતું તેમાં પ્રવેશ કરવા કહ્યું. એ રસતે યદ્ય એક જન પસાર થવાની હતી. તેમને છુટી પૈસો દાગીના વિગેરે મહારે એ લોકોને આપવાનું હતું. તે પ્રમાણે લઈ આવી મહેં એ લોકોને આપ્યું. તેમણે મહારો ભાગ મહેને આપ્યો. હવે હું આ લોકોથી છુટો પડ્યો અને મહારો હિમ્મત પર મંત્ર સાધનાં તત્પર થયો.

ગુજરાતનાં ઘણાં શહેરોમાં ફર્યો. ઘરેણું માટે ઘણી છોકરીઓને મારી, ઘણા પૈસાદાર

વેપારીઓનાં ખૂન પેલા સાધુઓના શીખવ્યા પ્રમાણે કર્યો. દર ત્રણ મહિને હું મનુષ્ય સ્વરૂપમાં આવવા મન્ત્ર બોલતો અને મહારા પોતાના શરીરમાં દાખલ થતો. એ ચાર દિવસ મજા કરતો અને પાછો પ્રાણીના શરીરમાં પ્રવેશ કરતો.

હુમાંએ હું બ્રિટિશ ગવર્નમેન્ટને બુલી ગયો હતો. કેટલાક અંગ્રેજ ઓફિસરોને મને મારી નાંખવાને મોકલવામાં આવ્યા હતા. એક દિવસ એ લોકો ઝાડીમાં ભરાઈ રહ્યા હતા. મહેને કંઈ એ લોકના એ વિમારની ખજર ન હતી. તેમના સંતાવાની જગ્યાએથી હું પસાર થયો. હું તે વખતે રીંછના રૂપમાં હતો. એકે ગોળી છોડી, રીંછના શરીરમાંથી પસાર થઈ. પરંતુ હું મંત્ર બોલી વખતસર મહારા શરીરમાં દાખલ થઈ ગયો અને જીવ્યો ગયો. કેટલાંક અડવાડીયા પછી એક મગરના બોળાયામાં દાખલ થયો. નર્મદાના પવિત્ર જલમાં પાણી ભરવા આવતી સ્ત્રીઓ અને છોકરીઓની વાટ જોઈ પડી રહેતો. એક દિવસ નદીની સપાટી ઉપર મહેં કંઈક ખાવાનું ધારી મુખોંધથી ઝડપ મારી. પહેલાં તો કંઈ ખજર ન પડી. પરંતુ પછી સમજ્યો કે એની અંદર લોખંડનો હુક હતો, જે મહારા જડામાં ભગઈ ગયો. મહેને દુઃખ થવું હતું. પાણીની બહાર મહો લાવી મંત્ર બોલવાથી હું અસલ સ્વરૂપમાં આવી શકું એમ હતું અને મહેં એ પ્રમાણે કર્યું.

મહારી આ જાતની જન્મગીથી હું કંટાળેલો હોવાથી રૂઝ પાસે રજા લેવાની ઇચ્છા થઈ. મહેં માગી અને મળી પણ ખરી. મહારે લીધે એ લોકો ઘણું ધન પ્રાપ્ત કરી શક્યા હતા અને બધા એશઆરામમાં રહેતા હતા. હું રજા બોગવતો હતો તેવામાં અમારા સાહેબ આવ્યા. તેમની પાસે આ કાંસાનો કચ્છલો હતો. મહેં જોયો મહેને લાગ્યું કે આ

ધાતુનો છે ને મ્હારો હેતુ સાધી શકશે. એનો આકાર અને એની આંખો એવી આબેહુબ હતી કે હમણાં પણ હેમાંથી મ્હારી સ્વાભાવિક માતૃકા દૃષ્ટિથી પણ બેરોબર જોઈ શકું છું. સાહેબને યાદ પણ હશે કે હું કેટલીવાર અહીં આવતો અને કરચલો જોતો. કારણ મ્હારે જોવું હતું કે એમાં કોઈ જગ્યાએ હેવું છીદ્ર છે કે જેમાંથી હું પ્રવેશ કરી શકું ! મ્હારી તપાસને પરિણામે મ્હને એક પંજામાં એવું લાગ્યું કે ત્યાં કાણું હતું. એક સ્ત્રીગથી તે ઉપડતું અને બાંધ થતું હતું. મ્હેં તરત જ તેમાં પ્રવેશ કરવા નિશ્ચય કર્યો. એક બે દિવસ માટે જ અજમાયશ કરવાનો હતો. કંઈ પણ મુશ્કેલી વિના હું એ કરચલામાં દાખલ થયો. પરંતુ મ્હારી ધારણાની એક બાજતમાં હું નિરાશ થયો. હું અંદરથી જોઈ શકતો એ વાત ખરી પણ કંઈજ સાંભળી શકતો નહિં ! કારણ કાનની જગ્યાએ ત્યાં છીદ્ર નહોતું ! પગ જો કે નમુનેદાર અને સારા હતા પરંતુ મ્હારે માટે બહુજ ન્હાના હતા, એટલે હું બહુજ ધીમે ચાલી શકતો. મ્હારો હેતુ પૈસા લઈને સંતાડવાનો હતો. પરંતુ મ્હારો પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયો. સાહેબ અને ત્હેમના નોકરે મ્હારી સંતાડવાની જગ્યા જોઈ લીધી અને પૈસા પાછા લઈ લીધા. એટલે હવે મ્હેં મ્હારા શરીરમાં પાછા જલદી જવાનો નિશ્ચય કર્યો. સાહેબ મ્હારી વિનતી પ્યાનમાં લેશે અને મ્હને છુટો કરશે એવી આશા છે. કારણ જેમાંથી હું દાખલ થયો ત્હેની સ્ત્રીજ તો ખ્હારથી ઉઘડી શકે એમ છે એટલે દાઢ તો હું કેદમાં પુરાયા જોવો છું.

આ મ્હારી સત્ય લક્ષીકત છે. અને સાહેબ મ્હને છુટો કરશે એવી મ્હારી ખાત્રી છે."

કરચલાની આ વિચિત્ર વાત જાણી મ્હેં

મી. હેરીસનને કહ્યું કે 'આ કુબ્જ બ્રાહ્મણને આપણે બહાર કઢાડીએ. પંજાની ખ્હારની જાણ ત્હેને ઉઘાડવા માટે રહુ છે. એટલે સહેલાઈથી જની શકશે.' પણ મી. હેરીસને મ્હારો હાથ દાખી કહ્યું: "મદાકાલીની બક્તિના નામ નીચે ત્હેણે આત્માર સુધીમાં ધણાં કુકર્મો કર્યા છે. બહાર કઢાડીશું તો પાછો એનો એ ધધો કરશે. માટે હવે ખરાબ બ્રાહ્મણ પ્રત્યે દયા દાખવવાની કંઈજ જરૂર નથી. હું તો એમ કહુ છું કે ત્હેને એ રહુ આગળથી બેરોબર સીક્ર કરી કોઈ એવી જગ્યાએ ફેંકી દે" એ કે ત્યાંથી કહી બહાર આવવા પામેજ નહિ." અને ખરેખર મી. હેરીસને તો એ કરચલો લઈ ત્હેને સીક્ર કરી હમારા કેમ્પ પાસેજ એક મોટો કુવો હતો ત્હેની અંદર જોડી ફેંકી દીધો ! કુવાની અંદરની જાણ એટલી સીધી અને લીસો હતી કે ખરેખરો કરચલો પણ ઉપર આવી શકે નહિ. આ રીતે હમે એ બ્રાહ્મણના આત્માનો તો અંત આપ્યો. પરંતુ એના પ્રાણરહિત શરીરે હમને મુશ્કેલીમાં મૂક્યા. બે ત્રણ દિવસ પછી હમે સાંભળ્યું કે પોલિસને એ લાશ મળી છે અને ખૂનનો રાક છે. કેટલીક તપાસને અંતે એ ટાળાનો સાધુ પકડાયો ને ત્હેની પાસેથી આ બ્રાહ્મણની પણ ઘણી વસ્તુઓ મળી આવી ને રાકને ટેકા મળ્યો. જ્ને કે ખરી રીતે એ સાધુ ખૂનને માટે ગુન્હેગાર નહોતો. મી. હેરીસન ડીરેક્ટર મેજિસ્ટ્રેટ હતો ત્હેણે એ કેસ પોતાની પાસે લીધો અને પેલા સાધુને છુટો કર્યો. "વાન પુરી થતાં આ વાન કેટલે અંશે માનવી તે ખાતર સહુ પોતા પોતાના મનમાં લુહા લુહા પ્રકારના વિચાર કરતા પોતાપોતાના તંત્રમાં જવા છુટા પડ્યા."

● અંગ્રેજ ઉપરથી.

આર્યનારીનાં સન્માન

લેખિકા : સૌ. દીપકબા દેસાઈ

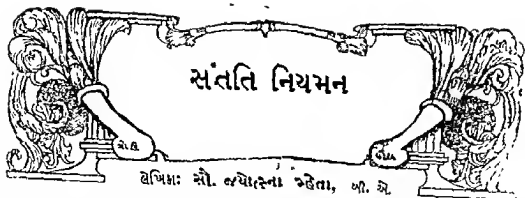
[રાગ-‘સીતારામનાં સંતાન’]

આર્યનારીનાં સન્માન, થાય દિંદમાં મહાન,
ગરવી દીસે એ શુભશુદરી—

પડશુભચુકત ધર્મપત્ની ચોઢાવતી,
શક્તિ બની એ ‘શૃદ્ધરાન્યદ’ંડ ધારતી;
શીલવન્તી સન્નાર,
ઉભાયકુલ તારનાર,
ગરવી દીસે એ શુભશુદરી—

રત્નોની ખાણ રમા રમણીય રાજતી,
ઉરનાં પીયૂષ સીંચી ખાણુડાં ઉછેરતી,
થાય શુદરી સત્કારે,
પ્રસન્ન દેવતા સદાય,
ગરવી દીસે એ શુભશુદરી—

એ હરત પારણું ઉદ્ધાસથી જૂઠાવે,
તેજ હરત જગતપરે શાસન ચલાવે,
કીર્તિદીપકનો પ્રકાશ,
એ જરતખંડ માંહા,
ગરવી દીસે એ શુભશુદરી—

સંતતિ નિયમન

લેખક: સૌ. જયોત્સ્ના મહેતા, બી. એ.

ચંપા અને પદ્માને ન્હાનપણથી ઓળખાણ હતું. બંને એકજ શાળામાં ભણતી હતી. ચંપા પંદર વર્ષની થઈ ત્યારે અંગ્રેજી પાંચમા ધોરણમાં ભણતી હતી. તે વખતે તેનાં મા બાપે તેને શાળામાંથી ઉઠારી લખને તેનું લગ્ન કર્યું. પદ્માના માનપિતા સુધરેલા નિયારનાં હોવાથી તેમણે પુત્રીને વધારે લાણીવાનો નિશ્ચય કર્યો. પદ્મા મેટ્રિક પાસ થઈને કોલેજમાં દાખલ થઈ. ભણવામાં તેની સુધ્ધિ ચંપા હોવાથી વીસ વર્ષની વયે તે બી. એ. ની પરીક્ષામાં પાસ થઈ. ત્યાર પછી તેનું લગ્ન રરિમકાંત નામે થીમંત સુવાન સાથે થયું. હાલ તેને ત્રણ વર્ષની એક પુત્ર હતો. ચંપાના પતિની ખારિજ રિયતિ સાધારણ હતી. હમણાં તેના પગાર રૂ. ૧૦૦ થયો હતો તેમને પાંચ બાળકો થયાં હતાં. ચંપાની સારીરિક સંપત્તિ મૂળથી નબળી હતી. તેમાં અનેક પ્રચીત યવાથી વધારે નબળી થઈ હતી. હમણાં તેની વય ચોવીસ વર્ષની હતી. આજે પદ્મા ચંપાને મળવા આવી હતી. ચંપાના એક જાળકને ઘણો તાવ આવેલો હોવાથી તે તેની પાસે બેસીને માથા પર જરફ ધસતી હતી. બીજા એક ત્રણ વર્ષના બાળકના કાનમાં દરદ થતું હોવાથી તે પાસે બેસીને રૂઠું હતું.

પદ્મા—કેમ ચંપા, આ સુરેંદ્રને ક્યારથી તાવ આવ્યો છે ?

ચંપા—બહેન, એને આજે ચાર પાંચ દિવસથી તાવ આવે છે. આજે તો ૧૦૪ ડીગ્રી થયો છે.

પદ્મા—હું ગઈ વખતે આવી ત્યારે સુધાને તાવ હતો. આ વખતે સુરેંદ્રનો વારો આવ્યો ? તારે એક પછી એક ચિંતા ચાલ્યાજ કરે છે !

ચંપા—અરે બહેન, મારી ઉપાધિનો પાર જ આવ્યો નથી. આ ઇન્દુનો વળી કાન પાકે છે. તે આખો દિવસ રડ્યા કરે છે. હું તો મુંઝાઈ જાઉં છું. (એટલામાં પાંચ વર્ષની સુધા આવે છે.)

સુધા—મા, મારી ડીંગલીને લૂગડું પહેરાવી આપો.

ચંપા—ચુપ બેસ, અત્યારે મને તારી ડીંગલી શણગારવાનો વખત નથી.

સુધા—(રડે છે) અં-અં-અં. આજે એનું લગ્ન છે, તે લૂગડું પહેરાવ્યા વગર કંઈ લગ્ન થાય કે ?

પદ્મા—લાવ બહેન, હું પહેરાવી આપું.

(ત્યાં મોટા પુત્ર સિરીષ નિશાળેથી આવે છે.)

સિરીષ—મા, મને ચદા અને ખાવાનું આપો.

ચંપા—માઈ, ચાલ તો દાંડીને મૂકી છે, અને ખાવાનું કરવાનો મને આજે બીસકુલ વખત મળ્યો નથી.

સિ—એવી દાંડી ચદા મને નહિ બાવે. મરમ કરી આપો, ભૂખ પાણુ બહુ લાગી છે

ચં—હમણાં જરાવ (છૂટક નોકર)

પ્રસાદના પહોરમાં પોતાના માથાના સોન્ડરને દીપાવડું એ દરેક સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે.

સરોજની હેર ઓઇલ

(૧૯૨૬)

શુભ અને સુગંધમાં અનુપમ છે.

સરોજની
હેર ઓઇલ

વાપરવાથી
મગજને ઠંડક
આપે છે, વાળ
ખરી જતા અ-
ટકે છે. તેમજ
વાળ સુંદર ચ-
ળકતા રેશમ
જેવા અને લ-
મ્બાદાર બને છે
તથા માથાના
રોગો જેવા કે
ખોટો ખુબ્લી
માથાનું તપી
જવું વિગેરે
રોગો મટી જાય
છે. એકજ વ-
ખત વાપર-
વાથી બીજા બ-
નાર તેથી વા-
પરવાડું હીલ
થશેજ નહિ
ક્રી. બા ૧
ફા. ૧)
વ. પી. જી.દ.

એ મ. ડી. વોરાની ફાં.

ફોન અને ફૂગીય પા. બો. નં. ૨૦૦૩, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ નં. ૨

શિક્ષણકામનો વર્ગ

બાળકોની રમત

આવશે તે ચઢા ગરમ કરી આપશે; અને જૂથ લાગી હોય તો લે આ આનો. પાસેની દુકાનેથી કંઈ ખાવાનું લઈ આવ. મહારાથી સુરેંદ્રને મૂકીને ઉઠાય એવું નથી. અરે જો પેલો મદન ધુટણીએ ચાલતો ચાલતો દાદર તરફ ગયો. પછી જશે. દોડીને એને લઈ આવ. (પદ્મા ઉઢીને લઈ આવે છે)

પદ્મા—આં મદને તો પોતાના શરીર તથા કપડાં પર દૂધ દોળ્યું છે. એને નહવડાવીને લૂગડાં બદલાવવાં પડશે.

ચં—જેનું, હું તે શું કરું ? ચાર હાથ કરું કે દસ હાથ કરું ? તેં મારી જન્મળ જોઈને ? શિરીય ખાવાનું માર્ગ છે, સંધા રમત કરાવે છે, મદન તોફાન કરે છે, સુરેંદ્રને મૂકીને મારાથી ઉઠાય એવું નથી. તે સાથે ઇન્દુનું રૂદન સતત ચાલ્યા કરે છે. તેનાથી સુરેંદ્ર કંટાળી ગયો છે. પણ ઇન્દુ મારાથી આઘી ખસતી નથી. કાનમાં દવા નાંખવા દેતી નથી. એના બાપ આવીને ડાકટરને ઘેર ધસડી જશે ત્યારે ડેકાણે આવશે. હમણાં તો ઘરમાં રસોઈ કરીને બધાંને જમાવવાનું પણ મને બહુ મુશ્કેલ પડે છે. બે દિવસથી ફક્ત ખીચડી ને દહીં ખાઈએ છીએ.

પં—જેનું, તારી પોતાની તબીયત કેમ છે ? આવી સ્થિતિમાં ક્યાંથી સારી રહે ? તારા મુખપરથીજ જણાય છે.

ચં—અરે મારી શીકર કસ્તાની મને કુરસાદજ ક્યાં છે ? મને વાંસામાં દરદ થાય છે. તેને માટે ડાકટરે તેલ જોળીને સેક કરવાનું કહ્યું છે. પણ ક્યારે કરું ? એક ધડીને જાંપ હોય તો ને ? અરે છોકરાંઓ સારા રહે તો જ ખસ છે.

પં—હમણા તારે સામડી ઉપાધિ આવી

છે. તો થોડા દિવસ છોકરાંને લઈને પીઞ્ચર જઈ આવે તો કેમ ?

ચં—ત્યાં માત્ર ભાઈ તથા ભાભી છે. ભાભીનો રવબાવ બહુ ખરાબ છે. તેમજ ભાઈની કમાણી પણ બહુ નથી. પાંચ છોકરાંને લઈને જઈ તો તેમને ખરચ પણ થાયને ?

પં—જેનું, તારે નહાની ઉંમરમાં બહુ સંતાન થયાં !

ચં—અરે એટલાથીજ ઉપાધિ પુરી નથી થઈ. હજી બીજી બાકી છે. ફરીથી—(બોલતાં અચકાય છે. આંખમાં આંસુ આવે છે).

પં—શું હજી બીજું બાળક આવવાનું છે ?

(ચં પાના મૌનથી તથા મુખ જોઈને પદ્મા સમજી જાય છે કે તેમજ છે)

ચં—જેનું, આટલી જન્મળથીજ હું કાયર થઈ છું, તો ભવિષ્યમાં શું થશે એ વિચારથીજ ત્રાસ થાય છે. બહુ બાળક ઉછેરવાની જેની શક્તિ ન હોય તેને ઇશ્વર ચા માટે બહુ આપતો હશે ? એના કરતાં વાંઝીઆંને એટલાં સંતાન આપતો હોય તો કેવું સારું !

પં—જેનું, ધીરજ રાખ. ગભરાયાથી કંઈ વળવાનું નથી.

ચં—સુવાવડ કેમ કરવી તે સમજાતું નથી. હવે તો આપણે શીખેલી નર્સ અથવા ડાકટરનેજ બોલાવીએ છીએ. એટલે ખરચ બહુ થાય છે. સૂવાણી સરતી ખરી. પણ તેના ભરેંસો પડતો નથી. તેનામાં આવડત ન હોવાથી કેટલીક વાર ઉંધુંવું કરી નાંખે છે. જો હું પીઞ્ચરમાં જઈ તો ત્યાં ભાઈ પણ એવો શ્રીમંત નથી કે દોઢ દોઢ વર્ષે મારી સુવાવડો ખરચ કરી શકે.

૫૦—સારે છું ઇસ્પીતાલમાં જાય તો કેમ ?

ચં—આપણી માતિમાં એવો રીવાજ નથી, એટલે લોકો ખૂબ નિંદા કરે પાડોશી-ઓ ઈટકાર કરે.

૫૦—એવાની દરકાર ખીલકુલ કરવી નહિ, લોકો ચાર દિવસ બોલીને બેસી રહેશે પણ નહિ તો દુઃખ તો તારેજ બોગવવું પડશે નિંદા કરવા વખત લોકો તૈયાર થાય છે. પણ અડચણ વખતે મદદ કરવા કોઈ આવતું નથી. આપણા મનને જે માર્ગ સારો લાગે તેજ લેવો. ખીજની પરવા કરવી નહિ.

ચં—વાર ત્યારે હું એમ કરી જોઉં. આ સુવાવડ વખતે ઇસ્પીતાલમાં જાઉં. પણ ઘરમાં આ બધાં બાળકોને કોણ સાચવે ? નોકર રસોઇઆ રાખવાની અમારી શુભસ નથી.

૫૦—તારાં મોટાં નહ્યુંને ગામથી તેડાવ. તે મિથારાં સ્વભાવે સારાં છે તે હું જાણું છું. ઘેર સુવાવડ કરે તો પણ કોઈને તો બોલાવવુંજ પડે ને ?

ચં—હીક સારે તેમને પૂછાવી જોઇશ. આ સુરેંદ્રને દવા આપવાનો વખત થયો છે.

૫૦—હું દમણાં બે કલાક અહીંજ બેસીશ. તારે રસોઇ અથવા ખીજું જે કંઈ કરવું હોય તે કરી બે. લાવ હું સુરેંદ્રને માથે બરફ ધસું છું.

ચં—ના, રે ખેન મારી જન્મજન્મમાં તારે પડવાની જરૂર નથી. તારે જ્યારે ઘેર જવું હોય ત્યારે સુખેથી જાગે. અમે અમારું ફાડી લઇશું.

૫૦—આપણને વખતે એટલી પણ મદદ ન કરે તો હું શા કામની ? આપણો જૂનો સ્નેહ કંઈ બૂધાય એવો છે ? હું દમણાં અહીંજ રહીશ.

ચં—તારે પણ ઘેર કામ હશે ને ?

૫૦—કંઈજ કામ નથી. મારે ઘેર રસોઇઓ છે તે છું જાણે છે. અરણુ નોકરની સાથે બહાર ફરવા ગયો છે. મારા પતિ આજે મોડા ઘેર આવવાના છે.

ચં—વાર ત્યારે ખેન ખૂબ મહેરબાની. હું શિરીપને ચઢા આપીને મદનને કપડાં બદલાવું. પછી રસોઇ કરી લઉં.

સ્થળ-પદ્માતું ઘર

પદ્મા—આજે હું મારી સખી ચંપાને ઘેર ગઇ હતી. બિચારી બહુ ઉપાધિમાં પડી છે. પાંચમાંથી બે બાળક મોટાં છે. પોતાની તબીબત સારી નથી. ઘરનું કામ પંચ હાથે કરવું એટલે એકે ધડી પણ જંપી શકતી નથી. એને જોઈને મને બહુ દયા આવી.

૨૦—એની ઉંમર તારાં જેટલી જ છે ખરું ને ? (હસીને) તારે એક બાળક છે અને એને એટલામાં પાંચ થયાં ! એનું લગ્ન ન્હાની ઉંમરે થયું હતું ?

૫૦—૫૬ વર્ષે પરણી હતી; અને પાંચ બાળકે પુરું થયું નથી; હવે છું આવવાની તૈયારી છે.

૨૦—ખરેખર ? એના વરની કમાણી પણ બહુ નથી. આગળ જતાં મુશ્કેલ પડશે !

૫૦—વળા ચંપા પોતે શરીરે નબળા છે તેથી બાળકો પણ એવાં થાય છે. તેમજ સુવાવડમાં એના જીવને જોખમ થવાનો ભય રહે છે. આવા દાખલા જોઈએ છીએ ત્યારે એમ થાય છે કે કોઈ પણ રીતે વધારે સંતાન થતાં અટકાવવાં જોઈએ ગરીબ માઆપને ઘેર ઘણાં બાળકો જન્મ્યાથી તેમનું પોષણ બરાબર થતું નથી. તેથી કેટલાંક મરી જાય છે. જેટલાં જીવે છે તેટલાં શરીરે નબળાં ને માંદલાં થાય છે. તેમને શિક્ષણ પણ સાઈ મળી શકતું

નથી. વળી ભવિષ્યમાં તેમની પ્રજા પણ એવી જ નિર્મલ્ય થવાનો સંભવ રહે છે. આના કરતાં જેટલાં સંતાનોને ઉછેરવાની અને કેળવવાની માળામની શક્તિ હોય તેટલાંજ જન્મે એ વધારે ઇચ્છવાયોગ્ય નથી ?

૨૦—હા તે તો છે જ.

મ૦—વળી શ્રીમંત લોકોમાં પણ સ્ત્રી જે શરીરે નબળી અથવા રોગી હોય અને તેને ધણીવાર પ્રસૂતિ થાય તો તેનાં બાળક મધ્ય નબળાંજ થાય. સ્ત્રી પોતે થોડા વખતમાં મરણ પામે, બાળકોમાંથી જેટલાં જીવે તેટલાં ઉછેરનારને બોળજી, થાય. માતા વજરનાં બાળકોની સંભાળ ધણીવાર સારી લેવાતી નથી. એટલે તેઓ શરીરે નબળાં થાય, તે ઉપરાંત તેમનાં શિક્ષણ પ્રત્યે પણ દુર્લક્ષ થાય છે. આવાં બાળકો જનસમાજને શા ઉપયોગનાં થાય ? વળી માતાના મૃત્યુથી બાળકોને કેવું લયકર દુઃખ થાય ? ધણીવાર એવું બને છે કે અનેક પ્રસૂતિથી સ્ત્રી કંટાળી જાય છે અને તેને સંસાર પર વિરક્તિ આવે છે. પણ પુરૂષ સંયમ રાખી શકતો નથી. તેથી સ્ત્રીને દુઃખ સહન કરવું મટે છે. તેના કરતાં આવી સ્ત્રીને થોડાં સંતાન થાય એવો કોઈ ઉપાય કરવામાં આવે તો કેવું સારું ? તો આ બધાં દુઃખ દૂર થઈ જાય. તેને લાંબે અંતરે બે કે ત્રણ બાળક થાય તો માતા તથા બાળક જન્મેની તંદુરસ્તી સારી રહી શકે. મનિ ધરભંજ થાય નહિ, અને કુટુંબ સુખમાં રહી શકે.

૨૦—તે જ વર્ણન કર્યું તે બંધી વાત ખરી છે. પણ તેના ઉપાય અભયર્થ છે. જેમને વધારે સંતાન ન જોઈતાં હોય તેઓ અભયર્થ કેમ ન પાળે ?

૫૦—એ કહેવું બહુ રહેલું છે પણ કંઈવું બહુ કહેલું છે. વિચાર કરો કે તમારી પોતાની સ્થિતિ ચંપાના પતિ જેવી હોય તો

ભવિષ્યમાં આખી જીંદગી સુધી સંયમ રાખી શકો ?

૨૦—તે તો અત્યારે કહી ન શકાય. પરંતુ ગાંધીજી તો એમ જ કહે છે કે માણસનું મન દૃઢ હોય અને ઇદ્રિયોને જીતવાનો નિશ્ચય હોય તો કેમ સંયમ ન રાખી શકે ?

મ૦—ગાંધીજી તો મહાત્મા છે અને સંસારથી વિરક્ત છે. સાધારણ માણસમાં એમના હજારમા ભાગનો પણ સંયમ હોતો નથી. વળી ગાંધીજીએ મણુ ગૃહસ્થાશ્રમનો અનુભવ કરેલો છે. મણુ એ તો એક વિરલ વ્યક્તિ છે. પ્રાણિમાત્રમાં કુદરતે જે કામવાસના મુકેલી છે, તે બધામાં સરખા પ્રમાણમાં હોતી નથી. જે મનુષ્યમાં એનું પ્રમાણ થોડું હોય છે, તેને એ જીતવી રહેલી લાંબે છે, અને બીજા બધાને તે પોતાના જેવા જ ધારે છે. મરતું બધા સરખા હોતા નથી.

૨૦—તે વાત ખરી છે. પણ આખું જીવન અભયર્થ ન પાળી શકાય તો પણ અમુક સમય સુધી તો માણી શકાય ને ? કેટલાક લોકો કહે છે કે સ્ત્રી પુરૂષનાં વચ્ચે મોટી ઉંમરે ક્યાં હોય અને વયમાં વયમાં લાંબા સમય સુધી અભયર્થ માળવામાં આવે તો સંતાનોની સંખ્યા ઓછી થઈ શકે.

૫૦—સિદ્ધાંત તરીકે એ વાત સારી લાગે છે, મણુ વ્યવહારમાં એમ બનતું નથી. એક ઉદાહરણ લઈએ તો જરોજર સમજશે. ધારો કે એક દંપતીનું લગ્ન થાય ત્યારે પુરૂષની વય પચીસ વર્ષની હોય અને સ્ત્રીની વીસ વર્ષની હોય. આમાં એકેની ઉંમર ન્હાની તો નજ કહેવાય ને ? તેઓ એટલો સંયમ માણનાં હોય કે વર્ષમાં એચાર વખત અભયર્થનો ભંજ થાય તો મણુ તે સ્ત્રીને દર સવા વર્ષે કે દેઢ વર્ષે એકેક બાળક યથ શકે. આ પ્રમાણે તેની ઉંમર આળીસ પીસનાળીસ વર્ષની થાય ત્યારે

તેને કદાચ ચૈદ્ર પંદર બાળકો થયાં હોય. આવાં દર્શાતમાં બ્રહ્મકૃતિને બધા બાળક જીવતાં નથી. તો પણ આઠ-દસ- તો જીવી શકે. જન્મેલાં બાળક મરણ પામે એ ધૃત્તવા યોગ્ય નથી. એમાં માતાને મર્લાવર્યાની તથા પ્રસૂતિની પીડાતો ભોજવવીજ પડે છે, અને બધો શ્રમ વ્યર્થ જાય છે, તેના કરતાં ઓછાં બાળક જન્મે અને તે બંધાંજ જીવે. એજ ધૃત્તવા યોગ્ય છે. હવે મેં કહ્યું તેના કરતાં વધારે સંયમ સામાન્ય પુરુષ રાખી શકે ખરો ?

૨૦—ના. મને તો લાગતું નથી.

૫૦—ત્યારે આટલા સંયમ છતાં પણ સંતાનોની સંખ્યા તો ઓછી થતી નથી. એ પરજેઠાં દંપતી લાગત ચારપાંચ વર્ષ સુધી સંયમ રાખી શકતાં હોય તોજ તેને લીધે સંતાનોની સંખ્યામાં ઘટાડો થાય.

૨૦—એ વાન તો સાધારણ માણસ માટે અશક્ય લાગે છે.

૫૦—ત્યારે પ્રત્યયર્થથી સંતાનોની સંખ્યા ઓછી થાય એ વાત પણ અશક્ય છે.

૨૦—ત્યારે કેટલાક દાખલા એવા કેમ હોય છે કે સ્ત્રીપુરુષના લગ્નને ધણી વર્ષ થયાં હોય તો પણ તેમને બે ત્રણ બાળકોજ હોય.

૫૦—બધી સ્ત્રીઓને કંઈ દર વર્ષે કે દોઢ વર્ષે ગર્ભ રહેતો નથી. કોઈને ચારપાંચ વર્ષે અથવા કોઈને અનિયમિત કે લાંબે અંતરે રહે છે. તે ઉપરથી એમ ન માનવું કે તે દંપતિ વધારે સંયમ પાળે છે. બધાં માણસોનું વર્તન તો લગભગ સરખુંજ હોય છે. પરંતુ પરિણામ સરખા થતાં નથી. ત્યારે જે સ્ત્રીને જલ્દી ગર્ભ રહેતો હોય અને તેની શારીરિક અથવા આર્થિક સ્થિતિ ખરાબ હોય તેને માટે ગર્ભ-ધારણ અટકાવવાની જરૂર છે.

૨૦—તે કઈ રીતે થઈ શકે ?

૫૦—યુરોપ, અમેરિકા વગર દેશોના લોકો મર્ભધારણ અટકાવવા માટે ધણી ઉપાય કરે છે અને તે સફળ થાય છે. તેવા ઉપાય આપણા લોકોને શીખવવા જોઈએ.

૨૦—હા તે હું જાણું છું. પણ એને તો આપણા લોકો ભયંકર પાપ માને છે. જોજે એવું શ્રીમદ્ભગવતે રહેલું બોલી શકે નહિ.

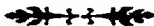
૫૦—ગર્ભ રહ્યા પછી તેને પાડવાનો ઉપાય કરવો તે પાપ છે ખરું, પરંતુ ગર્ભ રહેવા દેવો જ નહિ એમાં પાપ થાતું ?

૨૦—કુદરતની વિરૂદ્ધ થવું તે અયોગ્ય નથી ?

૫૦—એમ તો બધું જ સાયન્સ કુદરતની વિરૂદ્ધ છે. ઇશ્વરે માણસના શરીરની શક્તિને મર્યાદિત કરી છે. તે શક્તિને માણસે સાયન્સથી કેટલી બધી વધારી દીધી છે ?

૨૦—વાર ઠીક. પરંતુ તું કહે છે તેવા ઉપાયનો પ્રચાર થાય તો પછી લોકોમાં અનીતિ વધી ન જાય ? મર્ભધારણના ભય વિના વાસનાવૃદ્ધિ થતી હોય તો પછી કુમારિકા તથા વિધવા સ્ત્રીઓ પણ એવા ઉપાય કરે !

૫૦—તે ખરું છે, એવું યવાનો સંજવ તો રહે છે જ. પણ દુનિયામાં દરેક વસ્તુમાં લાભ તથા હાનિ જનને હોય છે. તેવી રીતે આમાં પણ છે. દરેક સ્ત્રીજનો સદુપયોગ તથા દુરુપયોગ થઈ શકે તે પ્રમાણે આનો પણ દુરુપયોગ થઈ શકે ખરો. પરંતુ તે વસ્તુની આવશ્યકતા હોય તો પણ મદલ કરવીજ પડે ને ? મેં કહ્યું તે સંજોગમાં સંતાનોની સંખ્યા ઓછી કરવાની ધળીજ જરૂર છે, અને તે માટે આ સિવાય બીજો ઉપાય નથી.

આમ્ય કન્યા

લેખિકા :

“કેમ બાપ બસુ ! હજી ઉદયો નથી કે ? આજે તો તારો વિવાહ થવાનો છે માટે હવે ઉઠીને પ્રાતઃકર્મ પરવારી લે.” એમ કહી વૃદ્ધ તો દીવાનખાનામાં જઈને બેઠા પછુ જગદીશ વિવાહની વાત સાંભળતાં ઝડપથી ચોંકીને બેઠો થયો અને નિંદ્રાવશ સ્થિતિમાં ચારે પાસ જોવા લાગ્યો. ઉપર્યુક્ત વાત સ્વપ્ન-વત્ લાગી છતાં બરોબર ગળત થઈ નીચે જઈ સપાટાબંધ દાંતે રહેજડદાન પાડી લગાવી મ્હોં સાફ કરી દાદાજી પાસે આવી બેઠો. ન્દાના કપ આવ્યા હતા તેને ઇન્સાફ આપ્યો. પછુ વૃદ્ધ તો કાંઈજ બોલ્યા નહીં એટલે જગદીશને મુંઝવણ થઈ તેથી એણેજ પુછ્યું કે, “દાદાજી આજે ન્દાજીમાં બેઠી ત્હમે મ્હને જુમ પાડી દતી ?”

“હા બાપ, મ્હેંજ ત્હને જગ્યાએ દતો, કારણ હંમેશની માફક ત્હને બેઠો ઉઠેલો જોયો નહીં તેથી.” વૃદ્ધ તો એટલું કહી એમના સ્વભાવ મુજબ મૌન રહ્યા પછુ જગદીશના સંચયનો રફાટ કર્યો. નહીં. એની અધીરાઈ વધી, વાતનો પ્રસંગ શોધવા લાગ્યો. એવામાં એનાં માતૃશ્રી લીલાવતી હાં આવ્યાં. એમણે વરીલને કહ્યું. “પિતાશ્રી ! સંજમીના સ્વાગતની સર્વ તૈયારી કરી દીધી છે. માત્ર આત્મનની જ રાહ જોવાય છે.” ઉપર્યુક્ત વાત સાંભળી જગદીશને લાગ્યું કે સ્વપ્ન તો

નથી, કાંઈ લગનનું ચોકડું ગોઠવાય છે. ચાલ દાદાજીને પુછુ કે કાંઈ લાકડે માકડું તો વળગાડતા નથી. હજી તો જગદીશ પૂછવાનો વીચાર કરે છે ત્યાં, વૃદ્ધ બોલ્યા :

“કેમ લાઈ થું વીચાર કરે છે ?”

“દાદાજી, અવિનય માટે ક્ષમા માંગું છું. મ્હને વિચાર એટલા પુરતોજ થાય છે કે, આપ ક્યાં સંજમ કરવા માંગો છો ? થોડું સ્થળ છે ?”

“બાપ, મ્હારા મિત્ર મણિલાલની પુત્રી હીરાલક્ષ્મી માયે. બધા કહે છે કે છોકરી સારી છે આપણું ઘર શોભાવે એવી છે મ્હેં ન્દાની હતી ત્યારે જોઈ હતી. હાલ ઉંમર ચૌદ પંદર વર્ષની છે. તેથી ગઈ કાલે મણિલાલ મ્હને મળ્યા હતા. પોતાની ઇચ્છા દર્શાવી એટલે મ્હેં તરતજ હા કહી. કારણ લક્ષ્મી ચાંદસો કરવા આવે ત્યારે મ્હોં ધોવા શા માટે જવું જોઈએ ? લગન પછુ વસંત પંચમીનાં દર્શો છે.” વૃદ્ધ તો હાંસું લેકચરે ચલાવી, જગદીશનાં હૃદયને દક્ષમજાની દીધું.

લાઈ, તો, આટલે સંધી નક્કી થયાની વાત જાણી, સ્તબ્ધ બની વિચાર કરવા લાગ્યા કે દાદાજીએ તો ભારે કરી. એ ગામડાની ગમાર તે આપણે લાયક છે એમ

“ દશે, બાપ, હું એ ખાત્રીમાં ખાત્રી-
શાળી છે, એટલે કહે. કારણ મારાં બાબી
સાદાકમાં ઉઠેલાં એટલે નમ્રતાવાળાં, તેથી
કાંઈ ત્વને કહી શકે નહિ. અહિં તો હું સ-
મજાવવા જઈ છું એટલે સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યનું
એવું લાંબુ ભાષણ ચાલે કે મારે ખોરી વા-
તને પણ ખરી કહેવી પડે. પણ મારે ત્વને
એટલું તો કહેવું જોઈએ કે ખદાર જનસમા-
જમાં તેઓ એવાં તો અપદુરેદ કેશન પ્રમાણે
વર્તે છે કે દરેક જણ મને આવાં સુશિક્ષિત
પત્ની મળવાથી ભાગ્યશાળી ગણે છે. પણ
જાણતા નથી કે, “ ઉપરથી અચ્છી બની
ઔર બીનરખી રામ જાને ” એવી એમની વાત
છે. ” બહુ દીવસથી અકળાયેલા વિનોદે મિત્ર
પાસે હૃદયનો ઉઘરો સારી રીતે ખાલી કર્યો.
અને વાતનો પ્રસંગ બદલી ખીજ વાતોમાં
લક્ષ પરીણું. એક સ્ત્રીને જગદીશ મિત્રથી
છુટો પડી ઘેર જતા નીકળ્યો. રસ્તામાં પણ
ત્વને કાન્તાબાબીના ચબ્દો જાણે કાને અચ-
કાતા હોય એમ લાગ્યું. તે સ્વગત વિચારવા
લાગ્યો: “ કાન્તાબાબી જેવાં સરેકારી સન્ના-
રીનું વર્તન જોતાં મારા વિચારો મને ખાલી
ભમણુરૂપ લાગે છે. ત્યારે હવે મારે ખીજ
ખાલુ તપાસવી જ જોઈએ. મારી પત્ની
તરફ નિરંકાર લાવી મ્હેં ત્વની વર્તણૂક
તરફ તદન દુર્લક્ષ જ આપ્યું છે. દમણું
કાંઈક તેલું શરીર ફૂલ યથ ગયું હોય એમ
લાગે છે તેમાં કારણભૂત હું જ હોઈશ.
એમજ હોય તો હું પત્નીધાનક યાઉં.
નહિ નહિ ! કદાપી તેમ નહિ થવા હઉં.
વિનોદે વિચારો મને ભાગ્યશાળી ગણે છે.
પણ એ ક્યાં જાણે છે કે હું પણ કાન્તાબાબી-
નોજ સરેકારી દીવર છું. તેઓ પત્નિને
સત્તાવે છે તો હું પત્નીને સત્તાવું છું ”
આમ અનેક વિચારોમાં ધસડાનો ઘેર આવ્યો.
ત્યાં નણુંદોઝાળા વાત કરતાં દતાં તે સાંભ-

ળવા કુતુહલથી ત્યાંજ અટક્યો: “ બાબી !
ત્વમારું શરીર બહુ લેવાય ગયું લાગે છે.
દમણું તખિયત હીક નથી રહેતી કે શું ? ”
જ્યાગૌરીએ હીરાવતીને પુછ્યું. જ્યાગૌરી-
લીલાવતીની ખ્હેનતી દીકરી હતી. ન્હાનપણ-
માંથીજ તેની માતા સ્વર્ગસ્થ થયાં દતાં
એટલે તે માસીને ત્યાં ધણુંખર આવીને રહેતી.

“ ના ખ્હેન, તખિયત તો સારી છે.
તમે ધણે વખતે જુઓ એટલે એમ લાગે એ
સ્વાભાવિક છે. ”

“ અરે એમ તે કાંઈ હોય ? બાબી પર-
ણીને આખ્યાં ત્યારે ત્વમે કેવા સરસ તન્દુરસ્ત
દેખાતા દતાં ! અત્યારે ત્વમારા શરીરમાં લોહી
જ ક્યાં છે ? શું બાપ પણ સમજી શકતો
નથી ! આજે હું તેને કહીશ. ”

જ્યાગૌરીના હેત્વનાં વાક્યો સાંભળી હીરા-
વતીએ ઉઠો નિશ્વાસ નાંખ્યો. પણ દુરતજ
હૃદયભાવ બદલી પતિભક્ત અભજાએ પતિનો
હોય ન કાદનાં કૃત્રિમ દસવાનો ડોળ કરી
કહ્યું, “ હીક ખ્હેન ત્યારે ત્વમે કહ્યો તેમ
ખર, પણ ત્વમારા ભાષને કાંઈ કહેશે નહિ.
નકામું એમનું મન અસ્વસ્થ થાય. ખ્હેન, હું
ત્વમારી લાગણી માટે આભારી છું. જુઓ
કીકી રૂએ છે તેને લઈ આવો. હું પણ હવે
રસોઈ કરવા માંડું કારણ પાણું એમને કમ-
ખમાં જવાનું મોકું થશે. ”

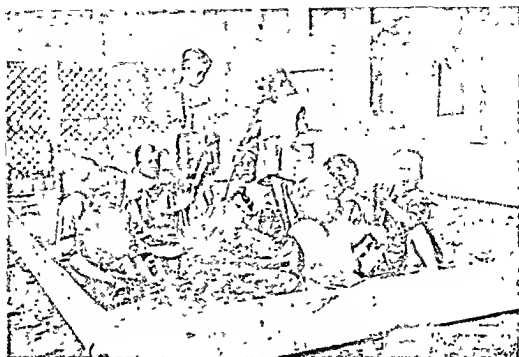
“ બાપ જાણીને પણ ખદાર જાણ છે,
બાબી ! ”

“ હા ખ્હેન, બ્હેલાં સુવાનું હીક ન લાગે
તેથી જરા ફરી આવે. ”

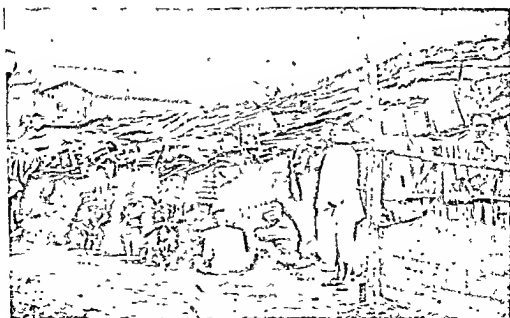
“ પાછા ઘેર ક્યારે આવે છે ? ”

“ અગીયાર, બાર વાગે. ”

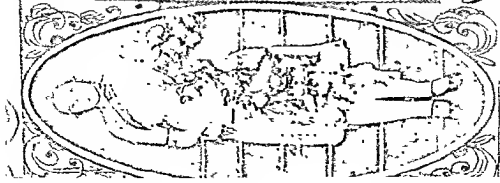
“ ઓહો દમણે એવું ન કાવે. ત્વમે
બ્હેલાં આવવાનું કહેતાં નથી ? ”

બાળકો રેતીમાં રમે છે.

અંતઃસ્વર્ગનાં કૃપાં—એમના બાળકોને મેવામંદિરની શાળાનો લાભ મળે છે.

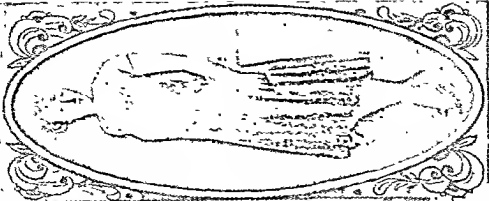
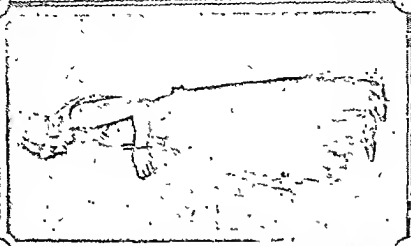
डोलानः गीस कुपमान

उडोलोवादीयाः गीस वंदी कुपका

वीसः गीस अउपेदीया कुराका

इंसः गीस नुर्बुन लायोई

— पोतपोताना देवगं सौंदर्यनी दक्षिणामं प्रथम आबनार श्रवतीया —

“શરૂઆતમાં એમની તબિયત બગડે માટે મ્હેં બ્લેલાં આંધવા કહેલું. પણ એમણે ઉત્તર દીધા કે “ત્હમે બેરાંઓ એમાં ન રહમંજો.” પછી હું કાંઈ બોલતી નથી. સ્ત્રીએ પતિના સુખમાંજ સુખ માનવું જોઈએ. માત્ર કુમારે જતાં જો માને તો અટકાવવા પ્રયત્ન કરવો એટલીજ આપણી ફરજ છે.” એમ કહી હીરાવતી રસોડામાં ગઇ. જ્યાંગોરી લાભીના શબ્દોનું મનન કરતી કીકીને લેવા ગઇ. જગદીશ પણ પોતાની ઓરડીમાં જઈ વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘શું એવું સૌજન્ય અને મ્હારા પ્રત્યેના દિવ્યસ્નેહ ! મ્હારા તરફથી એક સ્નેહભીનો તો શું પણ લુખ્યો, શબ્દ સરખો સાંભળવા મળતો નથી છતાં મ્હારા પ્રત્યે તેવું નિષ્કાલસ : હૃદય કેવો અપ્રતિમ સ્નેહ ધરાવે છે. દાદાજીના શબ્દો અક્ષરસઃ ખરા છે. આજે હું મુખ રત્નની સાચી કિંમત પારખી શક્યો. ચાલ જમી આવું. પછી આજે હવે બહાર જવુંજ નથી.’ એવો નિશ્ચય કરી જમીને પાછો સુવાના ઓરડામાં આવીને બેઠો. હીરાવતી હમેશાના નિયમ મુજબ ગૃહકાર્યથી પરવારી સુવાના ઓરડામાં આવી અને જુએ છે તો જગદીશને ત્યાં ખુરસીમાં બેઠેલો જોયો. તેને આશ્ચર્ય થયું. ધણાજ સંકેતથી તેણે પૂછ્યું, “કેમ આજે ક્લેશમાં નથી જવું ?”

“ના, આજે ત્હમारी સાથે વિનોદમાંજ વખત વિતાવીશું.” એમ કહી જગદીશ હીરાવતીને સ્નેહથી પાસે બેસાડી. હીરાવતી પતિના સ્વભાવનું આમ પરિવર્તન જોઈ આશ્ચર્યથી શ્મિદ બની ગઇ.

“ત્હમારા સુદૃઢ સુદૃઢ, અને તન્દુરસ્ત શરીરની આ સ્થિતિ લાવવામાં હુંજ કારણ બૂત છું છતાં ત્હમે બ્હેનને સત્ય વાત કેમ ન કહી ?”

“નાથ ! શું આપ અમારી વાત સાંભળી ગયા છો ? ત્યારે તો ત્હમે, ચોરીનું કામ કયું કહેવાય.”

“નહી, નહિ, ચોરીનું નહી, પણ ડીટેક્ટીવનું કાર્ય કરી મ્હારી સ્નેહશીલા પ્રિયાના પ્રેમને યોગબધા બાગ્યશાળી થયો. ખરેખર, આજનો બનાવોએ મ્હારું અગ્નિનું દુર કરી, મ્હારો સંસાર સ્વર્ગવૃક્ષ બનાવ્યો છે. કાન્તા લાભી મ્હારાં ગુરૂ થયાં. આજ સુધીના મ્હારા દુર વર્તન માટે મ્હને ખુબ દુઃખ થાય છે. પ્રિયા, હું ત્હમारी ખરા અંતઃકરણની માફી માહું છું.”

“નાથ ! આવા ગાઢરિત શબ્દો બોલી અમારા પતિવ્રતને દુષિત કરે છે ? હું આપના વર્તનને અપરાધરૂપ માનતી નથી. ક્ષમા આપવા લાયકજ નથી તો પછી હું આપને ક્ષમા શી રીતે આપુ ? હા ! પણ આપ કાન્તા-લાભી વિષે શું કહેતા હતા ?” એમ કહી હીરાવતીએ વાતનો વિષય બદલી નાંખ્યો.

જગદીશે હુંકમાં બધી વાત જણાવી કહ્યું કે “દાદાજીના પ્રતાપે હું આજે અમૂલ્ય રમણી-રત્ન મેળવી શક્યો છું. નહિ તો બિચારા વિનોદના જેવી મ્હારી સ્થિતિ યાત.” એટલું કંઠી તે હીરાવતી તરફ અનિમીપ નયને નિહાળી રહ્યો. આજે તે તેના સૌંદર્યને જોતાં સ્નેહપાશમાં વિશેષ ઘેરાવા લાગ્યો.

સદૃશ્ય હીરાવતીએ વડીલના કહેવા મુજબ પોતાના સદૃશ્યથી પતિનો સ્નેહ સંપાદન કર્યો.

જગદીશે પોતાની પત્નીને કેળવણીનું ગાન આપી સાહિત્યરસમાં બાગ લેતાં શીખવ્યું છે. તે પૂર્ણ ઉત્સાહથી સ્ત્રીસમાજમાં સાહકામ કરી સ્ત્રીઓને ઉત્તમ શિક્ષણ આપે છે. બાગ્યેજ કોષ વ્યક્તિ હીરાવતીના નામથી

અળણુ હશે. સુભાગ્યે તેનો પતિ પણ સોલી-
સીટર થઇ પ્રમાણિકતાથી સારી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત
કરે છે. તેનાં માતૃથી લીલાવતી જગદીશના
બાળક બાણને સ્નેહથી રમીડી પુત્રનું સંસાર
સુખ જોઇ આનંદ પામે છે. માત્ર સુખને
રસતે દોરનાર વડીલ અત્યારે હયાત નથી
તેનીજ સૌને દીધગીરી થાય છે. જગદીશ

હીરાવતીને કહે છે કે “આપણા બાણ માટે
આમકાની જ કન્યા પસંદ કરીશું.” ત્યારે
હીરાવતી માત્ર એટલું જ કહે છે કે “નાથ
આમકાની કન્યા કેળવાયલી નહીં હોય !”
જગદીશ મરતીબાણું સ્મિત કરી સ્નેહથી
પત્ની તરફ આંગળી દેખાડી કહે છે કે “આના
જેવી !”

ખેનનાં બહાલ

લેખક : ‘વિનોદીની’

મહારા ઉર-આંગણીયે રમતી ગમતી ખેનડી — હો ખેન !
શુવન જોડલી — હો ખેન !
ત્હારી નિમંજી નેહભરી રસસરિતા ઉછળ — હો ખેન !
ઉર હેલે ચડે — હો ખેન !
ત્હારી વિનોદી વાણી અંતર ભરી ગાજતી — હો ખેન !
મધુરવ વાજતી — હો ખેન !
મહારા ઉર-આભે તું અંભીરસ ભીની વાદળી — હો ખેન !
ઉપા ઉજળા — હો ખેન !
મન્દ-મન્દ મીઠા નજી બોલે ડાયલ મોરલા — હો ખેન !
એવાં વેણુલાં — હો ખેન !
વીંધી ઉર-વાદળ વીંજલડી ઝીણું ઋણકતી — હો ખેન !
મીઠું મલકતી — હો ખેન !
સ્નેહ સુધા સરતી સરિ સરખી અમીમય આંખડી — હો ખેન !
પંકજ પાંખડી — હો ખેન !
અવની ઉતરી જલે ધલા-પુત્રી સરસ્વતી — હો ખેન !
સુખડાં વરસતી — હો ખેન !
હૃદય શુવનમાં મંગળ મુરતિ ત્હારી ત્રિવલે — હો ખેન !
અજવાળાં વસે — હો ખેન !
અનુપમ હેત અનેરાં ત્હારાં પળ વિસરાય ના — હો ખેન !
ભવે બુલાય ના — હો ખેન !
આશા ફળને, હેળને અખંડ સુખનાં સોણુલાં — હો ખેન !
લઈ આવારણાં — હો ખેન !

સોરઠનાં લોકગીત

[લગ્નગીત]

સંપાદક : સૌ. દેવકીબાઈ મૂલશ ૬. વેદ

ઉંચા ઉંચા મોલે મારા ઘર રે વીવાતાં,
ત્યાં રે દળાવેા ભમર ઢોલીઆ રે.
ત્યાં ચઢીને પોઢે મારે માડીનો ભયો,
ઉભાં ભાભલડી ઢોળે વાહોલીયો રે.
વાહોલા ઢોળે ને વાતજ પ્રીછવે,
તો નણુદીને પાટોસે ન રાખસો રે.
દીઠાં અણુદીઠાં નણુદી નિત નિત માંગે,
તો નિત રે ઉઠીને જગડો માંડસો રે.
ઓછી અક્કલની કુલને ઓછું થું જોલો,
તો ઓછા જોલે અવશુણુ ઉપજે રે.
માડીની ભથ મારે ઘણી રે સગાઈ,
તો ગોરાંરે પગની મોજડી રે.
મોજડી ખંખેરું તો ગોરાંરે આવે,
પણ નાંજી ને દાણે ના જડે માજણી રે.
ઘરની ધણિયાણી તમે જાલે જુમણું પહેરે,
તો માડીની ભથ માદરીઆં પહેરે રે.
ઘરની ધણિયાણી તમે ચીર માળા પહેરે,
તો માડીની ભથ પટોળા પહેરે રે.
ઘરની ધણિયાણી તમે ઓરડામાં રહાલો,
તો માડીની ભથ માંડવટે રહાલસો રે.
ઘરની ધણિયાણી તમે રાંધો ને સોંધો,
તો માડીની ભથ જમવા બેસસો રે.

સૌંદર્ય પ્રાપ્ત કરવાનો સર્વોત્તમ માર્ગ

(“ ફીઝીકલ કલ્ચર ” માંથી)

અનુવાદક : જી. હેન “ ઉપા ”.

સૌંદર્ય ભાવના મનુષ્યમાત્રમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે. પરંતુ પુરુષ કરતાં સ્ત્રીમાં એ ભાવના વધુ પ્રબળ હોય છે. સૌંદર્ય સ્ત્રીનાં મુખ્ય લક્ષણોમાંનું એક લક્ષણ ગણાય છે. સ્ત્રીનું મૂલ્ય આંકવામાં સૌંદર્ય મુખ્ય ભાગ ભજવે છે. તેથી દરેક સ્ત્રી સૌંદર્ય પ્રાપ્ત કરવા અયાગ પ્રયત્નો આદરે છે; પરંતુ યાનના અભાવે, પ્રયત્નો ખોટી દિશામાં. વાળવામાં આવે છે અને પરિણામે ઘણી સ્ત્રીઓને નિરાશા અનુભવવી પડે છે.

સાચું સૌંદર્ય શી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય ? તંદુરસ્તીના નિયમોનું યોગ્ય રીતે પાલન કરવાથી જ સાચું સૌંદર્ય મળી શકે; પરંતુ આ મુખ્ય સિદ્ધાંતને બહુી જાણે. ઘણી સ્ત્રીઓ સૌંદર્યની આશાએ નવી નવી ફેશનેનો સ્વીકાર કરી, શક્તિ અને ધનનો વ્યય કરે છે. ઘણી સ્ત્રીઓ માને છે કે શરીરે પાતળા થવાથી સૌંદર્યમાં વધારો થાય છે અને તેથી શરીરને પાતળું બનાવવા જાતજાતના કૃત્રિમ ઉપાયો, અજમાવે છે; પરિણામે સૌંદર્યમાં વધારો થવાને બદલે, શરીરનું તેજ નાશ પામે છે અને મ્હોં પર દિલ્લાશ છવાઈ રહે છે.

સૌંદર્ય અને શારીરિક બળ વચ્ચે ગાઢ સંબંધ છે. શારીરિક બળ વિના સાચું સૌંદર્ય શક્ય નહિ. શરીરનો સંપૂર્ણ

વિકાસ એ સૌંદર્યનું મુખ્ય તત્વ છે; માટે તંદુરસ્તીના નિયમોનું પાલન કરી શરીરનો સંપૂર્ણ વિકાસ સાધવો એ સૌંદર્ય પ્રાપ્ત કરવાનો સર્વોત્તમ માર્ગ છે. ઘણી સ્ત્રીઓ માને છે કે શારીરિક બળ વધારવાથી સ્ત્રીત્વ નાશ પામે છે; પરંતુ આમ માનવામાં તેઓ ગંભીર ભૂલ કરે છે. શારીરિક બળ વધારવાથી, શરીરનું તેજ, ઉત્સાહ વગેરે વધે છે અને તેથી સ્ત્રીત્વ નાશ પામવાને બદલે વધુ દીપ્તી નીકળે છે.

શરીરનો સંપૂર્ણ વિકાસ સાધવાને ઘણી વસ્તુઓ આવશ્યક છે. કસરત, સાત્વિક આહાર, સાત્વિક મનન, યોગ્યપી હવા, અજવાળું, પૂરતી ઉંઘ, સ્વચ્છતા અને આનંદી સ્વભાવ આવશ્યક વસ્તુઓ ગણી શકાય. આ બધી આવશ્યક વસ્તુઓમાં કસરતનું સ્થાન ધણું ઉચું છે. કસરતથી શારીરિક બળ, ઉત્સાહ અને માનસિક શક્તિઓ ખીસે છે. તે ઉપરાંત, કસરત સ્ત્રીનું સ્ત્રીત્વ વિકસાવે છે. નીચે જણાવેલી કસરતો ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ માટે છે. નિયમિત પહે, નીચે સૂચવ્યા મુજબ કસરત કરવાથી બીજાં અવયવો અત્યંત વિકાસ પામે છે.

(૧) પહેલી કસરત શરીરનો ઉપરનો ભાગ ખીલવવાને માટે છે. ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે, બે હાથ જાતીની સમુખ સમવા

પછી ધીમે ધીમે વર્તુલાકારે અને હાથને માથા ઉપર લઇ જવા; એ પ્રમાણે આ કસરત એકથી વધારે વાર કરવી; જ્યારે હાથ ઉંચે લઇ જવામાં આવે ત્યારે શ્વાસ અંદર લેવો અને જ્યારે નીચે લઇ જવામાં આવે ત્યારે શ્વાસ કાઢી નાંખવો.

(૨.) આ કસરત ધણી જુની અને કમ્બરનો લાગ મજબુત બનાવવાને અચુક સિદ્ધ થયેલી છે. પ્રથમ અને હાથ ઉંચા કરવા; પછી ધીમે ધીમે નીચાં વળવું અને હાથની આંગળા કે હથેલી વતી પગના અંગુઠાને અડકવાને પ્રયત્ન કરવો. પગ ઘુંટણમાંથી રહેજ પછી વળવા ન જોઇએ, એ ખાસ યાદ રાખવું.

(૩.) આ કસરત ધણી અગત્યની છે. ગર્ભાશયને અત્યંત ફાયદો કરે છે. કસરત કરતી વેળા આ કસરત કદી પણ ભૂલી ન જવી. પ્રથમ શરીરની આગળ નીચાં નમવું; પછી શરીરની એક બાજુએ ઝોલો ખાવો; અને પછી એજ પ્રમાણે પાછળ અને બીજી બાજુએ શરીરને ઝોલાવવું. ચાર પાંચ વાર એ પ્રમાણે કયાં પછી શરીરની બીજી બાજુએથી સરખાત કરીને આ કસરત કરવી શરીરને પાછળ લઇ જવામાં આવે તે વખતનું ચિત્ર આદિ આપવામાં આવ્યું છે.

(૪.) આ કસરત ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ખજા અને પગનો ટેકો લઇને કરવી. આ કસરતથી સ્થાનમંદ થયેલું ગર્ભાશય પુનઃ ટેકાળે આવે છે. કસરત રહેલી છે અને ઇચ્છા હોય ત્યાં સુધી એ રિયતિમાં રહી શકાય છે.

(૫.) ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે હાથ માથા પાછળ રાખવા; પછી પ્રથમ શરીરને જમણી બાજુએ વાળવું અને પછી એજ પ્રમાણે ડાબી બાજુએ વાળવું. રહેજ યાક લાગે ત્યાં સુધી એ પ્રમાણે કર્યા કરવું.

(૬.) પહેલાં તો પગને પુરેપુરા લંબાવવા.

પછી ઘુંટણ છાતીને અડકે એ રીતે પગ સંકેચવા; પહેલાં એક એક પગનો ઉપયોગ કરવો; પછી બંને પગ સાથે છાતીને અડકે એમ કરવું; હાથ વડે ઘુંટણોને છાતી સાથે જોડી દાખવા. આ કસરત પણ ગર્ભાશયને અત્યંત ફાયદો કરે છે.

(૭.) ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે શરીરને માથા પર ટેકવી પગ ઉંચા કરવા; પછી પગને બની શકે એટલાં એકએકથી દૂર લઇ જવા અને ફરીથી ધીમે ધીમે બંનેને પાસે લાવવા.

(૮.) પેદુને મજબુત બનાવવાને આ કસરત સર્વોત્તમ ગણાય છે. સરખાતમાં આ કસરત ધણી અધરી લાગે છે, માટે પ્રથમ તો જમીન પર ચત્તા સુધને, હાથનો ટેકો લીધા વિના એકાં થવાની કસરત કરવી, પછી બળ વધે ત્યારે ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે કસરત કરવી.

(૯.) આ કસરત લાગે છે એટલી અધરી નથી; પ્રથમ તો ચત્તા સુધ જવું; પછી પગને ઉંચા કરવા; અને હાથવડે કમ્બરને પકડીને પગને ઉંચા ટેકવી રાખવા. કોણી સુધીનો બાજ જમીન પર રહેવો જોઇએ. એ પ્રમાણે કર્યા પછી કાતરનાં પાનાંની માફક પગને ઝોલાવવા.

શરીર ખોલવવામાં, ચોખ્ખો ખોરાક પણ અમૂલ્ય ફાજો આપે છે. ધણી સ્ત્રીઓ ચરબી ઝોલી કરવાને ખોરાકનું પ્રમાણ અત્યંત ઘટાડી નાંખે છે; પરંતુ આ ફક્ત ગાંઠપણ છે. આવશ્યક હોય તે કરતાં ઓછો ખોરાક લેવાથી ચરબી ઘટે છે એટલું જ નહિ પરંતુ લોહી પણ નમજીનું ધર્મ જાય છે. ચોખ્ખું અને પૂરતું લોહી, દલકા અને વજન ઓછાં પ્રમાણમાં લીધેલા ખોરાકથી ફરી પણ ન બેગળી શકાય. દલકા અને જોઇએ તે કરનાં

મનુ—પ્રસન્ન તો, જોને ખહેન, હે-હે-હે-હે-એવીસ્તો. આ જરા નદુને ત્યાં ગયો 'તો; ખાર તો ત્યાંજ વાગી ગયા, અને કામ તો કામને ઠેકાણે રહ્યું. વળી બે ચાર દિવસ પુના અને એ બાળુ રખડી આવ્યો.

મણી—તારે તો, બાપ, ધંધોજ રખડતા-નો. આજે કેટલા વખતે તારા દર્શન! હીક, આલ, આજે તારે અહીં રહેવું પડશે.

મનુ—ના ખહેન, આજે મારાથી રહેવાનું ન બને. નદુ તો હજી મારી સહજ જોતો હશે. માટે હમણા તો ત્યાંજ જવાનો; પછી હશે તો એકાદ બે દિવસે આવીશ.

મનુ ગયો તે ગયોજ. બાપનો પત્તોજ શેનો? બાપ તો સુનેરી ટોળીના ખેલાડી બન્યા હતા. દારૂ પીવો, બાપખંધો સાથે અલ-બેલી મુંબઈ નગરીમા ફરવા જવું; રાત પડ-વનીજ ખોટી, કે નીકળ્યા જ છે. નાટક, સીનેમા-વળી રસ્તામાં હોટેલ તો આવેજ-સીમરેટબાપ તો લગ્નગાંઠ જેવા સાથેના સાથેજ. મુંબઈ શેતાની, તેમાં તે વળી મનુ જેવા-એટલે કેવા તે તો પ્રિય વાંચકોને કહે-વાની જરૂરજ ન હોય. આ બધું જેના જીવ-નમાં જોડાયલું હોય, તેને વળી વેશ્યાના ધરા શોધવા જવું પડે એમ હતું?

બાપ તો અવમરતની માફક જાય છે. મોંમાં સીમરેટબાપ પધારેલાં છે. ફાંકડા બાલ આમતેમ ટાપડીય ફરી સુશોભિત, સુંગધીદાર બનાવ્યા છે. પોતે આખો મુગધમ્મજ છે. દર-વાળે ઉઘાડી અંદર દાખલ થાય છે તરતજ દાસી આવકારની સાથે ધરમાં લઇ જાય છે. હોલ એટલે સાધારણ હોલ નહીં; રજવાડી કાઠથી ભરપૂર; એક ડીઝો ચઢે એવો. શી તેની શોભા! બાપ તો જોઈનેજ છક ચક્ર ગયા. અકધા ગાંડા જેવા પણ ખરા સ્તો-રોજના કરતાં આજનો રંગ તો કોઇ ન્યારોજ! ચારે

બાળુ દિવાલ પર સુંદર ચક્રચકિત તખ્તા લટકાવવામાં આવ્યા છે. કીનખાખના ગેલીયા બીજાવવામાં આવ્યા છે. વચ્ચેવચ્ચ એક ટેબલ છે. તેના ઉપર ખુશનુમા ચીજો તૈયાર રાખ-વામાં આવી છે. પાસે શણગારેલી ખુરસી પર બાપસાહેબ પધારેલા છે. દાસી ચમ્મર ઢાળે છે. ત્યાં બીજી દાસીની સાથે રમઝમ કરતી મહાદેવી વેશ્યાની સ્વારી આવે છે અને પાસેજ સુશોભિત હીડાળા પર બેસતી થોતાના ચાર મનુને બોલાવે છે. બંને રંગ-તાનમાં છે. બે દાસી ચમ્મર ઢાળે છે, ત્યાં તો ત્રીજી દાસી અત્તર, ગુલાબ, પાન, સોપારી ને બાટલીમાંથી ગ્લાસ ભરીને બાન્ડી એક પછી એક આપેજ જાય છે. મનુ કોઇ દિવસ આટલી દદ સુધી પહોંચ્યો નહોતો; આજે ધણોજ મુંઝવેલો; પણ શું કરે? બીજો રસ્તો રલોજ નહોતો. જેમ જેમ ગ્રાસ પેટમાં પડના ગયા, તેમ તેમ બાપ વધુને વધુ ગાંડા બનતા ગયા. પાસે પૈસા તો આગળથીજ આવી ગયા હતા. સરોરીઆ બાપખંધોએ આપેલાજ હતા. સોનાનું વૈચ દાથે બાંધેલું હતું, તે તેના મસ્તાનપણામાં માથુકેને આપી ગાનતાન કરવા લાગ્યા. એટલામાં સવારના પાંચનો શુમાર થયો. બાપ લયડીઆ ખાતા ખહાર રસ્તા પર આવ્યા.

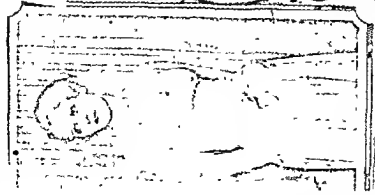
હવે કાઠની સ્થિતિ બરેબર જોવા જેવી છે. ઘેન પુર ઉતર્યું નથી. રસ્તો ઉતરવા જાય છે, ત્યાં તો સુસવાટભેર જતી મોટરના પૈડા નીચે બાપનો પગ આવી ગયો; બાપ તો કળ ખાપ ત્યાંના ત્યાંજ પડ્યા. બાન ગયું, પણ તરતજ પોલીસની મદદથી હોરપી-ટલમાં લઇ જવામાં આવ્યા. ડોક્ટરોની કાળજીથી તથા સારવાર-સારી માવજતથી સારા થવાની આશા પર આવ્યા, પણ હાલ હોરપીટલ છોડાય એમ નથી.

x

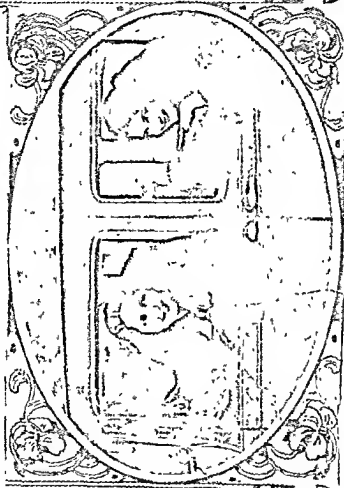
x

x

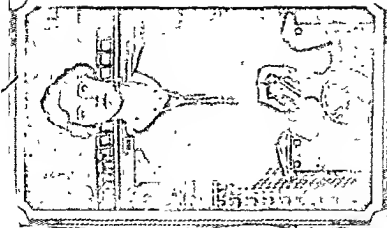
મગનજાલ, મણી અને નાની ચંપા બેઠાં છે.

૧૮: મીસ વાલા ઓસરગાન

૨૦: માનીઆ: મીસ મેરીઆ ગનેસ્કી અને મીસ મેન્ડા રમીરેસ્કી

૨૧: મી. પેપીયા કોમ્પર

— પોતપોતાના દેશમાં સેંદર્શની દરિયાઓમાં પ્રથમ આવનાર ચલતીઓ —

नी: श्री. वृद्धीअण्णेय वेरडीन पौद्धेन: भीस व्हाडीसावा डेरसीआडेना इमानीआ: भीस अँदसी आनूँ.

ध्यादी: श्री. छ. सीलॉंग

— पेतपेताना देययं सौंदर्यं वरीक्षमां प्रथमं आसनार वृषतीञ्ज। —

મગનલાલ—હમણા મનુ તો કાંઈ દેખા-
તોજી નથી ?

મણી—સુઓ એ મનુ, એની વાતજ
જવા દોને.

મગનલાલ—કેમ ! એમ કેમ બોલેછે વળી ?

મણી—હં. છે કાંઈ ટેકાણું ? તમે વડોદરે
ગયા, ત્યારે એક દિવસ આવ્યોતો. કહ્યું 'તું
કે તું' હવે આજે અહીંજ રહે, પણ એ કાંઈ
માને ? રવલી તે રવલીજ. કહે કે નહુને ત્યાં
જઈ આવું, તે હજી આવે છે. બે મહીના
થયા પણ હજી એને કુરસદ નથી.

નાની ચંપા બારી આગળ રમતી હતી
તે બોલી, 'બા, બા, છોટુભાઈ આવ્યા.'

મગનલાલ—આવો છોટુભાઈ, શું ખબર ?

છોટુભાઈ—બધું ઠીક ઠીક છે. તમે તો
બધા મજામાં ને ?

મગનલાલ—હા ભાઈ, આજે તો અત્યારે
છેક આવવું થયું ?

છોટુભાઈ—આ મોટી બહેન નોતરું મૂકવા
આવેલા, કે ભાઈબીજને દિવસે બધા જમવાં
આવળે, તેમને ઘેર મૂકી આવ્યો, ત્યારે એમ
થયું કે સાથે સાથે મગનભાઈને મળતો જઈ.

મણી—છોટુભાઈ, મનુ તમને મળે છે કે
નહી ? ક્યાં ફરે છે, તેના કાંઈ પત્તો ? નોતરું
તો મારેએ મૂકવું જોઈએ, પણ ભાઈનો પત્તો
નહી, ત્યાં ક્યાં ને કેને મૂકું ?

છોટુભાઈ—હું પણ એજ પૂછતો હતો કે
મનુતું કાંઈ ટેકાણું પડ્યું કે નહી ? નોકરીએ
રાખવો હોય, તો મારી ઑફિસમાં જગ્યા
ખાલી છે. ત્યારે 'શું', મનુ તમારે ત્યાં પણ
નથી ? કાલે ચંદુભાઈ મુંબઈથી આવ્યા, તે-
મણે વાત કરી, તે શું સાચીજ હશે કે મનુ
તો હોસ્પીટલમાં પડ્યો છે ? તેમણે તો એમ
પણ કહ્યું કે ભાઈની કારકીર્દી કાંઈ સારી નથી.

મગનલાલ—શું બોલો છો ! મુંબઈ એ
૬

શું કામ જાય ? ઠીક છે, તપાસ તો કરી
જોઈએ.

છોટુભાઈ—વાર, ત્યારે હવે હું તો જઈશ.
તપાસ જરૂરી કરવી.

મગનલાલ—અરે આજ રાતની ટ્રેનમાંજ
જઈ છું. (મણીને) મારી બેગ તૈયાર કરજે.

મણી—આ બેગતો હમણા તૈયાર કરે,
પણ કઈ હોસ્પીટલમાં જશે ?

મગનલાલ—છોટુને પૂછતો જઈશ.

મણી—ભગવાન એને સાફ કરે, અને
તમે બન્ને સારી રીતે ઘેર આવો એટલે થયું.
પણ ભાઈબીજ પહેલાં આવી પહોંચજો.
તમે બંનેને સારી હાલતમાં જોઈશ, ત્યારેજ
મારા જીવને શાંતિ થશે.

મગનલાલ—વાર, હું જઈ છું. ચંપાની
સંભાળ રાખજો (મગનલાલ જાય છે; ચંપા
રહે છે: મણી ખાવાતું આપી તેને રીઝવે છે.
આ વાતને બે દિવસ વીતી ગયા.)

મગનલાલનો મુંબઈથી પત્ર—

સૌ. શ્રીમતી મણી;

જાત હું મનુને મળ્યો, ડોક્ટરે આજે રજા
આપી છે. હવે એ ઘણી સારી હાલતમાં છે.
આજે રાત્રે અમે તમારા તરફ રવાના થઈશું.
વધુ ખુલાસો રૂબરૂ મળવાથી થશે. એજ. ચી.
ચંપાને શુભાશિશ.

લી. મગનલાલના આથીવાંદ.

સવારના સાત વાગ્યા. બારણું ઠોકાયું.
મણી ધડધડ દાદર ઉતરતી ટોટી. બારણું
ઉઘાડ્યું અને બોલી "આવ ભાઈ મનુ, કેમ
છે હવે ? શું થયું હતું ?"

મનુનો રૂહેરો ફીકકો પડી ગયો હતો. ભૂત-
કણ થાક આવ્યો. તે બોલ્યો: "બહેન ઉપર
તો ચાલ, પછી આપણે બંધી વાત કરશું"

બંધા ઉપર ગયા. ચંપા ઉઠીને રમતે વળગી
હતી; ઘણા દિવસે નામાને જોવાથી તે તેને
ખાત્રી પડી. મનુએ તેને ઉપારી લીધી. એક

પછી એક ક્રમવાર સનાનાદિ ક્રિયાઓનો આરંભ થઈ ગયો. ત્યારબાદ વાતો કરતાં “ ચોડામાંથી ધણું ” ખેન-ખેની સમજી ગયાં કે ભાઈ આવ્યા બહાર છે. તે પછી મનુને ખેન-ખેનીની ‘સન્નિધિ’ દષ્ટે ‘સાંભળવો’ પડ્યો; અને તેમના કબજામાં રહેવું પડ્યું. મનુ દષ્ટે સાંભળી શીકે એટલે શરૂઆત થઈ એક બાજુ બેઠો હતો.

તે દલે પોતાના કરેલા કર્તવ્યો માટે પશ્ચાત્તાપ કરતો હતો. તેને ધણું જ લાગી આવ્યું. દલે તે મગનલાલના કહેવાથી છોટુ-ભાઈને ત્યાં પાછો રહેવા લાગ્યો, તથા તેમની આશિષમાં નોકરીએ જોડાયો. ‘ પારકી મા કાન વાંધે છે ’ એ દિસાએ મગનલાલે મનુને પાછો છોટુભાઈને ત્યાં જ રાખ્યો. છોટુભાઈ પણ મનુની છુપી રીતે તપાસ રાખતા હતા. પણ મનુ તો દલે તદ્દન બદલાઈ ગયો. જીવનમાં ન બૂલાય એટલું ખરાબ કામ પોતાથી ખેનું માલમ પડ્યું. ખેન-ખેનીની તથા છોટુભાઈનો પોતે ઝગ્ગો છે, એમ માનતો હતો અને ખમત આવે જીવ આપવા પણ તૈયાર હતો.

એક સપ્તાહ છુટ્યા પછી દલેશ્યાં ખેનને ત્યાં મળવા જતો; દલે એણે પોતાના બૂન કાળના ખરાબ વર્તનથી ક્ષમા જઈ શકી આ ભાઈઓની મિત્રતાને નિર્જાળથી આપી છેત્તા નમસ્કાર કરી શકતા હતા. દલે મનુ લાલન પર આવી જવાથી મગીને તેને પોતાને ત્યાં રાખવાનું મન થતું હતું.

એક દિવસ અગાસીમાં મગી અને મગન-લાલ વાતો કરતા મેકા છે.

મગનલાલ—અદાદા, તું મંદ મંદ નદી વહે છે ! આ મગ. તો કાંઈ એવું જ છે.

મગી—હા, પણ નીચે તો જુઓ. શુધામ તો જાણે લયી જાય છે. એટલા બધા દૂલ એક એક શુધામ પર આવતા દશે ?

મગનલાલ—ખેન. સારા ખાતર પાણી

આપવામાં આવે તો ફૂલ સારા અને ધણુ આવે.

(રસ્તામાંથી શાન્તાખેન જાય છે.)

મણી—કેમ શાન્તાખેન, કેણી તરફ ? આવો તો ખરા.

શાન્તા—ના ખેન, અત્યારે તો હું ચંદુભાઈને જમવાનું કહેવા જઈ છું.

(શાન્તા ચાલી જાય છે.)

મગનલાલ—ત્યારે તો તારે પણ મનુને તોતર મૂકવા જવું હશે ?

મણી—હા, મને તો યાદજ ન રહ્યું, ભાઈબીજ તો કાલેજ, કેમ ?

મગનલાલ—તારે જવું હોય, તો જઈ આવ. હું હમણાં ઘરમાં જ છું. ચંપા નિશા-બેથી આવશે, તો આવતું કહીશ.

(મણી જાય છે.)

છોટુભાઈના બારણામાં મનુ અને મણીનો મેળાપ થયો.

મનુ—આવો ખેન, આજે તો તમારે તરફ લેવી પડી ? હું હમણાં ત્યાં જ આવવાનો હતો.

મણી—ભાઈ તું તો રોજ આવે છે. પણ આજે તો મારે તને જમવાનું કહેવા આવવું જોઈએ ? કાલે ભાઈબીજ, માટે તું જમવા આવજો.

મનુ—વાર, ખેન, જરૂર આવીશ. ખીનું કાંઈ કામકાજ ?

મણી—કામ તો કાંઈ નહીં. દલે હું જઈ છું.

મનુ—જરાવર બેસોની ખેન, જ્યાંભાની મહિરે ગયા છે, તે દગણા આવશે.

મણી—ના, હું જઈ છું. જ્યાંભાની આવે ત્યારે તેમને કહેજો, કે ખેન આવ્યા હતા પણ તમને મળાયું નહીં. મોટું થઈ જવાથી ચાલ્યા ગયા, મારે ખોટું લગાડ્યો નહીં.

મણી આજે ઘણી ડિમંગમાં છે; ચંપાને પણ સારી રીતે શણગારી છે; અને સારી જાતની વાનીઓ બનાવવામાં શુંચાઈ છે. મગનલાલ રમ હોવાથી પાડોશી સાથે વાતો છાટે છે. એટલામાં મનુભાઈ આવી લાગ્યા.

હપથેલી ચંપા દેડી અને બાને વધામણી આપી. થોડો વખત વાતચીત કર્યા બાદ સૌ જમવાને બિંધ્યા. રસોઈની હહેજત પણ ડોષ અચ્છી જમી હતી. આજે મનુને પણ પોતાના નવજીવનનો અનુભવ થવા લાગ્યો.

વાત કરતાં મણી ખેન બોલ્યાં, “ભાઈ, આજથી તો અહીંજ રહેવાનું છે. સાંજે છોટું ભાઈની રમ લઈ આવજો.”

મગનલાલ:—બરોબર છે. હું એજ કહેતો હતો, કે હવે મનુ અહીં રહે તો ઠીક.

મનુ:—જેવી મરજી. હું તો તમારા ઉપકાર જીવનમાં ભૂલી શકું એમ નથી.

આજથી મનુ ત્યાંજ રહે છે; અને ‘ભાઈબીજ’ હૃદયમાં કાતરી રાખે છે કે “બેન—બેનવી ન હોત તો હું રખડી મરત, અને બેન—બેનવી મળો તો સૌને આવાજ મળજો, કે જેમણે મારું જીવન પસંદાવી વાદગાર ભાઈબીજ કરાવી.”

મનુ હવે મગનલાલને ધંધા વગેરેમાં ઘણો મદદગાર થઈ પડ્યો છે. એકાદ બે વર્ષમાં ભાઈના લગ્ન પણ થઈ ગયાં. માસરીયાં સારાં તેમજ કુલીન મહિયાં હતાં, તેમજ કેન્દ્યા પણ ભાઈને લાખકજ હતી. ખેનનું ઘર સાધારણ મોટું હોવાથી અને તેમને મદદ કરવાના ઉદ્દેશથી મનુ હજી ત્યાંજ રહે છે.

પતિ પોતાની સાથે લડ્યાં-પછી-બહાલી તું એમ ન ધારતી કે જુદાણું એ એક મારી નબળાઈ છે.

પત્ની—ના હું એમજ નાણું છું કે એ તો એક તમારો મોટો સદ્ગુણ છે.

*

*

*

મિત્ર—નાના છોકરાને) તું મોટો થઈશ તારે શું થઈશ ?

છોકરો—મારા બાપા છે તે.

મિત્ર—તારા બાપા શું કરે છે ?

છોકરો—કામ ધંધા વગરના નવરા બેઠા છે.

*

*

*

મહેતાજી ચીડવાઈને શુભ પાઠી ઉઠ્યા—અધ્યાત્મિકજ્ઞના આરદાન !

જગન—સાહેબ આરદાન વિશાસો

*

*

*

ગામડીઓ; કેમ ડોક્ટર સાહેબ અહિં રહે છે.

ડોક્ટર સાહેબનો નોકર; હા, પણ તે સીક છે.

ગામડીઓ; જો ડોક્ટર જાતે સીક હોય તો પછી માંદાને સાજા શું કરવાનો !

“ ભૂતકાલના-સંસ્મરણો.”

(ગરબી)

માડીના ખુંવા મહે' આગણ છે ઘણાં-
મા બાપોના બોલા ખુંવા ખૂબ લે;
ભાંડુઓનું બહાવ ધણેક' સાંભરે-
ભૂતકાલ એ મીઠો કેમ ભૂલાય લે.

સાંભરતી પાદર વહેતી કલ્પોલિની-
સાંભરતો મુખર સહીયરનો સાથ લે;
પરોઢીયે ઉઠાડે માડી બહાવથી-
ભૂતકાલ એ મીઠો કેમ ભૂલાય લે.

દૂલણી ગાયોના આંચળને ધં, ધં-
દોલેલાં, આ હૃદયપટે અંકિત લે;
વડીલોનું નીતરણું બહાવ ના ભૂલે-
ભૂતકાલ એ મીઠો કેમ ભૂલાય લે.

માડી તાત રડયા'તા, સાસરીયે મને-
વળાવતા સાંભરતાં હાય ! ચોધાર લે;
માવતર મૂક્યું રડતે હૈયે, મહે' મમિ !
ભૂતકાલ એ મીઠો કેમ ભૂલાય લે.

સહીયર સંગથે ફરતી'તી કૂદી-
કેમ વિસરાયે, સાસરીયામાં ઝોખ્ય લે. ?
સ્વર્ગ થકીએ અધિકું ફળીયું માતનું-
ભૂતકાલ એ મીઠો કેમ વિસરાય લે.

બાલ્યજીવનની પણ અણમુલકી છે ઘણી-
પતિના પ્રેમમહી પણ એ નહિ ભૂલાય લે;
સ્નેહીયું એ બાલ્યજીવન નિરોપડું-
ભૂતકાલના સ્મરણો કેમ ભૂલાય લે.

સો. સરલા શર્મા

લેખિકા: સૌ. લલિતા દેસાઈ

ગૃહ—ગારીનાં પૈડાં સ્ત્રી અને પુરુષ છે. ગૃહ ગારી એક પૈડે ચાલતી નથી. ગૃહ—ગારી પણ બન્ને પૈડાં એકધારાં હોય તોજ ચાલે છે. નહિ તો સુખ સ્વપ્નેયે ન મળે. શાસ્ત્રોમાં સ્ત્રીને તેથી અર્ધાંગના કે ગૃહિણી 'કહી છે. સ્ત્રી વિનાનો પુરુષ ગૃહસ્થ ન કહેવાય. સ્ત્રી વિના પુરુષ અપૂર્ણ છે.

સ્ત્રી ગૃહજીવનને પૂર્ણ સુખમય બનાવવાવાળી છે. ગૃહસ્થીનો એ આત્મા છે. શાન્તિનું સામ્રાજ્ય રચાપી સ્વર્ગ હેતુ તે એ ઉતારે.

આ કુદા એની સાક્ષી પૂરે છે:

ગ ધરમે નહિં હોત હૈ, નારીકા સત્કાર;
કહત મનુ નિજ શાસ્ત્રમે, સો ધર હોત ઉન્નર.
ગૃહ ગૃહ ગૃહલક્ષ્મી નહીં, સર સર સરસિજ નાહિં;
ગજ ગજ ગજમુક્તા નહીં, બન બન ચન્દન નાહિં.

સંસારમાં ગૃહિણીઓ તો સ્વર્ગની દેવીઓ છે. કન્યા, માતા અને ગૃહિણી—એ ત્રિમૂર્તિ સંસાર, સંસાર ચક્રાવી રહી છે. સંસારનો કંસાર નહિ તો લુપ્તો લાગત. અનાદી બાળકના ખેલ ગોડે એ બની બગડી ગયો હોત.

સ્ત્રી બાળકોની આવ શિક્ષક છે. બાળકોનું ચારિત્ર્ય-ગઠન એના હાથમાં છે. સંસ્કૃતિ વિદુષી માતા શાળાના શિક્ષકો કરતાં

ચડે, એમ તેથી કહેવાયું છે. આ દૃષ્ટિએ સ્ત્રી રાષ્ટ્રની માતા છે: રાષ્ટ્ર એટલે ગૃહોનો સમૂહ. સ્ત્રી માનવિનો વૈભવ કહેવાય છે.

સ્ત્રી શક્તિ છે—દેવી શક્તિ છે. પ્રીતિ-પરાયણ સ્ત્રી ધર્મ, સુખ અને સંપત્તિનો અનંત સ્ત્રોત છે. સ્વર્ગદ્વારની એ કુંચી છે. જીવનનું અગમ્ય વન વટાવવામાં એ વિશ્રામનું સ્થાન છે.

સ્ત્રી એક વ્યક્તિ છે. એની ગોદમાં રાજ, ચક્રવર્તી, વ્યાપારી—સૌ, બગવાને થ ખેલ્યા છે પુરુષ સમાજમાં ઉન્નતિના શિખરે પહોંચે છે તે એને લખે. પુરુષ નહિ તો વજુગંધ્યા ધર જેવો છે.

સ્ત્રીઓમાં સ્વર્ગીય શક્તિની ન્યોતિ અળ-હળે છે. એનામાં પવિત્રતા, નમ્રતા, શાન્તિ, લગ્ન, ક્ષમા, દયા, શોભા, મધુરતા, સતીત્વ, સહિષ્ણુતા. દંભતા, ભક્તિ અને રત્નેહની અપૂર્વ છટાનું દર્શન થાય છે. એનું હૃદય કોમળતા અને સાત્ત્વિક સેવાનું લીઝું ક્ષેત્ર છે.

હોકાયત્ર દ્રુવ દાખવે છે. ચંદ્રમા સમુદ્રમાં જીવાળ ચક્રાવે છે. સ્ત્રીની સત્તાનો યે પ્રભાવ પુરુષના સમસ્ત જીવન પર પડે છે.

એ માનવજાતિમાં રહી સંકટ પડતાં પુરુષની માર્ગ-પ્રદર્શિકા બની સિદ્ધ કરે છે કે એનામાં ધંધરી અંશ છે.

સ્ત્રી ધર્મ, અર્થ અને કામનું મૂળ છે.

બવસાગર પાર ઉતરવાની ઇચ્છા રાખનાર પુરુષ માટે એ પ્રધાન આશ્રય છે.

એ કામકાજમાં સલાહ દેનાર મંત્રી છે. સેવાની તો એ દાસી છે. ભોજનભોજા કરવામાં તો એ માતાની તોલે આવી શકે છે. સાંસારિક ઘટનાઓમાં પૃથ્વી સમાન ક્ષમાશીલ છે.

પત્ની સમાજ-દુર્ગની ટોચે ધ્વજ સમો વડી છે. માનવિના જીવન-રચની મુસરી છે.

ઓના દાણાથી કામ થાય છે તેવું સારી દુનીઆના માણસ ભોગા થાય તોયે ન કરાવી શકે. પતિવ્રત ધર્મનું એનું હથિયાર બ્રહ્મબલ હોવાને કાણુમાં લાવી શકે છે.

સ્ત્રી પુરુષનું અકબુત્ર અંગ છે. જન્મજો હાથ છે. એના હૃદયમાં સ્વર્ગીય અગ્નિની જ્યોતિ છે. વિપત્તિના સમયે એ પ્રદીપ્ત થાય છે. પુરુષને ત્યારે તેના તેજ વડે ઘેર્યની મર્યાદા ભલંધવા દેતી નથી. સ્ત્રીને તેથી મિત્ર કહી છે.

સ્ત્રીનો પ્રેમ પુરુષ માટે અમૃત છે. એના દેના પુરુષનો આત્મા રસતરસ્યો રહેત; તાતક સમોપડો પૂકારત.

મનુષ્યનું સાંસારિક સુખ સ્ત્રીને આધીન છે. એના હૃદયમાં પ્રેમનો અખંડ દરીઓ જો છે. મનુષ્ય તેમાં તરી આત્માને નિર્મળ અને અકલ્પિત કરે છે.

મૃત્યુલોકમાં સદૃશુલ્કી સ્ત્રી સ્વર્ગીય પુષ્પ સમાન છે. એના અશ્રુમાં અદ્ભુત શક્તિ છે, હૃદયની કઠોરતાને એ મીણ જેવી પોચી બનાવે છે.

સંતાન, ધર્મકાર્ય, સેવા, પ્રીતિ-સૌ સ્ત્રીને આધીન છે.

પુરુષને લગ્નદ્રુ પ્રાણી અને આશ્રયહીન પશિક બનતો અટકાવે તે અર્ધાંગના.

સૂર્યમાં પ્રભા, ચન્દ્રમામાં ચાંદની, શરીર સાથે છાયા સમોવડી સ્ત્રી પુરુષની સહગામિની છે.

મેઘ સાથે વીજળી, સાપ માથે મહિષ, પ્રેમ સાથે મોહિની શક્તિ, પુષ્પમાં મુગ્ધ,

જળમાં શીતળતા, વૃક્ષે લતા, આકાશમાં શુરાશ, દિન સાથે સંધ્યા અને પ્રભાત સાથે ઉષા: સ્ત્રી એમ પુરુષ સાથે છે.

ગીતાએ શ્રીકૃષ્ણ મહિમા, ગંગાએ આર્યા-વર્ત મહિમા, યમુનાએ જન્મદાવનો મહિમા, ત્રિવેણીએ પ્રયાગરાજનો મહિમા: પતિવ્રતા સ્ત્રીએ તેવો મહિમા પતિનો છે.

બગવાને રમણીઓને વિલક્ષણ શક્તિ દીધી છે.

ગોસ્વામી તુલસીદાસજીની આંખોમાં નિરંજનનું અંજન તો પતિવ્રતા સ્ત્રીએ આંખનું હતું. તેમના જીવનને જગદીશની જ્યોતિથી જગમગાવી દીધું. એમના હૃદયમાં તો લૌકિક પ્રેમનો પ્રવાહ હતો. તેને ઇશ્વરી પ્રેમની ગંગામાં તે સ્ત્રીએ ધક્કેલી આપ્યો.

તેની સ્ત્રીની શક્તિવડે કાપા કંચન જેવી થઈ ગઈ. એના જીવનની ધારા ધરીક વળી બીજી તરફ વહી ગઈ. માનવજન્મની કાપાએ પથરો લીધો.

સાવિત્રીને સૌ કોઈ ઓળખે છે. પોતાના મૃત પતિને પતિવ્રત બળે તેણે સજીવન કરાવ્યો.

પ્રાયર નામનો કોઈ અંગ્રેજ સનજન સ્ત્રીની પ્રભાવશાલિની શક્તિના પખાણુ કરે છે:

“હું અત્યાર સુધી એકલો પેટ ભરતો હતો. તું આવી. તે તારી સત્તા જમાવી. મારું જીવન તે સંપૂર્ણતરી જ્યોતિષી જગમગાવી મૂક્યું.”

નિશુલ્કો યા મેં અભાગા આજ તક, અજ તો બિગડા કામ સારા બન ગયા;

સહચરી જીવનકી મેરી તુમ હુધ, કાચકા દુકકા બી હોરા બન ગયા !

આ-દુહોપ તે કીક લખાયો છે: •

કહા ન પાવક મેં જરે, કહા ન સિન્ધુ સમાય; કહા ન અજલા કરે સકે, કહા કાલ નહિં ખાય.*

* અચિત

આવતી કાલની ગુજરાતણ

લેખિકા: જહન ભગવતી ભટ્ટ

આજની કન્યા તે આવતી કાલની યુવતી છે, આજની યુવતી તે કાલની માતા છે; ને આજની બાલિકા તે આવતી કાલની એક ગુજરાતણ છે. આજે ગુજરાતને-ભારતને સાચી ગુજરાતણો જોઈએ છે, પરી દિંદવા-ણીઓ જોઈએ છે, ને આદર્શ યુવતીઓ જોઈએ છે, પવિત્ર કન્યાઓ જોઈએ છે. એ આદર્શ યુવતીઓ વિના, મદામોશી કન્યાઓ વિના, તેનાં સત્ત્વ ને ચેતન વિના વર્ષોથી આજે ભારત સુનું પડ્યું છે. તે શું ઇચ્છે છે ? ફક્ત એક સાચી ગરવી ગુજરાતણ ! ! આદર્શ ભારત-મહિલા ! ! !

પોતાની પુત્રીને, જહનને કે પત્નીઓને એક સાચી ગુજરાતણ બનાવવા કોષ્ટએ પયતન કર્યો સાંભળ્યો છે ? બહાર જાહેર સભામાં જઈ “ સ્ત્રીકેળવણી ” વિશે લાવણ આપનાર પ્રર-પને આપણે એટલું જ પૂછીએ કે “ તમે આમાંનું કેશું ચ તમારી પત્નીને કે પુત્રીને સમજાવ્યું છે ? ” જવાબ શું ? હાથમાં સ્ત્રી કેળવણી વધી છે, એમ આપણે બધાં જ માની બેઠાં છીએ. કદાચ તે ખરું પણ હોય, પણ તે ફક્ત સભાઓમાં, કે લખાણમાં; આથી ધરતી કેળવણી શું, બાળકોને માથાપોએ કેવી રીતે કેળવવાં એ તો આપણાં લક્ષ્મીપૂજક ભારત-વાસીઓને સમજતાં હજી બહુ વાર લાગશે.

બાળપણથી જ કન્યાઓને આપણે લગ્નના સંસ્કાર એવા તો પાડીએ છીએ, કે કદાચ તે

મોટી થઈને પરણે એમ બને, તો પણ એ લગ્નની લાવના “ મારે પરણવું પડશે ” વગેરે તો તેનામાં કથારતીય દંઢ થયેલી હોય છે, ને એ લાવના તેને ઝટ પરણવા, પતિગૃહે વસવા, કે અનેરા દ્વાવાની કદરનાઓ કરા-બાજ કરે છે. જાણ્યે કે અજાણ્યે પણ બાળા સમજે છે, કે “ લગ્ન ” વિના જીવનનું સાર્થક નથી. રહેજ મોટી થતાં તે “ લગ્ન ” વિશે કંઈક સમજી શકે છે, એટલે તેનામાં શરમ, લજ્જા, શાશુપણ વગેરે આવવા માંડે છે ને આજે આપણે જેને સુધરેલો જમાનો માનીએ છીએ, તેમાં પણ તેને સોળ કે સત્તર વર્ષે તો એક સ્વામીની સ્ત્રી કે પતિની પત્ની જાણ્યે અજાણ્યે બની જ નવું પડે છે. ને પછી ? પછી...તો તેને મન આપું ‘ જગત ’ તે તેનાં ધરની ચાર દિવાલમાં જ તે સમાયકું જુએ છે, ને તેનું જીવન સર્વસ્વ તે તેનો પતિ ! બસ ! આ લાવના જ્યાં દંઢ થઈ ત્યાં બીજા કરાવને તેના જીવનમાં અવકાશ જ ક્યાં રહે ?

મને તો “ લગ્ન ” એ શબ્દ ખરેખર જ કોષ્ટ વાર લઈકર લાગે છે. પ્રાચીન ઋષિ-મુનિઓ એને પવિત્ર માને છે. કવિશ્રી ન્દા-નાલાલ જેવા વિદ્વાન સાક્ષરો “ પરણવું એટલે પ્રજાતામાં પગલાં માંડવાં ” વગેરે અનુપમ વાણીવડે “ લગ્ન ” શબ્દનું મહત્ત્વ વધારે છે, પણ આજે તો “ પરણવું, એટલે પડવું ”

ને કેવળ પડવું જ નહિ, પણ “છીએ તેથી
ય સો વાર નીચે પછડાવું.” આવાં લગ્નોએ
આજે અનેક કોડભરી, યુવતીઓનાં ધૈર્ય
હરી લીધાં છે, અનેક રનેહભીની સુન્દરીઓના
રનેહ ને સૌન્દર્ય વેડરી નાખ્યાં છે, ને
બદલામાં મળ્યું શું? અશ્રુ, શોક, ગિરાશા,
ને સત્વહીન, માંદલા અશક્ત બાળકે !

આજનાં લગ્નમાં વધુ બલિદાનો સ્ત્રીઓ-
નાંજ લેવાય છે. એ વાસનાબૂખ્યા પુરૂષોને
પનારે પડી આજ અનેક રસિકાઓની રસિકતા
સુકાઈ રહી છે, અનેક કુમારબાવભીની નવો-
દાઓની ઉછળતી હિમ્મિઓ દબાઈ રહી છે.
તેને સમસ્ત સંસારમાં કોઈ અદીઠ દવ સળ-
ગતો લાગે છે. સુવર્ણ પીંજરમાં પુરાયેલ કો
મેના સમી અનેક પ્રેમપંખાણીઓ પોતાના
પ્રેમને એ ગુલામીમાં હોમી રહી છે. તેથી શું
તેઓ બેશ પણ સુખી છે? આપણે પતિને
પ્રશ્ન માનીએ છીએ, ને તેની તાબેદારી સ્વી-
કારીએ છીએ. વર્ષોથી આપણે એમ કરતાં
આવ્યાં છીએ. આપણે જીવન સર્વસ્વ પતિનાં
અરણ્યમાં અર્પણે છીએ તો ય-તેની તેને કે
જગતને કદર નથી. તો હવે શું આપણે એ
વિના બીજ કોઈ ફરજ નહિ બગદીશું? શું
બાળકો ઉછેરવાં કે રાંધવું, એ વિના ક્ષીણું
કંઈ પણ આપણે ન કરી શકીએ? જ્યાં
સુધી આપણે નિરાશ છીએ ત્યાં સુધી કંઈજ
કરવા અશક્ત છીએ. નહિ તો પુરૂષો માને
છે, તેટલી બધી સ્ત્રીઓ સત્વહીન નથી. શું
સ્ત્રીઓ કુમારી ન રહી શકે? કુમારીકમમાં
જેટલું સાત્વિક બળ હોય છે, જેટલું પરિણીત
સ્ત્રીમાં નથી હોતું, કારણ કે તે અનેક ચિંતા
ને સંસારનાં બંધનોથી બંધાયેલી હોય છે.
જે સાચી ગુજરાતણુ બનવા કોઈ પણ સમર્થ
હોય, તો તે ભારતની બંધન વિનાની કુમા-
રીકાઓજ છે.

આજે ગુજરાતને એવી ગુજરાતણુ જોઈએ

છે કે જે ક્ષુદ્ર વાસનાઓને જીતી શકે, લગ્નના
મોહક દ્વાવાઓને તિરસ્કારી વિશુદ્ધ કૌમાર્યના
ઉચ્ચ અભિલાષે સેરી, જગતનો આદર્શ બની,
પોતાને શુદ્ધ પંથે અનેકને વાળે. આજે ગુજ-
રાતને કેવલ પતિની પત્નીજ નથી જોઈતી,
પણ રનેહીતી રનેહરાસી જોઈએ છે. જગતમાં
નિર્ભયપણે અંપલાવનાર જગત-ઉદ્ધારિણી ને
પુરૂષની પાછળ ચાલનાર તેની છાયારૂપ સ્ત્રી
નહિ, પણ પુરૂષની સાથે ચાલનાર જીવનદયરી
જોઈએ છે. હવે દુનિયાને થોડું કામ કરતાં
થાકી જનાર નાજુક લલનાની જરૂર નથી.
અત્યારે તો જગતને સતત કામ કરનાર મંજ-
શુત ને દંડ રજપુતાણી સમી હિંદવાણી જોઈએ
છે. આજે સમાજને યુરોપિયન સ્ત્રીનું અનુ-
કરણ કરનાર ફેશનેબલ સ્ત્રી પણ નથી જોઈતી,
પણ સાચા ગુજરાતનાં ગૌરવ સમી સાદી ને
સુંદર સંસ્કારી સન્નારીની જરૂર છે.

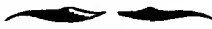
આપણે હમણાં સાચી ગુજરાતણુ મરી
ગયાં છીએ. આપણામાંનાં ઘણાંજ સાચી
ગુજરાતણુના ગુણો બોધા છે. તે ફરી પ્રાપ્ત
કર્તા વિના આપણને ન જ ચાલે. એ સ્ત્રી
તરીકેના રનેહ, ક્ષમા, ધૈર્ય, કુશળતા વગેરે ગુણો
તો આપણામાં હોવાજ જોઈએ. તે સિવાય
પુરૂષોની સાથે રહી કામ કરવાની શક્તિ, સ-
માજ સામે રહીને સંસાર રસ્તે જતાં રીકા સહેવા
જેટલી સહનશીલતા, આપણાં બાપ બહેનોને
સંસ્કારી બનાવવાની શક્તિ ને બાળકોને
ઉછેરવા વાત્સલ્ય હોવાની જરૂર છે. આવી
દયાની મૂર્તિ સમી, ક્ષમા, સંયમ ને અદ્ભૂત
તેજ વડે દીપતી ગરવી ગુજરાતણુ વડે ગુજ-
રાતને ફરી એક વાર ઉજ્જીવ કરવું એ
આજની યુવતીઓના ને કન્યાઓના હાથમાં
છે. ને એ ગુજરાતણુજ જો ધારે તો આજે
સ્વાભાવ પણ લઈ શકે.

આવી ગુજરાતણુ બનવા માટે કદાચ આ-
પણે યુનિવર્સિટીની એક પરીક્ષા ઓછી આપી

દશે તો વાંધો નહિ, પણ આપણામાં સ્વદેશ-
સેવા, ને આત્મવ્રત્તો તો હોવાંજ નોંધએ. હવે
આપણે પરદેશીઓનું અંધ અનુકરણ કરી
દેશને ધરમાવવાનું છોડી દેવું નોંધએ.
આપણામાંનાં આગળ વધેલાં બહેનો પોતાની
શક્તિ ફેશનમાં-ખોટી ફેશનમાં ગુમાવે છે.
એ ખોટી ફેશનને છોડી આપણા દેશ તરફ
વજાદાર રહેતાં આપણે ધીમણું નોંધએ.

મહાત્મા ગાંધીજી કહે છે, તેવી સ્વદેશ-
પ્રીતિ, તેવું અતુલ શારીરિક બળ ને ચારિત્ર્ય
બળ એ બધું તો વધુ પ્રમાણમાં આપણું
ગામડાંઓમાંજ સમાયેલું છે. ત્યારે શહેરમાં
તો કંઈક અસંબંધ કેળવણી ને મોંઘસી
દેખાતી નાણુક ફેશનેબલ ઓઓ ! આજે
જો સાચી ગુજરાતણા આપણે ક્યાંકથી
જેળવણી હોય તો તે આપણને ગુજરાતનાં
નાનાં નાનાં સુંદર લીલાં ખેતરોથી ઇલાયેલાં
ગામડાંઓમાંથીજ મળે. ફક્ત ત્યાં ચોડીક
કેળવણીની ખામી. પણ એ ખામી છતાંય
તેમનામાં જે સ્વતંત્રતા, ઉત્સાહ, કાર્યકુશળતા,
જુરસો વગેરે ગુણો છે તે આપણી શહેરમાં
વસનારી બહેનોમાં નથી જ. પ્રત્યક્ષ દાખલા

તરીકે ખારડોલીના સત્યાગ્રહ વખતે ત્યાંના
ગામડાંની ઓઓએ જે દલતા, જે દિગ્મત ને
જે ટેક જાળવ્યો છે, તે શું આપણી મુંબઈ-
ની ઓઓ જાળવી શકી છે ? દિવસો
સુધી અંધારા ધરમાં પ્રસાદ રહીને પણ જેણે
પોતાનાં ગરવા ગુજરાતનો વિજયધ્વજ નીચે
નથી પડવા દીધો, તે જોઈને ધણા શહેરવાસી
ને કેળવાયલાઓને પણ આશ્ચર્ય થયું હતું.
ખારડોલીની વીરાંગનાઓ પહોંચીને પણ જીતી
હતી, ત્યારે હિન્દુ-મુસ્લીમનાં કુદ્દાસ વખતે
આપણી મુંબઈની વીરાંગનાઓ ખારીની બહાર
પણ માથું નહોતી કાઢતી ! ધન્યવાદ કેને ?
આપણામાં એ જોમ નથી, એ ઉત્સાહ નથી,
ને ગામડામાં કેળવણી નથી. બનેલી ખામીઓ
જો દૂર કરાય, તો આપણે બહુ બહુ કરી
શકીએ. પણ શહેરની રમણીઓ ગામડાંથી
સુશાય છે, ગામડાંના એકુત બહેનોને કંઈક
અંશે પ્રેરકાર છે. આ રીતે માધ્યોતનું
અંતર તેમની વચ્ચે પડી ગયું છે. તે અંતર
દૂર થયા વિના આપણો ઉદ્ધાર ન જ થાય.
શિક્ષિત બહેનોની ફરજ છે, કે અચાન બહેનોને
સંસ્કારી બનાવવી; તોજ તેમનું શિક્ષણ સફળ
થાય.

જુદાછોડાનો સરળ ઉપાય

ડૉ. જ્યોર્જ વોકર નામે બ્રાહ્મીમોરનો એક ડૉક્ટર કહે છે કે પતિ-પત્ની વચ્ચે
ઝઘડા થાય છે તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે તેમના બોરાકમાં ચુનાનું તત્વ ઓછું હોય છે.
ત્યારે ત્યારે એવો પ્રસંગ ઉભો થાય ત્યારે ત્યારે દંપતિના બોરાકમાં શેરેક દૂધ દરરોજ
આપવું નોંધએ એવી તેની સલાહ છે. વધારામાં તે રોજની બે નારંગી ખાવાનું કહે
છે. એ બોરાકથી બનના મગજ શાન્ત રહેશે અને ઝઘડા નહિ કરે.

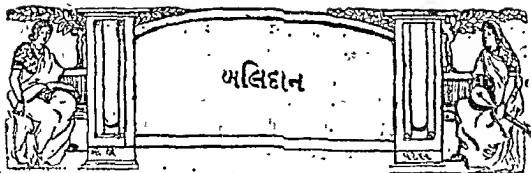
*

*

*

છત્રન: મગન, કાલે તો તું 'મરી સાસુ મરી ગઈ છે; અને સોનાપુર જવું છે' એમ
ચીટી મોકલી ઓપીસ નહોતો આવ્યો પણ આજે સ્વવારે મેં એને મંદીરે દર્શન કરવા જતાં
જોઈ હતી:

મગન: મેં કાંઈ એમ નહોતું લખ્યું કે એ મરી ગઈ છે ને સોનાપુર જવું છે
પણ એટલુંજ લખ્યું હતું કે એ મરી ગઈ સોનાપુર જવાનો ધરાદો રાખું છું.

લેખિકા: સ્વ. કુ. નિર્મળા નગીનદાસ, મહેતા

અખળા યદ્ય એટલેજ દીણાઈ. એને ન મળે લક્ષ, એનું મૌઢ્ય એ એનો વાંક, એના અશુ એ એનું આશ્વાસન. કારણ એને કુદરતે પરત ત્ર આંધો બદલ્યો અને સમાંજના નિયમે પુણ્યવર્ગે ધડ્યા. આમ છતાં એના સર્વવનો આત્મભોગ લક્ષ એનીજ દયા અને માયાને આધારે સૃષ્ટિને ક્રમ ચાલી રહ્યો છે.

સકુપુર ગામની સીમની સીમાપર. રાતી ધંડોથી ચણાયેલા એક ધરની, ઉંચી અટારીએ, મૂળોદય અને મૂળોરત સમયે કુદરતની લીલા નિદાળતી એક કુમારિકાને રસ્તે જતાં આવતાં લોકો કુતુહલથી ટગર ટગર બેતાં પણ તે કદી લક્ષમાં લેતી નહિ. એનું ધ્યાન તો આકાશમાં ચતા રંગબેરંગી નાના મોટા સાચિયા બેવામાં લીન હતું. પાસેથી વહેતી નાની સરિતાના ખળખળતા નિર્મળ જળ ઉપર નાચી રહેલા બાવરવિના કિરણો બેવા તેની ચંચળ આંખો ઉત્સુક દેખાતી. બાળાનું વય તેના મુખાર્ચિત ઉપરથી કળી શકાતું નહિ. સુનંદાના આસંગી વિશાળ મેઝામાં તેજ દંતુ પણ કંઈક વર્ણોની ગમગીનીની અસરે મેઝા ઉડ ગયલા. ગૌરવર્ણી કેળીઓ ઉપર ટેકવાળા, કરાંચુરિઓ મધ્યે બીડાયેલું તેનું મુખકમળ, નાનીશી અર્ધખીલેલી યુવાળની કુટની કલિકાનો ભાસ આપતું.

નિયમિત, પ્રજાત પડતાં પૂવે, પશ્ચીમોનાં મધુર કંઠરવે વ્યૂત્પન્ન થઈ તે નદી તરફ પ્રવાહી

કરતી. પવિત્ર જળમાં સ્નાન કરી પાછા ફરતાં એના ગૌર બદનને ચોટેલા શ્વેત વસ્ત્રમાંથી દંપકતા જલમિન્દુઓ, પીગળતાં બરફમાંથી ઝરતાં પાણીના મોતીમિન્દુ સમા દીપી રહેતાં.

તે સન્ય ધરમાં અદૃશ્ય અને લાગણી વિહોણા મધુર ગીતોથી, કવચિત આવના અભ્યાગતોને સ્વાગત આપતું. "સુનંદા, આ દાસ્યની ખાલુ ક્યાં ?" એ પ્રશ્નના મેતુતરમાં જડ ખડખડાટ સંભળાતો. દુઃખિત પ્રસંગે પણ અકારણ દાસ્ય માટે સવાસ થવે એ જવાબ વાળતી, "એહી કે સચુ ગણાય લેવું મારે કાઈ નથી. રતેહે ક્વતા અશુઓ નાદિત કે અત્રાપિ માટે. સારવાના ન હોય. સર્વ સમાન દાડ, માંસ અને શ્વિરનું. આ શરીર બનેલું છે છતાં હૃદય દુઃખોથી ટેવાતાં જડ અન્ય છે, તેમાંજ દાસ્ય કેવળ સપુહભવે." એકાંતમાં ઓચિંતું કાઈ જડ ગણતું સોરજ એં એનનાંદીન મુખાર્ચિત ઉપર પ્રસરેલી વિપાદની છાયા, આંતરિક દુઃખે અશુભારિત મેઝા દૃષ્ટિએ પડનાં. તે સરિતાની બાંજુમાં શિવાલય હતું. ઉપા લેના ધુમ્મટને સોનેરી કિરણોએ રંગતી. સુનંદાનું આજ સોનેરી તાસના સાળથી આત્મહતિ થએલું મુકામળ શરીર અને શિવને વંદન કરતું મસ્તક દીવીના ઝાંખા પ્રકાશમાં વંધારે સુર દાગળું હતું. સાંજ મતાર, કકે-રતી દંડી, ધોધમાર વરસાદમાં કે ધોર અંધારામાં. પણ તે શિવાલયમાં દર્શન કરવાનું ચૂકતી

નહિ આ વખતે એના હૃદયમાં ચાલતું આનંદ એને શોક વચ્ચેનું દૃઢ તેના મુખપર પ્રદર્શિત થતું, જે જોનાર દેવની મૂર્તિ એકલી હતી.

સૂનંદાના પંક્તિ ઉપરની ખારી ઉપર એક સર્ગેમરમરની પેટી હતી. તેમાં એક દસ્તાંબિખિત મોટો પત્ર હતો. સૂનંદાએ એમાં એવું જીવનવૃત્તાંત લખેલું હતું. પત્ર કોને લખેલો હતો તે વાંચ્યા વગર જાણવું મુશ્કેલ હતું. તે નીચે પ્રમાણે હતો:

“દરેક મનુષ્યને, પોતાની પાસે રહેલી વસ્તુ અમૂલ્ય લાગે છે. મારી પાસે એવી એક જ ચીજ છે, જેને હું મારી પોતાની તરીકે ગણી શકું એમ છે. તે ચીજ મારી ગમગીની છે. મારી દીકરીઓનો સાથો હું કોઈને બનાવવા માગતી નથી. પણ એક વખત એવો આવશે કે ત્યારે મારું અસ્તિત્વ આ દુનિયામાં ન હશે ત્યારે હું તમારે માટે એ મારી વસ્તુ મૂકી જઈશ. ઇશ્વરે એ ચીજ મારા હૃદયમાં રચાવી છે. એ અદૃશ્ય નાચતી આંખોએ મારા હૃદયમાં ચિત્ત ઉપર અધાર પીછોડો નાંખ્યો હતો, જેથી આ અશ્રુપૂર્ણ કથા તમારી માન્યતામાં કેમ આવશે એ મારી સગજ ખબર છે.

“જન્મ વખતે બાલકનું જગત તેજ અને આનંદમય હોય છે. પણ મારે માટે એવી દુનિયા હતી કે જે મારું સ્વાગત પણ કરવા તૈયન નારાજ હતી. માતી મોડી ગોદ એજ મારી દુનિયા હતી. એનીજ ગમતાએ અમે એ વચ્ચે માયાનું સંધાન જાગેલું. બાળકની દુનિયા મિત્રાથી ભરપૂર હોય છે. બાળક પિતાનું ઘર નિઃસ્વેદ એની લાંબીથી તત્પરસની નાની અગ્નિથી, તે દરમિયાન દસાવતા નેત્ર યુગલથી, તે જે બાલક કે ગૃહ પર શાસન ન કરે તે અસ્વચ્છ મનસ્વીન કહેવાય. માગ

જન્મથીજ જગત કોપેલું. આ માયાની જગતના મનુષ્યને મનનું એક અખણી આળા હતી. અને મારા અમરણપટ પર તે સમયે જે એક જ વ્યક્તિનું ચિત્ર આલેખાતું તે મારી માતાનું હતું.

“મારું જીવન જ અશ્રુથી શરૂ થયું. હું મારી માતાને કોટે વળગી તેની છાતી પર માથું નાંખી અશ્રુ સારતી. એ પણ મારી સાથે રહતી. દણ પણ એનો રહતો એરે મારી નજર આગળ તરે છે. એક વૃદ્ધ મનુષ્ય મારી માતા પામેથી મને લઈ જવા આવ્યા. માતાએ કહ્યું કે, “હું કેવી કમનસીબ છું કે મારા પોતાના બાળકને મારી પાસે રાખી શકતી નથી.” તે વૃદ્ધ મનુષ્યે જેમ જેમ મને લેવા દાંધે લાવ્યો તેમ તેમ હું વધારે તે વધારે બેરથી મારી માતાને વળગતી. તેના અશ્રુઓથી મારા વાળ બીજાઈ ગયા મારા જગત મારી માતામાંજ સમાયેલું હોવાથી હું હવે તદ્દન એકલી પડી જઈશ એમ મને લાગ્યું. અધાર થતાં તે ફર વૃદ્ધ મને મારી માતાના દાંધમાંથી ઝુંટાવી લીધી. મારી માતા મને રહતી આંખોએ નીરેખી રહી. એનાથી છુટી પડતી વખતના સન્દો પણ બૂઝી ગઈ છું. વાસલ્ય-અશ્રુ એજ મારી માતા તરફથી મને સો વારસો હતો અને એ જાણેજ મારું જીવન આરંભ્યું.

“મારું હૃદય બીજા માટે સ્નેહથી ડગતું ખરું પણ મેં જેને મારો સંપૂર્ણ સ્નેહ અર્પણ કર્યો, તે તો મારા જીવનમાં એક ધૂમકેતુ જેમ દેખા દઈ અદૃશ્ય થઈ. મારે નસિજે તો-સદાએ રોવાનું છે એમ લાગ્યું. ત્યાર પછી હું અને તે ગૃહ ગૃહરથ સાથેજ રહેવા લાગ્યા.

“સરખાનગું થોડા દિવસ ૮ મારું રહી. એટલુંજ નહિ પણ મારા જાગતા પરથી ઉડી નહિ. કે જે બાપ પણ નહિ. તેણે મને પો-

તાના હાથો વડે ખવડાવવાં માંડ્યું પણ મેં
ચરસામાં તેના હાથો તરખોડ્યા અને મારા
દોડો વધુ ને વધુ ત્રપ્ત બીડી દીધા. કેટલીક
વખતે તો તે મને સાંજ સુધી જમાડી જમવા
બોલી ચલા. મને મૂંઝી તેને ખાતું પણ બા-
વતું નહિ, કારણ કે એ એવું માનતા કે જે
બાળકની તેને સોંપણુ થઈ હતી તે જો જુઓ
રહે, તો તેનાથી કેમ ખવાય ?

"મને દસાવવા બોલાવવા તેમણે ધણી
ઉપાયો યોજવા માંડ્યા. મારા ઔરડામાં રમ-
કાને દમલો થયો. વાડીમાંથી કંઈક કુસોની
વેણી ને ગજરા મારે માટે મંચાવના. મને
ફુનિયાના બીજા મનુષ્યોમાં બેઠાવવા તે જુદા
પડોશીના નાના છુલકાઓને ખાવાની કાલચે
બોલાવતા. મારું કોઈ મિત્ર ન હતું, તેથી મને
તેઓને મારા મિત્રો બનાવવાની ધણીજ
આશ્ચર્યતા હતી. દરે મારા મુખ પર હાસ્ય
પ્રકાસ્યું. ધીરે ધીરે તે છુના ઘરને મારા પો-
નાના ઘર તરફ ગચ્છતી સઘ. વડિલને હું
'દાદા' કહેતી અને તે મને 'સુનંદા' કહી
બોલાવતા. આની પેલાં મારું બીજું નામ
'દત્ત' કે નહિ અને હોય તો તે શું હતું તેની
મને ખબર નથી.

"હું ત્યારે સમજતી થઈ ત્યારે તેણે મને
શિવપૂજન કરનાં શીખવ્યું. મને એમાં ધણી
મેજ પડતી. મને દાદાજી કહેતા કે 'જો પૂ-
છવું કે કહેવું હોય તે બોળા યંજુને પૂછવું.'
એ બધું મેં માની લીધું. ફુનિયાના લોકોને ને
મારે કંઈ સેવાદેયા ન હતી તેથી રોજ શિવને
સાંજાજ દરતી. મારું હૃદય ખાલી દરતી અને
મારા આંસુઓની જલધારાથી મૃતિને અભિ-
પેક કરતી.

"મારા દાદાના ઘરમાં હેન અને પ્રીતની
કંઈ ઊંચપ ન હતી. બીજા બાળકોમાં ને
મારામાં ધણી ફેર હતો એ હું જાણી

ન થકી. હું નાની હોવાથી મારા દાદા
મને પોતે નવડાવતા તેમજ ખવડાવતા.
કકડતી ઠંડીમાં પણ જો પ્રાર્થના કર્યા પેલાં
મારો રૂપરૂં એને થઈ જાય તો અભાગ
ગયા હોય એમ પવિત્ર થવા નદીમાં ન્હાવા
જાય. આ મારાથી છુપાવવા એ ધણી ત્રપ્ત
કરતા પણ તે ત્યારે જતા. ત્યારે હું એમને
પૂછતી, ત્યારે વખતે કંઈ કહી દેવાય એ
બીકથી તે આધા ચાલ્યા જતા. અરે ! પણ
હું કેવી જાણતી છું !, મને કોઈને પણ
શરિષાદ કરવાનો શો દહ ? મારે તો કંઈ
પણ કહેવું હોય તે મારા દેવનેજ કહેવું
જોઈએ. હાસ્યથી હું એમને ચાંત કરવા મથતી.
ધણી વખત એમના પાડોશીઓ એમને પૂછતા
કે હું તેમની શું સગી થતી હતી. એ જવાબ
આપે તે પેલાંજ 'હું તેમની દાકા પૌત્રી
યાઉં', એમ જવાબ દમ તેમની મુંઝવણ
ટાળતી.

"એક દિવસ મેં સાંભળ્યું કે તે તેમના
દેવ મધુપુર જવાના હતા. કારણ કે એમનો
વિચાર જન્મભૂમિમાં અગ્નિસંસ્કાર પામ-
વાનો હતો.

"અમે તે ગાતી ઊટાથી ચણાયેલા ઘરમાં
વસતીજીમાં આવ્યા. પ્રીત-ચતાં આંખાના
ગાડ પર કોયલ ટહુકી રહી હતી. ઘર ચાંત
જણાઈ હતું. મેં સાંભળ્યું હતું કે આ
ઘરમાં પૂર્વે ધણી મનુષ્યો વસતા હતા. પણ
દરે તો તે મોટા ઔરડાઓ ખાલી પડેલા
હતા. સિવની પૂજનો મારે રોજનો નિયમ
હતો. મારા દાદા પાસે પેલા ધણી પૈસો હતો,
તેમજ તેને ધણી પુત્રપૌત્રો હતા. પણ એક
સિવાય બધા તેમને છોડી ગયા હતા. એક
પૌત્ર માત્ર રહ્યો. અમુક સંજોગોને કારણે તેમણે
પર તેમજ છોડાને છોડ્યા હતા.

"જદાવરથા આવી એટલે પોતાને પેર

પાછા આવ્યા તે ધણીવાર રોદણા રોતા કે જેનું મેં અહિંયા પાલન પોપણ કરેલું તે મને ત્યજ ગયા. મૃત્યુ પછી પાછા એકદા થયું. મારી રાખ એમની રાખ નેડે લગવી જોઈએ. અહિંઆ મારો ને તમારો પ્રથમ મેળાપ થયો. તે વાતને વર્ષો વીતી ગયાં છે. તમને તે દિવસ યાદ છે ?

“ સરિતા તે વખતે અમારા ઘરની ધણીજ નજદીકથી જોતી હોવી જોઈએ. હવે એનો પણ પ્રવાહ બદલાયો છે. પગથીઆને કારા રાખી પાણી દૂર ને દૂર વહે છે. લોકોને કાદવમાં પગ ખરડીને સરિતામાં જવું પડે છે. ત્યાં એક મોડું વડ છે. તેની નીચે બે પત્થરો હતાં, જે હવે લોકો નહાવાની જગા તરીકે વાપરે છે.

“ એક દિવસે હું બહાર આવી તે પત્થર પર બેસી હતી. પાણી હજી શાંત ને આસ-માની હતું. કારણ કે સૂર્યોદયને વાર હતી. પક્ષીઓએ સૂર્યોદયતાને સ્વાગત આપવાને મધુર સ્વરે ગાવા માંડ્યું. મારા ભવિષ્યનો વિચાર કરતી હું બેસી રહી. મારું કોઈ સગું હતું કે નહિ તે હું જાણતી ન હતી. એટલામાં કોઈનો પગરવ સંભળાતાં મેં ઈચ્છુ જોયું. ત્યારે તમે નદી તરફથી આજળ વધતા દેખાયા. મને તમે ધણી સુંદર લાગ્યા. પ્રથમ દષ્ટિએજ પ્રેમનો વિનિમય થયો. સમાજની દૃષ્ટિએ તે ધણું અશુભ હતું પણ એ તો મહારા જીવનની સર્વોત્તમ પળ હતી.

“ યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં સદચારની અભિલાષા મનમાં ઉદ્ભવે છે. અહિંયાં વડિલ અને મારી વચ્ચે તમારે એક સાથી પસંદ કરવાનો હતો. કુદરતી રીતેજ તમે મને સમ-વયસ્કાને પસંદ કરી, અને મેં તમને ક્યાં દારણે તમારે કાજે કૃત્રિમતા સજી અને ખરા અતઃકરણનું બની ગયું. તમારી મિત્રતાએ

ચિરકાળથી વસેલી ગમગીની ને ચિંતા દૂર કરી પણ એ ટકી તેટલોજ સમય, પછી પાછું તો ‘ મિંયા મુવાને લેખા પૂરા ’ માફક બધું સમા-પ્ત ને આશા નિરાશામાં પલટાઈ ગઈ. તે સુખના દિવસો ક્યાં ને ક્યારે પસાર થયા તે હું સમજી શકતી નથી. હવે બધું સ્વપ્નવત્ લાગે છે. તે દુઃક સમય મને ચિરસ્મરણીય રહ્યો છે.

“ આપણા આનંદનાં દિવસો ન્યારે આમ પસાર થતા ગયા ત્યારે યમદૂતે આપણા ઘરમાં દેખા ઊઠી. દાદાજી મરણ પચારીએ હતા. તેમની જીવન ન્યોત, તેલ ખૂટવાથી ઝાંખી થતી હતી. સવાર સાંજ હું તેમની પાસે જતી અને બેસતી. તે મારી તરફ રનેક અને મમતાભરી આંખે જોઈ રહ્યાં. તેમના કુળતા હાથે મારા વાગ સંકોપાં. તેનો જીવ પાલક પુત્રીમાં-મહારામાં-બરાયો હતો. મૃત્યુ પછી નિરાધાર બાલાતું શું થશે તેનાજ તેને વિચાર આવતા. ચિંતાથી મૃત્યુ નજદીક આવતું હતું. જે મારા સ્પર્શે અભાગ્યા સમાન પાછું નાહી લેતા તેની પાસેથી હું શું આશા રાખી શકું ?

“ દાદા મને કંઈ કહેવા માંગતા હતા, પણ એમના હોડો ન જ ઉઘડી શક્યા. જીભ તાળવેજ ચોંટી રહી. એની આંખો એની જીભનું કામ કરતી હતી. એ મારી પાસે કંઈ માંગણી કરતા, ઉપકારનો બદલો માંગતા હોય એમ દેખાયા. પણ તે શું હતી તે જાણવાની કંઈ પણ દરકાર મહેં કરી ન હતી. તે વખતે વડિલની અશ્રુમીની આંખોમાં રહેલા ભાવો વાંચવાની મને કુરસદ ન હતી. કારણ તમારી કાળી આંખોમાં રોજ કંઈ નવીનતા જણાતી. તેથી યોડો વખત ઉતાવળથી વાતો પતાવી દું દાદાને ઓરડો છોડી આવી આવતી. તે વહેલા જીવરમાંથી હજારો નિઃશ્વાસો મૂકાતા. પણ તે વખતે મને તેની ક્યાં દરકાર હતી ?

“ ન્યારે આપણે બે જણાએ મળી એત

કમળોત્તો મોટો દાર ખનાવ્યો. દત્તો તે દિવસ તમને યાદ છે ? તમે એક છેડો પકડ્યો, મેં ખીજો પકડ્યો; આપણે બંનેએ તે 'સાથે શરૂ કર્યો દાર ખવો. લાંબો દત્તો અને વચમાં ખીસેલું એક મોટું કમળ હતું. મારા દાદા કમળથી લપ્પા ખુશ થતા તેથી હું તેમની પાસે લઈ ગઈ અને કહ્યું, 'જુઓ દાદાજી આ કેવો મુંદર દાર છે ?' તેણે કહ્યું, 'ખરે-ખર, બેટા હું પ્રલોચી જ જવાઈ ગઈ છે. હું સાક્ષાત સરસ્વતિ દેવી જેવી લાગે છે. તને કોણે આટલા બધાં પુષ્પો બેટ આપ્યાં ?' 'તમારા પૌત્ર શંકરે' મેં જવાબ આપ્યો.

"એનું લોહી ઉડી ગયેલું મુખ વધુ ને વધુ નિસ્તેજ બનતું ગયું. છતાં પણ એ દરતીને જોતા, 'હું તારા દિવસો દાસ્યમાંજ પસાર કરે છે, તેમાં અનુઓતો સમાવેશ થાય છે ? દાસની જેમ બે બાજુ હોય છે તેમ જીવનમાં મુખ ને દુઃખ બંને છે. માટે દુઃખ પડ્યાં પડેલાં તેને માટે તૈયાર થઈ રહેવું વધારે સારું.' ખરે તને એ દેડાડો ન દેખાતો.

ખારીઓ પણ પોતાના બાગકોને રખાવતા નથી, પણ મારી માનાએ તો મને ન રાખી. મારી લાગણી મરતી ગઈ. મારે શા માર કોઈને માટે રડવું જોઈએ ?

"પણ તે દિવસથી મારો આનંદ અત્યંત યથ ગયો. હું આગમ્ન બનતી ગઈ. ધરતી ખ્વાર પણ દબે હું જતી નાંદ. તમે મારી રીતમાતથી અજાણ થતા. તમે ત્યારે મને તેનું કારણ પૂછતા ત્યારે પ્રત્યુત્તરમાં હસી પડતી. પરંતુ મારા દાસ્યમાં ખેડાંની મધુરતા ન હતી

"ઘોડા દિવસ આમ ચાલ્યા ગયા. એક દિવસ તમે મારા દાદાના ઓરડામાં ગયા; ત્યાં ત્રણ ચાર કલાક સુધી વાતો કરી. તમે શું વાતો કરી તે હું જાણતી નથી. પણ જોઈ તમે આવ્યા તેવી તરતજ હું અંદર ગઈ.

દાદાએ કહ્યું, 'બેટા, હું આ દુનિયાનો ઘોડા વખતનો પરાણો છું' મારા જતાં પડેલાં હું તને ને શંકરને કંઈ કહેવા માંગું છું. એને કહેવાનું મેં કહી દીધું છે. એ પુરૂષ છે, એ

સુનું સાવ જાન રહી શક્યું. તારા તરફના રનેહે હૃદયની શન્યતા ઉઠાવી દીધી. એટલુંજ નહિં પણ એવી સર્વોપરિ સત્તા જમાવી કે એ બધું કેમ બન્યું તે હું કળી પણ નહિ શક્યો. કુદરતનો કાયદોજ છે કે જીવતિનું હૃદય ખાલી રહી શકેજ નહિ. કોઈપણ આવી હૃદયપર સર્વોપરિ સત્તા જમાવે છે. માયાનું બંધન કુદરતને આધીન છે. આ સમયે શંકર એને મોસાળ હતો, અરે, હુંજ કુદરતને આધીન થઈ એને ત્યાં ત્યજી આવેલો. માયાનો ધાનક બનવા જતાં હુંજ એનાથી ધવાયો. તને કેવી મમતાથી લાલી, કેવા પ્રેમ અને કલેશથી તારું લાલનપાલન કર્યું તે ક્યાં તારી ધ્યાન બહાર છે ? પાપ પરિતાપ તને સ્પર્શ પણ કરી શક્યાં નથી. પણ વિધિના લેખ કોણ મિથ્યા કરી શકે ? જીવનનો અસલ ફટકો મારે હાથેજ તને પડશે. એ કંઈશ દરજ્જાથી છુટવાના મારા પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા. હવે એ જ અંતિમ ઉપાય રહ્યો.

“ આ સાંભળી હું રતબંધ થઈ ગઈ. મુંગા મુંગાજ મારા હૃદયે જડતા સ્વપાદ. મેં જે સાંભળ્યું તે ઘણું દુઃખદાયી હતું. પાપ શું તેની મને ખબર નહતી. પણ પાછળથી મને સમજાયું કે જેણે મને જન્મ આપ્યો હતો. તે પાપી હતો. તેને લીધેજ તેણે મને ત્યજી હતી અને નહિં કે ગરિબાઈને લીધે. પણ તે પાછળથી સમજાયું. તે પોતાનાથી બીતી હતી, અને તેથી મારી ઓળખાણ આપનાં તે લજવાતી. આ સાધુ પુરુષ (જેને હું દાદા કહેતી હતી તે) ને મારી સોંપણ કરી ત્યારે એને લાગ્યું હશે કે મારી આ બાળકીનું જન્મનું પાપ એના પૂણ્યોથી ઘેવાઈ જશે. પણ દાદાસાને કોઈ સાણુ ઘસી ઉઠાવો કરી શકે છે ? મારા જન્મનું પાપ મનેજ ઓટયું.

“ તે વૃદ્ધ હતો આગળને આગળ વધતા

ગયા, ‘ એટા, મેં તને સૌથી વધારે ચાહી છે, પણ મનુષ્ય માત્ર અપૂર્ણ એટલે જન્મીથી કંઈ કંઈ બને. મને ખબર છે કે મેં તને મારી વર્તણૂકથી ઘણી વખત દુઃખ આપ્યું છે, કારણ કે સમાજને લાંબન તારો સ્પર્શ મારે માટે અપવિત્ર હતો, અને હું તે ન ચલાવી શકતો. હવે મરતી વખતે તારી પાસે એક માંગણી કરવી છે. તને કદાચ ખબર નહિ હોય કે તું શંકરને એની આંખની કીકી સમાન છે. એ હું ઘણો વખત અગાઉથી જાણું છું. અને એણે એ મારી પાસે એ કણ્ઠસ્યું છે. તું ગંગાના સ્રોત જેવી પવિત્ર છે, પણ સમાજ તે સ્વીકારશે નહિ. સમાજની નજરે તું પાપી છે. તું મારા સંકેદ નીમાળને આડકીને સોગંદ ખાઈને કહે કે શંકરને તું તેના ગાતિબંધુઓ આગળ લજવાવા જેવું કંઈ કરીશ નહિ; અને તેને-મારા કુટુંબના છેલ્લા વંશજને આખરેશેર રહેવા દઈશ. તું એને બૂલી જશે તો એ પણ તને બૂલી જશે. એવો મનુષ્યનો સ્વભાવ છે. મ્હાઈ સર્વસ્વ તને અર્પણ કરું છું. જગતમાં હવે તને જીવવું સુરક્ષીત નહિ પડે. તારો મોભો ને દરજ્જો સચવાશે. ’

‘ સર્વસ્વ ’ શબ્દનો બહુકાર મને ચાલ્યું-કના જેવો સાંભળ્યો. કંઈ પણ રૂઝડાટ વિના એના એ બોલેબોલ મેં પણ મૂક્યું. મ્હોં શું ને કેટલું બોલ્યું હતું, તેના ખ્યાલ ધીમે ધીમે આવવા લાગ્યો.

‘ વૃદ્ધ મને આશિષ આપતાં કહ્યું, ‘ એટા, તું સાવિત્રી જેવી બીજે ભવે થજે. આ જન્મના પ્રાંચશિતે ત્હારા બધા પાપો ધાવાઈ જશે. તું ખરેખર દેવી છે. તારો ઉદાર દેવ નક્કી કરશે, એટલુંજ નહિ પણ તનેજ વરશે. ’

“ એક અચાત આશાવંત ખાત્રા પેઠે મ્હોં અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કર્યો. પણ બહાર

આવી ત્યારે ધૌડાપણું ગ્રામ યથું દવે મને સમજ પડી કે મ્હાં સર્વથે હું તમને અર્પી ચૂકો હતી. જે પ્રેમથી તમને પરવશ. બની હતી તે બૂલી જવો તેનાથી કપરું કાર્ય કોણ પણ ન હતું. ધર્મ અને પ્રેમના દહે મારા હૃદયનું સ્વામિત્વ અખંડિત બન્યું. મારા બાલસખા, આનંદ અને મુખ આપણે સાથે લટક્યાં. શોક ને સંતાપમાં આપણે એકેય સાધીશું એ સ્વપ્ન થતુ યથું.

“ ધીમે ધીમે તમારાથી હું દૂર ને દૂર બાજવા માંડી. પ્રેમ કે સમજ ક્યાની જરૂર નથી. ગૃહકાપમાંજ એતપ્રોત રહેવે કેવળ એક બાલસખાજ તમે હતા. એમ અને મનાવવા મેં મારા હૃદયને પંજુ કહ્યું કે તમારે ને મારે કંઈ સેવાદેવા નથી, પણ તમે એક મારી બાલ્યાવસ્થામાં રમવા ને આનંદ આપવા મારેના મિત્ર હતા.

“ આ પ્લેથા કરીપણ ‘લગ્ન’ શબ્દનો ઉચ્ચાર તમારો આગળ નહોતો ક્યો. પણ દવે દંમેજ તમને તમારી બાવિ પત્ની અને તમારા આવના શુભ લગ્ન માટે અભિનંદતી. આ સાંગળી તમે યસ્સે યતા, પજુ હું તો આગળજ વધતી. પોપ મદિનાની અમાવાસ્યાએ તમે મને કુસોના એક દાર આપ્યો. જેવો તમે મને આપ્યો ત્યારે તમે કંઈ કહેવા જતા હતા પણ હજુ વચમાં બોલી ઉઠી, ‘તમે બેદર મનુષ્યો કાળે નકામો સમય ગુમાવી કેવા મૂર્ખો થાઓ છો ? મને કુસોની મળા અર્પવાનો શો દેવ ? તમારા પ્રવાસે કેવળ બેંસ આગળ બાજવન જેવા છે. તમારી બેટો એક જા, જે તેની ખરી અધિકારિણી થશે, અને માંમરી તેને માટે સંમતી રાખજો.’

“ તમે ઝમઝોત વદને મારી સાચું જોયું. તમે કરી મારી તરફથી આ શબ્દો સાંભળવાની આશા નહોતી રાખી. હું છૂટકી મને

શવે તેમ બોલતી પણ હું તમને જ્યારે વાચુ બાણેથી વાંધતી હતી ત્યારે મારા હૃદયની વ્યથા તમને ખજર ન હતી. તમે એમજ કહ્યું દશે કે મારું હૃદય પત્યરતું બનેલું છે. પણ એવાજ પત્યરના પ્હોડામાંથી સરિતાઓ વહે છે, અને હજારો લોકોનું પાકન પોપણ કરી દેશનો ઉદ્ધાર કરે છે.

“ તમે મને કંઈ કહેવા આગ્રહના પજુ કદા વગર ગયા. મુખ પર નારાજ છવાઈ રહી હતી મેં પડોશીની છાકરી મંદાને બેઠાવી અને તેની જેડે દસીને વાંતોના આરંભ કર્યો. મને ચોક્કસ ખાતો છે કે તમે તે સાંભળ્યું દશે અને સાંભળ્યું નહિ. હોય તો તમે સાંભળો એમ મેં ઇચ્છ્યું હતું.

“ તમારી તરફના પ્રેમ અને માયાએ મને આવી પત્યરની બનાવી. દયાલીન બની વાચુ બાણેથી હૃદય પર વજ્રપાત કરતી ગઈ. મારે તમારા હૃદયમાં મારે માટે હસાવતું નેહએ કે હું ધણી ધાનકો છું. મારે તમને મને શૂષ્ણનાં રીખરતું નેહએ કારણ કે તે તદ્દ મનુષ્ય સાથે વચનથી બંધાયેલી હતી. હું કરી વચન ઉપાપતી નથી.

“ હું જન્મતાંજ શાપ ને પાપ બોરતો આવી એ મ્હારો વારસો. મ્હારાથી સમાપ્ત કરવા મેં ઇચ્છ્યું. એમાં મ્હારો કોણ પણ સાથી કરવા મને લેશ ઇચ્છા ન હતી. એ પાપના ને શ્રાપના વિલાપથી તમનેજ સાથી કરું તો મ્હારા સમાન લીનભાગી કાણ ગણાય ? મારા એ લજ્જ-રજ્જ કષંકથી તમારું પથરૂં નામ કષ્ટિત કરવા જેની હું પામર નથી. અરે, ધર્મ ને કર્મ મારા કુંજા મર્મનું હૃદય કરી રવા દતા. આંખો આંધ્રુ સારી થકની ન હતી, પણ દુરકાં ખાતાં લાલ થતી એ રૂઝ ન દને, નિરરકાર ન દને, પણ આરેજ ને આક-થંજુ વચ્ચેનું સર્જક નાજુ હતું. એટલા

માટે મેં તમને મારાથી, એક પાપની ખુશીથી, દૂર રાખવા ઉચિત ધાર્યું. ને હું તમને મારા હૃદયની છુપી વાતો કહી દઉં તો તમારાથી કંઈ છુપુંજ રહે નહિ, અને તમે ખુશીથી મારો શરમનો ભારો ઉંચકવા લાગો, પણ મારે તમને મારા એ રીતના સાથી બનાવી કષ્ટકિત કરવા ઇચ્છા ન હતી. તમે એક ઉચ્ચ કુટુંબના હેઠલા વંશજ છો ત્યારે હું સમાજની દૃષ્ટિએ 'પાપી' ઠરેલી છું. આપણા જેવા મનુષ્ય વચ્ચે એકંદરે કેમ સંધાય ?

“એક વખત બધું કબુલ કરવા સજ્જો હોઈ સુધી આવ્યા તમારે જે કહેવાનું હતું તે સાંભળવાની તેમજ મારું હૃદય તમારી આગળ ખાલી કરવાની આકાંક્ષા વધતી ગઈ. મારે તમારી નેરે આવી વર્તણૂંક કેમ ચલાવવી પડી તે કહેવા હૃદય આતુર બન્યું પણ તરતજ તે વિચાર મારે માંડી વાળ્યો પડ્યો. પણ મારે શા માટે તમારા શોકમાં વધારો કરવો જોઈએ ? તમારે તો મને ભૂતીજ નથી જોઈએ, પણ હવે મને લાગે છે કે મારે તમને બધું કહેવું જોઈએ.

“આપણે ફરીથી કમજોના તળાવ આગળ મળ્યા. આપણી આંખોમાં આપણા પ્રથમ મેળાપની યાદી ભાસતી હતી. મારી આંખોમાં તમે વાંચી ન શકો વાસ્તે મેં દૃષ્ટિ ફેરવી દીધી. વાત ઉઠાવી દીધી ને. તમને ધીમેથી પૂછ્યું, ‘કેમ, આ વરસે તો કમજોનો પાક ઘણો આબાદ છે.’

“તમારા ખોસો હજી યાદ છે. ‘કાં ભૂલી ગઈ ? ગયેજ વર્ષે એટલાજ કમજો હતા અને આપણે બંનેએ મળી અદ્વિંઆ બેસીને દાદાજી માટે હાર બનાવ્યો હતો ?’

“‘આ, મને કંઈ યાદ નથી. નાનપણની વાત તો હું ભૂલી પણ ગઈ.’

“નાનપણની વાત ? શું એક વર્ષમાં

બાળપણથી પ્રૌઢાવર્યા પ્રાપ્ત થાય છે, જેથી સુદ્ધિ ને યાદી ઉપર વિસ્મરણનું પડળ આવી પડે છે ?’ એટલું કહેતાં-મારા નયનો ઉંચા ફર્યા.

“તમારી અચૂપણું ટોચની આંખો હજી પણ મને સાંભરે છે. તમારો નરમ ઠપકો ભૂલી શકી નથી. એવી એવી તો કેટલી ગ્રીણી ગ્રીણી વાતો મારી યાદીમાં તરી રહી છે.

“‘લગ્ન, તમારી યાદદાસ્ત શકિતમાં મને ભાગિપણ કરેને; મારી તો સદંતર યુગ યથ ગઈ છે.’ આટલું ખોટું ખોલીને ખડખડ દસતાં મને નવનેજ ઉતર્યા. તમારું નિરનેજ મુખાવિંદ, તેના પર તરી ગહેજ કપાળ પરની કરચલીઓ મારા ધ્યાન બદલ નથી. તમારી એકએક ટેવો, સ્મુગ્ને, પમ્પંદગી વીગેરે જેમ જેમ હું ભૂલવા લાગું છું તેમ તેમ બમણા આવેગથી મને દતાશ કરે છે. એક વખત બધું ખુશ્તે ખુશ્તું કરી મ્હારા હૃદયનો ભાર મેં ને ઉતાર્યો હતો તો બસજખરીથી તમને ઉંડા અંધારામાં નાંખવા દુઃખિત પ્રયત્નો કરવાની આવશ્યકતા ન પડતે. ‘ન ભૂલાવું તું ભૂલી જા’, જેમ મનને ઘણું મનાવવા માંડ્યું પણ તૃપ્તિ અને આ સર્વેનો આશય એકજ છે કે તમને સુખી કરવા, તમારી સેવા ઉઠાવવી. અને એથી જે આનંદ મળે તેજ ભોગવવો. ભક્તની ભક્તિ આરાધ્ય સદજમાં સમજી શકતો નથી. મંદિરની મૂર્તિ આગળ સાંધાંજ કરીને મ્હારું દુઃખ રહતી. કાપટ્ય માટે તમારી તેગજ દેવની હું પાપભાગી છું. એ મૂર્તિમાં મ્હારું લક્ષ ન ચોંટ્યું. એમાં પણ તમારીજ છાંયી ઉતરતી. તમારામય મને સર્વ ભાસતું. શંખનાદ કે ધંટારવ મને કંઈ પણ સંભળાતો નહિ. મંદિરમાં મને જોઈતું ક્ષાત્કર્ય ન મળ્યું. મારા પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત પૂર્ણ થયુંજ જોઈએ.

“ દેવ તરફનું હુલ્લેશ પાછા ફરતાં મને સાલતું. મને ઘણી ફેરી લાગતું કે દેવ પાપી સ્ત્રીને તેના કાનતની માફતે સજા કરે છે. મેં એને મને પોતાને સજા કરવા ધણું વિનંત્યું છે. આપણી બન્નેની આત્મા હવે દેવ ઉપરથી ઉડી ગઇ છે.”

“ શિખર પરથી દશિપાત માફક હું ઘણી વખત તમને એકાકી, બાગ્યશાળી સુંદરી સંથે જીવન ચુત્તરતા, મારી નાની મદુલી-માંથી નીલાળની, મને કદપતી એ સ્વપ્ન ખરું જોવા જે પણ ભોગ મારે આપવો પડે તેની મને લેશ પણ ચિંતા નથી. મહાર્ગ સર્વદેવ તમને અર્પણ કરી છૂટી થવા કેટલીએ આધા આખડીઓ મેં રાખી. મારા કેશકલાપથી મંદિરની પગથીઓ મેં કંઈક વેળા સાફ કરી છે. પણ વાણ્યે ત્યાં ધૂળની માથે ચઢવવા જેટલી પણ રજ રાખી નથી.”

“ સમય વહી ગયો છે. વર્ષોના વર્ષો વીત્યા. મંદિર આવનારી જુની યાદી આપનારી યકિનઓ ખડખડ જુજ, ગણીગાંડી યજ છે. ટોળેટોળાં આવતાં યુવાનોનું નામ નિશાનજ નથી. સમય પલટાને સર્વ વિખરાયું. તે વંધનું વાવાઝોડું મારી મેજર આગળ ખડું ને ખડું છે. વંધના દૈવ રત્નરૂપે વસતી ખેરવી ખેરવી કરી નાંખી. પાણીની રેલમછેલે સર્વે વસ્તુઓ તણાઇ ગઇ. નદીના કીનારાઓ ધોવાઈ ગયા. પશુઓની ચીસો ને ચિત્કારોએ સંહિતે હચમચાવી મૂકી કંદરતના તાંડવ નૃત્યે સર્વજ્ઞ દાદાકર પ્રસરાવી દીધો અને મનુષ્યતા-સુકા પર્ણ માફક ધ્રુવતો બાએજ દશિગોચર થયો.

“ સંધ્યા પ્લેલાં તો ખડું ખેદાન ખેદાન થઇ ગયું. દેવની દીક્ષા દીધેલી હું મંદિરમાં પૂજાર્યન કરવા પાછી ફરી ત્યારેજ મને ભાન થયું કે હું એકલી ન હતી, તમે પણ ત્યાં હતા. પુનરી વિના દેવસેવા નિયમિત મને કરતાં

જોતાં મંદિરના મુખપ્રવેશ આગળજ તમે સ્તબ્ધ ઉભા હતા.

“ અરણ્યદેવના રથની હવે કેવળ દૂર ઉડતી ધૂળ જ દેખાતી હતી. લાલ મુવર્ણમય કીરણો તેજ આપના તેનો અંધાર મારા સાંજુના પાલવ પર પડતાં ઝળાહળા કરી મૂક્યું. એ પ્રકાશના પ્રલાઘાતથી તમારું ધ્યાન આકર્ષાયું. જૈનન્ય આવતાં લીટતા અત્વી ને તમે મને જોલાવી કહ્યું, ‘ સુનંદા હવે હદ થાય છે. દેવની સેવા કરી તે શું ફળ મેળવ્યું ? ’

“ સાધનો રફાટ મારા હેઠ પડે આવી અટકો પણ હવે છેલ્લા સમયેજ આ કરી, આખો સમુદ્ર તરી ખાખોટીઆમાં ડુબી મરવા છેલ્લે કાંઈક ધવાયું એ કેમ બને ? એ અશક્ય શક્ય ના જ બને. અને લીધેજ મેં તમને કહ્યું કે ‘ મારો દેવ મને અર્પિયા એની મૂરસી માફક નમન કરવા આગા કરે છે. ’ તમે રાપથી મને કહ્યું, ‘ આમ કેમ ? ’ તારા કેશકલા થી-ઝાડ કોની આગાથી કાઢે છે ? એવી તે કોણ લાગ્યશાળી બાકિત છે કે જેની પદધૂલિ આ ઉચ્ચપદ પ્રાપ્ત કરી રહી છે ?

“ મેં હસતાં પ્રત્યુત્તર વાળ્યો, ‘ અબજાને તેનો પતિ દેવથી પણ અધિક છે, તે શું તમારી ધ્યાન બહાર છે ? ’ અંધકાર હોવાથી તમને હું નજરે તો નિહાળી શકતી ન હતી. પરંતુ તમારો ઘાડો કંઈક અવાજ હું સાંભળી શકતી. તમારા પ્રશ્ન ‘ બાકિતનું શું ફળ તને સાધ્ય થયું ? ’ નો જવાબ હું કરી નાંખી મેં તમને કહેલું કે “ હું કાંઈ એવી એવી ગુણો રાખતી નથી. સેવા ને દાનથી મને આનંદ અને સંતોષ મળે છે. ”

“ દેવને સર્વદેવ આપી દે છે તો બીજા માટે કાંઈ પણ હવે તો રાખ. ”

“ ‘ શોડું ’ બાકી રાખી આપવામાં ધર્મની પૂર્ણતા નહિ. દાતા દાન આપતાં કરી

ચાકતો નથી. પુરાંત રહી કે નહિ તેની ચિંતા તે કદી રાખતો નથી. એજ માણે પણુ ખ્યેય. આપણું તેને સર્વસ્વ. પૂરું કરે શ્રી હરિ. ”

“ ત્યારે તમે પાછું ફેરવી પૂછ્યું કે ‘ સુનંદા, તારી તરફથી શું મારે લેશ પણુ આશા રાખવાની નથી ? ’ ત્યારે પણુ મેં મૂર્ખે તમને કહ્યું કે, ‘ નહિજ, હવે તમે મારી પાસે શું આશા રાખી શકો ? ’

‘ બીજજ પળે હતાશ યષ્ઠ તમે પાછા પગલા ફેરવ્યાં. તમે અહસ્ય થતાં હું પણુ પાછી ફરી, પણુ ન તમને અટકાવ્યા કે ચેતતાં પણુ જડતા ને કદિનતા હું ન ભૂલી. ”

“ એ આખી રાત્રિએ તોફાન ઝરી રહ્યું. હું તમારાથી લાગી ને નિદ્રા મારાથી રીસાણી. બીજના ચમકારા અને વાદળની ગજના અને નદીનાં રેલના તરંગો ભેટી હું મુગ્ધ કેવળ મૂઠમતિ બની. મુશળધાર વરસાદ વરસતાં હશે મૂળમાંથી ઉખરી નદીના બહેણમાં તણુવા લાગ્યા.

“ પ્રભાતે ઉઠતાં ‘ અધું ’ અસ્તવ્યસ્ત, ચિત્ર વિચિત્ર લાગે. પૂરંતી આંખી પણુ ન મળે. ઘરે જમીન દોરત, મેદાન ઉજળડ વેરાન દિટ્ટિએ પડતાં દરેકો સાથે સરખાવતાં મારાં ચીરાતાં હૃદયપરના પૂર્વ સ્મરણના ચમચમાટે જડુ અસહ્ય બન્યા. વેદના દુઃસહ બની. ત્યારેજ મને હંતભાગીને લાન આપ્યું કે મેં માણે સર્વસ્વ, કેવળ જડતા ને મૂર્ખતાથી સાગસાર

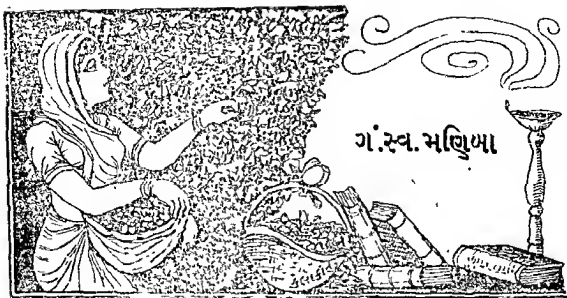
ન વિચારતાં ગુમાવ્યું હતું અને તે પણુ સદા માટે. ”

“ એ દીવસથીજ તમારા દર્શન થયા નથી, હજુ પણુ તમને મળી બધાનો રફેટ કરી અથેતિ તમને સમજાવી. મનાવી લેવાની આશાની જ્યોતિષી યુગાઠ ગધ નથી. સદાના વિયોગ પૂર્વે તમને મળી ક્ષમા મેળવવા તલસું છું. એજ ખાતર, હવે જીતું છું. મારાથી હવે રહેવાતું નથી કે સહેવાતું નથી. પુનઃ આપણે ક્યારે મળીએ, સાથે મેસી આનંદ કલ્પેલ કરીએ એ ક્ષણની રાહ ભેડું છું. ‘ વ્હાલા, વસમી તારી વિદાય ’ એવું બાન મને હવે થાય છે. ઘણું મોઢું. તારી સાથના ક્ષણિક સંયોગ પછી મૃત્યુ લક્ષેને બીજજ ક્ષણે મને લષ્ઠ જાય તો પણુ હું મારા અહોભાગ્ય માનું. છેલ્લો મેળાપ મને ખટકે છે. જીવન આપું મુખ મેં ભેદ્યું કે ભોગવ્યું નથી. જીની આલતી આવેલી રૂઢિના ગુલામ રૂઢ વડિલ એની અંતિમ ઇચ્છા જાળવવાનું બંધન મૂકી મને જીવતા છતાં મારતા ગયા. પરમ કૃપાળુ એક વખત તમને મેળી આપી મારી મૃત્યુધરી શું ન સાચવશે ! છતાં પણુ જીવતા જીવન તમને પ્રત્યક્ષ ન મળી શકું તો આ પત્રથી સત્ય સમજાશે અને જનારાંને ક્ષમા આપશે એટલી તો આશા છેજ... ..”

● મૂળ લે. શ્રીમતી શાન્તાદેવી

જીવન પથ ત્યાલે એવાં કપડાં

વર્ષોનાં વર્ષ અને પેઢી દર પેઢી ત્યાલે એવાં કપડાં મજબુત અને ટકાઉ, હમેશાં એક સરખાંજ લાગે અને તેથે ગણનાં કપડાં પાછળ થાય તેટલાજ ખર્ચે થાય એવું આમે-રિકાની રૂમી કેરપોરેશનના પ્રમુખ જોન એસ. માયટને જાહેર કર્યું છે.

લેખિકા: હેન દીવાળીબાઇ રાડોડ

મુંબઈ શહેરમાં સ્ત્રીકેળવણી અને કન્યા-કેળવણીની જે પ્રગતિ અત્યારે આપણા જ્ઞેવામાં આવે છે, તે પરથી એમ સમજવાનું નથી કે તે હંમેશથી તેમ જ હતું. આજથી ૫૦ કે ૭૫ વર્ષ પૂર્વે કન્યાકેળવણીનું નામનિશાને નહોતું, તો પછી કન્યાશાળાઓ તો ક્યાંથી જ હોય? મુંબઈ જેવા મોટા શહેરમાં ત્યારે આવી સ્થિતિ હતી, ત્યારે ગુજરાત કાર્મિઆવાડના ગામોની શી સ્થિતિ હશે તે વાંચનારે વિચારી લેવું. તેવા સમયમાં કન્યાને કેળવણી આપવા માટે સમાજ પણ પુષ્કળ વિરોધ-દર્શી હતો. માતૃપિતાની ધમ્મજા હોય, છતાં પણ સમાજના ડરથી અને એ દિશામાં પ્રગતિ થએલી નહિ હોવાથી પહેલ કરવા માટે વિદ્વાન પિતાઓને પણ સંકોચ થતો.

આવા સમયમાં આપણા ગુજરાતની એક ગુજરાતી બાઈએ, પોતાના કાકાની મદદથી વિદ્યાભ્યાસ કરી શિક્ષિકાનો ધંધો સ્વીકારી, પોતાના દૃષ્ટાંતથી અનેક કન્યાઓને કેળવણીના પંથે આકર્ષી હતી, અને મુંબઈ શહેરની શાળાઓમાં અનેક કન્યાને કેળવણી આપી હતી. આથી તેમની અનેક શિષ્યાઓ

હાલ મુંબઈમાં છે. આવાં કર્તવ્યપરાયણ, અને સાચા કેળવણીના દિમાયતી બાઈનું જ્ઞતાંત જનસમાજ જાણે અને તેમની અનેક શિષ્યાઓ પોતાનાં આચાર્યના અતિમ સમાચાર જાણી, તથા તેમનાં જીવનનો આશ્રય સમજી તેમણે શરૂ કરેલી સ્ત્રીકેળવણીની પ્રવૃત્તિ તે સ્ત્રીશિક્ષણવર્ગોદ્ધાર આગળ ધપાવે એ આ લેખનો મુખ્ય આશય છે.

ગં. સ્વ. મણિયા પ્રાણસંકર ભટ્ટ. તા. ૧૮-૧૨-૧૯૨૮ ને રોજ પોતાની આશરે ૬૯ વર્ષની ઉંમરે આ અસાર સંસારનો ત્યાગ કરી પરલોકવાસી થયાં છે.

ગં. સ્વ. મણિયાને તેમના વિદ્યારાગી ઠાકાએ ઉછેર્યો હતો, અને વિદ્યાભ્યાસ પણ તેમજેજ કરાવ્યો હતો. તેમની શિક્ષણ સેવાની તીવ્ર વૃત્તિથી આકર્ષાઈ, કન્યાકેળવણીના દિમાયતી તેમના કાકાને લાગ્યું કે, જે મણિયા શિક્ષિકા થાય તો પોતાના દૃષ્ટાંતથી અને શક્તિથી તે કન્યાકેળવણીની ઘણી સારી પ્રગતિ કરી શકશે. પોતાના કાકાનો સ્તુત્ય વિચાર સમજી મણિયા સરકારી ખાતામાં શિક્ષિકાની નોકરી મેળવવા પ્રેરયાં. સરકારી ખાતામાં નોકરી મેળવવા માટે તે વખતે એ

...ની પરીક્ષાઓ થતી હતી: એક પબ્લીક સર્વિસ ફર્ટકલાસ, અને બીજી પબ્લીક સર્વિસ સેકન્ડ કલાસ પરીક્ષા. ફર્ટકલાસની પરીક્ષા માટે અંગ્રેજી પાંચમા ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ આવશ્યક હતો, જ્યારે સેકન્ડ કલાસ માટે ગુજરાતી છઠ્ઠા ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ આવશ્યક હતો. આ

પરીક્ષાઓ સરકાર તરફથી મુબમમાં ટાઉન હોલમાં લેવાતી હતી. આ પરીક્ષાઓ પસાર કરનાર સરકારી નોકરીને માટે લાયક ગણાતા હતાં. આથી ગં. સ્વ. મણિયાએ બીજા પ્રકારની પરીક્ષા આપી સરકારી કન્યાશાળાઓમાં શિક્ષિકાની નોકરી મેળવી હતી. આ પરીક્ષામાં તેમની સાથે પંડિત લાલન

(ફતેદયંદ કપુરચંદલાલન)

પણ બેઠા હતા. મણિયાએ અને પંડિત લાલને આ પરીક્ષા માટેના અભ્યાસ માસ્તર પ્રાણુજીવનદાસ કદાનદાસ પાસે ખાનગી રીતે કર્યો હતો. આથી પંડિત લાલન અને સદ્ગુન મણિયા ગુરુભાષ્મજીને યથાં હતાં. બંને

જણે શિક્ષકની નોકરી, એકજ ખાતામાં અમુક સમય સુધી કરી હતી. આ સંબંધ તેઓએ દેહ પડતાં સુધી અચળ ટકાવી રાખ્યો હતો.

પોતાના ધર્મબંધુ પંડિત લાલન સાથેના તેમના આ સંબંધ અને સત્સંગથી તેઓ

ઘણાંજ વિદ્યાનુરાગી બન્યાં હતાં. પંડિત લાલનના સત્સંગથી સંસ્કૃત શીખી શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવાનો અને સાહિત્યનો ઘણા જ શોખ વધ્યો હતો. પંડિત લાલન પાસેથી સંસ્કૃત માર્ગોપદેશિકાનો પ્રથમ ભાગ તેઓ શીખ્યાં હતાં.

પંડિત લાલને અત્યાર સુધીમાં ૨૬ પુસ્તકો રચેલાં છે. તેમાંથી અંગ્રેજી પુસ્તકો બાદ કરતાં ૧૯ પુસ્તકો

છપાવવા માટેની નકલો મણિયાએ લખી આપી હતી. તેઓના હસ્તાક્ષર ઘણાજ સુંદર થતા હતા અને તેઓ ગમે તેવા ગુજરાતી હસ્તાક્ષર સહેલાઈથી ઉઠેલી શકતાં હતાં. આ પ્રવૃત્તિથી તેમને સાહિત્ય

સ્વ. ગં. શ્રી. મણિયા ભટ્ટ
ગાંધી ગુપ્ત શિક્ષિકા, ૨૫. બુલેવર્ડ
ગુજરાતી કન્યાશાળા

ઉપર બહુ પ્રીતિ વધી હતી. “લાલન-આત્મ-વાટિકા” નામના પુસ્તકનાં તેઓ પ્રકાશક હતાં.

મણિખાએ શિક્ષિકા માટેની પરીક્ષા પાસ કરી તે સમયે, લાલના જમાનાની માફક હામ હામ કન્યાશાળાઓ ન હતી, આશરે ૧૮૭૮માં પહેલવહેલી સરકારી કન્યાશાળાઓ જેવી કે તેલવાડી (લાલની કાળકાદેવી), નળખખર, રંગારી મહોલ્લા

ને ભૂલેશ્વરની ઉ-ધડી હતી. તેમાંની એક ખારભાઇ મહોલ્લામાં હતી. ત્યાં પ્રથમ તેઓ શિક્ષિકા તરીકે કામ પાસ થયા હતાં. સને ૧૮૯૦-૯૧ થી બધી સરકારી શાળાઓ જેઇન્ટ રફ્રેસ કમિટિ એટલે સરકાર તરફના અને મ્યુનિસિપાલિટિ તરફના સંબોની જેઇન્ટ કમિટિના દરતક મુકાઇ, અને ત્યારપછી સને ૧૯૧૦-૧૧ થી તે બધો વહિવટ મ્યુનિસિપાલિટિને સુપ્રત કરવામાં આવ્યો. આ પ્રમાણે મણિખાએ જેઇન્ટ રફ્રેસ કમિટિ અને લાલની મ્યુનિસિપલ રફ્રેસ કમિટિ, એ બન્ને સત્તા નીચે કામ કરી ઘણાજ અનુભવ મેળવ્યો હતો.

ગુજરાતી શિક્ષિકા તરીકે પહેલા જમાના એન ચેન્સેલર અને તેમના હાથ નીચે મણિખા

ખીખાં હતાં. તેઓ કેળવણી ખાતામાં તા. ૧-૪-૭૮ થી જોડાયાં હતાં, તે તા. ૩૧-૧૦-૧૯૧૫ ના રોજ વાનપ્રસ્થ (રીટાયર) થયાં ત્યાં સુધી રહ્યાં હતાં. આ વખત દરમિયાન તેમણે શેઠ જોરાજીભાઇ પીરભાઇ (જે. પી. કન્યાશાળા), તેલવાડી (લાલની કાળકાદેવી), નળખખર અને ભૂલેશ્વર રફ્રેસમાં હેડમિસ્ટ્રેસ તરીકે ઘણાજ બાહો-શીથી કામ કર્યું હતું. તેમના વખતમાં રીતસરની પરીક્ષા આપેલી હોય, એવી ટ્રેઇનડ શિક્ષિકાઓની સંખ્યા ઘણાજ ઊંચ હતી, આથી ખાતાએ મણિખાને ઉંચામાં ઉંચો ગ્રેડ અને પગાર આપ્યાં હતાં.

પોતાના ઉપરી અધિકારીઓ પ્રત્યે, તાખાના નોકર તરીકેની સમ્મતા તેઓ બરાબર સમજતાં હતાં. તેઓ એવા અધિકારીઓના હાથ નીચે નોકરી કરવાને બાંચુશાળી થયાં હતાં, કે અયોગ્ય સૂચનાઓ કે ટુકમોનો કડવો અનુભવ તેમને કદી થયો ન હતો. છતાં તેવા ટુકમોનો ફેરફાર દરાવવા જેટલી હિમ્મત અને નિડરતા તેમનામાં હતાં.

પોને શાળામાં મુખ્ય શિક્ષિકા હોવાથી બાળાઓનો તેમના પ્રત્યે ગ્રેમ હોય એ તો સ્વાભાવિક છે, પણ બાળાઓના માતૃપિતા

જા. શ્રી. ગુલામખહેન શાહ,
માઝ મુખ્ય શિક્ષિકા, મ્યુ. કાળકાદેવી
ગુજરાતી કન્યાશાળા

પોને શાળામાં મુખ્ય શિક્ષિકા હોવાથી બાળાઓનો તેમના પ્રત્યે ગ્રેમ હોય એ તો સ્વાભાવિક છે, પણ બાળાઓના માતૃપિતા

અને લતાના રહીશોનો પ્રેમ તેઓએ એવો
અનહદ મેળવ્યો હતો, કે જ્યારે મૃત્યુનો
કાળકાદેવી કન્યાશાળામાંથી તેઓની બીજી
શાળામાં બદલી થઇ, ત્યારે ત્યાંના રહીશોએ

એમને પાછા કાળકાદેવી-
માંજ (તેજવાડી) નિમવા
માટે ભારે જહેમત ઉઠાવી
હતી. તેઓ આવાં લોક-
પ્રિય હતાં તેવું મુખ્ય
કારણ એ હતું કે આત્યારે
જેમ ઘણાં શિક્ષકો પોતા-
ના વર્ગમાં આવતાં બાળ-
કોની સાથેની જ બાળ-
બાણ અને સંબંધ રાખવા
પૂરતુંજ પોતાનું કર્તવ્ય
સમજી બેસી હતાં, તેમ જ
મજ તેઓ બેસી ન રહેતાં,
પણ બાળકોનાં માતૃપિતાની
સાથે બાળબાણ અને
સંબંધ થાય, એવા પ્રયાસો
કરતાં. આથી લતાના રહી-
શો, તેમાં પણ સ્ત્રીઓ
તેમની સાથે અને તેમની
શાળાની સાથે ગાઢ પરિ-
ચયમાં આવી સંબંધ રા-
ખતાં થયાં હતાં. સ્ત્રીઓ
સાથેના આવા ગાઢ પરિ-
ચયને પરિણામે તેઓ
સમજી શક્યાં હતાં, કે
મોટી ઉમ્મરની સ્ત્રીઓ કે
જેઓ ગૃહસ્થાશ્રમમાં જો-
ડાએલી છે, પણ નિરક્ષર
(અબણ) છે તેમને સા-

ધારણ વાંચતાં લખનાં શીખવવા સંસાર વ્યવ-
હાર ચલાવવામાં ઉપયોગી થાય, એવા વિષ-
યોનું જ્ઞાન આપવા માટે સ્ત્રીશિક્ષણવર્ગો શરૂ
થયા જેમથી.

ઉપરોક્ત અનુભવથી સ્વ. મણિયા
વાનપ્રસ્થ થયા પછી તુરંતજ મુંબઈમાં રોડ
નરેતમદાસ મોરારજી તરફથી નવીન શરૂ થ-
એલા સ્ત્રીશિક્ષણવર્ગમાં જોડાયા હતા અને

એ વર્ગ ચાલ્યો ત્યા
સુધી તેમાં ઉત્તમ પ્રકારે
કામ કર્યું હતું.

મુંબઈ છોડ્યા પછી
તેઓએ પાકીતાણા રા-
જ્યની કન્યાશાળામાં
મુખ્યવાઈજર તરીકે અને
સ્ત્રીશિક્ષણવર્ગમાં શિ-
ક્ષક તરીકે કામ કર્યું
હતું.

આખરે શરીરની વિ-
શેષ વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે
બધું કાર્ય છોડી પો-
તાના વતન અડાબળી
જિલ્લા સુરત માં
આવીને વાસ કર્યો હતો.
ત્યાં પણ દરરોજ બપો-
રના સેવાભાવે શ્રી વા-
ળીકી રામાયણ અને
શ્રી યોગવાસિષ્ઠ રામા-
યણની કથા શ્રવણ
કરાવી સ્ત્રીઓને કેળવણી
આપતાં હતાં.

આટલી વૃદ્ધાવસ્થા-
માં પણ શ્રી મદગાના
આશ્રમમાં દોઢ વરસ
સુધી રહી ઉપનિષદોનો
અભ્યાસ કર્યો હતો.
તેમજ યોગના વર્ગમાં

પડિત લાલન સાથે યોગનો અભ્યાસ
કરતાં હતાં.

તેમને 'ગીતાજી' નો નામ ધણેજ 'શોખ'
સ્વ. મણિયાલ નરુભાઈકૃત 'ગીતા

સ્વ. ગં. શ્રી રૂઢમણીજીજીન
માજ મુખ્ય શિક્ષક, મ્યુ. જીલ્લા
ગુરુત્તરી કન્યાશાળા

સારી રીતે સમજી, સમજવી શકતાં હતાં. આ રીતે સંસ્કૃતના અભ્યાસમાં આપજીએ ખાનગી અભ્યાસથી ઘણાં આગળ વધ્યાં હતાં ને ત્યાર પછી સ્વામી દયાનંદના વેદાંગ નામના પુસ્તકોથી જ્ઞાન વધાર્યું હતું. શાળામાં ભણ્યાથી જ શિક્ષણ મળે કે બળપણ હોય તોજ વિદ્યા પ્રાપ્ત થાય એ સિદ્ધાંત તેઓએ પોતાના વર્તનથી નામુદ કરી બતાવ્યો હતો.

લગભગ સને ૧૯૦૦ થી ૧૯૦૨ સુધી સ્ત્રીકેળવણીના દિમાયતી ડૉ. તુળગદરામ ખાંડવાળાના વડપણ હેઠળ એક સ્ત્રીમંડળ જેની સંસ્થા (સભા) એલી તેમાં સ્ત્રીદિતના અનેક પ્રશ્નોની ચર્ચા કરતાં હતા. તે મંડળમાં મ્યુનિ. બ્રહ્મદેવ ગુજરાતી કન્યાશાળાનાં મરદુમ માછ મુખ્ય શિક્ષિકા ગં. સ્વ. રૂક્મણીબા અને મ્યુનિ. કાળકાદેવી ગુજરાતી કન્યાશાળાનાં દાસ રિટાયર યજ્ઞમાં મુખ્ય શિક્ષિકા શ્રીમતી ગુલાબબાઈ શાહ પણ હતાં. આ ત્રિપુટીએ સ્ત્રીસમાજની બારે સેવા બજાવી હતી, એટલુંજ નહિ પણ સને ૧૯૦૨ માં અમદાવાદમાં સંસાર સુધારા કોન્ફરન્સ મળી હતી તેમાં એ સંસ્થાના ડેલીગેટ તરીકે, સંસ્થાના મંત્રિ શ્રીમતી ગુલાબબાઈ શાહને અમદાવાદ મોકલ્યાં હતાં. આમાં ખાસ નોંધવા જેવું તો એ છે કે એ ત્રિપુટિમાં તેમના મરતા સુધી કદિ પણ વિરોધ પડ્યો નથી એટલે સંપૂર્ણ હતો.

જે કે આ સંસ્થા આજે નાશ પામી છે, પણ એ સંસ્થાના પરિણામેજ દાલનું મુજબનું ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળ રચાયું છે, એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી.

મદદામા ગાંધીજીના સતત પ્રયત્નને લીધે ખાસ કરીને કોન્ફરન્સમાં અને અન્ય દેશીઓની સભામાં હવે પોતાનીજ માનુષ્યામાં બાપણો થાય છે. પણ પહેલાં તો માનુષ્યામાં બાપણો

આપવામાં લોકો હીણપત સમજતાં. આથી સઘળો વ્યવહાર અંગ્રેજી ભાષામાંજ ચાલતો હતો. છતાં તેવા સમયમાં પણ સદગત મણિયા સામાન્ય સભાથી માંડી કોન્ફરન્સ સુધીની સભામાં પણ ગ્રેજુક તરીકે ઉલટથી ભાગ લેતાં અને સઘળી પરિસ્થિતિનો જાતે અનુભવ કરતાં, જ્યારે અત્યારે હજુએ એવી ઘણી સ્ત્રીઓ છે કે જેમને કોન્ફરન્સ એ શું છે, તેની ખજાર પણ નથી હોતી અને જાહેરજીવનમાં ભાગ લેવો એ સ્ત્રીઓનું પણ કર્તવ્ય છે તે સમજતી નથી, તેથીજ સ્ત્રીઓમાં આવી જાગૃતિ લાવવા છેલ્લી કલકત્તાની કોન્ફરન્સમાં નિયત યજ્ઞેલા કાર્યક્રમમાં આ બાબત પણ દાખલ કરવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત તેઓ આર્યસમાજ અને ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળમાં પણ ભાગ લેતાં અને બાપણો આપતાં હતાં.

આ સર્વ પ્રગતિ પરથી જોઈ શકાય છે કે તેઓ દેવી સરસ્વતીના અયાગ પુજારી, કન્યા અને સ્ત્રીકેળવણીનાં ખરાં દિમાયતી, સમાજસેવિકા અને ધર્મોદ્ધારી, કર્તવ્યનિષ્ઠ, લોકપ્રિય શિક્ષિકા હતાં.

આજુ પરિસ્થિતિ અનુભવનારને એમના જમાનાને ખ્યાલ આપવો મુશ્કેલ છે. તે સમયમાં દીકરીને ભણવા મોકલવી, અથવા કન્યાએ ભણવા જવું એ સહેલી વાન નહોતી. સમાજ તેમાં શોભા માનતી નહોતી. ભણવાથી કન્યા વંદી જશે, રંગરો વગેરે વગેરે વહેમે ગુજરાતી કોમ ધરાવતી હતી. આવા વિકટ પ્રસંગમાં પણ સદગત મણિયા અડગ રહી, સંકેટો સહી, વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી થયાં એટલુંજ નહિ પણ પોને મેળવેલું જ્ઞાન, અધિકારમાંથી અનુભવેલો પ્રકાર, સ્ત્રીજાતિને આપવા, બતાવવા મારે જણીતું થતા ભાગ્યશાળી બન્યાં હતાં, એ તેમનાં અંદાજાત્યની

વાત ગણાય. પરંતુ કાળ કોઇને છોડતો નથી. આત્મા અમર છે પણ જીવું થએલું જોણાયું કૂર કાળની સામે ક્યાં સુધી ટકી રહે ? જર્જરિત શરીર પર વ્યાધિએ હુમલો કર્યો અને તેમને કૂર કાળે પોતાના પંખમાં પકડ્યાં. જાતસ્વદિ ધ્રુવો મૃત્યુઃ જન્મેલાંઓડું અવસ્થા મૃત્યુ થાય છે. ગીતાજીમાં કહેલો આ કુદરતનો અખાધિત નિયમ તેમના માટે કેમ અન્યથા થઈ શકે ? સને ૧૯૨૮ ના

નવેમ્બર માસની ૧૮ મી તારીખે અમદાવાદ મુકામે (પોતાની પુત્રીને મળવા ગયાં હતાં ત્યાં) ૬૩ વર્ષની ઉંમરે તેમનું અવસાન થયું. પંચતત્વનું જોણાયું પંચતત્વને પામ્યું, આત્મા પરમાત્માના ચર્ણાવિંદમાં અક્ષયધામને પામ્યો. પ્રભુ એમના અમર આત્માને ચિર-શાંતિ આપો અને તેમના જેવું આત્મજન તથા દાનબળ આધુનિક ગુજરાતી સ્ત્રીઓમાં પ્રગટો એજ અભ્યર્થના !

“ ઇમનું નામ ”

અમારા ગામમાં હું ન્યાં રહેતો હતો તે ખડકીમાં જે ત્રણ ઘર હતાં. સ્વધારનો વખત હતો; લગભગ નવ દસ વાગ્યા હશે. ત્યાં એક ટપાલવાળો મેઘજી ગાંધાનું નામ પૂછતો આવ્યો. મેઘજી ગાંધાના બાઈ રતનજી ગાંધા અમારી ખાટોરામાં એજ ખડકીમાં રહેતા હતા એટલે મહેં રતનજી ગાંધાનું ઘર ઇમારતી પોસ્ટમેનને બતાવી દીધું.

ઘરમાં જીવી પટલાણી ધંડી ફેરવતાં હતાં, એક પછી એક ચોરણું ચોરે જતાં અને કાંઈ ગીત ગાતા શ્લેષ લેતાં હતાં એટલે ખદાર કોણ આવ્યું છે તે જોવાની કે સાંભળવાની જરાએ કુરસદ ન હતી.

લગભગ પાંચેક કલાક વીતી ગયો એટલે પોસ્ટમેન જોઈ જોઈ ખાસજી ખખડાવ્યું. ખાસજી અંદરથી આવળા દીધા વખરનું હતું એટલે તરવજા લઈ ગયું. જીવી પટલાણી લુચકાં સંકારતાં ધંડી બંધ રાખી ખદાર નીકળ્યાં અને ગાભરાં થઈ જોઈયાં “ કુલુસે એ ! એવા કમાડ કીજી ઉઘાડયાં ? ” જરા આગેરાં જઈને જોઈ છે તો ખસે પાછોટ લાવેલું છે, આંખે ચરમા પહેર્યાં છે, એવા ગાભસને જોઈ તે જોઈયાં : “ હેલા લાઈ ! ચીમ આવ્યા સો ? હું કામ સે જે. અઠાણે ચીમ ક્યુ કામ સે ? ”

પોસ્ટમેન :— “ મેઘજી ગાંધા અહિં રહે છે ? ”

જીવી પટલાણી :— “ ના રે હાંઆ તો “ એ ” રેસ. ”

પોસ્ટમેન :— “ પણ ‘ એ ’ એટલે કોણ મેઘજી ગાંધા ? ”

જીવી પટલાણી :— “ નારે ના. ‘ મેઘજી ગાંધા તો ’ મારા દીર થાય. ”

આટલું કહેતા ગાભરાં થઈ તેમજે ચારે કોર નજર ફેરવી “ જોઈતો બાંયજે જોયો. જગજે આવલે. જરા જોંય જોજો. ”

પોસ્ટમેન : “ મને જોસવાનો ટાઈમ નથી, તમારા ઘરવાળાનું નામ શું ? ”

જીવી પટલાણીની નામ લેવાનું નથી એટલે જોઈતાને જોલાવવા હાંક મારી : “ હેલા, જોઈતા જે ચીંડો ન્યો ” ચારે કોર ધાંચ પાડી ચાકી, અકજાઈ. “ જોઈતોજે, બજ્યું આં જોયોજે; મારં ને આ હંતાપ ગીને કેવા ! ” આજળ પાછળ જોઈ કોઈ ન દેખવાથી વધુ અજસાઈ.

પોસ્ટમેન “ હવે હું જઈ જઈ ” કહી એક જે જગલા આવ્યો.

જીવી પટલાણી : “ પણ એ આવે જોઈતો, જગજે ઇમનું નામ લેશે જોઈતા, ખાખડા ચારના જમા સે. ઇમનું નામ લે જોયો. ”

જોઈતો : “ બઈ તમારે નામ હું સે ? ”

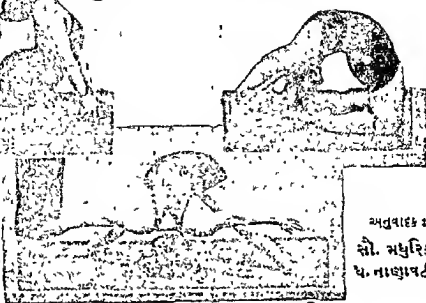
પોસ્ટમેન : “ નામનું તારે શું કામ છે ? હું ખૂંડું છું કે અહિં કામ રહે છે ? ”

જોઈતો : “ જોંયકજી ? જોંયકજી હું ને મસા બાપા ને આ મારી બા રેસ. ગાંધા ? તમ કે હું કામ પુસતું પોરે સે ? ” પોસ્ટમેન ચાકી ખુને મોઢે વિદાય ગયો.

સૌ. ઠનકલકુમ્મી દરિવાલ-ગાંધી.

હું પાતળી કેમ થઈ ?

(“ ફીઝીકલ કલચર ” માંથી)

અનુવાદક :
સો. મધુરિકા
પ. નાણાવટી

મહુ રા જન્મ વખતે મ્હારૂ વજન પહેરતલ હતુ. ત્યારે હું છ માસની થઇ ત્યારે મ્હને થીતળા આગ્યા અને ત્યારે ત્રણ વર્ષની થઇ ત્યારે સંધીવાના દરદથી હું અપંગ થઇ અને એક બાબાગાડીમાં મ્હને ફેરવવામાં આવતી. ચૌદ વર્ષની ઉંમર સુધીમા હું ત્રણ વખત અછબડા, મજસુણા, ઉધરસ, ગોખરું અને મેલેરીઆના તાવથી પીડાઇ. નાનપણથી મ્હારૂ માથું હમેશા ફુપ્પું હતું. આટલા દરદ છતાં પણ હું તંદુરસ્ત દેખાતી હતી કારણ કે મ્હારા શરીરમાં ચરબી વધારે હતી અને વજનમાં પણ પ્રમાણ કરતા વધારે હતી. પણ મ્હારો અહેરો શીકો અને ખીલવાળો રહેતો તેથી હું ધણીજ શરમાતી અને મ્હને કોઈની સાથે બોલતા અને બેળાના મુંજવણ થતી લોકો મ્હને “ જાડી ” કહીને ચીંદવના. ત્યારે હાઈસ્કૂલમાં ગ્રીજ ધોરણમા હતી ત્યારે મ્હારે માંદગીને લીધે સ્કૂલ છોડવી પડી અને અભ્યાસ ચાલુ ન રાખી શકવાથી મ્હેં બજવાતું હમેશને માટે છોડી દીધુ અને એક ટેલીફોન ઓફીસમાં નોકરી લીધી.

ચોડા સમય પછી ઇન્ફલુએન્સાથી મ્હારો

બાઇ ગુજરી ગયો અને હું એકની એક છોકરી રહી જેથી મ્હને ધણાજ લાડ લડાવવામાં આવ્યા. ઇન્ફલુએન્સા પછી હું ધણીજ નબળી પડી ગઇ અને મ્હને પહેલા કરતાં પણ રોગ જલ્દી લાગુ પડવાં માંડ્યા. ટેલીફોન ઓફીસના કામથી મ્હારી તબીબેતમાં સુધારો ન થયો પણ મ્હારી અશક્તિમાં વધારો થયો અને આંખો નબળી પડવા લાગી.

ત્યારે મ્હારા માબાપ નેશ્વારકામાં ગયા ત્યારે મ્હેં મ્હારી ખલ્લી ત્યાં કરાવી અને તેઓની સાથે હું ત્યાં ગઇ. પણ ત્યાં મ્હારે રાત દીવસ નોકરી કરવી પડતી. મ્હને ખ્હારની કસરત જરા પણ મળતી નહિ. દોઢ વર્ષના સખત કામ પછી મ્હને ગળામાં ચોરીઆ થયા અને મ્હારી બધી શક્તિ જતી રહી. કોઈકરે મ્હારા ચોરીઆ કપાવી નાંખવા કહ્યું પણ મ્હારી ચરબી ન હોવાથી મ્હારે ધણી જગની દવા લેવી પડતી અને મ્હારે ધણા લાંબા વખતસુધી આરામ લેવો પડ્યો.

ત્યારે હું સારી થઇ ત્યારે મ્હેં એક વખારમાં નોકરી લીધી, જેથી મ્હારે આંખો દીવસ ઉભા રહેવું પડતું હતું. આ કામ મ્હારે

માટે ઘણું કંટાળાભરેલું હતું કારણકે મહારં શરીર ઘણુંજ જાડું હતું અને મહારં વજન ૧૮૦ પૌંડ હતું. વારંવાર મને પીત થઈ આવતું તેથી મારે નોકરી છોડી થેર રહેવું પડ્યું.

૧૯૨૩ ના જાન્યુઆરીની ૨૭ મી તારીખે હું એક ઉંચી નીસરણી પરથી નીચે પથ્થરની જમીન પર પડી ગઈ હતું ઘણો વખત સુધી બેથઈ રહી અને ત્યારે ભાન આવ્યું ત્યારે મને ખબર પડી કે મને સખત ઇજા થઈ હતી. મહારી ઇંગ્લીમાં જાજ સુધી પડેલા દુઃખથી હું કંટાળી ગઈ હતી. ડોક્ટરને બોલાવી મહારા શરીરની ગંભીર સ્થિતિ સાંભળવાની અને દવા લેવાની મહારામાં હિંમત ન હતી. મહારાથી બેસાવું કે ઉભા રહી ચકાવું નહિ કારણ કે મહારં માથું, પીઠ, ગળી ખાલુની કમર અને પગ ઘણાંજ દુખતા હતા. પણ આ અકસ્માત પછી ચે.થે દીવસે મહારા ગાખા દાય, કમર અને પગને લકવો થયો. હવે મને ભાન આવ્યું કે મારે ડોક્ટરને બોલાવવો જરૂર છે.

મને તપાસ્યા પંડી ડોક્ટરે કહ્યું કે મહારી બોપરી તેમજ બે પાંસળી ભાંગી ગયા હતા. સ્નાંતરકાની અંદરની મહારી એક નસ તુટી ગઈ હતી. પીઠ પાછળનું મહારં હાડકું ભાંગીને ઘણુંજ મદાર આવ્યું હતું. ગળી ખાલુનું હાડકું પણ ખસી ગયું હતું. કાંચો પગ અને છાતીનું હાડકું પણ ભાંગી ગયું હતું.

ડોક્ટરે મને પાટા બાંધ્યા અને માથે આદસ મુક્યું. ડોક્ટરે મને સારા થઈ જવાની આશા આપી પણ બીજાઓને કહ્યું હતું કે હું જીવી શકીશ નહિ અને જો કદાચ જીવું તો પણ આખી ઇંગ્લી સુધી એક અપંગની જેમ રહેવું પડશે. ડોક્ટરે પીઠમાં બે બોપરે-સન કરવાના નકી કર્યા અને ત્યાર પછી મને સુખી મરણ ઇન્જયું.

મને એકજ દીવાસો હતો કે હું જે મરણમાં આવે તે ખાંધ ચકું કારણ કે મહારો

હોજરીને કાંઈ નુકશાન થયું નહોતું અને દરેક જાનતો ખોરાક હું લઈ શકતી હતી. પણ શું આમાં ડોક્ટર ખરો નહોતો ? કારણ કે જે વસ્તુઓ ન ખાવી જોઈએ તે પણ મને આપવામાં આવતી હતી. કારણ કે તેણે જાણ્યું કે કાંતો હું મરી જઈશ અથવા આખી ઇંગ્લી સુધી અપંગ અને પથારીવશ રહીશ.

હું ખાવાને દરેક વખતે તૈયાર રહેતી. દરરોજ મને આધરકીમ આપવામાં આવતું. કેંઈ પણ સખત કામ કરનાર માણસ ખાથ એટલું હું ખાતી અને મારો ખોરાક પણ તેઓના જેટલોજ ભારે હતો. લોકો મને બધુંજ ખાવાનું આપના કારણ કે હું થોડોજ વખત જીવવાની હતી માટે સામાટે મારે બધું ખાઈ લેવું નહિ જોઈએ ? ડોક્ટરની સારી સાહવાર છતાં પણ હું ઘણી વેદના પામતી હતી. મહારા જેવો અનુભવ જેને થયો હોય તેજ જાણી શકે કે હું કેવી વેદનામાંથી પસાર થતી હતી. તેનું વર્ણન કરવાને મહારામાં શક્તિ નથી. આમ પડી રહેવાથી ધીમે ધીમે મહાર દુઃખ ઓછું થયું અને મહારો દાય લકવાથી છુટો થયો. છતાં ઘણું પણ મને પથારીમાંજ પડી રહેવાની ડોક્ટરે સલાહ આપી. મારી એકજ ઇચ્છા હતી કે હું પથારીમાંથી જઈશ મદાર નીકળું અને વખત જતા હું ખેરી ચકું એટલું જોર મહારામાં આવ્યું. એકા વખત પછી હું કાંઈની મદદથી ચાલતી થઈ પણ હું આટલા દીવસ પછી રહ્યા પછી અને ભારે ખોરાકને જીને વધેલા વજન અને ચરબીને અને બગેલી પીઠને લીધે હું મદાર જાનને મંજાળી શકતી ન હતી. આ વખતે મહાર વજન ૨૪૯ ફે રાઇનું હતું અને ફીટ ૪ ફીટ ૧૦ ઇંચ જ ઉંચી હોવાથી મહાર સગેર કેવું બેડોળ લાગતું દશે તેનો તમેજ ચીચાર કરી શો! આ બેજો એટલો વચન પડેલો કે હું પડેલા કરતાં પણ ખરાબ લાગતી મહારો ડાખા દાયમાં ઢંઢુ પણ દુખવો થતો હતો, અને મહારે ધીરવાર શક્તિ મટે કેવી પદાર્થ પીવો પડેલો.

જેમ જેમ કરી પાણું વધારે લેતી ગઈ તેમ તેમ તેની જરૂર વધારે જણાતી પણ આનાથી મારે દુઃખ જરા પણ ઓછું થતું નહિ. ઘણે વખત કલાકો સુધી મારે મગજ દુઃખ અને ઉંઘ ન આવવાને લીધે ખસી જતું. મને હીસ્ટીરીઆ આવતો અને હું કલાકો સુધી રડ્યા કરતી. પણ આ અટકાવવા માટે કોઈ કંઈ કરી શકતું નહિ. ડોક્ટરોએ “રે” (અથવા કૃત્રીમ કીરણ) ની સારવાર મારા દુઃખતા હાથ ત્યાં ભાગેલી પીઠપર આણી કરી પણ આ સારવાર જે વધારે વાર ચાલુ રાખવામાં આવતી તો મહારી વેદનામાં વધારો થતો. છેવટે ડોક્ટરો કંઈ પણ કરી શક્યા નહિ અને તેથી મને કેતવરમાં ખાસ ડોક્ટરની સલાહ લેવાતું કહ્યું.

પહેલાં મને અકસ્માત થયો તે વખતે મને ડોક્ટરોએ જ્વા-દેવામાં ડહાપણ ન જોયું કારણ કે તે વખતે “એક્સ-રે” તો એવો કોઈ પણ સારો સંચો નહોતો કે જેથી મહારા પીઠના હાડકાનું ચિત્ર બરાબર લઈ શકાય. આથી જણાયું કે મહારી પીઠમા દરેક હાડકાને નુકશાન થયું હતું અને આતરડામાં લોહી વહીને પડ્યા ફેરવાતું હતું. પડી રહેવાથી મહારી પીઠ પર ઘણા ચીસ પડ્યા હતા. ડોક્ટરોએ કહ્યું કે મહારે વાઢકાપ કરાવીને એ હાડકાને દુર કરાવવું પડશે જેથી હું સારી થઈ શકું. પણ કદાચ એથી મહારે આખું શરીર લકવાથી સજડ થઈ ગયું. આ અને દવા આપવા સિવાય ડોક્ટરો મહારે માટે બીજું કંઈ કરી શકતા ન હતા અને દવાથી તો હવે હું ધરાઈ ગઈ હતી. મહેં વાઢકાપની ના કહી મને પાછી ચેર લાવવામા આવી. સાત ડોક્ટરોએ મને તપાસી પણ તેઓ કંઈ મારે પરિણામ લાવી શક્યા નહિ આખી ઇંગ્લી સુધી હું અપંગ થઈ હતી આ સંવતો અત લાવવાની મહારી મરજીને શું દોષ દેશો / છતાં કૃ પારજ ધરી ગઈ પણ કંઈ કાળેને લઈને આ બધાનો અન

લાવવાની મહારામા દિંમત ન હતી. મહારા મિત્રોએ મને હાડવેદની પાસે જવાની સલાહ આપી પણ મને તેમાં વિશ્વાસ નહોતો. છતાં મહારા મિત્રોના આગ્રહને લઈને એક વખત હાડવેદ પાસે મારે શરીર તપાસાવવા ગઈ.

આ મહાર પગલું મહારી ઇંગ્લીના હવે પછીના ફેફસાનું મુખ્ય કારણ થઈ પડ્યું. નસીબ મને ખરે રસ્તે દોરવી રહ્યું હતું. એક સ્ત્રી હાડવેદે મને તપાસી. તેણે મહારી પીઠપર વીજળીક બત્તી મુકી જેથી મારે દુઃખ ઓછું થયું અને સારવાર માટે રસ્તો સરળ થયો. ટુંક સમયમાં દવા વગર હું ઉંઘી શકતી થઈ અને તબીબતમાં કંઈ સુધારો થવા લાગ્યાં. હજુ મારે વજન પહેલાના જેટલું જ હતું. મહારી છાતીનું માપ ૪૬ ઈંચ, કમરનું માપ ૩૫ ઈંચ, કમરની નીચેનું માપ ૬૭ ઈંચ, જાંઘનું માપ ૩૭ ઈંચ અને છુંદણું નું માપ ૧૨ ઈંચ. હાથનું માપ ૧૮ ઈંચ (ડાબા હાથનું માપ ૪ ઈંચ ઓછું હતું.) ગળાનું માપ ૧૭ ૧/૨ ઈંચ હતું અને મહારે વજન ૨૪૯ ૧/૨ રતલ હતું. લોકોને શંકા હતી કે મહારામા હાડકા હતા કે ફક્ત ચરબી જ હતી.

ડોક્ટરે મહારા ખોરાકમાં એકદમ જોઈતો ફેરફાર કર્યો અને અમુક ખોરાક આપવાનું નક્કી કર્યું. મને ખુલ્લી હવામાં અને સૂર્યના તડકામાં ફરવા જવાનું તથા બની શકે એટલી કસરત કરવાનું કહ્યું. મહારે મારી તબીબત સંભાળવા વિના બીજું કંઈ કરવાનું નહોતું. તેથી મને સુચનાઓ આપવામાં આવી તેટલી બની શકે તેટલી સંપૂર્ણતાથી પાળવા માંડી.

જે કે તે વખતે મારે મદિતો હતો અને ખરેખર પડતું હતું છતાં મહારે માટે એક છતીવાળી ખુરશી બનાવવાની કે ખરાબ ઝડપમાં એ છતી ઓઢી શકાય અને આખી રીતે હું સૂર્યના તડકામાં ફરવા નીકળતી. સત્તરમા ઉંઘ્યા પછીથી ખાણાના વખત સુધી હું આ ખુરશીમાં બેસીને સુઈ રહેતી અને ત્યારપછી પાછા ઓળના પાછા જતાં સુધી હું ૧૩૩ કલાકમાં

૧૯૫૫. જો કે હું એકી વખતે થાક્યા વિના થોડાજ ડગલા ચાલી શકતી, છતા દર-રોજ વહેલા સવારમાં જ્યારે હવા તાજી હોય અને મહેને કોઈ જોઈ ન શકે અથવા મ્હારી દયા ના ખાઈ શકે તે વખતે ધીમે ધીમે ચાલવાનું વધારતી જતી હતી. જ્યારે હું ઉભી થઈ શકી ત્યારે સાંધારણ કસરત કરવાને પ્રયત્ન કર્યો પણ આટલું મ્હારે માટે વધારે પડતું હતું, કારણ ઘણા દિવસ સુધી પડી રહેવાને લીધે મ્હારી પીઠ અકડાઈ ગઈ હતી.

જે કસરત હું કરતી હતી તે ફક્ત મ્હારું શરીર હીલું કરવા પુરતી જ હતી. વહેલા વાંકા વળી જમીનને હાથ લગાડવા પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો પણ હું ભાગ્યેજ મ્હારા ઘુંટણને અડકી શકતી. પણ ધીમે ધીમે હું મ્હારા હાથ સીધા જમીન પર મ્હારા પગની પાછળ લગભગ ૧૨ ઈંચ દુર મુકી શકતી. હું જમીન પર બેસતી અને મ્હારા પગ સીધા લંબાવતી કે કાટ-ખુણે થાય. પછી મ્હારા હાથ કમર પર મુક્યા અને જમીનને જાન્યે બાજુએથી મ્હારી કાણીથી અડકવાનો પ્રયત્ન કર્યો. આ કસરત હોજરી કાળજી તથા આંતરડાં માટે ઘણીજ ફાયદાકારક છે. પછી મ્હારી સામે હાથ લંબાવીને ઉભી થઈ અને હું અંગુઠા ઉપર ઉભી રહી અને મ્હારાથી અને તેટલા હાથ લંબાવ્યા. આ કસરતથી પગ, કમર, છાતી અને હાથ મજબુત થાય છે. મ્હારી બાજુમાં હાથ તદ્દન સીધા રાખીને એક પછી એક હાથને મ્હારા માથા સુધી ઉંચે લઈ ગઈ અને પછી મ્હારા શરીરની સરખી સપાટી પર લઈ ગઈ અને પછી પાછા બાજુ પર મુકી દેતી કે જમીન પર ચતી સુતી અને મ્હારા જાન્યે હાથ મ્હારી પીઠ નીચે મુક્યા પછી મ્હોં મ્હારો એક પગ સીધો ઉંચો કર્યો અને પછી જાન્યે પગ સાથે ઉંચા કર્યો. જો કે આ કસરત ઘણી રહેતી છે છતા ઘણી વખત એ કરતાં હું મેડુદ થઈ જતી, પણ મ્હોં આગળ ચાલુ રાખ્યું.

હવે હું નિયમિત ગોરાક લેતી હતી અને ધીમે ધીમે મ્હારા શરીરની વધારાની ચરબી ઓછી થતી જતી હતી એટલે મ્હોં મ્હારા કીલા પડી ગયેલા સ્નાયુઓને મજબુત બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો, કારણ કે પથ્થ મળતી વખતે કસરત કરવી જોઈએ, નહિ તો શરીર પર કરચળા પડી જાય. કારણ શરીરના કેટલાક ભાગ પર જોઈએ તે કરતાં વધારે માંસ હોવાથી કેટલેક ઠેકાણે મ્હારી ચામડી ફાટી જાય એવી થઈ ગઈ હતી. મ્હારા ગળા માટે મ્હોં આ પ્રમાણે કસરત કરી:-મ્હોં માથે ગળા એક બાજુથી બીજી બાજુ બની શકે તેટલું ગોળાકાર ફેરવવા માંડ્યું કે જેથી ગળાના સ્નાયુઓ મજબુત થાય.

મ્હારો શ્વાસ ઘણોજ ધીમે ચાલતો હોવાથી મહેને શ્વાસ લેતાં ઘણુંજ જોર પડતું. તેથી મ્હારી બીજી કસરતો સાથે મ્હોં શ્વાસ લેવાની કસરત સવાર સાંજ કરવા માંડી. હું નાક બંધ કરીને શ્વાસ ઊંચો ચઢાવતી અને ધીમે ધીમે નીચો ઉતારતી. કસરત કરતાં હું શરીરના સ્નાયુઓને કસવા પ્રયત્ન કરતી અને તેથી મહેને ઘણોજ પરસેવો છુટતો. એક કલાક સુધી આવી રીતે હું થાકી જતી ત્યાં સુધી એક પછી એક કસરત કરતી.

હજુ પણ મ્હારા માનતંત્રુ ઘણા નબળા હોવાથી મહેને કોઈ સીધે બોલતું ગમતું નહિ અને કેટલીક વખત મહેને કોઈ મળવા આવે તે જય પછી હું કલાકો સુધી રડ્યા કરતી. કેટલીક વખત ડોક્ટરને તથા મ્હારે થોભતું પડતું ત્યારે પણ મ્હારા ઘણા પ્રયત્ન છતાં મ્હારાથી રડતું અટકાવી શકાતું નહિ. મહેને બેસતાં ઘણુંજ દુઃખ થતું તેથી મ્હારે ઝોળાક રાખતું પડતું. પણ સૂઈના તડકામાં રહેવા પછી મ્હારા માનતંત્રુઓ ધીમે ધીમે શાંત થવા લાગ્યા; મ્હારું હૃદય મારું ચલા ચલા લાગ્યું અને ડોક્ટરે મ્હારા શરીરના નીચળાગી પરસેવો ઉત્પન્ન કરતા માંડ્યો. આ સારાગમી મ્હારા શરીરમાનું જે પીંગળા ગયું અને

આમઠીમાંના છીંદ્રો ખુલ્લા થયા. આ પછી મીઠાના પાણીથી હું નહાતી. એથી મહારા શરીરપરના ખીલ, ફેડલા તેમજ ગાંઠ જતા રહ્યા અને પછીથી બીજકુલ મહને આ બધાનો ત્રાસ થયો નહિ.

ઘણી વખત મહેં ૪ થી ૬ દિવસના ઉપવાસ કર્યા છે. જ્યારે મહને શરદી થતી અથવા મહને બેચેની લાગતી ત્યારે હું બીજકુલ ખોરાક લેતી નહિ. એક ડોક્ટરની આશીસમાં ૧૩ મહિના સુધી એક પણ દિવસ માંદગીને લીધે ગેરહાજર રહ્યા વગર મહેં કામ કર્યું. હું જ્યારે નિયમીત ખોરાક લેતી ત્યારે જેટલું કામ કરતી તેટલી જ સહેલાઈથી તેજ કામ જ્યારે ઉપવાસ કરતી ત્યારે પણ કરી શકતી.

ઉપવાસ છોડતી વખતે ઘણી જ સંભાળ લેવી જોઈએ. જ્યારે ઉપવાસ કરવો હોય ત્યારે પાણી ઘણું જ પીવું જોઈએ, અને સવાર સાંજ રમ લેવો જોઈએ. ઉપવાસ છોડતી વખતે સવારમાં થોડું પાણી પીવું અને બપોરે અને સાંજે જમતી વખતે નારંગી અને દ્રાક્ષોના રસ પીવો જોઈએ. આ વખતે બારે ખોરાક હોવાથી હોજરીને તુકશાન ચાલ છે; અને ઉપવાસથી થતા કષ્ટદાને બદલે આ ખોરાકથી વધારે તુકશાન ચાલ છે.

જ્યારે મહેં કસરત કરવી શરૂ કરી ત્યારે હું અમુક ખોરાક લેતી. સવારના નાસ્તા સાથે થોડું ગરમ પાણી લેતી. જો કે એક સાથે હું બધું ગરમ પાણી પી શકતી નહિ પણ ધીમે ધીમે મહેં પીવાનું વધાર્યું. આથી મહારી હોજરી અને આંતરડા સાફ રહેતા. ગરમ પાણી પીધા પછી થોડીવારે મહને ધણે જ પરસેવો છુટતો. ગરમ પાણી ન પી શકાય તો અંદર લીંબુના થોડા ટીપાં નાખવાથી સ્વાદ આવશે. ગરમ પાણી પીધા પછી વીસ મીનીટ રહી મીઠું અથવા ખાંડ વગર દ્રાક્ષ ખાતી.

જમતી વખતે હું ધર્તની રોટલી, કેક

અને તાજા ફળ ખાતી. સાંજના જમણ વખતે હું સેરવો, ફળ અને માંસ ખાતી.

લોહીના ઘણા દબાણને લીધે મહારે મીઠું ખાવાનું છોડી દેવું પડ્યું, અને મસાલા પણ હોજરી અને કલેજને તુકશાનકારક હોવાથી છોડી દીધા. લીંબુનો રસ પીતી. ખાંડ અને ચરબી વધારે એવી બધી વસ્તુઓ છોડી દીધી અને માંસ ફક્ત અડવાડીઆમાં એકજ વખત લેતી. પહેલા હું દિવસમાં ત્રણ વખત બારે ખોરાક લેતી છતાં મહને ભુખ લાગતી. ખોરાક પચતો નહિ પણ એર અને વાયુના રૂપમાં ફેરવાઈ જતો.

પહેલાં હું સવારના થોડું જ ચાલી શકતી. પણ હવે પાંચ માઇલ સુધી થાક અથવા કંટાળા વગર સહેલાઈથી ચાલી શકું છું.

મહારી કસરતો મહને બેઝમરૂપ લાગતી નથી પણ મહને તેમાં આનંદ થાય છે. કારણ કે આ કસરતની મદદથી જ હું મહારા હાથ પગ અને કમર અસલની સ્થિતિ પર લાવી શકી છું અને ૧૧૫ પૌંડનું જે વધારે પડતું ચરબીનું વર્ગન હતું તે ઓછું કરી શકી છું. જ્યારે મહેં શરૂઆત કરી તે વખતે મહારા શરીરમાં એક પણ સ્નાયુ નહોતો.

જ્યારે હું મહારી પાછળની ઝાંઘીનો વિચાર કરું છું જે વખતે હું જડી, બેડાળ અને અપંગ સ્ત્રી હતી અને જે વખતે હું જીવવા કરતાં મરવાનું વધારે પસંદ કરતી ત્યારે હું દરયા વગર રહી શકતી નથી.

જો કે આ શિવાગ્રામાં મહેં દરરોજ કામ કર્યું છે છતાં મેં એક રાત્રીની નિશાગ્રામાં વેપારને લગતો અભ્યાસ પુરો કર્યો છે અને હું આશા રાખું છું કે ધીમે ધીમે હું નિશાગ્રામાં માંદગીને લીધે સુકી દીધેલો અભ્યાસ પુરો કરીશ. જ્યારે હું આ કરી શકીશ ત્યારે મહારી ઝાંઘી ખીજની તખીઅન સુધારવામાં ગાળીશ.

ગુજરાતનાં લોકગીત

સંપાદિકા : સૌ. સુમતિ શંકરલાલ કવિ.

ડી. એચ. બી. એસ.

મારે રે સસરે મુરત ગ્યા'તા—
 નાનીસાક^૧ ઘંટી લાન્ધા હો લાલ ! હુ'બી લો.
 મારી રે સામુડી એવાં ભુ'ડાં—
 (કે) અધમબુદ્ધયણુ^૨ આપે હો લાલ ! હુ'બી લો.
 મારી રે ભેડાણી એવાં ભુ'ડાં—
 (કે) લોટ સહુ ભેખી વાળે હો લાલ ! હુ'બી લો.
 મારી રે નણ્ણી એવાં ભુ'ડાં—
 (કે) શેટલા મણી વાળે હો લાલ ! હુ'બી લો.
 માથે મવાળો^૩ ને હાથમાં ખાસડાં—
 પિયરીએ હુ' ચાલી હો લાલ ! હુ'બી લો.
 ચોર રે બેઠા દારો બોધ્યા—
 દીકરી દીવાળી ઘેર આન્ધાં હો લાલ ! હુ'બી લો.
 ઘોડી રે ખેલાવતા બ'ધવો^૪ બોધ્યા—
 બેની ! ભલે ઘેર આન્ધાં હો લાલ ! હુ'બી લો.
 ચોડમાં રહીને માતાજી બોધ્યાં—
 વાતનો વિહાનો આન્ધાં હો લાલ ! હુ'બી લો.
 ચોરડે રહીને ભોળા^૫ બોધ્યાં—
 કજીયાનાં કરનાર આન્ધાં હો લાલ ! હુ'બી લો.
 મેડીએ રહીને બિલાડો બોધ્યો—
 હાંકણીની હાંકનાર આવી હો લાલ ! હુ'બી લો.
 ખડકી રહીને કુતરું બોધ્યું—
 ઘોડાની દેનાર આવી હો લાલ ! હુ'બી લો.
 દરમાં રહી ઉંદરકું બોધ્યું—
 લીપનાર ગુપનાર આવી હો લાલ ! હુ'બી લો.
 ખીતિ રહી છધુ'દર બોધ્યું—
 કુકરાની^૫ દેનાર આવી હો લાલ ! હુ'બી લો.

સેવા

લેખક: કુમારી ઇંદિરા પુસ્તોત્તમદાસ દવાવાળા

સેવા એટલે કર્તવ્ય. એ કર્તવ્ય સંસારીઓને સુલભ અને યોગીઓને દુર્લભ છે. કારણ કે સ્વાભાવિક રીતે સંસારીઓથી ઇચ્છાએ વા અનિચ્છાએ કાઢતી પણ સેવા થાય છે. યોગીઓ સંસારથી વિરક્ત છે. સંસાર સાથે તેમને કાંઈ સંબંધ નથી. તેઓ માત્ર બ્રહ્મમાં એક થવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તેઓ કાંઈની પણ સેવા કરતા નથી. એક શ્લોકમાં કહ્યું છે કે:

સેવાધર્મઃ પરમ મહનો યોગિ-
નામવ્યગમ્યઃ ।

સેવાના ધણા પ્રકાર છે. માતૃસેવા, પિતૃસેવા, ગુરુસેવા, પતિસેવા, સ્વદેશસેવા, સમાજ સેવા, લોકસેવા, દેવસેવા, છત્યાદિ.

માતૃસેવા દરેક માણસે કરવી જોઈએ. જે માતાએ પેટમાં નવ મહિના સુધી, પોતે અનેક જોતના કષ્ટો વેઠી બાળકનું રક્ષણ કર્યું હોય અને જન્મ થયા પછી પણ ધણા કષ્ટો સહન કરીને બાળકનું પાલન પોષણ કરે છે, તે માતાની જન્મભર સેવા કરે તો પણ તેના ઉપકારો વાળી શકાતા નથી. માતૃસેવા કરવાથી જ મનુષ્ય આગળ જતાં દેશનો નેતા પણ થઈ શકે છે. માતૃસેવા એક ઉત્તમમાં ઉત્તમ સેવા છે. માતૃસેવા કરવાથી જ નેપોલીયન અને મહારાષ્ટ્ર કેસરી શિવાજી, સ્વદેશસેવા કરી, આ સંસારમાં અક્ષય કીર્તિ પામી સ્વર્ગે સીધા જાય છે.

પિતૃસેવા એ પણ એક ઉત્તમ સેવા છે. માતા બાળકને જન્મ આપી તેનું પાલનપોષણ કરે, પિતા તેનું રક્ષણ કરે. પિતા આખો દિવસ પોતાનો પરસેવો ઉતારી પૈસા પેદા કરે. તે કોના સુખને માટે? બાળકોનાજ. પિતા બાળકને જે જોઈએ તે ચીજ આપે અને બાળકને રાજી રાખે. માતાપિતા નિસ્વાર્થ પ્રેમથી દોરાઈ બાળકનું પાલનપોષણ કરે છે. એવો કોણ નરાધમ હોય, કે જે આવા માતા પિતાનો ફોહી બની હાથે કરીને નકં બોગવવા તૈયાર થાય? માતૃસેવા અને પિતૃસેવા એ દેવસેવાથી પણ ઉત્તમ છે. જે આ સેવાઓ બળવે છે, તેના પર ઇશ્વર પણ પ્રસન્ન રહે છે. શ્રવણે અંધ માતાપિતાની સેવા અનેક કષ્ટો વેઠી કરી, અને આખરે તેજ સેવાને માટે પોતાનો પ્રાણ આપ્યો. ધન્ય તે શ્રવણને! ધન્ય તેના માતાપિતાને !

ગુરુસેવા એ આજકાલના વિસમી સદીના વિદ્યાર્થીઓને વેઠ થઈ પડી છે. અને એ શબ્દ પણ વિદ્યાર્થીઓના હૃદયમાંથી સદાને માટે ભુંસાઈ ગયો છે, પણ હું ધારું છું કે ગુરુસેવા એ માતૃસેવા અને પિતૃ સેવાની બરાબરી કરી શકે છે. જે ગુરુ આપણને જ્ઞાન આપે, અને આપણે આપણી ભવિષ્યની જીંદગીમાં આપણા પગપર ઉભા રહી, યૈર્થ, આત્મશ્રદ્ધા અને લાગ કેમ રાખવો, તેમજ અનેક કષ્ટો

સામે ટક્કર કેમ ઝીલવી, તેનો રસ્તો સૂઝાડે છે, તે ગુરૂની સેવા કરતાં આપણે પ્રાણ અર્પવો પડે તો જરા પણ ન ડભતાં, તીક્ષ્ણ તરવારને કામળ પુષ્પની પેડે વધાવી લેવી, ને દારૂ અગ્નિને શીતળ જળ સમાન લેખવું. ગુરૂ એ જ્ઞાનદાતા છે, એ વાક્ય વિદ્યાર્થીઓના હૃદયમાં કાતરામ ગયું હોવું જોઈએ. આજ-કાલના વિદ્યાર્થીઓ ગુરૂસેવાથી બાર ગાંઠ નાસતાં ફરે છે. જે ગુરૂની સેવા માટે પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણ અને સુદામાજીએ મૂશળધાર વરસાદને પુષ્પનો વરસાદ ગણ્યો, જે ગુરૂની સેવા માટે એકલગ્યે પોતાનો અંગુઠો કાપી નાંખી, પોતાનો સ્વાર્થ ત્યાગ્યો, તેજ ગુરૂની સેવા આજકાલ વિસરાઈ ગઈ છે, તે ધણી શોકની વાત છે. રંક ભારતવર્ષની સ્થિતિ કેટલી બધી પશ્ચાદ્ધ ગઈ છે !

પતિસેવા એ આર્પનારીતું એક બુધ્ધ છે. પતિને હૃદય સમજી પતિનું પૂજન કરવું. પતિ જો રાજી રહે છે, તો હૃદય પણ સદા રાજી રહે છે. પતિ એક આર્પનારીતો હૃદય છે. માટે તેની સેવા તન મન અને ધનથી કરવી, સતિ સાવિત્રીએ પતિસેવાના પ્રતાપથી ચમરાળ પાસે પોતાના પતિને ૪૦૦ વર્ષનું આયુષ્ય અર્પાવ્યું. નિસ્વાર્થ પ્રેમથી દોરાઈ પતિ-પ્રભુ-સેવા કરવી.

સ્વદેશસેવા તો માણસે પૂર્વ જન્મમાં બહુ પુણ્ય કર્યાં હોય તોજ પ્રાપ્ત થાય. દેશને માટે પ્રાણ અર્પનારા આજના જડવાદના વખતમાં વિરલજ હોય છે. પ્રાચીન કાળમાં દરેક દરેક ક્ષત્રિય અને ક્ષત્રિયાણીના હૃદયમાં જનની જન્મભૂમિશ્ચ સ્વર્ગાદપિ ગરિયસી એ સૂત્ર જાણી-રહ્યું હતું. રાણા પ્રતાપસિંહે પોતાની માતૃભૂમિ મેવાડને માટે અનેક સંકટો સહન કર્યાં. અનેક દુર્લભ 'પણ' લીધાં તે જોના રોદનને માટે ? તે પોતાની જન્મભૂમિ

પ્રત્યેના પ્રેમને ખાતર જ. સ્વદેશ માટે દરેક માણસે સ્વાત્માર્પણ કરવું જોઈએ.

સમાજસેવા, લોકસેવા, દેવસેવા, એ પણ ઉત્તમ સેવા છે. સમાજસેવામાં સમાજને સુધારવાના પ્રયત્નો કરવા જોઈએ, કેળવણીના પ્રચાર વિસ્તૃત કરવા જોઈએ. લોકસેવામાં માંદા માણસની માવજત કરવી. માંદા માણસની ચાકરી કે સેવા કરવામાં આપણને કંઈ સ્વાર્થ હોતો નથી. તેઓની સેવા કરવાથી તેઓના અંતરાત્મા પ્રસન્ન થાય છે. આપણે આ દુનિયામાં જન્મ્યા છીએ. શા માટે ? પરાપકાર કરી, ખીળના દુઃખે દુઃખી અને સુખે સુખી થઈ જીવવું સાર્થક કરવા માટે. આપણે નિસ્વાર્થ પ્રેમને લીધેજ માંદા માણસની સર-ભરા કરીએ છીએ ને તેઓ હાર્દિક આશીર્વાદો વરસાવે છે. ને તેથીજ આપણે સંસારમાં સુખી થઈએ છીએ. ફોરેસનાઈટિંગે દરદીઓની સેવા કરી લોકસેવામાં પોતાનો મોટો ફાળો આપ્યો હતો. દેવ માટે હૃદયમાં પ્રેમ અને ભક્તિ રાખી તેમની સેવા કરવી. " હે પ્રભુ ! તમે માણસના કામ સફળ કરી આપશો તો હું એ નારીયેજ વધેરીશ, " એવી કાંઈ પણ માંગણી પ્રભુ પાસે કરવી નહિ. પ્રભુ કાંઈ નારીયેજના બુખ્યા નથી, તે તો ભાવના બુખ્યા છે. માટે પ્રભુનું પૂજન એ આપણી ફરજ છે, એમ ધારી કરવું. પ્રહલાદે નિસ્વાર્થ પ્રેમથી દોરાઈ પ્રભુની ભક્તિ કરી તો પ્રભુએ તેમને દર્શન આપ્યાં.

સેવા અતઃકરણપૂર્વક, હાર્દિક લાગણીથી પ્રસન્ન ચિત્તથી, એક બોમ્બ રૂપ નામણુતા, વેદ ન ગણુતા કેવળ આ આપણું કર્તવ્ય-ધર્મ-છે એમ સમજી કરવી. 'કર્તવ્યસેવા દરેક દરવી જોઈએ.

સેવા કરતી વખતે તેના ફળની આશા રાખતી નહિ, કારણ કે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને જ્ઞાનામૃત પાતી

વળતે કહ્યું હતું, કે 'કર્મચેષ્ઠાધિકારસ્તે મા કલેષુ કદાચન' કર્મમાં આપણે અધિકાર છે, ફળમાં નહિ. આપણને મનુષ્ય સાથે તે સેવા સાથે સંબંધ છે, ફળ સાથે નહિ. આપણે નિઃસ્વાર્થ સ્નેહથી દોરાઈ મનુષ્ય તેમજ બીજા પ્રાણી માનવી સેવા કરવી. એક કવિએ કહ્યું છે કે 'પાંસા નાંખે જનો સર્વેદા દેવે હરિ હાય છે !' તેમ ફળ આપવું તે તો હરિના હાયમાં છે. આપણે આપણું કર્તવ્ય જાળવવાના, પછી ફળ મળે કે નહિ તેની દરકાર-આકાંક્ષા-રાખવી નહિ.

જે માણસની આર્પણ સેવા જાતવતા હોય છે તે માણસ પર આપણને પ્રેમ અને લાગણી વિના ખરી સેવા થઈ શકતીજ નથી અને સેવા તે લોકોને જાતાવવા ખાતર-પોતાની અનિચ્છા હોય-તે છતાં કરવી તે સેવા કહેવાતી નથી. સેવા કરવી તો અંતઃકરણપૂર્વક કરવી નહિતર કરવીજ નહિ. કોઈ જળજી-રીથી સેવા કરવાનું કહેવું નથી, 'મનુષ્ય જો આ દુનિયામાં ખરી સેવા કરવા ઇચ્છતો હોય તો તેણે આ દુનિયાની ટીકા વગર ફળની દરકાર રાખવી નહિ.

• આપણી સેવા જદા આપણે બીજા પાસે કંઈ જદો માંગતા નથી, તો પણ સેવા કર્યાથી તે માણસનો અંતરાત્મા પ્રસન્ન થાય છે, અને તેની સ્નેહભીતિ આશીષો મળે છે. આપણે તો માત્ર ફરજ સમજી સેવા કરીએ છીએ, પણ તેનો અંતરાત્મા પ્રસન્ન થયેલો હોવાથી સ્વાભાવિક રીતે જ તે આપણા પર આશીર્વાસનો વરસાવે છે, અતે તેથી આપણે આ

દુઃખરૂપી અસાર સંસારમાં આત્માની શાંતિ અનુભવીએ છીએ.

સેવામાં આત્મભોગ ખાસ જરૂરનો છે. સ્વાત્માર્પણ વિના એકે વીજળીની શક્તિ નથી. ત્યાગ અને નિઃસ્વાર્થ વિના સેવા સંભવેજ નહિ. એવા આત્મભોગ આપનારા અને ત્યાગશક્તિવાળા આ દુનિયામાં વિરલજ હોય છે. હાલ મહાત્મા ગાંધીજીએ દેશસેવા માટે પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કર્યું છે. અતે પોતાનો પ્રાણ આપવા પણ કશુંલ કર્યું છે.

હાલના જડવાદના યુગમાં સેવા ધણીજરૂરની છે. ભૂખ્યાને ભાખરી, તરસ્યાને પાણી ને અંધાને પડતા ઉગારવા તે પણ સેવાજ છે. માણસ પોતાના જાણી સેવા કરશે પણ જિવારો કોઈ અંધગરીજ માણસ રસ્તામાં ઢોકરો ખાતો ખાતો, બીજા માગતો માગતો, જતો હશે, તેને એક પૈસો આપાની પણ ઉદારતા નહિ જતાવે, તે ધણી દીલગીરીની વાત છે. માણસો સમજે છે, કે " સેવા" કરવી એ તમારો 'ધર્મ' છે " એ તો બીજાઓનેજ કહેવાય. આપણાથી એ પ્રમાણે વર્તન યદ શક્ય નથી. પણ તેઓ સમજતા નથી કે પ્રભુએ જેમ જોલવાની શક્તિ આપી છે, તેમ તે પ્રમાણે વર્તન ચલાવવાની પણ શુદ્ધિ આપી છે, પણ મનુષ્યો તે શુદ્ધિને કેળવતા નથી.

સેવા એ જ અક્ષરનો શબ્દ છે પણ તેનો અર્થ ઘણો ગહન છે અંતમાં મહારી પ્રભુ પ્રત્યે અંતઃકરણપૂર્વક પ્રાર્થના છે કે મનુષ્યોના હૃદયમાં સેવા મંત્ર ટપાવો, અતે તેમને સેવા કરવાની શક્તિ આપો અને હે પ્રભુ ! અમને સદા સદ્શુદ્ધિ અર્પો.

સ્રીજગત્

હિન્દ

શ્રીમતિ યશુના હિરજેકર, એમ. એ. મુબ-
હના નળીતાં સામાજિક કાર્યકર છે. તેમણે મુંબઈની
સેન્ટ 'એલીઝાથ' કોલેજમાંથી ચેમ્યુએટ થઈ અભિતનો
ખાસ વિષય લઈ એમ. એ. ની બીજી વર્ષની ડિગ્રી
લેધી છે. ઇન્ટરની પરીક્ષામાં મીડીયમ હિરજેકરને
મંજૂઆઈ બર. સ્કોલરશીપ મળી હતી. એમ. એ.
ની પરીક્ષામાં તેમણે મીડીયમ માનકર શિષ્યવ્રતિ
મેળવી છે. ત્રણ વર્ષ સુધી તેમણે અશાહાબાદની
કોસ્ટવેલ્ડ કન્યાશાળામાં કામ કર્યું છે. હંગેર
અને જર્મનીની ઘોટ વર્ષ સુધી પુસાઈંગ કરી તેમણે
પશ્ચિમના કેળવણી વિષયક તેમજ સામાજિક પ્રશ્નોનો
અભ્યાસ કર્યો છે.

મિલિસ શીરીન પીટીટ: મુંબઈમાં વિમા-
નમાં તદ્દન એકલા ઉડનારાં આ પહેલાં પારમી
બાનુએ જુલુના એરોડ્રોમમાં પાંચઘટ તરીકે તાલીમ
મેળવી છે. તેઓ મહંમ મી. આર. ડી. નાતાની
પુત્રી અને સર દીનશાહ માળેકજી પીટીટ બીબા
એરોનેશના પુત્ર મી. ફામજી એરીસ્ટરનાં પત્ની
થાય છે.

વિજ્ઞાનમાં: મુંબઈ યુનીવર્સિટીની ઇન્ટર-
સાયન્સની પરીક્ષામાં ૧૬ બહેનો અને બી. એલસી.
ડીમીની પરીક્ષામાં ૪ બહેનો પાસ થયાં છે. એક
પણ મુંબઈની બહેનનું નામ જણાવું નથી.

મીડલ્સટાઇનમાં સ્ત્રી-મજાદરો પણ પુરૂષ
વર્ગને સંપૂર્ણ સહકાર આપી રહી છે. પીકેટીંગ
કરતાં બે સ્ત્રીઓને પોલીસે ટુકડાડ મધ્યવત્તનો
આરોપ મૂકી પરદેશ કચેરી પરતુ જુલાનીની ધર-
દાનરીમાં કોનરની મેલ્ટ્રેટ તેમને હાડી મૂકી.
આ પ્રસંગનો જુલાનીમાં સ્ત્રી-ગીરફતારને લાલ
વાવણ સાથે મીલ વિસ્તારમાં તરપસ કરાવું હતું.

મહાં માર્કેટમાં મુંબઈની યુનીવર્સિટીસ કન્યા-
શાળાઓમાં ગર્ભ-માઈડસની પ્રવૃત્તિની શરૂઆત થઈ

છે. આ માટેનો સમારંભ ઓક્ટોર ટેન્કની સાળાના
કમ્પાઉન્ડમાં થયો હતો જે પ્રસંગે બે પ્રવૃત્તિનાં
મુખ્ય યુરોપીઅન બાલુ સંચાલિકાઓ કપરાંન
સ્કૅલ્સ કમિટિનાં ચત્રાસહો સી. હંસા મહેતા, સી.
ટા. મલિની સુકપંકર વગેરેએ હાજરી આપી હતી.
પ્રસંગોચિત વિવેચનો પણ થયાં હતાં.

પ્રમુતિયુદ્ધ: મુંબઈમાં સેન્ટલ્સ શેડ કપર
ટા. મીસ કુમ્મ મહેતા અને ટા. સુર્ધકાન્ત ત્રિવે-
દીના સંયુક્ત પ્રયાસથી એક નવું "વિદ્યા પ્રમુ-
તિયુદ્ધ" આરંભનમાં જુલુ મુકાયું છે. આ
યુદ્ધને જુલુ મુકવાની ક્રિયા સી. હંસા મહેતા,
બી. એ.એ કરી હતી. તેમણે મુંબઈના વધવા
નવા બાળમરજનપ્રમાણને અંકુશમાં રાખવા આવાં
પ્રમુતિયુદ્ધોની જરૂરીઆત કેટલી મોટી છે તે બતાવું
હતું.

શ્રી ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળની સાન્ના-
જીની સાખા તરફથી તા. ૧૬ મી એપ્રિલે નવમાં
એક સંગોલન કરવામાં આવ્યું હતું. શ્રી પાટીદાર
સી મંડળ પણ મેડાયું હતું. તથાજ ૩૦૦ સ્ત્રી
બળકોની હાજરી હતી. શેડ બતાવછને બંને
બંધો બેઠાં થયાં હતાં અને ત્યાંથી બસમાં બેસી
જુલુ થયાં હતાં. નાન બળકો માટે ગાયનું દુધ
અને બીબાના માટે રંડુ પાળી હાજર હતું. યોગક
વાર્નકાપ પરી સં-ભિતવર્મની બાળાઓએ બર્મનો
ચર્ચાં દર્શાં તે પાળી સી. સુરભિ રાયચ, સી સત-
નન્દેન દમગીઆ અને મીબા બહેનોએ મર્યા મત-
સાલ્વા દત્તા મંડળ તરફથી સાન્નાજીની સાખા
હતી કાર્યવાહકોએ તેમજ બીબા બહેનોને આ
સંગોલનની વ્યવસ્થા માટે સફળ થતા કૃતી દત્તો.
મંડળ લાંબા ગમવણી વિષયક વિચેના વર્ણ
ચલને હ, અને પ્રસંગીક આવાં સંગોલનો મોટ

બહેનોના જીવનમાં રસ ફેડવાના સુંદર પ્રયત્નો કરી રહ્યું છે.

રાષ્ટ્રીય કન્યાશાળા (ઘાટકોપર) નો છઠ્ઠો વાર્ષિક સમારંભ શેઠ વાઘજીભાઈ લક્ષ્મીદાસના પ્રમુખપદે તા. ૨૮ મી એપ્રિલે ઉજવાયો હતો. પ્રારંભના મનોરંજક ગરબા વગેરેના કાર્યક્રમ પછી શાળાના મંત્રીએ રીપોર્ટ વાંચ્યો હતો. કન્યાઓની સંખ્યા ૧૮૩ છે. સામાન્ય વિષયો ઉપરાંત ભરત, ગીત, સંગીત, ચિત્રકલા વગેરે શીખવાય છે. વ્યાયામને પણ ઉત્તેજન આપાય છે. એક બાળા બહેન ચંદ્રાવતી પોપટલાલ કમ્પોઝિશનમાં લાગવાગટ ૪૬૦૦ વખત અટક્યા વિના કુદી હતી; અને એ રીતે એક અમેરિકન ચેમ્પીયન બાળાનો રેકર્ડ તોડ્યો છે. શેઠ અમૃતલાલ અમરચંદ માધવજીએ પોતાનો રૂ. ૨૫૦૦૦ ની ક્રીમતનો ખેડ શાળાના મકાન માટે ભેટ આપ્યો છે. પ્રમુખશ્રી, શેઠ પરમાનંદદાસ રતનજી અને શેઠ કરમશી રોચારી-આએ મકાન ફંડમાં રૂ. ત્રણ ત્રણ હજાર આપવાનાં વચન આપ્યાં છે. ઉપરાંત શેઠ અમૃતલાલ જોખાણીએ રૂ. ૧૫૦૧, બે. રાધાબાઈએ રૂ. ૧૦૦૧, અને શેઠ હીરાચંદ વ. દેસાઈએ રૂ. ૧૦૦૧ એ ફંડમાં આપ્યા છે. શાળામાં મોટી ઉમરની સ્ત્રીઓ માટે પણ એક વર્ગ ચલાવાય છે. એજ દિવસે બેથોર્ડ સ્ત્રીઓની પણ એક સભા સી. મોંઘીબહેન હીરાલાલ સાહુના પ્રમુખપદે ભરવામાં આવી હતી. તેમણે રૂ. ૫૦૧ શાળાને ભેટ આપ્યા હતા.

વર્તાકમુલર ફાઇનલની ઊંઘડીઓની પરીક્ષામાં ધનુ છનીયા નામની નાયક જીતતી કન્યા બીજે નંબરે પાસ થઇ છે.

શાખાશ વીર ! એક ખત્રી વિધવા પોતાનાં કુટુંબીઓના અત્યાચારથી કંટાળી વેરચઢતિ સ્વીકારવાના નિશ્ચય ઉપર આવી. હિન્દુ મહાસભાના સંચાલકોને એ વાતની ખબર પડતાં તેને ધમ્મી સમજાવી. તે એકજ રાસે એમ ન કરવા કબૂલ થઇ. રાત્રે એ કે કોઇ ખત્રી પુત્ર સાથે તેવું સમ કરવું. ગોટીસ તેમજ તેના સંબંધીઓને તેની ખબર આપવામાં આવી. સંબંધીઓ તેને ઘેર લઇ જવા મંજૂરના હતા. પરંતુ તે તો માત્ર એટલું જ હતી: “મારું પુનર્લગ્ન કરે અથવા તો હું...” આ શબ્દોથી તો ખત્રી સમાજનું લાંબુ નાક

કપાવા લાગ્યું. અખરદસ્તીથી બાંધેને લઈ જવાનો પ્રયત્ન થયો પરંતુ હિન્દુ સભાના કાર્યકર્તાઓ વચ્ચે પડ્યા. ફેટલાક સજ્જનો સમક્ષ ઘેરથી નારી જવાનું કારણ તે વિધવાએ જણાવતાં સોની આંખમાં આંસુ ઉભર્યાં. તેમાંથી એક સહુદયી વીર આ સહન ન કરી શક્યો. તેણે એ વિધવા સાથે પુનર્લગ્ન કરવાનું સ્વીકાર્યું !

ખાદીભંડાર : બીલ્ડીમોરામાં તા. ૨ જી એ સી. શારદાબહેન મહેતાએ એક ખાદીભંડાર ખુલ્લો મૂક્યો હતો. આ ભંડાર નજીતાં લોકસેવિકા શ્રી. મીડુબહેન પીટીટના સફળ શ્રમનું શુભ ફળ છે. સી. શારદાબહેને ગરીબોને શેટલો આપતી ખાદી ખરીદવા સૌને વિનંતિ કરી હતી, જેને પરિણામે હાજર રહેલ ઘણાંઓએ ખરીદી કરી હતી.

નુરતમાં બાળસંપત્તા ધાંચ દિવસ સુધી ઉજવાયો હતો. ડા. પટેલ, ડા. દીક્ષિત, ડા. ધીયા વગેરેનાં ભાષણો ઉપયોગી વિષયો પર થયાં હતાં. તન્દુરેત બાળકોની હરીફાઈ થઇ જેમાં એક મુસ્લીમ બાળકને ખેલો છનામ તરીકે સોનાનો ચાંદ મળ્યો. સંતતિ નિયમન વિષે ફીલ્મ પણ બતાવઇ હતી, તેમજ એક ઉપયોગી પ્રદર્શન ગોઠવ્યું હતું.

મહિલા વિદ્યાલય (હરિપુરા, સુરત) નો છનામો આપવાનો સમારંભ શ. કૃષ્ણલાલ વકીલના પ્રમુખપદે થયો હતો. શાળામાં ૩૫-૪૦ કન્યાઓની સંખ્યા છે; અગ્રેજ ગ્રીમ ધોરણ સુધી વર્ગો છે. ગરબા, ગીત, ડ્રીલ, સંવાદ વગેરેના મનોરંજક પ્રોગ્રામ બાદ શ્રી. અનસૂયા બહેન વગેરેએ ફંડ માટે વિનંતિ કરી હતી. પ્રમુખશ્રીએ સરકાર તરફથી મદદ મળવાની આશા આપી હતી.

આર્ય કન્યા વિદ્યાલય (ઇટોલા) નો ચાલે ત્રિવિંશતિસ તા. ૧૧-૧૨ મી મેના દિવસોએ ઉજવાયો હતો. આ પ્રસંગે પ્રથમ વક્તાઓ ઉપરાંત શ્રી ચરોદાદેવી, શ્રી રત્નકુંવરીદેવી, શ્રી સ્નેહલતાદેવી, શ્રી વીરમતી પટેલ વગેરે બહેનોએ “કન્યા કેળવણી” વિષે વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં કન્યાઓએ બાધાગના સુંદર પ્રયોગો બનાવ્યા હતા.

છટાઉડા : શ્રી પીમનાબાઈ શ્રી સમાજ (વડોદરા) ની એક સભા સી. સમજીબા દેસાઈના પ્રમુખપદે માસિકસભા આપનાર નિર્દિષ્ટ સમય વિ-

એક નિબંધ”
ની ચર્ચા કરવા
મળી હતી. સી.
સારદાબહેને શ-
રૂઆતની ચર્ચા
કર્તા પછી શ.
લાલાભાઈ પૂરો-
હિત અને શ.
ચીમનલાલ ડો-
ક્ટરે એ બીજીની
કલમો અને
તેની ખામીઓ
સમજાવી હતી.
તે પછી સી.
સરદા બહેન
અને સી. રમા-
બાઈ ફોનીએ
એ બીજીની
ખામીઓની વ-
ધુ ચર્ચા કરી
તેથી શ્રી વર્ગને
કેટલો અન્યાય
થવાનો શંભવ
છે તે સ્પષ્ટ
બતાવ્યું હતું
અને આ બી-
જીનો વિચાર
કરવા નીમાનાર
કમિટીમાં શ્રી-
ચોને સરખી
શંખ્યામાં ની-
મવાની માગણી
કરી હતી. તે
પછી સભાએ
સી. સારદા-
બહેન યુનીવર્સિટીના ફેલો
ચંડાલા તે માટે
તેમને અભિનં-
દન આપવાનો
રણ કર્યો હતો.

કલકત્તામાં ગુજરાતી શ્રીમંડળ

૭, ક્લાક રીટ,
કલકત્તા, તા. ૧૨-૫-૨૯

શ્રીયુત “ ગુલુસુંદરી ” ના તંત્રીશ્રી,

વિનંતિ સાથે લખવાનું કે આ સાથે મોકલેલા કલકત્તાના શ્રીમંડળનો એપ્રિલ મહિનાનો હવાલો આપના લોકપ્રિય માસિકમાં છાપવાની કૃપા કરશે. ગુજરાતના મોટા શહેરોમાં કે મુંબાયમાં આવા મંડળની નવાઈ નથી પરંતુ કલકત્તામાં ગુજરાતીએ ઘણા પછાત છે અને સીકેજવાળીની સ્થિતિ દયાનંદ છે. અહિંની ગુજરાતી બહેનો લગભગ પડદામાં રહેલી એમ કહી શકાય. તેમ ગુજરાતી સ્ત્રીઓ હવે sport (સ્પોર્ટ) વિનંદિમાં લડતાદેખી લાગે છે. માત્ર છ મહિનામાં અહિંની સ્ત્રીઓએ આટલી પ્રગતિ કરી છે તેથી લલિતમાં તેઓ ખૂબ આગળ વધેલી એવી આશા રહે છે. અમારા શ્રીમંડળ તરફથી શીવણ તથા અંગ્રેજી શીખવાના વર્ગો ખોલવામાં આવ્યા છે, તેમનો લાભ પમ્પુ ધારી બહેનો લે છે. એમ.

સી. સી. સૌદામિની બહેતાના નમસ્કાર.

સી. બેન સૌદામિની બહેતાનો આ પત્ર અમે સદા પ્રકટ કરીએ છીએ. કલકત્તાની ગુજરાતી બહેનો જે પ્રગતિ સાધી રહી છે, તે એ બેનની હાજરીનું જ શુભ પરિણામ છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી. એ પત્ર સાથે તેમણે મંડળની પ્રવૃત્તિનો જે અહેવાલ મોકલ્યો છે તેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે: તં ગુ.

- [૧] કાપણું: (૧) તા. ૬-૪-૨૯. કનેક્ટ જોડસ કંપનીવાળા મી. કાપડીઆએ લગભગ સીતેર બહેનોની હાજરીમાં “ કનેક્ટ જોડસ ફેલો પુષ્ટીકારક જોરાક છે ” તે સંબંધી બાબત આપ્યું હતું અને તે બનાવવાનો પ્રયોગ કરી બતાવ્યો હતો. (૨) તા. ૨૭-૪-૨૯. ડો. ડાસગુપ્તાની અધ્યક્ષ મોદ-ગાને કારણે તેમનું સ્થાન ડો. મિત્રએ લઈ “ આદેશ અને તંદુરસ્તી ” વિશે મેજક લેન્ટર્નના વિષે ચર્ચિત આપન આપ્યું હતું. ઉપરાંત લગભગ દરમિયાન પશ્ચિમની સ્ત્રીઓએ કેવાં કામ કર્યા હતા તે બતાવ્યું હતું. [૩] ઉપયોગી માહિતી: તા. ૧૩-૪-૨૯. જે બહેનો દૈનિક છાપાં ન લાવતાં હોય તેમને અમલના બનાવોથી વાકેફ કરવાની યોજના મંત્રીબહેનોએ કરી હતી. [૩] રમતાગમતો: તા. ૨૦-૪-૨૯. રોહ રામજીભાઈ દંસરાજના બંધણમાં રમતાગમતોની દરીફાઈ સળી હતી. ૧૨૫ બહેનો હાજર હતાં. વિધવિધ રમતોમાં ધનુષ બહેનોએ શાન લીધો હતો. સી. ગડાવબહેન રામજીભાઈએ સર્વનો આઈસક્રીમથી સત્કાર કર્યો હતો.

જે વિષે સી.
અવંતિકા આ-
ચાર્ય, સી.
જયવતી દેસાઈ
અને સી. દક્ષા
બહેતાએ વિવે-
ચન કર્યો હતો.
અભિનં-
દન: અમદાવા-
દના સી-મે-
ન્યુએટા તર-
ફથી સી. સાર-
દાબહેન બેના-
ને યુનીવર્સિટી
સેનેટના ફેલો
તરીકે ચંડાલા
માટે અભિનંદન
આપવા એક
સભા મળી હતી.
ગણેશ બેપરીસ્થા
અને મિસિસ
મોહાવાળાએ પ્ર-
સંગોચિત વિવે-
ચન કર્યો હતો.
સી. સારદાબહેને
જવાબ વાળતાં
અમદાવાદમાં
૪૦ મેન્યુએટા
બહેનો છે તેમને
ચોતાવું મંડળ
સ્થાપવાની અને
શિક્ષણના તેમ-
જ બીજાં કા-
ર્ચોમાં સદાય
કરવાની સૂચના
કરી હતી.
ટુલ્સ લગ્ન
વિષે સુકારો:
અમદાવાદની
જેન કન્યા બેન
રામજીભાઈના લગ્ન.
સંબંધી ઉપર-

નેા ચુકાદો ના. ૧૮૮૪ મી. ટેલીસે આપ્યો છે. લખ માટેનો મનાઇ મુકમ તેમજે કાયમ ગ્રામ્યો છે અને નજાલ્યું છે કે “શમખાઇએ આવા (પરસોતમદાસ) સાથે લખ કરવું” તેના કરવાં મરી નહું બ્દેતર છે.” કન્યાની મા અને ભાઈએને વાંચી તરીકે નીચ્યા છે. આ બનાવમાં અમદાવાદના જૈન યુવ-કોએ બતાવેલી દિ’મત અને સેવાશ્રાવ ધન્યવાદ અને અનુકરણ યોગ્ય છે. ખીલ’ સ્થળોના યુવકો એવીજ દિ’મત અને સેવાશ્રાવ બતાવે તો ધણી બ્દેનોના બર બજટતા રહેજે અટકી નય.

મારવાડી-ગુજરાતી લગત: ગાંધીજીના મ-દુંમ બચીલ મજનદાલ ગાંધીની ૧૮ વર્ષની પુત્રી બ્દેન રૂકિમખીદેવીના લખ શ્રીયુત બંસીદાલ બલજ નામે ૨૪ વર્ષના મારવાડી યુવક સાથે સત્યાગ્રહાયમમાં થયાં છે. રા. જમનાદાલ બલજ અને ગાંધીજીએ આ સંબંધ સંધિવામાં આયો-વાન ભાગ લીધો છે.

ભુટ્ટાની પત્નીઓ: કાઠિયાવાડના ધોળા નકશન પર કોઇએ નહરે જોયેલો દેખાવ છે: ત્રણ ગુજરાતીઓ જેમની ઉમર ૫૦ થી ૬૦ જેટલી દશે તેઓ વડોદરા જતા દળા. સાથે લખના કપડાં ખેંદેલી એક ત્રણ વર્ષની અને બીજી બે પાંચ પાંચ વર્ષની બાળાઓ હતી. બાળાઓ મા પાત્રે જતા રહી હતી. તપાસ કરતાં નજાલ્યું કે જે બાળાઓ પેલા ભુટ્ટાજીના તાજેતર પરજેલી પત્નીઓ હતી.

વાળદોમાં સુધારો: કાઠિયાવાડના વાજદ (દલમ) બાઈઓની પરિવડ રાજકોટમાં મળી હતી. તેમજે કેટલાક ઠરાવો કર્યા. લખ માટે જરૂરની ઉમર અનુક્રમે ૧૮ ને ૧૩ ઠરાવી. કન્યાવિધેય દર કરવાનું, ફરિયાદ સ્થાપિતરા બંધ કરવાનું અને દુભસંભો દર કરવાનું ઠરાવ્યું. સીમંત, લખ વગેરે પ્રસન્ને થતા ચરકા બંધ કરવાના પ્રવિસંભવ પર ૬૦૦ રૂબે રહીએ કરી.

છાકરીઓનાં વેચાણ: ગુજરાત, કાઠિયા-વાડ અને મદરાવડના પ્રદેશોમાંથી મોટી સંખ્યામાં છાકરીઓને કે સ્ત્રીઓને બજારી થા કપાડી લાવી તેમના સિંધમાં વેચાણ કરામાં આવે છે. આ: સંબંધી રા જયગમદાસે મુંબઈની ધારાસભા પૂરેલા સવાલોને પરિદર્શિ કેટલોક પત્રબતદાર પ્રકટ થયો છે. સરકારના પોલીસ અને ન્યાયખાતા-

એ કરેલી તપાસથી નજાલ્યું છે કે મોટે ભાગે આ છાકરીઓનાં વેચાણ લખ માટે થાય છે, વેચાયતિ માટે નહિ. કેટલાક કિસ્સામાં માખાપ પોતે વેચાણ કરે છે. હવેથી વર્ણની બાળાઓને કપાડી લાવી લખ વર્ણ તરીકે વેચવામાં આવે છે. સ્ત્રીઓની, ખાસ કરીને મુસલમાનોમાં, અગત દોવાળી આ વેપાર આવે છે અને તે માટે મોટી મોટી ટોળાઓ બંધાઈ છે. તપાસ કરતાં નજાલ્યું છે કે વેચાયેલ બાળાઓ નવા ધરમાં ખાદ્ય પીણે અને બીજી રીતે વધારે મુખી થાય છે અને તેથી પાછા જતાની હચ્ચા કરતી નથી. વેચાયતિ માટે વેચવાના દાખલા બને છે પણ બહુ જુદા. આ સ્થિતિ દર કરવા સર્વ પ્રતિતાની એક પરિવડ બોલાવી ઉકેલ આણવાની સૂચના થઈ છે.

શ્રી. નાથીબાઈ દામોદર કાકરસી સીવિશ-પાઠ, પુના,ની પ્રવેશ પરીક્ષામાં ૭૬ ઉમેદવારો-માંથી પહેલા વર્ગમાં ૧, બીજા વર્ગમાં ૧૫, ત્રીજા વર્ગમાં ૧૬, અને પાસમાં ૧૪ મળી કુલ ૪૬ ઉમેદવારો પસાર થઈ છે. માધ્યમિક શાળાનાં પ્રમા-ણપત્રની પરીક્ષામાં ૫ બહેનો પસાર થઈ છે; તેમજ આર્ટસ એન્ડ્યુએટની ડીગ્રીવાળી પરીક્ષામાં ૧૧ ઉમેદવારોમાંથી પાંચ પસાર થઈ છે. આર્ટસની બીજા વર્ષની પરીક્ષામાં ૭ ઉમેદવારોમાંથી ૪, તેમજ પહેલા વર્ષની પરીક્ષામાં ૨૭માંથી ૧૦ બહેનો પસાર થઈ છે.

નવાં એડવોકેટ: નીસ બી. આનંદીબાઈ નામે દક્ષિણ કાનગાના એક ગ્રામજી બ્દેનને મદ્રા-સની હાઈકોર્ટનાં એડવોકેટ તરીકે દાખલ કર્યાં છે. ખાસ દેવદાસ પળી એ બ્દેન બીજા સી-એડ-વોકેટ છે.

ગાંધીજીને ભેટ: મદ્રાસમાં તા. ૨૩મી એપ્રિલે એક વેદફીય વિદ્યાર્થીનું અચાનક લાવથી મરણ થયું. બીજે રિવેસે ગાંધીજી મદ્રાસ પહોંચ્યા. એ વિવા-દોની ૨૧ વર્ષની વિગત પાત્રી શ્રી. બ્દેન સત્વ-વધાગ્યાએ તેમને પોતાના રૂ. ૧૪૦૦ના સ્ત્રીધનની ભેટ મરી પોતાને સત્યાગ્રહાયમમાં થઈ જવાની વિનંતિ કરી. બાઈના માતપિતાની સંમતિથી ગાંધીજીએ એ વિનંતિ સ્વીકારી છે.

કન્યાકેળવણી: નિરુપ દેવદાસજીન મંન-અને તરફી નામે મુસ્લીમ મંડળે પ્રાથમિક કેવવર્ગી

ફરજિયાત કરવા વિષે એક મુસદ્દો પ્રકટ કર્યો છે. આ મુસદ્દામાં તેમણે ઓકરાઓ માટે કેળવણી ફરજિયાત કરવા કહ્યું છે. ન્યારે ઓકરાઓ માટે વાત દીલમાં નાખી છે. તેઓ માને છે કે ઓકરાઓ માટે પણ પ્રાથમિક કેળવણી ફરજિયાત થવી જોઈએ પરંતુ “વ્યવહાર મુદ્દેલીઓ ધ્યાનમાં લેતાં” એ માટે ફક્ત ચળવળ કરવાની જ સલાહ આપે છે. માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર કેળવણીમાં આ કહેવાતી મુદ્દેલીઓ પ્રભુ જાણે કેટલી નહરો !

એમ. એ. નાગપૂર યૂનીવર્સિટીની ચાલુ વર્ષની એમ. એ. ની શ્રી માટેની પરીક્ષામાં ત્રણ ખંડેનો-મીસ જર કોટવાલ, મીસ સોત મુધોલકર અને મિસિસ કમલારત્નમ લેન્ડેન્બર્ગ પાસ થયાં છે. ઉક્તાં ખંડેન કોલેજમાં એ પરીક્ષાના અભ્યાસ માટે ગયાં પણ નથી; ખાતગી રીતે ઘેર બેઠાં અભ્યાસ કર્યો હતો.

શ્રી-કેદીઓને શિક્ષણ: નાગપૂરની ધારાસભાનાં સભ્ય મિસિસ અનસુયાબાઈ કાળેએ કમલાગી શ્રી-કેદીઓને જોડોમાં શિક્ષણ આપવા માટે શિક્ષિકાઓની જરૂર છે કે નથી તેઓ સારાં શહેરી નીવડી શકે, એવી દરખાસ્ત મુકી હતી. મધ્યપ્રાંતિની સરકારે એ ઠરાવ સ્વીકાર્યો છે અને તે અમલમાં મૂકવા ઠરાવ્યું છે.

અક્ષય વિનાનો વિરોધ: બનારસની આર્થ મહિલા હિતકારિણી પરિષદની ૧૦મી જયંતિ સેરાન્સ જર્જના પત્ની શ્રી. વિદ્યાદેવીના પ્રમુખપદે મળી હતી. સીવકાઓએ પ્રસંગોચિત વ્યાખ્યાનો કર્યાં હતાં. સભાએ પૂનર્જન, શારદા બીલ, સંમતિવચ બીલ, વારસાઈ હક્ક બીલ, સીવીલ મેરેજ બીલ વગેરે બંધાને એકજ લાકડીએ હાંકી વિરોધ કર્યો હતો અને વિધવાઓ માટે આશ્રમો, શિક્ષણ-શાળા અને અન્નસત્ર સ્થાપવાનો ઠરાવ કર્યો હતો. એક જર્જની પત્ની પણ આવા અક્ષય વિનાના વિરોધનું નેતૃત્વ લઈ શકે છે, એ અભયથી પમાટે તેણે છે.

બાલિકાશ્રમ: મધુરમજના મહારાણી સાહિબાએ પતીહાટી (બંગાળ)માં અલ્પવયસ્કી બાલિકાઓ માટે ‘ગોપિન્દકુમાર ગૃહ’ નામે સંરક્ષણ ગૃહનો આરંભ કર્યો છે.

કુમારી રાજકુમારી શર્મા, જી. એ. (બોનર), મોરહતા ડો. એસ. એલ. શર્માની પુત્રી છે. તેમણે દિલ્હી વિશ્વવિદ્યાલયની બી. એ. ની પરીક્ષા આ વર્ષે સન્માન સહિત પસાર કરી છે. ઇન્ડરની પરીક્ષામાં તેમજ બી. એ. ની પરીક્ષામાં એમને સુવર્ણ પદકો મળ્યા છે. સુપ્રસિદ્ધ ઇન્દ્રપ્રસ્થ હિંદુ બોલિકા વિદ્યાલયમાં તેઓ હાલ કામ કરી રહ્યાં છે.

દાન: હિન્દુ વિધવાઓનાં દુઃખ નિવારણ માટે કલકત્તાનાં શ્રી. પ્રિયનાથ બેનરજીએ એક લાખની મિલકત આપી છે.

મીસ જૈનબ રહીમ બંગાલી મુસ્લીમ મેન્યુએટ છે. હાલમાં તેઓ દિનાજપુર કન્યા હાઇસ્કૂલનાં મુખ્ય શિક્ષિકા છે. તેમને ટાકા યુનિવર્સિટીની પોસ્ટ મેન્યુએટ શિષ્યવૃત્તિ આપવામાં આવી છે.

રાજકુમારી માયા: જ નેપાલી ખેન-સોન-કુમ્મરી માયાના રક્ષણાર્થે વીર ખડગખ્દાદુરને મારવાની હીરાલાલ અમ્રવાતનું ‘યુન કસ્ટ’ પહેલું અને પરિણામે બે વર્ષ જેલ સેવવી પડેલી તે ખેનના લગ્ન તા. ૨૪ મી એપ્રિલે કલકત્તાની ગુરખા લીજના સેક્રેટરી મી. પ્રધાન સાથે થયાં છે. આવી રીતે ફેલી પડેલી ખેનોનો હંજાર આપણા યુવકો કરતાં થાય તો હિંદુ સમાજનું એક કલક આપોઆપ દૂર થાય.

પતિદેવ ! (૧) મુંબાઈમાં હાસાબાઈ નામે ૩૦ વર્ષની મુસ્લીમ બાઈને નજવા ગૃહકલેશને કારણે તેના પતિદેવે મારેલી. પરિણામે બાઈને ધતુરવા યતાં હોસ્પિટલમાં તેણે મંરણ થયું. પતિદેવ પલાયન કરી ગયા છે. (૨) મુંબાઈમાં મીલ કામદાર વરીકે કામ કરતા એક મદ્રાસી પતિદેવ પત્નીને બેવફા થયેલી જોતાં તેણે નાક કરી ખાધું છે. (૩) માંડવી તાલુકા (જી. સુરત) ના જીનવણ ગામના ભાખા નામે પતિદેવે સમર્તા પત્નીએ પહેલું જીમી શીધું તે વાંકસર અપ્પ માર મારવાથી તેને પોલીસે પકડયો છે. (૪) મુંબાઈની એક મેડિકલ કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા અલમજનગરના વતની પ્રસાદ મૂલે નામે પતિદેવે પોતાની ૧૮ વર્ષની પત્નીને ત્રીજે માસની બારી-એથી ફેંકી દઈ તેણે ખૂન કર્યાનું પકડવાય છે. એ

અત્યાચાર માટે જેવું કારણ બતાવાય છે કે પતિદેવે સસરા પાસે નાણાંની માગણી કરેલી તે મળ્યા નહિ તેથી સસરાની ઠાકરી પર ગુસ્સો ફાટ્યો. (૫) રાણપુરના ધમામશાને પત્નીના નાક ને હોઠ કાપી નાંખવા માટે સાત વર્ષની સર-કારની મ્હેમાનગીરી મળી છે.

હિંદુ સંસ્કાર. (૧) અલ્લાહના ૫૫ વર્ષની ઉંમરના નાજલભાઈએ એક પત્ની દયાત છતાં બીજી કરેલી. આ બાદ હમણાં જ મુઝરી જતાં જોગણે ત્રીજી લાવવાના પ્રયત્નો માંડયા છે, મહુવાનો એક સ્વાર્થી અને લાલચુ પિતા પોતાની દીકરીનો ભવ બાળવા તૈયાર થયો છે. ખેડો પત્ની હજી દયાત છે. (૨) મહુવાના લેન ફુલેબજીની ૧૫ વર્ષની કન્યાનું સગપણ ત્રણ વર્ષ ખેડાં તળાબના એક મુવાન વેરે થયેલું. આ સગપણ તોડી ભનનગરના કોઈ ૫૫-૬૦ વર્ષના રજ સાથે લાલચુ અને નિર્દય પિતાએ પુત્રીને પરણાવવાની તૈયારી કરેલી, પરંતુ ભનનગરવાળા મુદરથને આખી વસ્તુસ્થિતિ સમજાવતાં તેણે પોતે વિચાર માંડી માગ્યો છે. કન્યા પાસીતામુના અવિકાક્રમમાં અ-ક્યાસ કરે છે. રજ સાથે લગ્ન થવાના ખબર સાંભળી તે કંઈક હડી છે અને પોતાના પિતાથી પોતાનું રક્ષણ કરવા આશ્રમના બેવસ્થાપકોને વિનંતિ કરી છે. (૩) મુદાના બદ પ્રતાપરાયે ત્રણ વર્ષ પર લગ્ન કરેલા તે બાદ દયાત છે. છતાં ફરી-થી પરગ્યા છે, અને ખેડો પત્નીનો ભવ વિના કારણ બતાવ્યો છે. (૪) શિડોરના ૫૫ વર્ષના 'વાલી પીતાંગરનું' લગ્ન હામનગરના બદ ભુરાહા-લની ૧૫ વર્ષની પુત્રી સાથે મુંબાઈમાં થયું છે. કન્યાના મોતપિતા મરણ પામ્યાં છે. તેના બને-નીએ આ ફલ ક્યાનું કરેવાય છે. મુંબાઈની ઓદિય માતિએ તેમનો બદિમાર કર્યો છે (૫) મીડીઆઈના જદબટ મણીલાલે પોતાના ૧૪ વર્ષના પુત્રને તેની ૧૧ વર્ષની બાળપત્ની દયાત છતાં બીજાવાર પરણાવ્યો છે. માતિએ સત્તા બરી તેનો સખ્ત વિરોધ કર્યો છે.

વિધવા વિવાહ: મહાકાપુરના વજીવ (રિસરથ બ્રાહ્મણ) ય. નોરકેરે કોઠમુરથ ચાકાજી વિધવા શ્રી અંબુબાઈ સાથે નાસિકમાં તા. ૩૯ મેએ પૂનર્લગ્ન કર્યું છે. લગ્નક્રિયા પ્રે. સળનીરો કરાવી હતી. (૨)

મણીલાલે તેજ પ્રતિની વિધવા શ્રી. કીકીબહેન સાથે પૂનર્લગ્ન કર્યું છે. (૩) વર્ધાની મારવાડી ચૌડ બ્રાહ્મણ ભતિમાં હમણાં ખેડોવાર એક પૂનર્લગ્ન થયું. ઉરોરના શિક્ષક યા. રામચંદ્રજી શરણે ૨૦ વર્ષની વિધવા શ્રી. રામચંદ્રી સાથે એ પૂનર્લગ્ન કર્યું છે. ઘણા લોકોએ, સનાત-નીઓ એ પણ હાજરી આપેલી. (૪) હાહોદના વણિક યા. જવેરલાલ શાહે પોતાના ચામની વિધવા શ્રી. સરલા સાથે પૂનર્લગ્ન કર્યાં છે. (૫) ચૌડ સાર-સ્વત કામના શ્રી કૃષ્ણરાવ મરાડેએ કવે પૂતીવર-સીદીવાળાં વિધવા બહેન સીતાબાઈ ટેન્ડુલકર સાથે મુંબાઈમાં પૂનર્લગ્ન કર્યું છે.

મકીબુલ (૧) મધ્યપ્રાંતોના ધારાસભાનાં સભા-સદ બિમિસ કાલેના પ્રમુખપદે તા. ૭ મી મેએ પોષ્ટલ પૂતીઅનની વાર્ષિક સભા મળી હતી. (૨) સહર (સિંધ) ની મુમીસીપાસીરીએ બાળલગ્ન પર અંકુશ મુકવા માધ્યમિક શાળાઓમાં ૧૬ વર્ષની અંદરના પરણેલા વિદ્યાર્થીઓ પાસે એ રૂબીઆ હી વધુ લેવાનો ઇશ્ય કર્યો છે. (૩) સો. કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય આગવી સુરંજીમાં વડી ધારાસભાની બેઠક માટે હમેદવારી કરવાનાં છે. (૪) વરકન્યા બને માટે લગ્નવય વધારી ૧૬ ની કરવા મટેનું બીલ ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટે પસાર કર્યું છે; ના. રાહેનશાહની સંમતિ મળ્યા તે કાયદો બનશે. (૫) અયોધ્યાની ઓએની એક પરિષદ બેચમ વજીર ફુરોનના પ્રમુખપદે લગ્નનીમાં મળી હતી. (૬) સુર-તમાં સગરામપરાની ખાંડોરીમાં એક બાઈને રાક્ષસ જેવું બાળક અવતર્યું, જેથી લેખતાઈ બાઈ એ દિવસમાં મરી ગઈ. બાળકને નાક, કાન, ગદો, કાંઈક ન હતું પણ છાતીમાં બળી જેવું હતું. (૭) અમદાવાદની બ્હેન ચાંદા વૃદ્ધસીદાસ નામે ખ્રિસ્તિ બાઈને નિંદુ ધર્મ મમલાશી તેની શુદ્ધિ ચડાવવાના આર્ય કુમાર આશ્રમે કરી તેનું નામ શરણીલા રાખ્યું છે. (૮) મુંબાઈની સીડનદેમ નેલિયામાં અભ્યાસ કરતા નરિયાઈની વતની માધુમાઈએ ઇન્ડર કોમર્સની પરીક્ષામાં નિષ્ફળ છતાં ૨૧ વર્ષની થયે આરપાટ કર્યો છે અને મરતાં મરતાં ૫૫ લખી સુચના આપી છે કે તેમની બાળપત્નીને ફરી પર-ણવાની છૂટ આપવી. (૯) ભાવનગરમાં એક બાઈએ એ પુત્રી અને એક પુત્ર મળી ત્રણ બાળકોને જન્મ

આપ્યા છે. (૧૦) બગદાદમાં પણ એક બાઈએ પ્રભુ બાળકોને જન્મ આપ્યા છે. બે તફાન ગોરાં અને એક કાલસા જેવું કાળું છે. હજીમે મુંઝાય છે. એરિયા.

યુદ્ધમાં અધ્યાનિસ્તાનના માછ રાત્રે જીંજની શહેર કબ્જે કરી તેને પોતાની રાજધાની બનાવ્યું છે. ત્યાંની ૫૦૦ મહિલાઓએ અધ્યાનિસ્તાનના સ્વાતંત્ર્યયુદ્ધમાં ઐનિકો તરીકે જોડાવાની માગણી કરી છે.

ચીનમાં શુલામી: ચીનના હોંગકોંગ શહેરના બ્રિટિશ વિશામમાં શુલામીની પ્રથા ચાલે છે. નાની નાની બાલિકાઓને ૧૫૦-૨૦૦ રોકેટમાં ખરીદવામાં આવે છે. ખરીદનાર એની પાસે નોકરનું દસકું કામ કરાવે છે અને જો સિતમ અત્યાચાર ગુન્દે છે. યુવતી થતાં તેની પાસે વેરાકાર્મ કરાવે છે. છેલ્લાં ૭ વર્ષમાં આવી શુલામીઓની સંખ્યા ૮૦૦૦ થી વધીને ૧૦૦૦૦ની થઈ છે. આ ગીરાંમ પ્રશ્નઓની નીતિ મીસ મેથોની નજરે પડશે કે ?

યુરપ. શુન્દામાં હરીશાધ: હબ્બાંમાં સ્ત્રીઓ દરેક બાળકમાં પુરુષોની બરોબરી કરતી હોય એમ લાગે છે. ન્દાના ન્દાના શુન્દા કરનાર તરીકે તેમની સંખ્યા વધતી જાય છે ખાસ કરીને સાહસિક રૂપાળી સ્ત્રીઓ શોખીન પુરુષોને કબજામાં ધમી મોટી સંખ્યામાં કરે છે. મોટી ઘાટપાટ ટોળીઓમાં પણ કેટલીક જળી છે. કેટલીક પોતાના મેન્જરોએ પોપરાજ અનીતિ અને શુન્દાને માર્ગ ચરે છે. નોકરની તરીકે કામ કરનાર સ્ત્રીઓ પણ ચોરીઓ કરતી થઈ છે.

પુરુષવેશમાં: પશ્ચિમની સ્ત્રીઓ પુરુષવેશમાં રહેવાનું આંડપણ લાવ્યું હોય એમ જણાય છે. "કર્નલ બાર્ડર"ના નામે રહેલી મિસિસ રમી-થેન્સ કિન્સે હજી તાજેતર છે ત્યાં તેના જેવાજ એક બીજો કિન્સે બહાર આવે છે. "લીડીઅમ હોલ્ટન"ના નામે ત્યાંની હોસ્પીટલમાં હાખલ થયેલ દર્દી સ્ત્રી છે એમ જણાયું છે. તે પત્ની મીસ જોલ્ટન નામે એક સ્ત્રી ત્રણ વર્ષથી પસ્તળી હતી અને પતિપત્ની તરીકે સાચે રહેતાં દત્તાં. બાઈ આઈં દાંડી નિર્વાદ કરતી હતી.

સ્ત્રી-મતદારો: પાર્લામેન્ટ મારેની નવી ચૂંટણી ચાલુ માસમાં થશે એ ચૂંટણી મટે ફેબ્રુઆરી ૨૦૨ વિમાન નોંધાયા છે. મતદારોની ફેબ સંખ્યા

૧૯૭૧૧૫૨૨ની છે જેમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૧૦૪૪૧૨૧૪ની છે. સ્ત્રી-મતદારો ધારે તો અર્ધા ઉપર પાર્લામેન્ટ પોતેજ બરી દઈ શકે.

હિંદી સ્ત્રીઓના લાભાર્થ: એક ફેરો બન્નર યુનાઇટેડ એમ્પાયર સરકારના પ્રયત્નોથી લંડનની લીડીઅમ કલબમાં તા. ૧૪મી મેએ લેડી એક્સીએક્સા હાથે ખુલ્લું મૂકાયું હતું. આ બન્નરની ઉપજ હિંદી સ્ત્રીઓની સમાન હક્કની હડત માટે વપરાશે.

એના, અનલિમિટેડ! એક બંગાળી છોકરીનું નામ 'સુહાસિની સુવાસિની સુલલિત લવ-ગલ્લા શતલલવાસીની' હતું. પરંતુ આ 'લાંબાં નામની પણ હરિશાધ કરે એવું' નામ લીવરપુલના એક ધોળીએ પોતાની પુત્રીનું રાખ્યું છે. ધોળેથી વર્ગો ૧- "એના બર્થ સિલિલવા ડાવના એમિલિ ફેની આઈંડ હાઈવેશીયા ઇનેન્સ જન કેડી લુઈસા મોડ નોરા એફેલિયા ક્વીન્સ જેમેા સ્ટારફી ટેડેસા મુલિસિસ વિનસ" વિનીટેડ નેપોલેન એડી નેપો વેપર!" આખી 'એપીસોડી' એના અનલિમિટેડમાં સમાઈ જાય છે!

માના ઉપર ગોળી: હુલોનમાં રીચર્ડ રોજર કારમેટ નામના યુવકે બગદાદના રાજથી પીડાતી માતાનું દુઃખ ઓછું કરવા તેના ઉપર ગોળી છોડી. બાદ પોતે પણ આપઘાત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. માતાનાં ઘટીલામાંથી ગોળી કાઢવામાં આવી છે. રીચર્ડ જૂનના આરોપસર પકડાયા છે.

લગ્નના દલાલો: વોરસેના ચટ્ટરી લગ્ન-દલાલોએ પોતાનાં દિનનાં સંરક્ષણ માટે એક સંસ્થા સ્થાપી છે. જરીજ કે તર્જનર બન્ને આ દલાલોની મદદથીજ લગ્ન કરે છે. એક લગ્ન-દલાલ તે પોતે ૮૦૦૦૦ લગ્ન કર્યા આપ્યાનું માન થાય છે! એ પુરંધર લગ્ન-દલાલોને અભિપ્રાય એવો છે કે પ્રેમલગ્નો સંજ્ઞ મળ્યાં નથી.

મીસ જેમ્સની નવલકથા: ખાસ નોરા જેમ્સની નવલકથા "સ્ટીવેસ એડેન્સ" બીનજસ ગ્રી લંડનની પોલીસે જપ્ત કરી હતી. એ નવલકથા હવે પેરીસમાં છપાતી પ્રકટ કરવામાં આવશે. હબ્બાંની પોલીસને જે બીનજસ લગ્ન-પુ તે પેરી-મની પોલીસને નથી લાજતું.

મહાપરિવ્રદ: જર્મનમાં ચાલુ માસની ૧૨ મી તારીખથી સ્ત્રીઓની આંતરરાષ્ટ્રીય મહાપરિવ્રદ

મજશે જેમાં હિંદના પ્રતિનિધિ તરીકે બાજ લેવા સી. કમલાદેવી ચદોપાધ્યાય ગયાં છે. એ પરિષદમાં વિધવિધ પ્રકારનાં બાણો, ચર્ચાઓ અને દર્શનો થશે. સીએને અર્થિક, નૈતિક અને કાયદાની દૃષ્ટિએ સમાન દૃષ્ટ અપાવવાનો એ દર્શનોનો હેતુ રહેશે. ઉપરાંત સમરથ નક્કી કરવા વિષે, વેચવારૂતિ અને સીએનાં વેચાણ બંધ કરવા વિષે, મોટા હુકમોનાં વેચાણ માટે રાજ્ય તરફથી મદદ આપવા વિષે, અપરિણિત માતાઓ અને તેમના બાળકો વિષે, સી-વોટીસ વિષે અને એવાજ બીજા દર્શનો થશે.

સાદસ: ઝૂંબળમાંની એમી ફેનર નામે ૨૨ વર્ષની જર્મન યુવતી હાજર. સાઈકલ પર એસીને ૯ કલાક ૧૬ મીનીટમાં હંગેરીય ખડી તરી ગઈ હતી. એ સમય દરમિયાન તેણે ફેલ દગાદાર ક્યો હતો.

વોટીસ-ટોકટર: ઓસ્ટ્રીયાના નવગીતા એ સીમંદળોના આગ્રહને પરિણામે સીએ અને બાળકોના લાભાર્થે લીએનાની વોટીસમેટ ડો. દેવન એકઠની નીમણુંક કરી છે. એ પદ પર નીમાનાર એ પ્રથમજ સી-ટોકટર છે. હેરાં એ વર્ષમાં ધન્ય સી-ટોકટરો જુદાં જુદાં જોખમદર માં પર નીમાયાં છે: (૧) ડો. મેરીઅન સ્ટાઈન: લીએનાના જીવનમાં મંદગોના નક્ષત્ર કામ પર; (૨) ડો. એન. મેરી સ્મીટ: સહેરની સી કામ-દોનોની ચારીરિક વપાસ પર; (૩) ડો. દેવલ દોલાન્ટર પ્રસુનિયદના વડા તરીકે; (૪) ડો. ગર્ટ: બીન ત્યલયલા અને ધરબાર વિનાના બાળકોની અંજન મટે (૫-૬) ડો. હીડ: સ્કી-સેડ-સેડ-સેડ ડો. નિરના ચેનર: બાળકોના હાંતની સંભાળ માટે. પાઠાંના દરર સંબંધી ચોખખાળ કરનાર ડો. જસા કાપીનરને “ પ્રધમેરીઅસ ” ના ખીટાળ આપ્યો છે.

શીકષણાશ્રી: લીએન નો મુનીરીસીપાલીટીએ નવગીતા ગ્રીકપથાસી શ્રીમતી દેસા ફીએમેડેના-એ બનાવેલું “ અબ્બ ” નામે પુતળુ ખરીરી નહેર સ્થાનમાં ખુલ નો દર્શવ ક્યો છે. એ પુતળામાં ચાર માણસોને જોડેમતથી દોરડું બેસવા બતાવ્યા છે. શ્રીમતી દેસાનો જન્મ રશીયામાં થયો હતો અને નાની ઉમરે ને લીએના આવી

હતી. થોડાજ વખતમાં આગેવાન સી-શીકષણાશ્રી તરીકે તેણે નામના મેળવી લીધી હતી.

ઘર આંધનાર સીસી તરીકેની પરીક્ષા પસાર કરનાર પ્રથમ મહિલા લીએનામાં શ્રીમતી મેરી રીહા છે. એ મટેની શાળામાં એ એકલાં સી-વિદ્યાર્થી હતાં અને તે પછી પાંચ વર્ષ તેમણે એક કંપનીમાં જોડાઈ વ્યવહારિક અનુભવ લીધો છે. સહજજનમાં એક નવગીતા મીસીની પુત્રી શ્રી. હીડા કોઝાલીને એના પિતાએ એ ધંધાની લાક્ષીમ આપી તૈયાર કરી છે. એ વર્ષ પહેલાં તેણે પણ પરીક્ષા પસાર કરી છે અને તે પોતાની જુદી પેરી ચલાવે છે.

અમેરિકા

નીતિનાશને પંથે: અમેરિકાના યુવક યુવતીઓ દારૂબંધીનો કયદો દેવા છતાં પ્રત્યક્ષ તેનો ઉપયોગ કરે છે. ત્યાંના કાયદા મુજબ બાળકોપર અંકુસ નહિ રાખવા માટે માળાપોને ફાટમાં ધસાવું પડે છે. એવા પદ કેસ એક આગામીઆમાં ચલા દવા. જેમાંથી ૨૨ને ફંટની રાજ યથ હતી. એ જાણે ફંટ નહિ મરવાથી તેમને જેલમાં મોકલ્યા. આ કેસોને અને ધન્ય ચોખખનારી વિખતો બદાર આવી છે. જુવાન ડોક્ટર ડોક્ટરીઓને દારૂ પી પ્રીમા-મસ્તી કરવાના પદમ ધણાં વરી પડ્યાં છે. નિશાળમાં લગતી ૧૫-૧૭ વર્ષની ડોક્ટરીઓ આમાં ધન્ય દોષ છે. તેઓ કહે છે કે અમે રાષ્ટ્રે દર ન પીએ તો જુવાનોઆ અમાસમાં જરા ય રસ લેતા નથી. મોડી રાત સુપી આ ડોક્ટરીઓ ઘર બદાર રહે છે.

વિમનમાં: માસ એક્સપોઝેર ફમીય નામે અમેરિકાની ૧૭ વર્ષની યુવતી વિમનમાં એકલી સારી છતીસ કલાક વચર અટકવે પડી હતી. આટલો લાંબો સમય ઉડનાર એ પ્રથમજ સી છે (૨) કલાકના જર્મન મી પે રની રીકરી મીસ જોન પેન પનુ વિમની નાગીમ સે છે.

સંતતિ નિયમનની નાગીમ આપનારી ન્યુયોર્કની સરકાર ઉપર સી-વોટીને ફંટા પાડવા સામે સખ વિરોધ દર્શાવી પે રીસ ખતાવ્યા સી-જુરોના વડા નીમીસ મેરી મુનીયાનનો જન્મ એક પ્રાપ વોટીસ અમલદાર નીમયો છે.

પશ્ચિમના દેશોમાં તેમજ ઇસ્લામમાં લગ્ન
સંબંધને એક પ્રકારનો કરાર
છૂટા છૂટા માનવામાં આવે છે. આપણે
હિંદુઓ એ સંબંધને ભવે-

ભવનું બંધન માનીએ છીએ. વ્યવહારમાં એ
માન્યતા સ્ત્રીઓ માટે જ હોય એમ લાગે છે. કારણ
કે હિંદુ પુરુષોને અનેક પત્ની કરવાની ધર્મ-
શાસ્ત્રો દ્વારા આપે છે. વ્યવહારમાં પણ નજીવ કારણે
એક પત્ની હયાત હોવા છતાં તેના પર બીજી
લગ્નની એ સામાન્ય વાત છે. પરિણામે સ્ત્રીને
અનેક રીતે રહેવું પડે છે.

આ પરિસ્થિતિ દૂર કરવા અને સ્ત્રીવર્ગને
ન્યાય આપવા, સુધારકો સૂચવે છે કે, એક જ માર્ગ
છે અને તે હિંદુઓમાં દ્વારદેશનો રીવાજ લાગુ
કરવાનો છે. આજે રીવાજ સુન્દરતાની ઝલક
જાતિઓમાં ચાલે પણ છે સાત્તકારોએ પણ અમુક
સંજોગોમાં બીજા પતિ કરવાની સ્ત્રીઓને દ્વાર
આપેલી છે, પરંતુ હવે ગણતરી જાતિઓ રૂઢીખ-
બને વધુ થઈ તે સ્વીકારવી નથી. નારદ સ્મૃતિ
અને બીજી સ્મૃતિઓ પતિ નહ યાય, મરણ પામે,
નિપુંસક હોય, કે પતિત યાય તો તેવા સંજોગોમાં
અમુક સમય શબ્દ લેઈ બીજા પતિ કરવાની પત્નીને
પરવાનગી આપે છે. જેમ સમાજમાં તેમ કાયદાની
અદાલતોમાં પણ લાંબા સમયથી જેવી રૂઢી પડી
ગઈ છે કે આ સંજોગોમાં પણ પત્ની બીજા પતિ
ન કરી શકે. એ રૂઢી ફેરવવાના હેતુથી સર હરિ-
સિદ્ધ જીદે એક બીજી વધુ ધારાસભામાં ચોટા વખત
પર આપણું દનું પરંતુ સજ્જ વિરોધને કારણે
તેમને તે પાછું ખેંચી લેવું પડ્યું.

અત્યારે વરોદરા રાજ્યની ધારાસભામાં જે મંદિ
એક પ્રયત્ન થવાનો છે. જે મંદિરું એક બીજી
તેધાર થઈ પ્રબળ અભિપ્રાય મંદિ પ્રકટ થયું છે.
જે બીજાને આધાર સર હરિસિદ્ધના બીજીની જેમ
માત્ર સ્મૃતિવચનો ઉપર નથી રહેતો. પાશ્વર્ય
દેશોની પ્રજાઓ મંદિની બાવનાઓ એમાં કેટલેક
અરો દાખલ કરવામાં આવી છે. જે બીજા જેવાં
જાણીય છે કે એનાથી સ્ત્રીવર્ગને થતો અન્યાય
દૂર થવાને બદલે કદાચ વધશે અને લાગતે બદલે

લાગતે વધારે થશે. અત્યારે જે રૂઢીથી ચાલે છે
તેને કાયદાનું સીધું વાજરો. દ્વારદેશ મેળવી શકવા
માટે એમાં જે કારણો દર્શાવ્યાં છે તેનો લાભ
પુરુષવર્ગ વધારે હેરો એવો અમને ભય રહે છે.
આ સંબંધી સી. રમાબાઈ કીનીએ એ બીજીની
કલમોની વિસ્તારપૂર્વક ચર્ચા કરી તેમાં રહેલાં
અનિષ્ટ તત્ત્વો સ્પષ્ટ બતાવ્યાં છે, જે ધ્યાનમાં લેવા
વરોદરા રાજ્યની બંનેઓને અમે ખાસ આગ્રહ
કરીએ છીએ. આ બીજાને હેતુ દેખીતી રીતે
તેમના લાભ માટે અને તેવા હોય છતાં વ્યવહારમાં
તેનું મું પરિણામ આવશે તેનો તેમણે દીર્ઘદષ્ટિથી
વિચાર કર્યો. તેણે અને નરેન્દ્ર જાણીએ તેનો સખા
વિરોધ સુચકતબજાથી કર્યો તેણે. અમે ઇચ્છીએ
છીએ કે સર્વ સંજોગો ધ્યાનમાં લઈ એ બીજાને
ધારાસભા પર ચલાવતાં રહેલાં ધારાસભા સંપૂર્ણ
રીતે વિચાર કરશે અને સ્ત્રીવર્ગને યત્ના અન્યાયો
માટેના અનેક શસ્ત્રો છે તેમાં વધારો નહિ કરે.

આ અંકમાં જાણીતા વિદુષી બેન સી. જયશ્રી
શાયર, બી. એ. ની કલમે
સહકારી પ્રવૃત્તિ. લખાયેલો " સુન્દરતાનો સો-
સહકારી મંદિરો, લીમિટ્ડ."

વિષે એક લેખ અમે પ્રકટ કર્યો છે. જે લેખ તરફ
અમે વાચક બંનેઓનું, ખાસ કરીને મુંબઈમાં વસતા
વાચક બંનેઓનું ખાસ લક્ષ્ય ખેંચવા હચ્છીએ છીએ.
પશ્ચિમના દેશોમાં જે પ્રવૃત્તિને પરિણામે જીવનના
અનેક માર્ગ સરળ થઈ શક્યા છે અને જોવા ખર-
વાજ બન્યા છે. હિંદુમાં પણ ન્યાયથી ખેંચીત વર્ગમાં
જે પ્રવૃત્તિ લાગુ થઈ છે ત્યારથી જે " જન્મનો
બાપ " બ્યાનબાઈ શાહકારોના પંક્તિમાંથી દ્વાર
પોતાની મેનવતો ચોખ્ખી ઉપભોગ કરવા અગ્નિમાન
થયો છે. મુંબઈ અને બીજાં મોટા શહેરોમાં વસતી
બંનેઓ આ પ્રવૃત્તિને સ્વીકાર ધરતી ઉપયોગની ન-
સ્તુઓની ખરીદી માટે કરે તો તેમને પણ અનેક
પ્રકારે લાભ થવાનો સંભવ છે અત્યારે મંચમવર્ગના
કુટુંબની શુદ્ધિથી પોતાને ઉપયોગની વસ્તુઓ
નાના નાના દુકાનદારો પાસેથી ખરીદે છે. જે ન
વસ્તુઓ જાણીય ખરીદાય તો એ દુકાનદારોને
નફો ખરીદનારને માથે ન પડે. પરંતુ દરેક જાણ
વ્યક્તિની રીતે જાણીય ખરીદી ન કરી શકે.

એ માટે અનેક બ્લેનોએ બેઠાં મળી ખરીદી કરવી નોંધ્યે અને તે કાર્ય સરળ અને સફળ બનાવવા સદ્ગકારી મંડળીની નજર છે. એની મંડળી બંદર-માંથી નોંધતા દાણા મસાલા કે કાપડ બનરમાંથી નોંધતા કાપડની જાણબંધ ખરીદી કરી નાના દુકાનદારો કરતાં વધારે સસ્તા ભાવે ફરકને પૂરી પાડી શકે. ઉપરાંત એમાં ઇતરાવાનો પણ ભય ન રહે. અમને આશા છે કે બ્લેનો આ પ્રવૃત્તિમાં રહેલા લાભ સમગ્ર સારો અને આ મંડળીના સમાસદ બનવા તત્પર થશે.

આનંદકુંડની શ્રી આનંદીલાલ પોદાર સાથાના લાભાર્થે ત્યાંના " સીસ-ગુજરાતી બ્લેનો- માન " અને " કેન્સટ- નો કેન્સટ- સરકલના " લેસાદી કાર્ય-વાદકોએ એક મેન્સર્ટ નોંધ્યો હતો અને સી. તારાબ્લેન માલિકલાલ, જે. પી. ના પ્રમુખપદે તેનો સમારંભ દાયક્ર એપેરા લાઉસ યીએટરમાં થયો હતો. શ્રી ગુજરાતી લિટ્ડ સીમંડળે પોતાના મહોત્સવ પ્રસંગે કરેલા પ્રયત્ન પણ આ બીજે પ્રયત્ન એ દિશામાં થયો છે. અભિનય કળાને ઉચ્ચ સપાટી પર લઈ જવા માટે ગુજરાતી બ્લેનો કેટલો સુંદર કાળો આપી શકે એમ છે, તે આ કેન્સટથી સમગ્ર સારાય છે. આ કેન્સટમાં અલબત્ત કેટલાક યુવકોએ પોતાના સુંદર અભિનયથી સદ્ગકાર સાધ્યા હતા, છતાં એકંદરે વય તે બ્લેનોને આજે આપ્યો છે. બ્લેન પન્ના મહેતા, બ્લેન તરંગિણી મહેતા, બ્લેન કપિલા આંડવાળા વગેરેએ પોતાની સુંદર અભિ-નયકળાને પરિચય કરાવ્યો હતો; બ્લેન સરોગિની મહેતા અને બ્લેન મધુરિકા મહેતાએ ગુજરાતના સંસ્કૃતિની વિશિષ્ટતા સ્પષ્ટ કરી હતી અને બ્લેન લીલાવતી દેસાઈના શાસ્ત્રીય સંજ્ઞાતે સર્વને મુગ્ધ કર્યા હતા. " સદ્ગત " પાત્ર ભવ્યનાર બાળકે પણ પ્રેક્ષકને પોતાના કામગીરી હેરત પમાડવા હતા. આ સર્વને અમે તેમની સંજ્ઞા માટે અંતઃકરુણ-પૂર્વક અભિનંદન આપીએ છીએ અને હૃદયથી છીએ કે તેમના આવા સફળ પ્રયાસો ભવિષ્યમાં વધુ ને વધુ જોવાઈ સદમાન્ય પ્રાપ્ત થાય.

મુંબઈના દાયક્ર એપેરા લાઉસ યીએટરમાં થોડા સમય પર ભણીતા કચરતબાજ પ્રેમ. રાવની બ્યાથામરણાનો સમારંભ થોડા લાલચ તારખુટના પ્રમુખપદે થયો હતો. એ સમારંભમાં અનેક મુવ-

કાએ પોતાના શરીરવિકાસની ખાતરી આપતાં હેરત પમાડે એવા પ્રયોગો કરી બતાવ્યા હતા. એજ વ્યાયામ પ્રસંગે બાર વર્ષની કમરની કન્યા બ્લેન લીલાવતીએ

પણ કેટલાક પ્રયોગો કરી બતાવ્યા હતા. તેમને એક પ્રયોગ તો ખાસ અનુભવી કંપનને એવો એવા હોના. " લેડી સેન્ટો " તરીકે ભણીતાં યશ્વંતીસુ તારાબાઈનું નામ ધણીએ સાંભળ્યું હશે, તેમના વ્યાયામના પ્રયોગો પણ તેથી હશે. એ બાદ એક પ્રયોગ કરતાં. એક પાટીઆ પર પાંચ તીક્ષ્ણ ધારવાળા બાલા બોસેલા હોય તેના પર સૂઈ, વચલા બાલા પર પોતાનો કમરપટો રાખી તેના પર શરીરનું આધુન વજન નાંખી લેતાં. આ પ્રયોગ બ્લેન લીલાવતીએ સફળતાથી કરી બતાવ્યો હતો અને સ્ત્રીઓ ધારે ના શરીરવિકાસના મુશ્કેલી કરી શકે તેની ખાતરી આપી હતી. એ બ્લેને સાધેલા શરીરવિકાસ માટે અને આનંદ પામીએ છીએ અને એ માટે એમને અને એમના માતા-પિતાને ધન્યવાદ આપીએ છીએ અમે હૃદયથી છીએ કે બીજાં માળાઓ પોતાની કન્યાઓના શરીર-વિકાસ માટે એટલીજ મળતી રાખે. સહેરના છવન-માં બ્લેનોને બહુ જોઈ કચરત પદકામગીરી મળી શકે છે. એ બ્લેનોના શરીરવિકાસ માટે આપણા મંડળોએ ખાસ પ્રયત્નો કરવાની નજર છે. શ્રી સુનીલાલ મહેતાની ઉદારતાથી શ્રી ગુજરાતી લિટ્ડ સીમંડળે હમણાંજ એ મારેનો વજન બોલ્યો છે અને બ્લેનો તેનો લાભ મોટી સંખ્યામાં લે એમ હૃદયથી છીએ. શ્રી ગુજરાત વ્યાયામ મંડળ પણ એ દિશામાં જે પ્રયત્નો વર્ષોથી કરી રહ્યું છે તે ધન્યવાદને પાત્ર છે. આ જે મંડળે તેમજ મંડ-રના બીજા સીમંડળે આ સંજ્ઞા સંજ્ઞા પ્રયાસ કરે અને મહેરમાં જુદા જુદા ભાગ્યે. બ્લેનોને સમગ્ર પદે એવે રંગે બ્યાયામ માટે નોંધવું કરે તો અમને લાગે છે કે નિના જ્ઞાન બોલે સંખ્યામાં લેવાય. દેશના માનિ કલ્કે માટે આ પ્રવૃત્તિની ખાસ નજર છે. જે અન્યાર્થોજ આપણે એ મારેના સંજ્ઞા પ્રયત્નો તદ્દિ કરીએ તો અમને ભય રહે છે કે જેમ અન્યાર્થોજ કલ્કેનીના ઉદાર જ્ઞાન તેમ શારીરિક વિકાસના કલ્કે પાત્ર થોડા સમયમાં દેખાવા માંડશે.

શ્રીમતી કમલાદેવી

આખિય દિદ મદ.સમા સામનિના કોકવદના સગ્વ.
 ૨૬મી મદાસલા પ્રત ને ૨૨૫ મેવકાઓના કેપ્ટન તનીક
 તેમજે નુદર મેવા જાગરી હતી.

સ્ત્રી અને પુરૂષ

લેખક: ડૉ. મોહનલાલ જ. પાંડે

કિંચિત્ત સમાજમાં આખ્યાયિકા પ્રચલિત છે. કે-સહિના આરંભમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ ઉભય એકજ હતા; આ સ્થિતિમાં કેટલોક કાળ વ્યતિત થયા બાદ ઇશ્વરે તેમને વિભક્ત કર્યા, વિભક્ત સ્થિતિમાં રહેવું તેમને ન રૂચ્યું એટલે ઇશ્વરે પુનઃ તેમનામાં રતેદ સંધાવી આપ્યો. આ આખ્યાયિકા કોઈ માને યા ન માને, પણ એટલી વાત તો સાચીજ છે કે અનુશુભ સ્ત્રી મળે ત્યાં સુધી પુરૂષના અને અનુશુભ પતિ મળે ત્યાં સુધી સ્ત્રીના ઔદિક જીવનનું સાદૃશ્ય સંધાવું નથી.

સ્ત્રીપુરૂષના પરસ્પર સંબંધથી સમાજમાં અનેક ધાર્મિક અને નૈતિક પ્રશ્નો ઉદ્ભવે છે. તેમાંના કેટલાક પ્રશ્નો આ લેખમાં ચર્ચવા ધાર્યા છે. સ્ત્રી પુરૂષમાં રહેલા વ્યક્તિગત ગુણ દોષનું તેમના વર્તન પર અવશ્ય પરિણામ થાય. તેથી તેમના વિશિષ્ટ ગુણ દોષનું પ્રથમ કંઈક વિવેચન કરવાની આવશ્યકતા છે.

આ લખતાં સ્ત્રી પુરૂષોએ કેવું વર્તન રાખવું ઘટે એ વિષે મિથ્યાવાદ ઉભો કરવા અમે નથી ઇચ્છતા. પ્રતિક્રમે અને અનુભવના આધારે સ્ત્રીપુરૂષની ભૂતકાળની અને વર્તમાનકાળની સ્થિતિની માહિતી મેળવવી જોઈએ અપવાદ રૂપ કેટલાક દાખલા મળી આવે તે સ્ત્રીપુરૂષના સ્વભાવનું જ્ઞાન થવા માટે નિરૂપયોગી હોવાથી તે બાજુએ રાખીશું.

ઘણી વખત બાપલો પુરૂષ અને મદાની સ્ત્રી આપણા જોવામાં આવે છે, પણ સર્વ સાધારણ સ્ત્રીપુરૂષ કેવા હોય છે એ બાજુવા માટે નિરૂપયોગી છે.

સ્ત્રીપુરૂષની વર્તમાન ઉન્નતિ થવાનાં મૂળ કારણો ત્રણ: એક સ્ત્રી હોય કે પુરૂષ હોય તે વ્યક્તિના મનમાં કંઈક પણ ઇચ્છા હોય જ. તેમજ તેનું મન એકાદ વિશિષ્ટ વિષય તરફ આકર્ષાતું હોય છે, એટલે તેનો વર્તનક્રમ એ ઇચ્છાને અનુસરતો ગોઠવાય છે અને પોતાની ઇચ્છાને સિદ્ધ કરવા માટે તેના પ્રયત્નો સતત ચાલુ રહે છે.

બીજું: સ્ત્રી પુરૂષોમાં પરસ્પર રહેલા સંબંધના લીધે પણ તેમની મનઃપ્રવૃત્તિઓ ધરાતી બધ છે. પરિસ્થિતિ અનુસાર સ્ત્રીપુરૂષોની ઉન્નતિ કે અવનતિ સંધાય છે.

ત્રીજું કારણ: પૃથ્વીના જે ભાગમાં મનુષ્ય પ્રાણી રહે છે તે સ્થાન પર, ત્યાંના હવા પાણી પર, ધાન્યાદિ સમૃદ્ધિ પર મનુષ્ય સમાજની સારી નરસી સ્થિતિ અવલંબી રહેલી હોય છે એ સર્વ સંબંધ વાત છે.

આજ સુધીમાં જે ઉત્ક્રાંતિ-પ્રવાહ નિરંતર વહી આવે છે તેમાં સાધારણતઃ પુરૂષ અને સ્ત્રીએ શું શું કર્યું તે આપણે જોઈએ. પિતા અને માતા તરીકે સ્ત્રીપુરૂષોએ કરેલા કર્તવ્યની ચર્ચા કરવાની અહિં જરૂર નથી. સર્વ સાધારણ પુરૂષ પિતૃત્વ ઉપરાંત શું કર્યું તે આપણે પ્રથમ જોઈએ.

આ વિશ્વરંગ ભૂમિ ઉપર પુરુષે પ્રથમ કંઈ ભૂમિકા લીધી એ જોતાં જણાઈ આવે છે કે પુરુષ પ્રથમ થયો લડવૈયા. જગતના આરંભથી તે આજસુધી તેણે લડવાનું જ કાર્ય કર્યું છે. આથી તેના ચારિત્ર્ય ઉપર પણ બહુ જેવા પરિણામ થયેલા છે. આપણે જે જે ક્રિયાઓ કરીએ છીએ તે અનુભૂતાં દેવમાં રૂપાંતર પામે છે, એવો માનસશાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત છે. એકવાર આદત પડી ગઈ કે પછી તે છોડી છોડાતી નથી. ઉપલી બાબતમાં એવીજ સ્થિતિ પુરુષની થયેલી છે. આજે જે સહેજસાજ નિમિત્તથી મિત્રજ ખોઈ દેનાર પુરુષો કંઈ થોડા નહિ નીકળે. જંગલી અવસ્થામાં દિસકે પશુઓ સામે પુરુષોને ઝુઝવું પડતું; પછી ધર બાંધવાને માટે એકાદ જમીનનો કંટકો મેળવવા માટે લડાઈ કરવી પડતી; આટલું ક્યાં જતાં તેમના નસિબમાં લડવાનું તો રહે છે જ. સાક્ષાત્ સૃષ્ટિ દેવી સાથે તેમને યુદ્ધમાં ઉતરવું પડે છે !

જંગલની ઝાડી કાપી જમીન સાફસુફ કરવી, નદી, નાળાં ઉતારી જવા માટે છીછરા પાણીવાળી જગ્યાએ કંઈક તજનીજ કરવી, અને વરસાદના તોફાનમાંથી પોતાનો જગ્યાવ કરવો એ કામ પણ તેને કરવા પડતા. જગતમાં જે જે પ્રસંગો મનુષ્યના સુખમાં તથા જીવનમાં વિધ્નો કે વિરોધો આણે છે તે સર્વ ઉપર વિજય કે સત્તા મેળવવા માટે પુરુષોને દૃઢ પ્રયત્નો કરવા પડે છે. પરિણામે સર્વ સૃષ્ટિ દિનપ્રતિદિન મનુષ્ય પ્રાણીઓને અધિકાધિક અધિન થતી ગય છે.

પુરુષોને અન્ય પુરુષો સાથે કદી કદી યુદ્ધમાં ઉતરવું પડે છે. સ્વપ્રાણ માટે, સ્વમહરક્ષણાર્થે, સ્વધર્મ માટે અને પોતાની પ્રગતિ જંગલી લોકોના ધસારાથી નાશ પામતી અટકાવવા માટે તેમને લડવું પડે છે. અર્થાત્ પુરુષ એ લડવૈયા છે. એટલે તેમના ગુણ-

દોષોની ચર્ચા કરતી વેળા આ વાત છોડી દીધે ન ચાલે.

નવનવી શોધો કરવી એ પુરુષોનું ખીજું કાર્ય. ઘરબાર છોડીને જ્યાં માટે પુરુષજ તૈયાર થાય. પોતાના દોરડાંખર માટે પૂરતો ચારો મેળવવા તેને જંગલોમાં રખડવું પડે. નવા નવા દેશો પણ આજ સુધી તેણે જ શોધી કાઢ્યા. સ્ત્રીઓએ આ દિશામાં કંઈ કહેવા જેવું કાર્ય નથી કર્યું.

શુદ્ધિના સાધનાઓમાં એમજ જણાય છે. કે આજ સુધીની લગભગ બધી શાસ્ત્રીય શોધો પુરુષોએ કરી છે. તેમજ નવીન વિચારો, નવી કલ્પનાઓનો ઇન્કાર કેમ જણે પુરુષોએ જ લીધો હોય ! નવીન ધર્મ વિષયક કલ્પનાઓ પણ પ્રથમ સુઝે પુરુષોને અને સ્ત્રીઓ પુરુષોએ દર્શાવેલા માર્ગે સંચાર કરે. આમાં કેટલાક અપવાદ હોય એ ખરું, પણ તેથી ઉક્ત નિયમ સામાન્યતઃ સત્ય માનવાને વધી ન આવે.

સંગઠન એ પુરુષોનું ત્રીજું કાર્ય. પોતાને રહેવાનું ઘર તે પોતે બાંધે છે તથા શુદ્ધિમય બાબતોમાં પણ તેનીજ કાર્પશક્તિ દેખાઈ આવે છે. માનવી જીવનને આવશ્યક એવી બધી બાબતોમાં તેનું બધી બાબતોમાં તેનું કર્તૃત્વ સામર્થ્ય પ્રતીત થાય છે.

ઉપરોક્ત વિવેચનના આધારે પુરુષને સ્ત્રીથી શ્રેષ્ઠ માનવાને કશુંજ કારણ નથી. મોટા નાનાનો કે સારા નરસાનો વાદ અદિ કરવાનો નથી. એવો વાદ ઉપરિચિત્ત કરવો એ નરી મૂર્ખાઈ ગણાય. અદિ આપણે માત્ર વસ્તુસ્થિતિ જોવાની છે. ઉપરોક્ત વિવેચનથી વાચકો સમજી ગયા હશેજ કે પુરુષ એ શોદકો છે, શોધક છે, કર્તવ્યપરાયણ છે. દેવે એ ત્રણ કાર્યો કરવાથી પુરુષમાં કયા કયા ગુણો આવ્યા એ જોઈએ. પુરુષોમાં રહેલા બધા ગુણો અદિ દર્શાવી શકાય એમ નથી. તેમના મૂખ્ય ગુણો જે જગતની પ્રગતિમાં સદાયક થયા તેટલાજ માત્ર અદિ દર્શાવીએ.

કામ કરવું હોય તો શુભોની અતિશયતા, અધ્યતા કે શુભોનો દુરપયોગ એ ત્રણમાંથી કોઈ પણ એક માટે થાય. આથી સદગુણ અને દુર્યુષ્માં નિકટ સંબંધ રહ્યો છે એમ કહી શકાય. ઉપર જણાવ્યું છે. જ કે પુરુષનો પ્રધાન ગુણ સામર્થ્ય. તેના દુર્યુષો પણ એ ગુણ સાથેજ સંકળાયેલાં છે. સ્ત્રીઓમાં શુદ્ધિ કરતાં ભાવનાનું પ્રાધાન્ય અધિક હોય છે, અને આ ભાવના દૂષિત થાય, ત્યારેજ તેમનામાં દુર્યુષોનો પ્રવેશ થાય છે. ચાત્રજો કહે છે કે જગતની ઉત્ક્રાન્તિમાં બે પ્રકારની પ્રવૃત્તિ નજરે આવે છે. એક પ્રવૃત્તિ જીનાનો ત્યાગ કરી નવું ગ્રહણ કરવા તરફ અને બીજી પ્રવૃત્તિ અનુવંશિક સંસ્કારોને લીધે મત ઘટના એવું પુનરાવર્તન કરવા તરફ વળે છે. સર્વ સજીવ અને નિર્જીવ સૃષ્ટિનું નિરીક્ષણ કરી શાસ્ત્રોએ નજી કયું છે કે સૃષ્ટિના પુરુષ વર્ગનું મન રૂઢ-પ્રચલિત બાબતો તરફ ઘળતું હોય છે. ધાર્મિક પ્રયાઓમાં હજી પણ સ્ત્રીઓ ઘડ પિંપળાની ફરતે ફરેજ છે. પ્રથમ નાસ્તિકતાનો આરંભ યુગ પુરુષોના જીના બંધનો તોડી નાંખી નવા વિચારોને આવકાર આપવા પુરુષજ તત્પર થાય છે. જીની રૂઢિએને વળગી રહેવાનો સ્વભાવ સ્ત્રીઓનો છે, એ નિયમમાં અપવાદ છે, પણ સામાન્યતઃ એ નિયમ બરાબર જણાશે; અને એમ હોવું એજ યોગ્ય છે, અને તેથીજ અહીં દર્શાવ્યો છે. સ્ત્રીઓમાં એ સ્વભાવ ન હોત તો મનુષ્યને ભારે દાનિ પહોંચી હોત.

એક ચિત્તે પુરુષ નવા વિષયો પાછળજ દોડ્યા કરે તો ભૂતકાલ સાથેના સંબંધ વૃદ્ધિ જાય, મનુષ્ય સમાજની ચતી જુદી અટકે, ઉત્ક્રાન્તિને બદલે ક્રાન્તિ થાય અને આજ સુધીમાં ભમપૂર્વક જે વસ્તુઓ સાધ્ય કરી લીધી હોય તેના પણ નાશ થાય. સ્ત્રીઓના રૂઢિપ્રેમની આડે જો પુરુષો ન આવે તો નવીન પ્રેરણાઓથી ચતી સમાજની જુદી

અટકે, ઉત્ક્રાન્તિનો પ્રવાહ બંધ થાય અને જગત એની એજ અપૂર્ણાવસ્થામાં ખામો-ચીખાં જેવું રહે. એટલે પુરુષોએ પોતાની નવીન વસ્તુઓ પાછળની ગતિના વેગને જરા ધીમે પાડતા રહેવું ઘટે અને સ્ત્રીઓએ રૂઢિનું અવાસ્તવ મહત્ત્વ વધારી એકને એક સ્થાનને વળગી રહેવાનું છોડી ધીમે ધીમે પુરુષો સાથે આગળ ને આગળ ધસવું જોઈએ; કારણ કે જગતની પ્રગતિ સ્ત્રીપુરુષના એક્ય-થીજ સંધાય.

સ્ત્રીપુરુષોના અન્યોન્યના સંબંધને લીધેજ જગતમાં લગભગ ઘણાં શોકજનક પ્રસંગો ઉત્પન્ન થાય છે. જગતમાંની ત્યાગ્ય બાબતો, અપરાધો; અંતઃકરણ વિંધનારા દર્યો અને અનીતિના આચરણો એ સર્વ ઉકત કારણને લીધેજ ઉદ્ભવે છે. પણ તેની સાથે જ ની-તિનો પણ જન્મ થાય છે એ વિસર્થ નહિ થાયે. તેવું દર્શાવતઃ

સ્વાર્થ છોડી મનુષ્ય અન્યની ચિંતા કરતો થાય કે લોકો માને છે કે તે તદ્દન બદલાયો. પરંપર વિરોધ દેખાય છતાં ખડું જોતાં સ્વાર્થ એજ પરાયની માતા છે. સ્વાર્થની ઉત્ક્રાન્તિ ચતાં પરાયનો પ્રાદુર્ભાવ થાય, એ સત્ય છે. એજ અહીં દર્શાવવાનું છે. તેમજ નીતિના મૂળ ઇશ્વરનિર્મિત સ્ત્રીપુરુષના ભેદમાં ફેટલાં ઉંડા ગયા છે તે પણ સ્પષ્ટ થશે. એક પુરુષના અંતઃકરણમાં એક સ્ત્રી પતિ પ્રેમ ઉદ્ભવે છે. એ પ્રેમનો અર્થ શો તે વિચારીએ: એ એક સ્વાર્થભર્યો મનોવિકાર છે. તે સ્ત્રી નિરંતર પોતાને અધિન રહે એવી પુરુષને આતુરતા પ્રકટે છે. સ્ત્રી પણ તેના પ્રતિ પ્રેમ દર્શાવે છે. પછી શું થાય છે તે જુઓ ! તેમનામાં જે સ્વાર્થ ભરી ઇચ્છા હતી તે નિઃસ્વાર્થ પ્રેમમાં પરિ-વર્તન યામે છે. પુરુષનો પ્રેમ એટલો તો વધે છે કે સ્ત્રીને વખત આવ્યે પ્રાણપાણ કરવા પણ નથી અચકાતો !

પછી તેમને એક બાળક થાય છે. પછી

શું પુછવું ! માતા-પિતા અનેનો પ્રેમ બાળક પર ઉતરે છે. તેમનો બાળક પ્રતિનો પ્રેમ પોતાના પ્રતિના પ્રેમ કરતાં અધિક બલવાન હોય છે. બાળકને ખાતે ગમે તેવા સંકેટો વેઠવા તેઓ તૈયાર થાય છે, પોતાની પ્રકૃતિની દરકાર નહિ કરે, દ્રવ્ય વ્યય કરતાં આણું પાણું નહિ જીએ તેમજ પ્રાણુત્યાગ કરતાં પણ નહિ ડગે. ઉભયના અંતઃકરણમાંના સ્વાર્થ પ્રેરિત પ્રેમનો વિકાસ થઈનેજ આ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમનો જન્મ થયો. એ વિકાસ સાવ સ્વાભાવિકજ થતો આવે છે.

ત્યાર બાદ શું થાય છે તે જીએ ! માતા પિતાનો બાળક પ્રતિનો પ્રેમ વિસ્તૃત થતો-વિકસતો કુટુંબ પરિવાર પર પથરાય છે. કુટુંબ બહારના લોકો વિષે તેમનો મનમા દ્રેષ પણ હોય; છતાં સર્વ સ્વજનો વિષે તેમનામાં પ્રેમ હોય છે. એ પ્રેમ ફાલી પુલીને જાતિના સર્વ મનુષ્યો પર પથરાય છે; અને જાતિપ્રેમનો વિકાસ રાષ્ટ્રભક્તિમાં રૂપાંતર પામે છે. આજે મનુષ્ય એ સ્થિતિએ પહોંચ્યો છે. અન્ય રાષ્ટ્રો પ્રતિ આપણામાં પ્રેમ હોય કે નહોતો, પણ આપણે ભારતીય દરેક ભારતવાસી પ્રતિ નિઃસ્પંધ પ્રેમ રાખીએ છીએ.

કેટલાક મનુષ્યો એથી આગળ વધ્યા છે. તેમની ભાવના આખા જગતને છાતી સરસ આંપી એક કુટુંબ કરવા ઇચ્છે છે.

પ્રેમ વિકાસ અહીંજ નથી અટકતો. સર્વ સજીવ પ્રાણી આપણા જેવાં જ છે એમ કાવિને પણ સિદ્ધ કર્યું છે. એટલે સર્વ સજીવના પુક્ત પ્રાણી વિષે આપણામાં પ્રેમ પ્રકટતો જાય છે. છતાં દરેક એ પ્રેમશક્તિની ગતિનો અહીં પણ અંતનથી આવતો ! અખિલ સૃષ્ટિ ચૈતન્યપૂર્ણ છે એમ માનનારા વર્કરવર્ધ, કવિ જેવા લોકો છે. તેમનો પ્રેમ વિશ્વવ્યાપી છે.

પુરુષના શ્રીપ્રેમમાંથી વિકાસ-પામીનેજ આ વિશ્વવ્યાપી પ્રેમનો જન્મ થયો છે.

શ્રીપુરુષના સંબંધમાં કેટલાયે શૈકેન્નક પ્રસંગો સંકળાયેલાં હોવા છતાં જગતની અત્યુચ્ચ વસ્તુઓ સાથે પણ તેનો નિકટ સંબંધ છે એ લક્ષ્યમાં રાખવું જોઈએ. એ શ્રીપુરુષના પ્રેમને લીધેજ નિસ્સ અને રક્ષ ભાસતું જગત સરસ અને રિનગ્ધ થાય છે. જગતનું કાષ્ઠક-સર્વોત્તમ કાવ્ય જોઈશું તો તેની ઉત્પત્તિ શ્રીપુરુષના પ્રેમમાંથી થયેલી જણાશે. જગત એજ પ્રેમને વ્યક્ત કરવા રચાયેલું હોય છે. જગતની સર્વોત્તમ નવલકથાઓમાં પણ આપણે એજ પ્રેમના વર્ણનો વાંચીએ છીએ. સર્વોત્તમ નાટકમાં એજ વસ્તુ. ચિત્ર કળા કે શિલ્પકળામાં પણ એજ પ્રેમના દર્શન. એ પ્રેમ નારા પામે તો જગતનું સર્વ સૌંદર્ય અને કાવ્યનો પણ લોપ થાય. આ જગતમાં આપણને એ પ્રેમની ઝંખના લાગી રહે છે. પ્રેમ ન હોય તો સ્વર્ગના અમૃતનું મહત્વ મનુષ્ય માટે નકામું. કશ્વર પ્રેમ સ્વરૂપ છે એમ કેટલાક ધર્મો કહે છે. માતા, ભગિની, પત્ની અને સંતાનો પ્રતિનો પ્રેમ એ કશ્વરના સિંહાસન પ્રતિ જવાના જાણે પગથીઆં છે. મૃત્યુ પછી આપણે શાની આકાંક્ષા સેવીએ છીએ ? આપણે આપણી મૃત માતાને, ભગિનીને, પત્નીને બેરીશું એમ નથી થતું ? આપણે આ જગતમાં પ્રેમનો અનુભવ ન મળ્યો હોય તો તે આપણને મૃત્યુ પછી અવરય મળશે, એવી સખજ આશા શું આપણને નથી હોતી ? આથી શ્રી સંબંધી પ્રેમનું રૂપાંતર-યર્થ તેને દિવ્ય સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય છે એ લક્ષ્યમાં ઉતારી તેની અવહેલના ન કરતાં તે પ્રેમનું જાતન કરી તેની વૃદ્ધિ થાય એને માટે આપણે સતત જાગૃત રહેવું ધટે છે, એ સુરપદ થાય છે. *

* એક સુવિખ્યાત અમેરિકન લેખકની દૃષ્ટિને આધારે.

પ્રણયવેલડી

મોંઘીને સુહાગી કૃપવેલડી રે લોલ !

રોપી મહારા લેયા કુંજમાંડી અલબેલડી રે લોલ;

મોહની ભરેલ પ્રણયવેલડી રે લોલ.

મહેક મહેક મહેકે એની ક્યારીઓ રે લોલ !

સીંચ્યાં એને રવળાં ફેરાં નીર, અમી છાંટણે રે લોલ;

મોહની ભરેલ પ્રણયવેલડી રે લોલ.

કુંમળી રૂપાળી કુંળી કુંપળો રે લોલ !

લીલી રૂઢી ડાળી શી સોહાય, અમર વેલડી રે લોલ;

મોહની ભરેલ પ્રણયવેલડી રે લોલ.

નાણુક કલીકા રળીયામણી રે લોલ !

પાંખડી સહજ ઉપા રંગ, રૂઢી ઓપતી રે લોલ;

મોહની ભરેલ પ્રણયવેલડી રે લોલ.

પુષ્પ શાં સોહાવે હૃદય આંગણાં રે લોલ !

સુરભી જગત ભર વાય, અલબેલડી રે લોલ;

મોહની ભરેલ પ્રણય વેલડી રે લોલ.

ફેરાં મધુર સો કીકિતં રે લોલ !

ઝીલે ઝીલે ને વશ થાય, સહુ માનવી રે લોલ;

મોહની ભરેલ પ્રણયવેલડી રે લોલ.

સુધા ભરેલ એની છાંયડી રે લોલ !

એ છાંયડીમાં શાંતિ ને વિજ્ઞાન, સદા ઉભરે રે લોલ;

મોહની ભરેલ પ્રણયવેલડી રે લોલ.

જયુભાઈ મોહનલાલ રાવળ

પ્રભાતના પહોરમાં પાતાના માથાના સૌન્દર્યને દીપાવવું એ દરેક સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે.

સરોજની હેર ઓઇલ

(૨૯૨૪૬)

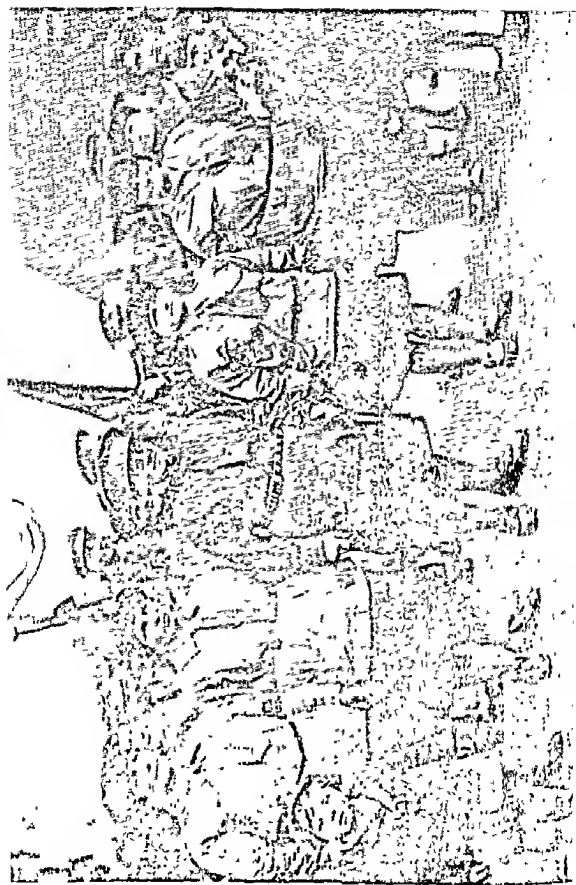
ગુણ અને મુગ્ધમાં અનુપમ છે.

સરોજની
હેર ઓઇલ
વાપરવાથી
મગજને ઠંડક
આપે છે, વાળ
ખરી જતા અ
ટકે છે, તેમજ
વાળ મુંઢર અ
ળકતા રેશમ
જેવા અને લ
ચ્છાદાર બને છે
તથા માથાના
રોગો જેવાં કે
ખોડો ખુજલી
માથાનું તપી
જવું વિગેરે
રોગો મટી જાય
છે. એકજ વ
ખત વાપર
વાથી બીજા બ
નારૂં તેલો વા
પરવાનું હીલ
યશેજ નહિ
કી. બા. ૧
૩૧. ૧)
બી. પ્રી. જી. ૬

એમ. ડી. વોરાની હાં.

કમીષ અને ફૂગીસ પા. વો. નં. ૨૦૦૩, પ્રાન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ નં. ૨

ઈરાની પરં

લેખક: રા. રમણીક કીશનલાલ મહેતા

જે દિવસોમાં રેલ્વે ન હતી, સમુદ્રના વક્ષઃ રથજ પર પુરાણા ઢંગના જહાજો આવ બન કરી રહ્યા હતા; અને મોટા મોટા મેદાનો, પહાડો અને મરુભૂમિમાં ઉંટની હા-રની દાર આલતી નજરે પડતી, તે દિવસોમાં મિસર, અરબસ્તાન અને ઈરાનનો વ્યાપાર મુસલમાનોના હાથમાં હતો. અનેક વ્યાપારી નગરોમાં નૈશાપુર નામનું મહાપ્રસિદ્ધ નગર હતું. નૈશાપુરનું ખાખર વિશેષતઃ હીરા-જવાહિર આદિ રત્નો મળવાનું મહાદુર મથક હતું. મોટા મોટા ધનવાન, રત્નના વ્યાપારીઓ અને ઝોરીઓ નૈશાપુરમાં રહેતા હતા. એમાં મહમૂદ નામનો એક પુરાનસીખ સૌદાગર પણ હતો. મહમૂદે દૂર દૂરનાં દેશોની યાત્રા કરીને વિશેષ અનુભવ અને દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કર્યાં હતાં. નૈશાપુરના અગ્રગણ્ય ગૃહસ્થોમાં એની ગણના થતી.

ઘૈલત મહમૂદની આચારકારિણી દાસી સખી હતી. કલ્પવૃક્ષની માફક એ એની મનવાંચીત મુરદો પૂરી કરવાને તૈયાર રહેતી હતી. ન-દીમાંથી ખોદી કાઢેલી નહેરો જાણે પોતાના તરંગો સાથે સુવર્ણ ધસડી લાવી મહમૂદના ખેતરોમાં પાથરતી હતી. દૂર દૂરનાં મુલ્કનાં મોટાં મોટાં બાજરોમાં મહમૂદનાં ઉંટો નજરે પડતા. આ પ્રમાણે ખેતી વગેરેની આવકથી બરતી થતી ઘૈલત મહમૂદના પગની ઠોકરે

અચકાતી હતી. આ બધું હતું. પરંતુ મહમૂદના ઘરમાં એનું પોતાનું ઠાઠ એવું ન હતું કે જે એના દુઃખમાં શામિલ થાય. ધન કુબેર હોવા છતાંયે એની સંપત્તિનો ઉપભોગ કરનાર ઠાઠ ન હતું. જુતીઓથી પ્રકાશિત અને સુગન્ધિત મહેલ, મહમૂદને, સૂનો સૂનો અંધકારમય ભાસતો હતો. પુષ્પથી ભરપુર ફળફળાદીથી લચી પડેલ અને અનેકવિધ પંખીઓના મધુર કલરવથી ગુંગ રહેલો બાગ પણ મહમૂદના હૃદયને સાચા આનંદની મત્રા આપી શકતો ન હતો. એક ઇસારા માત્રથી જનનિસાર કરનાર સેંકડો શુલભો, મોઝૂદ હતા; પરંતુ તેઓ મહમૂદને સાચી સલાહ આપી શકતા ન હતા. મહમૂદનું દિલ ઠાકની યાદમાં તડપતું રહેતું હતું.

[૨].

કાલમાં ખીલતા કમળની માફક એક મરીખ પણ ખાનદાન કુટુંબમાં રહેવાનો જન્મ થયો હતો. કમળ વિકસિત થતાંજ આસપાસનું વાધુમંડળ સુગન્ધિત અને છે; મધુતરવ્યા જમરે ચારે તરફ સુંગરવં કરતાં બને છે; તેમ રહેવાના રૂપસારની રાશની થતાં જ સેંકડો પરવાના નિસાર થવાને આવીને પડતાં હતાં. પરંતુ ખિચારી રહેવાને આની કાંઈ ખબર ન હતી. તે હૃદયની સરળ,

સ્વભાવે ભોળા અને આચરણે પવિત્ર હતી. ગરીબ માતાપિતા રૈદાનાને પોતાના અન્ધકાર-ભર્યા ગૃહનો દીપક સમજતા હતા; પરન્તુ એના ભાવિ વિચારે કોઇ કોઇ વાર ચિન્તા-સરમાં ગર્ક થઇ જતા.

સમય આવ્યે ચારે તરફથી રૈદાનાના વિવાહ-સંબંધના સમાચાર આવવા લાગ્યા. એ દિવસોમાં તો પશુની માફક મનુષ્યના વેચાણના પણ્ય ખબર ખરાતાં હતાં; અને રૈદાનાના માતા પિતાએ ઇચ્છ્યું હોત તો સમાચારના પ્રથમ દિવસે જ કેટલાયે દળદળની પેલી મેળની લીધી હોત; પરન્તુ દુનિયામાં કુલીનતા જેની વસ્તુનું પણ્ય અસ્તિત્વ છે. પુત્રીના દામ લેવાનું એમને પસંદ ન હતું. ખરીદેલી સ્ત્રી-ગુલામની સાથે પાશવિક અત્યાચારો ગુજરવામાં આવતાં. ગુલામી પ્રથાના દિવસોના ક્ષતિદાસનાં પાનાં ગુલામો પર ગુળદવામાં આવના લુશ્મોની કદાળીઓથી ભરપૂર છે. આ કારણે પોતાનાં એકનાં એક સન્તાનને તેઓ વેચી ન શક્યા.

યથા સમયે રૈદાનાનાં સૌન્દર્ય સમાચાર મદમદે સાંભળ્યા. દોહતે એને મદદ આપી. મદમદેનું ઉચ્ચ વિચારોથી ભરપૂર ઉત્તત મસ્તક રૈદાનાના સૌન્દર્ય આગળ ઝુકી પડ્યું. પ્રેમ અને ભુદિ: બેઉ એક સાથે એકજ રંગભૂમિ પર અભિનય કરી ચક્રાં નથી એ વાત સાચી છે. પ્રેમની વેદી પર ભુદિનું જ્ઞાનદાન આપવું પડે છે. મદમદે પણ્ય એમજ ક્યું. રૈદાનાનાં માતાપિતા મદમદ તરફથી આવનાર વિવાહ સમાચારથી પ્રસન્ન થયાં. રૈદાનાનું સરસ હૃદય કોણ જાણે મુંઝે વિચારવા લાગ્યું. તેની સાહેલીઓ વિનોદાર્થે કાંઈ ઉછાડ કરતી ત્હારે જવાબ આપવાને બદલે તેના મુખપર દાસ્તની રેખા તરવરતી નજરે પડતી. ઉંચી દ્રષ્ટિએ તે સૌ તરફ જાંખતી; પરન્તુ દુરનજ એ દ્રષ્ટિ ધરતી તરફ દગ્ગી પડતી.

[૩]

ધૂળમાં રમદોળાયેલો હીરો આજે ઝવેરીની દુકાનમાં પોતાની મનહર જ્યોતિષી ખરીદનારાઓને લોભાવી રહ્યો હતો. ચન્દ્ર વાદળમાંથી બહાર નીકળી પોતાની નિર્મળ ચન્દ્રિકાથી ચક્રોનાં ચિત્તને છતી રહ્યો હતો. ગઇ કાલની ગરીબ કન્યા રૈદાના આજ ગૃહસ્થ મદમદના ઘરમાં રૈદાનાબેગમ કહેવાય છે. જરિયન વસ્ત્રો અને રત્નજડિત આભૂષણોથી એની ખૂબશરતી ઔર દિસતી હતી. મદમદ એના દુરનનો પરવાનો બન્યો હતો. રૈદાનાબેગમનો વપ્ત પોતાના ખાવિન્દની સાથે દાસ્તવિનોદમાં થા તો શૃંગાર સજવામાં વીતવા લાગ્યો. કાલે જે માતાપિતાની આપેલી સૂઝી રાટલીની મોદતાજ હતી; તે અનેક બાંદીઓ આજે રૈદાનાની કૂપાની બિખારિણી હતી કંપતીના દિવસો કદ બન્યા અને રાત્રિઓ સોદાગ રાત્રિઓ બની; બન્ને પ્રકૃતિનો અચ્ચલ સિદ્ધાન્ત ખૂલી ગયા કે સમય આવ્યે પુષ્પ ફરમાઇ જાય છે અને જળાશય પણ્ય સૂકાઇ જાય છે.

રૈદાનાના દુરનની ચર્ચા ધરાનના શાહ મુદમદ તાદિરે સાંભળી અને વણદિઠે જ એના પ્રેમમાં પડ્યો. તરસ્યો માનવી જળાશયની નગ્નીક જાય છે એ ભોક્ષિતને સત્વ-સ્વરૂપે સિદ્ધ કરી બનાવવાને શાહે-ધરાન નેચાપુર જઇ પહોંચ્યો. એના અન્તરમાં જે ઉમંગ હતો, તે કાચના પાત્રની માફક એક સમાચાર સાંભળતાજ ચૂરેચૂરા થઇ ગયો. એણે અત્યંત દુઃખપૂર્વક શ્રોત્રીયું કે રૈદાના નેચાપુરના મથાદર સૌદાગર મદમદની બેગમ થઇ ચૂકી હતી મળવાની વાત તો દૂર રહી; પણ એનાં સૌન્દર્યની જાંખી કરવાની આશા પણ ન રહી. એ સમયે એની દાસલ વિચિત્ર બની હતી. શાહી અભિમાન કહેતું હતું કે મદમદને ખજર આપ તે રૈદાનાને સોંપી દે: ઇન્સાફ કહેતો હતો કે ખુદાથી ડર:

એઓ તહારાં સન્તાન છે. શાહી દમામ ઉસ્કરતો હતો કે રત્ન રાજની શોભાને કાળે છે: ઇન્સાફ સૂચવતો હતો કે રાજની શોભા રત્નોમાં નથી: પ્રજના અમન ચૈનમાં છે. શાહી ગુમાન પુકારતું હતું કે ખાલી હાથે પાછ ફરવું એ કાચરતા છે: ન્યાય પોકારતો હતો કે નહિ, નહિ, હદયને કાબુમાં રાખવામાં-એને ખેડકી જતું અટકાવવામાંજ મહાનગી છે.

[૪]

મદમૂદના દિવસો, અવશ આરામમાં વીતતા હતા. એ માનતો હતો કે આરામના દિવસોની સન્ધ્યા કદિ આવશે નહિ; અને દૌરત પણ ખૂટશે નહિ. એક દિવસ તેઓ બન્ને મદમૂદ અને રૈદાના-આગની ઠંડી હવા ખાતા હોજની પાળ પર બેઠાં બેઠાં માછલીઓનાં બેઝ નેષ રણાં હતાં. એવામાં દાસીએ આવી એક બધ પત્ર લાવી મદમૂદના હાથમાં મૂક્યો. મદમૂદે તે ખોલ્યો અને વાંચ્યો. વૃક્ષપરથી ફળ વૃદ્ધી પડે તેમ મદમૂદ મૂર્ચ્છિત થઇ ધરતી પર પડ્યો. રૈદાનાએ ગભરાઇ મદમૂદનું મસ્તક ખોળામાં લીધું. દાસીએ દોડી જઇ દરમાં ખબર આપી અને થોડી વારમાં તો અનેક દાસ દાસીઓ એકત્ર થઇ ગયાં. કોઇ ગુલાબજળ છાંટવા લાગ્યું, તો કોઇ પવન નાખવા લાગ્યું. થોડી વારે મદમૂદને જાન આપ્યું; અને આંખો ખોલીને એણે જોયું તો રૈદાનાના ખોળામાં એનું શિર હતું; અને રૈદાના પોતાના તરફ એકાદશે નેષ રહી હતી. બન્નેની દષ્ટિ એક ચતાંજ રૈદાનાની આંખોએ મદમૂદની મૂર્ચ્છા દૂર થવાની ખુશાલીમાં થોડાંક આંચનાં ફૂલો વેર્ષાં. તે મદમૂદના ગાલ પર પડી સરી ગયાં. મદમૂદ એ સમયે " પ્રિય રૈદાના ! " એટલું જ બોલી શક્યો. રૈદાના-એ એ ચાર ફૂલો વેર્ષાં; અને પાલવવડે મદ-

મૂદના કપાળ પરનો પસીનો લૂંછ્યો. તે કાંઇ જ ન બોલી શકી.

શાહ મુદમ્મદ તાદિરને શાહી ઇજાજત અને ખુદાનો ખીફ નૈશાપુરથી પાછો ખેંચી લાવ્યા; પરંતુ દિલ રૈદાનાની ખિદમતમાં રહી ગયું. આની નહોતી રૈદાનાને ખબર કે નહોતી મદમૂદને ખબર. હર એક હકીકતની અમુક હદ હોય છે. આખરે શાહની ધીરજની અવધિ આવી રહી. એણે મદમૂદને એક પત્ર લખ્યો. એમાં ફક્ત એટલું જ લખ્યું હતું:

" ખુશનસીબ મદમૂદ !

એકવાર રૈદાનાના દિદારની ઝાંખી કરવા દિલ ઉત્સુક છે. રજા આપશો ?

તદમારે

મુદમ્મદ તાદિર. "

આ એજ પત્ર હતો કે જેથી મદમૂદને મૂર્ચ્છા આવી હતી. એને ખાત્રી થઇ ગઇ કે રૈદાનાના સૌન્દર્યની ખ્યાતિ સમસ્ત ધરાનમાં મરાકુર થઇ ચૂકી હતી. 'શાહે ધરાન એના દુરનની ઝાંખી કરવા ચાહતો હતો. રૈદાનાનાં એને દર્શન કરાવવાં એ વાધની આગળ બકરી ધરવા જેવું હતું.

[૫]

પાણીમાં રહેલું અને મગર સાથે વેર કરવું પાલવે નહિ એ સૂત્ર સાચું છે. પત્ર મળ્યા બાદ મદમૂદ ચિન્તાની આગમાં બળવા લાગ્યો. એક બાજુ શાહે ધરાનની આરાતી અવગણના કરવી એ મૂલ્યને આમંત્રણ દેવા જેવું હતું; અને બીજું બાજુ તેની આરાતું ખાલન કરવું એ પણ રૈદાનાના જતાંની સાથે મૂલ્યનું આવાહન કરવા જેવું હતું. મદમૂદના વેપારી કારોબાર શાહી ચપા બાદ પૂરતી દેખરેખના અભાવે બગડતો જતો હતો; અને નોકરોના પેગાર પડતા હતા. હવે તો રહી સદી દેખરેખ પણ ચાલી ગઇ; અને

તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે નિબાવ કરવો મુશ્કેલ થઇ પડ્યું. મદમદ દેદાનાને લઇને કોઇ અગાત સ્થાનમાં આવ્યો ગયો.

જે મદમદ વ્યાપારમાં એક અનિ નિપુણ વ્યાપારી હતો, અને ખેતીમાં અદ્વિતીય ખેડુત હતો; જેના નામની ધરાનમાં અત્યંત ખ્યાલિ હતી; તે આજે એક સ્ત્રીના સૌન્દર્ય પર પોતાની ઝિન્દગી અર્પી ચૂક્યો હતો. સંસ્કાર સ્વપ્નને જ તે માનવ જીવનનું સાચું સુખ માનતો હતો. દેહાનનું યૌવન ખીસેલા પુષ્પ સમ ખીજે દિવસે કરમાઇ નષ્ટ થશે એવી પણ એને ખબર ન હતી. ધરકનો નરો એને બર્માદ કરી રહ્યો હતો. દેહાના રદમજતી હતી કે પોતાના ખાતની ખાતર મદમદની એવી હાલત થઇ હતી; પરંતુ તે પોતે પોતાની બનેલી ધન્યજનનું રક્ષણ કરવાની અને કારોબાર સુરક્ષિત થાય એવી વ્યવસ્થા કરી શકે તેમ ન હોવાથી લાચાર હતી.

ત્યાં સુધી દેદાનાની પાસે છેલ્લું આશુ-યણ રહ્યું ત્યાં સુધી ખર્ચ ચાલ્યું. પછી મુસીબતના દિવસો આવ્યા. આ સમયે મદમદનો દૌલતનો નરો ઉત્તરો; ત્વેની આંખો ખુલી. આ તરફ સાહે ધરાનના ગુપ્ત દ્વેષ તપાસ કરતાં કરતાં મદમદની પાસે એક ખીજે પત્ર લઇ આવી પહોંચ્યા. બંદીનાં બંદીતાં મદમદે એ ખોલ્યો અને વાંચ્યો. એમાં ગ્રખ્યું હતું:

“ નાસમજ મદમદ !

તું મને દેદાનાના દરકની જગાલામાં ખાક કરી રહ્યો છે, અને તું પણ મદારા ખીજના અગ્નિમાં બળી રહ્યો છે. દેદાના એક રત્ન છે. એ રત્નને પારખનાર બેમાંથી એક પણ જવેરી નદિ રહે તો પછી એની દરર કોણ કરશે ? આજ, આજે બેઠ મગાને એનો નિવેશ લાવીએ. સાથે સાથે હું એ પણ કહેવું ઉચિત ધારું છું કે મદારે જે ધનસાનું

ખૂન જ કરવું હોત તો ગુસ્સે ન ચાત; અને પત્રને બદલે તલવાર મોકલી હોત.

—તારો તાલિર.”

આઘાત પર આઘાત લાગ્યા; પરંતુ અંતિમ પશ્ચિત્તોએ મરદમનું કામ કીધું. દેદાના ફક્ત એટલું જ ખોલી શકી કે “ આ બધી ઉપાધિઓનું કારણ ફક્ત હું જ છું.”

[૬]

તારો (ધરાનની રાજધાની)માં આજે ઘેર ઘેર એકજ વાત ચાલી રહી હતી. દર એક મદ—ઓરતની જગ્યાન પર એકજ વાત હતી. અને તે એ કે શાદના દર્દની દવા લઈને નેશાપુરી દક્ષીમ મદમદ આજે આવ્યો હતો. સસ્તનતમાં ફેલાયેલી ગેરવ્યવસ્થા અને શાહી મહેલમાં ફિસલી ઉઠાસી હવે અવશ્યારામ ખુશાલી અને રૌનકમાં ફેરવાઇ જશે.

મદમદનું દિલ શાદનો ખીજે પત્ર મળ્યા બાદ ગભરાવાને બદલે કોઈક નેશદાર બન્યું હતું. એને પોતાના ગત દિવસોની યાદી આવવા લાખી. મુસીબતના અંધકારે અવશ્ય આરામના ઉત્તરગ દિવસોની સ્મૃતિ જગાવી. દેદાના દેરાન હતી. પ્રથમના કરતાં તે મદમદની વધુ સેવા કરતી અને અધિક રનેદ દાખવતી. મદમદના દિલને બહેલાવવાને તે લણા ધણા ચલ કરતી. પરંતુ એ ખડું વ્યર્થ. દેદાના એનું કારણ ન રદમજ શકી.

શાહી બાગના એક દવાઉત્તરગાળા ખૂલસરન મકાનમાં મદમદ અને દેદાનાને ઉતારો આપવામાં આવ્યો. શાહી મહેરબાનીથી મદમદનો રહ્યો સળો અંદરો દૂર થયો. એના હૃદયમાં નવીન બગ આવ્યું. સાહે ધરાનનું દિલ આજે જેટલું ખુશ હતું તેટલું તખ્ત-નયીનીના દિવસે પણ ન હતું. કામ મદાન ફતેદ મેળવી દેવ એમ તેને લાગતું હતું. દેદાનાના દિદારની આંખી કરવા માટે એ

વ્યાકુળ બન્યો. પ્રથમ તેણે રૈદાનાને એકવાર છૂપાઈને જોવાનો યત્ન કર્યો. રૈદાના જે ખડમાં બેઠી હતી તેહની રહામેજ એકે દીર્ઘઆકાર દર્પણ દિવાલમાં જડેલું હતું. રૈદાના સહજ જ એમાં પોતાની પ્રતિકૃતિ જોઈને કૂટલાક દિવસો પહેલાતું સ્મરણ કરી રહી હતી. એ સમયે એના માનસપટ પર ભૂત અને વર્તમાન દશાનાં ચિત્ર ખડાં થયાં હતાં. કોણ જાણે શા વિચારે એક વાર એનાં આંધ મંદ હાસ્યની બ્યોતિથી પ્રકાસ્યા. હુસ્નનો દિવાનો સાદ ચોરની માફક રૈદાનાને નિરખવાને એક બારી આગળ ઉભો હતો. ત્યાંથી રૈદાના તો નગરે પડતી ન હતી; પરંતુ દિવાલમાં જડેલા મોટા આયનામાં રૈદાનાની અકૌટિક મૂર્તિ નિરખીને પોતાના હૃદયના જનનને શીતલ કરી રહ્યો હતો. એણે રૈદાનાતું પેલું મંદ હાસ્ય નિરખ્યું. ક્ષણભર પોતાના પર વિજળી પડી હોય એમ તેને લાગ્યું; અને તે મર્જિત થવાની અળીપર હતો એવામાં એના નસીબ સંભોગેએ તુર્તજ રૈદાનાએ એક દીર્ઘનિઃશ્વાસ નાખ્યો અને તેહના મ્હેરાનો રંગ શીકો પડી ગયો. શાહે ધરાન આ જોષ વિરમય પામ્યો અને મર્જિત થતાં બચી ગયો. લડાઈના મયદાનમાં તોપોની ગર્જના જે વીરપુરોનાં હૃદયને ડોકાવી શકતી નથી તે વીરપુરોએ ઓળા ચિંતવનના તીરના આધાનથી હાથમાંનાં દયિયાર ફેંકી દે છે. અને શરણાગત થતાં દીનતાનો શ્વેત ઝંડો ઉઠાવે છે.

શાહે બેયુ ૩ રૈદાના અદિતીય સ્તીરલ હતું. પોતાના જનનામાં એ ન હોવાથી તે પોતાને કંગાલ માનવા લાગ્યો. પરંતુ આ વખતે મદમૂદ ધનકુબેર હતો. એણે વિચાર્યું: “જે રૈદાનાની માગણી કરે તો શાહી દર્જા તને બધો લાગે: છીનવી લઉં તો ઇન્સાફતું ખૂન થાય. જવા દઉં તો ઝંદગી બેકાર

બને.” તે પોતાના કર્તવ્યનો નિર્ણય ન કરી શક્યો.

જે શાહે ધરાને રૈદાનાના સૌન્દર્યની તારિક્કે સાંભળીનેજ એના પર તનમન નિસાર કરી દીધાં હતાં તે શાહે આજે નેત્રદારા એ રૈદાનાની છબીનાં દર્શન અરિસામાં કીધાં. એક વાર દિલ હાથમાંથી છટકવાની તૈયારીમાં હતું; પરંતુ ધીરજે શાહની મદદે આવી સાચી શાહી શાનની ઇજ્જત રાખી.

તે વિચારવા લાગ્યો. “મદમૂદ રૈદાનાને પ્રસન્નતાપૂર્વક તલ્લાક આપીને એના બદલામાં એના વગ્ન બરાબર સોતું માગે તો તે તે આપવાને હું તૈયાર છું; અને આવી રીતે રૈદાનાને મેળવીને હું સુખી થઈશ. એથી લેક્ષિપત્રાદયી પણ બચી જઈશ. મદમૂદ પણ આજે દરિદ્રતાનો દાસ બન્યો છે તે પણ સુખી થશે.” આ વિચારે શાહના હૃદયને શાન્તિ આપી.

[૭]

જે સમયે રૈદાનાએ આયનામાં પોતાનું પ્રતિબિમ્બ જોષ એક વાર પ્રસન્નતા પ્રકટ કરી હતી, અને તાત્કાળ જ દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાંખ્યો હતો તે સમયે ખિન્ન મનસ્ક મદમૂદ પાસેજ બેઠો હતો. એણે રૈદાનાના હૃદયને પિછાન્યું હતું. તે એને દેયે ચાંપી સાંત્વન આપવા મ્હાતો હતો; જાવિ જાવનાએ તેને એમ કરતાં અટકાવ્યો. એનાં મુખ પર વિષાદની છાયા છવાઈ રહી; પરંતુ રૈદાનાના હૃદયને આધાત ન લાગે એ જાવનાથી પ્રેરાઈ એણે પોતાની નગર બીજી બાજુ તરફ ફેરવી લીધી.

પરેશાન દાઘન મદમૂદ, શાહી મકાનમાં સુવર્ણ પિંજરમાં પૂરાયેલા પંખી જેવી રિયતિમાં હતો. દલુ નગર બીજી બાજુ ફેરવી ન હતી એટલામાં તો શાહીપત્ર એના હાથમાં આવી પડ્યો. એમાં લખ્યું હતું:

“ મહારા મહેમાન મહમૂદ !

આજે તહમને અહિં જોઈને મહને આનન્દ થયો છે, અને માતું છું કે તહમને પણ હવે આરામ હશે. મહેમાનનું ફિલ દુભાવનારો હું બનું એ વ્યાઘ્રી નથી, પરન્તુ એટલું કહેવું યોગ્ય રહ્યું છે છું કે જે રૈદાનાની મહોબ્બતને જતી કરી શકે તો હું તેના બદલામાં એના વજન બરાબર સુવર્ણ આપવાને તૈયાર છું; અને ઇચ્છા હશે તો દરબારમાં ખાસ મુસ્તહિબોમાં શામિલ કરવામાં આવશે. હું માતું છું કે શાહી માન અકરામની તહમે નારાજીથી અવગણના નહિ કરે; અને રહમતું છું કે તહમે ખુદ રૈદાનાને વધુ આરામ અને ઇજ્જતવાળી જોવાનું પસન્દ કરશે.

તહમારો ખેર-દેશ.

—તાહિર.”

પત્ર વાંચતાંજ મહમૂદ લાલચ અને સ્નેહના મુખ્ય આગળ લોહવત બની ગયો. પત્ર હાથમાંથી પડી ગયો. રૈદાનાની નજર એના પર પડી અને તે લઈને વાંચતાં જ તેના પર વીજળી પડ્યા જેવું લાગ્યું. થોડી શીઘ્ર પર્યાન્ત તે મૌન રહી, આખરે ધીરજનો મન્ધ તૂટી ગયો. અને એનું દાર્દિક દુઃખ ચક્ષુ રાહે યથ વહેવા લાગ્યું. તે મુસકે મુસકે રડવા લાગી. રૂદનનો આવાજ શહે સાંભળ્યો.

વિષત્તિથી સત્તાવાયેલો મહમૂદ વિચારમાં પડ્યો: “ જે રૈદાનાની મહોબ્બતનો ખ્યાલ કરું છું તો મહારા પર કોઈ આકતનો પહાડ તૂટી પડવાની સંભાવના છે; અને શાહની બહેની ઇજ્જત અને દૈવત તરફ દાથ લંબાવું છું તો પવિત્ર હૃદય અને અપ્રતીમ પ્રેમવાળી રૈદાનાને દાથમાંથી ગુમાવું છું. હવે તો તે પણ રડી પડ્યો. આ જોઈને રૈદાના એના મજે લીપટાઈને ઝારઝાર રોવા લાગી. આ વખતે એ ઓરડામાં પેસે આવેલો કે જેની

સામે તેઓ બેઠાં હતાં, અને હવા કે જે ખુલ્લાં દારમાંથી પ્રવેશતી હતી: તે બે સિવાય એમનું કોઈ હમદર્દી ન હતું કે જે સાન્ત્વના આપે. આવેલો એમની હાલતનું ચિત્ર શાહની આંખો દ્વારા એના હૃદય પદ પર આલેખી રહ્યો હતો; અને હવા એમના દુઃખદર્દીયાં આવાજ શાહના કાનમાં અથડાવતી હતી.

[૮]

કુમળેર મતુખ્ય રડી રડીને પોતાનું હૃદય હળવું કરે છે; તેમ મહમૂદ અને રૈદાના પણ થોડીવારે શાન્ત પડ્યાં. પણબર ઓરડામાં શાન્તિ પથરાઈ રહી. એ સમયે બન્ને એક બીજાને પ્રેમભરી પરન્તુ ઉદ્દેગપૂર્ણ દૃષ્ટિએ નિરખી રહ્યાં હતાં. સંકેત્ય હેમને બોલવા દેતો ન હતો; પરન્તુ આખરે રૈદાનાનું મૌન તૂટ્યું. તે અત્યંત નમ્રતાપૂર્વક બોલી: “ નાથ ! હું જ તહમારો સુખમાર્ગમાં કંટક સમાન છું; માટે તહેને દૂર ફેંકી દેવો એજ શ્રેયસ્કર છે. તહેને કોઈ એવી જગ્યામાં ફેંકી દો કે અન્ય કોઈને તે વાગે નહિ. મહારા જીવનનું અસ્તિત્વ છે ત્યાં સુધી હું તહમારો દુઃખનું કારણ છું. મહારા જવાબી તહમે સુખી થઈ શકતા હો તો હું એનું નિવારણ કરવાને તૈયાર છું. તહમે તહમારો બાહુબળથી લાખો રૂપિયાની દૈવત એકત્ર કરી હતી; પણ આજે તે ક્યાં છે ? મહારા વજન બરાબર સુવર્ણથી તહમારી રિયતિ સુધરતી હોય તો ભલે તેમ કરો; પરન્તુ શાહનો સ્પર્શ થયેલો મહારો દેહ પછી તહમારે શા કામનો ? કદાચ હું જીવતી રહી હોયે મહારું સૌન્દર્ય પ્રાતઃકાળમાં ખીસતા પ્રુષ્પની માફક સાથકાળે કરમાઈ નડિ જાય શું ? એ વખતે ખુદ શાહ પણ મદને દૂધમાંથી માખીની માફક કાઢીને ફેંકી દેશે.

“ હું વિનવું છું કે તહમે તહમારો હૃદયને દુઃખી ન કરો. રૈદાનાં શાહી મહેલ અને

અવશઆરામને તુચ્છ લેખે છે. હું તમારી સાથે જ રહીને મજુરી કરીશ; સૂકો રોટલો ખાઈશ; અને તમારી સેવા ઉઠાવીશ. ચાલો, આપણે અહિંથી ચાલ્યાં જઈએ.”

મહમૂદ પોતાના હૃદયના સંકુચિત વિચારે લજવાયો. એનું પ્રાયશ્ચિત કરવાને તે રૈહાનાના ચરણમાં પડ્યો. આંખમાંથી વહેતાં આંસુ, મનનું પાપ આંખના માર્ગે થઈ વહેતું ચાલ્યું જાય છે એની ખાત્રી આપતાં હતાં. તેઓ બન્ને હજુ આ સ્થિતિમાં હતાં એવામાં એ-

મના કાને આવાજ આવ્યો: “શાબાશ! રૈહાના! શાબાશ! આજે તમે અમને બન્નેને બચાવ્યા છે. અલ્લાહનાં શુક્ર ગુજાર અને તમારી મમગીનીને દૂર કર. આજથી તું મહારી કર્મની બહેન છે. હાથ મહમૂદ! આવો આપણે ભેટીએ. તમને મહારી કસર માફ કરો. મહારા કૃત્રિમ પ્રેમનો ઉન્માદ આજે દૂર થયો છે.”

● મૂળ લેખક: શ્રી સમ્યદ કાશિમઅલી ‘મીર.’

નહેર ખખર

વડોદરાના નામદાર મહારાણી ચીમનાબાઈ સાહેબ ગાયકવાડ

હિંદુ છોકરીઓ માટે સ્કોલરશીપ

નહેર હિંદુ પ્રભની જાણ માટે ખખર અત્રેથી આપવામાં આવે છે કે, ઉપર જણાવેલા ફંડના ટ્રસ્ટીઓએ હિંદુ છોકરીઓ કે જેઓ વડોદરા રાજ્યમાં અને મુંબાઈ ઇલાકામાં સીધા ને દેશી રાજ્યો સિવાય એંગ્લો વર્નાક્યુલર સ્કૂલો, હાઈસ્કૂલો, આર્ટ્સ, સાયન્સ, અને મેડીકલ કોલેજમાં અભ્યાસ કરતી હોય તેમને ૭૫ સ્કોલરશીપો આપવા નક્કી કર્યું છે.

અભ્યાસ ચાલ્યલેલ, હાજરી અને માળાપની આર્થિક સ્થિતિ વિગેરે બાબતોનાં ખુલાસા-વાળા સર્ટિફિકેટો અરજીઓ સાથે મોકલવા નેઈએ.

અરજના ફાર્મો બહાંક્ષત્રીય હાઈસર્જિ સોસાયટી, એસીસ બીજ, અમદાવાદમાંથી સેક્રેટરી સી. શારદા મહેતા પાસેથી મળી શકશે.

અરજના ફાર્મો તા. ૨૨ જુલાઈ સને ૧૯૨૬ સુધીમાં વિમતવાર ભરીને ઉપર જણાવેલે ઠેકાણે મોકલાવવા નેઈએ.

બહાંક્ષત્રીય હાઈસર્જિ સોસાયટી,
એસીસ બીજ, અમદાવાદ.
તા. ૧૨ જુન સને ૧૯૨૬

સી. શારદા મહેતા,
સેક્રેટરી, નામદાર મહારાણી ચીમનાબાઈ સાહેબ કેળવણી
ટ્રસ્ટ ફંડ, વડોદરા.

તદમને પુછે

ધેરે સંસારરંગ આંખ્યામાં લહતો,
આવી સન્યાસી કોઇ જુસી જળે;
પડદા પડ્યા મ્હારે જન્મોજનમના,
આવી ઉદાસી કોઇ કાપી જળે.

માંડ્યા સંસારદાવ થાક્યાં હો મધ્યમાં.
ગુચે ભરેલ નહિ આંટી ખુલે;
અંતર અજવાળિયાં અસ્તાચળ ઉતરે;
થાક્યાં ને પંથ કંઈ લાંબા પુલે.

આ રે ! સંસાર કેમ લુહો દુઃખદરિયો ?
જ્ઞાનીનાં જ્ઞાન એમ શાને વરે ?
લુહા સંસારમાં પુણ્યો ને પાપ શાં ?
આત્માનાં નૂર કેમ જાંખાં પડે ?

જગમાં સંજોગિયાં ને જગમાં અવલોગિયાં,
કોઇ રડે ને કોઈ હાંસી કરે;
શયે રમે કોઇ સિન્ધુના તટ પર,
કોઇ કોઇ જળમાં ડૂબી મરે !

આત્મા ને શુભ ભેડે બન્ધવની ભેલડી,
શાને સંસારબન્ધ બાંધ્યા પડ્યા ?
રેલ દેરા રેલુરાના પિંજરમાં પુરિયા,
ખારા રો સાગરે છાટી મુક્યા ?

શુભ અન્ધારમાં આરા ઉલસે કંઈ,
તારાનાં ક્રમખાં આભે ઊઠે;
એવા ઉલસમાં ઊભા હો સતતજી !
સંસારી આંખ્ય મ્હારી તદમને પુછે.

નારાયણજી દ્વિવેદી

સ્ત્રીઓનું રાસ-સાહિત્ય

લેખક: રા. જદુરાય ડી. ખંધડીઆ

પુરુષજીવનની બધીજ વિશાળોમાં આ પ્રગતિયુગમાં પ્રગતિ થતી હોય ત્યારે સ્ત્રીજીવન પણ કેવી રીતે હાથ જોડીને બેસી રહે? એક રથના એ તો બે સમાન પૈડાં જ ને? પરિણામે પુરુષોપયોગી અનેકવિધ કાવ્યોની સાથે સ્ત્રીઓના રાસ પણ સરખી ગતિએ જ હોડ્યા જાય છે, એમ આજના કાવ્ય-સાહિત્યના કોષ પણ અભ્યાસીને લાગ્યા વગર નહિ રહે.

માતાઓ અને બહેનો વીશેક વર્ષ પૂર્વે જે ગરબા ગરબી ને રાસો ગાતાં હતાં તે કોણે બનાવેલા? એ પ્રશ્ન અરથાને છે. કેવાં હતાં તે પ્રશ્નનો જવાબ એક જ હકીકતથી આપી શકાય કે વગર સમાસોચનાએ વગર જાહેરખબરે, વગર છાપાંએ, એ વખતના સ્ત્રી ઉપયોગી કાવ્યો, જેમ વા વાત લઈ જાય, તેમ કાઠિયાવાડને ઉપરે કિનારેથી મુંબઈની સરહદ સુધીમાં બહેનોને કંઈ કંઈ ફેલાઈ જતાં. એ 'ગ્રોડકાર્ટીંગ,' એ 'કેન્વાસીંગ' કોણ કરવું હતું? મને લાગે છે કે તે કાર્ય કરવાં

માટે ચાર એકલા આડતીયા (એજન્ટો) હતા અને તેમના નામ વાસ્તવિકતા (Realism), ઢાળ, સરળતા, અને રસા-બપથ.

લોકજીવનમાંથી વિષય ચુંટી, જાણીતા ઢાળમાં, સરળ ભાષામાં, રસાળ રીતે જે રાસ રજુ થતાં તે રાસને જાહેરખબરની જરૂર જ શી?

પછી યુગ બદલાયો. કવિ ન્હાનાલાલે યુગપદ્ધતો કર્યો. તેમણે બીજા અને ચોથા ગુણ કાયમ રાખી ત્રીજામાંથી અડધો લીધો ને પ્લેસો ઉચો મુકી તેની જગ્યાએ નવો ગુણ-આદર્શવાદ (Idealism) દાખલ કર્યો. શિક્ષિતવર્ગની બહેનોએ આ નવી દૃષ્ટિના નવા રાસ વધાવ્યા. અહિંથી બે વર્ગ બંધાયા. જુના રાસ અને નવા રાસ. જુની રાસ રમનારી બહેનો અને નવી રાસ રમનારીઓ.

બીજા કવિઓ જાગ્યા. ખબરદાર, કેશવ રોક, પ્રજારકર, રામચુરા, ખોટાદકર, ત્રિભુવન વ્યાસ અને બીજાઓ (Also-ran).

આ સર્વની વિવિધ પ્રસાદી બ્લેન શાંતિ ખરડીવાલાના રાસકુંજમાં તેમજ 'શુભસુંદરી' કાર્યાલયના ઉમા-ગીતાંજલીમાં કરવામાં આવી છે. સરખામણી મારે એ સંમદો બદ્ધ ઉપ-યોગી લાગ્યા.

દરેકમાં કંઈને કંઈ ખુબીઓને ખાખીઓ જમાશે. કવિ ન્દાનાલાલ ભલે મુગચટ્ટા દોષ પરંતુ તેમના સર્જનો અધાજ એકધારા (stereotyped) એક મદાન કવિના શબ્દોમાં કદું તો "કવિ ન્દાનાલાલ કવિતા દેવીને મંદિરે ખરાખર પહોંચે છે પરંતુ ડેલીએ દાવ દબ્બે પાછા વળી જાય છે." પ્રભાવકર એટલે ન્દાનાલાલની ખીજ આટલિ.

રાખચુરા ને કેશવ શેડે પોતાની વિસિદ્ધતા રચાણી. લોકજીવન તેમણે મર્નિમંત કરવા પુરતો પ્રયાસ કર્યો છે. છતાં સરજનામાં નદિ તો છેવટ રસાળપણમાં રહેજ પાછળ રહ્યા.

એ ઠેકાણે બોટાદકર ને ત્રિલુવન કાપી ત્યાં પછી ત્યારે તેમણે 'બૂન અને વર્નમાન તાજ' ચિત્ર્યે. બલિષ્ઠકાળ અવગણ્યો. બાબી 'કેવી દત્તી અને છે તે માધુ' પરંતુ તરી દોતી નોંધ્યે તે ન માધુ.

આમ દરેક રાસ-કવિ કંઈક સાંધે છે, કંઈક ચૂકે છે, તે વખતે ખજારદાર રાસ-ચંદ્રેકા લઈને બહાર આવે છે. તંત્રીઓ પુદા તંત્રીને ૪ લીટી અભિપ્રાયની લખજો પુસ્તક વિદેશીઓ અનેક પ્રકારની જાહેરખતો લખજો. પરંતુ તે કંઈ તેની ખરી કીમત નથી. પુનઃ-કેવી એક નકલના આદલો રૂપીઆ એ પછી તેની ખરી કીમત નથી. ગુજની આદણી રૂપીઆ, આના, પાસમાં જેમ નથી લખ ચકની તેમ ચાંદોમા પછી નથી લખ ચકની તેની

આંકણી તો તેના-ઉંડા અબ્યાસ અને રસ-પાનમાં છે. મારે મતે ખજારદાર એ લુના અને નવા વર્ગ વચ્ચે પૂલતું સ્વરૂપ કીધું છે. વાસ્તવિકતાવાદ અને આદર્શવાદ બન્નેને સાંધી વિષય વૈવિધ્ય રજુ કર્યું છે અને તે સાથે બાકીના ત્રણે ગુણો છૂટથી ઉમેર્યા છે.

વાંચો એમનું: ગરાસિયો ને ગરાસિયણ
"એક તો જનનીના દુધડાં ને ખીળ"

દુકરાળાંના નર
ત્રીજા ત્રિતેદિ દીપાવરાં મારા દાત્રી જાયાનાં થર."
અને સરખાવો ન્દાનાલાલના "સાવજી શુરા કંથ" સાથે. એકએકથી અડિપાતા છતાં કોઈ કોઈથી માંજ્યા ન જાય એવા.

પછી લુઓ એમનું: "ગુર્જરી વીરાંતના"
"સારી ગુજરાન આજ ખળભળા છે ઉડી
હું જ બેસી દાલેરાં શું માઉં ?

ઉઠો, સ્વામી મારા."
પોનીમાંદાસ ને દાળભાતખાઉ તરીકે ઓળખાતી ગુજરાતી કોમના ઓવર્થમાં આવી તાતો વીર રસ રેડવા કોઈ કવિએ આવી સચોટ પ્રયાન કર્યો છે ?
અને લુઓ: "૩૫"

આવડા રૂપાળા કોણે કીયા ?
શૂંને વસોવિયા કે ચંદ્રને નિચોવિયા ?
લાખ લાખ તારા રોળા લીધા ?
કેટલાં સિદ્ધ, છટ, મિદ્ધ અને ચાંચ શૂંનાર ?
દાવ જનન માને કે ન માને પરંતુ એ પુસ્તકના ૧૦૧ પાનામાં ઓઝોના રાસ-સા-રિત્ય મારે જે વસ્તુ છે ને અનેરી છે. મુજ-રાન ખજારદારને લમનું નદિ તાપ તો રે.૫૧ પછી ત્રણે! પરંતુ એક દિવસ એવો આપણે જ્યારે ગુજરાતજે ને ખજારદાર ત્રણ પાને નદિ ચામે.

વળામણું

(લક્ષ્મણ લક્ષ્મણ ! અંધવારે.....એ ઢાળ)

સાસરે સાણી સીધાવતાં રે, શીખ માવડી - રે છે;
 પળ પળ નિરખે એવું મુખડું રે, આંખે આંસુડાં નહે છે.
 પાળી પોણી ગ્રેમે પંખિણી રે, અળગી ઉડીને થાતી;
 લાડ લડાવેલ લાડકી રે, આજ સાસરે લાતી.
 સરખી સહિયરો વળામણે રે, રોકે વડન છવાયાં;
 “ અણચિંત્યાં કયાંથી આ સુમે રે, જહેની ! આણલાં આવ્યાં ?
 ખૂદલાં ખેલમાં આંગણું રે, મૂનાં લયકારી લાસે;
 મૂનો સરોવર કાંઠો રે, પુલ વિણ ખાવાને ધારો. ”
 બોલી શકે નહિ માવડી રે, એની શ્રાવતી છાતી;
 ધીરજ ધરી બોલ બોલતી રે, રડતાં આંખડી રાતી.
 “ ડાહી થાને મારી દીકરી રે, વસી સાસરિયાં સંગે;
 એકું ના આણીશ ઉરમાં રે, રહેજે નિત્ય ઉમંગે.
 સાસુ ગંગાજળ નિર્મળાં રે, સસરા દેવ શા લેખી;
 જેઠ જેઠાણી વડિલ શાં રે, નવ થાને અદેખી.
 દિયરીઓ કુળદીવડો રે, સરખી જોડ દેરાણી;
 વાઢ વધીશ ના કોઈથી રે, મીઠી બોલને વાણી.
 મૂની સાસરીઆની વાટમાં રે, સ્વામી સાચા સંજાથી;
 ખારા દરીએ મીઠી વીરડી રે, મુખડુંખના સાથી.
 ધનધનગતી રણવાટમાં રે, મીઠી શીતળ છાંયા;
 સૌભાગ્યનો ઝમતો ચાંદલો રે, એથી ઉજળી કાયા.
 નાની નણુલલ હશે લાડકી રે, તેને રીઝવજે ખાતે;
 ઘર છોડી પરધેર ના જતી રે, નવ નીકળવું રાતે.
 સરખી સાહેલીના સંજમાં રે, ઉભાં રહીને અધવારે;
 વાતો ઝાઝી કરવી નહિ રે, જળ ભરતાં જળઘાટે.
 ઉંચે ત્રાદે નવ બોલડું રે, લાજ મોટાંની ધારી;
 વરતળે નિત્યે પું એ રીતે રે, સૌને લાગીશ પ્યારી.
 નાનાં મોટાં નોકર ચાકરો રે, ઘરનાં સૌ જન સાથે;
 હળામણીને રહેજે હેતથી રે, પાડોશીની સંજાથે. ”
 માતાએ પુત્રીને પ્રેમથી રે, નિજ ઉર શું ચાંપી;
 સજળ આંખે સાહેલીએ રે, ઉરની આશિષો આપી.
 ધમધમ ગાજતી નહેલડી રે, મૂકી સીમાડો ચાલી;
 દૂરથી પુત્રીના પંથને રે, ઉભી માતા નિહાળી.

નાનાલાલ હલપતરામ પટેલ

લગ્નમીમાંસા^૧

લેખક : રા. અનુભાઈ મણીલાલ બક્ષી

લગ્નનો આદર્શ: અન્યોઅન્ય વિકાસ એ લગ્નનો પ્રથમ આદર્શ છે. વિકાસક્રમમાં માનનારા યુવાનને એની અગત્યતા કદાચ સમજાવવી ન પડે. લગ્ન એટલે સ્નેહયોગ. એ દેહયોગમાં પરિણમવો જ જોઈએ એમ આવશ્યક નથી. લગ્ન એટલે 'પ્રભુતામાં પગલાં માંડવા', લગ્ન એટલે 'પ્રાણ મેલાપન', લગ્ન એટલે 'આત્મનુ વિધિ', લગ્ન એટલે 'પ્રેમ-ભાવનું રસગૂંથણ'; લગ્ન એટલે વિકાસ માટે સહુચાર અને સહઉક્રયનો.

આ લગ્નનો પહેલો આદર્શ. એ આદર્શ સમાજમાં પ્રચલિત નથી. સમાજમાં સ્નેહ-યોગને ખરું મહત્વ આપવામાં આવતું નથી. સામાન્યતઃ દેહયોગ જ ધ્યેય મનાય છે. એ ધ્યેયની સિદ્ધિ માટે સ્નેહયોગને સાધનરૂપ ગણવામાં આવે છે. આ આદર્શ અમલમાં લાવવા આત્મલોગ આપવો જોઈએ. આ આદર્શને સિદ્ધિમાં લાવવા અઘાત પ્રયત્નો કરવા પડશે. એને માટે પતિ કે પત્ની, પુરુષ કે સ્ત્રી-એમણે પ્રયત્નો આદર્યા નથી. પતિ પોતાનો વિકાસ સાધવામાં સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય લોગવે, પત્નીની મદદ સ્વીકારે, પત્નીના વિરોધને અવગણે; પત્ની પોતાનો વિકાસ સાધવામાં સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય લોગવે, પતિની મદદ સ્વીકારે અને પતિના વિરોધને અવગણે, આ દલીલો તેવારી એ દંપતીની હોય તો પહેલો

આદર્શ સિદ્ધ કરવામાં મુશ્કેલી ન આવે. પતિપત્ની પરસ્પરનાં વિકાસમાં અંતરાયરૂપ થતા હોય તો એ લગ્ન આ આદર્શની દ્રષ્ટિએ સફળ ન કહેવાય. આવાં લગ્નો સમાજમાં બહુ થોડા થાય છે એ નિર્વિવાદ છે.

લગ્નનો બીજો આદર્શ દેહયોગ કે પ્રજોત્પત્તિ. લગ્ન છતાં સંયમી જીવન એ આ આદર્શ મેળવવાની કુંચી. આ આદર્શ સિદ્ધ કરવામાં પણ સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યની આવશ્યકતા છે. પતિની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ પત્ની અને પત્નીની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ પતિ પરસ્પરને ન સ્પર્શે તો જ આ આદર્શ સિદ્ધ થાય. કારણ પ્રજોત્પત્તિનો આદર્શ અને અતિ સંલોગની ઇચ્છા એ એ વિરોધી વસ્તુઓ છે. જે એમ માને છે કે સ્ત્રીપુરુષનો અવિરત સંલોગ એ જીને આવશ્યક વસ્તુ છે તેની પાસે આ આદર્શ ટકી ન શકે. પરંતુ જે દંપતી પ્રજોત્પત્તિનો આદર્શ પોતાની સામે રાખે છે તેમની સંલોગની ઇચ્છા ઘણે ભાગે દૂર થાય છે. સંયમી જીવન માટે બીજા પણ ઉપાયો છે. પ્રજોત્પત્તિ સિવાયનો બીજો કોઈ મદાન આદર્શ (દેશ સેવા, સ્ત્રી સમાજ-સેવા વિ.) સેવાયા પણ દંપતી સંયમી જીવન ગણી શકે છે. કવિશ્રી (ન્દાનામાલ દલપત-તરામ કવિ) ના સંબોધો:

" માતાપિતાની લગ્નવેલ પાંગરે
તેના પ્રકુપ પુત્ર તે સન્માન "

અથવા “ શરીર સમર્પી શરીર ધડે,
આત્મા સમર્પી આત્મા ધડે,
હેવાનાં અમૃત ઠાલવી ઠાલવી
અમરોને ઉછંગમાં ઉછેરે
એ મહાનુભાવ માતાની મોટપ ”

પરંતુ આ આદર્શ પણ સમાજમાં થોડા પ્રમાણમાં પ્રચલિત છે. પ્રજોત્પત્તિ માટેજ સ્ત્રીપુરુષ-સંયોગ એ તો આદર્શ અવસ્થા મનાય છે. એ માન્યતા સમાજમાં ચાલી આવતી રૂઢિને આભારી છે. એકાન્તમાં એક જોરકામાં એકજ પથરીએ પતિપત્ની મૂવે એટલે રૂઢિયુક્ત સમાજને એ અશકયજ લાગે ને (!) એ પ્રથા નાશુદ થાય, સ્ત્રી તરફની પુરુષની દૃષ્ટિમાં ફેરફાર થાય તો આ આદર્શ સાધવો સહેલો છે. પતિપત્ની આ આદર્શમાં અંતરાપરૂપ થતા હોય તો એ લગ્ન સફળ ન કહેવાય.

લગ્નનો ત્રીજો આદર્શ સમાજ-સેવા. એ આદર્શ પતિપત્નીને પોતાનાં જીવન કાર્યોની પસંદગી તથા સાધનામાં સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય મળવાથી સંભવ્ય છે. લગ્ન પછી દેશસેવા કરવાની પતિની ઇચ્છા હોય કે સ્ત્રીસમાજની સેવા કરવાની પત્નીની ઇચ્છા હોય તો બંનેને તેમ કરવામાં સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય એ સ્વાતંત્ર્ય એમમાંથી કદાચ ‘પત્ની’એ પતિમાં સમાજ સેવાની ધગશ રેડવી, પત્નીએ પતિને શિક્ષણ, કેળવણી, તાલીમ, વિ. આપી એ કાર્ય માટે તૈયાર કરવો—એ વિચાર આપણને કેવો લાગે છે? એ સમાજને અફ-વિકર લાગે છે. એ વિચારને હિન્દુસ્તાનમાં કે સારી આલમમાંય સ્થાન નથી. કારણ પુરુષ સેંકડો વર્ષો થયાં પ્રાધાન્ય ભોગવતો આવ્યો છે. સ્ત્રી સમાજજીવનમાં લગભગ બધા ક્ષેત્રોમાં પ્રધાનપદ ભોગવતી હોય તો એ વિચાર શક્ય છે. દવે સ્ત્રીવિરોધી વિચારીએ. સ્ત્રીસમાજની સેવા કરવાની ઇચ્છા પત્નીની હોય

તો તો પ્રશ્ન સીધો છે. એને પતિએ નામનો આશરો આપી એની લાવનાઓને પોષ્યા કરવી. તેને તેનાં જીવનકાર્યની તૈયારી તથા સિદ્ધિમાં સંપૂર્ણ મદદ અને સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય આપવું. પત્નીને એ ધગશ ન હોય તો એ ધગશ ઉત્પન્ન કરવાનું અને પત્નીને શિક્ષણ આપવાનું તથા કેળવણીના સંસ્કારો પાડવાનું કાર્ય પતિને શિરે આવી પડે છે.

આ આદર્શ પણ સમાજમાં પ્રચલિત નથી. છૂટાં છવાયાં થોડાંએક પ્રયત્નો પણ આ દિશામાં સમાજજીવનમાં પડેલા લાવી શકે. જાહેરજીવન માટે સ્ત્રીકાર્યકર્તાઓ આ રીતે સમાજને મળી રહે. પરંતુ પતિ પત્નીને સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય આપવા શક્ય નથી. પતિને રાખવામાં, તેને સાફ ખવરાવવામાં, શુદ્ધ સાફ-સુદ્ધ રાખવામાં અને પતિની વિષયેજાને અનુરૂપ થવામાં પત્નીની શરૂઆત સમાપ્ત થાય છે. પુરુષનો એ શરૂઆત અમલમાં મૂકાવવાનો દક્ષ પુરુષ કેમ જતો કરે? શ્રદ્ધે એ દક્ષને સ્થાયી સ્વરૂપ આપ્યું છે.

યુવાનો અને યુવતીઓ આ દિશામાં ધાણું કરી શકે. થોડાંએક યુવાનો પ્રતિજ્ઞા થયે કે “ અમારી પત્નીઓને સમાજસેવા માટે અમે તૈયાર કરીશું; તેમના બરણુ ગોપણ્યની ચિન્તા તેમને આપે નહિ; પડતી ભણે તેઓ સ્વાતંત્ર્ય રીતે સમાજસેવા કે સ્ત્રીસેવા આદરે. ” આ દિશામાં યુવાનો સહાય અને એકાગ્રતાથી કાર્ય કરવા મંડી પડે તો થોડા વખતમાં સાફ પરિણામ લાવી શકાય.

આદર્શ શુદ્ધસ્થાત્રમ એ લગ્નનો ચોથો આદર્શ. પહેલો આદર્શ વિરલ દંપતી માટે કદપી શકાય. ન્યારે આ આદર્શ સામાન્ય દંપતી માટે છે. પરસ્પરને સમજવાની મીઠી દષ્ટિ, સદાનુજૂતિ આપવાની દષ્ટિ, આદર્શ શુદ્ધવ્યવહારની દષ્ટિ, સંયમી જીવનની દષ્ટિ, નિરોગી બાળક ઉછેરવાની દષ્ટિ, કુખના સમ-

બાગી યવાની દષ્ટિ, વિ. દષ્ટિઓનો સમાવેશ આમાં થાય છે.

આ આદર્શ પણ સમાજમાં પ્રચલિત નથી. પતિપત્ની વચ્ચે અણુખનાવ, કુટુંબ-કલેશ, દંપતીજીવન તરફ અસંતોષની લાગણી. એવું એવું લગભગ બધેજ જોવામાં આવે છે. સ્ત્રીના માનસને ન્યારે ત્યારે ટકાર લાગ્યા કરે, એની ઇચ્છાઓ-ભાવનાઓ ન્યારે ત્યારે ખંડિત થાય, એના વિચારોને ન્યારે ત્યારે તોડી પાડવામાં આવે, એના હૃદયિક વિકાસને ન્યારે ત્યારે અવગણવામાં આવે, એના ઉદ્દાસને ન્યારે ત્યારે દાગી દેવામાં આવે-એ બધું શું ખતાવે છે ? એ ખતાવે છે કે સ્ત્રી પુરુષની સહચરી નથી. સ્ત્રી તરફની પુરુષની દષ્ટિ ફરે તો દંપતીજીવન વધારે મુશ્કેલી બને.

મહેં તો આદર્શનીજ વાત કરી લગ્નની પાછળ બીજા કણાયે ઉદ્દેશો હોય શકે પણ હું લગ્નને કંઈ દષ્ટિએ જોઉં છું એજ મહેં તમને લખ્યું.

આ આદર્શો સમાજમાં કેમ ફેલાયવા એ વિષે વિચાર કરવા પહેલાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ તથા સ્ત્રીઓની લાગણીઓ, ભાવનાઓ અને વિચારો-એ, બધાનું વિહંગાવલોકન જરૂરી છે એમ હું માનું છું.

સ્ત્રીઓની આધુનિક સ્થિતિ: આ-લ્યાવસ્થાથીજ શરૂ કરું. ભાષિતો જન્મ અને બહેનનો જન્મ એકજ દષ્ટિએ નિહાળવામાં નથી આવતો. (૧) સમાજ પુત્ર જન્મથી વધારે આનંદે છે. પુત્રીને પુત્ર જેટલાજ લાડયા ક્ષેત્રવામાં નથી આવતી. (૨) બાળકને રમવાની, હરવાફરવાની જે છૂટ મળે છે અને આપવામાં આવે છે તે છૂટ બાલિકાને આપવામાં નથી આવતી. તેની જરૂરિયાત તરફ ઓછું લક્ષ આપાય છે. ભાઈ રમે ને બાઈની બહેન કામ કરે. ત્યારપછી શિક્ષણ. પુત્રને મોટી ઉમરનો થાય ત્યાંસુધી માતાપિતા લણાવે

છે. (૩) પુત્રીને એટલી ઉમર સુધી લણવા દેતા નથી કેટલાક માખાપો તો નાની ઉમરે પુત્રીઓને નિશાળેથી ઉઠાડી મુકે છે. માખા-પની એ કુટેવ તો હિંદુસમાજમાં બધેય પ્રચલિત હશે. (૪) પુત્રીને નહાની વયેજ એમ કસાવવામાં આવે છે ને એવુંજ વાતાવરણ તેની આસપાસ ઉભું કરવામાં આવે છે કે તેનો જાતિય વિકાસ (સેક્સ-ડેવલપમેન્ટ) જલ્દી થાય છે.

ત્યારપછી યુવાવસ્થા: પુત્રને સ્વાતંત્ર વિચાર કરવાની ધીમે ધીમે છૂટ થતી જાય છે. પુત્રીને માટે હજી એ દિશા બંધ છે. (૫) પુત્રને જીવનદિશા નક્કી કરવાને સ્વાતંત્ર્ય; પુત્રીને નહિ. (૬) પુત્ર અભ્યાસ અર્થે પ્રદેશ જાય; પુત્રી ન જઈ શકે. પુત્રીને શિખામણથી અને બહેનપણીઓ દ્વારા ભવિષ્યમાં આદર્શ ગૃહિણી થવાનું કહેવામાં આવે. લગ્ન વિષેના વિચારો નાનપણથીજ એની પાસે મુકવામાં આવે. પુત્ર પાસે એવું કંઈ નહિ. (૭) આને અંગે એ જાતિય તકાવત (સેક્સ-ડીફરન્સી-એશન) વધારે ને વધારે અનુભવતી થાય. (૮) નહાની ઉમરેજ વેવિશાળ, કદાચ લગ્ન પણ કરી નાખવામાં આવે. એ વિષયમાં એને પ્રજ્ઞવાનું તો ન જ સંભવે. જે સમાજમાં જાતિય વિકાસને આવું ઉત્તેજન મળે એ સમાજ અધોગતિના રસ્તા ઉપર છે એમ કહી શકાય. હવે લગ્ન પછી. લગ્ન પછી થોડો વખત સાસરે વહુ મોંઘી થઈને ફરે. પરંતુ ત્યારપછી તરત જ કુટુંબકલેશ ને અસંતોષ થોડા કે વધારે પ્રમાણમાં જોઈ શકાય છે. પતિ સાથેનો પત્નીનો સંબંધ મોટો નથી હોતો. (૯) કણાય પતિઓ પત્નીઓને ભોગ્ય વસ્તુ (લીવીંગ એરેન્જમેન્ટ) ગણે છે. સુખ મેળવવાનું સાધન, સંતોષ આપવાનું સાધન, ગ્રેરણા આપવાનું સાધન, વિ. વિ. સાધનો તરીકે પુરુષ સ્ત્રીની ગણતરી કરે છે. આથી સ્ત્રીની મનો-

દયા પણ ફેરવાઈ ગઈ. પોતાની અધોગતિને એ સામાન્ય સ્થિતિ કદાચ લાગી. તેણે પોતાની મનોદશા ફેરવીને એ વસ્તુને સ્થાયી સ્વરૂપ આપ્યું. પોતે પોતાની તરફ દુર્લક્ષ્ય આપ્યું એટલે રૂઢિસ્થાપિત દંપતીજીવન એજ કુદરતી જીવન લાગવા માંડ્યું ત્યારપછી સ્ત્રી પ્રસૂતિની વેદનાઓ સહન કર્યે જાય છે. (૧૦) બાળકોને જન્મ આપવામાં અને ઘડવામાં એના હિસ્સાની કદર પુરૂષ નથી કરતો. સ્ત્રી એમ કરતાં તદ્દન સુસાધ જાય ને અવસાન પામે તો પુરૂષ બીજી સ્ત્રી પરણે છે. (૧૧) પુરૂષ અવસાન પામે તો સ્ત્રીએ વિધવા રહી સંયમ પાળવો. પછી બહેને સંયમ 'બળાતકારે સંયમ' હોય. બહે ગર્ભપાત થાય પરંતુ ઉચ્ચ વર્ગ તથા શિક્ષિત વર્ગ પોતાના વર્ગની વિધવાઓને પુનર્લગ્ન કરવાની છૂટ ન જ આપે. વિધવા થયા પછી પણ અસંખ્ય દુઃખો સહન કરવાનાં. હવે વૃદ્ધાવસ્થા. (૧૨) પતિપત્ની વૃદ્ધ થાય છતાં પણ પત્નીની ઇચ્છાને પતિ માન ન આપે. તેવું ઘરમાં વલણ પણ નહિ જેવુંજ. વૃદ્ધાની ઉંમરે સુસાધ જપાથી મરે, વિધવા ઘટ બળાતકારે સંયમી જીવન ગાળી છેવટે મરે, કે મોટી ઉંમરે પ્રાણત્યાગ કરે ત્યારેજ સ્ત્રીનો છૂટકારો.

સારાંશમાં, બાલક અને બાલિકા
કિશોર અને કિશોરી
યુવાન અને યુવતી
પતિ અને પત્ની
પિતા અને માતા
વિધૂર અને વિધવા
વૃદ્ધ અને વૃદ્ધા

આ દરેક સ્થિતિમાં પુરૂષ-વર્ગ સ્ત્રી-વર્ગ કરતાં વધારે સુખી છે. તેમને (સ્ત્રી-વર્ગને) સ્વાનંદ્યુજ નથી. તેમને જીવનની મઠા મા-

ણુવા દેવામાં નથી આવતી. આ થયું તેમની સ્થિતિનું વિદગ્ધાવશેષન.

હવે સ્ત્રીઓની ભાવનાઓ: બાળક બાલિકા પરસ્પર અતુકરણ કરે છે. બાલ્યાવસ્થાથીજ બાલિકાને બાલક જેવું બધું કરવાના કોડ હોય છે. માબાપ એમાં સહેજ વિધ્ન નાખે એટલે એની ઉમેદ વધારે તીવ્ર થાય છે. એવીજ રીતે કિશોરી, યુવતી, પત્ની માતા, વિધવા કે વૃદ્ધાની બાબતમાં અને છે. એમની ઇચ્છાએ, એમના મનોરથો દબાએલા અણવિકસ્યા રહે છે. એવું 'રીએક્શન' ગમે ત્યારે થાય એમ સંભવિત છે. એ 'રીએક્શન' એવું સ્વરૂપ કાં ન લે કે સ્ત્રીઓ પુરૂષોને પરાધીન બનાવવાના ધ્યેય તરફ વળે? એ પણ શક્ય છે. ઇષ્ટ કે અનિષ્ટ એ વિચાર સ્ત્રીએ કરવાનો છે. સ્ત્રીઓની પ્રવ્રાસ કરવાની, રમતગમનની, કુદરતનો આનંદ લેવાનો, વિ. ભાવનાઓ પણ દબાએલી રહે છે. અસારે શ્રીયુત્તર દરજીવનભાષ (કાલીદાસ મહેતા) ના શબ્દો પાદ આવે છે "શિક્ષિત વર્ગમાં અને તેમાંય યીથો-સોશીસ્ટમાં પણ પૂત્રને જે છૂટ મળે છે તેટલી પૂત્રીને નથી મળતી"

હવે લગ્ન વિષે સ્ત્રીઓ શું વિચારે છે તે જોઈએ. કવિશ્રીના શબ્દોમાં:

૧ "પણ લગ્નવિધિ તે ઝગ્ન નથી બધાં ધનના દગ પૂજવાના, કે પતિને ? માથે મુગટ માંડવાના કે દેયે ? દાકરી એટલે અપરાધજી મળે લક્ષ્મી-લાઘ્યો પરુ કે પદવી-લાઘ્યો પાપી એવા સંગે વિદારખેડ ખેલવા ને ધન કે ધામ ને દેહ વેચવા એ તે લગ્ન કે બલિયાર ? પૃથ્વીને ખડે ખડે, બામિ ! સ્વયંવર એટલે પૌરાણિક મપ રોડ ને કવિનાર્તુ સ્વપ્ન,

ધર્મ. સદચાર તે મિથ્યાવાદ,
અને લગ્ન તે લૌકિક દંતકથા. ”
૨ “ માતૃભાવને માટે તો કોઇ કહે છે
પશુતાના ખેલનથી પશુઓનો પ્રસવ. ”
૩ “ આત્મ જ્ઞોતિઓનો રસયોગ એ લગ્ન:
એ વ્યાખ્યા તો કવિતામાં રહી.
સંસારે દેહવટો દીધો છે રનેહલગ્નને.
૪ “ નથી એ પૂર્વના વજ્રબન્ધી કળેડાં,
વયનાં વિક્રમનાં રૂપનાં શુભાં,
કે નથી એ પશ્ચિમનાં પલક-
દરિયાવ કરારનામાં,
મોહના લોભનાં ઉન્માદનાં સગવડતાનાં.
પશ્ચિમની પરસ્પરની પંસદગી,
પૂર્વની પરસ્પરની જીવનપરાયણતા:
કરારે નહિ ને વિક્રમે નહિ,
પુણ્ય વર્ચસ્વીઓનો જીવન યગ:
નરનારનાં રસયોગ તે રનેહલગ્ન. ”
પરંતુ સમાજ આ આદર્શો કેમ
અપનાવે? એ આદર્શ અસ્તિત્વમાં ન
હોવાનું એક મુખ્ય કારણ એ હોઇ શકે
કે ‘ જીવનમાં નિશ્ચિત આદર્શો તથા નિશ્ચિત
ધ્યેય હોવાં જોઈએ ’ એમ માનનારા માણસો
સમાજમાં ઓછા હોય. ખરું કહીને સમાજ
કે બીજે કોઇ પણ સમાજ એમ કહી શકે
એમ નથી. આર્યોનું ધ્યેય આર્યવ
ખીલવનું એ છે. નૈતિક નિયમોનું પાલન
કરવું એ કહેવાતા નાસ્તિકોનું ધ્યેય છે. અને
‘ શીવસ્ત્રી ’ એ તો સાદા જનસમાજનો
આદર્શ છે. એટલે આદર્શ અને ધ્યેય તો
આપણી પાસે છે. પરંતુ “ પુરૂષ પ્રધાન અને
સ્ત્રી ગૌણ ” એજ મુખ્ય કારણ લાગે છે.
પુરૂષનું પ્રાધાન્ય ઘણું કારણેને અંગે છે:
(૧) મોટે ભાગે સ્ત્રી પોતાના બરણ પોષણ
માટે પુરૂષ ઉપર આધાર રાખતી આવી છે-સ્ત્રીની
આર્થિક પરતંત્રતા; (૨) પુરૂષ સામાન્યતઃ
સ્ત્રી કરતાં બળવાન છે એ માન્યતા; (૩)

શક્તિ અને કાપદાએ એ રિયલિટી અને એ
માન્યતાને કાયમી સ્વરૂપ આપ્યું; (૪)
જાતિય તફાવતને અંગે ગૃહકાર્ય એ સ્ત્રીનું
જીવનકાર્ય બની ગયું; વિ. વિ.

આ કારણો દૂર કરવા આપણું પહેલું
કાર્ય સ્ત્રી તરફની પુરૂષની દૃષ્ટિમાં
ફેરફાર કરવાનું છે. એ દૃષ્ટિ ધીરે ધીરે
ફેરવાતી જાય છે એમ તો કલ્પવ કરવું જ
પડશે. પરંતુ એ ફેરફારની ગતિ બહુ ધીમી
છે. કીટીવેગ સમાજ સુધારકોને અને યુવાનો
તથા યુવતીઓને પાલવે એમ નથી. ‘ ગૃહક્ષેત્ર
એજ સ્ત્રીનું કાર્યક્ષેત્ર ’ એ આપણો વિચાર
ફેરવાયો છે. ‘ પૂર્વજે સ્થાપિત કાયદાઓનો
પુરૂષ તરફનો પંક્ષપાત ’ આપણને હવે સાંભે
છે. આવો કેટલોક ફેરફાર આપણી દૃષ્ટિમાં
થયો છે, વિચારમાં થયો છે. હજી એ ફેરફાર
વર્તનમાં નથી આવ્યો. સ્ત્રીને અમુક અમુક
બાબતોમાં સ્વાતંત્ર્ય હોવું જોઈએ એમ આ-
પણે માનતા થયા છીએ પણ એ સ્વાતંત્ર્ય
આપવા હજી રાજી નથી.

સમાજ બીજા તથા એવા આદર્શોને
(પ્રજોત્પતિ તથા આદર્શ ગૃહસ્થાશ્રમના
આદર્શોને) જઈને અમલમાં લાવશે. પહેલા
તથા ત્રીજા આદર્શોને (સહવિકાસ તથા
સમાજ સેવાના આદર્શોને) અમલમાં આવતાં
વાર લાગશે. બીજા આદર્શમાં પુરૂષ સ્ત્રીને
સમાવડી ગણે, સ્ત્રીની ઇચ્છાને યોગ્ય માન
આપે અને દંપતી સંયમી જીવન ગાળે. ચોથા
આદર્શમાં સ્ત્રી પુરૂષ પોતાના કાર્યનો યોગ્ય
સમન્વય (કોઓર્ડેશન) કરે. બંનેના કાર્ય-
ક્ષેત્રને મર્યાદાની પાળ નહિ બાંધવામાં આવે.
કેટલુંક કાર્ય પુરૂષ કરે; કેટલુંક સ્ત્રી કરે;
કેટલુંક બંને સંમત કરે. તેમાંથી ફરજિયાત
જેવું તત્ત્વ નીકળી જાય, જવાબદારીનું લાન
એ તત્ત્વ દંપતી આગળ મૂકાય. સ્ત્રીને પસંદ
પડે તે સ્ત્રી કરે; પુરૂષને ગમે તે પુરૂષ કરે.

પહેલા આદર્શ માટે શિક્ષિત વગ કદાચ પહેલ કરશે કોઇ વીરલ દંપતીનો એ માગ છે. ત્રીજા આદર્શ માટે યુવાનો તથા યુવતીઓ ધણું કરી શકે. પરણવું છતાં મિત્રો તરીકેનાં બધાં હકકો જતાં કરવા એ કામ તો યુવાન અને યુવતીનાં-યૌવનનાં.

પણ યૌવન શું કરી શકે? યુવાન કેટલીક પ્રતિજ્ઞાઓ લઇ શકે: દાખલા તરીકે,

(૧) “ મહારો વિવાહ જે કન્યા સાથે કરાવવામાં આવે તે કન્યાને મેટ્રીક થવાની બધી સગવડો કરી આપવો માટે હું યથા-શક્તિ મહેનત કરીશ. તેમને મેટ્રીક થયા પછી સ્નાતક થવાની ઇચ્છા હોય, અને તેમ થયાં પહેલાં તેમની લગ્ન કરવાની ઇચ્છા ન હોય તો હું લગ્ન કરવાની ઉતાવળ કે આ-મલ કરીશ નહિ. હું કંઠમાં, લગ્ન ક્યારે કરવા તે તે કન્યાની ઇચ્છા ઉપર રહેશે. તેની તે ઇચ્છાનું પાલન કરાવવા હું બધી તજવીજ કરીશ.”

(૨) “સ્નાતક થતાં પહેલાં લગ્ન કરવામાં કન્યા સંમત હોય અને તે રીતે હું, તેના મેટ્રીક થયા પછી અને સ્નાતક થયાં પહેલાં, જે લગ્ન કરું તો પણ કન્યાને સ્નાતક થવાની અને તે માટે જરૂર હોય તો અન્ય રચણે જઈ રહેવાની બધી સગવડો કરી આપીશ, અને તેને શિરે ગૃહિણી તરીકે કોઈ જાતની જવાબદારી ન આવે તેની સલાહ રાખીશ.”

(૩) “ સ્નાતક થયાં પછી સગવડ હોય, અને તે કન્યાની ઇચ્છા વધારે ઉંચા અભ્યાસ માટે પરદેશ જવાની થાય, તો તેમાં હું પ્રોત્સાહન આપીશ.”

(૪) “ અભ્યાસ પૂરો કરી રહ્યા પછી મહારી પત્નીને જે સંસ્થામાં કાર્ય કરવાની ઇચ્છા હોય, અને જે કાર્યને તે જીવનકાર્ય તરીકે સ્વીકારતા હોય તે સંસ્થામાં અને તે કાર્ય કરવામાં હું મદદગાર થઈશ.”

(૫) મહારો અને મહારી પત્નીનો સંબંધ

જગતની દૃષ્ટિએ પતિપત્નીનો સંબંધ હોવા છતાં જે મિત્રોના સંબંધ જેવાજ રહેશે.”

(૬) “ મહારી પત્નીને મહારા નામનો આશ્રય આપીને તેના ઉચ્ચ આશયો અને જીવનના આદર્શોની સિદ્ધિ થાય તે માટે લઈ જવાના એક માત્ર હેતુથી હું લગ્ન કરવાનું સ્વીકારું છું.”

(૭) “ મહારી પત્નીને સંસારમાં પડવાની ઇચ્છા થાય કે તેવો તેનો આમલ હોય અથવા માતૃત્વની જવાબદારી સ્વીકારવાની તેની પોતાની સ્વેચ્છાપૂર્વકની સમજણ તૈયારી હોય નહિ ત્યાં સુધી હું ગૃહસ્થજીવન ગાળાશું નહિ, અને તેમ કરવાને મહારી પત્નીને કોઈ પ્રકારે આમલ કરીશ નહિ.”

(૮) “ આ રીતે મહારા જીવનનો આદર્શ મહારા નામનો આશ્રય આપીને એક મહિલાને ઉંચામાં ઉંચી કેળવણી આપતા અપાવવાનો, અને જાહેરજીવનની સમજણ સગવડો અપાવીને તેને અત્યુક્ત ક્ષેત્રમાં સેવા-બગિની તરીકેનું જીવનકાર્ય ઉપાડવામાં અને નિભાવવામાં તેમને મદદગાર થવું એજ. જીવનમાં પતિપત્ની તરીકે નહિ રહેતાં મિત્રો સાથીઓ-સમાજસેવકો તરીકે રહેવાનો મહારો નિશ્ચય છે.”

(૯) “ મહારા આ આદર્શોની સિદ્ધિ માટે હું મહારા પોતાના બળ ઉપર ખૂંટીશ, અને મહારના કોઈપણ જાતના દબાણને કે આમલને પછી બધે તે માતાપિતા કે વડિલો તરફથી થાય તો પણ-મહારા આ શુભ સંકલ્પની આડે આવવા દઈશ નહિ.”

(૧૦) “ મારાં જીવનધ્યેય અને જીવન-પ્રણાલિકા નક્કી કરવાનો અને તે પ્રમાણે વર્તવાનો મહારો સ્વતંત્ર અધિકાર છે; અને તેજ પ્રમાણે પોતાનાં જીવનધ્યેય અને જીવન-પ્રણાલિકા નક્કી કરવાનો અને તે મુજબ વર્તવાનો મહારી પત્નીનો સ્વતંત્ર અધિકાર છે

એમ માનું છું, અને તે પ્રમાણે વર્તવાનો મારો નિશ્ચય છે."

આવી બીજી કેટલીક પ્રતિજ્ઞાઓ વર્તનમાં મૂકવા માટે ધરી શકાય.

હવે સમાજ જીવનમાં લગ્નનું સ્થાન એ વિષે વિચારીએ. સામાન્ય માણસ પણ કથુલ કરે છે કે સમાજજીવનમાં લગ્નને સ્થાન છે. પરંતુ કેવું અને કેટલું સ્થાન છે તે વિષે મતભેદ છે. લગ્ન વિના સમાજની દસ્તી ન સાંભવે. કવિશ્રીના શબ્દોમાં:

૧ "કંઈકંઈ એમ કૌમારને સેવશે, કુમારી!

ને જતાં મનુજનાં લગ્નના માંડવા,
નથી સૂકાયા, ને નહીં સૂકાય;
પણ સદા સજાઆ કરશે."

"લગ્ન પ્રાણવિકાસનું વ્રત છે,
સ્વર્ગપન્થનું પગથિયું છે;
આનવખાનનો ધર્મમાર્ગ છે,
પરણું તે તો પ્રભુતામાં પગલાં માંડવા."

"દસ્ત-મેલાપન નદિ,
પ્રાણ-મેલાપન એટલે લગ્ન;
આમતારોનું અનુકરણ સંગીત,
જીવન જીવનું perfect tuning
જાંદગીનું એ અનવધિ સંગીત,
અનંતરનાં એ અનંદદ નાદ;
રનેદનાં સમાધિસિદ્ધો સાંભળે."

૪ "એક એટલે શું?"

આત્મામાં આત્માનું પ્રતિસ્થાપન:
માનવીમાં અવતરતી રસપ્રભુતા:
અનંતપ્રાણીની સુજન ભાવના:
રસિકાનાં નિષ્કલંક રસઅભિષેક,
પ્રિયથે પ્રાણજ્યોતની આતિ,
જીવનમરના આત્મવહનિના અમિહોત:

સમાજ જીવનમાં બ્રહ્મચર્યનું સ્થાન:
પહેલાં અને ત્રીજા આદર્શવાળા દંપતી
નેહિક બ્રહ્મચર્યનાં વ્રત ધારી છે. એ કહેવાની
આવશ્યકતા નથી. લગ્નના આવા વિશાળ
આદર્શો હોવાં જતાં કેટલાક કુમારો ને કુમા-
રીઓને કૌમાર સેવવાં-નેહિક બ્રહ્મચર્યનાં
વ્રત લેવાં એ રહેલાં નથી. કુમાર કે કુમારી
પાસે કોઈ મહાન ધ્યેય-દેશસેવા, 'આત્મ-
દર્શન' નદિ હોય તો એ ગ્રાયાં ખાશે ને પડશે.

લગ્ન અને બ્રહ્મચર્ય: એ તો સમાજ
જીવનનાં પૂરક છે. સમાજજીવનનાં આવશ્યક
અંગો છે. એ બે માર્ગો વિરોધી નથી. લગ્ન
અને સંયમ પ્રભુતા તરફ લઇ જાય. નૈહિક
બ્રહ્મચર્ય પ્રભુતા તરફ લઇ જાય. ધ્યેય પ્રભુતા
પરમાવધિ. કાર્પસ્ત્રે જીવતાં એટલજી જીવતાં
ચિન્નતા.

તેજી: "જે માણસ મારી સાથે પરણે તેણે કોઈક મદ્યમાન કામ ક્યું હોયું નેહજે."

તે: "ત્યારે તો હું તેજ માણસ છું."

તેજી: "તમે ? કેમ ? તમે શું મદ્યમાન કામ ક્યું ?"

તે: હું તમારી સાથે પ્રથમ રહિએ પ્રેમમાં પડ્યો તે શું મદ્યમાન કામ નથી ?

*

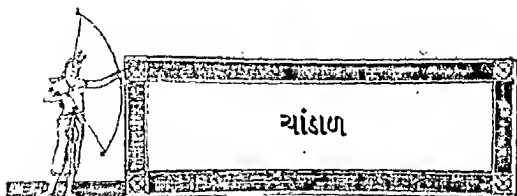
*

*

*

દરદ: "તમે પહેલું બીજા ત્રણો નદિ ત્યાં મુખી તમને નવાં કપડાં સીતી આપીય નદિ."

મદદક: "પરંતુ હું ત્યાં મળી નેમક સકું એમ નથી."

ચાંડાળ

લેખક: રા. મનુભાઈ જોષાણી.

આખા શરીર કોઢથી પીડાતો રાજા બીજાને પડ્યો પડ્યો રોડો નાખતો હતો. મોટા મોટા વેદો પણ એનો રોગ મટાડી શકતા ન હતા. મંત્ર તંત્રનું પ્રાપ્ત્ય રોગ મટાડી શક્યું નહિ. રાજા પીડાથી સોસાઈ ગયો. એનું શરીર અધું થઈ ગયું, મુસાવમ રૂની રેશમી પથારી એને આરામ આપી શકી નહિ. કોઢમાંથી નીકળતી દુર્ગંધ અને એમાંથી વહેતુ પર્ ચિત્રી ચકાવતાં અને એથી કોઢથી રાજા પાસે બેસી શકાતું નહિ. રાજા રોગથી કંટાળી ગયો હતો. પણ રોગ ચિકિત્સા કરી કોઢ એને મટાડવા સમર્થ ન હતું. રાજાએ જાણ્યું હતું એને આકરાં થઈ પડ્યાં. એ વારંવાર કહેતો કે રોગી રહીને રાજ્યસુખ ભોગવી શકાતાં નથી. પણ નિરોગી શરીર મજૂરી કરી પેટ ભરવું આ રાજ્યસુખ કરતાં હજાર દરજ્જે ઉત્તમ છે. રાજ્યકુટુંબીએ પણ રાજાની આ સિંધિથી વ્યાકુળ રહેતા.

એક દિવસ રાજા કંટાળ્યો. ઉનાળાના ધખધખના તાપમાં એ ઉની તૃપ્તી રોકાઈ જતો. ચોતરફ દોગેલી ટટીઓ એને શાંતિ ન આપતી. એમાં સહને આવતો કંડો પડતો પણ એને ઉની લાગતો. સાગતો અને એનો દેહ બળું બળું થઈ જતો. પથારી છોડી એ ચોતરફ દોડાદોડ કરવા લાગ્યો. એવામાં રાજ્ય અનુચર એક જાણીતો સહને અંદર આવ્યો. એણે ઝુલી ઝુલીને મદારાજને નમન કર્યું અને રાજા એના તરફ જોઈ રહ્યો.

“બાપુ! આ જોશી” જોશી તરફ આંગળી કરી એણે કહ્યું.

“તમે? આ...”

“હા, હા.”

અને અનુચર બહાર ગયો.

મદારાજ પતંગ ઉપર બેઠો. સામે પડેલા બાજુ ઉપર જોશી બીરાંત્યા. અને રાજા જોશી સામે ચક્રવર્તી આંખે જોઈ રહ્યો.

“બાપુ.....”

“આં મટશે?” રાજાએ કોઢ તરફ જોયું. અંદરથી નીકળતા પથથી એનો પીત્તો ઉજળ્યો. એ લવરીએ ચડી જઈ પથારીમાં પડકાયો.

જોશી જોઈ રહ્યો. એણે પ્રશ્ન મૂક્યો, ગળીત ગળ્યું, અને કહ્યું. “બાપુ!...”

રાજા પથારીમાં બેઠો થઈ ગયો. આસાના અંકુરો ઉપર ઝંખેલો રાજા, જોશી તરફ તાક્યો. એના બીરાંમળા સ્વરૂપે જોશીને ડાર્યો અને સુકલ દાડખોજર જેવા દેહને આગળ ધરતાં પૂછ્યું: “શું?”

“રોગ મટશે.”

“મટશે? કે.....શું કહ્યું?”

“મટશે. જરૂર મટશે.”

“જરૂર.” રાજા પથારીમાંથી ઉઠી જોશી તરફ ધર્યો—દર્શી.

“હા, જરૂર.” જોશી જતા આવો ખમ્બો—દીકરી.

“ શી રીતે ? ”

“ ચાંડાળનું પાણી પીઓ. ”

“ ચાંડાળનું ? કેમ પીવાય ! ” રાજા જરા પાછો ખસી ગયો. ધર્મ યાદ આવ્યો. એ લવરીએ ચઢ્યો. “ ચાંડાળનું પાણી પીઉં ? દેહ વટલાવું ! ધર્મ તણું ! કુળને લાંછન આવું ? કેમ બને ? ” રાજા પથારીમાં સૂઈ ગયો.

જેથી ઘર તરફ વિદાય થયો.

ખીજે દિવસે પીડા અસહ્ય થઈ પડી. રાજા અકળાયો. કોણ બચાવવાનું છે, ધારી મનમાં દિવાસો લીધો. અંતઃકરણને સાંત્વન મળ્યું અને એ દરેક જગ્યાએ પાટા બાંધી વેશ બદલો કરી ગામથી થોડે દૂર છાનોમાનો નીકળી ગયો.

તાપ વધતો જતો હતો. લૂ વાતી હતી અને ધોમ ધમ્યો. એટલે રાજા તરસથી વ્યાકુળ વ્યાકુળ થવા મંડ્યો. એ મારતે થોડે સામેના ગામ જવા મથતો હતો. મુસાફરીના યાદ, શરીરની અશક્તિ, રોગની પીડા, પર શુકાવાથી આમઠી તણાય અને તેથી થતું અતુલ દર્દ, તરસથી વ્યાકુળ થતું શરીર અને ઉંડી ઉંડી આંખે આવતાં અંધારાને લીધે રાજા મદામુશીબતે ગામ ભેજો થયો. ગામને છેડેજ દેદવાડો હતો. સાલમાં થતા ફટાક ફટાક અવાજથી સમજ્યો કે દેદવાડો નજીક હશે. પણ દેદવાડે જઈ પાણી પીતાં મન દુઃખાયું, જીવ અકળાયો, અને એણે ચાંડાળનું પાણી પીતાં મોંઢી વાલ્યું. છતાંય તરસનું દુઃખ સદન થતું ન હતું. એ પાથરો ગામમાં થોડો.

ગામમાં પેસતાંજ એક ચાંડાળનું ઘર. પણ એ ચાંડાળનો ગોર હતો. ડોકમાં જોતાં, આંખણમાં તુળશીકપારો, હાથમાં માળા ને મુકવેલું અખોટીયું નેહ, રાજા અટક્યો. બ્રાહ્મણનું ઘર ધાયું ને ઓશરીની કારે પડેલો કળશીઓ ઉપાડી પીવા માંડ્યું. પેલો પોનાના

ધ્યાનમાં માળા ફેરવતો હતો, તેણે આ માણસને જોયો. ગાંડો ધાર્યો. પણ એનું મન દુઃખાયું. એ બોલી ઉઠ્યો: “ અરૂર...ભાર્ગવેલા છો ? ”

“ કેમ ? ”

“ આ પાણી પીવાય ? ”

“ તરસ લાગે ત્યારે બહુ ય પિવાય, ગામનો ગધેડો ન પીએ એ પાણી વટેમાર્ગ પીએ. ”

“ પણ તમે છો કેવા ? ” પેલાએ કળકળતા અંતઃકરણે પૂછ્યું.

“ કેમ પૂછ્યું ? ઉટકી દઉં છું. ”

“ અરે અમારું પાણી તો પીવાયજ નહિ પણ અમને અડકે તો પણ નહાવું પડે. ”

“ હે...તમે કેવા..... ” રાજા પૂછી ન શક્યો.

“ અને...હું...ચાંડાળ છું. ” દબાતાં દબાતાં એ બોલ્યો.

“ હે..... ” રાજા વ્યાકુળ ચિત્તે શરીર આંખે એના તરફ નેહ રહ્યો. એણે શુદ્ધ ખોષ, પણ સ્વસ્થ થતાં બોલ્યો. “ ત્યારે આ બધા દંખ તો બ્રાહ્મણના છે. ”

“ હા. હું આગલે બવ બ્રાહ્મણ હોઈશ, તે આ ઉદય થયું છે. ”

“ ત્યારે ચાંડાળજ છો ? ”

“ હા. ”

રાજા વિમાસતો વિમાસતો રરતે પડ્યો. અગત્યા ચાંડાળના ઘરનું પાણી પીવાઈ ગયું. પૂછ્યા પહેલાં પાણી પી પચાતાપ કરવો નકામો ધારી, રાજા રોગ મટશે ધારી ખુશ થતો પોતાને પથે પડ્યો.

રાજા ઘડીઘડી આગળ ચાલે ને ઉભો રહી એનાના અંગ તરફ જુએ પણ કોઈ ટેકાણે કોઈ મરેલો કે પર બંધ થયેલું દેખાયજ નહિ. ઉમટું હાલવા ચાલવાથી દરેક ટેકાણે ગદગદ હતું અને પરના રેલા નીતરતા હતા. રાજાનો ક્રોધ વધતો જતો હતો.

“ જૂઠ્ઠી જોશી ! ” રાજગી બોલાઈ જવાયું અને એ આગળ ધસ્યો.

વળા વિચારમાળા શરૂ થઈ. “ મારો દેહ વટલાવ્યો, આટલું કષ્ટ સહન કર્યું તોય કોઈ ન ટલ્યો. જોશીને મારી જ નાખવો પડ્યો. જૂઠ્ઠું બોલી હદ વાળી.” પણ આવા વિચારોની પરંપરા સ્વરૂપ વિચારમાળાના મણકાઓ ઝપાટાખંધ દરે જતા હતા અને જોર આવે તે પહેલાં તેણે દૂર ખેતરમાં એક ખેડૂતને હળ હાંકતો જોયો. તૃપાતુર રાજ એ તરફ મરડાયો. ખેતરને છોડે થઈ એણે ખેડીબારામાં પગ દીધો અને ખેડૂત હળ લઈ ઉઘસ પૂરી કરી સેંટે આવ્યો.

“ પાણી પાશો ? ” રાજએ દીનભાવે પાચના કરી. એના ચહેરા ઉપર પશ્ચાતાપની છાયા છવાઈ હતી. મોઢા ઉપરનું તેજ નાશ પામ્યું હતું. કુરૂપ ચહેરો અને સરીરમાંથી દેસાતી બદબોને લીધે રાજ પવનની હેઠવાસ ગયો જ્યાં ખેડૂતને ચીતરી ચડી નહિ.

રાજ ઉભો રહ્યો. “ લાડું છું ” કહી ખેડૂતે બીજી ઉઘસ શરૂ કરી. મડદાલ બળદ દત્તા અને ચીંચરે હાલ ખેડૂત હતો. બળદ ચાલી ચક્રતા નહિ એટલે એ ખેડૂત વારંવાર પરાંણુની આર ધોંચી દેતો અને બળદની ચામડીમાંથી રક્તું સહું લોહી ટચીયા વાટે બહાર ફરી નીકળતું અને ધીમે જોર કરી બળદ આગલ ચાલતા.

રાજ જોતો ઉભો હતો તેવામાં ખેડૂતે આર મારી પણ એક બળદ અસકત હોવાથી ખેસી ગયો. ખેડૂતે રાજને પોતાની પાસે બોલાવ્યો, “ એલા અદો આવજો ” રાજ પાસે ગયો. બન્નેએ જોર કર્યું. ખેડૂતે બળદનું પૂંછડું તાવડું અને ઉંચું કરીને બળદને ઉભો કર્યો. મદા મદુનતે બળદ ઉભો થયો ને રાજનો મારો ખેડૂતે એ સમિતીની બળદને પછડે આગળ લીધો. બળદ ડમકું ન ખસ્યો.

એટલે ગુરસામા ખેડૂતે બળદને પૂંછડે બચકું લધું. એના તીક્ષણ દાંતો જોરથી ચામડીમાં પેસી ગયા. અને લોહીના ટીપાં એનાં મોઢામાં ગયા. રાજ કંપી ઉઠ્યો. “ નરરાક્ષસ ! ”

રાજ ત્યાં થંબ્યો ને ખેડૂત વળતી ઉઘસે બતક લઈ આવ્યો. ઉધાડીને રાજને પાણી પાવા હાથનો ખોખો કરવા કહ્યું. “ લે, ખોખો ધર. ”

“ કેમ, મોઢે માંડવા દે ને ! ”

“ ના દે, હું તો બાલક છું ! ” ગૌરવ-ભર્ષા સખો એ ઉચ્ચયો.

“ બાલક ! ” રાજની આંખો અચ-બામાં ફાટી રહી.

“ હા, હા, બાલક છું બાલક ! ” ને તો નથો આ જનોઈ. ” કહી રાંઠવા જેવાં ત્રણ ત્રાગણા એણે પોતાની કોટમાં દેખાડ્યાં.

રાજ કમકમી ઉઠ્યો. આ બાલક ! અને આ તેનાં આચાર !

રાજએ પાણી પીધું અને રસ્તે પડ્યો.

ચોરીવારમાં રાજ દૂર જઈ એક ઝાડ નીચે બેઠો. દઈ ઝોણું ધડું હોવાથી અને ધાકથી અસકત થયો હોવાથી એ ઝાડ નીચે લાંગો થઈ સૂતો. યાક, જંગલનો પવન અને દઈની ચાન્તિને લીધે રાજ નિદ્રાને ખોલે દળી પડ્યો.

રાત્રી ધમ. મૂર્ધ અસ્તાચળ પછવાડે ડૂબી ગયો હતો અને ચંદ્ર પૂર્વ દિશામાંથી અમ્બુન વરસાવનો દોડ્યો આવતો હતો. પૂણિમાનો ચંદ્ર સોલે ઠગાઓમાં પ્રકુશીત હતો. રાજ જાગ્યો. સરીરે જુએ તો તદન આરામ. કોલડું ચાકું ન મળે.

રાજ વિમાસી રહ્યો. ઘેર આવ્યો. પણ બેશમ હતો. રાજ ન હતો પણ વિચારમગ્ન હતો એણે જોશીને બોલાવ્યો.

“ જોશી ! ”

“ જી. ”

“ તમારું કહેવું ખોટું પડ્યું. ” શાલ
ઓઠી પોતાનું શરીર ઢાંકી રાજા લોથપોથ
બની બેઠો હતો.

“ મારા કહેવા પ્રમાણે કયું ? ”

“ હા. ”

“ અને ન મટ્યું ? ” શંકામય સ્વરે
એણે પૂછ્યું.

“ ના. એથી ન મટ્યું. ”

“ અરે, ન મટે તો મારાં બધાં ન્યોતિય
મથો પાણીમાં ફેંકી દઉં, એની પછવાડે જીવ
આપું. રાજા ! મારી વિદ્યા ખોટી ન હોય. ”
ઉસ્કરાઈ મથેલો જોશી બબડ્યો.

“ જોશી ! ત્યારે ચાંડાળના ઘરનું પાણી
પીવાથી ન મટ્યું તે આઠાણના ઘરના
પાણીથી મટ્યું. ”

“ મહારાજા ! આઠાણ નહિ હોય. એ
ચાંડાળ હશે. ”

“ ના રે, મેં મારી જાતે એની કાઠમાં
જનોઈ જોઈ હતી. ”

“ પણ એનું કર્તવ્ય એનો આચાર
કેવો હતો. ”

“ એ તો ચાંડાળ જેવો. ”

“ થયું ત્યારે ! કાંઈ ચાંડાળ એકજ
જાતના છે ? ” સંતોષની લાગણીથી જોશી
ખોલ્સા.

“ ત્યારે ? ” આતુર દષ્ટિએ રાજા જોઈ
રહ્યો.

“ બે જાતના. એક જાતિ-ચાંડાળ.
બીજો કર્મ-ચાંડાળ. ” મસ્તકમથાથી જોશી
ઉચ્ચાર્યો.

રાજા સ્તબ્ધ બની ગયો. એ જોશી સામે

જોઈ રહ્યો. એણે પોતાની બધી વાત
જોશીને કહી.

જોશી હસ્યા. “ રાજા ! ચાંડાળનું પાણી
પીધું તેના આચાર આઠાણના હતા. અને
આઠાણનું પાણી પીધું તેના આચાર ચાંડાળના
હતા. પેલો જાતિ-ચાંડાળ હતો. આ કર્મ-
ચાંડાળ હતો. પણ મહારાજા ! આના કરતાં
વધારે મોટો ચાંડાળ તો આ ગામમાં શોધ્યો
હોત તો મળી જાત ! ”

“ એ કોણ ? ”

“ જ્ઞાતિનો પટેલ. ”

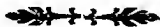
“ હેં ! ” રાજાથી બૂમ પડાઈ ગઈ.

“ હા. દરેક જ્ઞાતિનો પટેલ ચાંડાળ
કરતાં પણ બેધ છે. એનાં કર્તવ્યો ચાંડાળથી
પણ વધારે તિરસ્કારને પાત્ર હોય છે. ”

રાજા સાંભળી રહ્યો. એના અંતઃકરણે
પડ્યો પાડ્યો. રાજા શાલ ખસેડી આવી
જોશીના પગમાં પડ્યો. “ જીવનદાતા ! ”

“ અનનદાતા ! ” કહી જોશી સામે
નમી આશિર્વાદ આપતાં ઉભો રહ્યો. અને
કાંચનવર્ણી દેહ જોઈ રાજાનું તેજ ઝળહળી
રહેલું એણે જોયું.

રાજાના શરીરમાં નવું જોમ, રૂઝિતિ,
ચાપલ્ય, લોહી અને શક્તિ આવ્યાં. ‘સહુએ
જાણ્યું કે જોશીએ રાજાનો રોગ મટાડ્યો.
પણ આ વડે રોગ મટ્યો એ તો જોશી અને
રાજા વચ્ચે હજી કાંઈ જાણી શક્યું નથી.
રાજા હજીએ પોતાના એકાંત વખતમાં
વિચારે છે અને આત્માને પૂછે છે કે “ અરો
ચાંડાળ કોણ ? ”

શિક્ષક : “ હું જાણું છું કે નિરાશ છૂટ્યા પછી તને શેકતાં હું અને તંથા તને બન્નેને શિક્ષા
કરું છું. ”

વિદ્યાર્થી : “ હા, તેથીજ હું એ તરફ બહુ ધ્યાન આપતો નથી. ”

જર્મનીની સ્ત્રીઓ

લેખક:

રત્ન. " પીયૂષ "

સર્વ માતાપિતા પોતાની પુત્રીને સારી જગ્યાએ પરણાવી મુખી ગૃહિણી બનાવવા માટે ઘણું આતુર હોય છે. પુત્રીનો જન્મ થતાં જ તેને માટે દહેજના રૂપિયા જમા કરે છે. લગ્નરોગ્ય વપતી થતાં સારો વર શોધી તેનું લગ્ન કરે છે. પોતાની પુત્રીને મુખી બનાવવા ઘણો ત્યાગ પશુ કરે છે. ક્રાન્સના માતાપિતા કોઈ પણ વાત બાગ્ય ઉપર ઊડતા નથી. ઇંગ્લાંડમાં માતાપિતા આવી અગત્યની બાબત બાગ્ય ઉપર છોડી દીએ છે. છોકરીઓ જાતેજ પોતાનો પતિ શોધતી રહે છે.

જર્મનીની સ્ત્રીઓની દશા ન તો ક્રાન્સની સ્ત્રીઓ જેવી કે ન તો ઇંગ્લાંડની સ્ત્રીઓ જેવી છે. તેઓની દશા મધ્યમ છે. પ્રાચીન કાળથીજ જર્મની પોતાની સ્ત્રીઓની દરકાર વધારે કરે છે. અનાથ સ્ત્રી બાલકોનું લાલનપાલન થાય એવા આશ્રમો પ્રાચીન કાળથી જ જર્મનીમાં ચાલુ છે. આવા આશ્રમો સ્થાપવામાં લોકો પોતાની અતુલ સંપત્તિ સમર્પે છે. આવા આશ્રમોમાં રહેતી સ્ત્રીઓ પ્રત્યે કોઈ ઉંચી નજર પશુ કરી શકતું નથી. તેમ આવા આશ્રમોમાં રહેતાં કોઈ પણ સ્ત્રીને સક્રિય પશુ થતો નથી. આવા આશ્રમોને લીધે નિરાધાર અને બેકાર સ્ત્રીઓ ખરાબ માર્ગે જતી અટકે છે.

સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય ગૃહવ્યવસ્થા છે એમ

જર્મનો માને છે. જર્મનો એવું ધરે છે કે જર્મન સ્ત્રીઓ આદર્શ ગૃહિણી બને. અને તેથી જ સ્ત્રીશિક્ષણને માટે અનેક સંસ્થાઓ આજે જાપાનમાં દૃષ્ટિએ પડે છે. જર્મનો ઘણા દૂરદર્શી છે અને તેથી તેઓ એ સારી રીતે જાણે છે કે પોતાના દેશમાં એવી અનેક સ્ત્રીઓ છે જેને માર્ગ બતાવનાર કે આશ્રય આપનાર કોઈ નથી. તેથી જર્મન સ્ત્રીઓ પોતે કોઈના ઉપર આધાર રાખ્યા વિના પોતાનું જીવન નિભાવી શકે એવી રીતની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. જર્મનીમાં એવી અનેક સંસ્થાઓ છે જેમાં સ્ત્રીઓને સીવણ, ભસ્તકામ, પાકશાસ્ત્ર, તેમજ ગૃહકાર્યનું સુંદર શિક્ષણ આપવામાં આવે છે.

પહેલાનાં કરતાં જર્મન સ્ત્રીઓ હવે ઘણીજ સ્વતંત્ર અને સ્વાવલંબી બની છે. જે સ્ત્રીઓ કુમારિકા રહે છે તેઓ પોતે ધંધોશોજનાર કરી પોતાનું જીવન નિભાવે છે. જર્મનીની સ્ત્રીઓ આજે અખલા રહી નથી. આજે તે પોતાના પગ ઉપર ઉભી રહીને પોતાનું રક્ષણ કરી શકે છે.

જર્મનીમાં રહેતા યહુદીઓમાં એવી પ્રથા છે કે માતાપિતા પુત્રીને માટે તપાસ કરી યોગ્ય વર પસંદ કરે છે. શિક્ષિત કુમારીકાઓએ આજે તેની સામે વિરોધ ઉઠાવ્યો છે. અને પોતે જાતેજ પતિ પસંદ કરી લીએ છે.

વળા પતિ સારી સ્થિતિનો માલદાર છે કે કેમ તેની પણ તપાસ તેઓ કરતી નથી. આવી યદુદી છોકરીઓ ધર્મના ઝઘડામાં પણ નથી પડતી. ઇસાઈ સાથે પણ બેઠક લગ્ન કરી નાંખે છે. ઇસાઈઓમાં તો પુત્રી પોતેજ પસંદ કરેલા પતિ સાથે પરણે છે.

જર્મનીમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા પુરૂષો કરતાં. ધણીજ વધારે છે તેથી ધણી મરીબ તેમજ બદમુરત છોકરીઓ અપરિણીત રહે છે. કેટલીક શિક્ષિત સ્ત્રીઓએ અત્યારે એવી ચળવળ ઉઠાવી છે કે દરેક સ્ત્રી સંતાનોત્પત્તિનો અધિકાર ધરાવે છે. પરંતુ એનો ઇલાજ એક પુરૂષ ધણી સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરે એજ છે. ધણી ખરી સ્ત્રીઓ આ પસંદ કરતી નથી. આથી ગેરકાયદેસર સંતાનો ઉત્પન્ન થાય છે. અને એવી રીતે ઉત્પન્ન થયેલાં સંતાનોની વૃદ્ધિ થતી જાય છે. કેટલીક શિક્ષિક સ્ત્રીઓએ આવી અભાગી માતાઓના સંરક્ષણના ઉપાયો યોજવા માંડ્યા છે. જર્મનીની સ્ત્રીઓ હવે પ્રાચીન કાળની સીધી-સાદી સ્ત્રીઓ રહી નથી. તેઓ નવશે વાંચે છે; સ્ત્રીમાં-નાટકોમાં જાય છે, અને નવી નવી પદ્ધતિ ચલાવવા પ્રયત્ન કરે છે. કેટલીકા તો એટલે સુધી કહેવા લાગી છે કે લગ્નની પ્રથા ધણી જ ખરાબ છે તે નાબુદ થવી જોઈએ. લગ્ન વિના પણ જેને ચાહીએ તેની સાથે સંબંધ કેમ ન બાંધેલા ? એમ પણ કેટલાક કહે છે. એક છોકરીએ પોતાની માતાને મત્ર લખ્યો કે “ પ્રિય માતા, તમને જાણીને ધણીજ આનંદ થશે કે હું મારા પ્રિયતમ સાથે થોડા જ વખતમાં લગ્ન કરી લેનાર છું. અમારા જન્મેમાંથી કોઈ પણ એક બીજાથી અસંતુષ્ટ થઈ જાય ત્યાં સુધી અમે બન્ને સાથે મળીને આનંદથી રહીશું. મને આશા છે કે આવા આનંદપૂર્ણ કાર્ય માટે તમે મને આશિષ આપશો. ” એક અન્ય સુશિક્ષિત સ્ત્રીએ

એવું કહ્યું છે કે “ એક છોકરીએ પોતે લખેલી મૌલિક કવિતાઓની હસ્તલિખિત પ્રત મને વાંચવા આપી. આમાંની કવિતાઓ પ્રકાશ કરવાને તદ્દન અયોગ્ય હતી. હું એ પણ જાણું છું કે એ સ્ત્રી ધણીજ બોળી છે. અને કાંઈ સમજતી નથી પરંતુ સુધારાના જોશમાં ગમે તેમ લખી મારું છે. ” એક સ્ત્રીએ તો સાર્વજનિક બ્યાસપીઠ ઉપરથી પ્લેટાના સિદ્ધાંતોને આહવાન કર્યું અને છોકરીઓએ કેપડાં કાઢીને શારીરિક તાલીમ લેવી જોઈએ એમ જણાવ્યું. કેટલીક સ્ત્રીઓ તો પુરૂષ જાતિ તરફ ધૃણાની નજરથી જુએ છે અને એવો ઉપદેશ આપે છે કે જેને ચાહો તેની સાથે પ્રેમ કરો પરંતુ તમારા ઉપર તેનો અધિકાર ન રાખવા દીઓ. સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટે સતત પ્રયાસ કરતી કેટલીક વિદુષી સ્ત્રીઓ એમ જણાવે છે કે પુરૂષોએ અત્યાર સુધી સ્ત્રીઓ ઉપર જે કાશુ રાખ્યો હતો તે કાશુ જ આજે જર્મન સ્ત્રીઓને આવી ક્રાન્તિકારક પ્રવૃત્તિ તરફ લઈ જાય છે. આવી ચળવળોને વિદુષી સ્ત્રીઓ સ્ત્રીજાતિની ઉન્નતિ માટે હાનિકારક સમજે છે.

સંસારની આદર્શ ગૃહિણીઓમાં જર્મન સ્ત્રીઓનું સ્થાન છે. તેઓ ધણીજ મહેનતુ છે; ઘરનું બધુંએ કામકાજ જાતેજ કરી લીએ છે; બાલકોનું લાલનપાલન પણ જાતેજ કરે છે અને આવાં કાર્ય નોકરો ઉપર છોડતી નથી. ઘણું ખર્ચ તો નોકર રાખવામાં આવતો જ નથી અને રાખવામાં આવે તો તે જરા કામમાં મદદ કરે એટલા પૂરતો જ. રસોઈ પોતેજ બનાવે છે, અને જે નોકર રસોઈ બનાવે તો પોતે દેખરેખ રાખે છે. રસોઈ બનાવવામાં પણ જર્મન સ્ત્રીઓ કુશળ છે. સીવણ-ભરતના કામમાં પણ તેઓ ધણીજ કુશળ છે. ગૃહમાં સાફસુદ્ધ પણ ધણી સારી રીતે કરે છે. ટેબલ ખુરસી, વગેરે ફર્નિચર

કલામય રીતે ગોઠવે છે. કોઇપણ ચીજ અ-
વ્યવસ્થિત માલમ પડશે નહિ. કપડાં પણ જાતેજ
ધુવે છે. અકવાડીયામાં ખાસ આ કાર્યને
માટેજ એક દિવસ મુકરર કરવામાં આવેલો
છે. જાજરમાંથી સામાનની ખરીદી કરી લાવ-
વામાં પણ જર્મન સ્ત્રીઓ નોકરો પર વિશ્વાસ
કરતી નથી. તેઓ જાતેજ જોઈ તપાસી સારો
માલ ખરીદી લાવે છે. કરકસરથી ઓછા
ખર્ચમાં નિભાવ કરે છે.

જર્મનો સવારમાં ઘણાજ વહેલા ઉઠીને
કામકાજે વળગે છે. તેથી જર્મન સ્ત્રીઓને
પણ સવારમાં આ પાણીને માટે ઘણાં પહેલાં

ઉઠવું પડે છે. પતિની આ સેવા કરતાં તેઓ
કદિયે સંક્રાંત્ય પામતી નથી. જર્મનોમાં પતિ
સેવાનો આદર્શ ઘણા લાંબા સમયથી ચાલી
આવેલો છે અને જર્મન મહા-
પુરૂષો પણ એવાજ બોધ આપતા રહ્યા છે.
પતિસેવામાં તેઓ પોતાનો મોક્ષ સમજે છે.
આદર્શ શ્રદ્ધાળુ યુવવામાં જર્મન સ્ત્રીઓ
ગૌરવ સમજે છે. આવી આદર્શ શ્રદ્ધાળુઓ
જ જર્મનોમાં પુત્રરત્નો પેદા કરે છે. જાતિનો
ઉદ્ધાર કે અધઃપાત માતાઓનાજ હાથમાં છે.
દેશનું પુનરુત્થાન પણ એજ આદર્શ માતા-
ઓના હાથમાં છે. *

• દિન્દી ઉપરથી.

વિનોદ-વાદિકા.

એક મસ્તાન પુરૂષને કંઈક અપરાધ માટે ન્યાયાધીશ આગળ ઉભો કરવામાં આવ્યો. માલ્ટ્રેટ
સાહેબ જરા મીઠામીઠા બોલેલા હતા તેથી તોરમાંજ પુછ્યું :

“ કાણુ છે રે ? ”

બંદીવાને તેવાજ તોરમાં જવાબ આપ્યો : “ તારો બાપ. ”

માલ્ટ્રેટ રોળા કાઢી આવી બેઅદબીનું કારણ કાઢીને પૂછ્યું.

“ કદાચ મારી ચુક હશે પણ તમારા કાગોળે મને કહ્યો. મારા સ્વર્ણાં છેકડાંને લાંબા
કાન હોય છે. એક તો મારાં છેકડાંને—બીજું સસવાંને અને ત્રીજું ગદ્દાંને. તમે સસવાંનો હો નહિ,
મારા વીકરા થવાની તમે ના પાડો છો ત્યારે બાકી તમે—

મેલ્ટ્રેટ બંદીવાનને આગળ બોલતો અટકાવ્યો અને બારી શુસ્સાથી મોટી બમ મોટી
ઝાપદારીને કહ્યું. કે આને ધસડી નહો. બંદીવાનને સિપાઈઓ ધસડી નતા હતા. જતાં જતાં તે બોલ્યો :
“ તમોને બુકેતા સાંસળા મારી પકડી બારી થઈ કે બુદ્ધાવદ તમે મારા છેકડાં નથી જ પછું...”

*

*

*

એક ઘણું મરકરો અને તેજાની માણસ હતો તેને જેની તેની મરકરી કરવામાંજ આનંદ
પડતો. એક દિવસે રસ્તા પરથી પસાર થતાં તેણે એક દરજને દુકાનમાં એસીને શીવતાં જોયા. દુકાનનું
બારણું બંધ હતું. પણ બારણાનો એક કાચ તુટી ચલો હતો ત્યાંથી હવા આવતી અટકાવતી દરજએ
કાગળ લગાડેલો હતો. પેલા માણસને દરજને નજીક જોઈને છેડવાની મરજ થઈ. તેણે પોતાનું માથું
કાગળમાં માથું; કાગળ ફાડી રોકું દરજની દુકાનમાં ઘાલી પૂછ્યું : “ બાઈ કેટલા વાગ્યા ? ”

દરજ આ રમુજ સમજ ગયો અને પેલા માણસના વાલકામાં નેરથી એક ધપો લગાવ્યો
અને બોલ્યો : “ સાહેબ અળ ધડીન એક વાગેલો સંભળ્યો. ”

સાબુ બનાવવાની સહેલી રીત

લેખક: રા. એમ. કે. સીફલ

સામગ્રી: કૉસ્ટીક સોડા શેર ૧. કપડાં ધોવાનો સોડા શેર ૧. પાણી શેર ૮. ઓપરેશન તેલ શેર ૫. સાધનો. લાકડાનો ચાટવો. પાણી અને તેલ મીઠાવવા માટે ટીનનું વાસણ ૧. સાબુ ઢાળવા માટે ખુમચા તથા ઝીણું તારની ગાળણી.

પ્રથમ એક થોટાં વાસણમાં પાણી શેર આઠ નાખવું અને તેની અંદર કૉસ્ટીક સોડા શેર શેર એક નાખી લાકડાંના ચાટવા વડે હલાવ્યા કરવું. કૉસ્ટીક સોડા પાણીમાં પીગળી નય ત્યારે તેની અંદર કપડાં ધોવાનો સોડા નાખવો અને પીગળી નય ત્યારે ઝીણું તારની ગાળણી અથવા ગાળણી વડે મિશ્રણ ગાળી લેવું અને ખીલ વાસણમાં તેલ, જે શીયાળાની મેક્સિમ હોય તેો જરૂર મરમ કરી લેવું અને ઝીણું તારની ગાળણી વડે ગાળી લેવું. પછી તે તેલ/ઝીણી ધારે અર્ધાં કોઈ અળનારાં વડે કૉસ્ટીક તથા સોડાના મિશ્રણમાં નાખવું અને બીજો હાથેથી લાકડાંના ચાટવા વડે હલાવ્યા જવું.

બધું તેલ, કૉસ્ટીક તથા સોડાનાં મિશ્રણમાં પડી નય ત્યાર પછી મિશ્રણ મધ જેવું થાડું થાય ત્યાં સુધી લાકડાંના ચાટવા વડે હલાવ્યા કરવું અને પછી ખુમચાઓમાં તળાએ ટાપવાનું

તેલ ચોપડી ભરી દેવું. ચોવીસ કલાક બાદ ખુમચાઓમાં સાબુ ભરી ગયેલો માલુમ પડશે. પછી છરી વડે સાબુના ચોરસ કટકા કાપી કાઢવા અને ખીલ વાસણમાં ભરી લેવા. આ સાબુ કપડાં ધોવા માટે ઉત્તમ અને પવિત્ર છે. આજ કાલ બજારમાં વેચાતો સસ્તો સાબુ ઘણું કરીને અપવિત્ર ચરબીમાંથી બનાવવામાં આવે છે. જ્યારે ઉપરની રીતે બનાવેલો સાબુ પવિત્ર હોય છે અને કિંમતમાં ત્રણ આને શેર પડે છે. બનાવટ માટે કાંઈ વધુ માહિતીની જરૂર પડે તો આ લેખકને “શુભ-સુદરી” ની મારફતે જવાબ માટે એક આનાનું પોતાના સીરનામાં વાણું કંપર બીડી લખવાથી ખુલાસા મળી શકશે. કૉસ્ટીક સોડાના મિશ્રણનો છાંયો રાશીર પર પડવાથી ચામડી દાઝે છે અને બળતરા થાય છે માટે સાવચેતી રાખી કામ કરવું. છાંયો પડી નય તો તરત પાણી વડે ધોઈ નાખી ચોકળું ધી ચોપડવાથી બળતરા શાન્ત થાય છે. દેવા કૉસ્ટીક સોડા ખરીદવા નહીં પણ ઝીણી કણી વાળા કૉસ્ટીક સોડા ખરીદવા. પ્રયોગ અનુભવસિદ્ધ છે માટે અજમાવી જોવા બસામણ દરેક બહેનને કહે છું. આ રીતે કૉસ્ટીકનું પાણી મરમ કરવું નહીં. અર્થાત્ ઠંડી રીત છે.

સરકારે રાવબહાદુર મી. બટરીયાને “લેઈસલેટીવ કોન્સીલ” ના મેમ્બર બનાવ્યા. જે વર્ષ ૧૯૫૨ થયા પછી સરકારે તેમની બજારદારી જેલ તેમને ઘેર મોકલ્યા. એક દિવસે ઓધડશંકર નામના મિત્ર રાવબહાદુરને મળ્યા અને કહ્યું: “પણ બાઈ તમેજે જે વર્ષ કૉન્સીલમાં કહાડયાં છતાં એકવાર પણ મ્હોં ઉમાડયું નહિ ત્યારે સરકાર તે શું કરે ?”

રાવબહાદુરે જવાબ આપ્યો: “એ શું બકે છે ? દર બેઠકે બગાસાં ખાવા ચાર ચાર વખત ને ?”

મહિલાની સંપત્તિ

લેખિકા: સૌ. શારદા ગુલાબચંદ મૂ. બાવિશી

પુત્ર હો કે ન હો, કેળવણી સંપાદન કરી હોય કે ન હોય, ધર હોય કે ન હોય તેની ગણતાર આપણી સ્ત્રીભક્તિએ બહુ કરવાની નથી, પરંતુ મહિલાઓની ખરી સંપત્તિ, આપણા પતિના, શુદ્ધતા અને શાશ્વતા કાયદાને માન આપી, આપણા આર્થિક શુદ્ધતા આપણે દીવાદાંડી રૂપ બની, આપણા શીશુજનનથી, આપણા ચારિત્ર્ય અને પતિવ્રતથી, આપણે આપણી આર્થિક સંસાર મધુરો બનાવી, મહિલાઓ બિરદ સંસ્કારી જનતા પાસેથી મેળવવા માન્યવંત યથાએ, ત્યારે આપણે જન્મોરો સફળ થયા લેખાય.

ધન તો દેહની સંપત્તિ છે. પુત્ર કર્મની સંપત્તિ છે, અને કેળવણી આજીવનની સંપત્તિ છે. એ બધુંય ઇચ્છવા યોગ્ય છે, પણ કર્મના સારા નરસા પરિપાકથી કદાચ આપણે એ બધાયથી વંચિત હોઈએ તો તેમાં બીન કોઈને શા માટે દોષ દેવો !! દોષ આપણા કર્મના. પણ તેથી આપણે “મહિલા” મઠી જતાં નથી. પણ મહિલા થઈ તે કાંઈ સરળ વાત નથી. સંપત્તિ તો નિરાળી છે. એ સંપત્તિને વરવા માટે સૌ કોશિષ કરે, અને તેમાંથી થોતે તરેર મહિલાપદ પ્રાપ્ત કરે.

(૧) શુદ્ધકાર્ય: પિતાના યદેથી સાસરે આભ્યા પછી સાસરાના ધરનો કારભાર સમતા-પૂર્વક હપતી લેવો જોઈએ.

(૨) બાળકો: પોતાને બાળકો હોય તો તેઓને, નહિંતર પોતાના કુટુંબના બાળકોને કેવી રીતે હેરફેરવાં તથા તેમના પ્રત્યે કેવા વાતસલ્ય-બાવ રાખવો તે કુદરની રીતે જાણી લેવું જોઈએ.

(૩) ધર્મકાર્ય: દેવમંદિર કે મસ્જિદમાં

સ્વધર્મના નિયમ મુજબ હરહંમેશ જવું જોઈએ અને ચચાશકિત દાન જેવું જોઈએ.

(૪) પોષાક: દેશને, કુટુંબને અને પોતાના સંસારને અનુકૂળ પહેરવેા જોઈએ. પોષાકમાં પ્રમાણ જળવાવી જોઈએ.

(૫) જહેર કામ: જહેર કામકાજનાં, પતિ વિશેની સહાનુભૂતિથી, બાળ લેવો જોઈએ. સત્તા-ઓમાં જવું જોઈએ, અને બની રાકે તો હપયોગી પણ થવું જોઈએ.

(૬) વાંચન: બધાં હોઈએ તો વાંચવું જોઈએ, નહિંતર કોઈ સ્થળે વાંચન થવું હોય ત્યાં જવું જોઈએ.

(૭) ભય: દેશીય ખાદ્ય ભય આપણામાં પેસી ગયો છે તે કાઢી નાખવો જોઈએ.

(૮) જ્ઞેમ: આપણામાં અનેક જાતના જ્ઞેમ પ્રચલિત છે તેને સમજાવવું પૂર્વક દૂર કરવા જોઈએ.

(૯) વાણી: મીઠી રાખવી જોઈએ.

(૧૦) દષ્ટિ: નીચી રાખવી જોઈએ.

(૧૧) મત: ધર્મમત, સ્વદેશ સેવા મત અને પતિવ્રત બરાબર દિલોળનીપૂર્વક પાળવાં જોઈએ. પતિવ્રતમાંજ મહિલા જીવન દેદિગ્ધમાન બની નય છે.

દુકંમાં કોમારાવસ્થાથીજ સારા સંસ્કાર આપ-ણમાં પડે, અને સારા વાતાવરણમાં વસી સારા સારા કાર્યોમાં જાન લઈ, વિદ્વાન, સુશીલ, ધર્મ અને પતિપરાયણ પુણ્ય જીવેનાના સંસર્ગમાં આવી, પોતાના જીવનને સુધારવાના સરળ માર્ગો મળે, અને તેમાં આપણે આપણું દિન વિચારીયે તો તરેર, મહિલાની દરેક સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી તેનો વિકાસ કરી શકીએ.

ઈનામી ઉખાણું.

સંપાદક : રા. મહાપતરામ એમ. ભટ.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨	૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦	૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮	૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬	૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪	૬૫	૬૬	૬૭	૬૮	૬૯	૭૦	૭૧	૭૨	૭૩	૭૪	૭૫	૭૬	૭૭	૭૮	૭૯	૮૦	૮૧	૮૨	૮૩	૮૪	૮૫	૮૬	૮૭	૮૮	૮૯	૯૦	૯૧	૯૨	૯૩	૯૪	૯૫	૯૬	૯૭	૯૮	૯૯	૧૦૦
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

આણ:—૧ હોશીઆર; ૩ ફુનીઆ, ૮ બહાનું, ૯ સંકક (સંસ્કૃત), ૧૦ આકૃત, ૧૩ એક અપિતું નામ, ૧૪ એક રોગ, ૧૮ પતિ, ૧૯ કૃષ્ણનું એક નામ, ૨૦ ખોડ, ૨૩ શંકા, ૨૪ એક રોગ.

ઉણા:—૨ મદદગાર, ૪ અણ, ૫ દેર, ૬ એક સગ-પણ, ૭ નીચ, ૧૧ અવાજ, ૧૨ એક પક્ષી, ૧૫ ભક્ત, ૧૬ નાઉમેદ, ૧૭ કદરૂપી સ્ત્રી, ૨૧ શામ (credit), ૨૨ મહાદેવ.

હરિદ્રાધમાં દાખલ થવા માટેની શરતો.

(૧) આ ઉખાણાની દરિદ્રાધમાં માસિકનાં દરેક સ્ત્રીઆહક તેમજ જે બહેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, બાઈ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઈ શકશે. સ્ત્રીઆહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ દરિદ્રાધમાં ભાગ લઈ શકશે જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો આહક નંબર અવસ્ય જણાવવો. આહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિદ્રાધમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૨) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં અર્થને મળે એવી રીતે મોકલવી આવશે. (૩) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કાંઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજખમી-જેરવ્યાજખમીપણા વિશે વાંધો લઈ શકારો નહિ. (૪) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ રવીકારવામાં આવશે.

કુપન—જુલાઈ ૧૯૨૯.
માસિકના આહક ન હોય તેવાં કોઈ બહેનો ઉખાણાની દરિદ્રાધમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતા હોય તો તેમણે આ કુપન ફાડીને પોતાના જવાબ સાથે એક આનાની ટીકીટ સહિત બીડવી. એવી રીતે કુપન મોકલનારને હરિદ્રાધમાં દાખલ કરવામાં આવશે.
તંત્રી, “ ગુણસુંદરી ”.

ધનામી ઉખાણું.

એપ્રિલ માસના ઉખાણાનું પરિણામ

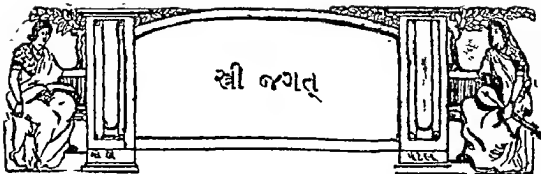
અરો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે:—

ગુ	મા	ન	વિ	મા	ન
જ	પ	ર	મે	શ્વ	ર
ન	વી	સિં		ન	સ
મ	સ	દ	દ	દા	વ
મી					જી
ક	સ	ર	ત	ખ	વ
દા	દી			દ	ન
ચ	ર	વી	ન્દ્ર	ના	ચ
સ	મા	જ	મ	ડ	મ

આ ઉખાણામાં આવેલા સાચા છે; ૫૮ ખોટા છે. જવાબોમાં પોરટકાડના નિયમનો ભંગ થયો છે એટલે તે સ્વીકારાયા નથી. કેટલાક જવાબો ખાનાં પાડ્યા વગર મોકલવામાં આવે છે તે સ્વીકારતા નથી. અરો જવાબોમાંથી નામ ઉપડાવતાં સો. નિર્મળા બહેન એમ. દેસાઈનું નામ નીકળતાં ધનામનું પુસ્તક “આર મુંદર વાર્તાઓ તેમને આપવામાં આવે છે જે તેમણે મંગાવી લેવું.

સંપૂર્ણ સાચા જવાબો આપનારનાં નામ:—

શ્રીમતિ બહેનો (૧) નિર્મળાબહેન એમ. દેસાઈ; (૨) દેવુબહેન આણંદજી ચાવડા; (૩) સ્તનબાઈ ડાલાભાઈ ચાવડા; (૪) ધીરજબહેન આપાભાઈ દેસાઈ; (૫) સ્નેહલતા પોપટલાલ ચાવડા; (૬) કસ્તુરલક્ષ્મી આચાર્ય (૭) લીલાવતી દાકોરદાસ મહેતા; (૮) છદુમતી ગજનન ગુપ્તે; (૯) રમાગૌરી મહેતા; (૧૦) માણેક શામળદાસ શાહ; (૧૧) રમાગૌરી એમ. પરીખ; (૧૨) જ્યાલક્ષ્મી; (૧૩) મુક્તાગૌરી અંબાલાલ પંડયા; (૧૪) કાશીબાઈ પંડિત; (૧૫) લીલાવતી ન. દલાલ; (૧૬) મહીમનગૌરી મહેતા; (૧૭) પુષ્પા છે. પારેખ; (૧૮) શશિકલા જયંતિલાલ શ્રોધ; (૧૯) ચંદ્રાવતી ઇન્દુલાલ દવે; (૨૦) નિર્મળા કનૈયાલાલ મારફતીયા; (૨૧) કુસુમગૌરી દાકોર; (૨૨) સરયુદા દિવેડીયા; (૨૩) સુલોચના વરજાસ કાગળવાળા (૨૪) સુશીલા અમૃતલાલ મુખત્યાર; (૨૫) શીરીન જમશેદજી વાસનીઆ (૨૬) કુસુમબહેન પારેખ; (૨૭) મનમાંઈ ગોરખનદાસ (૨૮) રેવાગૌરી (૨૯) વિષ્ણુકાન્તા (૩૦) હંસાગૌરી મોદી (૩૧) દરિંગા દસરાજ અત્રેભ; (૩૨) અંબુમતિ; (૩૩) વસંતકુમારી જી. ડોકટર; (૩૪) મધુમતિ નાનાલાલ; (૩૫) પ્રમોદિતી મહેતા; (૩૬) સુગુણગૌરી વિનાયકરાવ મહેતા; (૩૭) મણિલક્ષ્મી મોરારજી; (૩૮) ઇન્દુમતી ત્રિપાઠી; (૩૯) લીલાલક્ષ્મી આર. સુતરીયા; (૪૦) ચંચળબહેન (૪૧) જ્યોતાબહેન સાંકળેશ્વર; (૪૨) કાન્તાગૌરી શાન્તિલાલ રવાળા; (૪૩) સવિતાબહેન કેશવલાલ ત્રિવેદી; (૪૪) વસંતી; (૪૫) ચાન્તાબહેન કાન્તિલાલ પટવા; (૪૬) સુમિત્રા બારકર પાઠકજી; (૪૭) સાવિત્રી.

૬૦૬

પરીક્ષાનાં પરિણામોઃ મુંબઈ યુનિવર્સિટીની જુદી જુદી પરીક્ષાઓમાં સફળ થયેલાં બહુતાં યુજ્જ્વાળી હિન્દુ બહેનો નીચે પ્રમાણે છેઃ—(૧) મેટ્રીકઃ શ્રીમતિ બહેનોઃ—નલિનીપ્રભા મગનલાલ દર; નિવેદિતા મનુભાઈ મહેતા; રક્ષમણી નરોત્તમ દિવેચા; હિરા કુંવરજી દેસાઈ; અબત્રી મનહરલાલ મરચંદ; તરણિકા હિરાલાલ કાંછ; સરિમલા નંદમુખરામ મહેતા; કપિલા નમીનદાસ માસ્તર; રતન વરજીવનદાસ સરૈયા; પ્રમોદા હરિકૃષ્ણ દિવાન; તરુણતા હરિલાલ પટેલ; કાન્તા રામભાઈ રોક; શાન્તા મૂળચંકર ત્રિવેદી; સુમિત્રા મુકુંદરાવ હાકોર; સુર્યકાન્તા ચીમનલાલ હાકોર; સુર્યકાન્તા નરહરિ-રાવ હાકોર; સુલતા વિપીનવિહારી દિવેચીયા, વીરબાલા ગોવિંદભાઈ દેસાઈ; ઇન્દ્રબંસા ચીમન-લાલ ડોહર; ઇન્દિરા લોગીલાલ કાપડીયા; સચિતા બાઈરાંકર રાવજી; ઇન્દ્રલેખા હર્ષદરાવ ત્રિવેદી; મંદોકિની રણજીત મુનશી; કચન રણજીતદાસ શાહ; સુવર્તન લેલાલાલ આપડા; દિગ્લાવકમ્બી નરભોરાંકર ત્રિવેદી; અને કમલા કુંવરજી નાયક (સ્કૃષ્ટ લીવીંગ).

(૨) ઇન્ટર આર્ટ્સઃ શ્રીમતિ બહેનોઃ—વિમલા બી. દેસાઈ, વીણા એમ. મહેતા, મધુરિકા ડી. નાણાવડી; પુષ્પા સી. પારેખ; વિદ્યા. એમ. કાપડીયા; નરમુખી સી. સેતલગઢ; અને ચદ્રિકા મોહનલાલ દવે.

(૩) બી. એ : શ્રીમતિ બહેનો, ઉમાસુંદરી બવાનીરાંકર અહર; કુસુમ મોનીચંદ શાહ અને પંન્ના મનુભાઈ મહેતા.

(૪) એમ. એ. : શ્રીમતિ બહેન ચતુરદશમી બાળકૃષ્ણ જોશી. (વર્ગ બીજી) બહેન કમલા અનંત હકિરવે પહેલા વર્ગમાં પસાર થયાં છે અને

તેમને મીસ સોમરીબાઈ માનકર શિષ્યવૃત્તિ મળી છે.

પાટીદાર બહેનોનું માનઃ મુંબઈ તેમજ પરાંમાં વસતી પાટીદાર કોમની બહેનો તરફથી બારડોલીના વિનંતી સરદાર શ્રી. વલ્લભભાઈને મે માસમાં મીસીસ કાશીબહેન અમીનનાં પ્રમુખપદે માનપત્ર આપવામાં આવ્યું. હવે, માનપત્રનો જવાબ આપતાં સરદારશ્રીએ જણાવ્યું હતું કે બારડોલીની બહેનો બહુશી નથી, વિદ્વાન નથી; છતાં થે જે કાંઈ સારું અને ગુણવાન છે તેની તેઓ આબાદ પ્રતિભા છે. બારડોલીનો વિનંતી એ બહેનોના તપને જ આભારી છે. મુંબઈની પાટી-દાર બહેનો પ્રજા બારડોલીની બહેનો જેટલી જ સારી અને વલ્લભી અને એમ હું ઇચ્છું છું.

સ્ત્રીઓં અને વ્યાયામઃ કપોળ વ્યાયામશાળા ખુલ્લી મુકવા માટે સર મનમોહનદાસ રામજીનાં પ્રમુખપદે કપોળ બાઈબહેનોનાં એક મોટા મેલાવટો ગયા માસ દરમ્યાન મળ્યા હતા તેમાં બહેન કપિલા ગાંધીએ બહેનો માટે પણ વ્યાયામની કેટલી જરૂર છે તે દર્શાવતાં તલસ્પર્શી વિવેચન કર્યું હતું. સર મનમોહનદાસે પણ સ્ત્રીઓ માટે વ્યાયામની ખાસ આવશ્યકતા દર્શાવી હતી.

નવરં બહુ લે. પી. નીચેનાં બહેનો સુલે-હનાં અમલદાર બન્યાં છેઃ—લેડી બહેરામજી છજી-બાઈ; લેડી તારાબાઈ સુનીલાલ મહેતા, મીસ જઈનુમા એફ. એમ. ચીતાઈ, મીસીસ એનેશીઆ ગ્રેશા ફરનાનીઝ, મીસીસ અમાબાઈ ડી. એમ. રામન, મીસીસ ડબલ્યુ એચ. નીલસન, મીસીસ જનાબાઈ રોકરે, શ્રીમતિ મગનબહેન માલોચંદ ટીસચંદ ઝવેરી, મીસીસ માલિનીબાઈ સુખનકર.

ફેલોઃ મીસ નવાજબાઈ ડી. કોન્ટ્રાક્ટર અને ડૉઃ
(મીસ) જેડા ડીરાદ એમ. ડી. (લંડન)
મુંબઈ યુનિવર્સિટીનાં સામાન્ય ફેલો નીમાયાં છે.

મીસીસ ચંચુના દેશાઈ મીરત કાવતરાં કેસના
એક આરોપી અને ' સ્પાક ' પત્રના તંત્રી મી.
એમ. જી. દેસાઈનાં પત્ની છે અને ડૉક્ટર છે.
મુંબઈ યુનિવર્સિટીની એમ. બી. બી. એસ. ની
ડીગ્રી હેતુ છે એ ' સુવાવડવિદ્યાને લખતો વધુ
અભ્યાસ કરવા ઇંગ્લાંડ ગયાં હતાં. એડીનબરો
યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરી તેમણે એલ. આર.

સી. પી. ની પરીક્ષા
પસાર કરી હતી.
મુંબઈના સ્ત્રી દાક્ત-
રોમાં તેમનો ધંધો
વધુ સારો ચાલે
છે. પતિ પકડાયો
પછી તેમણે પતિનું
કામ પણ ઉપાડી
લીધું છે.

હિન્દુ સ્ત્રી-
ઓની વિરોધ
સત્તાઃ મુંબઈ
યુનિવર્સિટી પલ કોર-
પોરિશને મુંબાઈમાં
હવા પૂરી નાંખવા-
ની પ્રવૃત્તિ ઉપાડી
છે તે સામે ધર્મ
પ્રેમી હિન્દુ સ્ત્રીઓ-
માં સખ્ત અણગમો
ફેલાયો છે. એ

અણગમો નહોર કરવા માટે સી. લેડી લક્ષ્મીબાઈ
જામોહનદાસ; સી. મોતીબાઈ માધવજી, સી.
વેલાંબાઈ દારકાદાસ, સી. ગોમતીબાઈ સી.
વાલીબાઈ, સી. મોતીબાઈ લક્ષ્મીદાસ વગેરે તરફથી
મીસીસ અવંતિકાબાઈ ગોખલેનાં પ્રમુખપદે
ગાંધવબાઈમાં એક નહોર સત્તા ગયા માસમાં
બરવામાં આવી હતી. પ્રમુખશ્રીએ તેમજ અન્ય
બહેનોએ મુંબઈ યુનિવર્સિટી પલ કોરપોરિશનની આ
પ્રવૃત્તિ તરફ સખ્ત અણગમો દર્શાવતાં વિવેચનો
ખ્યાં હતાં અને વિરોધ દર્શક ઠરાવ પસાર કર્યો હતો.

માછ અમીરાણી; સૂરીયાઃ—દોઢક વર્ષ
પહેલાં અધ્યાનીસ્તાનના અમીર અમાનુલ્લાહ, અ-
મીરાણી સૂરીયા સાથે મુંબઈના પ્રવેશદારે, હત્યા
તે વખતે તેમને જે બહોળવાલીથી આવકાર, આપ-
વામાં આવ્યો હતો તે, ચિરમુરણીય છે. એમ
અમીર અમાનુલ્લાહ ઉપર નસીબદેવી રૂઢી છે.
તેને પરિણામે અધ્યાનીસ્તાનમાં બળવો, ભગ્નો
અને પરિસ્થિતિ એટલી બધી જંભીર, યથા કે
ભતિભાઈએનો રક્તપાત થતો અટકાવવા અમીર
અમાનુલ્લાહે ગાદી છોડી દીધી; અને છેવટે

પોતાની માતા,
બાઈ, બાઈની પત્ની
તેમજ પોતાની
જીવનસહચરી
અમીરાણી સૂરીયા-
ને લઈ અધ્યાની-
સ્તાનનો પણ ત્યાગ
કરવો પડ્યો છે. મે
માસની આખરે
માછ અમર અને
માછ અમીરાણી
સૂરીયા ' મુંબાઈ
આવી પહોંચતાં
તેમને ઠંડો આવકાર
મળ્યો છે. અમી-
રાણી સૂરીયાએ
સેન્ટ ' લ્યોન્સ'
ઈસ્પતાલમાં એક
બાલિકાને જન્મ
આપ્યો છે અને

વાર્ષિક રૂ. ૩-૦-૦ ના લવાજમની
ત્રણ વર્ષની યોજનાની મુદત
ઓગસ્ટ ૧૯૧૨ મુધી લંબાવી છે.

આઠ વર્ષમાં આ યોજનાનો લાભ મોટી
સંખ્યામાં લેવાયો છે. જેઓ રહી ગયા
હોય તેઓ તુરંતજ નામ નોંધાવી દે.

આ યોજના હેઠળ (૧) સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૬ થી ગ્રાહક
યુગ પડશે અને (૨) લવાજમની રકમ અમારી ઓફીસમાં
જાતે, માણસદારા યા મીઓડરશી પ્લેઝ્યુરથી લેઈશે.
એજન્ટોને ત્યાં એ લવાજમ નહિ બરી રાંકાય.

લવાજમની રકમ રૂ. ૬-૧૨-૦

લવાજમના રૂ. ૬-૦-૦ અને ત્રણ વર્ષના કોટના ત્રણ
પુસ્તકોના યોજના રજીસ્ટ્રેશન ખર્ચના રૂ. ૦-૧૨-૦
મળી ફલ રૂ. ૬-૧૨-૦ એક સાથે આપવાના છે.

તેનો જન્મ હિન્દમાં થવાથી તેનું નામ ' હિન્દી-
આ ' રાખવામાં આવ્યું છે. અમીરના બાઈ
ઇનાયતુલ્લાહબાઈની પત્નીએ પણ બાલિકાને જન્મ
આપ્યો છે. આજુ ફુદુંબ ઇટાલી મળ્યું છે.

રાષ્ટ્રીય સ્ત્રીમિત્રો તરફથી ચાલતાં વર્ગોમાં
ગરીબ બહેનોનાં દાગની કારીગરીનાં સસ્તાં અને
મુશીબિત ખાદીનાં કમવાં, ફરકો, સાડીઓ વગેરે
તેણે થયાં છે. અને વેચાતા ગળી શકે છે.

ઉમેદવાર ! મુંબાઈની મોટ વલ્લિક કોમના,
ત્રણ વખત પરણી ચૂકેલા જર્મનીના દાલતના. જક.

ઈના એક વૃક્ષ ૧૩ વર્ષની પુત્રી સંમી જ્ઞાતિ-
માલાનો ભવ ભગાડવા તૈયાર થયા છે. સગપણ
૧૪ થયું છે. થોડા વખતમાં લગ્ન થશે. ચાર પાંચ
ઈ પહેલાં બાહાનું સગપણ ભાવનગરના એક
ઝાકરા સાથે થયું હતું. યુવાનો નગરો કે ?

નહિ પરણ્યાયઃ માછી જેવી પછાત કોમમાં,
એક પંચાવન વર્ષના માછીનો વિવાહ જણદેવીની
૧૦ વર્ષની છોકરી સાથે થતાં, ખજાનગાટ મચી
રહો. ત્રીસ પંચાએ આ લગ્ન ન્યાતિના રીવાજ-
નો ભંગ કરતાં કરાવ્યાં. યુવાન વર્ગે પણ લગ્ન
અટકાવનો પ્રયત્ન
શરૂ કર્યો છે. છોક-
રીના લાઇએજ
લગ્ન અટકાવવા
અશક્તનો આશ્રય
લીધો છે.

સુરતમાં સ્વ
દેશી ખાદ્યરઠે મે
માસના છેલ્લા અ-
ઠવાડીયામાં યુવક
સંઘ તરફથી સાર્વ-
જનિક મીડલ સ્કુ-
લનાં મહાનમાં સ્વ-
દેશી ખાદ્ય ભર-
વામાં આવ્યું હતું.
શ્રીમતિ મીડલ સ્કુ-
લની પીટી ખાદ્યનાં
૫ ડાં નો સ્ટોલ
રાખ્યો હતો. સ-
ખાલમાં એક દિવસ

આસ' સ્ત્રીઓ માટે રાખવામાં આવ્યો હતો. તે
દિવસે યુવક સંઘની બહેનોએ ગરબાનો સુંદર
ભર્યુંકમ રજૂ કર્યો હતો. ૨૦૦૦ ઉપર બહેનોએ
લાભ લીધો હતો. ખાદ્યની વ્યવસ્થા ભજવવા માટે
સ્વયંસેવકો ઉપરાંત સ્વયંસેવિકાઓ પણ અત્યંત
લક્ષ્યાદ દર્શાવતી હતી. સ્વયંસેવિકાઓએ સખાલ
દરમ્યાન સ્વદેશી કાગળની ૨૦૦૦ ઉપર નોટશુકો
મેચી હતી. યુવક સંઘની હજમમ બધી પ્રશંસાઓમાં
બહેનો ધણીજ રસપૂર્વક ભાગ લીધે છે એ આ-
નંદની વાત છે. ફરા પંદર બહેનો તો મહોલે

મહોલે ખાદ્યની ફેરી કરી સ્વદેશીનો પ્રચાર કરતી
હતી.

સુરત મહિલા વિદ્યાલયના ગ્રેન્યુએટ શિક્ષક
શ્રી. કંચનલાલ ઉપાધ્યાયનું લગ્ન સોજીત્રાની સાત
વર્ષની કન્યા સાથે યનાર હતું પરંતુ તે એક વર્ષ
અલગી રહ્યું છે.

એક સુંદર લગ્નઃ ચોર્યાસી તાલુકાના ભાટ-
ચોર ગામમાં ડાળા ઉર્ફે તળપદા ક્ષત્રિય કોમમાં
એક સુંદર લગ્ન થયું છે. વર કન્યાની ઉંમર અ-
નુક્રમે ૨૫ અને ૧૮ વર્ષની છે. વધુ સુશીલા

દેવીએ સુરત અને
મુંબાઇનાં વનિતા-
વિશ્રામમાં અભ્યા-
સ કરી પડોદરા સ્ત્રી
ટ્રેનીંગ કોલેજમાં
શિક્ષણ લીધું છે.
અને વર ભનાઈન
શુકલતીર્થ શુરકલના
સ્નાતક છે. લગ્ન
તદન સાદી રીતે
પાર પડ્યું છે

એક પત્ની
ઉપર બીજી :
(૧) અનાવિલ
બ્રાહ્મણોની કોમમાં
એક પત્ની જન્મતી
હોય છતાં બીજી
પત્ની કરવાના દા-
ખલા ઘણા બને છે.
૬૦ વર્ષના એક

અનાવિલ-દેસાઇ વિશેષ વર્ષની પત્ની હોવા
છતાં નવો સંસાર માંડવાનાં સ્વપ્નાં સેવે છે.
પરંતુ અત્યંત શોધ છતાંયે લાડીનો પત્તો નથી.
પલસાણામાં કાંઈક ચોક્કું ગોઠવાય એવો પ્રયત્ન
યાય છે. સમાજનાં આવાં કલંક ઉપર મ્યારે પડે
પડે ? (૨) ઉમરેડની બાજુ ખેડાવાળ જ્ઞાતિના
ઓચ્છવલાલ નામના યુવકે ૧૬ વર્ષની પ્રથમ પત્ની
અત્યંત હોવા છતાં, ૧૪ વર્ષની એક બીજી બાલા
સાથે લગ્ન થયું છે.

લલિતાની મરીયમ ! ઉમરેડની ખેડાવાળ

“ ગુણસુંદરી ”ના આલોક માટે ભેટનું સુંદર પુસ્તક

સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૯ થી શરૂ થતા સાતમા
વર્ષમાં “ ગુણસુંદરી ”ના આલોકને
રા. “ મસ્તકંદીર ”ની લખેલી
સુંદર હાસ્યરસિક વાર્તાઓનું
પુસ્તક ભેટ તરીકે અપાશે. ભેટ-પુસ્ત-
કની વધારાની નકલો બહુ જુગ
સંખ્યામાં હોવાથી નવેસરથી આલોક
યનારે ઉતાવળ કરી જોખરો. આજે

રૂ. ૪-૪-૦

મોકલી નામ નોંધાવો અને ભેટનું પુસ્તક મેળવી લ્યો.

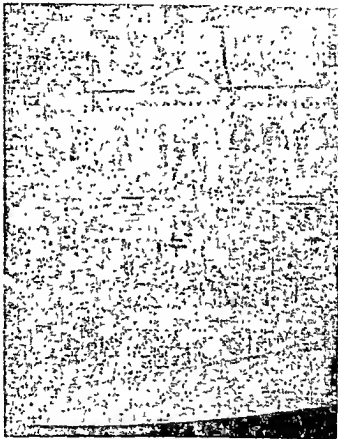
બાઈ લલિતા હુરુરુના પટેલ મહમદ હસન સાથે મરીયમ નામ ધારણ કરી રહી છે તે માટે તેના પિતાએ મરીયમ અને તેના કહેવાતા ધણી સાથે ફરિયાદ માંડી છે. તેમાં બાઈએ ચાકાવનારી બુબાની આપતાં જણાવ્યું કે “યુવાનીમાં પતિને ધર નહિ” મોકલતાં અનીતિનો ધણે કરાવી, માખાપ મારા એ દરામના પેસા પર તાગડધીના કરતાં ગર્જવતી થઈ ત્યારે બધાયે મને ફીટકારી.

બાળક મરી યુ’ એટલે મને રમણુલાલે મુસલમાન બનવા સમજાવી, મરીદમાં મોકલી, મુસલમાન થવા રાહ છું એમ કહેવડાવી મને આંધાપીને ધર મોકલી. આંધાપી સાથે મારી નિકાલ થઈ નથી. રમણુલાલે ડા. ૫૦ લઈ આ કાવતરું રચ્યું છે. રમણુલાલે મને ફસાવી મુસલમાન બનાવી છે.”

સે મા જ સુધારા: ગયા માસમાં નડિયાદ ખાતે બસાયેલી ખડાયતા યુવક પરિષદ તેમજ ઉમરેક ખાતે બરાયલાં બાજ ખેડાવાળ યુવક સમેલનમાં સમાજ સુધારાને લગતા વિવિધ ઠરાવો પસાર થયા છે. ખડાયતા યુવક પરિષદમાં દરેક યુવક યુવતીને વ્યાયામની તાલીમ લેવાની તેમજ સ્વદેશીનો મોદ રાખવાની વિનંતિ થઈ હતી. સીમંત કોળન, યુવાન મરણ પાછળનાં જમણ, લગ્ન પ્રસંગે થતો અત્યંત ખર્ચ, અને બાળકબળો

પ્રતિબંધ કરતા ઠરાવો પસાર થયા હતા. બાજ ખેડાવાળ યુવક સમેલનમાં બાળકબળ તેમજ લગ્ન પ્રસંગના કેટલાક અનિષ્ટ રીવાજોનો પ્રતિબંધ કરતો તેમજ વૈધવ્ય ન પાળી શકે એવી બાલવિધવાઓનો પરણાવવામાં ઉત્તેજન આપવાને લગતાં ઠરાવો પસાર થયા હતા.

લેહીના લાડુ ક્યાં મુધી? અમદાવાદની ઓલિય સહજ બાલક જ્ઞાતિમાં એક યુવાન અને

સુરતના યુવકસંઘે તા. ૨૧ થી ૨૬ મા મે મુધી ભરેલા સ્વદેશી બજારનો બંદારનો દેખાવ.

એક યુવતિનાં મરણો થતાં તેની પાછળ યતુ જ્ઞાતિ કોળન અટકાવવા યુવક સમાજે ચળવળ ઉપાડી હતી. જ્ઞાતિ કોળનમાં ભાગ ન લેવાઈ જણાવતી ખત્રિયાઓ કાઠવામાં આવી હતી અને કોળનને દિવસે યુવકો અને યુવતીઓએ લેહીના લાડુ ક્યાં મુધી જમશે? એવાં એવાં ચોસ્ટેરા સાથે સંઘસ કાઢ્યું હતું અને પરિણામે ૩૦૦૦ની જ્ઞાતિમાં માત્ર ૧૦૦ માણસોએ કોળનમાં ભાગ લીધો હતો.

લેહીનાં સ્વ. શાળીસાહેબના સ્મરણાર્થે તેમાં કુંવરો પાંત્રીસ હબરના ખર્ચે સ્ટેશન નજીક ધર્મશાળા બંધાવે છે.

રજપુતોની શરમકથા: ૫૦ કે ૬૦ વર્ષ પહેલાં રાજપુત કન્યાને પરણનાર ઓળખ તરીકે સારી રમ્મ ત્રીજે ધરે મુકતો કે ધરેલું આપતો, આને રાજપુતોમાં એ રિવાજ જુલાઈ ગયો છે.

આને તો રાજપુત મુરનીયા વેચાય છે. ફિરીનો બાપ ચારી ચરખી રકમ આપવા તૈયાર થાય તો પરજુનાર મળે ! આથી વૃદ્ધવ્રજનું પ્રમાણ વધુ છે. આવી રીતે ૧ થી ૬ સુધી સ્ત્રીઓ થઈ શકે ! ફંદરીઓ આને બાપને ચાપ સમાન થઈ પડી છે.

ભાવનગર મહિલા વિદ્યાલય તરફથી કેવું મહિલા વિદ્યાર્થીની પ્રવેશક પરીક્ષામાં જે અને માધ્યમિક શાળાની પરીક્ષામાં એક એમ પ્રભુ બંદેન બેઠાં તમે બેસીશું થયાં. ખાસ નોંધવા યોગ્ય તો એ છે કે આ તમે બંદેનોએ-સી. ન્યાકુમારી દાણી, સી. ન્યાવિદ્યા દોરા અને સી. ગિરિબાલા મુનિક-મારબદે

કુટુંબ-
બચદાર
ચલાવતાં
ચલાવતાં
અભ્યાસ
કરી આ
સિ હિ
મેળવી
છે. આ
ત્રણમાં
થી પ્રવે-
શક પ-
રીક્ષામાં
ઉત્તીર્ણ
થનારાં
બંને
બંદેનો-
સી. ન-

ચાકુમારી દાણી અને સી. ન્યાવિદ્યા દોરા-આમળ અભ્યાસ કરવા અમદાવાદની મહિલા પાઠ-શાળામાં જાય છે. આ બંદેનો પદ્મ વિદ્યાલયના 'પદ્મલા ફાલ' રૂપ મળે તમે પ્રવેશક પરીક્ષા પસાર કરી મહિલા પાઠશાળામાં ગયેલી અને હાલના કારકીર્દીઓ વિદ્યાલયને રોજબરોજ રહેલી જે પાસેથી બંદેનોની જેમ, વિદ્યાલયનું ગૌરવ વધારે એવી આશા રાખીએ છીએ. વિદ્યાલય આગ્રુ સરસ પરિભ્રમ બતાવી શક્યા બદલ તેવા સંચાલકોને તેમજ વિદ્યાલયનાં માનદ અધ્યક્ષાનો સી. વિનોદિની રમણલાલ ચર્ચક શ્રી. જી. મોનસે ને

અભિનંદન ઘટે છે. સી. વિનોદિની આવતા માસમાં કેળવણીશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા માટે લંડન જાય છે એ આનંદની વાત છે. સી. વિનોદિની બંદેન ને એમનાં કાર્યમાં સંપૂર્ણ ફોનદ મળે અને તેઓ વિદ્યાલયને તેમજ હિન્દી સીસમાળને સચિદેશ ઉપયોગી થાય એમ ઇચ્છીએ છીએ.

વિધવા વિવાહ: (૧) રાણપુર વિધવા સહાયક સમાના આશયે મે માસમાં હાલતની અંત્યજ શાળામાં કામ કરતા એક વલ્લિક શિક્ષક ખાઈ જીવજીવન રાધવજી રાજકોટની બ્રાહ્મણ વિધવા ખાઈ મણિ પિતામ્બર સાથે લગ્નથી નોંધાયાં છે.

સુરતમાં યુવકસંઘ તરફથી બરાયલા સ્વદેશી બજારને તળતોડ બંદેનલ લઈ ફેનદમદ કરનાર બંદેનો.

ત્રી મોદનલાલે પોતાના સંબંધીઓના વિદેશ છતાં તેમજ પોતાની શાંતિની કન્યા મળી દોવા છતાં એક વિધવા બ્રાહ્મણી સાથે લગ્ન કર્યું છે.

વૈદ્યવ્યની ભયંકરતા: યુવાન છાંડરીઓ અને વિધવાઓના બળી મરવાના બનાવો ધણી બનવા જાય છે આ બધા અકસ્માત નથી દોવા એવી રાકા પુનામાં ટૂંકી છે. વૈદ્યવ્યનાં અસહ્ય દુઃખ કરતાં બળી મરવું વધુ મારું છે એમ પત્ની સ્ત્રીઓ દોરિષ્ટદર્શમાં કહે છે. આ ઉપરથી કેલક ન લગાડીએ સરકારનું આ તરફ લક્ષ્ય બેસવા કરાવે છતાં છે.

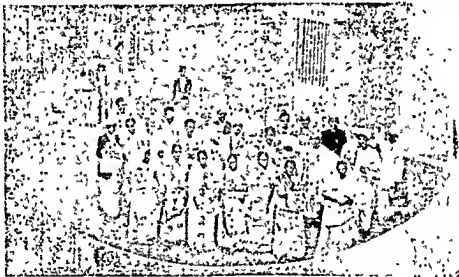
ખાઈ મ-
ણિ અ-
વાદે ૨૮
વર્ષની
છે. ૧૫
વર્ષની
વયે તેણે
લગ્ન થ-
યેલું અને
તે બાદ
છેડે મારી
પતિ યુ-
વકની મ-
રવા.
(૨) ને-
પુર શા-
દેર આ-
ર્થ સમા-
નના ને-

માનચાંદની દહાણી: ના. સમ્રાટનાં જન્મ-
દિન નિમિત્તે થયેલી માનચાંદની દહાણીમાં માન
મેળવનારાં બહુતાં સ્ત્રીઓ પૈકી ત્રાવણકોરનાં
મહારાણી રીજાને સી. આઈ; સાંગ્રીનાં રાણી-
સાહેબ, અને બનારસની થીઓસોફિકલ મહર્સ
કોલેજના પ્રિન્સિપાલ મીસીસ પદ્માબાઈ સંજીવ-
રાવને કેસરે હિન્દનો પહેલા વર્ગનો ચંદ્રક; અને
મીસીસ બેપ્તી સખાવાળાને કેસરે હિન્દનો બીજા
વર્ગનો ચંદ્રક મળ્યો છે.

વૃદ્ધ લગ્ન ! (૧) સોલાપુરના ૪૪ વર્ષના
મારવાડી માહેશ્વરી રોડ. હરકરજીદાસ ટપરીઆ
અહમદનગરની ૧૨ વર્ષની બાળા સાવિત્રીબાઈ

એક બાળાનાં લગ્ન સુરતનાં સગરામપરાના એક
વૃદ્ધ ગ્રીજવર સાથે થનાર છે. યુવાનો બન્નેરો કે ૧
(૫) વિભાવર (ગાયકવાડ) નજીક આવેલા
ગામમાં ૫૦ વર્ષની વયે પહોંચી ચૂકેલા એક વૃદ્ધ
બીજવારનાં પત્ની અવસાન. પામતાં ત્રીજા વખત
પરજીનાર છે ! આ વૃદ્ધને ૧૭ વર્ષનો પુત્ર અને
૧૫ વર્ષની પુત્રી હોવા છતાં પોતાની પુત્રી નેવી
૧૩ વર્ષની એક બાળાનો લોભ લેવા તત્પર
થયા છે !

વિચિત્ર બાળક: હમરડા (તાલે ભાવનગર)
ગામમાં એક સ્ત્રીએ અડધો બકરા અને અડધું
માણસ એવાં વિચિત્ર બાળકને જન્મ આપ્યો છે.

સુરતમાં શેરીએ શેરીએ ફરી રવેશી કાપડ અને
ખાદીનો પ્રચાર કરી રહેલ જ્ઞાતી યુવતીઓ અને યુવકો.

સાથે પરજીનાર દવા પરંતુ કોર્ટે ઇન્ટરક્ટાન આપી
લગ્ન અટકાવ્યું છે ! છાકરીની મા અને મામા
લગ્નની તરફેણમાં દલા ન્યાયે બાપ વિરુદ્ધ દલો !
(૨) ડોડાઈઆના ૫૫ વર્ષના જુદા મારવાડી
પન્નાલાલજી ૧૧ વર્ષની બાળા સાથે પરજીનાર
દલા. તે સામે મુંબાઈના જેન યુવક સંનિ વિદોષ
ઈર્ષાથી સામાવાળાને અરજ કરતાં લગ્ન અટકાવ્યું
છે ! (૩) બારડોલી તાલુકાના જમણીઆ ગામમાં
૬૫ વર્ષના વૃદ્ધ નાતડાં કરવા તૈયાર થયા પાનુ
કન્યાવાળા ફરી ત્રણ એટલે દલાલો લેતા અટક્યા
છે. (૪) કોદાની નંન સાલિની ૧૫ વર્ષની

અર્ધો કલાક જીવી બાળક મરણ પામ્યું.

સંમતિવધ સમિતિ એ પોતાનો દેવાલમાં
છાકરીઓ માટે બોલામાં બોલી લગ્નવય ૧૪
વર્ષની રાખવા અને પરજીની છાકરીઓ માટે
સંમતિવધ ૧૫ વર્ષની અને અપરિણિત છાકરીઓ
માટે ૧૮ વર્ષની રાખવાની ભલામણ કરી છે.

મુસ્લીમ શ્રીકેળવળી: પુના જિલ્લા
મુસ્લીમ કેળવળી પરિષદ લોનાવલામાં એ માસમાં
મુંબઈ યુનિવર્સિટીના વાઇસ ચાન્સેલર મી. મીર-
જા અલી મદમદખાનનાં પ્રમુખપદે મળી હતી. પ્રમુખે
પોતાના બાપજીમાં મુસ્લીમશ્રી કેળવળીના પ્રનંદ

અત્યંત અગત્ય આપી સ્ત્રીકેળવણીની હિમાયત કરી હતી.

દેવદાસીની પ્રથા: સ્ત્રી અને પુરુષના સમાન હકની તરફદારી કરતી બ્રિટિશ કોમનવેલ્થ સીંગની લંડનમાં મળેલી પરિષદમાં મીસીસ જનરાલ્ દાસે હિંદમાં દેવદાસી તથા વેશ્યાઓથી યતાં અનિષ્ટોનો ઉલ્લેખ કરતાં જણાવ્યું કે હિંદીઓનો મોટા ભાગ સામાજિક સુધારણા ઇચ્છે છે. પરંતુ ધારાસભામાં એવો કોઈ ખરડો દાખલ યતાં સરખાર તેનો વિરોધ કરે છે. મદ્રાસની

ધારાસભામાં દેવદાસી અને હિંદુ મંદિરોમાં નાનાં બાળકો મુકવાને લગતો ખરડો દાખલ કરવા માટે ડો. મુથુલક્ષ્મીને અભિનંદન આપવામાં આવ્યું હતું. મીસીસ રામરાવે હિંદી સ્ત્રીઓના સામાજિક, કેળવણી વિષયક અને રાજદ્વારી જીવન વિષે બોલતાં જણાવ્યું કે બાળલગ્ન પ્રતિબંધક ખરડા સંબંધમાં વડી ધારાસભાના નિર્ણય માટે એક ઉપજો છે. ફરીથી એ ખરડો રજૂ થાય ત્યારે તે ધ્યાનવશમાં મદદ કરવા

સરકારે એક સ્ત્રી સભ્યની નીમણૂક કરવી. લેડી સાયમને જણાવ્યું કે હિંદી સ્ત્રીઓ જ્યાંસુધી પોતાની પ્રજા પ્રત્યેની જવાબદારીઓ ઉઠાવી લેશે નહિ ત્યાં સુધી હિંદની મદત્તા ટુનીઆની નજરે આવવાની નથી. હિંદુ દૃષ્ટિ તેના સ્ત્રી વર્ગમાં છે. હિંદી સ્ત્રીઓ અલ્પત પ્રસારને પાત્ર છે.

બ્રહ્મભદ્રો ! મદ્રાસમાં મળેલી વર્ણાશ્રમ પરિષદનાં પ્રમુખસ્થાનેથી મદ્રાસના એટવોલેટ મી.

ડી. આર. રામચંદ્રે જણાવ્યું કે ઠાકરીઓની લગ્નવય વધારવાના દરેક કળ્પનાને બ્રાહ્મણોએ વિરોધ કરવો એક એક કારણ કે એ ધર્મથી વિરુદ્ધ છે. એવો કાયદો વિરોધ છતાં પસાર થાય તો તેની સામે સત્યાગ્રહ કરવો.

આનુ વકીલ: ત્રિવેન્દ્રમનાં મીસીસ અન્ના ગ્રી એમ. એ. મદ્રાસ યુનિવર્સિટીની બી. એલ. ની પરીક્ષામાં પસાર થયાં છે. કેરળનાં તેઓ પહેલાં ખાનુ વકીલ છે. મલબારનાં જાણીતાં સ્ત્રી

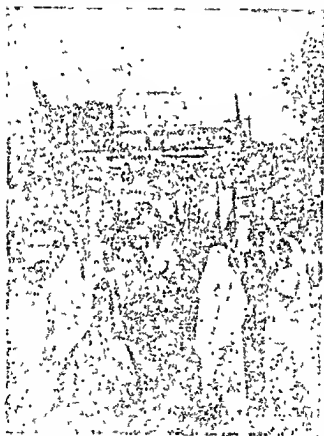
માસિક 'શ્રીમતિ' નાં તેઓ તંત્રી છે અને કોટાયામાં વકીલાત કરનાર છે.

બી જી વારલગન ! મદ્રાસના ગોપાલ ચેટ્ટી નામનો શ્રીમંત પોતાની પત્ની જીવતી હોવા છતાં ૧૯ વર્ષની બીજી ઠાકરી સાથે પરણવા તૈયાર થયો. એટલે પહેલી પત્નીએ કોર્ટમાં ફરિયાદ માંડી કે હિંદુ કાયદા પ્રમાણે એક ઉપર બીજી સ્ત્રી થઈ શકે નહિ. ના. જડજે લગ્ન અટકાવ્યાં છે.

નવ પત્નીને ૫૫ ઠાકરાં ! મદ્રાસમાં ત્રિપુન તરુ ગામમાં પુલાયા લગ્ન

તિના એક આશુત પુરૂષે ૭૮ વર્ષની વયે નવમું લગ્ન કર્યું છે. તેની નવે પત્નીઓ જીવે છે. અને બધાં મળી તેને ૫૫ ઠાકરાં છે. તેણે પહેલું લગ્ન ૨૨ વર્ષની ઉંમરે કર્યું હતું.

સામાજ-સ્ત્રીતમની ભઠ્ઠીમાં: કલકત્તાના મી. ડી. સી. દત્તાની ૧૬ વર્ષની પત્ની યમુનાએ પતિ, સાસુ તથા નણંદનો અસલ જીલ્મ સંદન ન થવાથી આપઘાત કર્યો છે. કોર્ટે નરની કોર્ટમાં

સુરતના યુવકસંઘના સ્વદેશી બજારમાં ગરળાનો રસિક કાર્યક્રમ.

પટેલી જીભાની ઉપરથી એવું માલમ પડ્યું છે કે આપધાન ક્યાં તે દિવસે સાસુએ ચમુતાને કહ્યું કે આ રહો સ્પારીટને. શ્રીસો અને આ રહી કાંઈની પેટી. અમે મંજાએ સ્નાન કરવા નહ્યે જીએ અને પાછા ફરી તારું મોઢું લેવા નથી ઉચ્છતાં. આ ઉપરથી સાસુ, પતિ અને નાવુંદના પ્રાસને લીધે આપધાન કરવાનો ચુકાદો જુરીએ આપ્યો છે. સાસુ અને પતિને પકડવામાં આવ્યા છે અને તેમના ઉપર કેસ ચાલે છે. આરેપીએને સેરાન્ડ કમીટ ક્યાં છે.

ગાહાદુર શ્રી: દાકા કેન્ડો-મેન્ટમાં એક સુબેદારની યુવાન ગુરખા શ્રી પાસે એક સીપાઇએ નિર્લજ્જ મંગણી કરતાં ગુરખા શ્રીએ બંદૂકથી એ સીપાઇને ચમ-ચરણ પહેંચાડ્યો છે. પોલીસે શ્રીને પકડી છે.

શ્રીમતિ લાગ્યવતી દેવી બી. એ. બી. ડી. નર સુનિય નતિમાં આટલે સુધી શિક્ષણ મેળવનાર પહેલાંન મહિલા છે. જલ્દાંધર કન્યા મહાવિદ્યાલયમાં પ્રાથમિક શિક્ષણ લઈ પંતળ વિશ્વ વિદ્યાલયની પ્રેક્ષિકની પરીક્ષા પસાર કરી હતી અને પછીથી લખાનીની ઉસાએલા કન્યા વિદ્યાર્થીકમાં બી. એ. અને બી. ડી. ની ત્રી લીધી હતી. તેમની ઇચ્છા આગળ અભ્યાસ કરવાની હતી પરંતુ સમાં સંબંધીઓની ઇચ્છાને માન આપી સહરાન-પુરાના રેખુદી કલેક્ટર શ્રી. ચૌધરી હરપાલસિંહ સાથે તેમને લગ્ન કરવું પડ્યું છે.

શ્રીમતિ ભક્તિ અધિકારી: બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટીના તત્ત્વજ્ઞાનનાં અધ્યાપક શ્રી રૂઝિબ-ખખ અધિકારીનાં સીધી નાનાં પુત્રી શ્રીમતિ ભક્તિ અધિકારી આ વર્ષની હિન્દુ યુનિવર્સિટીની પરી-ક્ષામાં પહેલે નંબરે પસાર થયાં છે. શ્રી. અધિ-કારીનાં સીધી મોટાં પુત્રી આરા અમ. એ. સુધી પહેલે નંબરે દરેક પરીક્ષામાં પસાર થયાં હતા.

ડૉ. ઇન્દુમતી મેન્જીત
લાહોરની હોસ્પીટલના હાલત
સરનયન નીમચાં છે.

અત્યારે તેઓ અધ્યાપિકા તરીકે સુન્દર કાર્ય કરી રહ્યાં છે.

છોકરીઓ માટે ફરજિયાત કેળવણી: અલાહબાદ મ્યુનિસિપાલિટીનાં શાળા મંડળમાં છોકરીઓ માટે ફરજિયાત પ્રાથમિક કેળવણી કરવાની દરખાસ્ત ગયા માસમાં ચર્ચાઈ હતી. પરંતુ છોકરાઓ માટે ફરજિયાત કેળવણી કરવા સામે વિરોધ ઉપસ્થિત થતાં દરખાસ્ત ઉપર વધુ ચર્ચા મુલતવી રહી છે.

પતિના રમરણથી: મીરકાના રવ. સુનાય પ્રસાદની પત્ની શ્રીમતિ કિરપાદેવીએ પોતાના પતિનાં રમરણથી એક કન્યા-શાળા, વિધવા શૃલ અને બીજી સખાવતી સંસ્થાઓ ચલાવવા રૂ. ૩૦૦૦૦ નું દ્રસ્ટ કર્યું છે.

જલ્દાંધર કન્યા મહા-વિદ્યાલયનાં મુખ્ય શિક્ષિકા શ્રીમતિ રાનુદેવીએ સંસ્થા માટે એક લાખ રૂપીઆ એકત્ર કર્યા વિના સંસ્થાના મકાનમાં પણ ન મુકવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે. તેઓ હાલમાં પંતળમાં મુસાફરી કરે છે. રૂ. ૪૦૦૦૦ ઉપરાંત તેમણે એકત્ર કર્યાં છે.

એશિયા.

હિન્દની શ્રીપ્રવૃત્તિ વિષે કોલમ્બોમાં શ્રી મત્તર મંદના આશ્રમે ડૉ. 'મીસીસ મયુલક્ષ્મી રેડીએ કહ્યું કે

મદ્રાસ ખાતસમાના ઉપપ્રમુખપદે 'ગળા પશ્ચાત્તે સર્વાનુમતે મને ચુરી એ માર્ત હિન્દનીજ નહિ પરંતુ દુનીઆની શ્રીઓને માન મળ્યા જશેવર છે. હિન્દમાં શ્રીપ્રવૃત્તિની શરૂઆત થયે ૧૦ વર્ષન થયાં છે. મંડાસની શ્રીઓ ધારા-સમામાં પ્રથમ પ્રવેશ પામી છે. મ્યુનિસિપલ ચુ'ટલીમાં મનાધિકાર મેળવનાર ચુ'ળછની શ્રીઓ પ્રથમ છે. જલ્દે જલનની ફરજોમાં શ્રીઓ અને પુરોષ વચ્ચે હરિશિષ નથી, સહકાર છે.

પેટમાં કાંકરા ! શબ્દોમાં એક દોષ્ટિપટવમાં

અત્યંત અજલ આપી સીફળવળીની હિમાયત કરી હતી.

દેવદાસીની પ્રથા: સ્ત્રી અને પુરુષના સમાન હક્કની તરફદારી કરતી બ્રિટિશ કોમનવેલ્થ સ્ત્રીઓની વંદનમાં મળેલી પરિપક્વમાં મીસીસ યુનરાજદાસે હિંદમાં દેવદાસી તથા વેશ્યાઓથી થતાં અનિષ્ટોનો હલ્લેખ કરતાં જણાવ્યું કે હિંદીઓનો મોટો બાળ સામાજિક સુધારણા ઇચ્છે છે. પરંતુ ધારાસભામાં એવા કોઇ ખરડો દાખલ થતાં સરકાર તેનો વિરોધ કરે છે. મદ્રાસની

ધારાસભામાં દેવદાસી અને હિંદુ મંદિરોમાં નાનાં બાળકો મુકવાને લગતો ખરડો દાખલ કરવા માટે ડૉ. મુખુલક્ષ્મીને અભિનંદન આપવામાં આવ્યું હતું. મીસીસ રામરાવે હિંદી સ્ત્રીઓના સામાજિક, કૌટુંબિક વિષય અને રાજદ્વારી જીવન વિષે જોડતાં જણાવ્યું કે બાળલગ્ન પ્રતિબંધક ખરડા સંબંધમાં વડી ધારાસભાના નિર્ણય માટે જોઈ જાય છે. ફરીથી એ ખરડો રજુ

થાય ત્યારે તે ધ્યાનવર્ધમાં મદદ કરવા

સરકારે એક સ્ત્રી સભ્યની નીમણૂક કરવી. લેડી સાયમને જણાવ્યું કે હિંદી સ્ત્રીઓ જ્યાંસુધી પોતાની પ્રજા પ્રત્યેની જવાબદારીએ લગાવી લેશે ત્યાં સુધી હિંદની મહત્તા ટુનીઆની નજરે આવવાની નથી. હિંદુ હૃદય તેના સ્ત્રી વર્ગમાં છે. હિંદી સ્ત્રીઓ અત્યંત પ્રયત્નને પાત્ર છે.

ભદ્રંભદ્રો ! મદ્રાસમાં મળેલી વર્ણાશ્રમ પરિપક્વનાં પ્રમુખસ્થાનેથી મદ્રાસના એડવોકેટ મી.

ડી. આર. રામચંદ્રે જણાવ્યું કે છોકરીઓની લગ્નવય વધારવાના દરેક કાયદાનો આશ્રયોએ વિરોધ કરવો જોઈએ કારણ કે એ ધર્મથી વિરુદ્ધ છે. એવા કાયદો વિરોધ કરતાં પસાર થાય તો તેની સામે સત્યાગ્રહ કરવો.

બાળુ વકીલ: ત્રિવેન્દ્રમનાં મીસીસ અન્ના વેડી એમ. એ. મદ્રાસ યુનિવર્સિટીની બી. એલ. ની પરીક્ષામાં પસાર થયાં છે. કેરળનાં તેઓ પહેલાં બાળુ વકીલ છે. મલબારનાં નાણીતાં સ્ત્રી.

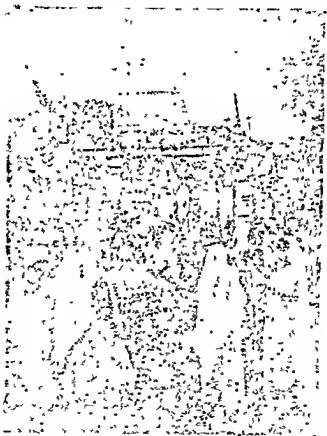
માસિક 'શ્રીમતિ' નાં તેઓ તંત્રી છે અને કોટાયનાં વકીલાત કરનાર છે.

બી જી વારલગન ! મદ્રાસના ગોપાલ ચેટી નામનો શ્રીમત પોતાની પત્ની જીવની હોવા છતાં ૧૭ વર્ષની બીજી છોકરી સાથે પરણવા તૈયાર થયાં જોઈએ પહેલી પત્નીએ કોર્ટમાં ફરિયાદ માંડી કે હિંદુ કાયદા પ્રમાણે એક જીવર બીજી સ્ત્રી સંબંધ રાકે નહિ. ના. જડને લગ્ન અટકાવ્યાં છે.

નવ પત્નીને ૫૫ છોકરાં ! મદ્રાસમાં ત્રિપુલ તથા ગામમાં પુલાવા લગ્ન

તિના એક અદ્ભુત પુરુષે ૭૮ વર્ષની વયે નવમું લગ્ન કર્યું છે. તેની નવે પત્નીઓ જીવે છે. અને બધાં મળી તેને ૫૫ છોકરાં છે. તેણે પહેલું લગ્ન ૨૨ વર્ષની ઉંમરે કર્યું હતું.

સેમ્બાજ-સીતમની ભદ્રીમાં: કલકત્તાના મી. ડી. સી. દત્તની ૧૬ વર્ષની પત્ની યમુનાએ પતિ, સાસુ તથા નણંદનો અસહ્ય જીવન સહન ન થવાથી આપઘાત કર્યો છે કોલકત્તાની કોર્ટમાં

સુરતના ધ્રુવકસંધના સ્વદેશી બજારમાં નરગાનો રસિક કાર્યક્રમ.

અત્યંત અગત્ય આપી સ્ત્રીકેળવણીની હિમાયત કરી હતી.

દેવદાસીની પ્રથા: સ્ત્રી અને પુરુષના સમાન હક્કની તરફદારી કરતી બ્રિટિશ કોમનવેલ્થ લીગની લંડનમાં મળેલી પરિષદમાં મીસીસ જનરાલ્ દાસે હિંદમાં દેવદાસી તથા વેરયાઓથી થતાં અનિયોગો ઉલ્લેખ કરતાં જણાવ્યું કે હિંદીઓનો મોટો ભાગ સામાજિક સુધારણા છાંયે છે. પરંતુ ધારાસભામાં એવો કોઈ ખરડો દાખલ થતાં સરખાર તેનો વિરોધ કરે છે. મદ્રાસની

ધારાસભામાં દેવદાસી અને હિંદુ મંદિરોમાં નાનાં બાળકો મુકવાને લગતો ખરડો દાખલ કરવા માટે ડો. મુયલક્ષ્મીને અભિનંદન આપવામાં આવ્યું હતું. મીસીસ શમરાવે હિંદી સ્ત્રીઓના સામાજિક, કેળવણી વિષયક અને રાજદ્વારી જીવન વિષે બોલતાં જણાવ્યું કે બાળલગ્ન પ્રતિબંધક ખરડો સંબંધમાં વડી ધારાસભાના નિર્ણય માટે જેટલું પડે છે. ફરીથી એ ખરડો રજૂ થાય ત્યારે તે ધપાવવામાં મદદ કરવા

સુરતના યુવકસંઘના સ્વદેશી બજારમાં ગરબાનો રસિક કાર્યક્રમ.

સરકારે એક સ્ત્રી સભ્યની નીમણૂક કરતી. લેડી સાયમને જણાવ્યું કે હિંદી સ્ત્રીઓ જ્યાંસુધી પોતાની પ્રજા પ્રત્યેની જવાબદારીઓ ઉઠાવી લેશે નહિ ત્યાં સુધી હિંદની મહત્તા ડુનીઆની નજરે આવવાની નથી. હિંદુ હૃદય તેના સ્ત્રી વર્ગમાં છે. હિંદી સ્ત્રીઓ અત્યંત પ્રયત્નસાને પાત્ર છે.

ભદ્રંભદ્રો ! મદ્રાસમાં મળેલી વર્ણાશ્રમ પરિષદનાં પ્રમુખસ્થાનેથી મદ્રાસના એડવોકેટ મી.

ડી. આર. રામચંદ્રે જણાવ્યું કે છાકરીઓની લગ્નવય વધારવાના દરેક કચ્છાનો આશ્રયોએ વિરોધ કરવો જોઈએ કારણ કે એ ધર્મથી વિરુદ્ધ છે. એવો કયદો વિરોધ છતાં પસાર થાય તો તેની સામે સત્યાગ્રહ કરવો.

બાનુ વકીલ: ત્રિવેન્દ્રમનાં મીસીસ અન્ના ચેટ્ટી એમ. એ. મદ્રાસ યુનિવર્સિટીની બી. એલ. ની પરીક્ષામાં પસાર થયાં છે. ફરજનાં તેઓ પહેલાં બાનુ વકીલ છે. મલબારનાં નવજીતાં સ્ત્રી

માસિક 'શ્રીમતિ' નાં તેઓ તંત્રી છે અને કોટાણમાં વકીલાત કરનાર છે.

બી જી વારલગન ! મદ્રાસના ગોપાલ ચેટ્ટી નામનો શ્રીમંત પોતાની પત્ની જીવની હોવા છતાં ૧૭ વર્ષની બીજી છાકરી સાથે પરણવા તૈયાર થશે એટલે પહેલી પત્નીએ કોર્ટમાં ફરિયાદ માંડી કે હિંદુ કાયદા પ્રમાણે એક કેપર બીજી સ્ત્રી થઈ શકે નહિ. ના. જરૂરે લગ્ન અટકાવ્યાં છે.

નવ પત્નીને પપ્પા છાકરાં ! મદ્રાસમાં ત્રિપુરનું દુધ ગામમાં પુલાયા લગ્ન

તિના એક આશ્રિત પુરુષે ૭૮ વર્ષની વયે નવયુગ લગ્ન કર્યું છે. તેની નવે પત્નીઓ જીવે છે. અને બધાં મળી તેને ૫૫ છાકરાં છે. તેણે પહેલું લગ્ન ૨૨ વર્ષની ઉંમરે કર્યું હતું.

સમાજ-સીતમની લાહીમાં: કલકત્તાના મી. ડી. સી. દત્તની ૧૬ વર્ષની પત્ની યમુનાએ પતિ, સાસુ તથા નાનું દેવો અસલ જીવન સદન ન થવાથી આપઘાત કર્યો છે કોર્ટને તેની કોર્ટમાં

સ્વતંત્ર થવા મધી રહી છે; અહિંસાને મર્જે તે દેશના રાજ્યખંધારણમાં કાન્તિ લાવવા હચ્છે છે. એવે સમયે કાન્તિશાસ્ત્રના રશિયન આચાર્ય કોષો-લ્કિને રશિયાની પ્રજાને શીખવેલા સિદ્ધાંતો વાચન પ્રાસંગિક ન અણુરો. મહાત્મા ટોલસ્ટોય કરતાં થ કોષોલ્કિનનું સ્થાન હંચુ છે. ટોલસ્ટોય એ લખી ખ્યા તે કોષોલ્કિને જીવનમાં લેવાયું હતું. આ પુસ્તકમાં એ મહાપુરુષના ત્રણ ઉપયોગી લેખો અપાયા છે. એમની જીવનરેખા પણ આપવામાં આવી છે. ગુજરાતની જનતા એમાંથી દેશોદ્ધાર માટે અણુમૂલ્ય પાઠ શીખી શકશે.

ભારતના બહુવીરો: લેખક: રા. રામનાથ-ચંનુ ના. પાઠક. પ્રકાશક: શ્રી બાલનગર મહિલા વિદ્યાલય તરફથી સી. વિનોદિની યાજ્ઞિક અને રા. ગણવંતરાય મહેતા. મૂલ્ય: આઠ આના.

જુના જમાના સાથે એ જમાનાની બાળકોના હૃદય પર સચોટ સંસ્કાર પાડતી શિક્ષણ પ્રજ્ઞાવિ ભૂતકાળના સંસ્મરણ જેવી બની રહી છે. એ જમાનામાં કુદૃષ્ટતા વડીલો રાતે વાણી કરી પરવારી બાળકોને “વાર્તા” કહેતાં રામાયણ મહાભારતના વસ્તુનો પરિચય એ રીતેજ એ ગ્રંથો વાંચ્યા વિના આપણે કરતા. એ શીર્ષભરી કથાઓ, એ પ્રાચીન સંસ્કૃતિના સમ્પ્રદાયો આપણું જીવન પરડતા. આજે સમયના અભાવે, કેળવણીની વિલક્ષણતાએ અને ખોટી શરમે એ પ્રજ્ઞાવિ નીસરાવી દીધી છે. હવે એ લાખ આપણે પુસ્તકો દ્વારાજી બાળકોને આપવો રહ્યો. સદાચ્ચે એ વાર્તાદેહીમાં પુસ્તકો ગુજરાતી સાહિત્યમાં લખાવા માંડ્યા છે અને આ પુસ્તક તેનો એક સુંદર નમુનો છે. ભારતના પાંચ બહુવીરો શિવાજી, પ્રતાપ, દુર્ગદાસ, પુષ્કરજી અને ગોવિન્દ-સિંહની કથાઓ લેખક એમાં આલેખી છે. ઉત્સાહી વડીલો એ પુસ્તક વાંચી તેનો લાલ પોતાના બાળ-કોને આપી શકે. લેખકે તે સફળ પરિશ્રમ કરી પોતાની ફરજ બજાવી છે; હવે આપણી ફરજ બાજી રહે છે. બાહ્ય મેથાળીએ પુસ્તકનો ‘પરિચય’ કસવી તેની ઉપયોજિતા વધારી છે. તેનું મૂલ્ય સમજાવ્યું છે. આ પુસ્તકના લેખન અને પ્રકાશન માટે લેખક તેમજ પ્રકાશકોને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

(સચિત્ર) : લેખક: રા. પેતાનજી જમશેદજી સહા. મૂલ્ય: રૂ. ૨-૮-૬.

બાદશાહ અને ખીરખલનો નામે અનેક હાસ્ય-રસિક અને હાનરજવાળી દુયકથાઓ, જનસમાજમાં પ્રચલિત છે. એ વાતોની સંખ્યા અતિ મોટી છે. એ સર્વત્ર સંશોધન કરી લેખકે આ ઉપયોગી ગ્રંથ તૈયાર કર્યો છે. અત્યાર પહેલાં એમણે “અ-કબર-ખીરખલનો વિનોદી વાર્તા સંગ્રહ.” પ્રકટ કર્યો છે. નતે પારસી છતાં એમની ભાષા કોઈ પણ હિંદુ લખે તેવી લગભગ શુદ્ધ અને સરળ છે. એમણે આગેથી વાર્તાઓ વિનોદ ઉપરાંત, વ્યવહાર ક્ષણતા, હાનર જવાળી અને અલ્પસમંદીથી ભરેલી હોઈ, દીવાન બહાદુર કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ, એવેરી, કહે છે તેમ “મનને આનંદ આપવા ઉપરાંત તે એક રીતરૂં શિક્ષણ-એક જાતની કેળવણી પણ આપે છે અને તેથી એટલે દરજ્જે એ અમુક પ્રજાની જાતિને સહાયક થઈ પડે છે.” એમના પ્રથમ પુસ્તકને રસિક વાચકોએ ખાદર, આપ્યો છે અને તેઓ આ ગ્રંથ પણ જરૂર સત્કારશે. લેખકે, અકબર બાદશાહના સમયગી અને રાજા ખીરખલ વિશે ઉપયોગી માહિતી પણ આપી છે અને કેટલાંક ફોટો-ચિત્રોથી પુસ્તકને વધારે ઉપયોગી બનાવ્યું છે.

રૂઢાધ્યાય અને રૂઢ, શિવ, અને શિવજી સંપ્રદાય (કૃતિઓ: રા. ટોલસ્ટોય માંડક B. A. અને રા. ચંદ્રશેખર જુવ B. A. પ્રકાશક. નાગરિક પ્રકાશન મંદિર કરાંચી. પૃષ્ઠ ૮૧. કીંમત. રૂ. ૦-૧૨-૦) આ ગ્રંથમાં ત્યારે ધર્મની એટલી બધી જ્ઞાનિ બાળી રહી છે, કે હવે રાજ રાજ અવગાર લેવા એકજો તે વખતે ગુજરાતી વિદ્વાનોને હાથે હિંદના ચિવસંપ્રદાયની સાચીય (Rational અને Logical દ્રષ્ટિબિંદુથી) મિમાંસા પ્રકટ થાય એ અભિમાન લેવા જેવું છે. માત્ર એમ કરવા માટે તેમને આ પ્રસંગ મળ્યા છે તે સમજાયું નથી. છતાં ચાર ચાર સંક્રાન્તિઓને કાળે પોતાના દમ્મો સ્થાપવા માટે હલત આજ્ઞાકલ ચલાવી રહ્યા છે તે કાળે આ પ્રકાશન જરૂર પ્રસન્ન થિ છે એમ આપણે માની લઈશું. તે પછી એટલું કમેરીયું કે ગુજરાત, આજ્ઞા અને આગવી

રાજ્યશત્રુ ખીરખલનો હાસ્યસંગ્રહ

કાલનું, જીવનના બીજા વધારે ઉપયોગી પ્રશ્નોની મિમાંસાની તેમની પાસેથી આશા રાખે છે તે તેઓશ્રી ન બુદ્ધે. પુસ્તકમાં એક શ્યામપૂર્વક દૃષ્ટિ દોડાવતાં અમને જાહેર પ્રાદેસર નેમ્સ મરોના નાસ્તિકવાદમાંના સત્ય વિષેની વધારે ખાતરી થઈ. તેનું કહેવાનું એમ હતું કે "મૂર્તિપૂજનું મૂળ માણસની પ્રાર્થનિક દશામાં દેવી શક્તિઓથી ઉત્પન્ન થયેલી ખાતરી છે." આ વિદ્વાન કર્તાઓ વેદકાળમાં રૂઢીની બિંચપૂલ કેવા સંજોગોમાં રાત્રે થઈ તે સમજાવતાં જે ઉત્તરોક્તિ રજૂ કરે છે તે ઉપરથી દર્શકોને પ્રુષ્ઠિ આપે છે. રૂઢ એટલે જીવનકાલનાર અને જેની જીવીક તેની પૂજા એ તરત સમજાય તેવી વાત છે. આખો ઉત્તરોક્તિ વાંચ્યા પછી અમે પણ કર્તાનાં વિધાનમાં સુર પુરાવીએ છીએ કે હાલના શિવસંપ્રદાય (તેની નીચી અને ઉંચી કક્ષાઓના સંપ્રદાયો સાથે લેતાં) એ આશ-ધર્મ અને અનાય-ધર્મનું મિશ્રણ છે. જેમ અત્યારે પૂર્વ અને પશ્ચિમની સંસ્કૃતિનું Blending થઈ રહ્યું છે તેમજ તે બન્ને મૂળથીજ વિરોધક થયેલું Blending થતાં આજના શિવસંપ્રદાય પરિણમ્યા. મૂર્તિપૂજા એ ભક્તિમાર્ગનો વિષય દોષાથી ભક્તિમાર્ગનો અનુવાચીને આ-પુસ્તક નજર ઉપયોગી થઈ પડશે. જેમને આ સંપ્રદાય

વિષે જાણુ. દોષ તે નર નર વાંચે. કોમળ નર વધારે પડતો છે.

સાહાર કેવીકાર: ૧. હિન્દુલ: તંત્રી: ૨ા. અં. ૩૫ પરીખ-પુ. ૧; અંક ૨૩. ૨ પોલપત્રિકા: તંત્રી: ૨ા. નામરદાસ મરીઆ. ૩. ૨; અંક ૩૫-૩૩ ૩. હિન્દુ ધર્મ પત્રિકા: તંત્રી: ૨ા. ચંદ્રમણિ મોનીલાલ વ. ૩; અંક ૧૨. ૪ પ્રચારક: તંત્રી: ૨ા. ચંદ્રમણિ મોનીલાલ. પુ. ૪; અંક ૪. ૫ ચંદ્રોદય: તંત્રી: ૨ા. મ. ન. દોશી. વ. ૨; અંક ૫. ૬ સમાજ સેવક: ન્ય. ૨ા. ગોકલદાસ હી. ૬૬૨. વ. ૫; અંક ૧૧. ૭ ભાગ્યેદય: તંત્રી: ૨ા. નેહાલાલ દે. દવે. વ. ૧૭; અંક ૧-૩. ૮ મેમજી મુધારક: તંત્રી: ૨ા. એ. એસ. વલી વ. ૧; અંક ૫. ૯ જાગૃતિ: તંત્રી: મેસર્સ તરખીયા, કાણી અને બાયાણી. વ. ૫; અંક ૫. ૧૦ સુવક બન્ધુ: પ્ર. ૨ા. મ. મ. લાધાવાળા વ. ૧; અંક ૨. ૧૧ અહેવાલો: (૧) માન્ટેસોરી શિક્ષણસંધા પહેલાં ત્રણ વર્ષનો અહેવાલ: સં. ૧૯૮૫ સુધી, (૨) શ્રી મુનિમદ્વાય શ્રી મોહનલાલ જીન સેન્ટ્રલ લાઈબ્રેરી તથા સંસ્કૃત પાઠશાળા ૧૯૨૫-૨૭ (૩) શ્રી મૂળ્યંદ જીવરાજ કન્યા વિદ્યાલય, હાંબગી: સં. ૧૯૮૦-૮૪ (૪) શ્રી મોહ સેવા મંડળ, હવલ: ૧૯૨૮-૨૯.

ફીજીમાં હિન્દીઓ

ફિજીના હિન્દી ભાટે સમાજ સેવાનું વિશાળ ક્ષેત્ર પરીકું છે. યુવાનોએ જે ક્ષેત્રમાં અંપલાવવાની નજર છે. ત્યાંની આબોહવા ધણી તંદુરસ્ત છે. પરંતુ નાની માતાઓ અને મોટી ઊંઠરીઓને તંદુરસ્તી અને બાલ કન્યાઓની દિશામાં ઘણું શિક્ષણ આપવાની ખાસ નજર છે. ફીજીમાં બાલ મરણનું પ્રમાણ હિન્દીઓ કરતાં ફીજીઓમાં ત્રણ ગણું વધારે છે પરંતુ હિન્દીઓ સામાન્ય સ્ત્રીવર્ગના અને ખાસ કરીને નાની માતાઓનાં અજ્ઞાનને લીધે એકએ તે કરતાં વધારે બાળકો જુમાવે છે. જગી હિન્દી સ્ત્રીઓ તેમજ ઊંઠરીઓ પછીજ મોજ રોખો વડાવે છે. હિન્દીમાં કરવા પડતાં ધણી ખરાં કામ તેઓને ફીજીમાં કરવા પડતા નથી. ધણી થોડું કામ કરવાનું દોષ છે. જ્યાં સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતા પણ પછીજ આપવામાં આવી છે એટલે તેઓની મોજ રોખો નિરંકુશ છે સ્ત્રીત્વના આદર્શો તે વક્ષમાં લઈ આપા ધુન્ધાના સમયનો સફળપથ ત્રણ તે પછી સાચું કામ થઈ શકે.

નાંધ

“ગુણગુંદરી”ના તંત્રીપદમાં થતા ફેરફારના ખબર એક વાર ફરી અમારે વસંતી વિદ્યાય વાચકોને દિલગીરી સાથે આપવાની ફરજ પડે છે. અમારા સહતંત્રી બાઇ જીદુરાય ખંધડીઆ પોતાની નોકરીને અંગે મુંબાઇ છોડી કલકત્તા જતા હોવાથી તેઓશ્રી તંત્રી તરીકેની જવાબદારીમાંથી મુક્ત થાય છે. માસિકના વાચકોને તેમની જાદ અલગત સાચો એમાં શંકા નથી. સહતંત્રી તરીકેની જવાબદારીનો તેમણે સ્વીકાર કર્યો ત્યારથી અત્યાર સુધીમાં માસિકને ઉચ્ચ કોટીએ લઈ જતા તેમણે અનેક અધ્યયન અને સર્જન પરિશ્રમ કર્યો છે. માસિકનાં અત્યારનાં ફેરફાર તત્વાં તે તેમને જ, આજારી છે અને એ તત્વાં જતાં વાચકોને જરૂર દિલગીરી થશે. અમારે માટે તો એમની એ વિદાય વસંતી થઈ પડશે. તંત્રીપદની જવાબદારીનો, જે બીજાં એ બાઈ વહન કરતા તે હવે અમારે વહન કરવો પડશે; જે ફરજે જે મોઢાં અદા કરતા તે હવે અમારે અદા કરવી પડશે. ઉપરાંત માસિકના સંચાલનમાં એમના સતત ચિંતન અને ઉપયોગી સૂચનાઓ અનેક રીતે લાભદાયી અને માર્ગદર્શક થતાં, તે પણ અમે ગુનાવી બેસીશું. અમને સંતોષ હોય તો તે માન એટલે જ કે મુંબાઇ છોડી કલકત્તા નિવાસ કરવાથી એ બાઈ પોતાની આર્થિક વૃન્ધિ સાધી રહ્યા છે. આ કારણે અમારી મુશ્કેલીએ વધતી હોવા છતાં તેમની એ વૃન્ધિ કતોરતર વધે એવી ઇચ્છા સાથે અમે તેમને વિદાય આપીએ છીએ. માસિક સાથેનો નિકટ સંબંધ છોડતાં તેમને પોતાને પણ જરૂર દિલગીરી થશે. લાંબા સમયથી “ગુણગુંદરી”ને તેમણે પોતાનું બાળક ગણ્યું છે અને બાળકને છોડતાં કોઈ પણ જાનકું દુઃખ ફરજ પડે.

નવનુભવે એમ ન જ બને. તેમણે એમને વચન આપ્યું છે કે કલકત્તા રહે; રહે પણ તેઓશ્રી માસિકની વૃન્ધિ માટે ચિન્તન કરશે અને, ખાસતી સર્વ પ્રકારે તેની સેવા બળવતા રહેશે. એમનું અવસાયી જીવન એ વચન પ્રાણકા પૂરતો સમય એમને અવારનવાર ફાજલ પાડી આપે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ અને બારે હવે તેમને વિદાય દઈએ છીએ.

સર. પ્રોતોપંત જોશીના પ્રમુખપદે સંમિતિ-વચનો નિષ્કૃષ્ટ કર્યા માટે સંમિતિવચ સંમિતિના પ્રમુખશ્રી સમિતિએ પોતાને તિનો નિષ્કૃષ્ટ નિષ્કૃષ્ટ પ્રમદ કરી દીધો છે. ને કે હજી એના રીપોર્ટ

સંબંધી વિષયવાર હકીકતો નથી મળ્યા છતાં જે મુખ્ય નિષ્કૃષ્ટ પ્રકર થયો છે તે બેઠાં એ સમિતિ માટે સંમતિ જનવાએ રાખેલી આશા ફળા છે એમ કહેવામાં જોઈ નથી. મદાસના પેલા ૧૭મી સદીના વિચારો ધરાવતા જોષીના સમાના સંવા-સદ રા. આચાર્ય એ સમિતિનાં નિષ્કૃષ્ટને જાણને બાળલગ્ન પ્રતિબંધક ચારદા બીજને ધારાપોથી પર ચડતાં અટકાવ્યું હતું અને એ નિંદા કમર્માં સરકારે તેની પીઠ શાળવી હતી. સમિતિના નિષ્કૃષ્ટથી ચારદા બીજનો માર્ગ હવે સર્વથા મોકળો થઈ ગયો છે. ચારદા બીજે કન્યા માટે જલ્દનવચ ૧૪ વર્ષનું ઠરાવ્યું છે અને તે જ નિષ્કૃષ્ટ આ સમિતિ પણ આપે છે. વધારામાં પરિશિલ્ત બીજા માટે ૧૫ વર્ષનું અને અન્ય માટે ૧૮ વર્ષનું સંમિતિવચ સમિતિએ ઠરાવ્યું છે. દેસમરના જુદા જુદા બાંધમાં ફરી એ સમિતિએ લોકમત જાણ્યો છે અને તેને પરિણામે આ નિષ્કૃષ્ટ બાંધે.

સુધારક વર્ગની દૃષ્ટિએ આ નિર્ણય પૂરતો રેગવાન નહિ ગણાય છતાં સામાન્ય જનતાની દૃષ્ટિએ તે અનેક રીતે સતોષકારક છે. અલબત્ત પરિશિત સ્ત્રીઓ માટે ૧૬ વર્ષનું વય રાજવાની નરર છે અને એટલે અંશે એ નિર્ણય સખ્ત વિરોધ માંગી શકે છે. કદાચ એ સમિતિમાં પણ ૧૭ મી સદીના ધણા માણસો હશે. એના એક સમાસને મોલવી મહોમદ યાકુબ એવાજ માણસ હોય એમ જણાય છે. તેમણે પોતાનો વિરોધી રીપોર્ટ લખ્યો છે કે મુસ્લીમ લોકમત પૂરતી સંખ્યામાં સમિતિ નહીં સજી નથી માટે એ નિર્ણય પરત્વે જે કાયદો ધરાય તેમાંથી મુસ્લીમોને બાકાત રાખવા. સમિતિ ન્યારે જુનાનીઓ લેતી હતી ત્યારે તેની સમક્ષ મુસ્લીમ લોકમત " પૂરતી સંખ્યામાં " રજુ કરવાનો મોલવી સાહેબે શ્રમ શા માટે ન કર્યો ? બિચારા એ વાત પણ ખૂણી જાય છે કે દેશનો ફ્રેન્ચદારી કાયદો હિંદુ મુસ્લીમ સર્વને સરખી રીતે લાગુ પડે છે. ખુદા એમના મુસ્લીમ બાઈઓને એમનાથી બચાવે !

અખિલ હિંદ સ્ત્રી-કેળવણી પરિષદે પોતાના ડરાવે અમલમાં મૂકવા માટે અખિલ હિંદ સ્ત્રી મંડળની સ્થાપના કરી છે. પરિષદ મંડળ. આ મંડળે સ્ત્રીવર્ગની વિધ-વિધ પ્રકારે વન્નતિ સાધવાના પ્રયાસો શરૂ કરી દીધા છે. એની એક બેઠક દિલ્લીમાં મળી હતી અને ત્યાં એક મધ્યસ્થ ફંડ સ્થાપવા માટે ચર્ચા અને નિર્ણય થયા હતા. ધારાસભામાં સ્ત્રીઓને દાખલ કરાવવા માટે એક ઠરાવ મિસિસ નેદરરે રજુ કર્યો હતો અને તે દ્વારા દરેક પક્ષને એક એક સ્ત્રી ઉમેદવાર તરીકે પસંદ

કરવાની માંગણી કરી હતી. ધારાસભાઓ માટે નવેમ્બરમાં નવી સુઠણી થશે એ આશાથી આ પ્રયત્ન થયો હતો, અને તે માટે તેમનું પ્રતિનિધિ મંડળ જુદા જુદા પક્ષોના આગેવાનોને મળ્યું હતું. પરંતુ હવે ધારાસભાઓની સુદત લંબાઈ છે એટલે એ પ્રયત્નો નરમ પાડવા પડશે; સુદત ન લંબાઈ હોત તો આગેવાનો પાસેથી-કોન્ગ્રેસ પક્ષ સિવાય તેઓ બહુ ઓછી આશા રાખી શકત. યુરોપીઅન પક્ષના આગેવાન સર ડારસી હોડસે કહે છે કે અમે તો આખા ચાર જણ છીએ એટલે તમારો જેમ ક્યાંથી કરીએ ! મુસ્લીમ પક્ષના આગેવાન સર ખુલ્લીકરઅલી ખાન કહે છે, કોઈ મુસ્લીમ બાહુ ઉમેદવારો કરશે તો અમે વિચાર કરીશું ! મંડળે એ ઉપરાંત સ્ત્રીઓમાં સદાકારી પ્રવૃત્તિ વધારવા માટે પંજાબની જેમ ખીજા ઇલાકાઓમાં સ્ત્રીઓને એસીસ્ટન્ટ રજીસ્ટ્રાર તરીકે નીમવાની માંગણી કરી હતી. ગૃહવ્યવસ્થામાં વધારે સરજતા, અનુકૂળતા અને રસસર, માથે સેવાં સાધનો સંબંધી માહિતી ભેળી કરવા અને એવી વસ્તુઓનું એક પ્રદર્શન દર પરિષદ પ્રસંગે બરવાની મોડવણ કરવા મંડળે મિસિસ હમીદઅલી, મિસિસ આબે-આવકર, સી. દંસા મહેતા, અને મિસિસ ચટ્ટો, પાખ્યાયની એક કમિટિ નીમી છે. આ દિશામાં એ બેઠેનો ઉપયોગી કાર્ય કરી બતાવશે જેવી અમે આશા રાખીએ છીએ. આ ઉપરાંત મંડળે રેન્નેમાં સ્ત્રી મુસાફરોને પડતી મુશ્કેલીઓ દૂર કરવા માટે પણ જોગવાઈ કરી છે. મંડળની ઉપયોગી પ્રવૃત્તિ માટે તેનાં સંચાલકોને એમે અભિનંદન આપીએ છીએ અને તેમના જે પ્રયત્નો દિનપ્રતિદિન થશે અને અનુકૂળતા મેળવે એમ હમણે જાણે.

સાક્ષી તરીકે પોપટ

આમગીની એવન્યુ પોલીસ કોર્ટમાં એક પોપટની માલીખી માટે મિસિસ બોલોમ્પીઆ બેચેરે મી. જોન સ્થોલીક સમિ મુંકરમે માંચો હતો પોપટનું નામ ' બેબી હતું. બાઈને પોતાનો ઢક પરવાર કરવાનું કદેનાં તેણે પોપટને બ્લાલથી બોલાવ્યો: " હલ્યો બેબી ! " પોપટે જવાબ વાલ્યો: " હલ્યો મમ્મા, હલ્યો ! " ન્યારે સ્થોલીકે એજ પ્રમાણે " હલ્યો બેબી " કહી પોપટને બોલાવ્યો ત્યારે તેણે ધ્રુમીકં ક્યું. નરને બાઈની તરફેણમાં ચૂકાદો આપ્યો.

આગેવાન ભાગ લેનારાં યુજરાતી અને દક્ષિણી મહિલાઓ.

ગૃહલક્ષ્મી અને અન્નપૂર્ણા ?

વ્યાખ્યાતાઃ આચાર્ય આનંદશંકર બા. મુવ,

એમ. એ., એલ એલ બી.,

પ્રે-વાઇસ ચાન્સેલર, બનારસ હિંદુ યુનીવર્સિટી.

પ્રે. કવે સ્થાપિત શ્રીમતિ નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી હિંદી સ્ત્રીવિદ્યાપીઠનો અગ્રીઆરમો પદવીદાન સમારંભ મુંબઈના બ્લેવેલ્સ્કી હોલમાં સંવિધાર કલપતિ સર ચુનીલાલ ટ. મહેતાના પ્રમુખપદે ઘનવાથો હતો. સર ચુનીલાલે, વિદ્યાપીઠની નવી સ્નાતિકાઓને પદવી અપર્ણ કર્યા પછી, બનારસ હિંદુ વિશ્વવિદ્યાલયના પ્રે-વાઇસ ચાન્સેલર આચાર્ય આનંદશંકર બાપુભાઈ મુવને, પદવીદાન વ્યાખ્યાન કરવાનું નિમિત્તતાં કહ્યું કે વિદ્યાપીઠ પદવીદાન વ્યાખ્યાન આપવા માટે બાણીતા કેળવણીકાશને નોતરે છે. કેળવણીના ક્ષેત્રમાં આચાર્યશ્રીએ કરેલી સેવાની સર ચુનીલાલે મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી હતી. પછી આચાર્યશ્રીએ આભાર માની નીચેનું વ્યાખ્યાન કયું હતું:—

૧૫ વર્ષ પહેલાં હિંદી સ્ત્રીઓ માટે વિદ્યાપીઠ સ્થાપવાનો પ્રે. કવેનો ધરદોઢ નિશ્ચયમાં આવતાં મને આનંદ સાથે આશ્ચર્ય ઉપન્યું હતું. તે એ વિચારે કે હાલકાના બધાંયે મુખ્ય શહેરોમાં છોકરીઓ માટે માધ્યમિક શાળાઓ ન હતી ત્યાં સ્ત્રીઓની વિદ્યાપીઠ! આ અસામાન્ય વિચાર, એક અજ્ઞાન મિત્રે જાપાનની સ્ત્રીવિદ્યાપીઠને લખતું ચોપાનીયું પ્રે. કવેને, ૧૯૧૫ ના ડીસેમ્બર મસમાં મુંબઈમાં રાષ્ટ્રીય સામાજિક પરિષદનું પ્રમુખપદ લીધું તે બાદ મોકલ્યું, તેને આભારી છે. જાપાન, કે જેનો છેલ્લો ૧૦ વર્ષોનો ઇતિહાસ, ખાસ કરીને કેળવણી અને ઉદ્યોગોનાં ક્ષેત્રમાં નો અર્વાચીન હિંદ માટે અવ્યાસખંડ સમો છે, તે જાપાનનું દષ્ટાંત પ્રે. કવેને હંદી અસર કરે તો આશ્ચર્ય નહિ. હાંત્રા કાળના એક વ્યવહાર સુધારક તરીકે, હિંદમાં સામાજિક સુધારા અને સ્ત્રીવિદ્યાપીઠના માર્ગમાં

કદ-મુરદેલીઓ નડે છે, તેનો તેમને અચ્છો ખ્યાલ હતો. હિંદી સમાજમાં જે સ્ત્રીજીવણીને લોકપ્રિય અને જીવંત બળ બનાવવી હોય તો તે હિંદી જીવનની જરૂરીઆતોને પોષતી બનાવવી જોઈએ એમ તેમને લાગ્યું. આ માટે એ બાબતો જરૂરની હતી. એક છોકરીની કેળવણી પૂર્ણ કરવાને ઓછો સમય અને બીજું, તેઓની કેળવણીનું ધોરણ માતૃત્વના હિંદી આદર્શ જેવે સંબંધ ધરાવતું હોય. જાપાનમાં સ્ત્રીજીવણીનાં પ્રથમ ફળો અસંતોષકારક ઉપન્યાં છે. કારણ કે અમેરિકન ધોરણે શિક્ષણ પામેલી છોકરીઓને 'આત્મ-ધીનતાથી' અસંતોષ થયો હતો. પરંતુ તરતજ પલટો થયો અને જાપાનની છોકરીઓને અનુકૂળ થાય એવી કેળવણીની રાષ્ટ્રીય માંગણી સ્વીકારવી પડી. પ્રે. કવેને પણ હિન્દમાં એવોજ અનુભવ થયો. બીજું, છોકરીઓ પોતાની કેળવણી પૂર્ણ કરી ચકે

એટલાં માટે લગ્નવય પણ મુલતી રાખવાની જરૂર જણાઇ. તેઓની લગ્નવય ધણી વહેલી પસાર થઇ જાય તે પહેલાં માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર શિક્ષણ તેઓને મળી રહે એવા અભ્યાસક્રમની યોજના જરૂરી માલમ પડી. આમ બે રીતેજ બની શકે એક, છોકરાઓના અભ્યાસક્રમમાંના કેટલાક નકામા વિષયો છોડીઓના અભ્યાસક્રમમાંથી કાઢી નાંખીને અને જીલું, માતૃભાષાદ્વારા શિક્ષણ આપીને આ વિદ્યાર્થીનીનાં આ બે મુખ્ય લક્ષણો છે.

માતૃભાષા-શિક્ષણનાં વાહન તરીકે:

કેળવણીના સિદ્ધાંત તરીકે, એટલું તો સૌ કોઇ કબૂલ કરે છે કે, વિદ્યાર્થીની માતૃભાષા એજ માત્ર શિક્ષણનું કુદરતી વાહન છે. આ સંબંધમાં અનેક વાંધાઓ ઉઠવા કરે છે. કોઇ કહે છે કે હિંદને સમાન રાષ્ટ્રભાષાની જરૂર છે અને અંગ્રેજીજ રાષ્ટ્રભાષા બની શકે. બીજું અંગ્રેજી વિશ્વભાષા છે અને તેથી આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યવહારમાં જરૂરની છે; ત્રીજું; આ નવો અખતરો, ન્યાં ત્યાં કરવામાં આવે છે ત્યાં ત્યાં અંગ્રેજી નમળું માલમ પડે છે, અને ચોથું, હિંદી માતૃભાષાઓ દળ ધણો નબળા છે અને તેમાં દજ સારાં પાઠ્યપુસ્તકો પણ નથી. કેળવણી કેમ ખરી બનાવવી ? એ આજના પ્રશ્નની સામે જો આ અધી દલીલો મુકવામાં આવે તો છેલ્લી દલીલ સિવાય એકેય દલીલ તેની સામે ટકી શકતી નથી. આપણે અત્યારે એવા યુગમાં પ્રવેશીએ છીએ કે તેમાં ખરી કેળવણીનાં એક બીંદુનું વજન પરમાણના ટનઅંધી શબ્દોથી વધુ અંકારો. અંગ્રેજીને રાષ્ટ્રભાષા બનાવવી મુશ્કેલ છે. હિંદુસ્તાન માટે તો રાષ્ટ્રભાષા બની શકે તેવી માત્ર હિંદુસ્તાનીજ ભાષા છે જેની અંગ્રેજો માટે અંગ્રેજી અને જર્મનો માટે જર્મન. હિંદુસ્તાની અધી ઉપર દેશની રાષ્ટ્રભાષા છે અને ત્યાં

એ ન હોય ત્યાં તેને રાષ્ટ્રભાષા બનાવના પહેલો હક્ક છે. અત્યારે એ પ્રશ્નનો વધુ વિચાર આવશ્યક નથી. અંગ્રેજી અને યુરોપીય વિદ્યાર્થી કો કરે છે તેમ એકમેક સાથે સહકાર કરી વ્યવહાર અદાવે એવી ભાષાનાં ધોરણે સંપાદી જુદી જુદી પદ્ધતિની અસંખ્ય વિદ્યાર્થીની જરૂર છે.

અંગ્રેજી મોટી વિશ્વભાષા

અંગ્રેજીની, એક મોટી વિશ્વભાષા તરીકે, અગત્ય આપણે સ્વીકારીએ છીએ, અને તેથી આપણા કદરૂપાત વિષયોમાં એને સ્થાન મળે. આથી પહેલાં બે વાંધાનો નિકાલ પણ થઇ જશે. બીજા વાંધાનો વિચાર વધુ ગંભીરપણે કરવો પડે છે. શિક્ષણના વાહન તરીકે અંગ્રેજીનો ઉપયોગ ન થતાં વિદ્યાર્થીનું અંગ્રેજી નમળું પડી ન જાય તે માટે આપણે બીજી પદ્ધતિઓ અખત્યાર કરવી જોઇએ. પરંતુ તેનો પ્રચાર વિસ્તારીને બીજા વિષયોને તો અન્યાય નજ થાય. દરે છેલ્લો માતૃભાષામાં પાઠ્યપુસ્તકો હોવાનો અભાવનો વાંધો એટલા પૂરતોજ છે કે માતૃભાષા શિક્ષણનું વાહન નથી. ઉપરાંત પાઠ્યપુસ્તકો દ્વારા શિક્ષણ એ રીકે કેળવણીકારના મન પ્રમાણે મોટી પદ્ધતિ છે. સાહિત્ય સિવાયના અધાણે વિષયો સહેલ દ્વારાજ ઉત્તમ રીતે શિખવાય છે. વ્યાખ્યાનોજ પાઠ્ય પુસ્તકો બનવા જોઇએ, પાઠ્ય પુસ્તકોના વ્યાખ્યાનો નહિ. લાંબા કાળથી ચાલી આવેલી પાઠ્યપુસ્તકોની પદ્ધતિજ દાલની કદનાશકિતના અભાવ માટે જવાબદાર છે.

ત્રીઓ માટે જુદી વિદ્યાર્થી :

હિંદના સ્ત્રીકેળવણીના દિમાયતીઓ તરફથી વખતોવખત એમ પૂછવામાં આવે છે કે ખાસ અભ્યાસક્રમ સાથે જુદી સ્ત્રીવિદ્યાર્થી શા માટે હોવી જોઇએ ? મારો સાદો જવાબ

આ છે: કારણ કે દેશની કેળવણીપદ્ધતિમાં સ્ત્રીઓની ખાસ જરૂરીઆતોની કાંઈ વ્યવસ્થા ન કરીને પુરુષોએ લાંબા કાળ સુધી, અક્ષય લાંબા કાળ સુધી, સ્ત્રીઓ પ્રત્યે બેદરકારી બતાવી છે. મેકાલેના નામ સાથે જોડાયેલી તેમજ રાજા રામમોહનરાયના દેશપ્રેમ અને દીર્ઘ દષ્ટિને આભારી કેળવણીપદ્ધતિને આ દેશમાં સોએક વર્ષ થયાં છે. અને ઉચ્ચતર કેળવણી તરફ લક્ષ્ય દોડાવીએ તો દિંદની વધુ લાભની વિદ્યાપીઠી ૭૦ વર્ષો ઉપર થયાં કામકાજ કરે છે. આ લાંબા સમય દરમ્યાન, નવી કેળવણીએ દેશને નવગૃત કર્યો છે; જુદી જુદી વસ્તીને ગૃંથી છે અને એક શબ્દમાં કહીએ તો દિંદને અર્વાચીન સ્વરૂપ આપ્યું છે. છતાંએ સ્ત્રીકેળવણીની દિશામાં થયું જ થોડું કંઈ છે. જુદા જુદા પ્રતિના કેળવણી-ખાતાંઓમાંથી કોઈએ સ્ત્રીકેળવણીના પ્રચાર માટે કોઈ મોટી યોજના રજુ કરી નથી. તેમ વિદ્યાપીઠીએ પણ સ્ત્રીઓ માટે વિદ્યાલયો સ્થાપવાની જરૂરીઆતનું દબાણ સરકાર ઉપર કર્યું નથી. એમ કહેવાશે કે છોકરાઓ માટે વિદ્યાલયો છે જેમાં છોકરીઓ જઈ શકશે અને એ રીતના સદશિક્ષણથી દિંદમાં સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે જે આડ છે તે દૂર થશે. સદશિક્ષણના લાભ હું જાણું છું, કારણ કે મધ્યરમાં ગોંધાઈ રહીને સાચવવાના ગુણમાં હું માનતો નથી. પરંતુ સ્ત્રીઓ માટેના જુદાં વિદ્યાલયોના અભાવે જે દાનિ થાય છે તે એ લાભથી પૂરાતી નથી એવો મારે નમ્ર અભિપ્રાય છે. આંતર-વિદ્યાલયવ્યાખ્યાનો, ચર્ચાઓ, રમત ગમતો, અને સંમેલનોમાં એ લાભ તો મેળવી શકાય પરંતુ હાલમાં સ્ત્રીકેળવણીને જે આ વેગની જરૂર છે તે તો સ્ત્રીઓ માટે જુદી વિદ્યાપીઠી સ્થાપવાથીજ મેળવી શકાશે. સ્ત્રીઓ પુરોના જેવુંજ માનવ પ્રાણી છે એનો પૂર્ણ સ્વીકાર કરે છું. પરંતુ તે

સાથે એ ન બૂલાવું જોઈએ કે તેઓ 'સ્ત્રી' જેવા મનુષ્ય પ્રાણી છે અને તેથી તેઓની કેળવણી પુરોના કેળવણી કરતાં કાંઈક જદા પ્રકારની હોવી જોઈએ. સ્ત્રીઓ માટે જુદો અભ્યાસક્રમ એનો અર્થ 'દલકા' વિષયો એમ વિચારવું એ ખોટું છે. અભ્યાસનું જુદા પણું બે જાતિઓની અથવા-કહેવા દો કે, રાષ્ટ્ર ધક્કતા માનવ પ્રાણીઓના બે કુદરતી જગ્યાની જુદી જુદી જરૂરીઆતનાં ધોરણે છે. એક જગ્યાએ રાજ્ય, લશ્કર અને બજારની દેખરેખ રાખવાની છે, બીજાએ ગૃહ, સારવાર અને માનવ જીવન ને મધુર બતાવવા આવશ્યક હોય તેવી આધ્યાત્મિક અને ભૌતિક સરળતા તરફ જોવાનું છે. એક જગ્યાની વ્યક્તિ બીજા જગ્યાની વ્યક્તિનાં જોટલું જ કામ કરી શકે એવી હોઈ શકે તેથી એ બન્નેની વચ્ચે કોઈ પણ પ્રકારનું બંધન હોવું ન જોઈએ. એકજ ક્ષેત્રમાં કાર્યકર્તાઓ શાદવા અને તે પણ બીજા ક્ષેત્રમાં અભાવ હોય ત્યારે એ રાષ્ટ્ર અને માનવશક્તિનો વ્યર્થ વ્યય છે. નવા સમાજશાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત સદકાર છે; હરિશ્ચંદ્ર નથી.

નિવાસગૃહયુક્ત વિદ્યાપીઠના લાભો થયા છે. કારણ કે વિદ્યાપીઠના બધાંયે સભ્યોના સમાનનિત્રામયી અધ્યાપકો અને વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે, અધ્યાપકો અને અધ્યાપકો વચ્ચે, વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે વધુ સહકાર ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ દિંદ જેવા ગરીબ દેશમાં આવી વિદ્યાપીઠો સ્થાપવી એ યોગ્ય નથી. અત્યારે તો દેશભરમાં સારી સંખ્યામાં શાળાઓ અને વિદ્યાલયો જ સ્થાપવાં અને પછી અનુકૂળ પડે ત્યારે નિવાસગૃહયુક્ત બનાવવાં.

ગુજરાત માટે જુદી વિદ્યાપીઠ.

દિંદુ સંસ્કૃતિના મૂળ ઐક્ય તરીકે ગુજરાત અને મદરાસનાં વિદ્યાલયોને એક વિદ્યા-

પીઠમાં બેઠી દેવા એ નહિ ધન્યતા થોગ્ય નથી. પરંતુ સમાનતા જેટલાજ અગત્યની હિન્નતાના મુદ્દાઓ હોવાથી થોગ્ય કંડે થયે, ગુન્નતા માટે જુદી વિચારપીઠની આવશ્યકતા છે. મારી દૃષ્ટિએ તો આ તત્કાલ પૂર્ણતાએ પહોંચાડવાની બાબત છે. પરંતુ તે પૂર્ણતાએ પહેલે નહિ ત્યાં સુધી હાલમાં આ બન્ને પ્રાંતો જે સદાકાર રાખતા આવ્યા છે તે ચાલુ શા માટે ન રાખે ?

સ્નાતિકા બહેનોને.

વ્યાખ્યાન પૂર્ણ કરું તે પહેલાં વિદ્યાર્થીની સ્નાતિકાઓને ખાસ યોગ્ય શબ્દો કહીશ.

બહેનો ! તમારા વિજ્ઞાન માટે અભિનંદન. પ્રાચીન દિંદી સંસ્કૃતિના એક અભ્યાસી તરીકે હું તમને ખાતરીથી જણાવું છું કે શિક્ષણ લાંબે તમે, મનુની પુણ્યે તુ નરીનાં મૌઝીજન્યનમિત્યતે એ પદતિનું પરિપાલન કર્યું છે. હારિતે છોકરીઓના બે વર્ગો કલા છેઃ વ્રજાદિતી અને સયોવધૂ. એટલે જોએ અભ્યાસને વળગે અને જોએ તત્કાળ પરંપરા ધાર. આ બે વર્ગોમાં એક વચ્ચે એવો પણ વર્ગ છે જે ઉપવીત લીધા પછી તરતજ પરણતી નથી પરંતુ કેટલાંક વર્ગો શિક્ષણ લેવામાં માગે છે. કારણ કે કલિયુગે જુની પદતિ ફેરવી નાંખી અને ઉપવીત સંસ્કાર દબાવ્યા. બન્ને તે પહેલાં તેમ કરવાની તેઓને ફરજ હતી. તમારે, તમારા આત્મદર્શનથી એ જૂની પદતિને સજીવ કરવાની છે.

તમારે માટે વિશાળ કાર્યક્ષેત્ર પડ્યું છે.

* દ્વિવિધા ત્રિવિધા વ્રજાદિત્યઃ સયોવધૂઃ ધમ । તત્ર વ્રજાદિતોનામુત્તમવર્ગમભિન્યન્ વેદાધ્યયનં સ્વયંદેવ ચ મિત્રાચરંતિ । સયોવધૂતાં તુ ઉપસ્થિતે વિશદેઃ કર્ચચિદુપનયનમાત્રં કરતા વિશદઃ કર્તાઃ ।

બાલઉછેરની વધુ સારી પદ્ધતિઓ દાખલ કરીને તમારે ભવિષ્યની જનતાના ધકનારા બાલકને ઉછેરવાના છે. દિંદી ગૃહોને તમારે વધુ આરોગ્યવાન, વધુ સુંદર અને શાન્ત બનાવવાનાં છે. એવું થયું છે કલ્યાણકાર્ય છે, જે તમે સ્ત્રીઓ જ માત્ર કરી શકો. આપણી અસંખ્ય કમનશીબ બહેનો દાર્દ્રિ, અશાન્તતા અને અન્યાયી સમાજિક રિવાજોથી સખડે છે જે તમારો આશ્રય સ્વીકારશે, હસ્તિતાલમાં હજારો માંદાઓ તમારા આશ્વાસક હાથની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છે. શિક્ષિકાઓના અભાવે, આજે માધ્યમિક કેળવણીને અત્યંત સકલ કરવું પડે છે અને જે બાલ કેળવણી અરખી થોગ્ય અને વૈયક્તિક બનાવવી હોય તો તે ગૃહ દ્વારાજ બની શકશે. તમારામાંની કેલક સંશોધનમાં પડવા આવર હશે તો તેને માટે બાલમાનસશાસ્ત્ર જેવું વિશાળ ક્ષેત્ર પડ્યું છે. ઉત્તર અને દક્ષિણના બે ક્ષેત્રોમાં દિંદી સંગીત-જોનો શાસ્ત્રીય અને ઐતિહાસિક અભ્યાસ કરી યુરોપીય સંગીત સાથે તેની સરખામણી કરી દિંદી સંગીતને પ્રગતિમાન કરી શકશે. ચિત્રકળા માટે પણ એમજ બીજું, પાકરાશ્ત્રનું રસાયણ પૂરું ક્ષેત્ર પૂરું પાડે છે. જે તમે બંગાળી, મદ્રાસી, મદારાદીય, ગુજરાતી, અને દિંદુસ્તાની પાકરાશ્ત્રને શાસ્ત્રીય અને કલાયુક્ત અભ્યાસ કરી સુંદર સામગ્રી પૂરી પાડતા હો તો તમારા બાદમાં ને શા માટે હટાલીયન કંઠાઓ આશ્રય લેવો પડે ? એમ ન માનશો કે અમે પુરો, તમને આ કામ કે એવાજ કામમાં ગોંધાઈ રહેલાં રાખવા માગીએ છીએ; પ્રાચીન કાળમાં દિંદી સ્ત્રીઓએ કવિત્રિ, તત્ત્વવાનિ, વૈજ્ઞાનીકા અને મુત્સદ્દો તરીકે નામના મેળવી હતી. પ્રાચીન દિંદીજીવનના અરીસા સમા મદાભારતમાંથી આવી સ્ત્રીઓના અનેક દાખલા મળશે અને તેમને પત્ર લે ચાલવું એ તમારી ફરજ છે. વિદ્યાન,

સાહિત્ય, રાજકારણ અને સામાજિક-નેમજ
ધાર્મિક જીવનમાં અર્વાચીન હિન્દ ધર્મીજ
પ્રગતિનું ચિન્હ દર્શાવી રહ્યું છે. તેમાં સ્ત્રીઓએ
યજ્ઞ પોતાનો યોગ્ય હિસ્સો આપવા માંડ્યો
છે. એ સાથે લગ્ન અને તેથી આવી પડનારી
જવાબદારીઓ તમારું મોટું કાર્યક્ષેત્ર છે.
મારા મિત્ર જાણુ ભગવાનદાસે એક પ્રસંગે
કહ્યું હતું; “સ્ત્રીઓનો વધુ ભાગ, કુદરતી

રીતે જ, ખરા હૃદયથી કુમારિકા સરસ્વતીનો
નહિ પરંતુ ગૃહલક્ષ્મી અને અન્નપૂર્ણા જે
ધર્મે છે, જેના સહચારથી સદાચારીના
જીવનમાં આનંદ અને બળ ઉત્પન્ન
થાય છે. અને તેઓના જીવનકાર્યક્ષેત્રમાં
સફળતા મેળવી શકાય છે.” યોગ્યજ. કહેવાયું
છે કે “ માતા સૌથી ઉત્તમ ગુરુ છે. ”
(ગુજરાતી)

એક લોકગીત.

અંપાદિત: સૌ. સુમતિ શંકરલાલ કવિ,

જી. એચ. બી. એચ.

મા ! મારી સાસુ એમ કે' છે: વદુ ! ચુલે મોલો^૧ મેલો—
બદાલમજનું આંબડીયું—

મેલો મોમલેર મોલો મેલો—બદાલમજનું.

મા ! હું તો નાનું બાળ તેમાં શું સમજું !

મા ! મારી સાસુ એમ કે' છે: વદુ ! દોરાને ચારો નાખો—
બદાલમજનું—

મેલો દોરાનાં પૂછ્યાં કાપ્યાં—બદાલમજનું.

મા ! હું તો નાનું બાળ તેમાં શું સમજું !

મા ! મારી સાસુ એમ કે' છે: વદુ ! દોરાને દો'વા બાંધો—
બદાલમજનું—

મેલો પાદને છાતી મૂક્યાં—બદાલમજનું.

મા ! હું તો નાનું બાળ તેમાં શું સમજું !

મા ! મારી સાસુ એમ કે' છે: દોળાકેને ખામુ મૂકો—
બદાલમજનું—

મેલો દોળાકેને ખામુ મૂક્યું—બદાલમજનું.

મા ! હું તો નાનું બાળ તેમાં શું સમજું !

લેખક: રા. હીરાલાલ લક્ષ્મીરામ દવે.

ભાદરના કાંઠે વડલાનું એક ઝાડ. તેની શીળા છાયામાં રૂપની વેલડી રૂપ સાંજણુ લાકડીના ટેકે કુંદન જેવી કાયા ટેકવી ઉભી છે. તેનાં ચપળ નયનો દૂર જણાતા માર્ગ પર તાકી રહ્યાં છે. સાંજણુ લાંબી નજરે રાય-મલની રાહ જોતી ઉભી છે.

ભાદરકાંઠે આવેલા દેવપરાના અરંજણુ બરવાડની દિકરી સાંજણુ. અરંજણુ બરવાડ દમના વ્યાધિથી પીડાતો હતો. જેથી દસ વર્ષની સાંજણુ વગરે ગાયો ચારવા જતી હતી. તેનું શરીર ઘાટીકું અને મજબૂત હતું. બરવાડની દિકરી, એને ભય કે ડર શાનો હોય!

તે જ ગામમાં પુરી નામે વૃદ્ધ બરવાડણુ રહેતી હતી. પુરીને રાયમલ નામે દિકરો હતો. બાર વર્ષનો રાયમલ પોતાની બે બેસો લઈ ભાદરકાંઠે જતો અને સાંજણુની ગાયો ભેળા બેસોને ચરવા મૂકી પોતે ઝાડની છાંયમાં બેસી મજાથી પાવો વગાડી આનંદ કરતો. તેની પાસે બેસી સાંજણુ પાવાના મીઠા સુર સાંભળતી.

પગથીએ પગલા માંડી ચૂકી હતી. યુવાવરયાએ તેની કાયામાં અવનવા રંગ પૂર્ણ હતા, એટલે પહેલાં કરતાં સાંજણુનાં રૂપ વધારે પ્રકાશમાં હતાં.

રાયમલ અને સાંજણુ આઠ આઠ વર્ષ સુધી સાથે બેસી સાથે રમત ગમત કરી ભાદરના કાંઠા સેવ્યા હતા. એક બીજાને માટે એમના હૃદયમાં પ્રેમનાં કરણાં ફુટ્યાં હતાં. રાયમલે સાંજણુને કહ્યું હતું, સાંજણુ પરણીશ તો તને બાકી બીજી બધી મા બહેન. સાંજણુ પણ રાયમલની અંધિ કાયા ચવા મનમાં રાજ હતી.

સાંજણુ રાયમલની રાહ જોતી ઉભી છે ત્યાં બેસોને લાંકતો રાયમલ આવી પહોંચે છે. રાયમલને જોતાં સાંજણુનું મોં પ્રફુલ્લ ચવાને બદલે દરમાઇ મધું. રાયમલ પાસે આવ્યો અને સાંજણુની આંખમાંથી ખળખળ આંસુ પડેલાં માંડ્યાં. સાંજણુનાં આંસુ જોઈ રાયમલને દુઃખ થયું. તેણે રોનેદબચો સાદે પૂછ્યું: “સાંજણુ આજ આમ કેમ? એવું શું દુઃખ છે તે રડી જવાય છે?” એમ કહી સાંજણુનો હાથ પકડી વડના મૂળ પાસે લઈ

* * *
સાંજણુ દવે બાળપણ વડી મુવાનોના

ગયો. બન્ને ત્યાં બેઠાં. થોડી પળ સાંજથી રહી
છી ચીરાતા હૃદયે બોલી: “રામમલ આ
સાંજથીને દવે બૂલી જા. મારા આપ બકવા-
ચાના ખોડા ભરવાડ સાથે મારો વિવાહ કરી
આવ્યા છે. થોડા દિવસમાં મારાં લગ્ન થશે.
માવતર આવજા ગારું શું ચાલે !”

સાંજથીના વચન સાંભળી રામમલ પર
વજ્ર તૂટી પડ્યું હોય તેમ તેને થયું. તેનું
તેજ ઉડી ગયું. પોતાના બાવી છવનની
આશાના ચુરેચુરા થઈ ગયેલા જોષ રામમલને
શું થયું દશે ! તે થોડીવાર મુંઝે રહીને બોલ્યો:
“સાંજથી ! ઠીક ન થયું. તું ડગી ગઈ.
હું નહિ ડગું. મારા બાપ્પામાં સુખના આંકડા
માંડવાનું વિધાતા બૂલી ગઈ છે. સાંજથી દવે
તને શું કહું. તું પરાઈ થઈ ? તારી સાથે દવે
મારાથી છુપી વાત ન થાય. પ્રભુ કોપે. પણ
સાંજથી તે મોટી જૂલ કરી.” એમ કહી પો-
તાની બેંસોને હાંપી લઈ દૂર ચાલ્યો. રામમ-
લનું હૃદય ચીરાતું હતું. તેના હૃદય પર કારી ધા
પડ્યો હતો. રામમલ ચાલ્યો. જળભરી આંખે
પોતાના એ બાળ સખાને સાંજથી બેતી રહી.

* * *

સાંજથીનાં લગ્ન થયાં. સાંજથી આજે
સાસરે જવાની હતી. તેની આંખો કાષ્ટે શોધી
રહી હતી. ગાડામાં બેઠી, ગાડું ચાલ્યું. સગાં
વડાલાં બધાં તરફ સાંજથી નજર ફેરવી પણ
મોહના તરફ તેની આંખ ન ફરી. જેને તે
શોધતી હતી તે ન જણાયું. ટેકીયો રામમલ
ન જણાયો. દેવપરાના સીમાડા વડાવ્યા ત્યાં
મુઠ્ઠી સાંજથીની આંખો તલસી રહી પણ
રામમલ ન દેખાયો. નિરાશ થયેલી સાંજથી
બકવાણાના માર્ગે અદૃશ્ય થઈ ગઈ.

રામમલની મા મરી ગઈ. બેંસો વેચી
દીધી. સંસારમાં દવે તેનું કોઈ હતું નહિ.
રામમલ એક દિવસ પોતાને મોસાળ જતો

હતો. રસ્તામાં સાંજથીનું સાસરું આવ્યું. ગા-
મના કુલે રામમલ પાણી પીવા બેઠો, તેવામાં
અચાનક સાંજથી પાણી ભરવા આવી. બ-
ન્નેની આંખો મળી. સાંજથીનું કુળનું શરીર,
કરમાયેલું મોં જોષ રામમલ બોલ્યો: “સાંજથી
ખોડાને ઘેર રાટલા ખૂટ્યા છે શું ?”
એટલા શબ્દો સાંભળતાંજ સાંજથીની આંખમાં
શ્રાવણ ભાડવાની પેઠે આંસુ ઉભરાયાં. સા-
ંજથીની આંખમાંથી બોરબોર જેવડાં આંસુ
બરવા માંડ્યાં.

સાંજથીનું આંસુ પડે ત્યાં રામમલનું લોહી
પડે. સાંજથીનાં આંસુ જોષ રામમલનું લોહી
તપી આવ્યું. તેની આંખો લાલચોળ થઈ
ગઈ. તે બોલ્યો: “સાંજથી તને શું કુ:ખ છે ?
જો હોય તે કહે તારાં આંસુ જોષ મને
ધણું કુ:ખ થાય છે.”

“રામમલ ! ! મેં તને કુ:ખી ક્યો અને
હું સુખી ન થઈ.” તેણે ખોડા તરફના ત્રાસ
કહી સંભળ્યો અને ખોડાએ મારેલા મારનાં
ચાંદાં શરીર પર દતાં તે બતાવ્યાં. તે જોષ
રામમલનો ક્રોધ ધણી વધ્યો. તે બોલ્યો:
“સાંજથી અસારે તું જા. વગડામાં ખોડાને હું
મળીશ. તને મારે નહિ. એવો કપકો હું
તેને આપીશ. તે નહિ માને તો પછી જોષ
લેવાશે.”

ખોડાને શોધતો શોધતો રામમલ વગડે
ગયો. ખોડા બકડાં ચારતો હતો. રામમલ તેને
મળ્યો. સાંજથીને માર મારવા બદલ રામમલે
ખોડાને કપકો આપ્યો. તે પોતે મોસાળ તરફ
રવાના થયો.

આજે જોષળ આદમનો મેળો. શ્રી કૃષ્ણ-
આદીર કુળમાં ઉછરેલા. તેમનો જન્મ દિવસ
ભરવાડ કામનો મોટામાં મોટો તહેવાર. બક-
વાણીની ભરવાડોને આનંદ માનો ન હતો.
નવાં વજ્ર પડેરી સરખી સાહેલીઓ સવારમાં
કુલે પાણી ભરવા ગઈ. કુવામાં જુએ તો આંતું
મડકું પાણી પર તરતું દવું.

૬. ઈદુબાઈ પવાર અને શ્રી જોહતાબાઈ કુંભાર
આઠ વર્ષ મા પાસ થયેલાં ૬૦૦ વિદ્યાર્થીનાં બે રત્નનિહા.

પ્રભાતના પહોરમાં પાતાના માથાના સોન્દર્યને દીપાવવું એ દરેક સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે.

સરોજની હેર ઓઇલ

(૧૯૨૬)

શુભ અને સુખમાં અનુપમ છે.

સરોજની
હેર ઓઇલ

વાપરવાથી
મગજને ઠંડક
આપે છે, વાળ
ખરી જતા અ-
ટકે છે, તેમજ
વાળ સુંદર અ-
ળકતા રેશમ
જેવા અને લ-
ગાડાર બને છે
તથા માથાના
રોગો જેવા કે
ખાંસી ખુજલી
માથાનું તાપી
જવું વિગેરે
રોગો મટી જાય
છે. એકજ વ-
ખત વાપર-
વાથી બીજા બ-
નાર તેટલા વા-
પરવાનું દીલ
થરોજ નહિ
છી. બા. ૧
રૂ. ૧
શા. પો. જાદ

એમ. ડી. વોરાની હાં.

મોસ્ટ અને પ્રીમીયમ પા. બો. નં. ૨૦૦૩, પ્રી-સેસ સ્ટીટ મુંબઈ નં. ૨

પ્રેમ સુંદર

અને
સ્ત્રી વિલોપદેશ

પુસ્તક ૧૨ મું

આંક ૬ છો.

૧૫૧ કુ.

ગોમત ૧૯૨૯

વંત્રો :

વચ્ચાણુ ના. જમી,

હપવંત્રો :

યજ્ઞેશ હ. શુભ.

કાર્યાલય :

૧૧૪, ગીરમામ બેઠ રોડ,

મુંબાઈ, ૪.

દરેક લાવગ્રેરીમાં રાખવા લાયક શુદ્ધ કાલેશ્વરી ઉપયોગી પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

નીચેનાં પુસ્તકોમાંથી સામટાં રૂ. ૫૦૦નાં પુસ્તકો ખરીદનારને

મોતીના પકેટા સંપ્રદાઈ નામનું રૂ. ૩-૦-૦ નું પુસ્તક ભેટ આપવામાં આવશે.

અમરચરિત્ર, ભાગ ૧ થી ૫	....	....	....	૧૮-૦
મતિધર્મ પતિચેવા ભાગ ૧ તથા ૨	....	....	....	૫-૮
પતિવ્રતા મતિચેવા (સચિત્ર)	....	....	....	૩-૮
શંકરીની રાણી	....	....	....	૩-૦
શુભરાત્રની જુની વાર્તા	....	....	....	૩-૦
પૃથ્વીરાજ ચોડાણ અને ચંદ્ર વરદાઈ	....	....	....	૩-૦
મલીમંદળ, ભાગ ૧-૨	....	....	....	૭-૦
કલાપીનો કેશવ	....	....	....	૪-૦
ગીરના ગીતા	....	....	....	૧-૮
મીઠિત સિંહ	....	....	....	૪-૦
પદ્માવતી ચોથી અથવા પાક્યાથ (વિલ્હરેયન)	....	....	....	૩-૦
કુઝીને દિવાલો ભાગ ૧ થી ૮	....	....	....	૧-૦
નૌકા માર્ગ ભાગ ૧ થી ૮	....	....	....	૧૨-૦
પ્રમાદ અને પ્રજ્વળતા	....	....	....	૪-૮
કળીર વાણી	....	....	....	૩-૮
અભાગિની (એક બાળ વિધવાની કથા)	....	....	....	૧-૮
રાજકુમારની વીર રમણી ચંદા	....	....	....	૨-૦
વીણા-વિહારી, ભાગ ૧-૨	....	....	....	૩-૪
નરમુખ સાગર	....	....	....	૨-૮
અવસાનનો લોભીયો	....	....	....	૨-૦

જે. એમ. પંડ્યા એન્ડ કંપની,

મુકાબલો નં. ૫૫૫, ૫૫૬,

અથવા ઓફીસ, પ્રો. એસ. સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, ૨.

‘ઝેનિથ’ દ્રાક્ષાસવ

ઝેનીથ દ્રાક્ષાસવ

પ્રસિદ્ધ આયુર્વેદિક પદ્ધતિથી શાઓ-
ઠેત બનાવવામાં આવેલ છે. આના
સેવનથી ક્ષયની પ્રથમાવસ્થા, હમ,
ખાંસી, તેમજ છાતીના દર્દો, યજે
ખમ, અફ્ફી, અશ્વરણ, બંધકોસ

છારીઆ ઝોઠકાર, આમ્લપીત, ઉલ્લી, કંકરોમ વગેરે તદ્દન મટી જાય છે. તેમજ
નાના બચ્ચાંઓને ઉઠાંટીઆ ઉપર સારો ફાયદો આપે છે. પીવામાં ઘણું જ લેજનજતદાર
છે. તેમજ નેચમિત સેવનથી દસ્ત સાફ આવે છે. ને ઠંડીને બૂખ લાગે છે,
પાય છે, અને બન્ન પર ફૂલી ઠરે છે. રાત્રીએ સુતી વખતે
“ઝે” “” પીવાથી ઉંઘ સારી આવે છે અને સવારે ઉઠતાં ઠામ કર-
વાને રહે છે.

નય કેમીકલ વર્ક્સ.

રેવકરણ મેનશન, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ, ર.

ધી બોમ્બે બુલીયન એકસચેન્જ લી.

સેફ ડીપોઝીટ વોલ્ટ, શારફ બજાર, શેખમેમણ સ્ટ્રીટ મુંબઈ ર

કમારા સેફ ડીપોઝીટમાં જવાનો રસ્તો, મહીબુલીમાંથી નથી
તેમ રવિવાર અને રબના દિવસોએ ઉજાડ લાગતા ફેટના રસ્તા
પરથી નથી, પણ હંમેશ મોટી રાત સુધી વસ્તીવાળા અને વેપારી
આલમથી ભરપુર ન્યાં ઓળો પણ કમ વગર જઈ શકે એવા
શેખમેમણ સ્ટ્રીટના સરીયામ રસ્તા ઉપર આવેલો છે. ૩૬૫
દિવસ ખુલ્લું રહે છે. ઠામકાજનો વખત રાજ સવારના (સ્ટા.
ટા.) ૯ થી સાંજના ૭ સુધી રવીવાર તથા રબના દિવસોએ
સવારના (સ્ટા. ટા.) ૧૦ થી ૧૨ સાંજે ૫ થી ૭ ખુલ્લું છે.
જુજ ખર્ચે, ઉત્તમ સવડ આપતું આ એકજ સેફ ડીપોઝીટ છે.

ત્રિલોરીનું વાર્ષિક બાફું રૂ. ૧૩ બોલામાં બોલું છે.

લવાજમના ભાવ:

(ભેટ-પુસ્તકના પોષ્ટર અને રજીસ્ટ્રેશન ખર્ચ સહિત)

સપ્ટેમ્બરથી ઓક્ટોબર ચતુર્માસ માટે

વર્ષાની અધિવર્ષથી ઓક્ટોબર ચતુર્માસ માટે

૧૨ માસના : રૂ. ૪-૪-૦

૧૨ માસના : રૂ. ૪-૮-૦

૮ માસના : રૂ. ૨-૮-૦

૬, ,, ૨-૬-૦

સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૯ થી ઓગસ્ટ ૧૯૩૨ : ત્રણ વર્ષના : રૂ. ૬-૧૨-૦.

[નોંધ: કમમાં કમ ચાર માસ માટે અને ઓગસ્ટ ૧૯૩૦ સુધીનું લવાજમ બરનારનેજ ભેટ-પુસ્તકનો લાભ મળશે]

ગ્રાહકોને સૂચના.

૧. “ગુણસુદરી” દર અંગ્રેજી મદિનાની ૧૬૫ તારીખે પ્રકટ થાય છે અને ગ્રાહકોને આગલો દિવસે યા તેજ દિવસે પોષ્ટ કરવામાં આવે છે. આ કારણે દરેક ગ્રાહકને પોતાના નકલ દર મદિનાની પછી તારીખ સુધીમાં જરૂર મળી જવી જોઈએ. એ પ્રમાણે મળવામાં વિલંબ થાય તો પોષ્ટ ખાતામાં તપાસ કરવા વિનંતિ છે. ભે એ તપાસને અંતે અંકની નકલ ન મળે તો કાર્યોલયને એ સંબંધી ફરિયાદ તા. ૧૦ મી સુધીમાં લખી જલાવવી. તે પછી મળતી ફરિયાદ દૂર કરવાની જવાબદારી બ્યવસ્થાપકને શિર સ્ટેતી નથી. ફરિયાદ કાર્યોલયનેજ કરવી. ફરિયાદ દૂર કરવાનો એજન્ટોને લક્ષ નથી.

૨. ગ્રાહકોએ કાર્યોલય સાથે પત્રબ્યવહાર “ બ્યવસ્થાપક “ગુણસુદરી” ૧૦૫, બીરગમ બેઠ રોડ, મુંબાઈ નં. ૪” ને સરનામે કરવા.

૩. જે પત્ર બ્યવહારમાં ગ્રાહકોએ પોતાના પૂર્વ નામકામ ઉપરાંત, પોતાનો ગ્રાહક નંબર જરૂર જણાવવો જોઈએ. દરેક ગ્રાહકનો નંબર ઉપર ઉપર નામની પાસે કાળી બાજુ બાંધેલો યા લખેલો હોય છે. જે નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો કાર્યોલય તરફથી વેળાસર અને સતોષકારક હત્તર મળવામાં યા પત્રમાં કરેલી ફરિયાદ દૂર કરવામાં ટીલ થવાનો સંભવ છે.

૪. સરનામું બદલવા કચ્છનાર ગ્રાહકે આગલા મદિનાની તા. ૨૫ મી સુધીમાં ખબર આપવી જોઈએ, એથી મોડી મળતી સૂચનાનો અમલ તેજ મદિને નહિ, પણ બીજે મદિને થશે.

૫. નમુનાની નકલ વિના મૂલ્ય નથી ચોક્કસાવી. એ અંક નમુના તરીકે લેધુંતો હોય તેની કોમતના પોષ્ટલ સ્ટેમ્પસ મોકલી આપવા.

૬. કોઈ પણ પ્રકારનો પત્રબ્યવહારનો જવાબ લેધોતો હોય તો પોસ્ટેજ મોકલવું.

બ્યવસ્થાપક, “ ગુણસુદરી ” કાર્યોલય.

૧૦૫, બીરગમ બેઠ રોડ, મુંબાઈ, નં. ૪

લેખકોને સૂચના.

૧. લેખો કાગળની એક બાજુએ સાદીથી, ચોખ્ખા અક્ષરે લખાયલા અને કુંકા તેમજ મુદ્રાસર-ટાપલાં વિનાનાં હોવા જોઈએ. ૨. લેખોની ભાષા સાદી અને સરળ હોવી જોઈએ. ૩. અનુવાદ કરેલા યા સૂચિત લેખોમાં તે મુજબ જણાવવું જોઈએ. ૪. તખલ્લુસથી પ્રકટ કરવાના લેખો માટે તંત્રીઓની વાજ માટે પૂરેપૂરું નામ અને સરનામું આપવું જોઈએ. ૫. લેખોની પેઠાંચ માટે અને નકામા જણાવતા લેખો પાછા મેળવવા માટે પોષ્ટના સ્ટામ્પ મોકલવા જોઈએ. ૬. અન્યત્ર પ્રકટ થયેલા લેખો ગોઠવવાની તરદીજ ન લેવી.

વીસમી સદીની નવીન શોધ.

સંગ્રહણી (ગળતી) માટે અમૃતમય ઉપાય.

પ્રતિષ્ઠિત અને વિદ્વાન વેદ ડોક્ટરોની દ્વારા આપેલ કંટાળેલા સંગ્રહણી (ગળતી), મુંઝવણના જાડા, આતસાર અને આંતરડાના કષયથી પીડાતા નિરાશાજનક દર્દીને આથી વૈદ્યક સમય પહેલી ત્રીસ વરસના અનુભવની રામઆજી દ્વારા માટે રૂબરૂ મળેલા સવાલપત્ર મંગાવો.

પત્રવ્યવહાર નીચેના સ્ત્રીનામે કરવો:—

માસ્તર કે. જે. પટેલ એન્ડ. સન્સ, માણસાવાળા, સુરેશીઆવીસ્ટ-પર નં. ૩૫૬, કાળુપુર, ડાંડીમરાની પોળ, તથા રામરાની ખડકીમાં—અમદાવાદ.

અમારું બાલાનંદ અગ્નિજોતિ રૂપ, આનંદી અને સુંદર બનાવે છે.
કી. ૦-૧૨-૦ પો. બુક.

દરેક આગેવાનોએ મુલાકાત લઈ સંતોષ બતાવી વખાણેલું અને

હિંદુ જાતીનાં નિરાધાર અનાથ બાળકોને પોષણ આપતું આ

હિંદુ અનાથ આશ્રમ—નડીઆદ

એકજ છે.

તેને દાન કરવાના દરેક પ્રસંગોએ જરૂર માફ કરી કંઈ પણ દાન મોકલો.

ધાવતી, ઝોટી બાળા, વિધવા, સંધવા વૃદ્ધા વિગેરેનો
મીવિભાગ ખોલ્યો છે.

આ માટે દાનની વણી જરૂર છે.

આપશો ?

લખો:—મંત્રી, હિંદુ અનાથ આશ્રમ—નડીઆદ

બાળ બચ્ચાંની રક્ષા તમારા હાથમાંજ છે.

બાળમિત્ર ગોળીઓ.

પાંચ વર્ષની ઉંમર સુધીમાં તાવ, ઉધરસ, શરીરનું મળવું, બહુ નબળાઈ રહેવી, દુધ કે ખોરાક પેટમાં ન ટકાવે વગેરે દરદોવાળાં બાળકોને આ ગોળીઓ અમૃત જેવી ફાયદો આપનારી છે.

કિંમત—ગોળી લગભગ ૩૦૦ ની ઠગળી ૧ નો રૂ. એક

મુંબઈ ખાશીસ,
કાલ્યાણેની રોડ.

આતંકનિમિત્તે ઓપલાસ
જમનગર-કાઠીયાવાડ.

હમ, શ્વાસ તથા ઉધરસથી દુઃખી થતા હર્દીઓ માટે દેવી દવા.

શ્વાસકાસારિ અવલેહ.

કંઈ પણ કામ કરતાં શ્વાસ ચડવો, યાકોડો લાગવો, ખોટી ઉધરસ, શરદી, છાતીનો દુઃખાવો, ઉધરસમાં કફનું પડવું, વાંસાની તથા પીઠની યાદ, હમ વિગેરે દરેક આ અવલેહોના શકત તથા દિવસના સેવનથી નાણુદ યક શરીર વંદુરસ્ત થાય છે. આ દવાએ હમરો દરદીઓના આથીવાંદ મેળવ્યા છે. કિંમત તોલા ર૦ના ૩૫ના એકનો રૂ. ૧૧.

અમદાવાદ એજન્ટ:—
પંડિત શાહની કું.
તથા દરવાજા.

રાજવૈદ્ય નારાયણજી કેશવજી.
હૃદ ઓશીસ—અમનગર, (કાઠીઆવાડ)

બહેનોને આશીવાંદ રૂપ

૧૫ વર્ષથી અનુભવસિદ્ધ સ્ત્રી-રોગાનિવારણ ગોળીઓ
પત્રે થતું કળતર, કમરનો દુખાવો, પેટનો દુખાવો, શરીરની શીકાશ, શરીરનું
કુલી જવું, રૂઝનું અનિયમિતપણું, ધાતુક્ષય, ધાતુ ખીંચાડથી ચપલી ખાંસો, બાડાની
કમજોવાદ, ધીરદીરીયા, આંખોમાં અગન જળથી, વગેરે દરેક મટાડી તન અને મનની
નબળાઈ દૂર કરે છે અને શરીરમાં કોવત લાવે છે. ગર્ભનું પોષણ કરી વારંવાર થતી
કમુવાવડ અટકાવે છે. કિંમત રૂબી ૧ ના રૂ. ૩-૦-૦

મફત: બપોર અને હઠીલાં દરદોથી બચવા સાર અમારું
વૈદ્ય રવિશંકર જટાશંકર દિવેદિ: સુ. ધોળકા (જી. અમદાવાદ)

કાન્તિ આપે છે !

પ્રસ્થાન

[તંત્રી : રામનારાયણ વિ. પાઠક]

દિન પર દિન પ્રગતિ
કરતું જ લાય છે.

વૈશાખથી માહક નાંધાય છે.

સરસ્વતી ગ્રન્થમાલા

[દિવંદમાં રૂ. દોઢ; પરદેશમાં રૂ. અડી]

પુસ્તક ૫-૬

કાન્તિ

લેખક : પીટર કેપિટાકિન
કાન્તિકારી તથા લેખો, લેખના
કેંક રેખાંશક જીવનવૃત્તાંત સંદિત
૫. સં. ૧૦૦, એન્ટીક કાગળ

પ્રકાશક કિં. ૮-૬-૦
તેસાર થાય છે: (૧) '૧૮૫૦' જળવાની
ખીજ નાણુ.

(૨) કાન્તિકારી રસિયન લગ્ન.

પ્રસ્થાન કાયાલય : અમદાવાદ.

[દિવંદમાં રૂ. ૫-૦-૦ પરદેશના રૂ. ૬-૮-૦]

ગુણસુંદરી અને ઓહિતોપદેશ.

લલાજમ: ૧. ૪-૦-૦] (સ્ત્રી ઉપયોગી સચિત્ર માસિક.) [હિન્દુ મહાસ: ૧. ૫-૮-૦

વંત્રી : જયકૃષ્ણ ના. વર્મા
વપત્રી : યજ્ઞેશ હ. શુક્લ

ઓગસ્ટ ૧૯૨૬

મર્ચાલવ :
૧૧૪, મીરચામ બેઠ રોડ, મુંબાઈ, ૪

પુસ્તક ૧૨ મું]

અનુક્રમણિકા

[અંક ૬ કી

સહકાર રજીદ મહોત્સવ છત્રવનો આધાર	}	પ્રથમ વિષય :		
આપો આપો તે મહારો બહાલમો : રા. " સસિક "		...	...	૩૧૭
કુમારિકા સરસ્વતી કે ગૃહલક્ષ્મી અને અલપૂર્ણા ? આચાર્યશ્રી આનંદચંદ્ર બા. ધુવ, બિમ. બી. એલએલ. બી,				૩૧૮
એક લોકગીત : સો. સુમતિ શંકરલાલ કવિ		...	...	૩૭૨
સાજણ (લોકગીત) : રા. હીરાલાલ લલ્લુરામ દવે		...	...	૩૭૩
સમાલોચના : રા. ચંદ્રચંદ્ર મંજળજી જોશી		...	...	૩૧૫
ભણતી હોત જરીપ ? રા. રામમોહનરાય જયવંતરાય		...	...	૩૭૬
રેલવની કથની : રા. વલ્લભલાલ વસનતજી		...	...	૩૭૭
ગીરાંબાઈ : રા. બિરિબચંકર બ. જોશી		...	...	૩૭૮
પદ્મિની : જમિયતરામ ક. પંડયા		...	...	૩૮૧
સાધકલની મુદ્રે (વાર્તા) : રા. વાસુદેવ હરદેવ ત્રિવેદી		...	...	૩૮૨
સોનીએટ રશીઆની ઓઓ : રા. " પીટુષ "		...	...	૩૮૫
નેપોલીયનની આદર્શ માત્ર : રા. મનલાલ કે. ગીરી		...	...	૩૮૦
જણાનુંમંથ : રા. મનસાંઈ ભોધાણી		...	...	૩૮૨
શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંદળ :		...	...	૩૮૭
ઇનામી ઉખાણુ : રા. રતિલાલ વિઠ્ઠલરાય દલાલ		...	...	૩૮૬
ગુપ્ત-દુઃખના સમાલ જવાબ : બેન જ્યોત્સ્ના શુક્લ		...	...	૪૦૧
શ્રીમતી વિનોદિની નીલકંઠને માનપત્ર :		...	...	૪૦૩
સમાલોચના :		...	...	૪૦૪
સ્ત્રી જનવ :		...	...	૪૦૭
નોંધ :		...	...	૪૧૫

હજારો દરદીઓએ વાપરી વખણાયેલી દવાઓ
આ દવાઓ વાપરવાથી ફાયદો કરતી નથી, એમ સાબીત કરનારને
૩. પાંચ ઇનામ, આપવામાં આવશે.

દરેક જાતના
વા માટે શાસ્ત્રોક્ત

ચક્રમર્દન તેલ

આ તેલ મસજીવાથી વાપુથી રહી ગયેલા, અકડાઇ ગયેલા, કમરમાંથી પાંગળા થઇ
ગયેલા, ખેંચાઇ ગયેલા શરીરોને વીજળીથી મારક અસર કરી પોતાના અમત્તાર જતાવી
થોડા શરીરમાં આરામ કરી શાંતિ બહે છે. છી બાટલી ૧ નો રૂ. દોઢ ફક્ત.

સ્વચ્છ શરીરોને
ખાસ શત્રુ

દરાજનો અકસીર મલમ

દરાજ, ખસ, ખુજલી, લીલુ ખરજૂં, મડખુમડ તથા આમડીના વમામ દરોને એક
વાર લગાડવાથી ચોવીસ કલાકમાં આરામ કરી શાંતિ બહે છે, એક વખત આ મલમ વા-
પરી ગુણની ખાત્રી કરવા બસામણ છે. છી. કમ્પી ૧ ના ચાર આંના. એક કઢન મંગાવનારને
સવા બે રૂપિયામાં ધેર બેઠાં આપીશું.

સીઓ માટે પ્રદરની
ખાસ દવા.

પ્રદરારી વટી

સીઓના પ્રદર લોહીવા વિગેરે તાલક જિંક મટાડી, રૂઠ સાજ લાવી, કમરનું શાટવું,
પગોનો દુઃખાવો વિગેરે દરો મટાડી ચૌદન સિંધર રાખે છે, તેમજ રવવા, સુતારોમ, કેડનો
દુઃખાવો તથા કમુવાવડ થતાં મટાડી મર્મોક્ષમ સુધારી વધ્યાવ દુર કરે છે. કમ્પી એકનો રૂ. ૧
લખો: શ્રી આયુર્વેદ ઉપચાર આશ્રમ, મુંબઈ અવીધા. (અંકલેશ્વર ચક્રને)

મુંબઈમાં—આર. આર. ચેકની કુંડ તથા
અમદાવાદમાં—મહાદેવ રામચંદ્ર
બગુટે પાસેથી મળશે.

સ્વ. કવિ બોરાદકર રચિત.

કાવ્ય સંગ્રહો

કલ્હોલિની નવી આશ્તિ: સુંદર છપાઈ
મુલ્ય: બાર આના: પો. ૦) ના

રાસતરંગિણી નવી આશ્તિ: વધારા સાં
મુલ્ય: દસ આના: પો. ૦) ના

સોતસ્વિની નવી આશ્તિ: સુંદર છપાઈ
મુલ્ય: બાર આના: પો. ૦) ના

(પોષથી મંગાવનારે તેટલી વામની પાષ્વરી
ડીજટા મોકલવી)

મળવાનું ઠેકાણું.

બ્યવસ્થાપક "ગુણસુદરી" ૧૧૪ બીરામ, લેકરોડ.
મુંબઈ, ૪

અને ભણીલા ગુણસુદરો પાસેથી.

આગેવાન લાગ લેનારાં ગુજરાતી અને દક્ષિણી મહિલાઓ.

કુમારિકા સરસ્વતી કે ગૃહલક્ષ્મી અને અન્નપૂર્ણા ?

વ્યાખ્યાતા: આચાર્ય આનંદશંકર બા. મુવ,

એમ. એ., એલ એલ. બી.,

પ્રો-વાઇસ ચાન્સેલર, બનારસ હિંદુ યૂનીવર્સિટી.

પ્રો. કર્વે સ્થાપિત શ્રીમતિ નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી હિંદી ઓરિયન્ટાલ કોલેજમાં રવિવારે કલપિત સર' સુનીલાલ વ. મહેતાના પ્રમુખપદે ઉગ્રવાચો હતો. સર' સુનીલાલે, વિદ્યાપીઠની નવી સ્નાતિકોએને પદવી અર્પણ કર્યા પછી, બનારસ હિંદુ વિશ્વવિદ્યાલયના પ્રો-વાઇસ ચાન્સેલર આચાર્ય આનંદશંકર બાપુભાઈ મુવને, પદવીદાન વ્યાખ્યાન કરવાનું જણાવતાં કહ્યું કે વિદ્યાપીઠ પદવીદાન વ્યાખ્યાન આપવા માટે નણીતા કેળવણીકારોને નોતરે છે. કેળવણીના ક્ષેત્રમાં આચાર્યશ્રીએ કરેલી સેવાની સર' સુનીલાલે મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી હતી. પછી આચાર્યશ્રીએ આભાર આપી નીચેનું વ્યાખ્યાન કર્યું હતું:—

૧૫ વર્ષ પહેલાં દિંદી ઓરિયન્ટાલ કોલેજમાં સ્થાપવાનો પ્રો. કર્વેનો ઇરાદો જાણવામાં આવતાં મને આનંદ સાથે આશ્ચર્ય ઉપજ્યું હતું. તે એ વિચારે કે ઇલાકાના બધાંયે મુખ્ય શહેરોમાં ઊંડકરીઓ માટે માધ્યમિક શાળાઓ ન હતી ત્યાં ઓરિયન્ટાલ વિદ્યાપીઠ! આ અસામાન્ય વિચાર, એક અજ્ઞાન મિત્રે જાપાનની ઓરિયન્ટાલ કોલેજમાં લખતું ચોપાનીયું પ્રો. કર્વેને, ૧૯૧૫ ના ડિસેમ્બર મહિનામાં મુંબઈમાં રાષ્ટ્રીય સામાજિક પરિષદનું પ્રમુખપદ લીધું તે બાદ મોકલ્યું, તેને આભારી છે. જાપાન, કે જેનો છેલ્લો ૬૦ વર્ષોનો ઇતિહાસ, ખાસ કરીને કેળવણી અને ઉદ્યોગોનાં ક્ષેત્રમાં તો અર્વાચીન દિંદ માટે અવ્યાસર્થક સમો છે, તે જાપાનનું દૃષ્ટાંત પ્રો. કર્વેને હારી અસર કરે તો આશ્ચર્ય નહિ. લાંબા કાળના એક વ્યવહાર સુધારક તરીકે, દિંદમાં સામાજિક સુધારા અને ઓરિયન્ટાલ માત્રમાં

કંઈ મુશ્કેલીઓ નહીં છે, તેનો તેમને અચ્છો ખ્યાલ હતો. દિંદી સમાજમાં જે ઓરિયન્ટાલ કોલેજિય અને જીવંત જળ જનાવરી હોય તો તે દિંદી જીવનની જરૂરીઆતોને પોષતી જનાવરી જેમણે એમ તેમને લાગ્યું. આ માટે એ જાણતો જરૂરની હતી. એક ઊંડકરીની કેળવણી પૂર્ણ કરવાને ઓરિયન્ટાલ સમય અને બીજું, તેઓની કેળવણીનું ધોરણ માતૃત્વના દિંદી આદર્શ જેને સંબંધ ધરાવતું હોય. જાપાનમાં ઓરિયન્ટાલ કોલેજનાં પ્રથમ ફોલો અસતોપકારક ઉપદેશો છે. કારણ કે અમેરિકન ધોરણે શિક્ષણ પામેલી ઊંડકરીઓને ' આઝાદીનતાથી ' અસતોપ થયો હતો. પરંતુ તરતજ પકટો થયો અને જાપાનની ઊંડકરીઓને અનુદાન થાય એવી કેળવણીની રાષ્ટ્રીય માંગણી રૂપીકારવી પડી. પ્રો. કર્વેને પણ દિંદમાં એવોજ અનુભવ થયો. બીજું, ઊંડકરીઓ પોતાની કેળવણી પૂર્ણ કરી શકે

એટલા માટે લગ્નવય પછી મુલતી રાખવાની જરૂર જણાઈ. તેઓની લગ્નવય ઘણી વહેલી પસાર થઈ જાય તે પહેલાં માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર શિક્ષણ તેઓને મળી રહે એવા અભ્યાસક્રમની યોજના જરૂરી માલમ પડી. આમ બે રીતેજ બની શકે: એક, છોકરાઓના અભ્યાસક્રમમાંના કેટલાક નકામા વિષયો છોડરીઓના અભ્યાસક્રમમાંથી કાઢી નાંખીને અને જીભું, માતૃભાષાદ્વારા શિક્ષણ આપીને. આ વિદ્યાપીઠનાં આ બે મુખ્ય લક્ષણો છે.

માતૃભાષા-શિક્ષણનાં વાહન તરીકે:

કેળવણીના સિદ્ધાંત તરીકે, એટલું તો સૌ કોઈ કબજ કરે છે કે, વિદ્યાર્થીની માતૃભાષા એજ માત્ર શિક્ષણનું કુદરતી વાહન છે. આ સંબંધમાં અનેક વાંધાઓ ઉઠ્યા કરે છે. કોઈ કહે છે કે હિંદને સમાન રાષ્ટ્રભાષાની જરૂર છે અને અંગ્રેજીજ રાષ્ટ્રભાષા બની શકે. બીજું અંગ્રેજી વિશ્વભાષા છે અને તેથી આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યવહારમાં જરૂરની છે; ત્રીજું; આ નવો અખતરો જ્યાં જ્યાં કરવામાં આવે છે ત્યાં ત્યાં અંગ્રેજી નજીવું માલમ પડે છે, અને ચોથું, હિંદી માતૃભાષાઓ દલુ ઘણી નજીવણી છે અને તેમાં દજી સારાં પાઠ્યપુસ્તકો પણ નથી. કેળવણી કેમ ખરી બનાવવી ? એ આજના પ્રશ્નનો સામે જો આ બધી દલીલો મુકવામાં આવે તો છેલ્લી દલીલ સિવાય એકેય દલીલ તેની સામે ટકી શકતી નથી. આપણે અત્યારે એવા યુગમાં પ્રવેશીએ છીએ કે તેમાં ખરી કેળવણીનાં એક બીંદુનું વજન પરભાષાના ટનબંધી સમ્બોધી વધુ અંકાશે. અંગ્રેજીને રાષ્ટ્રભાષા બનાવવી મુશ્કેલ છે. દિંદુસ્તાન માટે તો રાષ્ટ્રભાષા બની ચકે તેવી માત્ર દિંદુસ્તાનીજ ભાષા છે જેની અંગ્રેજો માટે અંગ્રેજી અને જર્મનો માટે જર્મન. દિંદુસ્તાની અર્ધાં ઉપર દેશની રાષ્ટ્રભાષા છે અને જ્યાં

એ ન હોય ત્યાં તેને રાષ્ટ્રભાષા બનાવના પહેલો દક્ક છે. અત્યારે એ પ્રશ્નનો વધુ વિચાર આવશ્યક નથી. અંગ્રેજી અને યુરોપીય વિદ્યાપીઠો કરે છે તેમ એકમેક સાથે સહકાર કરી વ્યવહાર અમાને એવી ભાષાના ધોરણે રચવાયેલી જુદી જુદી પદ્ધતિની અસંખ્ય વિદ્યાપીઠોની જરૂર છે.

અંગ્રેજી મોટી વિશ્વભાષા

અંગ્રેજીની, એક મોટી વિશ્વભાષા તરીકે, અગત્ય આપણે સ્વીકારીએ છીએ, અને તેથી આપણા ફરજિયાત વિષયોમાં એને સ્થાન મળે. આથી પહેલા બે વાંધાનો નિકાલ પણ થઈ જશે. બીજા વાંધાનો વિચાર વધુ અંભીરપણે કરવો ઘટે છે. શિક્ષણના વાહન તરીકે અંગ્રેજીનો ઉપયોગ ન થતાં વિદ્યાર્થીનું અંગ્રેજી નજીવું પડી ન જાય તે માટે આપણે બીજી પદ્ધતિઓ અખત્યાર કરવી જોઈએ. પરંતુ તેનો પ્રચાર વિસ્તારીને બીજા વિષયોને તો અન્યાય નજ થાય. હવે છેલ્લો માતૃભાષામાં પાઠ્યપુસ્તકો હોવાનો અભાવનો વાંધો એટલા પૂરતોજ છે કે માતૃભાષા શિક્ષણનું વાહન નથી. ઉપરાંત પાઠ્યપુસ્તકો દ્વારા શિક્ષણ એ રીકે કેળવણીકારના મત પ્રમાણે મોટી પદ્ધતિ છે. સાહિત્ય સિવાયના બધાથે વિષયો સંક્ષેપ દ્વારાજ ઉત્તમ રીતે શિખવાય છે. વ્યાખ્યાનોજ પાઠ્ય પુસ્તકો બનવા જોઈએ, પાઠ્ય પુસ્તકોના વ્યાખ્યાનો નહિ. જ્યાં કાળથી ચાલી આવેલી પાઠ્યપુસ્તકોની પદ્ધતિજ હાલની કલ્પનાશક્તિના અભાવ માટે જવાબદાર છે.

ત્રીઓ માટે જુદી વિદ્યાપીઠ !

દિંદના ઓકેળવણીના દિમાપતીઓ તરફથી વખતોવખત એમ પૂછવામાં આવે છે કે ખાસ અભ્યાસક્રમ સાથે જુદી ઓવિદ્યાપીઠ શા માટે હોવી જોઈએ ? મારો સાદો જવાબ

આ છે: કારણ કે દેશની કેળવણીપદ્ધતિમાં સ્ત્રીઓની ખાસ જરૂરીઆતોની કાંઈ વ્યવસ્થા ન કરીને પુરુષોએ લાંબા કાળ સુધી, અક્ષમ્ય લાંબા કાળ સુધી, સ્ત્રીઓ પ્રત્યે બેદરકારી બતાવી છે. મેકાલેના નામ સાથે જોડાયેલી તેમજ રાજા રામમોહનરાયના દેશપ્રેમ અને દીર્ઘ દષ્ટિને આભારી કેળવણીપદ્ધતિને આ દેશમાં સૌએક વર્ષ થયાં છે. અને ઉચ્ચતર કેળવણી તરફ લક્ષ્ય દોડાવીએ તો દિંદની વધુ ભાગની વિદ્યાર્થીણી ૭૦ વર્ષો ઉપર થયાં કામકાજ કરે છે. આ લાંબા સમય દરમ્યાન, નવી કેળવણીએ દેશને જાગૃત કર્યો છે; ભુદી ભુદી વસ્તીને મુશી છે અને એક શબ્દમાં કહીએ તો દિંદને અર્વાચીન સ્વરૂપ આપ્યું છે. છતાં સ્ત્રીકેળવણીની દિશામાં ઘણું જ થોડું કંઈ છે. ભુદા ભુદા પ્રતિભા કેળવણી-ખાતાંઓમાંથી કોષ્ટએ સ્ત્રીકેળવણીના પ્રચાર માટે કોષ્ટ મોટી યોજના રચી કરી નથી. તેમ વિદ્યાર્થીણીએ પણ સ્ત્રીઓ માટે વિદ્યાલયો સ્થાપવાની જરૂરીઆતનું દબાણ સરકાર ઉપર કર્યું નથી. એમ કહેવાશે કે છોકરાઓ માટે વિદ્યાલયો છે જેમાં છોકરીઓ જ ન શકે અને એ રીતના સદસિશલ્યથી દિંદમાં સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે જે આડ છે તે દૂર થશે. સદસિશલ્યના લાભ હું જાણું છું, કારણ કે મદદરમા ગોંધાલ રહીને સાચવવાના યુગમાં હું માનતો નથી. પરંતુ સ્ત્રીઓ માટેના ભુંદાં વિદ્યાલયોના અભાવે જે દાનિ થાય છે તે એ લાજથી પૂરાતી નથી એવો મારો નમ્ર અભિપ્રાય છે. આંતર-વિદ્યાલયવ્યાખ્યાનો, ચર્ચાઓ, રમન ગમનો, અને સંમેલનોમાં એ લાભ તો મેળવી શકાય પરંતુ દાનમાં સ્ત્રીકેળવણીને જે આ વેગની જરૂર છે તે તો સ્ત્રીઓ માટે ભુદી વિદ્યાર્થીણી સ્થાપનાથી જ મેળવી શકાશે. સ્ત્રીઓ પુરુષોના જેવજ માનવ પ્રાણી છે એનો ખર્ચ રીકાર કરે જુ. પરંતુ ને

સાથે એ ન બૂલાવું જોઈએ કે તેઓ 'સ્ત્રી' જેવા મનુષ્ય પ્રાણી છે અને તેથી તેઓની કેળવણી પુરુષોની કેળવણી કરતાં કાંઈક જલ્દા પ્રકારની હોવી જોઈએ. સ્ત્રીઓ માટે જુદો અભ્યાસક્રમ એનો અર્થ 'દલકા' વિષયો એમ વિચારવું એ ખોટું છે. અભ્યાસનું જુદા પણ એ ભતિઓની અથવા કહેવા દો કે, રાષ્ટ્ર ષકતા માનવ પ્રાણીઓના બે કુદરતી જથ્થાની જુદી જુદી જરૂરીઆતનાં ધોરણે છે. એક જથ્થાએ રાજ્ય, લશ્કર અને ખાનગી દેખરેખ રાખવાની છે, બીજાંએ યૌદ્ધ, સારવોર અને માનવ જીવન, ને અધુરું જનાવવા આવશ્યક હોય તેવી આધ્યાત્મિક અને ભૌતિક સરળતા તરફ જવાનું છે. એક જથ્થાની વ્યક્તિ બીજા જથ્થાની વ્યક્તિનાં જેટલું જ કામ કરી શકે એવી હોષ શકે તેથી એ જન્મેની વચ્ચે કોષ્ટ પણ પ્રકારનું ખર્ચન હોવું ન જોઈએ. એક જ ક્ષેત્રમાં કાર્યકર્તાઓ લાદવા અને તે પણ બીજા ક્ષેત્રમાં અભાવ હોય સારે એ શાષ્ટ્ર અને માનવશક્તિનો વ્યર્થ વ્યય છે. નવા સમાજશાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત સદકાર છે; દરિકાષ્ટ નથી.

નિવાસગૃહયુક્ત વિદ્યાર્થીક્રમ લાભો ઘણા છે. કારણ કે વિદ્યાર્થીક્રમ અધ્યાપકોના સન્માનનિવાસથી અધ્યાપકો અને વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે, અધ્યાપકો અને અધ્યાપકો વચ્ચે, વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે વધુ સદકાર ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ દિંદ જેવા ગરીબ દેશમાં આવી વિદ્યાર્થીક્રમ સ્થાપવી એ યોગ્ય નથી. અત્યારે તો દેશભરમાં સારી સંખ્યામાં શાળાઓ અને વિદ્યાલયો જ સ્થાપવાં અને પાઠી અનુકૂળ પડે ત્યારે નિવાસગૃહયુક્ત બનાવવા.

ગુજરાત માટે ભુદી વિદ્યાર્થીક્રમ.

દિંદુ સંસ્કૃતિના મૂળ અંક તરીકે ગુજરાત અને મદારાષ્ટ્રના વિદ્યાલયોને એક વિદ્યા-

પીઠમાં નેહી દેવા એ નહિ ઇચ્છવા યોગ્ય નથી. પરંતુ સમાનતા જેટલાજ અગત્યના ભિન્નતાના મુદ્દાઓ હોવાથી યોગ્ય ફંડ થયે, ગુજરાત માટે ભુદી વિદ્યાપીઠની આવશ્યકતા છે. મારી દૃષ્ટિએ તો આ તત્કાલ પૂર્ણતાએ પહોંચાડવાની આવશ્યક છે. પરંતુ તે પૂર્ણતાએ પહોંચે નહિ ત્યાં સુધી હાલમાં આ બંને પ્રતિ જે સહકાર રાખના આવ્યા છે તે ચાલુ શા માટે ન રાખે ?

સ્નાતિકા બહેનોને.

આખ્યાન પૂર્ણ કરું તે પહેલાં વિદ્યાપીઠની સ્નાતિકાઓને ખાસ યોગ્યક શબ્દો કહીશ.

જેનો ! તમારા વિજય માટે અભિનંદન. આગીન દિંદી સંસ્કૃતિના એક અભ્યાસી તરીકે હું તમને ખાતરીથી જણાવું છું કે શિક્ષણ લઈને તમે, મનુની ગુણલ્પે તુ મારીમાં મૌજીવનમિત્યંત એ પદ્ધતિનું પરિપાકન કર્યું છે. હારિતે છેકરીઓના બે વર્ગો કલા છેઃ મદ્રાદિની અને સગોવધૂ. એટલે જેઓ અભ્યાસને વળગે અને જેઓ તત્કાળ પરિણીત થાય. આ બે વર્ગોમાં એક વચ્ચે એવો પણ વર્ગ છે જે ઉપવીત લીધા પછી તરતજ પરણતી નથી પરંતુ કેટલાંક વર્ગો શિક્ષણ સેવામાં ગાળે છે. કારણ કે કલિયુગે ભુતી પદ્ધતિ ફેરવી નાંખી અને ઉપવીત સંસ્કાર દબાવ્યો તે પહેલાં તેમ કરવાની તેઓને ફરજ હતી. તમારે, તમારા આત્મદૃષ્ટાંતથી એ જૂની પદ્ધતિને સચવન કરવાની છે.

તમારે માટે વિદ્યાળ દાયકોત્ર પડ્યું છે.

• દ્વિવિધા સિમ્બોલ મદ્રાદિન્યઃ મયોર-ધાપ । તત્ત્વ મદ્રાદિનોનામુવનનમમોન્યનં વેદા-ધ્વનનં સ્વરૂપે ચ મિત્તાચર્યંતે । હયોરધૂતો તુ વપસ્યસે વિરાદે દ્યોગિનુપનનમારં શરણ વિરાદઃ કાર્યઃ ।

બાલઉછેરની વધુ સારી પદ્ધતિઓ દાખલ કરીને તમારે ભવિષ્યની જનતાના ઘડનારા બાલકોને ઉછેરવાના છે. દિંદી ગૃહોને તમારે વધુ આરોગ્યવાન, વધુ સુંદર અને શાન્ત બનાવવાનાં છે. એવું ધણ્યે કલ્યાણકાર્ય છે, જે તમે સ્ત્રીઓ જ માત્ર કરી શકો. આપણી અસંખ્ય કમનસીબ બહેનો દારિદ્ર, અજ્ઞાનતા અને અન્યાયી સમાજિક રિવાજોથી સખડે છે જે તમારો આશ્રય સ્વીકારશે. પ્રરિપતાલમાં દબરો માંદાઓ તમારા આશ્વાસક દાયની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છે. શિક્ષિકાઓના અભાવે, આજે માધ્યમિક કેળવણીને અત્યંત સદન કરવું પડે છે. અને જે બાલ કેળવણી ખરે-ખરી યોગ્ય અને વૈધિકતક બનાવવી હોય તો તે ગૃહ દ્વારાજ બની શકશે. તમારામાંની કેમકે સંશોધનમાં પડવા આગુર હશે તો તેને માટે બાલમાનસશાસ્ત્ર જેવું વિદ્યાળ ક્ષેત્ર પડ્યું છે. ઉત્તર અને દક્ષિણના બે દ્વંદ્વાવાણું દિંદી સંગીત-જેનો શાસ્ત્રીય અને ઐતિહાસિક અભ્યાસ કરી યુરોપીય સંગીત સાથે તેની સરખામણી કરી દિંદી સંગીતને પ્રગતિમાન કરી શકશે. ચિત્રકળા માટે પણ એમજ. બીજું, પાકશાસ્ત્રનું રસાયણ પૂરતું ક્ષેત્ર પૂરું પાડે છે. જે તમે બંગાળી, મદ્રાસી, મદ્રાસ-દ્રીય, ગુજરાતી, અને દિંદુસ્તાની પાકશાસ્ત્રનો શાસ્ત્રીય અને કલાયુક્ત અભ્યાસ કરી સુંદર સામગ્રી પૂરી પાડના હો તો તમારા બાદઓ-ને શા માટે છટાલીપન કટાઈતો આશ્રય લેવો પડે ? એમ ન માનશો કે અમે યુરોપી, તમને આ કામ કે એવાજ કામમાં ગોંધાઈ રહેલાં રાખવા માગીએ છીએ; પ્રાચીન કાળમાં દિંદી સ્ત્રીઓએ કવિમિત્રિ, તત્ત્વજ્ઞાનિ, વૈદ્યાનીકા અને મુક્તદ્વી તરીકે નામના મેળવી હતી. પ્રાચીન દિંદીજીવનના અરીસા સમા મદ્રાભારતમાંથી આવી સ્ત્રીઓના અનેક દાખલા મળશે અને તેમને પત્રયે ચાલવું એ તમારી ફરજ છે. વિજ્ઞાન,

સાહિત્ય, રાજકારણ અને સામાજિક તેમજ
ધાર્મિક જીવનમાં અર્વાચીન હિન્દ ધર્મીજ
પ્રગતિનું ચિન્હ દર્શાવી રહ્યું છે. તેમાં સ્ત્રીઓએ
પણ પોતાનો યોગ્ય હિસ્સો આપવા માંડ્યો
છે; એ સાથે લગ્ન અને તેથી આવી પડનારી
જવાબદારીઓ તમારું મોટું કાર્યક્ષેત્ર છે.
મારા મિત્ર બાણુ ભગવાનદાસે એક પ્રસંગે
કહ્યું હતું; “સ્ત્રીઓનો વધુ ભાગ, કુદરતી

રીતે જ, ખરા હૃદયથી કુમારિકા સરસ્વતીઓ
નહિ પરંતુ ગૃહલક્ષ્મી અને અન્નપૂર્ણા થતા
છે, જેના સહચારથી સદા-
ચીના જીવનમાં આનંદ અને બળ ઉત્પન્ન
થાય છે. અને તેઓના જીવનકાર્યક્ષેત્રમાં
સફળતા મેળવી શકાય છે.” યોગ્યજ કહેવાયું
છે કે “ માતા સૌથી ઉત્તમ ગુરુ છે. ”
(શુજરાતી)

એક લોકગીત.

સંપાદિકા: સૌ. શુભતિ શંકરલાલ કવિ,
ડી. એચ. બી. એસ.

મા ! મારી સાસુ એમ કે' છે: વદુ ! યુવે મોઝો^૧ મેઝો—
જ્ઞાલમજીવું આંબસીયું—

મેતો મોમજો^૨ મોઝો મેઝો—જ્ઞાલમજીવું.

મા ! હું તો નાવું બાળ તેમાં શું સમજું !

મા ! મારી સાસુ એમ કે' છે: વદુ ! ટોરને મારો નાખો—
જ્ઞાલમજીવું—

મેતો ટોરાનાં પૂછડાં કાપ્યાં—જ્ઞાલમજીવું.

મા ! હું તો નાવું બાળ તેમાં શું સમજું !

મા ! મારી સાસુ એમ કે' છે: વદુ ! ટોરને દો'વા નાખો—
જ્ઞાલમજીવું—

મેતો પાટને ઊઘી મૂક્યાં—જ્ઞાલમજીવું.

મા ! હું તો નાવું બાળ તેમાં શું સમજું !

મા ! મારી સાસુ એમ કે' છે: ટોળા'ને ખાણુ મૂકો—
જ્ઞાલમજીવું—

મેતો ટોળા'ને ખાણુ મૂક્યું—જ્ઞાલમજીવું.

મા ! હું તો નાવું બાળ તેમાં શું સમજું !

લેખક: રા. હીરાલાલ લલિતરામ દવે.

ભાદરના કાંઈ વડલાનું એક ઝાડ. તેની શીંગા હાથમાં રૂપની વેલડી રૂપ સાજણુ લાકડીના ટેકે કુંદન જેવી કાયા ટેકવી ઉભી છે. તેનાં ચપળ નપતો દૂર જણાતા માર્ગપર તાકી રહ્યાં છે. સાજણુ લાંબી નગરે રાય-મલની રાહ જોતી ઉભી છે.

ભાદરકાંઠે આવેલા દેવપરાના અરજણુ ભરવાડની દિકરી સાજણુ. અરજણુ ભરવાડ દમના બાધિથી પીડાતો હતો. જેથી દસ વર્ષની રજણુ વગડે ગાયો આરવા જતી હતી, તેનું શરીરભાટીલું અને મજબૂત હતું. ભરવાડની દિકરી, એને કાચ કે ડર શાનો હોય !

તે જ ગામમાં પુરી નામે જૂદ ભરવાડજી રહેતી હતી. પુરીને રાયમલ નામે દિકરો હતો. ખાર વર્ષનો રાયમલ પોતાની બે બેસો લઈ ભાદરકાંઠે જતો અને સાજણુની ગાયો બેળી બેસોને ચરવા મૂકી પોતે ઝાડની છાંયામાં બેસી મજાથી પાવો વગાડી આનંદ કરતો. તેની પાસે બેસી સાજણુ પાવાના મીઠા સુર સાંભળતી.

પગથીએ પગલા માંડી ચૂકી હતી. યુવાવરયાએ તેની કાયામાં અવનવા રંગ પૂર્યા હતા, એટલે પહેલાં કરતાં સાજણુનાં રૂપ વધારે પ્રકાશમાં હતાં.

રાયમલ અને સાજણુ આઠ આઠ વર્ષ સુધી સાથે બેસી સાથે રમત ગમત કરી ભાદરના કાંઠા સેવ્યા હતા. એક ખીખરે માટે એમના હૃદયમાં પ્રેમનાં ઝરણાં પુટ્યા હતાં. રાયમલે સાજણુને કહ્યું હતું, સાજણુ પરણીશ તો તને બાકી ખીજ બધી મા ખંદેન. સાજણુ પણ રાયમલની અર્ધિ કાયા થવા મનમાં રાજી હતી.

સાજણુ રાયમલની રાહ જોતી ઉભી છે ત્યાં બેસોને દાંકતો રાયમલ આવી પહોંચે છે. રાયમલને જોતાં સાજણુનું મોં પ્રફુલ્લ થવાને બદલે કરમાઈ ગયું. રાયમલ પાસે આવ્યો અને સાજણુની આંખમાંથી ખજખજ આંસુ વહેવા માંડ્યાં. સાજણુનાં આંસુ જોઈ રાયમલને દુઃખ થયું. તેણે શ્વેદભર્યા સાદે પૂછ્યું: “સાજણુ આજ આમ કેમ ? એવું શું દુઃખ છે તે રડી જવાય છે ? ” એમ કહી સાજણુનો કાચ પકડી વડના મૂળ પાસે લઈ

સાજણુ દવે બાળપણ વડી યુવાનોના

ગયો. બન્ને ત્યાં બેઠાં. થોડી પળ સાંજનું રહી પછી ચીરાતા, હૃદયે બોલી: “રાયમલ આ સાંજનું દવે બૂલી જ. મારા બાપ બકવા-થાના ખોડા ભરવાડ સાથે મારો વિવાદ કરી આવ્યા છે, થોડા દિવસમાં મારાં લગ્ન થશે. માવતર આજળ માફ” શું ચાલે ! ”

સાંજનું વચન સાંભળી રાયમલ પર વજ તૂટી પડ્યું હોય તેમ તેને થયું. તેનું તેજ ઉડી ગયું. પોતાના બાપી જીવનની આશાના ચુરેચુરા યષ્ઠ ગયેલા જોઈ રાયમલને શું થયું હશે ! તે થોડીવાર સુગો રહીને બોલ્યો: “સાંજ ! ઠીક ન થયું. તું ડગી ગઈ. હું નહિ ડગ્યું. મારા બાપમાં સુખના આંકડા માંડવાનું વિધાતા બૂલી ગઈ છે. સાંજનું દવે તને શું કહું. તું પરાઈ યઈ ? તારી સાથે દવે માગ્યી છુપી વાત ન થાય. પ્રભુ કેપે. પણ સાંજનું તેં મોટી ભૂલ કરી.” એમ કહી પોતાની બેસીને હાંકી લઈ દૂર ચાલ્યો. રાયમલનું હૃદય ચીરાયું હતું. તેના હૃદય પર કારી પા પડ્યો હતો. રાયમલ ચાલ્યો. જળભરી આંખે પોતાના એ બાળ સખાને સાંજનું જોતી રહી.

* * *

સાંજનું લગ્ન થયાં. સાંજનું આજે સાસરે જવાની હતી. તેની આંખો કોઈને શોધી રહી હતી. ગાડામા બેઠી, માડું ચાલ્યું. સગાં વડાલાં બધા તરફ સાંજને નજર ફેરવી પણ કોઈના તરફ તેની આંખ ન ફરી. જેને તે શોધતી હતી તે ન જણાવું. ટેકીયો રાયમલ ન જણાવે. દેવધરાના સીમાડા વડાવ્યા ત્યાં સુધી સાંજનું આંખો તલસી રહી પણ રાયમલ ન દેખાયો. નિરાશ થયેલી સાંજનું બકવાણના માર્ગે અદૃશ્ય થઈ ગઈ.

રાયમલની મા મરી ગઈ. બેંસો વેચી દીધી. સંસારમાં દવે તેનું કોઈ હતું નહિ. રાયમલ એક દિવસ પોતાને મોસાળ જતો

હતો. રસ્તામાં સાંજનું સાસરું આવ્યું. મા-મના કુવે રાયમલ પાળી પીવા બેઠો, તેવામાં અચાનક-સાંજનું પાળી ભરવા આવી. જન્મેની આંખો મળી. સાંજનું દુખનું શરીર, કરમાયેલું મોં જોઈ રાયમલ બોલ્યો: “સાંજનું ખોડાને ઘેર રાટલા ખૂટ્યા છે શું ? ” એટલા શબ્દો સાંભળતાં જ સાંજનું આંખમાં આવળું ભાદરવાની પેઠે આંસુ ઉભરાયાં. સાંજનું આંખમાંથી ભોરભોર જેવડાં આંસુ ખરવા માંડ્યાં.

સાંજનું આંસુ પડે ત્યાં રાયમલનું લોહી પડે. સાંજનું આંસુ જોઈ રાયમલનું લોહી તપી આવ્યું. તેની આંખો લાલગોળ. થઈ ગઈ. તે બોલ્યો: “સાંજ તને શું કુ:ખ છે ? જે હોય તે કહે તારાં આંસુ જોઈ મને થયું કુ:ખ થાય છે.”

“રાયમલ ! ! મેં તને કુ:ખી ક્યો અને હું સુખી ન થઈ.” તેણે ખોડા તરફના ત્રાસ કહી સંભળાવ્યો અને ખોડાએ મારેલા મારનાં આઠાં શરીર પર દનાં તે જનાવ્યાં. તે જોઈ રાયમલનો ક્રોધ ધણો વધ્યો. તે બોલ્યો: “સાંજનું અમારે તું જ. વગડામાં ખોડાને હું મળીશ. તને મારે નહિ એવો ઠપકો હું તેને આપીશ. ને નહિ ગાને તો પછી જોઈ લેવાશે.”

ખોડાને શોધતો શોધતો રાયમલ વંચે ગયો. ખોડો જકડાં ચારતો હતો. રાયમલ તેને મળ્યો સાંજનું માર મારવા બદલ રાયમલે ખોડાને ઠપકો આપ્યો. ને પોતે મોસાળ તરફ ચાલ્યા.

આજે કોઈક આઠમનો મેલો. શ્રી કૃષ્ણ-આદીર કુળમાં ઉછરેલા. તેમનો જન્મ દિવસ બરવાડ કામનો મોટામાં મોટો તહેવાર. લક-વાણની ભરવાડોનો આનંદ માતો ન હતો. નવાં વસ્ત્ર પહેરી સરખી સાહેલીઓ સવારમાં કુવે પાળી ભરવા ગઈ. કુવામાં જુએ તો આંસુ મડકું પાળી પર તરવું દવું.

૬. ઇડુબાઈ પવાર અને ટી. મોહતાબાઈ ઇનામદાર
આમુ વર્ષમાં પાસ થયેલાં કેવે વિદ્યાર્થીનાં બે સ્નાતિકા.

જાણતી હોત જરીય ?

અનુવાદક : રા. રામમોહનરાય જશવંતરાય

જાણતી હોત જરીય, અરે ! હું સ્વપ્નામાં ?
 દુર્લભ આખો દિલને દર્દ દઈ જરી,
 ભૂલ્યાં પડતાં પ્રિયતમ ! પુજને મહેં કલાં
 કડવાં વેણુ, — મહેનેજ તે દિન ભર શારરી !
 —જાણતી હોત.

જરૂર તો, ઓ પ્રીતમજી ! ખમી લેત હું,
 દિલ ત્હારું દુઃખવતાં હું અટકી જતી;
 પણ અણસમજ્યું વર્તન થઈ જન આસથું
 પસ્તાવે પાછળથી ! — “ખન્યું ન” અને તહિં !
 —જાણતી હોત.

રજનીની શાન્તિમાં, બહાલા ! તું મહેને
 શીળાં સાન્ન્યન સાથે માફી આપરી;
 પણ વિધિનું રે નિમજ્યું, ઠાપ ! બને, — બને
 મોઘેરી માફી પુજ કહિ નવ આપરી !
 —જાણતી હોત.

પ્રિયજન ભૂલ્યાં થાય પ્રભાતે દેટલાં—
 સન્ધ્યા સમયે પાછાં ઘેર મળે ન જો ?
 કડવાં વેણુથી દેવાં દેય વીધાયલાં,
 પસ્તાવે પણ સાલ્લ થાય ફરી ન તે !
 —જાણતી હોત.

ફરીએ સ્વાગત પરજનનું ફરી રીતથી,
 મહેમાનોને માટે મધુરાં ઠાસ્ય છે;
 માઠ સ્વજન શું દેયે આપણ પ્રીતી,
 વેણુ કહિન રે, પ્રિયને ત્હોય જ આપીએ !
 —જાણતી હોત.

થંભાવો અકળાયલ હોઠ ત્હમે સદા,
 ભરમર, કીધે મજૂમી, પીમી પાટલો;
 ભેલિ સ્વપ્નાં ગોસ્યાં, — અણખોસ્યા થવા,
 ભાવિ કેવું બયંફર ? — રાત્રી મળે ન જો !
 —જાણતી હોત.

રટવની કથની

લેખક: રા. વલ્લભદાસ વસનંત

રટવથી થતા અકસ્માતો અને કિસ્સાઓ વિશે આપણે વારંવાર વર્તમાનપત્રોમાં કંઈ ને કંઈ વાંચતા આવ્યા છીએ. ગાંધીજીના 'નવજીવન' માં પણ રટવનો પ્રશ્ન વારંવાર ચર્ચામાં મળ્યો છે.

મુંબઈ જેવા મોટાં અને નાનાં શહેરોમાં ઘેર ઘેર રટવ ઘુસી મળે છે. તેને દાકા દાકવાની વાત કરતી લગભગ અશક્ય છે. શહેરના ધર્માશિષ્યાં જીવનમાં તેની ઉપયોગિતા પણ સ્વીકૃત છે જ. દક્ષિણી અને મુજરાતી સ્ત્રીઓ છૂટી સાદીએ ધરકામ કરે છે. પંખીના પિંજર જેવી મુંબઈની નાની ઓરડીઓમાં જગ્યાની સંકટાસ ત્વાભાવિક છે.

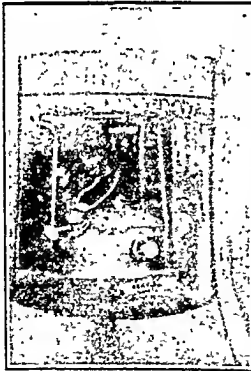
ત્યારે ત્યારે દાઝી મરવાનો કિસ્સો બને છે, ત્યારે તે સહેજ બૂઝવુંકરે પરિણમે જ બને છે પણ તેનાં પરિણામો તો ગંભીર

એટલે કે મૃત્યુમાં જ આવે છે. મુંબઈ શહેરના કોરોનરને સુદાં આ બધું કર પરિસ્થિતિ સામે દોષપિછોડો કર્યો વિના ચાલતું

નથી. રટવથી દાઝી મર્યોતું પ્રમાણપત્ર આપી કામ ચલાવી લેવાય છે. પણ આ રટવની રચના કે તેના વપરાશના નિયમમાં કંઈ સુધારા વા શોધ વિશે દરેક મુદ્દા કંઈ થયું નથી.

મુંબઈના ખાદી બંદારવાળા થી વસ્ત્રદાસ જેરામણી અને તેમના કુટુંબનું ધ્યાન આ તરફ દોરાયેલું. આજ કેટલોય વખત થયાં તેઓ પોતાની શોધેલી રીતે રટવનો ઉપયોગ

કરે છે. રટવને માટે બંધબેસતી સમગ્ર આદારની લોખંડની એક પોલી કોડી કરાવી છે. એની ઉંચાઈ ૧૦ ઇંચ, વ્યાસ ૧૦૧ ઇંચ અને જમીમાં બનાવ્યા મુજબ દરવાજાની

સંજાઈ પહોળાઈ અનુક્રમે ૧૥ અને ૩ ઈંચ છે. આવી કોઠીમાં રટવને ઉતારવામાં આવેલ છે. રટવમાં તેલ પૂરી શકાય, હવા ભરી શકાય તથા પિન કરી શકાય તેટલા પૂરતો ભાગ કાપી કાઢેલો છે. આ સગડી આકારની કોઠીની ઉંચાઈ રટવની ચાળાથી એકાદ બે ઈંચ ઊંચી હોય છે, એટલે ઝાળ બહાર નીકળી દાઝી મરવાનો, ભડકો થવાનો કે અકસ્માત થવાનો સંભવ રહેતો જ નથી.

રટવના વપરાશ વિષે પણ બે બોલ આવશ્યક છે. તે સંપૂર્ણ સાધનોથી સજ્જ હોવો જોઈએ. તેમા રાજ ચોખ્ખું તેલ પૂરી, તેનાં

મોઢિયાંને પિનવડે, સાફ રાખવું જોઈએ. વતી ઓછી હવા ભરવામાં સાવચેતી રાખવી જોઈએ.

રટવનાં વાપરનાર પ્રત્યેક ઓ પુરુષ જો આમ સાવચેતી કેળવે અને ઉપરોક્ત રીતિ અનુમાવે તો અકસ્માતો નહીં જ થાય એમ ચોક્કસ આશા છે.

રટવના વ્યાપારીઓ રટવની સાથે જ જો આવા નમૂનાની કોઠી તૈયાર વેચતા હોય તો આ સુધારો એકદમ થાય એમ ખાતરી છે.

રટવના વ્યાપારી ભાઈઓ સ્વાર્થ સાથે પરમાર્થ સાધવા શું તર્હો મથે ?

અધિપતિ—કેમ સાહેબ, તમે તમારા લેખો ઉપનામથી કેમ લખો છો ? આશુ' નામ કેમ નથી લખતા ?

લેખક—સાહેબ, મ્હારા લેખો અર્થા નહિંતર પોણા ઘણાંભરા આવેલું જીભના લેખોના ઉતારા છે ત્યારે હું પકડાઈ આવું તો... ?

દિગ્મતલાલ—(અમથાલાલને) રફૂ-ચક્રની ધણીઆણીને ચોસેની બદ્દી બીક લાગે છે તેથી રફૂ-ચક્રે પોતાની ગૃહિણીને પીરતોલ કેમ 'વાપરથી તે શીખવ્યું'.

અમથાલાલ—એમ કે ? પછી ?

દિગ્મતલાલ—હવે રફૂ-ચક્રે પોતાની પત્નીથી બીએ છે !

કોકો—બાપા, બાપા શું મનૂષ્ય વાંદરામાંથી ઉતરી આવ્યા હશે ?

બાપા—હા કોકા.

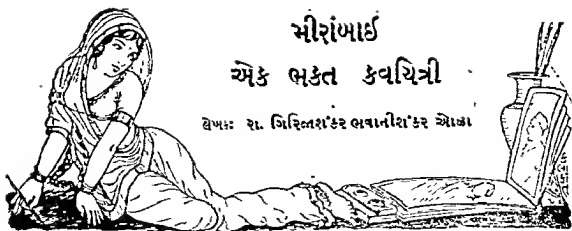
કોકો—ત્યારે બાપા, વાંદરાઓ શાપરથી ઉતરી આવ્યા હશે ?

બાપા—જાડપરથી ઉતરી આવ્યા હશે.

માસી—લુચ્ચા હું તારા જેટલી નાની હતી ત્યારે કતી પણ જુદી વાંત બોલતી ન હતી !

રતન—ત્યારે માસી, તમે ક્યારથી જુદું બોલવા શીખ્યા તે તો જણાવો.

ધ. દા. બીજી.

મીરાંબાઈ

એક ભકત કવયિત્રી

લેખક: રા. ગિરિલાલશંકર ભવાનીશંકર ઓઝા

મીરાંબાઈ એટલે પંદરમા સદતકની સાહિત્ય-શય્ય ગુજરાતની પ્રથમ ગાનદિપીકા. નહોતી એ સમયમાં આજના સમયની સાહિત્યની સરિતાઓ. વેરાન, અને ઉલ્લસ મરુ ભૂમિમાં જેમ બે ન્દાનાં ઝરણાં મુસાફરોને મુખદાથી યદ્ય પડે છે તેમ એ સદતકમાં નર-સિંહ અને મીરાં એ બે સતત સાહિત્ય ઝરણાં વહેતાં હતાં. મીરાં નહોતી નાણતી કે મારામાં કવિત્વસક્તિ છે; એને તો ફક્ત ગિરિ-ધર નાગર પ્રત્યેનાં દૈવી પ્રેમ વ્યક્ત કરવો હતો. એના શબ્દોમાં, એના પદોમાં ન્યાં લુઓ ત્યાં સાહિત્યની ઉચ્ચ પ્રકારની કક્ષા દેખાય છે. ખરી કવિત્વસક્તિ દૃશ્યમાન થાય છે. 'A poet is born, not made' એ વાક્ય ખરું પડે છે. આજની બરોલી અને કેળવાયેલી કન્યા કે સ્ત્રી કરતાં જુના સમયની અમણ્ણ સ્ત્રીઓને એનાં પદો અને ગીતો કંઈક દનાં -ક્યાંક ક્યાંક દજ સંભળાય છે. એ પ્રેમ-રસીઅણ્ણ એના જીવન વિષે વધુ કહેવાની જરૂર નથી. દરેક વૈષ્ણવ કે કેળવાયેલ સ્ત્રી પુરુષ એના વિષે જાણે છે. પરંતુ આપણે તો એના કાવ્યજીવનની સમીક્ષા કરીશું. મીરાં શ્રીકૃષ્ણની પરમ સેવિકા હતી. એની કવિતામાં સાંસારિક ભાવો નથી દેખાતા. પણ એનું ભક્તિસ્વરૂપ દેખાય છે. જગત જંગલ-ગથી એ કંઈ જાણેલી હતી.

"સામ્ર અમારી મુખમણા ને સસરો પ્રેમસતોષ,
જે જગજીવન જગનમાં મારો નાવલિયો નિરોષ,

મુંદરી ઓદું ત્યારે રંગ મુવેને રંગબેરંગી હોય,
ઓદું દું કાળો કામજો દુઝે કાલ ન લાગે કોય."

નહોતાં ગમતાં એને મુશોભિત વત્તાલંકારો. એ શ્રીકૃષ્ણની પ્રેમપુનરણ્ણ હતી. એના પ્રેમમાં ભક્તિ હતી.

"બાઈ શામળો ધરણું મારું સામું રે."

એનાં પદો સહેરની શેરીએ શેરીએ બીક્ષા માગતી બિખારણેને કંઈ હોય છે. મુલક્ષિત રાગથી ધણીએ વાર વૈષ્ણવોની દવેલીઓમાં ગવાય છે. પ્રાતઃકાળને સમયે દળતી ગૃહિણી-ઓની મીઠી દલકંથો ગવાતાં પદો મનને શાંતિ અર્પે છે. આવી ઉર્મિઓ અને વિચારોને મુંદર રીતે કાવ્યમાં રચાન આપી શકાય.

કાવ્ય એટલે મનની ઉર્મિઓનો અસ્પ-ક્ષિત પ્રવાહ. વગર મહેનતે કવિતા રચી શકાય છે. શાક્યે રમ્માત્મક કાવ્યમ્મ. કવિના અનાવવા બેકાથી જની શક્તિ નથી. આપ એજેન પ્રસ્તર છે. મીરાં બરોલી નહોતી. એની કવ્વનાશક્તિનો ધોધ એનાં કાવ્યોમાં માલમ પડે છે. કવ્વના વિના કવિ યદ્ય શકાતું નથી. મીરાં શ્રી કૃષ્ણ પ્રત્યેની હૃદયોર્મિઓને કાવ્યમાં માર્ગ આપતી. ભક્તિએ એની કવિત્વસક્તિમાં વધારો કર્યો. કવિમકતો હૃદયેનાં પરમાત્મામાંજ લીન રહે છે. એ અને એનો ધ્રુવર બસ. આ બેજ વસ્તુઓ એ જુએ છે. અને એ બંનેને સાંધતી કવિતાજીવી મુવણું શૃંગાર એ એમાંજ મસ્ત હોય છે. એજ ખરો કવિ હોઈ શકે. કનેશાલાલ મુન્શીના

શબ્દોમા કહીએ તો, " સઘળા સંસારને એ (કવિ) ત્રિસરી રહે છે એની કલ્પનાએ પેલી સૃષ્ટિમાં એ વિદરે છે; ને જીવે છે. ત્રણુ શું તે એ જાણતો નથી. એ સ્વપ્નાં પરુભવે છે પરન્તુ સ્વપ્નમાંથી જાગવું એ ત્રિસરી ગયો હોય છે. "

મીરાંના પદ દિન્દીમાં હતાં કે શુભરાતીમાં ? ધણું જોતાં દિન્દીમાં હોવાં જોઈએ કારણ કે કાંઈ જન્મથી એ શુભરાતણી નહોતી.

" હાલો મેલ્યો મેવાડને મીરાં ગયા પશ્ચિમમાય. " યાત્રાર્થે દારકામાં મીરાં થોડો વખત રહી હતી. એ વખતે શુભરાતી શિખી દશે. પરન્તુ ધણાં અનુકરણીયાં પદો એના નામે ફેલાઈ ગયાં હોય એમ જણાય છે. વળી ધણાં ખરા શુદ્ધ શુભરાતીમાં હોય છે. પંદરમી સદીનું શુભરાતી આજના જેવું દશે કે કેમ એ સંકારપદ છે. ન જ હોય એ સ્વાભાવિક છે. એમ ધારી રાકાષ કે bhakard ની માફક કંઠરથ રહેવાને કારણે કંઠરથ કરનાર માણસ પણ પોતાની કવિત્વશક્તિ ઉમેરતો દશે. મીરાંનાં પદો ભક્તિરસથી ભરપૂર છે. કેટલીકવાર એમાં શૃંગાર આવે છે પરન્તુ એ શૃંગાર બિભત્સ નથી; એ શૃંગાર વાસનાની દ્રષ્ટિએ નથી.

" પ્રેમની પ્રેમની પ્રેમની રે મને લાગી કટારી પ્રેમની " વગેરે.

એ મરત હતી. કુન્ધવી સુખની એને લેશ માત્ર સ્પૃહા નહોતી. દરેકે દરેક સ્થિતિ ઉપર એનાં પદ ઉચ્ચ પ્રકારની કવિત્વશક્તિ ખતલાવે છે. ત્યારે એણે વેરાગ્ય લીધો ત્યારે, " કરના ફકીરી કયા દિલગીરી સદા મગનમેં રહેના રે,

કોઈ દિન વાઢી, કોઈ દિન અંગલા, કોઈ દિન જંગલ સોનારે; કરના ફકીરી. "

મીરાં કવિ હતી. ભક્તિ અને કવિત્વશક્તિ એનામાં ઓતપ્રોત હતાં. એનાં પદો નૈસર્ગિક સરલતાથી ગાઇ શકાય છે. બાપાનો

ધમધમાટ કાવ્યશક્તિમાં ઉમેરો કરે છે એવું નથી; ઉદ્દું કેટલીકવાર બગાડે છે. શાશ્વત રસભાવ એજ કવિતા. નવિનતા એ કાવ્યનો ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ. કષણે કષણે યજ્ઞવતા મુપૈતિ તદ્દેશરૂપં રમણીયતાયાઃ । માધ સત્ત્વજ ભાષે છે. મીરાં બોલતી ત્યારે કવિતા ઝરતી:—

હારે કોઈ માધવ સ્વો, માધવ સ્વો;
વેચન્તી ત્રજની નારી રે, હારે માધવ સ્વો.
માધવને મટુકીમાં ઘાલી, ગોપી લટકે મટકે

ચાલી રે,

હારે માધવ સ્વો.

* * *
ક્યારે ગયો એ પેલો મોરલીવાળો,

અમને રાસ રમાડી રે,

રાસ રમાડવાને વનમાં તેડ્યાં,

મોઢની મોરલી મુણાવી રે,

* * *

કૃષ્ણની ભક્તિમાં મીરાં પોતાને કૃષ્ણની સ્ત્રી ગણે છે. સ્ત્રીવાદને મળતો પ્રસંગ છે. કિન્તુ મીરાંની કે નરસિંહની કવિતા દ્વારામ જેટલી ઉન્મત્ત નથી. ખોટો કહે છે 'કવિતા નીતિની પોષક અને ઉત્તેજક હોવી જોઈએ.' કવિતામાં કેટલે અંશે શૃંગાર જોઈએ એના નિયમો હોઈ શકે નહીં. પરન્તુ પ્રેમમય કાવ્ય દરકતકર્તા છે એવું નથી હોતું. પ્રેમની વૃત્તિ મનને જાગવાન બતાવે છે; ઉજાસ અર્પે છે. મીરાંની કવિતામાં શૃંગાર છે, પણ નીતિને બાધક નથી.

મીરાંની વાણી કસેલી છે. એમાં ઉચ્છ્રંખલના નથી. એની કવિતામાં ભક્તિભાવનો અંતર્પટ છે; પ્રેમરસથી નિતરે છે. કૈનયાલાલના શબ્દોયાં વિરમીએ તો, " એનો (મીરાંનો) શુદ્ધ અને મસ્ત પ્રેમ કુદ જગતની તુચ્છ જગતમાંથી અધમમાં અધમ હૃદયને છોડાવે છે; અનંત આનંદ અને પ્રેમથી પૂર્ણ એવા કલ્પનાના આસ્વાદક પ્રદેશોમાં લાઇ જાય છે. "

પન્નિનિ

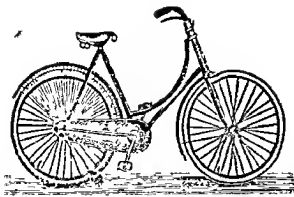
પ્રકુલતાથી ગૃહકાર્ય હોંસી;
કરે, લહે ના કદી એ ભુંડારો,
સહચારથી એ સહુને રીઝાવે,
ન વાતં પાતે કદી ઓઘું લાવે.

રીસાય ના નાથની સાથ કોદિ,
દિસે સદા બહાલભરી વિનોદી,
એને ગણીને ગૃહરેવિ-લક્ષિમ;
પામે પતી શાશ્વત પ્રેમરશ્મિ.

હંમેશ સંતાપ તણી પ્રતિમા,
વડીલનાં વેણ ઉઠાપતી ના,
સંતાપી એને ન સુખી થવાય,
આનંદ વા શાંતિ ન મેળવાય.

એતો ગણે પુરુષ પ્રલોભનોને,
સદાય ચ્હાતી પતિ સદ્ગુણોને,
ગુણે ગણાતી ગુણમુંદરી એ,
ગૃહે ગૃહે હો સુચિતા ભરીએ.

જમિયત કૃ. પંડ્યા

સાઈકલની સફર !

લેખક : રા. વાલુદેવ હરદેવ ત્રિવેદી.

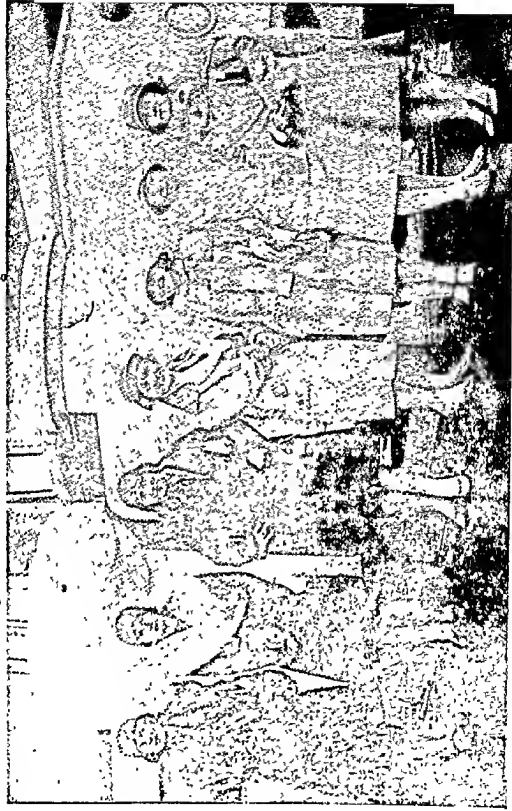
એ વાર ત્યારે પરદેશી માલના બાવ અતિ-શય ચઢવા માંડ્યા, ત્યારે સાઈકલના બાવ મજડી ગયા. પરિણામે અમારું નાનકડું નવાપર સાઈકલોની ટ્રંટીઓના મધુર રણ-કારથી ગાજી ઉઠ્યું. ઠેરઠેર સાઈકલો અને સાઈકલવાળાઓની 'રેન' ગામમાં થઈ યજ્ઞ મઠ.

આ ચર્યાત કેમ અને કેવી રીતે થઈ, એ જાણવું મુશ્કેલ નથી. પૂર્વાશ્રમના પાન-વાળા પશુ વર્તમાનાશ્રમમાં 'સાઈકલ ડીઝર' બનેલા મી. છોટુમીયા અમદાવાદ ગયેલા. ત્યાંથી ત્રણ સેકન્ડ્સ અને ચાર ખખડી ગયેલી સાઈ-કલો દરાજમાંથી ખરીદી લાવેલા, અને જીવા-નીઆઓમાં શિખવાતું જેમ જમાવવાને શી એકદમ જીજ રાખી. આથી શિખનાર ઉમેદ-વારોની સંખ્યા ટપોટપ વધવા માંડી, અને સાથે સાથે રોરીઓની સફરે નિકળી પડેલાં પોતાનાં નાનાં બૂલકાંઓ માટે માખાપોની ચિન્તા પણ વધવા માંડી.

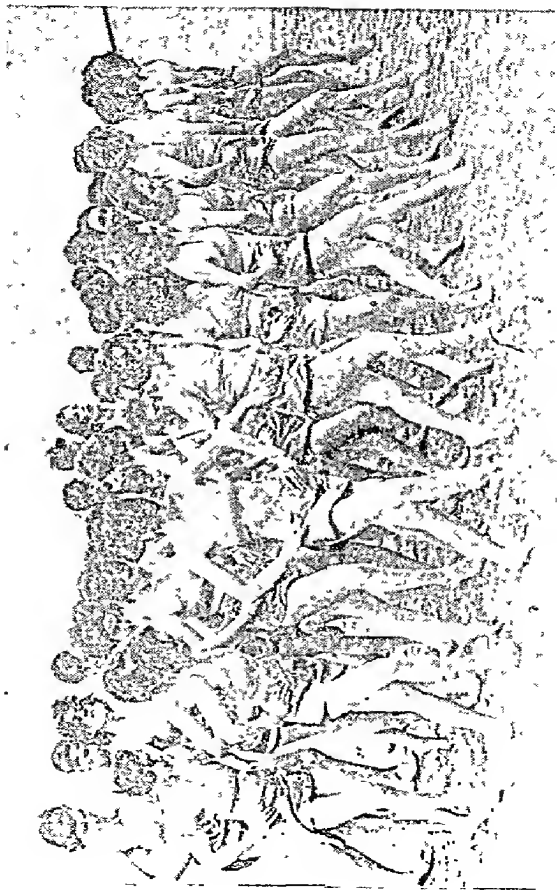
અમારા પડોસી મંછુકાકા જમાનાની જોડે ચાલનારા દતા. ઉમર તો હશે...પણ કેણુ જાણે અમે તો એમને નાનપણથી આટલા મોટાજ નેહએ છીએ. રૂપેરી વાળવાળાઓ પોતાની ઉમરમાંથી બાદબાકી કરી તેમની ઉમર ૫૦-૫૫ની જણાવતા, ત્યારે વધારે કાળા વાળવાળાઓ પોતાની ઉમરમાં સરવાળો કરી ૪૫-૫૦ની કહેતા. ગમે તેમ હો. પણ મંછુ-કાકા અને અમારાં-એટલે આખા ગામનાં-માણેકાકા પોતાની ઉમર કોઇને કહેતા નહિ.

આમ લોકોને વય જાણવા ફાંફા મારતા જોઈ મંછુકાકા તેમની 'કલપ'થી રંગાયલી મુઠમાં હસતા. આ છાનાછાનોતું ખરું કારણ બીજો હજમ એકવાર જાણી લાવ્યો: ઉમર કહે તો આમુખ્ય ધટે ! . . .

એર ! પણ મંછુકાકા અને માણેકાકા એટલે ગામનાં આગેવાનો. મંછુકાકા એટલે જીવાનીયાઓનું ઉત્સાહવર્ધક દાનિક અને માણેકાકા એટલે સ્ત્રીઓના ડિસ્ટ્રીક્ટ મેજ-સ્ટ્રેટ અને જરૂર પડે 'બાલીસ્ટર'. સાઈ-કલો અને સાઈકલવાળાઓની ફરિયાદો અહિં સંભળાતી અને ગેરહાજર આરોપીને સ્વસ્તિ-વાચન છૂટથી દેવાતું ! 'મુઆ પેલા નાથા પટેલના રેવલાએ મ્હારી જીવોનો પગ લાખ્યો,' 'ડાઘીયા કુતરાને કોઈક ફાટીમુઆએ મારી નાખ્યો,' વિગેરે સમાચારો ટટરના તાર કરતાં વધુ ઝડપથી માણેકાકા પાસે આધિતા. આથી સાઈકલવાળાઓ ત્રીસ કદમ દૂરથી જણાય, એટલે માણેકાકા વાગ્યુદની તૈયારી કરી સજ્જ થઈ ઉભાં રહેતાં. તેમને ઓળખી ગયેલા સાઈકલવારો તેમને જોતાંજ ઉતરી પડતા, અને તેમના પ્રવચનનો લાભ ન મળે માટે, "કેમ માણેકાકા ! શીદ ચાલ્યાં ?" કરી મ્હોં મલકાવી પગવાળા બની થોડેક દૂર જતા. આની અસર માખણ જેની થતી હોવાથી ફક્ત એકદરૂરુણ કરી છોટુમીયાને એકદ અરપટ ઉદ્દગાર 'મુનાવી દઈ, ' ત્યાંથી જતાં રહેતાં. તેમને નજર ખદાર મથેલાં જાણી

જાકી જીવાનો પાછા સાયકલોરડે જોતી જતા !

કસરતના લાભથી પ્રેરાઈ (એ સિવાય ખીજું કારણ શું હોઈ શકે ?) મંછુકાકાએ છોટુની છાતી દોરતી કરવા માંડી-અલબત્ત માણેકકાકી જાણે તેમ તો નહીં જ. ગામથી બે ખેતરવા દૂર એક પાકી સડક ઉપર સાંજના વખતે પ્રિક્રિટસ શરૂ થતી. શરૂઆતના પંદર દિવસ માણેકકાકીએ મંછુકાકાના પગ ઉપર સતત મોજાં બેંધ્યાં, અને તેમને કાકરે ' ઈડી લાગવાનો સંભવ છે ' નું કારણ બતાવેલું જાણી કાંઈ શંકા પડી નહિ. ધુટણે અને કમરે શેક તો છોટુની ફૂકોનેજ થતો. વીસ દિવસ પછી મંછુકાકાએ માન્યું કે, હવે તો મહેને આવાડી ગઈ !

" એકવીસમે દિવસે તેમણે છોટુ પાસે પરીક્ષા લેવરાવી. મેલો હાફપેન્ટ અને ખુલ્લા મૂકેલા કાલરવાળા ખમિસના યુનિફોર્મમાં સજા થઈ, મ્હોંમાં બિસલ રાખી છોટુ પાકી સડક પર ઉભો રહ્યો. મંછુકાકા પણ યોગદાવાળું ખમીસ અને જીની ટોપી પહેરી પેડલ પર પગ રાખી તૈયાર ઉભા હતા. છોટુએ કેપ્ટનનાર આખથી ' વન, દુ અને ગ્રી ' કહેતાં બિસલ મારી અને મંછુકાકાએ સાયકલ પર ગળપડી ચૂકી. જોતજોતામાં તો કેટલાય ફ્લાઈંગ ફ્લાયી દીધા.

' હેડલ મજબુત પકડો અને નજર સામે રાખજો ' ની છોટુની સલાહ ધ્યાનમાં રાખી તેઓ ' ગોવિંદ કૃષ્ણ વિલુ ગિરધારી ' નું બજાર લલકારતા આગળ વધતા હતા, ત્યાં તો,

" અ-હા-હો-છે છ છ જોવિંદ ! "

એ આંખો મીચી દઈ, મ્હોં ઉઘાડી, માથું ઢિંચુ કરી છોક ખાતાં સાયકલની માયાથી કહો કે, મ્યુનિસિપાલિટીની બેદરકારીને કારણે

હોય, પણ મંછુકાકા એક ખાડા તરફ વળ્યા અને...એક વહે તેમને ઝીલી લીધા.

પડ્યા તોય શું ? પડાયે ખરું ! મંછુકાકા સમજી હતા, એટલે શરીરે હાથ ફેરવતા તે ઉઠ્યા અને શુદ્ધ ક્ષત્રિવટ બતાવી સાયકલ પર બેસી પાછા ફર્યા. કેપ્ટન સાહેબ તો અંધારે થતાં ફૂકોને સીધાવી ગયા હતા. હવે મંછુકાકાએ ગામમાં થઈને અંધારામાં સાયકલ ચલાવવા માંડી.

રા. ગુપ્તા કહે છે કે, સાયકલને ડોસાઓ પ્રત્યે પ્રકાશ પાત હોય છે. પણ તે જાણે છે. સાયકલને ડોસાઓ કરતાં પણ વધુ પ્રકાશ પાત ડોસીઓ તરફ હોય છે. અંધારામાં માણેકકાકી દૂધનું વાસણ લઈ મણીશિખરે ત્યાંથી પાછા ફરતાં હતાં, એટલામાં સાયકલનો ધકકો કમનસિખ વાસણને વામતાં, તેણે બૂમમન કયું, અને તેની જોડે માણેકકાકી પણ નીચાં નમ્યાં.

જદ લઈને ઉભા થઈ, સદ દઈને તે ખાલી વાસણ મંછુકાકા તરફ તેમણે ફેંક્યું, અને જવાળામુખી પૂર્વતના પ્રસેડોની માફક તેમણે ' ચીટયા, નખ્યોદ ગયા ' કત્યાદિના ઉદ્ગારો કાઢ્યા. ધમણની માફક હાંફતા અને ખરી સ્થિતિથી બીનવાકેફગાર મંછુકાકા હજી અંધારામાંજ ઉભા હતા.

" સુવા આ સાયકલવાળાઓ, જ પતા નથી, " બોલતાં આવેશથી મંછુકાકા તરફ હાથ ઉંચા કરી કહ્યાં : " ઉભો રહે જે ! દેખાઈ નથી ? "

" અરે આ તો ' એ ' છે ! આ પાપ અત્યારે દૂધ લઈ અહિં ક્યાંથી ? " બહુચક બનેલા મંછુકાકાએ આખરે હિમત ભેગી કરી ધીમે સારે કહ્યું : " એ તો હું છું. એ તો હું છું. "

પતિ દેવતાનો મુજનો સાદ સતીએ આજાપ્યો અને માણેકકાકીએ હાથ કમરી. " હાથ, હાથ ! તમે ? સાયકલ ઉપર ? "

“ ઘોડે ચઢે તે પડે પણ ખરા ” એક જોખારો ખાઈ મંછુકાકા બોલ્યા.

“ બબ્બો તમારો ઘોડો ! વાદ ! ‘ ખાઈ-શીકર ’ ઉપર સારા તો બહુ લાગે છે ! તમારે બદલે બે કોઈ બીજો હોતને તો— ”

“ ચાલ હવે, ઘેર જ. હું ‘ ચે આપુ છું ’ ”

પણ હવે મંછુકાકાની દિમત ફરી સાધ-કલ પર બેસવા ન ચાલી. એમના પગ અને પાંસળાંએ તેમને સંભારવા માંડ્યા હતા. સાધ-કલ હાથે દોરી લઈ જઈ છોટુને આપી. તપાસનાં છોટુએ કહ્યું, “ હે-ડલને નુકસાન થયું છે ! પાંચ રૂપિયા લાવો ! ”

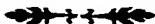
છોટુના આ શબ્દો સાંભળી તેમની તપેલી રીમિ છોટુ સાથેનું વાગયુદ્ધ નામનું ‘ ઇન્જન ’ ચલાવ્યું, અને સવા કલાક પછી રીમિ પૂરી થતાં બે રૂપિયા નુકસાનીના આપી ઘેર આવ્યા.

ઘેર પહોંચ્યા પછી શું થયું, મંછુકાકા અને માણેકકાકી વચ્ચે યુદ્ધ થયું કે નહિ, પરિણામે કોણ જીત્યું, એ હજી ચોક્કસ જણાયું નથી. છૂપી પોલીસનો પ્રયોગ કરતા તેમના પડોશીના છોકરાએ રહેજ તેમના ઘરમાં ડોકીઈ કરતાં જોયું કે, મંછુકાકાએ પચા-

લાંમાંથી પાણીની અંજલી હાથમાં લરી અને જમીન ઉપર ટોળી; અને માણેકકાકી ત્યારેજ શાંત થયાં. આ પછી મંછુકાકા ફરી કોઈ વાર સાધકલની સફર નિકળ્યા હોય, તેમ કાંઈએ જોયું ના જાણ્યું નથી.

પાછળથી આ બધાનક ‘ એકશીદંડ ’ના મૂળને તપાસવા મંછુકાકાએ નવાપુરાના ગ્રામ્યાત ન્યોતિ:શાઓ ગણેશપ્રસાદને પૂછ્યું. સાક્ષાત ગણેશના અવતારશ્રીએ એક ફાટલી જુની ગાદી ઉપર બીરાજ, ઘંટીના પડ જેની પાછડીવાળું તેમનું માથું દલાવતાં બધી વ્રાત ધીરજથી સાંભળી. લીધી. પછી છોટુએ સાધ-કલ કયા મહિનાની, કયાંતીથીએ કેટલા વાગે ખરિદી હતી તેની તપાસ કરાવી ખાતમી મેળવી. લઈ મોટી કુંડળી માંડી; એને ગણુત્રી કરીને જણાવ્યું કે મંછુકાકા સાધકલપર ચલ્યા ત્યારે ઉદ્દેગ ચોંધડીયું અને તેમની રહામે ચંદ્ર હતો ! અને છોટુએ સાધકલ ખરિદી, ત્યારે કાળ ચોંધડીયું અને રાહુ સહામો હતો !

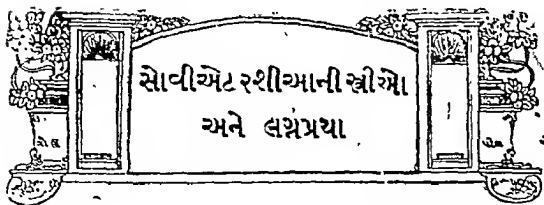
આમ મેળ મળી ગયો અને મંછુકાકાની આરથા ન્યોતિપ ઉપર વધી. ન્યોતિપને ન માનનારા હાલના જીવાનીઆઓ મંછુકાકાની આરથા ઉપરથી ધડો લેશે કે ?

કેટલીક વાર કલાવળમાં કેટલાક શોક બોલવાને બદલે બોળી મારે છે તેનો નમુનો:—

એક વખતે એક સ્ત્રી પોતાના બાળક સાથે જગમત કરતી બોલતી હતી કે, “ બે કીકા, આ દીનલી મારી છે, “ ત્યારે કીકાએ કહ્યું કે ‘ મારી છે. ’ એમ પાંચસાત વખત સામ સામે ચાલ્યું. એટલામાં છોકરાનો બાપ આવતો દેખાયો. તે જોઈને પેત્રીએ પૂછ્યું કે “ પેત્રું કાણ આવે છે ? ” કીકાએ કહ્યું. “ મારા બાપુ, ” પેત્રી કહે કે “ મારા બાપુ ” આમ સામ સામી બોલવાનું ચાલતું હતું. એટલામાં પેત્રીનો ઘણી આવી પહોંચ્યા. એણે ગુસ્સામાં પૂછ્યું, “ મોના બાપુ કહે છે તેનું કંઈ બાન છે કે નહિ ? ” પેત્રી તત્વ પોતાની બૂલ સમજી ગઈ. અને નીચું જોઈને બોંધ ખોતરવા લાગી. નમુનો બીજો:—

એક વખત એક બાળક ધણું રડતું હતું. તે સાંભળીને તેનો બાપ દોડી આવ્યો અને પોતાની બેરીને ધમકાવી કહેવા લાગ્યો, “ કેમ એને રડાવે છે ? એને ધવરાવતી કેમ નથી ? ” પેત્રીએ જવાબ દીધો, “ એ તો હંડે ચડ્યો છે, તે ધાવતોએ નથી ” આ સાંભળી પેલા બાપ ગુસ્સામાં બોલી લડ્યા, “ એ શું નહિ ધાવે ? એનો બાપ ધાવે; લાવ હું એની વેતરણ કરું. ” પેત્રી તત્વ બોલી કહી: “ શું બકો છે તેનું કંઈ બાન છે ? ” પેત્રી પોતાની બૂલ સમજ્યા ને ત્યાંથી ગુપગુપ ચાલતો ગયો.

સોવીએટ રશીઆની સ્ત્રીઓ અને લગ્નપ્રથા

લેખક: રા. " પીયૂષ. "

‘શું’ રશીઆમાં સ્ત્રીઓને ખરેખર સાર્વ-
જનિક બનાવવામાં આવી છે ? ”
શીયા માટે આ પ્રશ્ન સૌથી વધુ પૂછાય છે.
‘સ્ત્રીઓ’ સાર્વજનિકત્વે એટલે શું તે સદાજે
મિશ્ર થકાય એવી બાબત નથી. ‘સમાચાર’
ની આજ બાબતને ખાસ અગ્રપદ આપી
લાવનારા વર્તમાનપત્રના અગ્રપત્રીઓ કે
‘સ્ત્રીઓ’ને તેઓ શું લખે છે તેની ખબર
હોતી નથી. કહાય, તેઓના મનમાં આખાએ
સોવીએટ સંઘમાં ચાલતા અવ્યવસ્થિત જન-
નીય વ્યવહારના વિચાર હશે ! અને જાણે
સ્ત્રીઓનો દરજ્જો ધણોજ નીચો પડે ગયો
કે અને પુરૂષની વિપરેક્ષા પોષવાનું તે માત્ર
સાધન થઈ ગઈ છે એવી કલ્પના તેઓ કરે
કે કે બીજાઓ પાસે કરાવે છે.

‘રશીઆની’ મુલાકાત લેનાર કે રશીઆની
હાલની સ્થિતિ સંબંધમાં વાંચનાર કોઈપણ
ઉપર થતી અસર કરતાં આ ધણુજ દૂર છે.
રશીઆની સ્ત્રીઓમાં બીજા અનેક ખામીઓ
હશે પરંતુ તે પુરૂષની મિલકત કે રમકડું તો
નથી જ. તે સ્વતંત્ર છે; અને પુરૂષની મોરલી
પર નાચવા ચોકકાખી ના પાડે છે.

મોરકામાં સ્ત્રીઓની પરિવહ વખતે હું
થોડી વાર હાજર હતો. લેનીનની વિધવા કુપ્ચકા-
યા, મેડેમ સ્ત્રનવાત સેન, વૃદ્ધ કસેરા જેતકીન
અને વિદેશની અસંખ્ય સ્ત્રીઓ ત્યાં હતી.
પુરોપના બીજા દેશની અધીએ સ્ત્રીઓ રશી-

આની જોડેતોએ મેળવેલી સામાજિક અને
આર્થિક સ્વતંત્રતા માટે તેઓની અદેખાઈ
કરતી હતી.

પ્રાચીન કાલમાં રશીઆની સ્ત્રીઓની દયા
પુરૂષોના સમાન દરજ્જા ઉપર ન હતી. કાયદો
પુરૂષોની તરફેણ કરતો. પતિ જે કાંઈ કહે તે
પત્નીએ કરવું પડતું. પતિની સંમતિ વિના
પત્ની કોઈ પણ જગાએ નોકરી કરી ન શકતી,
અને છુટાછેડા મેળવવા એ તો તેને માટે તદ્દન
અસંભવિત હતું. પુત્રોને વારસાનો રૂફ મો
ભાગ જ મળી શકતો; બાકીના ૧૩ ભાગ
પુત્ર કે પુત્રોને ભાગે જતા. લગ્ન પછી સ્ત્રીની
આવશ્યકિત પતિનાં કાષ્ઠમાં આવતી. આમ-
જાંઓમાં અજ્ઞાનતા ધણીજ હતી અને તેથી
ત્યાં જેકુલ પોતાની પત્નીને સારી રીતે મેયી-
પાક જમાડી શકતો !

વિશ્વયુદ્ધે તેમજ આંતર વિગ્રહે રશી-
આનાં ધણું કુટુંબો ભાંગી પાડ્યાં. તેથી સો-
વીએટ સરકારને વખતો વખત ફેરવાતી પરિ-
સ્થિતિને પહોંચી વળવું પડતું. રાજ્યાતમાં
સ્ત્રી કામદારો અને લગ્ન સંબંધી કાયદો થયો
અને તેથી સ્ત્રીઓ, પુરૂષોની સમાન બની.
પરંતુ કાયદો ધણો ખરો કામળ ઉપર જ રહ્યો;
જો કે સમૂહની મનોદશા બદલવામાં એની
ઘણી સારી અસર થઈ. કાન્તિના બે વર્ષો
વિત્ત્ય બાદ લેનીને કહ્યું હતું:-

“ મહુરોની સરકારે પોતાનાં અસ્તિત્વના

આ માસોમાંજ સ્ત્રીઓને લગતા કાય-
ઓની સંપૂર્ણ કાન્તિ કરી. સ્ત્રીને સંપૂર્ણ
લાભીમાં નાંખતા કાયદાઓમાં એક ૨૦૪ પછી
રક્ષાર વિનાનો, સોવીએટ સરકારે, રાષ્ટ્રો
હી..... હવે અમે ગૌરવથી અને જરાયે
વિશિષ્ટતા વિના કહી શકીએ છીએ કે
સોવીએટ રશીઆની બહાર એવો એકેય દેશ
થી ન્યાં સ્ત્રીઓને સંપૂર્ણ સમાન હકો
પાયા હોય, ન્યાં નિત્ય કૌટુંબીક જીવનમાં
સ્ત્રીઓ શરમીલું જીવન ન જીવતી હોય. આ
અમારું પહેલું અને સૌથી અગત્યનાં કારો-
માંનું એક હતું..... અલબત્ત, કાયદા પુરા
નથી; અને માત્ર કાયદાઓ કરીને જ અમે
બેસી રહીશું નહિ.... કુનીઆના આગળ પડતા
દેશોની દૃષ્ટિએ સોવીએટ રશીઆમાં સ્ત્રીઓની
કાયદેસર સ્થિતિ આદર્શ છે. અમે તો એમજ
કહીએ છીએ કે આ તો માત્ર શરૂઆત છે.”

સામાન્ય મજૂર કાયદો ખાસ કરીને સ્ત્રી
મજૂરોને લાભદાયક હતો અને ઉપરાંત
સ્ત્રીઓનાં સંરક્ષણ માટે તો કામ કરવાનો દિવસ,
(જે દાલમાં ૭ કલાકનો કરવાની ચળવળ ચાલે
છે), સાંખી નોકરી માટે પેન્શન, આરામગૃહો,
સેનેટેરીયમ, ૧૪ વર્ષની નીચેના બાલક પાસે
મજૂરી કરાવવાનો પ્રતિબંધ, ૧૪ થી ૧૬
વર્ષનાં માટે માત્ર ૪ કલાકનું શિખાઉ તરીકે
કામ અને ૧૬ થી ૧૮ વર્ષનાં માટે ૬ કલાક
કામ વગેરે ગણાવી શકાય. એ પછી યાદ
રાખવું જોઈએ કે, કારખાનાંઓમાં મજૂર
સમિતિઓ અને મજૂર સંઘોને મજૂરોની
સ્થિતિ સંબંધમાં ધણી સત્તા છે. સ્ત્રીઓ અને
માતૃત્વના સંરક્ષણ માટે ખાસ કાયદાઓ
નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) રસાયણીક ઉદ્યોગ તેમજ એવા
બીજા બેારી અને હાનિકારક ઉદ્યોગોમાં સ્ત્રીઓ
કે ૧૮ વર્ષની અંદરના યુવાનોને કામે રાખ-
વાનો પ્રતિબંધ છે.

(૨) ઔદ્યોગિક મજૂરોને અને ખાસ
બોળે પડતો હોય એવા બીન, ઔદ્યોગિક
મજૂરોને ૪ માસની માતૃત્વ-રજા આપવી.
બીજા બીન ઔદ્યોગિક મજૂરોને ત્રણ માસની
રજા મળે છે.

(૩) ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓ માટે રાત્રિનું
કામ અને સમય ઉપરાંતના કામનો પ્રતિ-
બંધ છે

(૪) ગર્ભવંતી સ્ત્રીને, તેની સંમતિ
વિના, હમેશનાં કામ કરવાની જગાથી બીજી
જગાએ એકલી શકાય નહિ.

(૫) નાનાં બાલકવાળાં માતાઓને
કામ કરવાના કલાક, ફરમાન મળતી હમેદની
રજા ઉપરાંત દર સાડા ત્રણ કલાકે ઓછામાં
ઓછો અડધો કલાક વધુ છુટ્ટી આપવી. આ
છુટ્ટી કામ કરવાના કલાકમાં ગણાય છે અને
તેનો પગાર મળે છે.

ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓને આપવામાં આવેલી
આવી છૂટછાટથી માલેક પોતાનો કરાર
થોડા કારણ વિના તોડી નાંખે, એવો ભય
રહેવાથી કાયદામાં એવી વ્યવસ્થા કરવામાં
આવી છે કે મજૂર નિરીક્ષકની મંજૂરી
વિના ગર્ભવંતી સ્ત્રીને રજા આપી શકાય
નહિ.

કામ નહિ કરવા જોડલા મીઠા ન હોય
જતાંયે સંભાળભરી સરવારની જરૂર હોય.
એવા મજૂરો માટે પછી સારવારની વ્યવસ્થા
છે. તેને ‘નાઇટ સેનેટેરીયા’ કહે છે. કામ
કરીને તેઓ ત્યાં જાય છે અને રાત્રિ તેમજ
ફરસદનો વખત ત્યાં પસાર કરે છે.

ઉદ્યોગમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા ધીમે ધીમે
વધતી જાય છે; અને દરેક જાતનાં કામકા-
મમાં સ્ત્રીઓને શેકવાનું વલણ વધતું જાય છે.
પરંતુ પાછળથી આ સંબંધમાં એવું દર્શાવ-
વામાં આવ્યું છે કે ‘સ્ત્રીઓ માટે સમાન
હકો તો અર્થ એવો નથી કે શારીરિક રીતે

યોગ્ય ન હોય એવાં કામમાં પણ તેઓને શકવી.

સોવીએટ સંઘમાં સ્ત્રીઓ ઉચ્ચ દરજ્જાએ ભોગવે છે. કુનીયાના પહેલી સ્ત્રીની એલચી કોલોન્ટાઇ રશીયન હતી, થરમાં રશીયન સોસીઆલીસ્ટ ફેડરેટ સોવીએટ રીપબ્લીક અને યુક્રેનની ગ્રામ્ય સભાઓમાં અસંખ્ય સ્ત્રીઓ યુનિટાઇ હતી. આલ યુનોયન કોન્ગ્રેસ ઓફ સોવીએટસમાં ૧૬૯ ખેડૂત સ્ત્રીઓ સભ્ય હતી. પછાત રહેલાં સાધુખીરીઆમાં પણ ગ્રામ્ય સભાઓમાં ૮૦૦ સ્ત્રી સભ્યો છે અને તેમાંની ૪૫ તે સભાની પ્રમુખો છે. જમીન ઉપર પણ સ્ત્રીઓને સમાન હક છે. હજારો સ્ત્રીઓ પોતાનાં ઘરની, અધિકારી રહી પોતાની જમીન ઉપર કામ કરે છે.

સામ્યવાદી પક્ષમાં 'જેનોટડેલ' નામે યોજાખાતું સ્ત્રીઓનું ખાસ ખાતું છે જે સ્ત્રીઓના કેળવણી અને દક્ષોત્તરમાં અત્યંત પ્રગતિ કરી રહ્યું છે 'જેનોટડેલ' કેટલાંક પત્રો પ્રકટ કરે છે, આરોગ્ય, શિક્ષકલ્પણ, સંદર્ભ, રાજકાલે તેમજ એવા અન્ય વિષયો સંબંધી વ્યાખ્યાનમાળાઓ ગોઠવે છે. માર્ચની તા. ૮ મી એ આખા યે રશીઆમાં આંતર-રાષ્ટ્રીય સ્ત્રીદિન ઉજવાય છે.

સોવીએટનું લગ્ન અને છૂટાછેડાના કાયદા, જુના રીવાજ કરતાં ઘણાંજ ભુદા છે. વિશ્વ આદ સામાન્ય રીતે કુટુંબો વિલિન થઇ જવાના પરિણામે યુરોપના ખીજ દેશો અને અમેરિકા જેવાજ પ્રશ્નો પહોંચી વળવું પડ્યું છે. ડેનમાર્ક અને ટુર્કી જેવા ખીજ દેશોમાં અસમાન લગ્નના કાયદાઓ નથી અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકામાં તે અખતરા ૩૫ લગ્નની ઘણી ચળવળ ચાલે છે. સોવીએટ રશીયા આ સંબંધમાં ખીજ દેશોથી જુદું પડતું નથી.

પરંતુ, એક અગત્યની ખાતમાં સોવીએટ રશીયા-જુદું પડે છે. રૂઢી અને પ્રાચીન

રીવાજની રશીઆમાં કાંઈ કિંમત રહી નથી; અને તેની સામે થવાનું સામાન્ય વલણ છે. સામ્યવાદી રાજ્યમાં લગ્નનો આદર્શ શું હોવો જોઈએ તે કહેવું મુશ્કેલ છે.

સોવીએટ લગ્નનો પહેલો કાયદો લગ્નને સભ્ય ઉત્સવ બનાવે છે. ધાર્મિક ક્રિયાઓ બંધ કરવામાં આવી નથી; પરંતુ તે ખાસ કરીને ગામડાંઓમાંજ થાય છે. એકથી વધારે સ્ત્રી રાખવાનો પ્રતિબંધ છે અને ખીજું લગ્ન છૂટું રાખવું એ ફોજદારી ગુન્હો છે. છૂટાછેડા પરસ્પર સંમતિથી થાય છે. પતિ અને પત્ની એકમેકને મદદ કરવા માટે જવાબદાર છે. ગેરકાયદેસર બાલકોને કાયદેસરના બાલકોના જેવાજ હકો મળે છે. પતિ અને પત્ની પોતાનું નામ એક સરખું અથવા પોતાનાં નામો જુદા રાખી શકે છે. બાળકોને, ૧૪ વર્ષનાં થયા પછી, પોતે પિતાનું કે માતાનું નામ રાખવું તેનો તેમજ ધર્મ અને શહેરીપણનો નિર્ણય કરવા દેવામાં આવે છે. કાયદા પ્રમાણે માબાપોએ પોતાનાં બાળકોને સાથે રાખવાં જોઈએ. દત્તક લેવાની છૂટછાટ ન હતી.

મિલકતમાં પત્ની અને ખીજ સંબંધીઓને સરખોજ ભાગ મળે છે. કાયદેસર હકદાર હોય એવા બધાને પૂરી યજ રહે એટલી રકમ ન હોય તો જેને સૌથી વધુ જરૂર હોય તેને મિલકતપર પહેલો હક્ક રહે છે. પહેલાં કાયદો પત્નીને ૧૦૦૦૦ રૂબલ (પૌ. ૧૦૦૦ = રૂ. ૧૩૦૦૦) થી વધુ વારસો લેવા દેતો નહોતો. બાકીનો ભાગ રાજ્ય લેતું. બે વર્ષ પહેલાં એમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે અને હવે વારસાની મર્યાદા નથી; પરંતુ તે ઉપર વેરો વધતો જાય છે. ૫૦૦૦૦૦ રૂબલથી ઉપરની રકમ ઉપર ૯૦ ટકા વારસા દેખાવાય પડે છે.

ચોડાક વર્ષો પહેલાંના લગ્નના કાયદામાં ઉપલી ખાસ ખાતનો હતો. ૧૯૨૫ માં તેમાં

તર કરવાનો પ્રયત્ન થયો હતો પરંતુ તેમાં ખતા ન મળતાં એ વાત મુલતવી રહી છે. ત્યારબાદ ધણા માસ સુધી આખાએ આખે આ સુધારાઓ ઉપર ચર્ચા કરી. ભરમાં અસંખ્ય સભાઓ ભરાઈ, વર્તમાન મામા પણ અત્યંત ચર્ચા થઈ. શહેરી પ્રજા તાં ખેડુતો સામાન્ય રીતે વધારે ચૂસ્ત હતા.

ફેરફારો કરવાની મુસના થઈ હતી તેનું મુખ્ય કારણ એ હતું કે લગભગ લાખ જેટલાં યુગલો દતાં જે સાથે રહેતાં પરંતુ નોંધાયલાં ન હતાં. આ લગ્નો કાયદેસર કરવાની મુસના થઈ હતી આનો વિરોધ પણ ધણો થયો કારણ કે અંદર એવી પણ કલમો હતી જેથી પતિ ને ભરણપોષણ કરી શકે એવી સ્થિતિમાં ન હોય તો પત્નીનું ભરણપોષણ કરવા આખું ઘર જવાબદાર હતું. ઓઝોની સંસ્થાઓ ખીન નોંધાયલાં લગ્નોનું સંરક્ષણ કરવાની તરફેણમાં હતી.

અત્યંત ચર્ચા પછી ૧૯૨૬ના નવેમ્બરમાં લગ્નનો નવો કાયદો પસાર થયો હતો. તેમાં જણાવાયું છે કે:-“ પત્ની અને બાળકના અંગત અને મિલકતના હક્કો તેમજ લાભોના સંરક્ષણની સરળતા કરવાના ઉદ્દેશથી લગ્નની નોંધ રાખવાનું કરાવાયું છે ..... નોંધણી એ લગ્નનાં અસ્તિત્વતો સળજ પુરાવો છે.” આમ નોંધણી એ લગ્ન નહિ પરંતુ માત્ર તેનો પુરાવોજ છે અને લગ્ન તેના વિના થઈ શકે. ને કે તેના વિના લગ્ન પુરવાર કરવું ધણુંજ મુશ્કેલ થઈ પડે.

પત્નીનું ભરણપોષણ પતિના કુટુંબીઓ, પતિનો તેમાં હિસ્સો હોય તેટલા પ્રમાણમાંજ કરે. છૂટાછેડા ધણા સહેલા થયા છે. એક પક્ષ ની સંમતિ મળતાં છૂટાછેડા થઈ શકે છે. છૂટાછેડા આટલી સહેલાઈથી થઈ શકે છે છતાં દર વર્ષે છૂટાછેડાની સરાસરી સંખ્યા દર દશ હજારે માત્ર ૧૧ ની છે. ખીન કોષ પણ દેશ કરતાં આ સંખ્યા ઓછી છે.

નવા કાયદા પ્રમાણે દત્તક લઈ શકાય

છે દત્તક ન લેવાનો ભુદો કાયદો સફળ થયો નથી. અનાથોની સંખ્યા ધણી મોટી છે જેમની દેખરેખ રાખનાર કોઈ નથી. આવા અનાથોને ધણા ખેડુતો મદદગાર તરીકે રાખી તેઓ તરફ બાલક જેવું વર્તન રાખે છે.

લગ્નવય પહેલાં છોકરીઓ માટે ૧૬ વર્ષની અને છોકરાઓ માટે ૧૮ વર્ષની કાયદેસર હતી. પરંતુ ઓઝોના અત્યંત આગ્રહથી ઓઝોની લગ્નવય ૧૮ વર્ષની કરવામાં આવી છે.

આ કાયદો રશીયન સોશીઆલીસ્ટ ફેડરેટક સોવીએટ રીપબ્લીકને લાગુ પડે છે. ખીન પ્રજાસત્તાકોમાં થોડો થોડો ફેરફાર છે.

નીતિના આદર્શો યુગ યુગમાં અને દેશ દેશમાં ભુદા હોય છે. રશીયામાં નીતિના આદર્શ ધણા ઢીલા થઈ ગયા છે પરિશિત જીવન ચાલુ રાખવામાં ધણી ઓછી અગત્ય બતાવાય છે. તે સાથે અત્યંત વિષય લોલુપતા સામે યુદ્ધ ચલાવનારો વર્ગ પણ થયો છે. આ ચળવળના નેતા એક વિખ્યાત અધ્યાપક છે અને તેણે સંયમ માટે નિયમ હોવો જોઈએ એમ જણાવ્યું છે. સંતતિ, નિયમનનો તે ધણો વિરોધી છે. સરકાર પણ, સંતતી નિયમનની તરફદારી કરતી નથી પરંતુ તે નૈતિક વાધાઓને લીધે નહિ પરંતુ રશીયામાં વસ્તીનો વધારો કરવાની તેઓની ઇચ્છા છે તેથી.

લેનીન, બુખારીન, ઝુનાશવિચી, અને ખીન જણીતા નેતાઓએ સંયમની તરફદારી કરી છે અને તે મલ કે તમાકુની બાબતમાં પણ.

લેનીને ૧૯૨૦ માં આ બાબતો કચેરા એતકીન સાથેની મુલાકાતમાં ચર્ચા હતી. તેણે કહ્યું હતું: “ આપણી ભવિષ્યની જનતા અને ધણો અંતરાય કરે છે. તેઓ ક્રાન્તિનો એક ભાગ છે. અને જો ક્રાન્તિકારક કુની-આમાં મુડીવાદી સમાજનાં અનિષ્ટ તરતો દેખાવા માંડે તો તેની સામે યથા સમયે પગલા લેવાં એજ-ઉત્તમ છે. જાતીય જીવનના પ્રશ્નો

સંબંધમાં સુવાનોતું ફેરવાયું વધુ સિદ્ધાંત ઉપર રચાયું છે. ઘણા પોતાની સ્થિતિ 'ક્રાન્તિકારક' 'સામ્યવાદી' છે એમ કહે છે. તેઓ એમ માને છે: પરંતુ તેની અસંર થતી નથી. "વાસ્તાવિક તથા સંતોષવા સંબંધમાં તેમણે કહ્યું હતું: "અલબત્ત, તથા છીપાવતી જ નેહા. પરંતુ એક સાધારણ માણસ, સામાન્ય સ્થિતિમાં, મહાદામાં પડી કાઢવક્રમકવાળાં ખાખોચીયાંમાંથી પાણી પીશે? અથવા દગ્ગરો લોકો પીતા હોય એવા કાચનાં પાત્રમાં પીશે? તેનું સામાજિક દૃષ્ટિબિંદુ તેથી થે અગત્યનું છે. પાણી પીવું એ તો વ્યક્તિગત ખાખંત છે. પરંતુ એ જાણ લગ્નમંથીથી જોડાયે અને તેમાંથી ત્રીજીની નવાં જીવનની ઉત્પત્તિ થાય છે. સમાજનો લાભ પણ અદિજ સમાપ્તો છે.

હું કાંઈ અને અસ્તિત્વવાદનો ઉપદેશ આપતો નથી. પ્રભુથી જીવનની સંપૂર્ણતાથી મળતો જીવન આનંદ સામ્યવાદથી મળવો જ નેહા. દાકમાં જે વિષયોએ મોગવાય છે તે આવો આનંદ આપે છે એમ હું માનતો નથી. હું તો માનું છું કે એથી આનંદ ઓછો થાય છે. ક્રાન્તિના સમયમાં એ ખરાબ છે; ઘણું જ ખરાબ છે.

• સુવાનને તંદુરસ્તી, રમત મમનો, તરવાનું, શારીરિક વ્યાયામ, અવવાસ, નિરીક્ષણ, વૈજ્ઞાનિક સંશોધનની જરૂર છે. તંદુરસ્ત ચરીર શુદ્ધિમાન માનસ ધરે છે. આપણે સાધુકાએ પણ નથી જોઈતા તેમજ વિષયી ડોન જીવ્યાનો પણ નથી જોઈતા. "

રમત મમનો અને શારીરિક વ્યાયામ-અંગ હસતનો પ્રચાર ઘણો જ યશસ્વી છે. વૈજ્ઞાનિક સામે પણ વિમલ મંડાયો છે. સામ્યવાદીપક્ષમાં તો એવો નિયમ છે કે પક્ષનો કોઈ પણ સભ્ય વૈજ્ઞાનિક સામે સંબંધ રાખે તો તેને પક્ષમાંથી કાઢી મુકવો.

આ બધી પ્રવૃત્તિ ઉપરથી એમ લાગે

છે કે નવી જનતા સંયમ શીખશે અને જીવનનો આનંદ વધુ માણી શકશે.

મોરકોમાં નદી કિનારે મોટા માતૃત્વ મહેલ છે. તેમાં માતા અને બાળકનાં આરોગ્યને લગતી દરેક બાબતનું સુંદર પ્રદર્શન છે. રોગો અને મરણ સામે તે સંશોધનો ચલાવે છે; અને દાકતરો, દાયણો, અને નર્સો તૈયાર કરી મોકલે છે. સુંદર ચિત્રકળા અને પોસ્ટરો દ્વારા મામ મામે પિતાને માતાની સંભાળ કેમ રાખવી તે, માતાને બાળકની સંભાળ કેમ રાખવી તે, અને માતા પિતા બન્નેને સ્વચ્છ શુદ્ધ અને તંદુરસ્ત બાળકો કેમ રાખવાં તે શીખવે છે. માતાએ પોતાનાં બાળકોને પોતાનું જ પચપાન કરાવવું એમ શીખવે છે. પોસ્ટરમાં શીશીમાંથી દૂધ પીતાં બાળક સામે કાંધભરી નજરે જોતાં વાહરડાંને આલેખ્યું છે. અને તે જાણે પૂછવું હોય કે:

"મારી માતાનું દૂધ કેમ પીએ છે?"

માતાઓ અને બાળકો સંબંધનું બધું કામ માતૃત્વ અને બાળકોને લગતું ખાતું કરે છે. ગામડાંઓમાં તેણે ઘણી નસરીઓ ચાલુ કરી છે. ૧૯૨૬માં આ નસરીઓ મોટે ખેડૂતોએ પોતેજ ૬૫૦૦૦૦ રૂબલનો ફાળો આવ્યો હતો. નસરીની સંખ્યા દિવસે દિવસે વધતી જ જાય છે.

સોવીએટ રશીયા ઘણો વિશાળ પ્રદેશ છે. અને આ બધા સુધારા ઘણા ઓછા બામને અડકવા છે. ઘણા ખરા સ્ત્રી પુરો, બીજા દેશોની જેમ, ચૂરત અને વહેમી છે. જ્યાં નવા રિવાજોએ જુની રીતોમાં મૂળ નાખ્યું છે અને ટુકેરતાન, વાદુસક અને આઝરવેજન કે ન્યાં સ્ત્રીઓ પડદા પાછળ રહેતી હતી ત્યાં સ્ત્રીઓ આજે પ્રજાસત્તાકની ધારાસભાઓમાં પુરોના સમાન દરજ્જાએ બેસતી યશ છે.*

• પંડિત જ્વાહરલાલ નેદા જ્ઞ Soriel
Rivara નું એક પ્રસ્તુત.

સંબંધમાં યુવાનોનું ફેરવાયલું વલણ સિદ્ધાંત ઉપર રચાયલું છે. ધણી પોતાની સ્થિતિ ' ક્રાન્તિકારક ' ' સામ્યવાદી ' છે એમ કહે છે. તેઓ એમ માને છે: પરંતુ તેની અસંર થતી નથી. " વાસનાની તૃપ્તિ સંતોષવા સંબંધમાં તેમણે કહ્યું હતું: " અલબત્ત, તૃપ્તિ છીપાવવીજ જોઈએ. પરંતુ એક સાધારણ માણસ, સામાન્ય સ્થિતિમાં, મહોલ્લામાં પડી કાઢવાથી અડવાળાં ખાખોચીયાંમાંથી પાણી પીશે ? અથવા દબરો લોકો પીતા હોય એવા કાચનાં ખાલામાં પીશે ? તેનું સામાજિક દૃષ્ટિબિંદુ તેથી બે અગત્યનું છે. પાણી પીવું એ તો વ્યક્તિગત બાબત છે. પરંતુ બે જણ લગ્નપ્રતિષ્ઠા જોડાય અને તેમાંથી ત્રીજાની નવાં જીવનની ઉત્પત્તિ થાય છે. સમાજનો લાભ પણ આદિજ સમાયશે છે.

હું કાંઈ અને અસ્તિત્વવાદનો ઉપદેશ આપતો નથી. પ્રણયી જીવનની સંપૂર્ણતાથી મળતો જીવન આનંદ સામ્યવાદથી મળવોજ જોઈએ. દાક્ષમાં જે વિષયભોગ ભોગવાય છે તે આવેા આનંદ આપે છે એમ હું માનતો નથી. હું તો માતું છું કે એથી આનંદ ઓછો થાય છે. ક્રાન્તિના સમયમાં એ ખરાબ છે; ધણુંજ ખરાબ છે.

• યુવાનોને તંદુરસ્તી, યુગત ગમતો, તરવાલું, શારીરિક વ્યાયામ, અભ્યાસ, નિરીક્ષણ, વૈજ્ઞાનિક સંશોધનની જરૂર છે. તંદુરસ્ત શરીર બુદ્ધિમાન માનસ ધરે છે. આપણે સાધુડાઓ પણ નથી જોઈતા તેમજ વિષયી ડોન જુ-આનો પણ નથી જોઈતા.

રમત ગમતો અને શારીરિક વ્યાયામ-અંગ કસરતનો ત્ર્યાર ધણેજ થઈ રહ્યો છે. વૈસ્થાવૃત્તિ સાથે પણ વિચર મંડાયો છે. સામ્યવાદીપક્ષમાં એવો નિયમ છે કે પક્ષનો કોઈ પણ સભ્ય વૈસ્થા સાથે સંબંધ રાખે તો તેને પક્ષાંધી કાઢી મુકવો.

અ બધી પ્રવૃત્તિ ઉપરથી એમ લાગે

છે કે નવી જનતા સંયમ શીખરે અને જીવનનો આનંદ વધુ માણી શકશે.

મોસ્કોમાં નદી કિનારે મોટો માતૃત્વ મહે છે. તેમાં માતા અને બાળકનાં આરોગ્ય લગતી દરેક બાબતનું સુંદર પ્રદર્શન દે રાગો અને મરણ સામે તે સંશોધનો ચલાવે છે; અને દાકતરો, દાયણો, અને નર્સો તૈયાર કરી મોકલે છે. સુંદર ચિત્રકળા અને પોસ્ટરો દ્વારા ગામ ગામે પિતાને માતાની સંભાળ કેમ રાખવી તે, માતાને બાળકની સંભાળ કેમ રાખવી તે, અને માતા પિતા બન્નેને સ્વચ્છ શુદ્ધ અને તંદુરસ્ત બાળકો કેમ રાખવાં તે શીખવે છે. માતાએ પોતાનાં બાળકોને પોતાનું જ પથપાન કરાવવું એમ શીખવે છે. પોસ્ટરમાં શીશીમાંથી દૂધ પીતાં બાળક સામે કોઈબરી નજરે જોતાં વાછરડાંને આલેખ્યું છે. અને તે જણે પૂછવું હોય કે:

" મારી માતાનું દૂધ કેમ પીએ છે ? "

માતાઓ અને બાળકો સંબંધનું બધું કામ માતૃત્વ અને બાળકોને લગતું ખાતું કરે છે. ગામડાંઓમાં તેણે ધણી નર્સરીઓ ચાલુ કરી છે. ૧૯૨૬માં આ નર્સરીઓ માટે ખેડૂતોએ પોતેજ ૬૫૦૦૦૦ રૂબલનો ફાળો આપ્યો હતો. નર્સરીની સંખ્યા દિવસે દિવસે વધતી જ જાય છે.

સોવીએટ રશીયા ધણી વિશાળ પ્રદેશ છે. અને આ બધા સુધારા ધણા ઓછા ભાગને અડક્યા છે. ધણા ખરા સ્ત્રી પુરૂષો, બીજા દેશોની જેમ, ચૂસ્ત અને વહેમી છે. છતાંયે નવા સિવાજોએ જીની રૂઢીમાં મૂળ નાખ્યું છે અને ટુર્કેસ્તાન, યાકુત્સ્ક અને આઝરબૈજાન કે ત્યાં સ્ત્રીઓ પડદા પાછળ રહેતી હતી ત્યાં સ્ત્રીઓ આજે પ્રગ્નસતોકની ધારાસભાઓમાં પુરૂષોના સમાન દરજ્જાએ બેસતી થઈ છે.*

• પંડિત જવાહરલાલ નેહરૂ હવે Soviet Russia નું એક પ્રકરણ.

જુન ૧૯૨૬ સુધી અમારે ત્યાંથી કોઈ પણ પુસ્તકો મંગાવનારને
ફ્રીએ બે આના કમીયન બાદ મળશે. પો. જુદ.

નવી મીઠાઈઓના નમુના

ગુજરાતી સાહિત્યના રસિક પુસ્તકોમાં સારાએ વિદ્વાન વગેરે
વખાણેલા અનુપમ પુસ્તકો.

ઢોઢ ડહાપણુ સાગર

લે. જ. દુ. ખંધડીઆ.
સચિત્ર, હાસ્યરસથી હરપુર સુંદર વાર્તાઓ.

ત્રણ ચિત્રો, ઉંચા કાગળો. કિ. રૂ. ૧૫

બુદ્ધિનું બજાર

સચિત્ર, આવૃત્તી બીજી

જેનું પાને પાનું લીમડાના ઢાતણુ જેવી કલમે હાસ્યરસમાં બોળીને લખાયું છે
જે તમને પેટ પકડીને હસાવે છે. તેણું સુંદર પુસ્તક, ઉંચા કાગળો, પૃષ્ઠ
સંખ્યા હમબમ ૨૫૦. રંગીન મજબુત પુકું. કિંમત માત્ર રૂ. ૨-૮-૦

હ નવી વાતો

પાકું પુકું, ઢોઢસો પાનાકિં. માત્ર રૂ. ૧-૮

વિવિધ ફચીની હ સુંદર વાર્તાઓ રા. ખંધડીઆની મીઠી મધ જેવી કલમે
લખાએલી, જેમાંની પહેલી વાર્તા, “રસોડામાં રણસંભ્રમ” તા. ૨-૧-૨૮ના
રાજ રેડીઓ કંપનીમાં સજવાઈ ચુકી છે. દરેક વિદ્વાને વખાણી છે.

તમારા નાના બાલુડા માટે

બાલ શિક્ષણ મંદીરના લોકપ્રિય પુસ્તકો

હંસરાણી—અપસરા સ્ટિની વાર્તા સચિત્ર ૦-૮-૦

બાલ હાસ્ય—હાસ્યરસની ઢુંકી વાર્તા ,, ૦-૬-૦

દેશદેશની દંત કથાઓ— ,, ૦-૮-૦

પ્રધાન પુત્રીના પરાક્રમે—ખાસ વાંચવા યોગ્ય ૦-૧૦-૦

ગુજરાતી સાહિત્યના ઢોઢ પણુ પુસ્તક માટે

ધી જનરલ બુક ડીપો.

૧૧૬, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.

લેટીશિયા એક આદર્શ માતા જ હતી એટલું જ નહિ પણ એક આદર્શ અર્ધોગ્ના પણ હતી. એ એના પતિને આવા વિકટ સમયમાં ઘોડે ચઢી સહાયતા કરવામાં ચૂકી ન હતી. યુદ્ધમાં અગર હારેલા સૈનિકોથી જેટલું કષ્ટ મળતું હતું, એ અધું શાંતિ-પૂર્વક સદન કરવામાં લેટીશિયાએ કોષ વીર પ્રયત્ન કરતાં એછી વિરતા નોતી બનાવી

જેમ તેમ કરી યુદ્ધની પુણ્યકૃતિ થઈ. ત્યારબાદ એ અઠવાડિયા પછી નેપોલિયનનો લેટીશિયાના પેટે જન્મ થયો; આ પછી એણે 'પ્રિન્સ' શબ્દ છ બાળક બાલિકાઓને જન્મ આપ્યો. અહીંથી જ લેટીશિયાના ચારિત્ર્યના સૌથી ગદ્યપૂર્ણ ભાગની શરૂઆત થાય છે.

ઉન્માદ-રોગમાં પડકાઈ આર્સ્ટનું મૃત્યુ થયું. આઈ પુત્રપુત્રીના કાલનપાલનનો ભાર આ એકલી સ્ત્રી પર આવી પડ્યો. આર્થિક રીતિની વિટંબણા નેપોલિયનના કાકાની સહાયથી કાંઈક દુર થઈ ત્યારથી જ એણે એના બાળકોને સન્મારિત્ર અને સાત્વિક મનુષ્ય જીવનની શિક્ષા આપવા હરહંમેશ પ્રયત્ન કર્યો અને એમાં કેટલેક અંશે સફળ પણ થઈ. પ્રત્યેક બાળક એની આગ્રા શિરોવંશ કરવા તૈયારજ રહેતો.

એને સ્વપ્ને પણ આશ ન હતો કે એના બાળકો સારા યુરોપની નિરંકુશ રાજ્યસત્તાને ધુમ્મસી નાખશે અને એના ચરણનું સેવન સમસ્ત યુરોપ કરશે. આમ હવે છતાં પણ એમને એવું વિરોધિત શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હતું કે જેથી કોષ પ્રકારના જીવનમાં એમને આઠી આંચ ન આવે.

આઈ ભાઈ બહેનોના ઉછેર ધનિક બાળકોના કરતાં હજી સુધી જરાયે એછો ન હતો. તે પણ થોડીક બાળસામગ્રીની હજી આવ-સ્વકતા હતી, પરંતુ પૈસા મારગવાના ઉત્તરમાં એના કાકાના હરહંમેશ એજ ઉદ્ગારો હતા કે: "મારી પાસે પૈસા એસા નથી પણ આ જમીન, મકાન અને બાગ છે." એક વખત એવું બન્યું કે મકાનની અજરાઈ ઉપર પૈ-

સાની ભરેલી એક થેલી હતી એ બાળકોએ જોઈ. કાકાને ચીદવવા માટે બાળકોએ નાનો બહેનને શીખવ્યું કે ન્યારે બધાને પૈસાની જરૂર હોય ત્યારે આ થેલી પાડી નાંખવી; અને આમ આ અનુભવનો અમલ તરત જ કર્યો.

કોષ અને લગ્નથી રૂઢાંચલા કંઠવાળા કાકા એક ખુણામાં ઉભા રહી ટગટગ જોવા કરતા હતા અને બીજી બાજુ બાળકો પૈસા વીણવામાં મશગુલ હતા. એજ વખતે એર-કામાં લેટીશિયાએ પ્રવેશ કર્યો. માતાની એક જ દૃષ્ટિએ છોકરાના કાર્યને પકડે આખો અને તરતજ પૈસા ગજવામાં જવાના બદલમાં થેલીમાં નંખાયા અને થેલીને પણ પોતાની અસલ જગ્યા મળી. બાળકો લેટીશિયાની આગ્રાથી કરતાં ન હતાં પણ માતાની આગ્રા પાલન કરવામાં એ આનંદ માનતાં.

આદર્શ સ્ત્રીને શોભે એવા તમામ ગુણો લેટીશિયામાં વિકસેલા હતા. નેપોલિયન ન્યારે સમ્રાટ હતો ત્યારે એક વખત હસતાં હસતાં જ એણે પોતાનો હાથ ચુંબન માટે એની માતા સમક્ષ ધર્યો. (એ સમયે એવી પ્રથા હતી કે સર્વ સલામણો રામ-મહારામના હાથ ઉપર ચુંબન કરે). એ સમયે સ્વામિ-માની લેટીશિયાનો ઉત્તર હૃદયની સરળતા તથા મહાન આદર્શને જતાવનો નીકળ્યો કે 'હૈ વત્સ, મેં તને જન્મ આપ્યો છે તેટલા માટે તારે મારો હાથ ચુંબવો જોઈએ' એમ કહી માતા-એ પોતાનો હાથ આગળ ધર્યો.

નેપોલિયનને એની માતા પ્રત્યે કેટલો અગાધ પ્રેમ અને અસીમ વિશ્વાસ હતો એ એણે સેન્ટ હેલીનાની જેલ વખતે એક વાક્યમાં કહ્યું હતું કે 'મને છોકવા માટે જો મારી માતાને એના શરીરપરના વસ્ત્રો વેચવા પડે તો પણ તેમ કરવામાં મારી માતા જરા પણ સંકુચિત દૃષ્ટિ ન રાખે.'

નેપોલિયનના મરણની એક સાલ અગાઉ ઇ. સ. ૧૮૨૨ માં આ આદર્શ સ્ત્રીનો દેહ પડ્યો, પરંતુ એના જીવનની આદર્શતાના યશોગાન હજી પણ ગવાઈ રહ્યાં છે.

કાળાનુબંધ

લેખક:

ડૉ. મનુભાઈ લોધાણી

શી આજાની કડકડતી ઠંડી આખા અંગને દયમયાવી નાખતી અને તે સાંધેનો ઠંડો પવન કાળજી સોંસરેલો નીકળી જતો હતો તેવે વખતે પ્રભાતમાં નેશીએ ન્દાઈ ઘોઘ પુળ પાઠ કરી પોતાની ધાખણી બદલાવી. તરતજ એમનાં પત્ની દાયમાં નેડો લઈ આવી પહોંચ્યા. જેમ શુભામ શેઠને જોતા નીચો નમી પડે અથવા તો વધરવાને લઈ જવાને તૈયાર કરેલો કેદી મારી માગવા પગે પડે એમ નેશી તેમની પત્નીના પગમાં લોટ પોટ થઈ પડ્યા અને ધડ ધડ સાત જૂના ખાસડાની પ્રસાદી નેશીના માથામાં મારીને ગોરાણી ધરમાં ગૂઢકાઈ કરવા ચાલ્યા ગયાં. વિદ્વાનોમાં શ્રેષ્ઠ એવો એ નેશી પોતાની હંમેશની ઘટમાળ પૂરી કરી ગામમાં જવા માટે તૈયાર થયો. એવામાં રાજઅનુચરે આવી બારણું ખખડાવ્યું.

“ નેશીજી ઘેર છે કે ? ”

“ કોણ એ...” કહી નેશીએ બારણું ઉઘાડ્યું.

“ એ તો હું ” કહેતો રાજસિપાઈ બારણામાં પેકો. એનો શ્વાગ નેષ નેશી હેખતાઈ ગયો. એના અંગમાં ધુળરી છૂટી. એ હાંફેલો હાંફેલો દોડી ઘરમાથી ખાટલો લાવ્યો પછી ધીમેથી એણે પૂછ્યું: “ શેા હુકમ છે ? ”

“ મદાગાજીએ આપને યાદ કર્યા છે. ”

“ મને ? ” આશ્ચર્યમાં રૂબી જતા નેશીએ ફાટી આંખે આવનાર તરફ જોયું.

“ હા. આપને. ”

“ કેમ ? શું કાંઈ મારો..... ”

“ ના રે, નેશીજી આપનો વિદ્વાનોમાં પણ પૂજ્ય છે. આપની ખ્યાતિથી કોણ અજાણ્યું છે ? ત્રણે લોકમાં આપની બેરોબરી કરી શકે એવો કોણ નેશી છે ? ” એણે નેશીની ચુકતકેટ પ્રસંશા કરી.

નેશી બહુજ વિદ્વાન હતા એમના જમાનામાં એમની બેરોબરી કરી શકે એવો નેશી વિવ્રમાન ન હતો. સમાજમાં એમની ખ્યાતિ પૂજક જ હતી. પણ હજુ એ ઉગર્તા નેશીને રાજદરબારમાં આવરો જાવરો ન હતો. સરમ અને બ્હીકનો પડદો ઉંચકાયા પહેલાં દરેકના હૃદયમાં બીતીનો વાસ હોય છે. એમ નેશીને પણ રાજદરબારના સ્વાગત સાંભળતાં આંતરમાં ખળભળાટ મચી રહ્યો. એ સ્થિતિ ચિત્તે સાંભળી રહ્યો ન તો એ દશી શક્યો કે નતો એકે અશ્રુનું બીંદુ એની આંખ-માથી ખરી પડ્યું. જાણે કોઈ પાપાણુભૂતિ ઉબી કરી હોય એમ એ એના સામે ફાટી આંખે જોઈ જ રહ્યો.

“ ચાલો, તૈયાર થાવ. ”

“ ક્યાં ? ”

“ રાજદરબાર. જુઓ આ પાલખી આપને માટે છે. ” પાલખી બનાવતાં અનુચરે કહ્યું.

જેશી સ્તબ્ધ બની ગયો. આટલું બધું માન ! અધિકાર વિના અધિકૃત માન અપમાનની ગરજ સારે એ વિચાર એને આવ્યો પણ તરતજ ચાલ્યો ગયો. એને પોતાની વિદ્વતાના જોરે એ વિચાર વિસરાઈ ગયો અને પોતાનું ઉત્તરવળ બવિષ્ય નજરે તન્નરવું જોયું. લક્ષ્મી ચાંદલો કડવા આવે ત્યારે મોં ધોવા જવાનું એણે યોગ્ય ન ગણ્યું. તરતજ કપડો પહેરી એ તૈયાર થઈ ગયા. કપાળે ત્રીપુંડ, માથે લાલ ચકરી પાલખી, લાંબી ઢાળવું અંગરથું, કાટમાં શ્વાક્ષત્રી માળા અને લાંબું સેતું પાસે રાખી જેશીજી બહાર નીકળ્યા.

ત્યાં તો ગોરાશ્વી ઘરમાંથી બહાર આવ્યાં અને પોતાના કકંચ સ્વરે પૂછ્યું. “ કેટલા દિ થશે ? ”

“ રાજના મહેમાન થયા એટલે બે દિવસ ચાલજ ને ! ” પેલા અનુચરે સ્વાભાવિક ફૂટે જવાબ આપ્યો.

“ ત્યારે ઉભા રહેજો ” કરતી એ ઘરમાં ગઈ અને પેલા જોડો લઈ આવી જેશીના માથામાં બે દિવસના ચૌદ જૂતા મારી લીધા. નરગધેસ જેવા બની ગયેલા જેશીએ ચૂકે ચાં ક્યાં વગર જુતા સહન કર્યાં. અનુચર ફાટી આંખે જોઈ રહ્યો. વિદ્વાન જેશી જેની આખું જગત ફાટતે મોઢે ખ્યાતિ ઉચ્ચારે, જેને વિદ્વાનો નમે એવા આ વિદ્વતસિરામણી જેશી જૂતા ખાસડા કેમ સહન કરે ! એ પ્રશ્ન એને ગુંગળાવી નાખવા મંડ્યો. પણ તરતજ જેશી પાલખીમાં બેઠા અને ભોઈ-ઓએ ચાલવા માંડ્યું. તેથી તેને પણ વગર ઇચ્છાએ દોરાવું પડ્યું. ત્યાં તો પાછળ બારણું

ઉઘટ્યું ને એ સાક્ષાત ચંડીદેવીએ ખૂમ પાડી. “ એ ઉભા રહો..... ” ને પાલખી અટકી. જેશી નીચે ઉતરી બહાર ઉભા રહ્યા.

“ કેમ શું છે ? ”

“ બે દિવસે જરૂર આવતા રહેજો. નહિ તો હું ત્યાં આવીશ. મારે એ વગર કેમ ખવાય ? મારી ટેક ન ચૂકવાડશો. સાંભળ્યું ને ! ”

જેશી સમસમી ઉઠ્યો એવું હંમેશા લોકો સોસાઈ જતું. એ દહીં તો ઉગીને ઉઠ્યો થતો જેશી અકાળે વૃદ્ધતા પામ્યો હતો. એની આંખમાંથી તેજ ઉડી જતું હતું અને આંખો વધુ ને વધુ ઉંડી ઉતરતી જતી હતી.

કાંઈ બોલ્યા વગર એ ગુપ્તગુપ્ત પાલખીમાં બેઠો ને સહુ આગળ ચાલ્યું. રાજદરબારે જઈ પાલખી ઉભી રહી અને જેશીને સત્કાર સહિત અંદર લીધા. જેશીની ખ્યાતિથી આકર્ષાવક્ષા રાજાએ પણ જેશીને માન આપ્યું. “ પધારો; પધારો જેશીજી. ” બે હાથ જોડી ચિંતાનુર ચહેરે બેઠેલા રાજાએ સત્કાર્યા.

આશિર્વાદ આપી જેશી બાજુ ઉપર બેઠા અને તરતજ બીજા રજ જેશીએને પણ બોલાવવામાં આવ્યા. વિચારવમજમાં ગુંચાવએલો પેલો અનુચર આ રંગભૂમી ઉપર ભજવાયલું નાટક જોઈ દિગ્ બની ગયો હતો, તે બહાર જઈ બેઠો.

[૨]

યુવાનીથી ખીલતું ફૂલ કોઈ અકસ્માતથી કરમાવા માટે એમ એ રાજવી માથાના દુઃખાવાથી સુકાવા મંડ્યા હતા. એમના દેહ ઉપર યુવાનીની ભજક હતી, શરીર સુરોળ હતું પણ રહેરા ઉપર ખીજતા અને માથાના દુઃખાવાને લીધે કાંઈક આંખમાં કકંચતા હતી. લમણે હાથ દઈ આંખો દિવસ દોલીયા ઉપર પડ્યા રહેતા. એ ન તો રાજ્યમાં પાન

નથી શકતા કે ન તો આનંદ ભોગ ભોગવી શકતા. આ સ્થિતિ એમને અચ્ચીકર થઈ પડી હતી. ઘણા વેદો, જોશીઓ, જુવાઓ, મંત્રીઓ, જત્રીઓ વગેરેએ પોતાના પરાક્રમે અનભાવી જોયા પણ સદુ નિષ્ફળ નીવડ્યું; સદુએ હાથ ધોધ નાખ્યા અને રાજના આ કોષ અદૃશ્ય, અને અકળ દર્દ મટાડવામાં પોતાનું સામર્થ્ય નથી એમ સદુએ કષુભ કહ્યું. રાજ નિરાશ થઈ ગયા. મનુષ્યને નિરાશા જેવું એકે ઝેર નથી. એને આ ઝેર રોગે વ્યાપી ગયું; એનું શરીર કરમાવા માંડ્યું; એ હાડપીળર સ્વરૂપ બની ગયા. છેવટે રામચંદ્ર જોશીની ખ્યાતિ યાદ આવી અને એ વિદ્વાન જોશીને ઓલાવવા અનુચર મોકલી એમને તેડાવ્યા. આશા રૂપી અમૃત મળવાથી એનામાં કાંઈક રૂઝિત આવી હતી.

જોશીઓ અને રામચંદ્ર જોશી વચ્ચે વાત ચર્ચા અને જલ્સે એ વાતમાં કાંઈજ વિચાર કરવા જેવું ન હોય એમ એમણે આંગળીના વેદા ઉપર ગણી લાવિશ્ય નગરે નિદાળના હોય એમ રાજ તરફ જોઈ કહ્યું. “મહારાજ !”

અને સદુનું ધ્યાન એ જોશી તરફ ખેંચાયું. “...આપનું માયું નથી ઉઠે છે કે ?” “હા જોનું ઔષધ આપ જતાવો.” “માનશો...” જ્ઞીના જ્ઞીતા જોશીએ ઉચ્ચાધ્વ.

“જરૂર સત્ય વાત આપ ઉચ્ચારો. જરાય સંકોચ ન રાખશો.” રાજએ દિમ્ભત આપી.

“આપણા ગામની દક્ષિણ દિશાએ એક મહાદેવ છે.”

“હા.”

“ત્યાં જનું પડશે.”

“ત્યાં...” ચોતરફથી ગજગણાટ સંભળાયો. સદુ જોઈ રહ્યું અને તરતજ ત્યાં જવા માટે તૈયારીઓ થઈ ગઈ. સદુ ઉપડ્યું. આ

જોશી રજાનું દર્દ ધી રીતે મટાડે છે એ જોવા સદુ ધીમેજર હવું. કુપ્રદળ વૃત્તિથી કેટલાક દોરાયા હતા, જ્યારે કેટલાક રમુજ ખાતર પણ કાંઈક ટીખળ કરવા સાથે આવ્યા હતા.

મહાદેવની દેરી પાસે જઈ સદુ બેઠો. જોશીએ ધ્યાન ખૂણે જઈ રાજને બોલાવ્યા.

“મહારાજ ! આ ખુણાના પાયામાં એક ખોપરી છે. કોની છે, ખબર છે ?”

“ના.”

“આપની.”

“મારી !” રાજ આશ્ચર્યમાં ‘જોઈ રહ્યો. જોણે સાબળ્યું તે નીકર હાથ દરમ્યાં અને દૂધો ગજગણાટ નીકળ્યો. “જોશીની મનિ ફરી ગઈ લાગે છે.”

“હા આપની” મક્કમ જવાબ જોશીએ આપ્યો.

“મારા જીવતાં !” આશ્ચર્ય સાથે કાંઈક કોષમાં જવાળા નીકળી.

“અરે આગલા જન્મની.”

“હે.....”

“હા. ન ખાતો થતી હોય તો ખોદી જુઓ.”

રાજદહ કદી મટી સાંભળી છે ! પાણસો મંડ્યા ને ખોદે ત્યાં ખોપરી નીકળી. રાજ જોશીને નમી પડ્યા. “જોશી ! માફ કરજો. આપનું કલ્પ મારાથી ફૂલવાયું.”

“કાંઈ નહિ રાજ ! પણ તમારું દર્દ હજી આટલેથી નથી મટવું.”

“ત્યારે ?”

આ ખોપરીને ખાંડીને બૂકો કરાવો. એને દૂધમાં ભેળવીને એ મિશ્રણનો આપના કુખતા માયા ઉપર લેપ કરાવો. તરતજ મટી જશે.”

અને તરતજ સદુ દરવારમાં પાછું આવ્યું. ખોપરીનો બૂકો બની ગયો અને લેપ થતા ચંદનથી પણ ધીનજ લેપ માયાના

દુઃખાવાને હરી લઈ પ્રકૃત્વીત મગજમાં આ-
નંદની લહરીઓ આવી જવા માંડી.

રાત્ર ઉઠી જોશીના પગમાં પડ્યા. અને
જોશીને બીજે દિવસે બહિષ્ આપવાની પેર-
વીઓ શરૂ થઈ.

[૩]

“ બાપુ ! એક શંકા છે. ”

“ શું ? ”

“ આ જોશી..... ” અને એ ચંબી
ગયો.

“ કાં શું છે ? ”

“ મહારાજ ! એ જોશી આટલા બધા
વિદ્વાન છે. બીજાનું દુઃખ મટાડે છે છતાંય
પોતાનું દુઃખ કેમ મટાડતા નહિ હોય ! શું
વેદને પોતાની માત્રાથી રોગ નહિ મટતો
હોય ? ”

“ એવું તે શું છે ? ”

અનુચરે રાત્રને બધી વાત વિગતસર
કહી. ત્યાં તો જોશી આવી પહોંચ્યા.

“ મહારાજ ! મનં રજો... ”

“ કેમ જોશીજી આટલી ઉતાવળે ! ”

“ બાપુ— ” એ બોલી ન શક્યા. એમની
આંખમાં શરૂમ હતી અને પોતાની સ્ત્રી અહિં
આવી ફગેલી કરે તે પહેલાં ઘેર પહોંચી જવા
ઈચ્છતા જોશીએ નીચું જોઈ, અંતરના ઉડા-
ણમાં થતું દુઃખ છૂપાવતાં ઘેર જવાની રજા
આપવા માટે આજીજી કરવા માંડી.

“ જોશીજી ! હજી તો તમને આવ્યાને
બે દિવસ થયા તે આટલી ઉતાવળ કાં
કરે છે ? ”

“ બાપુ... ” એ વધુ બોલે તે પહેલાં
એની આંખમાંથી શ્રાવણ-ભાદરવે શરૂ થઈ
ગયો. મોટા પુરુષોને પોતાનું અપમાન યાદ
એ કરતાં મૃત્યુ વધુ વહાલું હોય છે. જોશીજી
પોતાની સ્ત્રીના હાથથી અપમાન મેળવવા

ઈચ્છતા ન હતા. એટલે તેઓ અહિં પોતાની
કીર્તિને જાંખપ લાગે તે પહેલાં જવા આવ્યો
કરતા હતા.

“ અ હા હા... જોશીજી આટલું બધું શું
દુઃખ છે ? ”

“ કાંઈ નહિ બાપુ ! ”

“ શીકર ન કરો. શા ભાર છે એના કે
અહિં આવીને આપનું અપમાન કરે. તમે
ખુશીથી અહિં રહો. તમને ફરી પરણાવી
નવો સંસાર વહેવાર શરૂ કરાવું. ”

“ ના, બાપુ, ના... ના... ” એ હાથ જોડી
આજીજી કરતા જોશી બેસી ગયા.

“ કેમ ? ” “ આશ્રમમાં આંખો ફાડી
જોઈ રહેતા રાત્ર બોલી ઉઠ્યા.

“ એથી કાંઈ જશ્વિનુબંધ મરી જશે ? ”

“ શું ? ”

“ ગયે જન્મ એ ઘોડી હતી. હું કાગડો
હતો. એને ચાંદુ પડ્યું હતું. હું કરેજા એ
ચાંદા ઉપર બેસી લોહી પીતો. અને સવાશેર
લોહી મે પીતું. એટલે એ મરીને આ બ્રાહ્મણી
થઈ. હું પણ તેની જ નજીક કચરાઈ જઈ
મૂઓ ને બ્રાહ્મણ થયો. અમે જન્મને જશ્વિનુ-
બંધને લીધે પરપ્યા. એ સવાશેર લોહી મારું
પી રહેશે એટલે અમે એ દુઃખમાંથી છૂટકા
તે પહેલાંને ભોગવ્યા પહેલાં કોઈ રીતે એ
મટે એમ નથી. ” જોશીએ નિસાસો મૂક્યો.

રાત્ર જોઈ રહ્યો. એ હાનિય બચ્ચો
ગાંબ્યો જન્મ એમ ન હતો. એણે જોશીને
મુવાડ્યા અને તથવાદની અણી વતી જોશીને
સાચળ ચીર્યો. લોહીની ધાર થઈ. એક
પાત્રમાં ચોખ્ખા લઈ એ લોહીમાં પલાળ્યા. અને
સાચળને ટેબા લઈ લીધા. જોશી પડે પડ્યા.

ચોખ્ખા લઈને અનુચર જોશીને ઘેર ગયો.
ધુંવાદૂવાં બનેલી એ રણચંડી જોશીને